

PART II OF
THE
LUBĀBU 'L-ALBĀB

OF
MUḤAMMAD 'AWFĪ

EDITED IN THE ORIGINAL PERSIAN, WITH PREFACE,
INDICES AND VARIANTS,

BY

EDWARD G. BROWNE, M.A., M.B., M.R.A.S.,
*Sir Thomas Adams' Professor of Arabic, Fellow of Pembroke College, and
some time Lecturer in Persian in the University of Cambridge.*

LONDON:
46, Great Russell Street,
LUZAC & Co.

INDIA. LEBE:

LIBRAIRIE ET IMPRIMERIE
ci-devant
E. J. BRILL.

1903.

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI

Acc. No 11975

Date 28/12/62

Call No. 928.91551/Mula/Bro

PREFACE.

In offering to students of Persian literature this second volume of my Persian Historical Texts, inaugurated two years ago by the publication of Dawlatsháh's "Memoirs of the Poets," I need not repeat what I have already said in the Preface to that volume as to the general plan of the series, the urgent need for critical editions of the most important Persian historical and biographical texts, and the considerations which led me to adopt the form and type here employed. Neither is it necessary that I should offer any such apology for the publication of this work as seemed to be required in the case of Dawlatsháh's Memoirs. Of that work manuscripts abound, and there exists a passable lithographed edition; it was already well known, and dates from so recent a period as the last quarter of the fifteenth century. The work of which the second half (advanced before the first for reasons which will shortly be stated) is now published is, on the other hand, both ancient and rare, and has hitherto, notwithstanding its importance, been quite inaccessible to the majority of Orientalists. It was composed towards the end of the first quarter of the thirteenth century, some 250 years earlier than Dawlatsháh's Memoirs, and before the great Sa'dí of Shíráz had become famous; and, if not (as the author pretends) the first Biography and Anthology of Persian poets ever written, it is at least, so far as we know, the oldest work of the kind which has been

preserved* to us.¹ Only two manuscripts of it (the Elliot Codex now in the possession of Mrs. Rylands of Manchester, and the Sprenger Codex in the Royal Library of Berlin) are known to exist, though since it was largely used by the late Riḍā-qulī Khān in the compilation of his *Majma' u'l-Fuṣahā* ("Concourse of the Eloquent"), published at Ṭih-rān in A. H. 1295 (A. D. 1878), it is to be presumed that a third Codex exists (or at least existed at that date) in Persia. Its antiquity and its rarity alike give it a high claim to consideration; and I trust that, whatever criticisms may be made on my text, it will be admitted by all students of Persian that I have done them a service in placing so important a work at their disposal.

To Nathaniel Bland, so far as I know, belongs the credit of first directing the attention of European scholars to this rare book. More than half a century ago, he published in the ninth volume of the *J. R. A. S.* (pp. 112—126) his classical account of the Elliot Codex (which has served as the basis for my text), entitled "*On the earliest Persian Biography of Poets, by Muhammad Aūfi, and on some other Works of the class called Tas-kirat-ul-Shu'arā.*" This communication was read to the Asiatic society on Feb. 17, 1848, and should be consulted by all students of Persian literature, especially by students of this text. The subsequent history of the Elliot Codex is somewhat curious. It appears not to have been returned to the owner, but to have remained in Bland's possession until the time of his sudden death, when it was apparently sold with the rest of his library, and all traces of it were lost for many years. In 1898, however, Lord Crawford caused to be prepared and privately printed (in an edition of one hundred) a Hand-list of the Arabic, Persian

1 Concerning the older *Manāqibu 'sh-Shu'arā* of Abū Ṭāhir al-Khātūnī (composed above the end of the eleventh century) see the *J. R. A. S.* for Jan. 1899, pp. 42—43, and pp. 7—8 of the Preface to my edition of Dawlatshāh.

and Turkish Manuscripts in the *Bibliotheca Lindesiana*, that splendid collection of books so judiciously formed, so generously used, and now, alas! so far as the Oriental portion is concerned, so sadly withdrawn beyond the reach of scholars. At p. IX of the Preface prefixed by Lord Crawford to this Hand-list (compiled by Mr. Michael Kerney) it is stated that "in the year 1866 the MSS. collected by Mr. Nathaniel Bland, a distinguished member of the Royal Asiatic Society, were purchased *en bloc* through Mr. Quaritch — a collection rich especially in Persian illuminated books and in memoirs of Persian poets," and comprising "204 Arabic, 364 Persian and 63 Turkish works, in all 631 volumes." And in effect, under the heading "Tazkiratu-š-Šu'arā" on p. 226, we find 'Awfi's work bearing the number 308.

It was quite by chance that I came across this privately-printed Hand-list in the Cambridge University Library, in February, 1898, and that, in looking to see what MSS. of Dawlatshāh's Memoirs (on which I was then engaged) were included in the collection, I stumbled upon this important entry. Eager to verify its correctness, I succeeded in obtaining an introduction to Lord Crawford, who placed me in communication with his librarian, Mr. J. P. Edmond, a gentleman of whose courtesy and sympathetic kindness I cannot speak too highly. As the result of a brief correspondance, this precious manuscript, with a liberality altogether beyond praise, was, on March 4, 1898, not only sent to me at Cambridge, but entrusted for an indefinite period to my private keeping.

As soon as the manuscript reached me, I ascertained that it was the actual codex lent to Bland by J. B. Elliot, whose name, with the date 1825, it bore on the first leaf. It was a large volume of 608 numbered pages (not leaves), measuring 25.1×15.9 centimetres, and containing 19 lines to the page. The writing was a good, clear, legible and not very ancient Indian *ta'liq* (probably of the sixteenth or

seventeenth century), with rubrications; but portions of the work were written in a different and more ancient hand. The pages were here and there a good deal worm-eaten, and mended in the margins and elsewhere, while some lines left wholly or partly blank (especially towards the end of the volume) testified to lacunæ already existing in the original from which it was copied. The destruction of the margins had resulted in the loss of a good many variants or emendations there noted, though in some cases, where a V-shaped mark had been placed over a word in the text to call attention to an unsatisfactory reading, the variant or emendation had, apparently, never been added. On the whole, however, the MS. was in excellent condition, and I at once set to work to transcribe it from the beginning. Having copied the first 130 pages, however, I came to the conclusion that the second part of the work (chapters VIII—XII, which form the contents of this volume) was more interesting and important than the first, and so, leaving the first part uncompleted, I devoted myself to the transcription of the second, which begins in the Elliot Codex on the third line of p. 265.

Unfortunately, other work prevented me from pushing forward the transcription as fast as I wished, or, as the result showed, as fast as I ought to have done; and in the beginning of August, 1901, when the MS. had been in my possession for nearly three years and a half, I received a letter from Mr. Edmond asking me to return it immediately, but not stating the reason for its recall. I had at that time nearly finished the transcription of the second part (pp. 265—608), and begged hard to be allowed to retain it for a few days longer. Mr. Edmond, with his customary courtesy, did his utmost to meet my wishes, but on August 15 I was obliged to return the MS., having copied the whole of it except pp. 129—265, that is to say the whole of the second

and half of the first part. Only at a later date did I learn that the whole of this fine collection of Oriental MSS. had been sold to Mrs Rylands of Manchester, to be placed, it was said, in the John Rylands Library in that town. The *Times*, I recollect, exulted in this transfer, supposing that these manuscripts would now be more readily accessible to scholars; but since, notwithstanding many efforts on my own part, and the kind intercession of many friends, it seems certain that these MSS. will never be accessible outside Manchester, and doubtful if they will be accessible there within any measurable time, I trust that I may be pardoned for not sharing that exultation. I do not yet wholly despair of being able to complete my work on the first part of this text, for which it is necessary to collate the remaining 136 pp. of the Elliot Codex; but I must still regard the passing of these MSS. out of the hands of their former most generous owner as one of the greatest calamities which have befallen Oriental students in recent times.

What has been said above will, I trust, explain the somewhat unusual course which I have adopted in publishing the second part of this work before the first. The size of the book rendered division necessary, and, in fact, it is quite clear that, notwithstanding the consecutive numbering of the chapters, such division into two volumes was intended by the author, for the first part (chs. I—VII) ends (E., p. 265; S. f. 79^b) thus: —

تَمَّ النِّصْفُ الْأَوَّلُ مِنَ الْكِتَابِ بِعَوْنِ اللَّهِ وَتَوْفِيقِهِ
رَبِّ يَسِّرْ وَتَمِّمْ بِالْخَيْرِ

while vol. II (chs. VIII—XII) begins anew with the *Bismillāh*. The fact that, owing to circumstances over which I had no control, the second volume was ready, while the first was not and could not (at least for the present) be completed, is in itself a sufficient excuse for the inverted

order of publication; but, apart from this, the superior interest of this second volume, which deals with poets by profession instead of royal and noble amateurs (to whom the Arabic proverb "the Words of Kings are the Kings of Words" is not always applicable), would alone, I think, justify the course I have taken.

My next step, after the withdrawal from my hands of the Elliot Codex, was to apply, in the autumn of 1901, to the Royal Library of Berlin for the loan of the only other known manuscript of 'Awfi's *Lubāb*, viz. the Sprenger Codex, first described by Sprenger in his *Catalogue of the ... Manuscripts of the Libraries of the King of Oudh* (Calcutta, 1854, pp. 1—6), and again in Pertsch's *Verzeichniss d. persisch. Handschrift. d. Königl. Bibliothek zu Berlin*, N°. 637, pp. 596—597. This MS. comprises 168 numbered leaves of 26.5 × 17.2 centimetres, each containing 21 lines. It is defective both at beginning and end, and is marred by many lacunæ, some extending to many pages. Being defective at the end, the colophon, if such existed, is lost; but, to judge by the writing — a small, clear, neat *nasta'liq*, of which the reader can form his own opinion from the fac-simile prefixed to this volume —, this MS. is more ancient than the Elliot Codex by at least a century.

This manuscript was, with the utmost liberality and courtesy, sent by the Authorities of the Royal Library of Berlin to the Cambridge University Library for my use; and, having collated with it the whole of that portion which I had already transcribed from the Elliot Codex, I proceeded to transcribe from it the unfinished portion of vol. I, which I completed on February 18, 1902. Thus a transcript of the whole text is in my possession, but the second half of vol. I awaits collation with the Elliot Codex, now in Mrs Rylands' possession.

The only other help which I have had at my disposal was the *Majma' u'l-Fuṣṣahā* of Riḍā-qulī Khān, which has

been already mentioned towards the end of the first paragraph of this Preface. I wish that I had been able to ascertain what had become of the MS. of 'Awfi's *Lubáb* which he evidently had at his disposal, and which is probably still extant at Tihrán, but hitherto I have not been successful in this endeavour. Since the *Majma'u'l-Fuṣṣalá* contains only a selection of the verses given in the *Lubáb* (and even these seem in many cases to have been handled with some freedom) it has been of merely occasional assistance, and many passages in the text depend on the Elliot Codex only. Some of these, in spite of all I could do, remain quite obscure, and not seldom I have been obliged to pass for press sentences and verses evidently erroneous or incomplete. Where possible and necessary, I have emended the text according to the best of my knowledge; and, when this failed, I have consulted other scholars. To Professor de Goeje in particular I am deeply indebted for many valuable emendations in the Arabic verses cited here and there, which verses, owing to the ignorance of the copyist, are in general especially corrupt. In the Persian verses I have derived great help from my friend Mawlawí Muḥammad Barakatu'lláh and from my colleague Mr. R. A. Nicholson, whom I have also to thank for passing through the press pp. 241—320 of this volume while I was absent in Egypt during the first three months and a half of this year (1903).

Of the author, Muḥammad 'Awfi (who, as he himself states in vol. I of his *Farwámi'u'l-Hikáyát*, derives his patronymic from 'Abdu'r-Raḥmán b. 'Awf, one of the council of six nominated by the Caliph 'Umar to choose his successor) we know but little save what can be gleaned from this work and from that above mentioned; and nearly all that is known about him is given by Rieu on pp. 749—750 of his *Catalogue of the Persian MSS. in the British Museum*. Briefly, he was a native of Transoxiana, studied at Bukhára, visited

numerous towns in Khurásán and Má wará'u'n-Nahr towards the end of the sixth and beginning of the seventh century, and afterwards spent a considerable time in India, first at the court of Sulṭán Násiru'd-Dín Qubácha and afterwards at the court of his successful rival Shamsu'd-Dín Iltatmish. Both in this work and in the very interesting *Jawámi'u'l-Hikáyat* (a book which, notwithstanding its enormous size, certainly deserves publication) the author frequently refers to his personal circumstances, and these references I hope to collect and arrange in proper sequence in the Preface to the other volume of this text.

Of the book itself my readers can form their own judgement. It is in some ways disappointing, chiefly in the extreme scantiness of the biographical particulars which it gives. Indeed it is rather an Anthology than a Biography of Poets, and the brief notices prefixed by the compiler to the poetical selections are singularly lacking in definite information, and consist too often of a few far-fetched word-plays on the poet's name. As an Anthology, however, it has a high value, since it offers us copious specimens of the work of many ancient poets otherwise almost or quite unknown to us.

The titles of the first seven chapters, which constitute vol. I, are as follows:

- باب اوّل، در فضیلت شعر و شاعری،
 باب دوم، در معنی شعر از طریق لغت،
 باب سیوم، در معنی اوّل کسی که شعر گفت،
 باب چهارم، در معنی اوّل شعر پارسی که گفت،
 باب پنجم، در لطایف اشعار سلاطین و ملوک و امراء،
 باب ششم، در لطایف اشعار وزراء و صدور و کفّاء،
 باب هفتم، در لطائف اشعار ائمه و علماء و صدور و علماء

This first four of these chapters are very short, occupying only 9 pages of my transcript, or about 250 lines. The invention of poetry is, as by Dawlatsháh (p. 20 of my edition), ascribed to Adam, from whose supposed elegy on Abel (said to have been composed in Syriac, and afterwards translated by Ya'rib b. Qaḥṭán into Arabic) the first two couplets are cited; while the first Persian verses are, as usual, ascribed to the Sásánian King Bahrám Gúr (reigned A. D. 420—438). This King is also said to have composed poetry in Arabic, and our author even asserts that he had seen and perused a copy of the royal *Díwán* in the Sar-i-Pul ("Bridgend") Library of Bukhárá, from which manuscript he cites two Arabic fragments, each consisting of two couplets. He next mentions the ballads of Bárbad or Bahlabad, the Court Minstrel of Khusraw Parwíz (A. D. 590—627), but excludes them from consideration as lacking metre, rhyme and other essential characteristics of poetry as understood by the Muhammadans. As I have elsewhere observed (*J. R. A. S.* for January, 1899, pp. 54 et seqq.), this half-legendary minstrel deserves the most attentive consideration of all who would study the origins of Persian Poetry; and it would be interesting to know whether 'Awfi really had any knowledge as to the nature and character of the verses which are said to have exercised so extraordinary an influence on Khusraw Parwíz. Mention is next made of the *qaṣída* alleged to have been composed by a certain 'Abbás of Merv in honour of al-Ma'mún's entry into that city in A. H. 193 (A. D. 808—9), of which, for reasons stated in my *Literary History of Persia from the earliest times until Firdawsi* (pp. 13 and notes, 340 and 452, n. 3), I, along with Kazimirski, am inclined to doubt the authenticity. Thence the author passes immediately to the mention of the Táhírid, Ṣaffárid and early Sámánid periods with which this volume begins.

I have already expressed my gratitude to my friends Pro-

fessor M. J. de Goeje, Mr. R. A. Nicholson and Mawlawí Muḥammad Barakatu'lláh for the valuable help they have given me in solving many difficult problems presented by this text, and I must add to these the names of my accomplished colleagues Professor A. A. Bevan and Sayyid 'Alí Bilgrámí. Nor can I conclude without once more testifying to the resourcefulness, promptitude and excellent workmanship of Messrs Brill of Leyden, the printers and continental publishers of this series, and in particular to the courtesy of my friend Mr. F. de Stoppelaar, the head of that justly renowned firm.

EDWARD G. BROWNE.

CAMBRIDGE, June 11, 1903.

VARIANTS.

Only two MSS. of the work whereof the second half is now published have been at my disposal, *viz.* the Elliot MS. (hereinafter designated as **E.**), first described by Bland in vol. ix of the *J.R.A.S.*, pp. 112 *et seqq.*, in an article entitled "the oldest Persian Biography of Poets"; and the Sprenger MS. (hereinafter designated as **S.**), described in Sprenger's *Catalogue of the Libraries of the King of Oude*, pp. 1—6, and also in Pertsch's *Verzeichniss der persischen Handschriften der königl. Bibliothek zu Berlin*, N° 637, pp. 596—597. A certain number of the verses are also cited in the excellent *Majma' u'l-Fuṣahā* (hereinafter designated as **MF.**) of the learned Riḍā-qulī Khān, who used the *Lubḍu'l-Albāb* as one of his sources, and drew largely on the information which it contains. I have not, however, been able to discover what has become of the MS. which he employed. The *Majma' u'l-Fuṣahā* was lithographed at Tīhrān in A. H. 1295 (A. D. 1878) in two volumes, of which the first comprises 657 and the second 679 pages.

From these three sources (the MSS. denoted as **E.** and **S.**, of which the former is the fuller, and, as a rule, the more correct, and vol. i of the lithographed **MF.**) nearly all the variants here given are taken, and in the rare cases where I have used another text of one of the poems cited in this work, the source is fully indicated. The beginning of this second part of the *Lubāb* corresponds with **E.**, p. 265, l. 3, and **S.**, f. 79^h. The other abbreviations in the following pages explain themselves. Nearly all the variants, even the most trivial, are noted. When the rejected variant so closely resembles the adopted reading that no mistake as to its position in the line seems possible, it is given without further comment; but where any doubt might arise, it is followed by the accepted reading, preceded by the word "for". Words omitted in one or other text are generally included in square brackets.

1, 1. S. om. [بالخبر]. — 3. S. سر for بر, and باد و بستی for باد و پستی. — 6. S. ال for الی. — 8. S. مقدسه. — 12. S. الكفوت for الكفوة, and الكفایا. — 13. E. S. ابو for آن. — 16. E. om. [از طرف]. — 18. S. ایجاز for ایجان. — 19. E. تحریر.

2, 3 and 7. E. S. حنطه. — 13. MF. آتش for مجمر. — 14. S. خاك. — 15. S. prefixes الحكيم and ends ... الى. — 18. E. S. لیث. — 19. S. prefixes الحكيم and ends ... الى. — 20. MF. او for ای; S. and MF. دیدی for دید; S. inserts تا before مرغی; MF. همه او شکار; S. کجانه in text, corrected to جانا. — 21. S. بهمانا for بهمانا.

3, 1. E. صبیانت for صبیانت. — 7. MF. بروی or بروی for بروی, and صبیانت for صبیانت; E. has a deleted و after دید, S. and MF. دید; MF. دید; MF. دید. — 10. E. S. شهید for شهد. — 13. S. inserts و before دید. — 14. S. substitutes گفت for [این ... کرد]. — 16. S. واز. — 21. S. om. first و. — 23. MF. بدین دو; E. S. پایید for تأیید.

4, 3. MF. گنج. — 5. E. صحنی as var. of جبهانی, for which we should perhaps read جبهانی. — 7-8. These verses are obliterated in S. and omitted in MF. — 10. E. S. کابر بر بست. — 11. E. S. om. [است]. — 12. S. om. [نظم]. — 17. S. برین. — 20. MF. هر کرا. — 22. E. S. الطرفا. — 23. E. S. روزی; S. om. [او].

5, 1. S. سنبان, حررا, و یامر. — 2. S. سنبان, and ایقتنت. — 3. S. یسکوک and لا السقی. — 4. S. فرالادی. That فرالادی is correct seems to be proved by the rhyme of l. 8. — 7. E. S. بیبکخانه. — 8. E. S. جمله. — 12. S. چوشعل. — 13. MF. خدمتش. — 14. MF. اگر for ای. — 15. S. has از for او. — 16. S. الهی. — 17. S. و شو شعیب, and om. [چکد از سیم بر]. — 19. MF. کیش. — 20. S. خانه. — 21. MF. بزنک. — 22. MF. نازک for تارکی. — 23. E. S. دو خد. — 24. S. تازی for تازی, از تازی بر.

6, 1. S. om. [جعفر]. — 2. S. آگه for آگه. — 8. S. خه for خه in first hemistich. — 9. S. معروف. — 13. E. ends و بود, S. در برد, both contrary to rhyme. — 17. S. برین پیده. — 18. S. inserts و after رودک. — 19. S. تمام, and قراءت for قراءت. — 20. S. بران for بدان. — 21. S. om. [تعالی]. — 22. E. صوبق for صوبق. — 23. E. S. both read العبك, which seems doubtful; S. om. [صاحب].

7, 5. E. العهد. — 6. S. inserts و after فلاید, and om. [نویاید]. — 7. B. om. [نظم]. — 11. S. has ماند for باید. — 12. S. inserts و after طوایف. — 13. S. اورا تبریفی. — 17. In S. استاد is deleted. — 18. S.

دستان for سگری MF. — 20. MF. has محمد for S. احمد. — 19. S. احمد. — 21. MF. با جنگ. — 22. E. om. [الطاهر]; E. S. مضعی گوید, but corrected in margin of E, as in text. — 23. S. om. [و] and again in — 24 after بیندیش.

8. 7. S. *از* for *آن*, and *نار* for *نار*. — 9. S. MF. om. [بر] and add *آن* after *از*; MF. has *گیری* for *داری*. — 10. S. MF. om. [از]; S. has *خاک* for *خال*. — 11. B. om. [در] — 12. S. MF. have *ازوی* for *اندز*. — 14. MF. — 15. S. *نیندیشد*. — 16. S. om. [و له]. — 17. S. *بگرفت سو* for *برگرفت سو*, and *سر* for *سرو*. — 18. MF. *کش دید*. — 19. S. *انداخت* for *انداخت*. — 21. S. om. [در]. — 22. S. *رونده*. — 23. S. *فصیحت*. — 25. S. om. [و].

9, 1. S. om. [لغز]. — 3. S. ساقش after بعلم, but deleted. — 5. S. om. — 6. S. شادمانه باید. — 7. S. چند for جعد. — 8. S. om. [و] before نداد, and again in — 9 after یاد. — 10. S. om. [شعر]. — 14. S. کسان که. — 15. S. om. [شعر]. — 16. E. دل بنظاره S. دکارا به. — 17. MF. یا for یا; S. has رواند روانست. — 18. For the *nisba* الزنبجنى I am indebted to de Goeje: here and in — 19. E. has رىكى, S. الزبجى, and MF. الزنبجى. — 20. S. دقت for وقت. — 21. S. om. [بن]. — 24. S. om. [و], MF. عغل نكو MF. ما گرفت. — 25. S. om. [و], MF. ايپد داد.

10, 1. S. *برداشت* for *برداشت*; MF. *او* for *آن*. — 2. E. *وز* for *وز*. — 4. S. *مزارع* for *مزارع*; for *اونيك* (a conjecture) both E. and S. read *ونيل*. — 7. S. *om.* [مکنان], [مخدوم], and, in — 8, [پس]. — 9. S. *نه* *فانم*, MF. *نه* *فانم*. — 12. S. has *دو بيت در قصيده ميگرديد*, erased, and then passes on directly to 23, 6, thus presenting a lacuna of 12 pages and 17 lines of the text, and entirely omitting Nos x—xx of the biographical notices.

11, 3. MF. adds محمد after أبو اسحق. — 9. For ولي MF. has به.

12, 5. MF. مریخ for بهرام, and قفای for بیای. — 21. E. var. ای
وای اندھا غم و دردا غیبیا.

13. 8. I conjecture **پیر رنک**. There is a lacuna in E after **چمنان**. — 4. E. **گدازند**. — 16. MF. **اینک**; E. om. [و]. — 17. MF. **از زر خفچه**. — 23. MF. **بکر** for **گفت**. — 24. MF. **آید** for **آست**.

14. 1. می and the final letter of بحار are hardly legible in E. This verse is wanting in MF. and of course in S. — 8. E. om. [در] مادر. — 13. MF. بداد; E. دی, for دی.

15, 6. E. γ_j for γ_{jj} . — 7. I cannot understand the end of the first

hemistisch, and suspect that the MS. reading needs emendation. — 16. The letters before سال... are very indistinct in the MS. — 17. [زاف] is a conjecture. There is a lacuna here in the MS. For بني the MS. has بی or perhaps لبی. — 24. E. خفا. I conjecture خارا. — 25. E. نشکيبد *contra metrum*.

16, 12. E. om. [ست] after خیری, *con. metr.* — 13. MF. کشته. — 14. MF. پرتاب; E. ميم اندر ميم. — 17. E. om. [به] before جائي.

17, 2. MF. اكنون for اينك. — 3. MF. بماندش for اين. — 20. I am indebted to de Goeje's kindness for the readings here adopted. E. appears to read مدحت for تدلّحت, متقلا for مشقلا, تدلّج for (تدحرج?) — 23. MF. مگر رسم سکة. — 24. MF. در دهان for بر زبان, and او for شه.

18, 12. E. ان لطم. — 15. E. بن زياد.

19, 10. E. در انتقاد اعتقاد. — 23. MF. برد for کند.

20, 1. MF. نونش for جيمش. — 15. E. بعجز for بعمر. — 21. MF. آرز for حرص.

21, 3. E. معمول for معمول. — 5. E. غم for عم. — 11. MF. بدقن for بزمين. — 16. E. قضا چيست or perhaps قضا هست. — 18—19. Here again I am indebted to de Goeje for valuable emendations. E. has بنظرة for سطر and رميتك for امسك.

22, 10. MF. ببيان. — 12. E. ميسمة and مشاكونا. — 13. E. ميسمة. — 15. For پيشانيش (conjectural) E. has پستانى, MF. پستانش. — 17. MF. الصنعاني. — 21. E. عارض او گوئی راست.

23, 4. E. (apparently) خسران. — 5. E. دلی. — 6. Here S. rejoins E. — 7. S. جوشنى. — 9. S. الاسعاقى النشابورى. — 10. S. om. [به] before فصل. — 13. E. S. ماند; MF. هستيش. — 14. E. S. ماند. — 16. S. om. [و]. — 18. For ادبا S. has ديلا. — 19. S. om. [و] after تمام. — 20. S. برهان جودر نسبت ذکر. — 21—22. S. معزود. — 23. For يا E. has ما, S. اداره for داده, and مسلمة for مسلمة. — 24. S. بنيت شتيت. — E. S. داره while E. has داره.

24, 4. E. has دو for در; S. om. [به] before شب. — 7. S. has شنا for ثنا, and om. [بود]. — 8. For بخت S. has بحسنت. — 10. S. رجا مى. — 12. E. had a marginal var. on المنقعى which has unfortunately been lost or omitted. — 14. S. MF. چهر for روى. — 17. S. om. [نظم]. — 18. S. has جود for خور. — 20. S. بهارى. — 24. MF. کرده.

25, 1. MF. ياده, and نيكوان for نگر. — 2. For شكل MF. has از گل به; E. S. شيم for سيم. — 3. S. om. [صفت]. — 4. MF. آتش

S. بلور MF, سفید S. 6. — بدین جام و این 5. — اگر ندیدی با آب adds و after. — 9. MF. سیمینه تن. — 10. S. MF. درو. — 16. S. om. [و اوراست]. — 18. MF. for پیکر E. has خمیده as var. over آلوده. — 20. S. آنک for بدانک. — 21. MF. عزیز کرده. ... شوی for پی MF. 23. — خود را که کرد خوار

ترک MF, ترک کسی ایلاق تر ایلاق S. 2. — [و کنیه] S. om. 1. 26. — و مرد for بدهر MF; [و] S. om.; زان S. 7. — نامد S. 4. — کشی انلاق 13. — بدانند for تواند S. MF; [و] S. om.; بدانند for تواند MF. 8. — بود S. 18. — [و] S. om.; برین S. 16. — سپید S.; که باز for بیاز E. S. — [رونقی] S. om. 23. — S. om. 20-21. — [و] S. om. 19. — زند

9. — از for آن S. 8. — حرم او بدید S.; ارزان for لرزان MF. 4. 27. — روان خوشنود for نشاید بود E. S. — [و] S. om. 10. — [معنوی] S. om. — 19. — [شعر] S. om. 18. — آنچیت S.; که ندارد بقسمت از پی MF. 12. — ما S. 23. — از for کنر MF. 22. — نی for نه MF. 21. — زلف for لف S. — وراء النهر سپهرک

3. — یار for باد S.; حلقه اندر حلقه MF, جود اندر جور S. 2. 28. — For آن دولت S. 8. — [ناصر] S. om. 6. — او S. has از For منصور after [بود] S. om. 10. — افتاد for بود S. 9. — منقح آن اقبال امیر [و او] S. om.; بانام for انام E. 13. — بر آن دولت and [ال] S. om. 11. — 18. S. om. — [سنه] S. om. 17. — [ابو] S. om. 16. — اربعمائه S. 14. — دند S.; صحرا و S. 22. — [که] S. om.; ابو سعید S. 19. — از after [و] E. اتقان, بود در ذکر S. 24. — دید ایقان

[آن] S. om. 6. — بر for باو S. 5. — عنصری in [ی] S. om. 3. 29. — and شعر and omits before و S. inserts 8. — نهاده S. 7. — [که آفتاب را] and for پر S. 14. — شعر for قطعه S. 11. — ما for یا S. 9. — است after it E. S. (apparently) مگر for نگر. — 15. S. معلاق. — 16. For درو E. has 18. — ز تیمار for بیمار MF. has 17. — وزو MF, در و S, درر S. has 19. — و MF, زو کوک بر MF, چو بر کرک, and so corrected in E. — 20. For رنگان S. has از اندفن, and, for 21. — جسم و MF, چشمان S. has جسمان for; زلکان E. apparently. — 22. S. om. [و اوراست]. — زمانه شاه هشیار MF.

شرق تا غرب S. 8. — [نظم] S. om. 7. — آید S. has زاید S. 5. 30. — 12. S. om. [نظم]. — 15. E. زرز. — 16. S. for انریک S. — 17. S. om. [نظم]. — 21-23. S. omits these three lines.

19. — رنجش for رنگش S. 18. — زیانهاش after [ش] S. om. 3. 31. — بازی for یاری S. 23. — بر for بر E.

در S. 9. — جم for خم E. 6. — پاك بادا and, برجم S. 3. 32.

[و]. 17. S. om. [تو] and om بزود و زنگ S. 13. — دل ریاست before دقت و وقت S.; دلبری for which E. appears to read دلبری. — 19. S. om. [شان] and زنگ for بیت. — 21. S. adds و before غر.

33, 1. S. om. [و مصداق]. — 2. S. om. [آن], and repeats است که... شیوه for سیرت S. — 6. در تک و پیوی for رنگ و پیوی S. — 5. S. has بدون. — 7. S. منفخ. — 8. S. om. [سعد رحمه الله]. — 9. S. مطالع and برون for و. — 10. S. om. [شعر] and [و]. — 12. S. جیز. — 17. S. adds و after و بال. — 18. S. دارم for آیم. — 20. S. المروزی. — 23. E. om. [در] before نشاند. — 24. S. تبتوة که جای.

34, 1. S. بدادست. — 3. S. گومدحت. — 4. S. MF. قصا for فنا. — 5. S. MF. سبیل گلزار. — 10. E. om. [و] before که. — 14. The words صدور مرو are indistinct or perverted in both MSS. — 18. S. در آن آب. — 20. For زلف نگه MF. has نظر; و نیک نظر S.; چو شنبلیله. — 22. S. شرم for سرم. — 24. MF. چو. — 25. MF. او for آن. — 25. MF. فتید and او, and بدید.

35, 3. S. به for ز. — 4. S. ز لولو. — 5. MF. و آن صاف می. — 8. MF. تا کر. — 10. S. رقی for رقی. — 9. MF. شقیف. — 12. S. بر کنیم. — 14. S. om. [فرواست]. — 15. Last two words partly obliterated in E.; MF. دانی for دار. — 16. E. می ماند. — 17. MF. تر شود for خوبتر. — 25. MF. چون رانی که دوزخ. — 22. MF. فراز for بیبیش.

36, 3 and 8. S. om. [فرواست]. — 9. MF. سرود for سرور. — 12. MF. om. [و]. — 13. S. om. — 14. S. زر for زر. — 16. S. نظم for قطعه. — 17. S. غمی for غمی; MF. غمزه. — 18. E. MF. بر چده. — 25. For گفت شیت عجیب [و سخت] S. om.; گفت read.

37, 3. S. inserts بیت after آن. — 7. MF. دیگر for اثر. — 8. S. om. first four words. — 9. E. مگر for مگر; MF. بگونه for بگونه. — 10. E. MF. بسد ز. — 11. S. om. [و]. — 16. S. MF. om. [روا]. — 17. MF. bis بتوانی. — 18. MF. سزاوار داشتن. — 19. MF. سر after ار. — 24. S. om. [الغرض], and reads این معنی for مصدق.

38, 8. S. پیده. — 9. S. گذاشتم for از اشنتم S.; پیریشان MF. — 12. MF. فصل for وصل. — 13. S. MF. خجال for محال. — 14. S. خزینه; MF. حدناظر. — 15. S. رسید. — 16. MF. لطیف for عزیز. — 17. MF. om. [و]. — 18-19. Added in margin of E. and omitted in S. — 21. E. بگونه بال. — 24. S. دید. — 25. MF. فسانه امثال E. var. و ماند سخنمان. — 25. MF. یود for

39, 1. MF. گذاشت. — 3. S. نگر, MF. نه گر. — 9. For روزگار پناه S. has آن قبای سپاه and MF. سیاه ..., which also stands as var. in margin of E. — 10. S. شویم. — 11. Var. in E. مجلسی بر نهاد معرکه گاه. — 12. For نیکوخواه S. has دلخواه; MF. adds و after نهنگ. — 13. MF. باز for تار. — 14. S. MF. تیر. — 15. MF. بس دخواه. — 16. S. یوسه اسیر کنیم: S. indicates by the letters خ and م prefixed to this couplet and the last that the order in which they are here placed should be transposed. — 17. MF. پیش for رزم. — 19. S. om. this line except last word. — 21. S. om. [تو]. — 22. S. MF. بخون; MF. بتیغ هدی. — 23. For نذر S. has نند, MF. شرط; S. هر که نوشی, MF. قدرت for متابع and زمین را for جهان را. — 24. MF. که در هر سواری.

40, 1. S. om. [و له]. — 3. S. آن بر. — 4. S. om. first [و]. — 5. S. عملا; E. has ریاحی as var. on ریاحین. — 6. S. چکید and مانده. — 7. This name stands thus in the margin of E.: in the text there is a different reading, half obliterated and quite illegible. S. has what looks like کسی ردنی. — 8. S. فصل for نصیب and لبیب for ادیب. — 10. S. دلبر for دلدار. — 12. E. پیور for پیور درج او and آن for از, [در مدح]. — 13. S. سوزان. — 14. S. گفتا for گفت آن, and om. last half of this and first half of following couplet, which are also omitted in text of E., but added in margin. — 20. E. S. insert چون after هوا, E. omits it after همامون. — 21. S. om. — 22. S. شوکه for شوله.

41, 1. S. adds و before روی. — 5. S. معقر. — 7. S. بود. — 8. S. ازو. — 9. S. خواند. — 11. S. om. [بر] and از بر for باز بر. — 12. E. For تر read بود. — 14. S. زیر برش. — 17. Read ظفر. — 23. S. om. [و] after بود.

42, 1. E. S. زره دار بر مشک از. — 2. MF. زره سان. — 3. S. سوسن و سونش. — 4. S. سوسن. — 5. MF. صدره for جامه. — 6. E. S. خواندش. — 7. MF. تابان بود. — 8. S. گشت. — 9. Read که for گه; S. MF. رهبر. — 10. MF. انجم یسی اند ساکن. — 11. MF. bis for چه آن کن. — 12. MF. شنیدی خدیوی. — 13. S. has سچون for سچون; MF. شود. — 14. Read گهی at beginning of second hemistich. — 15. MF. om.; B. پری for بری. — 16. MF. ییمینی for نکبینی. — 17. E. S. اندر for اندو. — 18. S. ثنا for بنا. — 19. S. om. [که]. — 20. S. دان.

43, 1. MF. سیمین. — 2. S. باختر. — 3. MF. بدین. — 4. MF. بدین. — 5. MF. شد. — 6. MF. کشید. — 7. MF. شب از شبه بتر. — 8. MF. شادی. — 9. MF. بنار پری. — 10. S. چنین. — 11. S. بیدر. — 12. MF. بیدر. — 13. MF. بیدر. — 14. MF. بیدر. — 15. S. بیدر. — 16. MF. بیدر. — 17. E. S. بیدر. — 18. MF. بیدر. — 19. MF. بیدر.

— 20. S. *سمن* for *چمن*. — 21. MF. *کی مونس* for *گر صامن* S. *دقی* for *دقی*. — 22. MF. *بر من چرا بری بر ظن*. — 23. MF. *او* for *آن* S. *باید* for *که ندید*.

44, 2. MF. *احمد بن خواجه حسن*. — 5. MF. *دل مان* for *دانا*. — 6. S. *om.* [در]. — 8. S. *om.* [وله]. — 11. S. *سعیید*, and *المنسوری*. — 12. S. *تکیتش*. — 16. MF. *زمینش* for *زمین از*; S. adds *و* before *آب*. — 17. S. *بر رسته* E. *as var.* *زربین پیش آب*. — 18. S. *سر* for *بر* S. *بارج* for *بایر* MF. *موج* *چون زر پیش آب*. — 19. MF. inserts *و* after *فراز* S. *پیر* for *بر*. — 20. S. *بر خشک سیر او بی رخ بغور* S. *ببیاوت اندرون مصر*. — 21. MF. ends line *غلطان* for *پنهان* MF. *اندرو* and *هندروسیش*. — 22. S. *بر وی* for *روبر* MF. *گشته* S. MF. *مدفون*; S. *تبیخ*. — 23. E. *مدفون* again.

45, 1. MF. *ازو روشن* for *ازری* and *دو چشم* S. *بست* for *پشت*. — 2. S. *و* for *از* MF. *حال و* for *جادو* MF. — 3. MF. *خلوئی* MF. *خلای* and *آبر* for *سرو* MF. — 4. S. *نابز* for *باز* S. *چون عرعز زرین* MF. — 5. MF. *رنگش* MF. *رنگش* for *عکسش* MF. *بالد* MF. *ببالد* for *عکسش* S. — 6. S. *فلک* for *هی* S. — 7. S. *om.* — 11—12. MF. *نامه* for *ناله* S. — 13. S. *con. metr.* *آهختن* S. — 15. S. *om.* first 5 words, and misplaces *نظم* before the last hemistich. — 16. E. S. *سده* for *شده* (the correct reading of MF.); MF. *دو هال* for *در حال* S. — 17. S. *یار* for *باد*. — 20. S. *om.* — 21. MF. *چرا دهر شد زر* and *کوه* for *کوه* S. — 22. S. *یار* for *یار* and *باشد باو* S. — 23. For *سده* E. has *شد* S. *شد*. — 25. MF. *نشان* for *نهن*.

46, 1. S. *دایه* for *ایره* S. — 2. S. *om.* — 3. S. *عنان را ز پای* S. — 4. E. seems to read *که آزردی* S. — 5. S. *بیاراست* S. — 6. S. *om.* — 7. S. *om.* — 8. S. *زرد* and *همید* S. — 9. S. *متخلی* and *شمایل* for *شمال* S. — 10. S. *om.* [بن] before *علی*, and reads *البنکهر* S. — 11. S. *و بزبان* S. — 12. S. *om.* [پوراست] S. — 13. MF. *باشم* for *باشد* S. — 14. B. *om.* — 15. S. *om.* — 16. S. *om.* — 17. S. *om.* — 18. S. *om.* — 19. S. *om.* — 20. S. *om.* — 21. S. *om.* — 22. S. *om.* — 23. S. *om.* [آل].

47, 7. S. *ای* for *می* E. *om.* [مرد] S. — 8. S. *om.* — 9. S. *om.* — 10. S. *om.* — 11. S. *om.* [بنزدیک آن] S. — 12. S. *om.* — 13. S. *om.* — 14. S. *om.* — 15. S. *om.* — 16. S. *om.* — 17. S. *om.* — 18. S. *om.* — 19. S. *om.* — 20. S. *om.* — 21. S. *om.* — 22. S. *om.* — 23. S. *om.* — 24. S. *om.* — 25. S. *om.* — 26. S. *om.* — 27. S. *om.* — 28. S. *om.* — 29. S. *om.* — 30. S. *om.* — 31. S. *om.* — 32. S. *om.* — 33. S. *om.* — 34. S. *om.* — 35. S. *om.* — 36. S. *om.* — 37. S. *om.* — 38. S. *om.* — 39. S. *om.* — 40. S. *om.* — 41. S. *om.* — 42. S. *om.* — 43. S. *om.* — 44. S. *om.* — 45. S. *om.* — 46. S. *om.* — 47. S. *om.* — 48. S. *om.* — 49. S. *om.* — 50. S. *om.* — 51. S. *om.* — 52. S. *om.* — 53. S. *om.* — 54. S. *om.* — 55. S. *om.* — 56. S. *om.* — 57. S. *om.* — 58. S. *om.* — 59. S. *om.* — 60. S. *om.* — 61. S. *om.* — 62. S. *om.* — 63. S. *om.* — 64. S. *om.* — 65. S. *om.* — 66. S. *om.* — 67. S. *om.* — 68. S. *om.* — 69. S. *om.* — 70. S. *om.* — 71. S. *om.* — 72. S. *om.* — 73. S. *om.* — 74. S. *om.* — 75. S. *om.* — 76. S. *om.* — 77. S. *om.* — 78. S. *om.* — 79. S. *om.* — 80. S. *om.* — 81. S. *om.* — 82. S. *om.* — 83. S. *om.* — 84. S. *om.* — 85. S. *om.* — 86. S. *om.* — 87. S. *om.* — 88. S. *om.* — 89. S. *om.* — 90. S. *om.* — 91. S. *om.* — 92. S. *om.* — 93. S. *om.* — 94. S. *om.* — 95. S. *om.* — 96. S. *om.* — 97. S. *om.* — 98. S. *om.* — 99. S. *om.* — 100. S. *om.*

49, 3. S. *om.* — 6. S. *غزل*. — 10. E. (text) *بنوشتی* S. apparently

is not clear, but looks like خواره هر و جاه وی. — 17. MF. transposes را زان for زان. — 18. MF. om. — 19. S. for را. — 20. S. شکر for وفا دار. — 21. In E. بن is deleted, and I think rightly. — 22. E. من هر. — 23. S. چنان سازوار for سازوار, partly deleted and corrected.

56, 2. S. adds و before در. — 4. S. نفس for نقش. — 5. S. om. [و له]. — 8. S. لیان or لثان for یسان, and adds نظم after. — 9. MF. جعدش for زلفش; S. has ماه, MF. شام. — 10. S. قدش for خدش. — 11. S. om. [ی] after سروی. — 13. S. تو. — 14. E. om. [دینار]. — 16. S. در رنگبیم. — 17. MF. وین نیم. — 18. S. سر بر کشیده شاه سپرغم ز. — 19. E. S. جو. — 20. MF. adds و after دامن. — 21. E. S. سپاه for سپاه.

57, 1. S. مواصلی, and om. [و] and second [جای]. — 3. E. var. دل دزد. — 4. S. سین با و کاف و تا و کاف دیگر یاء نون نداند, and in second half. — 5. The words ابو عبد الله are added in the margin of E. only. — 6. S. عطار د (as one word), with عطا دزد as var. — 7. S. صد for صله. — 8. S. نظم for شعر, and om. [می] before گوید. — 9. S. چشمه for چشمه. — 10. MF. بزم. — 11. E. S. apparently مشرکان for مشرکان. — 12. E. S. نه for تا. — 13. S. om. [و] after یار. — 14. S. om.; MF. بر for از. — 15. S. روزبه. — 16. S. بظاری قدری. — 17. S. بار بیارست. — 18. S. و پروانه سرست. — 19. S. خد و خوری زلف دراز. — 20. E. S. خد و خوری زلف دراز. — 21. S. خد و خوری زلف دراز. — 22. S. خد و خوری زلف دراز. — 23. S. خد و خوری زلف دراز. — 24. S. خد و خوری زلف دراز. — 25. S. خد و خوری زلف دراز. — 26. S. خد و خوری زلف دراز. — 27. S. خد و خوری زلف دراز. — 28. S. خد و خوری زلف دراز. — 29. S. خد و خوری زلف دراز. — 30. S. خد و خوری زلف دراز. — 31. S. خد و خوری زلف دراز. — 32. S. خد و خوری زلف دراز. — 33. S. خد و خوری زلف دراز. — 34. S. خد و خوری زلف دراز. — 35. S. خد و خوری زلف دراز. — 36. S. خد و خوری زلف دراز. — 37. S. خد و خوری زلف دراز. — 38. S. خد و خوری زلف دراز. — 39. S. خد و خوری زلف دراز. — 40. S. خد و خوری زلف دراز. — 41. S. خد و خوری زلف دراز. — 42. S. خد و خوری زلف دراز. — 43. S. خد و خوری زلف دراز. — 44. S. خد و خوری زلف دراز. — 45. S. خد و خوری زلف دراز. — 46. S. خد و خوری زلف دراز. — 47. S. خد و خوری زلف دراز. — 48. S. خد و خوری زلف دراز. — 49. S. خد و خوری زلف دراز. — 50. S. خد و خوری زلف دراز. — 51. S. خد و خوری زلف دراز. — 52. S. خد و خوری زلف دراز. — 53. S. خد و خوری زلف دراز. — 54. S. خد و خوری زلف دراز. — 55. S. خد و خوری زلف دراز. — 56. S. خد و خوری زلف دراز. — 57. S. خد و خوری زلف دراز. — 58. S. خد و خوری زلف دراز. — 59. S. خد و خوری زلف دراز. — 60. S. خد و خوری زلف دراز. — 61. S. خد و خوری زلف دراز. — 62. S. خد و خوری زلف دراز. — 63. S. خد و خوری زلف دراز. — 64. S. خد و خوری زلف دراز. — 65. S. خد و خوری زلف دراز. — 66. S. خد و خوری زلف دراز. — 67. S. خد و خوری زلف دراز. — 68. S. خد و خوری زلف دراز. — 69. S. خد و خوری زلف دراز. — 70. S. خد و خوری زلف دراز. — 71. S. خد و خوری زلف دراز. — 72. S. خد و خوری زلف دراز. — 73. S. خد و خوری زلف دراز. — 74. S. خد و خوری زلف دراز. — 75. S. خد و خوری زلف دراز. — 76. S. خد و خوری زلف دراز. — 77. S. خد و خوری زلف دراز. — 78. S. خد و خوری زلف دراز. — 79. S. خد و خوری زلف دراز. — 80. S. خد و خوری زلف دراز. — 81. S. خد و خوری زلف دراز. — 82. S. خد و خوری زلف دراز. — 83. S. خد و خوری زلف دراز. — 84. S. خد و خوری زلف دراز. — 85. S. خد و خوری زلف دراز. — 86. S. خد و خوری زلف دراز. — 87. S. خد و خوری زلف دراز. — 88. S. خد و خوری زلف دراز. — 89. S. خد و خوری زلف دراز. — 90. S. خد و خوری زلف دراز. — 91. S. خد و خوری زلف دراز. — 92. S. خد و خوری زلف دراز. — 93. S. خد و خوری زلف دراز. — 94. S. خد و خوری زلف دراز. — 95. S. خد و خوری زلف دراز. — 96. S. خد و خوری زلف دراز. — 97. S. خد و خوری زلف دراز. — 98. S. خد و خوری زلف دراز. — 99. S. خد و خوری زلف دراز. — 100. S. خد و خوری زلف دراز.

58, 1. S. om. [م] and reads خرسند. — 2. S. ماه که. — 3. S. که for آن. — 4. S. که. — 5—6. This couplet appears to be deleted in S., which has این. — 7—8. This couplet appears to be deleted in E., which reads بنسوخست. — 9. S. اگر for و گر. — 10. S. بنه for بنیه. — 11. S. کیست طلسمیت. — 12. E. S. بیشترست. — 13. S. om. [این قطعه]. — 14. S. مناجیف for بییتی. — 15. S. and E., but corrected in the latter; S. سوارست. — 16. S. تیرا. — 17. S. آهین. — 18. S. ابو یزید. — 19. S. adds بن after زید and om. after محمد. — 20. S. عصایی and om. [الرازی]. — 21. S. om. [عصایی]. — 22. S. om. [و] after در. — 23. S. om. [و] after در. — 24. S. om. [و] after در. — 25. S. om. [و] after در. — 26. S. om. [و] after در. — 27. S. om. [و] after در. — 28. S. om. [و] after در. — 29. S. om. [و] after در. — 30. S. om. [و] after در. — 31. S. om. [و] after در. — 32. S. om. [و] after در. — 33. S. om. [و] after در. — 34. S. om. [و] after در. — 35. S. om. [و] after در. — 36. S. om. [و] after در. — 37. S. om. [و] after در. — 38. S. om. [و] after در. — 39. S. om. [و] after در. — 40. S. om. [و] after در. — 41. S. om. [و] after در. — 42. S. om. [و] after در. — 43. S. om. [و] after در. — 44. S. om. [و] after در. — 45. S. om. [و] after در. — 46. S. om. [و] after در. — 47. S. om. [و] after در. — 48. S. om. [و] after در. — 49. S. om. [و] after در. — 50. S. om. [و] after در. — 51. S. om. [و] after در. — 52. S. om. [و] after در. — 53. S. om. [و] after در. — 54. S. om. [و] after در. — 55. S. om. [و] after در. — 56. S. om. [و] after در. — 57. S. om. [و] after در. — 58. S. om. [و] after در. — 59. S. om. [و] after در. — 60. S. om. [و] after در. — 61. S. om. [و] after در. — 62. S. om. [و] after در. — 63. S. om. [و] after در. — 64. S. om. [و] after در. — 65. S. om. [و] after در. — 66. S. om. [و] after در. — 67. S. om. [و] after در. — 68. S. om. [و] after در. — 69. S. om. [و] after در. — 70. S. om. [و] after در. — 71. S. om. [و] after در. — 72. S. om. [و] after در. — 73. S. om. [و] after در. — 74. S. om. [و] after در. — 75. S. om. [و] after در. — 76. S. om. [و] after در. — 77. S. om. [و] after در. — 78. S. om. [و] after در. — 79. S. om. [و] after در. — 80. S. om. [و] after در. — 81. S. om. [و] after در. — 82. S. om. [و] after در. — 83. S. om. [و] after در. — 84. S. om. [و] after در. — 85. S. om. [و] after در. — 86. S. om. [و] after در. — 87. S. om. [و] after در. — 88. S. om. [و] after در. — 89. S. om. [و] after در. — 90. S. om. [و] after در. — 91. S. om. [و] after در. — 92. S. om. [و] after در. — 93. S. om. [و] after در. — 94. S. om. [و] after در. — 95. S. om. [و] after در. — 96. S. om. [و] after در. — 97. S. om. [و] after در. — 98. S. om. [و] after در. — 99. S. om. [و] after در. — 100. S. om. [و] after در.

59, 1. MF. ابو یزید. — 2. S. adds بن after زید and om. after محمد. — 3. S. عصایی and om. [الرازی]. — 4. S. om. [عصایی]. — 5. S. om. [و] after در. — 6. S. om. [و] after در. — 7. S. om. [و] after در. — 8. S. om. [و] after در. — 9. S. om. [و] after در. — 10. S. om. [و] after در. — 11. S. om. [و] after در. — 12. S. om. [و] after در. — 13. S. om. [و] after در. — 14. S. om. [و] after در. — 15. S. om. [و] after در. — 16. S. om. [و] after در. — 17. S. om. [و] after در. — 18. S. om. [و] after در. — 19. S. om. [و] after در. — 20. S. om. [و] after در. — 21. S. om. [و] after در. — 22. S. om. [و] after در. — 23. S. om. [و] after در. — 24. S. om. [و] after در. — 25. S. om. [و] after در. — 26. S. om. [و] after در. — 27. S. om. [و] after در. — 28. S. om. [و] after در. — 29. S. om. [و] after در. — 30. S. om. [و] after در. — 31. S. om. [و] after در. — 32. S. om. [و] after در. — 33. S. om. [و] after در. — 34. S. om. [و] after در. — 35. S. om. [و] after در. — 36. S. om. [و] after در. — 37. S. om. [و] after در. — 38. S. om. [و] after در. — 39. S. om. [و] after در. — 40. S. om. [و] after در. — 41. S. om. [و] after در. — 42. S. om. [و] after در. — 43. S. om. [و] after در. — 44. S. om. [و] after در. — 45. S. om. [و] after در. — 46. S. om. [و] after در. — 47. S. om. [و] after در. — 48. S. om. [و] after در. — 49. S. om. [و] after در. — 50. S. om. [و] after در. — 51. S. om. [و] after در. — 52. S. om. [و] after در. — 53. S. om. [و] after در. — 54. S. om. [و] after در. — 55. S. om. [و] after در. — 56. S. om. [و] after در. — 57. S. om. [و] after در. — 58. S. om. [و] after در. — 59. S. om. [و] after در. — 60. S. om. [و] after در. — 61. S. om. [و] after در. — 62. S. om. [و] after در. — 63. S. om. [و] after در. — 64. S. om. [و] after در. — 65. S. om. [و] after در. — 66. S. om. [و] after در. — 67. S. om. [و] after در. — 68. S. om. [و] after در. — 69. S. om. [و] after در. — 70. S. om. [و] after در. — 71. S. om. [و] after در. — 72. S. om. [و] after در. — 73. S. om. [و] after در. — 74. S. om. [و] after در. — 75. S. om. [و] after در. — 76. S. om. [و] after در. — 77. S. om. [و] after در. — 78. S. om. [و] after در. — 79. S. om. [و] after در. — 80. S. om. [و] after در. — 81. S. om. [و] after در. — 82. S. om. [و] after در. — 83. S. om. [و] after در. — 84. S. om. [و] after در. — 85. S. om. [و] after در. — 86. S. om. [و] after در. — 87. S. om. [و] after در. — 88. S. om. [و] after در. — 89. S. om. [و] after در. — 90. S. om. [و] after در. — 91. S. om. [و] after در. — 92. S. om. [و] after در. — 93. S. om. [و] after در. — 94. S. om. [و] after در. — 95. S. om. [و] after در. — 96. S. om. [و] after در. — 97. S. om. [و] after در. — 98. S. om. [و] after در. — 99. S. om. [و] after در. — 100. S. om. [و] after در.

60, 1. S. om. — 2. S. adds آب after صفت. — 3. S. بار اندر. — 4. S. حقور. — 5. S. حقور. — 6. S. حقور. — 7. S. حقور. — 8. S. حقور. — 9. S. حقور. — 10. S. حقور. — 11. S. حقور. — 12. S. حقور. — 13. S. حقور. — 14. S. حقور. — 15. S. حقور. — 16. S. حقور. — 17. S. حقور. — 18. S. حقور. — 19. S. حقور. — 20. S. حقور. — 21. S. حقور. — 22. S. حقور. — 23. S. حقور. — 24. S. حقور. — 25. S. حقور. — 26. S. حقور. — 27. S. حقور. — 28. S. حقور. — 29. S. حقور. — 30. S. حقور. — 31. S. حقور. — 32. S. حقور. — 33. S. حقور. — 34. S. حقور. — 35. S. حقور. — 36. S. حقور. — 37. S. حقور. — 38. S. حقور. — 39. S. حقور. — 40. S. حقور. — 41. S. حقور. — 42. S. حقور. — 43. S. حقور. — 44. S. حقور. — 45. S. حقور. — 46. S. حقور. — 47. S. حقور. — 48. S. حقور. — 49. S. حقور. — 50. S. حقور. — 51. S. حقور. — 52. S. حقور. — 53. S. حقور. — 54. S. حقور. — 55. S. حقور. — 56. S. حقور. — 57. S. حقور. — 58. S. حقور. — 59. S. حقور. — 60. S. حقور. — 61. S. حقور. — 62. S. حقور. — 63. S. حقور. — 64. S. حقور. — 65. S. حقور. — 66. S. حقور. — 67. S. حقور. — 68. S. حقور. — 69. S. حقور. — 70. S. حقور. — 71. S. حقور. — 72. S. حقور. — 73. S. حقور. — 74. S. حقور. — 75. S. حقور. — 76. S. حقور. — 77. S. حقور. — 78. S. حقور. — 79. S. حقور. — 80. S. حقور. — 81. S. حقور. — 82. S. حقور. — 83. S. حقور. — 84. S. حقور. — 85. S. حقور. — 86. S. حقور. — 87. S. حقور. — 88. S. حقور. — 89. S. حقور. — 90. S. حقور. — 91. S. حقور. — 92. S. حقور. — 93. S. حقور. — 94. S. حقور. — 95. S. حقور. — 96. S. حقور. — 97. S. حقور. — 98. S. حقور. — 99. S. حقور. — 100. S. حقور.

— 12—13. MF. om. — 16. S. باری, and دوزخ. — 18—19. S. om. — 20. S. بازی for یاری.

61, 2. S. زره for رده. — 15. S. om. [رابعه]; E. S. الفرداری. — 16. S. بخندیدی for چندین, and transposes and تازی نظم. — 19. S. om. [ندی و سبب]. — 21. S. اگر. — 23. S. بیبارد, and has صبر for خبر, and نیز آن for نیران شوی.

62, 2. S. بیشه. — 3. S. بخیل. — 6. MF. بدینم for بدنیم, and شوی for و جل. — 9. S. om. [تا]. — 12. E. خوری, and ends دراری. — 13. S. om., E. له. — 14. E. آنست; S. کناد for نهان. — 16. MF. also پس for کشی. — 17. MF. چون for تا; S. پیچی پس. — 19. S. E. ساقی; MF. omits these verses. — 19. S. E. ساقی; MF. om. — 21. S. قللت for قللت, om. [فی], and ends التخم. — 22. S. خویش for از آن, and بنامه. — 23. S. بیمار and بتاری.

63, 1. Thus corrected in E. from ذکر طبقه شعرا. — 3. S. transposes سعود and سپهر. — 8. S. ساعد for عارض. — 9. S. سیم for شیخ. — 10. S. om. — 11. S. om. first *misrā'*, substituting the *misrā'* immediately below, which is thus repeated twice; S. و for آن, and خندان for جندان. — 13. S. om. — 14. MF. مرغان for رمان. — 15. S. سیر; MF. پیز و دانه اش. — 17. E. بریده. — 17—18. MF. om. — 20. MF. پیده and in — 23. — 21. S. پیدمی. — 22. S. پیده.

64, 2. S. یحده. — 3. S. زمین. — 4. S. بیاید. — 5. S. چهار دگر بیاید. — 6. S. om. [صفت]. — 7. S. نه بینی. — 12. MF. om. [و], and تر. — 13. S. om. [صفت]. — 15. MF. بدرنگ. — 20. S. سود for شود, and خمین. — 23. S. om. — 24. S. شکفته باغ. — 25. S. و. — 24—25. MF. om. — 26. S. سوزان, and نه بینی. — 27. S. om. [و], and [و]. — 28. S. om. [و], and [و]. — 29. S. om. [و], and [و]. — 30. S. om. [و], and [و]. — 31. S. om. [و], and [و]. — 32. S. om. [و], and [و]. — 33. S. om. [و], and [و]. — 34. S. om. [و], and [و]. — 35. S. om. [و], and [و]. — 36. S. om. [و], and [و]. — 37. S. om. [و], and [و]. — 38. S. om. [و], and [و]. — 39. S. om. [و], and [و]. — 40. S. om. [و], and [و]. — 41. S. om. [و], and [و]. — 42. S. om. [و], and [و]. — 43. S. om. [و], and [و]. — 44. S. om. [و], and [و]. — 45. S. om. [و], and [و]. — 46. S. om. [و], and [و]. — 47. S. om. [و], and [و]. — 48. S. om. [و], and [و]. — 49. S. om. [و], and [و]. — 50. S. om. [و], and [و]. — 51. S. om. [و], and [و]. — 52. S. om. [و], and [و]. — 53. S. om. [و], and [و]. — 54. S. om. [و], and [و]. — 55. S. om. [و], and [و]. — 56. S. om. [و], and [و]. — 57. S. om. [و], and [و]. — 58. S. om. [و], and [و]. — 59. S. om. [و], and [و]. — 60. S. om. [و], and [و]. — 61. S. om. [و], and [و]. — 62. S. om. [و], and [و]. — 63. S. om. [و], and [و]. — 64. S. om. [و], and [و]. — 65. S. om. [و], and [و]. — 66. S. om. [و], and [و]. — 67. S. om. [و], and [و]. — 68. S. om. [و], and [و]. — 69. S. om. [و], and [و]. — 70. S. om. [و], and [و]. — 71. S. om. [و], and [و]. — 72. S. om. [و], and [و]. — 73. S. om. [و], and [و]. — 74. S. om. [و], and [و]. — 75. S. om. [و], and [و]. — 76. S. om. [و], and [و]. — 77. S. om. [و], and [و]. — 78. S. om. [و], and [و]. — 79. S. om. [و], and [و]. — 80. S. om. [و], and [و]. — 81. S. om. [و], and [و]. — 82. S. om. [و], and [و]. — 83. S. om. [و], and [و]. — 84. S. om. [و], and [و]. — 85. S. om. [و], and [و]. — 86. S. om. [و], and [و]. — 87. S. om. [و], and [و]. — 88. S. om. [و], and [و]. — 89. S. om. [و], and [و]. — 90. S. om. [و], and [و]. — 91. S. om. [و], and [و]. — 92. S. om. [و], and [و]. — 93. S. om. [و], and [و]. — 94. S. om. [و], and [و]. — 95. S. om. [و], and [و]. — 96. S. om. [و], and [و]. — 97. S. om. [و], and [و]. — 98. S. om. [و], and [و]. — 99. S. om. [و], and [و]. — 100. S. om. [و], and [و].

65, 1—2. MF. om. S. و نه بینی, and نه بینی. — 3. S. سوزان, and نه بینی. — 4. S. om. [و], and [و]. — 5. S. om. [و], and [و]. — 6. S. om. [و], and [و]. — 7. S. om. [و], and [و]. — 8. S. om. [و], and [و]. — 9. S. om. [و], and [و]. — 10. S. om. [و], and [و]. — 11. S. om. [و], and [و]. — 12. S. om. [و], and [و]. — 13. S. om. [و], and [و]. — 14. S. om. [و], and [و]. — 15. S. om. [و], and [و]. — 16. S. om. [و], and [و]. — 17. S. om. [و], and [و]. — 18. S. om. [و], and [و]. — 19. S. om. [و], and [و]. — 20. S. om. [و], and [و]. — 21. S. om. [و], and [و]. — 22. S. om. [و], and [و]. — 23. S. om. [و], and [و]. — 24. S. om. [و], and [و]. — 25. S. om. [و], and [و]. — 26. S. om. [و], and [و]. — 27. S. om. [و], and [و]. — 28. S. om. [و], and [و]. — 29. S. om. [و], and [و]. — 30. S. om. [و], and [و]. — 31. S. om. [و], and [و]. — 32. S. om. [و], and [و]. — 33. S. om. [و], and [و]. — 34. S. om. [و], and [و]. — 35. S. om. [و], and [و]. — 36. S. om. [و], and [و]. — 37. S. om. [و], and [و]. — 38. S. om. [و], and [و]. — 39. S. om. [و], and [و]. — 40. S. om. [و], and [و]. — 41. S. om. [و], and [و]. — 42. S. om. [و], and [و]. — 43. S. om. [و], and [و]. — 44. S. om. [و], and [و]. — 45. S. om. [و], and [و]. — 46. S. om. [و], and [و]. — 47. S. om. [و], and [و]. — 48. S. om. [و], and [و]. — 49. S. om. [و], and [و]. — 50. S. om. [و], and [و]. — 51. S. om. [و], and [و]. — 52. S. om. [و], and [و]. — 53. S. om. [و], and [و]. — 54. S. om. [و], and [و]. — 55. S. om. [و], and [و]. — 56. S. om. [و], and [و]. — 57. S. om. [و], and [و]. — 58. S. om. [و], and [و]. — 59. S. om. [و], and [و]. — 60. S. om. [و], and [و]. — 61. S. om. [و], and [و]. — 62. S. om. [و], and [و]. — 63. S. om. [و], and [و]. — 64. S. om. [و], and [و]. — 65. S. om. [و], and [و]. — 66. S. om. [و], and [و]. — 67. S. om. [و], and [و]. — 68. S. om. [و], and [و]. — 69. S. om. [و], and [و]. — 70. S. om. [و], and [و]. — 71. S. om. [و], and [و]. — 72. S. om. [و], and [و]. — 73. S. om. [و], and [و]. — 74. S. om. [و], and [و]. — 75. S. om. [و], and [و]. — 76. S. om. [و], and [و]. — 77. S. om. [و], and [و]. — 78. S. om. [و], and [و]. — 79. S. om. [و], and [و]. — 80. S. om. [و], and [و]. — 81. S. om. [و], and [و]. — 82. S. om. [و], and [و]. — 83. S. om. [و], and [و]. — 84. S. om. [و], and [و]. — 85. S. om. [و], and [و]. — 86. S. om. [و], and [و]. — 87. S. om. [و], and [و]. — 88. S. om. [و], and [و]. — 89. S. om. [و], and [و]. — 90. S. om. [و], and [و]. — 91. S. om. [و], and [و]. — 92. S. om. [و], and [و]. — 93. S. om. [و], and [و]. — 94. S. om. [و], and [و]. — 95. S. om. [و], and [و]. — 96. S. om. [و], and [و]. — 97. S. om. [و], and [و]. — 98. S. om. [و], and [و]. — 99. S. om. [و], and [و]. — 100. S. om. [و], and [و].

67, 1. S. محسن فریدی. — 2. S. محسان for محسنان. — 6. MF. این for آن. — 7. E. om. Here begins a lacuna in E. which extends to p. 68, 8. — 14. S. بیس. — 22. S. جبال بلاد.

68, 5. This title, missing in both MSS., is supplied from MF. The verses which follow (ll. 10—19) are certainly by Bahrāmī, though often ascribed to the Nidhāmī-l-Mulk. See my translation of the *Chahār Maqāla* of Nidhāmī-i-Arūfī-i-Samarqandī, Anecdote xvi (p. 67 and note of the tirage-à-part = p. 773 of the *J. R. A. S.* for 1899), and p. 59 of my edition of Dawlatshāh. — 8. Here S. has a large lacuna, extending to the word گلدسته on 70, 2. — 22. E. نکسبوك المصامع, and apparently عص for غصن, which the rhyme requires. For the emendations in these Arabic verses, I am indebted to Professor de Goeje. E. ار لی, and om. [علی], which is supplied conjecturally.

69, 1—24. For this page E. furnishes the only text. — 6. E. بیایق. 70, 2. S. نهدام. Here, at گلدسته, the S-text again joins on. — 4. S. adds و at beginning of line, repeats گویند, and inserts محمود before

شد لی, space left. — 5. S. بوده. — 6. S. چاره for چانه, شد for شد, مرغ. — 7. S. adds و before مرغ. — 8. S. adds آن after در. — 10. S. om. [هیچ], and adds را after بهانه. — 11. S. بر آن. — 12. S. مقالات for منقالت, and بغری for بغری. — 14. S. غم for غذای. — 15. MF. غذای for بلای. — 16. MF. غم for دو, and او for وی. — 18. MF. درو for در آن, چشمی. — 19. — 22. S. چشمی, and جستن for جستی. MF. om. from this line to 71, 8.

71, 5. S. رنجست. E. به. — 6. S. افسونت. — 7. S. درد از آن. — 8. S. در جان شوم and گفتارش. — 9. S. دستان for داستان, دل زان. — 10. S. مرا. — 11. MF. بسند for سنبل. — 12. E. دمیدست. — 13. S. افشان for فشان. — 14. S. خرسیده است, and پریشان. — 15. S. چینی کو از حد. — 16. S. خامه. — 17. E. خوبش. — 18. S. خط. — 19. S. زیاده. — 20. S. om. [چون]. — 21. E. س. زرد. — 22. E. س. بارد for ناز. — 23. S. om. [چون]. — 24. E. س. پر چین. — 25. S. om. [در]. — 26. S. شکرت. — 27. E. از روان یاقوت مشک. — 28. S. عشان از. — 29. S. او. — 30. S. نیوشیدم. — 31. S. خط. — 32. S. کس.

72, 1. E. بار. — 3. S. om. — 6. S. زیاده. — 8. S. om. [چون]. — 9. The words between brackets are conjectural. The MSS. repeat the last six words of l. 7. — 10. E. S. زرد. — 12. E. S. بارد for ناز. — 13. S. om. [چون]. — 14. E. س. پر چین. — 15. S. om. [در]. — 16. S. شکرت. — 17. E. از روان یاقوت مشک. — 18. S. عشان از. — 19. S. او. — 20. S. نیوشیدم. — 21. S. خط. — 22. S. کس.

73, 1. S. خط. — 5. S. نیوشیدم. — 7. S. او. — 9. S.

om. — 15. MF. ززه وار and سلیج. — 16. MF. نگاریده. — 23. S. om. [به] before نسترن. — 24. S. بیخ. — 25. S. چشم for سحر.

74, 3. S. عذاب for خلاف. — 4. S. adds و after گلزار. — 6. S. om. — 8. و از. — 11. S. گزرانستی. — 16. S. رخسار and نکت ناگه. — 18. S. آفتاب. — 19. S. om. [و]. — 20. MF. adds ناب after مشک, and reads آفتاب for پیچ و تاب. — 21. S. om. [و]; S. بر. — 22. S. om. [و], and گل بر. — 23. MF. و گر. — 24. S. om. [و].

75, 2. MF. باب قوتش که بود دیده آتشی. — 3. S. om. — 8. S. جعد for حور. — 16. S. om. [و له]. — 21. S. adds و before این and om. [سه]; E. had a variant on عزیز, which is, however, lost.

76, 3-6. MF. om. — 4. S. بر شکن. — 7. MF. بقا; S. بود for که او. — 8. MF. adds و after گل. — 9. S. جتار and نه for به. — 11-77, 18. MF. om. — 13. S. در for بر, and مجارست. — 14. MF. om. [آن], S. این. — 16. S. om. [و]. — 24. بعقد هان.

77, 8. S. م for م. — 15. Delete the second که. S. om. this and — 16. — 17. S. بدر رفتند. — 18. S. بر کار. — 20. S. پیاره. — 21. S. نکشتی; MF. صفتش for وصفش, and کجا for اگر. — 24. S. adds و after زر. MF. omits — 23-24.

78, 1-2. MF. omits. — 3. S. پپی نهام for بی مهار. — 4. MF. ز کام for لگام. — 5. S. یاد, after which MF. adds است, omitting [ش] after گرش. — 6. S. مگر for نگر. — 7-79, 12. MF. omits the remainder of this poem. — 7. S. جنبش for خیلش. — 10. S. om. [و]. — 11. S. زاک. — 20. E. *con. metr.* — 22. E. ساغر for سلغر.

79, 7. S. om. [و]. — 9. In text of S. بباخت.

80, 2. S. دو تا شمنبر. — 14. S. om. [موتید]. — 20. E. بنهره? — 21. S. om. [و].

81, 3. S. بیافرید. — 7. S. adds لو (*sic*) before تو. — 10. S. باداشت and om. [است] and باد افواه. — 17. S. om. [و]. — 19. S. کزرد. — 20. S. میاه for گیاه. — 24. E. خورن سیر, which I think is the better reading.

82, 18. S. omits both points in جباه. — 21. S. نظم. — 24. MF. ابر و بان.

83, 1-2. MF. om., E. بر for پیر. — 7. S. adds باد before شاخ; MF. om. [و] before باد, and has صبا for هوا. — 10. MF. سرشک سحاب. — 14. E. بغر. MF. بغر. — 16. MF. معالجتش. — 17. S. گلاب for تراب. — 20. MF. جود for کف. — 21-24. MF. om. — 24. S. om. [و] before پیامبر; E. دین.

84, 3-12. MF. om. — 5. E. هست for نیست. — 12. S. جزم for

حزم. — 13. MF. به یشک. — 14. S. بناب for بتاب. — 15. MF. زور for پای. — 16. MF. دارد for آر. — 17. MF. گزیده. — 18. MF. ستوده. — 19—22. MF. om. ایا ستوده.

§5, 2. S. پایان *male*, for پایاب. — 4. S. بقانتو (E. بقانتو) in one word. — 6. MF. بنقص. — 9—10. MF. om. this couplet and the remainder of the poem. — 12. S. om. کی for که. — 17. S. بار for بار. — 20. So E. and S., but perhaps we should reach ذاب. — 21. S. om. دجله و زاب.

§6, 3. Read یکیست. — 9. S. فیروز for تفسیر, and زمین است for دینی است. — 13. E. معاشرت *con. metr.* — 16. S. om. [چو]. — 18. In S. خطاب stands as a correction for خصال. — 24. S. om. [که], and دوار, *male*, for دوار, “vertigo”.

§7, 2. S. آسمان for آسماء. — 6. S. اقتضا. — 9. S. بر مستوالی. — 10. S. om. [ا] after عرضه فرماید. — 11. S. با for تا. — 12. S. om. [ا] after پادشاه. — 13. S. حرکات for خطرات. — 14. S. مطالع. — 16. S. عزیز. — 17. E. S. add را after شیهوت. — 18. S. om. [ا] after می بودند. — 19. Delete the *tashdid* over the ل in لنیک, for which E. has لالتیک and S. اللنیک. — 20. S. تعزیک for نغریکی, and [مسکر]. — 21. S. om. طبعی for طبع. — 22. S. مولد for موار. — 23. S. حالت for مدد. — 24. S. om. [و] after گشت; and شاه نامه (*sic*) for شاهانه. — 25. S. om. حکمت.

§8, 2. S. بنتمام است. — 3. S. مغزی for مغزی, and so again in — 4, and — 5. S. دکر سایق. — 8. S. نهاد بدیع نهاد نهاد. — 9. S. om. [و] after رفیع. — 10. MF. om. [و] after شعر for نظم. — 11. MF. om. [و] after روز. — 12. S. اندرو. — 13. S. and var. in E. بُد. — 14. S. رمان, MF. زبان for معانی. — 15. MF. transposes بهار and بهشت. — 16. S. om. [و]. At the end of this couplet S. makes a break with the words: باغ میکنند میگویند نظم. — 17. MF. چشم عبرت for قد عور. — 18. MF. om. — 20. S. بکشتی. — 21. MF. سرء. — 22. MF. دوان for روان. — 23. S. سرء.

§9, 2. S. چو چنبر. — 3. MF. باغ for کاخ. — 4. MF. او for آن. — 5. MF. شخص for طبع. — 6. MF. لاجوردی. — 7. MF. شخص. — 8. MF. شخص. — 9. MF. شخص. — 10. MF. شخص. — 11. MF. شخص. — 12. MF. شخص. — 13. MF. شخص. — 14. MF. شخص. — 15. MF. شخص. — 16. S. درو. — 17. MF. بدیدست. — 18—19. MF. om. — 20. S. آپ for آبر. — 21. MF. om. this and — 22, *bis*.

— 23. S. نماید MF. نرآید. — 24. E. S. transposes زمین and فلک; S. فلک بیوماری MF. زمین را بد زانی. — 25 MF. om.

90, 2. MF. om. — 3, E. S. فلک for پلنگ, *con. metr.*; S. نحواعد. — 4. E. MF. نشانی for بکارند MF. خلاقی; S. بنام for خیام or حسام. — 5. MF. and before پر, که یا for پر MF. زان for ران; S. قوی سیر آن باره کوه هیکل; S. om. [برابر]. — 6. MF. کندی for تندى. — 7. S. جزغ, and om. [و] before مرمز MF. here adds the following verse: —

بیکبر پلنگ و پرفنار شاهین * بسفر هسای و بزور غضنفر

— 10. MF. om. — 11. MF. و رسم شاهان for شاهان پشادی. — 12. MF. خوش روی for ذی S. مغز و دیده پراز. — 14. S. MF. om. the remainder of the poem, including this line. — 22. S. om. [و هم اوراست], and adds آن before and گفته after بلغ.

91, 1. MF. مشکلی and نوری. — 2. MF. مشتتری سند آن خاک. — 8. S. بالای for پادای S. وزیده MF. یادا درو پزنده. — 9. S. ضمیران. — 13—18. MF. om. — 21. MF. adds و before آن; MF. معکس; S. کزته است, MF. قرطه ایست MF. فیهروزه. — 23. MF. نه درو ولی.

92, 1. S. و از قصر. — E. S. بقا for لقا. — 2. S. داد for دادر, and پادای for بلای. — 3. S. فزان for فزان. — 9. MF. گودش for گوشه. — 12. MF. و ز آن گوشه. — 13. MF. پیوست. — 15. MF. آبی برین نشان و بنائى برین نسف. — 16. For, read: — 18. بر. — 19—23. S. ششم رود. — 23. Read بفرمان. — 24. S. om. [و].

93, 1. S. حکم for حلم. — 5. MF. نهاده, and فروغ for خیال. — 7. S. om. [و] bis, and برین for بدید. — 7—8. MF. om. — 11. MF. S. عکس. — 12. S. پناه for سیاه. — 15. MF. کزو نگذرد هی. — 16. S. بر. — 17. S. بیابان, and پر, for. — 18—19. These two hemistichs, added in the margin of E., are omitted in S. — 17—20. MF. om. — 20. S. adds من after دل. — 21. MF. ای سروری. — 22. MF. از حد. — 23—24. MF. om. this and seven succeeding couplets.

94, 1. S. مکان گیر از بری. — 2. S. بایدی for یا پیری. — 3. S. صبری. — 6. S. بمخشد برایگان. — 11. S. ماند. — 14. Read خیزران. — 15. MF. ... بار ز تیغ تو. — 16. MF. این لاله. — 17. S. قطره گردد و آن ارغوان دхан. — 18. S. جوشن for خویش. — 21. S. نیزهای. — 22. S. om. [و]. — 23. S. کشد for بر. MF. omits the last lines.

95, 2. S. ختلی for خنگی. — 6. S. در for وز, bene, and برده for پرت. — 7. S. یسیر نورد. — 1—8. MF. om. — 9. E. ببیندش, of which the ش

has been deleted; S. has پیش instead of بیند and om. [z]; MF. agrees with the reading here adopted. — 11. E. عدوی. MF. om. down to — 16. — 13. S. خسرو که; and زایدت. — 16. S. زبان for زبان. — 17. MF. آید for آمد; S. کشند for کشی. — 18. S. برز. MF. چشمه. — 19—96, 4. MF. om. — 21. S. بنده زمانه, and نندد for نند. — 22. S. بیم and که حوکه.

96, 1. S. سار for نثار. — 2. S. بال for باد. — 3. S. om. [z]. — 6. MF. روی for موج. — 7. MF. کشیده. — 9. MF. بشکل مرد. — 10—11. MF. om. — 12. S. بلیک for بیکل. — 13. MF. کوی for عود; S. and text of E. شگفته. — 14. MF. مثلت, given as var. in margin of E. — 15. S. ارشنگ. — 18. MF. بیاغ for شاخ. — 19. MF. کشیده اند. — 20. MF. بر کشند. — 22. MF. بر for در; S. آید for آید. — 23. S. om. [دل]. — 24. MF. مشعبدست; and خورد for زرد.

97, 1. MF. باد for رخ. — 2. MF. نگار خانه. — 3. MF. شگفته and عرضه کنند. — 5. S. باره for زده, and امسام. — 7—10. MF. om. — 14. S. در. — 15. MF. پیش. — 16. S. ز. — 17. S. MF. از. — 19. S. اورا for ورا, and زمین. — 20. S. شرننگ. — 21. MF. چست. — 22. MF. ویا for ایا; S. adds ز before تخت.

98, 1. MF. کشاد. — 2. S. قصد. — 3. S. خدنگ پر مکش اندر کمان بگاه کشاد. — 4. S. فصل. — 5—22. MF. om. — 7. S. om. [و] bis. — 8. S. سرهنگ. — 10. S. دلیر اندر. — 11. S. دلیر. — 12. S. دلیر. — 13. S. دلیر. — 14. S. دلیر. — 15. S. دلیر. — 16. S. دلیر. — 17. S. دلیر. — 18. S. دلیر. — 19. S. دلیر. — 20. S. دلیر. — 21. S. دلیر. — 22. S. دلیر. — 23. MF. سپهر for سهیل. — 24. MF. چنگ, and چهل for پاک.

99, 1. S. om. this line and the last, both added in margin of E. — 2. For بدست S. substitutes ز سیرو from the line above (98, 24). — 4. MF. باره for باره. — 5—6. om. this verse, added in margin of E.; MF. تنگ for تنگ. — 7. E. برهای for برهای. — 8. E. برهای. — 9. E. برهای. — 10. MF. om. — 11. S. om. [و این قصیده]. — 12. S. درفشیدن. — 13. MF. آهین. — 14. MF. آینه. — 15. MF. آینه. — 16. MF. آینه. — 17. MF. آینه. — 18. MF. آینه. — 19. S. صدق. — 20. MF. صدق. — 21. MF. صدق. — 22. MF. صدق. — 23. MF. صدق. — 24. MF. صدق.

100, 2. MF. has again سروی for سرو; S. آتش for آتشین. — 3. S. آتش. — 4. MF. آتش. — 5. MF. آتش. — 6. MF. آتش. — 7. MF. آتش. — 8. MF. آتش. — 9. MF. آتش. — 10. MF. آتش. — 11. MF. آتش. — 12. MF. آتش. — 13. MF. آتش. — 14. MF. آتش. — 15. MF. آتش. — 16. MF. آتش. — 17. MF. آتش. — 18. MF. آتش. — 19. MF. آتش. — 20. MF. آتش. — 21. MF. آتش. — 22. MF. آتش. — 23. MF. آتش. — 24. MF. آتش.

as follows: —

طغانشه اپن مویید که خواندش گردون
خداایگان عاچم شهریار نیک خصال

— 12. S. پوپید for جوید. — 18. MF. for بوقت. —

101, 1—2. MF. om. — 5—6. MF. om. — 7. MF. بدان, and شیران
for دریا. — 8. S. پرو for پرون, and جمال for پهل. — 9—10. MF. om. —
9. S. بجیش, probably for جنبیش. — 13—18. MF. om. — 13. S. ? بدان
for یلان. — 15. S. بلا for یلان. — 17. S. کف for کشف, and عینه
مخالف. — 19. S. بیگر. MF. بییشه. — 21—24. MF. om. — 21. S.
for شجاعت; S. بر for در. — 22. S. آذر for اندر, and بقیر فصال. — 24. S.
om. [نو], and reads بترکه.

102, 1—4. MF. om. — 2. S. بصورت. — 4. S. ریزه: read قیفال. — 5.
E. om. [از], MF. ز, and جنگ for فتنه. — 6. S. مشامش. — 7. S. چون
for خون. — 9—12. MF. om., substituting four other verses. — 11. S.
کمى for کمین. — 13. MF. زیک. — 14. S. بنیر for بنیز, and bene
for حال. — 15—16. MF. om. — 17. S. ضمیر. — 18. MF. بر for در, and
— 19—24. MF. om. — 21. S. جای for جان, and om. [ی] in
بروز for پرون. — 24. S. به ز خانه و از جیبیل. — 22. S. عنصری.

103, 1. MF. عدل for جد. — 3. MF. بدولت خسروئی. —
— 4. S. این. MF. نظمهای. — 5—6. MF. om. — 8. S. در for ز. — 9.
MF. ز بحر خاطر ام ... بر گیر. S. om. [من]. — 11—16. MF. om. — 12.
دنبال and خشک. — 14. S. ازچه. — 13. S. جمالت بصد سراب محال.
— 17. E. گیاه. S. باشد. — 19—**104**, 12. MF. om. — 21. S. بد رفتند و.
— 23. S. پسندند. — کی.

104, 2. S. بجیرکی. — 6. S. قلید, and تعدال or تغدال. — 7. S.
adds و after عود. Instead of these verses MF. has: —

جهان پییر چو من یک جوان برون ناور
بلند همت و بسیار فضل و اندک سال
زمرد و گیه سبز هر دو یک رنگند
و لیک ازین ینگین دان کشند از آن بجوال

— 14. S. om. [انور]. — 15. S. اربی for ارنی. — 16. S. دمان
نسکافت, جوان قریکت for جوانه, یافت for یافت. — 18. S. بنان بیان
for معشوق. — 20. S. ع. — 20. S. مصرع. — 19. S. اتقاقیست, and شتافت
om. [و] after نگار. — 23. S. طلوع for طوع. — 24. MF. ز آخر and ز اول.

105, 1—2. MF. om. this verse and all the remaining ones except
3—4, and 13—14. — 3. MF. رواست, and این. — 6. E. برین.
for بر تن. — 8. S. رقص. — 11. MF.

13. — بیفگندند بصکرا از شیر S, بیفگند بصکرا ز شیر 12. E. — بدان E. om. [°], MF. بدن for بزر. — 14. E. و پدیر بخسته و MF. پدیر پخته. — 18. E. دتاست. — 25. S. و درین, and om. [دیگر].

106, 1. S. ایا for ویا, and معالی. — 3-4. S. om. second *misra*° of former and first of latter line. — 4. S. تبدیل for کنبدیل. — 5. S. منیر. — 6. E. S. مسیر. — 9. S. om. [چو]. — 11. S. ورع for دروغ. — 12. E. S. transpose گرز and تیغ, and S. has کرد for the former. — 13. S. نیز for تیره. — 18. S. قضیده for او. — 20. MF. لب. — 22. S. چشم for چشم.

107, 3. S. حکم for حلم, and om. [چو]. — 4. S. صلح for صلح. — 5. S. بطوع for طلوع. — 6. S. بنام for بنان. — 7. E. لکنک. — 10. S. رای for سعی. — 13. S. inserts در غزلیات at the beginning of the line, followed by وین; and ends: — 15. S. از مهیت فصل و فصل او منتسم — وین; and adds پوراست. — 16. MF. بیاقوت. — 17. S. ای for وی. — 19. MF. بهاروت. — 20-21. MF. om. and replaces by another verse. — 24. S. گهی; MF. شکسته for شکسته.

108, 3. Here begins a long lacuna in S. extending to 126, 1: MF. adds است at end of line. — 4. MF. روی for رای. — 16. Read صافیست. — 20. Read ایراد کرده for the misprint ایراده. — 22. Read آشوروز. — 23. E. شراب. — 24. E. اراج, emended to ازاج.

109, 1-110, 10. For these Arabic verses E. is the only available text, and it is very corrupt. For most of the emendations I am indebted to the kind suggestions of Professor Bevan, Professor de Goeje (G.) and Mawlawi Muhammad Barakatu'llah (B.). — 1. E. التقی emended from (B), and نوا from قوام. — 5. E. الغوانی (B.) for العوانی. — 7. E. المکحی (G.) for المکحی. — 9. E. یغالی; (G. B.) for یغالی of MS. — 11. E. لعلی; (G.) for لعلی. — 15. E. العنالی; the emendation is G.'s. — 16. E. غریق and شمام, for which B. suggests نمام. — 17. E. نواج, emended by G. and B. to نواج. — 21. E. فقق; (G.) for فقق. — 23. E. وشخت; (G.) for وشخت. — 25. E. اریحا, emended by G.; (G.) for اریحا, on which G. writes, "Haereo in اریحا. Legere کصیح, solis instar, temerarium est. Forte l. اریحا, with bright burning.

110, 2. E. حیانا علی فهوة, emended by B. — 4. E. اکنابها, emended by B., and بالشتنا, emended by B. to بالشتنا. — 6. Correct to قلب; E. نصی. — 9. E. بادی for بادی. — 10. E. لفیض, emended by B. — 20. E. خطائی.

111, 11. E. یابد for ناید.

112, 4. E. اندود. — 24. Read تیغ.

114, 2. E. جویها, emended to چویها. — 5. E. ابن لجد. — 8. E. بای بران بالوان and اوست. — 18. E. om. all the points except those of the *ش* in the word I read بینیش. — 25. E. پیر نادان.

115, 8. E. om. all points except in ن in the words I read.

116, 7. E. عبادان, and بدنسب. — 8. E. جواد شد. — 19. E. بر آن سران, and علار. — 22. E. ثعبان for بعبان. — 24. I can make no sense of this, and merely print the MS. reading.

117, 14. I think the right reading is — و در دریا ... اغتراف.

119, 6. MF. سرو for سیم. — 7. E. یاقوت باز for ما قوت یار. — 11. MF. در و بالای لبت and از من و از. — 12. MF. bis. — 13. MF. سرو بس یاقوت ناز. — 14. MF. om. [از]. — 15. MF. چون چنین داری. — 16. E. ... باز (with a letter obliterated at end) for با زر. — 19. MF. om. End of line wanting in E.: the emendation is conjectural. — 21. MF. بالای. — 22. MF. می.

120, 1. E. صبرم for جرم. MF. رخ. — 3—4. MF. om. — 5. MF. پیش for نزد. — 7—8. MF. om., but replaces by another verse. — 10. MF. آفتاب for آسمان. — 11—14. MF. om. — 19. MF. omits remainder of poem.

121, 5. For [الف بیت] MF. has — التزام الف و را نموده. — 10. MF. سزید for خوشست. — 18. E. adds و سهب. — 20—21. MF. om. — 22. MF. زلفش for لعنت; and om. [است]. — 23. E. به for بر. — 25. MF. قبله همت و فتنه نعم و دشمن در.

122, 3—4 MF. om. and replaces by another couplet. — 6. E. عهد. — 7—10. MF. om. — 14. MF. نیست پیش. — 16—19. MF. om. — 20. MF. صانی for صولی. — 22—25. MF. om.

123, 1—2. MF. om. — 4. MF. درک. — 5. MF. بدرم for برجم. — 7—8. MF. om. and replaces by another verse. — 9. Shimálí of Dihistán was a contemporary poet. See MF. i, p. 309. — 11—12, and 14. MF. om. — 16. E. بوکلندی. — 19. Read قطعه.

124, 2. E. زمانست. — 16—18. These three couplets are added in the upper margin of the MS. It is not quite certain whether they should be inserted here or lower.

125, 4. E. adds به before نزد. — 20—21. E. om. words in brackets, and has از سوره for سوره. The emendation is conjectural.

126, 1. S. (which here rejoins E.) has **وآخر**. — 2. S. adds **سنجر** before **سلطان**, has **برهان** for **جهان**, and **یافتست** for **یافت**. — 3. S. **بدر کیتی**. — 4. S. **پیغمبر**. — 8. E. om. [کد]; S. substitutes **بدر کیتی** - **فرمود**, [را], and **فرمود**. — 12. S. **معنی** for **بدرستی**. — 15. S. om. [و] after **چهل**. — 17. S. **آن**, and om. [سلطان]. — 19. S. **آن** for **آن**, and **است**, and **قصیده** for **شعر**. — 24. S. **یافته** for **رانده** in text, with **داشته** as var.

127, 3-4. S. om. — 8. S. **زان در انبان**. — 9. S. **بُیُیِد**. — 11. S. om. **تو**. — 15-16. S. om. **دست در** after **طعنه**.

128, 1. MF. **چه** for **چو**. — 2. The words **رضا دهیم** are partly obliterated in S., and of **دهیم** only **م** follows the final **ل** of the preceding word. — 5. MF. **طبعیم**; S. **ازین**, which in E. is corrected to **ازو**. — 7. MF. **کوز**. — 12. S. **از** for **آن**. — 9-14. MF. om. — 14. E. has as var. **و چنانکه از تفاوت طبع**. — 19. S. **بجای من چه کزین گونه صد هزار جفاست**. — 21. S. **بر** for **ز**. — 22. S. **این** for **آن**.

129, 1. S. **لیم** for **لثیم**. — 2. E. **رواست**, B. **خداست**. — 8. S. om. [و] after **کشاد**; E. **برگ** for **بند**. — 9. S. **حرم** for **جرم**. — 10. S. om. [آب]. — 24. S. **بال** for **باد**.

130, 3. S. **کف** for **گفت**. — 9. E. **براند آید**. — 10. S. **آنکه** for **باک**. — 11. E. **زبان**. — 13. E. **فعل** for **نعل**. — 16. S. om. [یا] after **دريا**. — 21. S. om. [ز] and [نو]. Read **خدمت**. — 24. S. **بعصاست**.

131, 5. S. **ار بدن**. — 7. S. **ز غایت**. — 8. S. **نه ناز بیاست**. — 9. S. **منکری**. — 10. S. **حامی**, corrected in margin to **کریم**, and **کریمی**. — 11. S. **باشد** for **مف**; **ز ظل**. — 12. S. **بند کوچ**. — 13. S. **گمان** for **امید**. — 15. S. **اندرو**. — 18. S. **تو** for **تر**. — 19. S. **الاجل**, and **ظاهر**. — 20. MF. adds **و** after **دستور**. — 22. S. **املا** for **املا**. — 23. Read **ورنه**. — 24. S. **مقصود** for **مقصود**. — 25. E. **رونه**. — 24. S. **واژ نوای**.

132, 1. S. **طلعتش**. — 2. S. **خلوت** for **سلوت**. — 5. S. **کنید** for **گر**. — 6. S. **زاده** for **داده**. — 10. S. om. [میدهد]. — 11. S. **کنید** for **معرزول** for **معدور**. — 13. S. **عمر**. — 14. S. **معدور** for **معرزول**. — 17. S. om. [و این قصیده]. — 19. Read **انم**. S. has **ارحل** for **ارجل**. — 20-21. MF. om.

133, 1. **هست** corrected from **سله** in S., E. **نیست**, MF. **بیش**. — 2. S. **بنکالدند** and **نسانند**. — 5-8. MF. om., and substitutes four other lines. — 7. S. **میل** for **سیل**. — 10. S. om. [بینی]. — 11. MF. **مثنای**, and **زب** for **زد**. — 13. S. om. [نور]. — 15-24. MF. om. — 17. S. **الطراف**. — 19. S. **آیت**. — 21. S. **جدائی**. — 23. S. **بوده** for **جود**. The variant

on indicated in E. has been omitted or cut off. I have no doubt that the reading here given is wrong; something like *از فقر* or *از قحط* appears to be required.

134, 1. S. *نتوان* and om. [و]. — 4. S. om. [مشهد], and adds *که* after *کرد*. — 6. E. indicates a variant on *قدرت رایت* which has been omitted or cut off, perhaps *قدرت را ید*. — 13. S. adds *هو گوید* after *و*. — 14. S. *فلک* for *ملك*. — 16. E. om. [و]. — 19. S. om. [ن] in *دهان*. — 20. E. S. *چهار* for *چار* *con. metr.* — 21. S. *طارمیست*. — 22. S. *تو*. — 23. S. *از ترا کمی* *سطاحت*. — 25. S. *او* *کارکن*.

135, 3. S. *خود* for *جود*. — 4. S. *نیکوتر* and om. [که]. — 6. S. *چرخ* for *خرج*. — 9. E. has *بادا* as var. on *بادند*. — 13. S. *دارنده*, and *مناسب نیست* for *بسیارست*. — 15. S. *گر* for *کر*. — 24. S. *مثل انیم بخته*. — 25. S. om. [و این قطعه].

136, 4. S. *رخ* for *زنخ*. — 5. S. has *افلاك*, deleted, after *ساحت*. — 6. S. *در خریدان* and *هموزان* for *بحور*. — 7. S. *کشید*. — 8. S. *فتد*. — 13. S. adds *و این قطعه* at beginning of line.

137, 1. S. *خدای*, om. [سه] and [را], and *حاساکم*. — 4. S. *نقش* for *نفس*. — 6. S. *چون* for *چو*. — 8. S. *آن* for *این*. — 9. S. *آتشست*. — 13. S. *سر سر در کشست*. — 15. S. *گردون* for *و هرراست*. — 20. S. *بدید* for *ندید*. — 21. S. *ز* for *که*.

138, 1. S. om. [و له]. — 2. E. *ترمد* و. — 3. S. *بگفت*; E. om. *ی* after *بکدوی*. — 7. E. *حسن* for *چنین*. — 8. S. om. — 9. S. *ابو*, and *برای* for *کمال*. — 10. S. om. [مأئده]. — 11. S. om. [الامیر]. — 12. MF. om. [الطولانی]. — 13. MF. om. [از]; for *افاضل* S. has *الطور الدافضل*. — 14. S. *مثالت* and *هیججا*. — 18. S. *شعر* for *قطعه*. — 21. S. *بدایع او ز*. — 24. S. *تعبد* for *تعبد*.

139, 1. S. *گردانید*. — 2. S. adds *و به* after *حال*. — 5. E. S. *فتکی* for *قتلی*; E. *خدا را از خدا*; S. *بسم* for *بسم*. — 7. E. S. *حفته* for *حقیقه*; E. *طلبیت* *بمسکی*, emended by de Goeje. — 10. S. om. [از] and *در مقابله*. — 11. S. adds *و* before *رسولی*. — 13. S. *تومی* for *قومی*. — 14. S. *استلام* for *اسلام*, and *پروون* for *پاشم*. — 16. S. *در* for *در*, and *پاشم* for *پاشم*. — 17. S. adds *و* after *لطف*. — 18. S. *عرض*. — 20. S. *حده*, and om. [و کنون]. — 21. S. *حوص*. — 22. S. *حوصی* for *حوص*. — 23. E. S. *چو* before *حور*, but it is deleted in E.

140, 1. S. om. [و] before *در*. — 8. S. *زبردست*. — 10. S. om. [ونشسته].

141, 2. S. با دو دست. — 3. E. var. یاری. — 5. S. یعنی for بعضی. — 6. E. S. کردنی, corrected in E. to گردت. — 11. S. که for کن. — 16. S. فوادست. — 21. S. om. [دست], and adds * after کمر. — 22. S. transposes برد and پرد.

142, 1. S. om. [شود خراب]. — 5. S. طمو معطی. — 8-10. S. om. from بازی in l. 8 to و بدست in l. 10. — 9. E. adds بد after نیک. — 8-9. These verses are added in the margin of E. — 12. S. بو for تو. — 14. S. اند for آمد. — 16. S. فال زار.

143, 4. E. مٹی. — 6. S. گاه for کار. — 11. E. S. آگوش for آغوش. — 17. S. دوستان. — 18. E. آیتست and غایتست; S. دانه for دانه. — 22. S. منشین.

144, 3. S. می نداند. — 4. S. می بخوانی, and و for که, and نوشته. — 5. S. تر ز من کرا for تو زین اگر. — 6. S. و تو چو ختم. — 7. S. عرضه. — 8. S. عرض. — 9. S. و من چو for با جو. — 10. E. om. [و این]. — 13. S. کاین for کان. — 16. S. adds و before عقل. — 19. E. S. بامتحان, with باسنتخوان as var. in E.

145, 3. S. om. [و]. — 10. S. از ام, and om. [و] after کشاک. — 11-12. S. om. [و شعر ... این غزل]. — 12. S. adds لطیف before طبع. — 13. S. نظم for قطعه. — 14. S. بر corrected to در after بازی. — 18. E. برتر for برتر. — 19. S. باری for بار; and کز انست. — 21. S. معشوق. — 23. S. om. [و] after عشق.

146, 1-2. S. om. — 4. MF. خود for من; S. transposes می and چه all through the poem. — 6. MF. می چه خواجه; S. می چه خواجه. — 8. S. چون. — 10. S. در, and از ترانی آید. — 12. S. آسایش for کشایش. — 15. S. om. ی after درد. — 17. E. مدام, S. بدامی. — 18. S. om. [و] in first hemistich. — 21. S. بشکند. — 22. S. گریهء سوز for کز پی سود.

147, 3. S. چون for چو. — 6. E. هر for هر, and گر for که. — 7. S. om. — 10. E. om. [و]. — 13. S. کن for کن. — 15. S. تا بک. — 18. MF. هر دم. — 19. MF. زیستنی. — 21. S. om. [نه].

148, 2. S. has در آنی for .. را در آنی. — 3. S. om. [در], for محطی, om. [می], and فوج for فتوح. — 4. S. om. روح in one place, and معاریف for مغاریف. — 7. S. om. [روز]; E. adds که after اوراست. — 8. E. غزل for و له. — 9. S. om. کی. — 13. S. adds و after گوش. — 14. S. این واقعہ بش... ی این. — 19. S. [غزل]. — 25. S. شکست. — 26. S. جنوفا.

149, 1. S. غزل for و له. — 3. S. نوب کرو. — 5. S. بدلی. — 6. S. om.

10. غزل for و له. — 8. S. شب. — and وعداء with hamza, [بود] S. لبایم. — 15. S. خوابم for خوابم. — 16. S. یا for یا. — 17. S. و له. — 18. S. از for ای. — 19. S. om. — 20. S. سش. — 21. S. دل. — 22. S. inserts یار again before دل. — مایه خوبیت لشکر

150, 7. S. دیدار مرتراست. — 11. S. غزل for و له. — 14. S. توان for ز سر. — 19. E. S. برمی for برمی; MF. گران. — 20. S. om. [می], which E. places where ۴ stands in the text, this [۴] bring omitted by both E. and S.; MF. om. [از], otherwise as in text. — 22. E. باز رواست; MF. تا آرد. — 24. E. S. شرف, with شرقی as var. in E.; MF. فرماید for بنماید.

151, 4. E. S. وصف for خلف, with latter as var. in E. — 5. S. adds و after آب. — 6. S. om. [و]. — 11. S. رجی را. — 12. S. om. [و] and the final م of شرم. — 16. S. و له. — 18. S. سگالت. — 18—21. MF. om. — 22. S. ملک for کلک, and دور for دور. — 23. MF. و آتش for دانش. — 24. MF. شراب for و طرب.

152, 2. For جشن E. has فتح, جشن. — 5. S. هواء مراد, and کرد. — 6. S. om. [و]. — 7. S. و له. — 8. E. S. اگر نشانند. — 9. E. میخ, with reading here adopted as var. in E. — 8. S. چهاره. — 9. E. text, مسبخی, S. مسبخی or مسنجی. — 11. MF. رقعاء for قطعاء. — 12. MF. آنست and than غایت. — 13. S. بگویم. — 14. E. S. فرست. — 15. E. om. second [۴]. — 16. E. S. جان زبان. — 17. S. اسیر for اثیر. — 21. S. om. [الدين]. — 23. S. بدل که صابر again for که.

153, 1. MF. کنون for ۴. — 3. S. om. [که]. — 4. S. موج for مدح. — 6. S. ظاهر for طاهر, and او for از. — 7. S. بکام. — 15. S. گویم. — 18. S. بودست.

154, 2. E. text (the var. is here adopted): بر چهره ما ز. — 5. S. مار. — 6. S. بکشائی. — 17. Read بیالودم. — 21. Read ساخته. — 22. S. transposes ۴ and دل. — 24. S. لب تو for سیمت. — 25. S. inserts ۴ before علم.

155, 3. S. om. [سرشک]. — 5. S. om. [و]. — 8. S. ز. — 21. S. transposes تیر and ۴.

156, 10. In S. the points of کم are blotted and uncertain, while the following word looks like تنست. — 11. S. جنگ. — 12. S. om. [تو]. — 15. S. om. [که], and مجموع for مجموع. — 16. S. بادی. — 17. S. om. [به] before انگشت. — 18. S. جهان for جنان. — 20. S. خیر for خیر. — 22—23. S. om. last half

of former and first half of latter line. — 24. S. بایست for تابشت. — 24. S. دم for دوم.

157, 2. S. زینهار for زینهار. — 6. E. نخواهد for بخوهد. — 8. E. از for با. — 13. S. گران for کوانی. — 20. S. om. [که].

158, 3. S. adds و before ۴. — 7. S. نداشت in text, with نگاشت as var., and om. second hemistich. — 11. S. om. [و]. — 12. S. نو for تو. — 18. S. دست for سست. — 23. E. ابر نیست. — 24. S. بر آرد for ندارد.

159, 4—6. S. om. — 7. S. خاک for چان گر. — 8—9. S. om. — 10. S. adds نه after و. — 11. S. ساخته for خاسته. — 14. S. نه for به. — 19. S. om. [کلالت], and عقد for عقل. — 20. S. بست for است. I fancy that some word like مستی should be inserted before بصد. — 21. E. میان for بیان. — 23. S. om. [امل].

160, 3. S. درستست and دوستیست for درستست. — 7. S. داریم for نروم. — 17. S. به for بد, in which case we must emend نروم, and read, with C., ببرم for ببرم. — 23. S. om. [و].

161, 6. S. حبش for جنس. — 14. S. اینست and om. [و]. — 20. S. چنان for کجا. — 21. S. رفیع for رفیقی. — 22. S. om. [در] and has گذشت; E. S. کمال, but corrected in E. to کلام. — 23. For حورا (so corrected in E.) E. had حوررا, S. خودرا.

162, 4. S. شوی for سوی, and بر for بر. — 5. S. شرطیست. — 8. S. زین for دل, and با for یا. — 10. E. و. چان. — 11. S. آورد. — 13. S. زین for روین. — 14. S. substitutes و له for this line. — 18. E. om. [و] before در. — 21. S. رخساره, and یار for یار. — 22—23. S. om. from تکیه in l. 22 to کنی in l. 23, by homoioteleuton.

163, 1. Here begins another long lacuna in S., extending to 174, 18. inclusive. — 23. The word printed as خوبی is doubtful in E.

165, 2. MF. بوستان for زار برده. — 6. MF. فکر for رنج. — 9. E. رطف. — 23. E. بخدای.

166, 2. E. چون خزر. — 6. E. نسیانم again for نشانم.

167, 9. E. ملایین, emended to بلایین. — 25. In E. مطلع is a correction from تخلص; and سیومی stands for سیوم.

168, 6. The name before بن علی is quite illegible; E. دوست for گوید. — 17. گوید is an emendation of گویند.

169, 4. E. om. [و] after روح. — 13. E. خوان for خان. — 15. The word involved in the lacuna (where the MS. is worm-eaten) appears to end مد...; E. inserts بن after غمرا. — 20. E. آتش and آتش is emended from آتش.

18. E. om. [و] after کیش. — 21. E. سون, emended to سوزن. — 22. E. و for ز; after حال a lacuna involves the first letters of the verb ending in دن which I conjecturally read گاتیدن. — 23. E. زند یانم. — 24. E. فشرود for فرود.

170, 2. E. چون ناک for چونانک. — 4. E. اهل for امل. — 13. E. بار ناره و .. انک. — 14. E. تاره.

171, 3. E. کلاه, emended to کلاه; only the last letter of the word conjecturally read روان is legible. — 5. I can offer no conjecture for گوید for گوید; E. دباب.

172, 9. E. خداهش. — 14. E. om. last [و].

174, 19. Here S. again joins, after the lacuna beginning on 163, 1. S. رزق for تهی. — 20. S. om. [و] after ملک. — 22. S. om. — 23. S. نه از for سگ. — 24. S. قوطی for توطی.

175, 1. S. مانده for ماند. — 3. S. om. [اما]; S. تعویض for تعویض. — 7. S. شد for و. — 10. Correct پولادت to پودلادت or (E.) فولادت. — 13. S. om. [و همراست]. — 18. S. نو for تو. — 19. S. om. — 20. S. ما دل for تن. — 21. E. خسته for خسته; S. دل for تن. — 22. S. و له for رباعی.

176, 2. S. اسبس. — 3. S. om. [که]. — 7. S. دوم رسید. — 10. S. om. س. سباعث عبارت for سباعث عباده. — 11. S. [عطر]. — 18. S. بخوانی for بخوانی. — 22. S. گر for گر.

177, 6. S. صد مساحت. — 14. S. om. [نیست], E. اینست. — 24. S. جواب for شعر.

178, 1. S. آورد for درو. — 13. S. در. — 14. S. توور for نو and [کار]. — 16. S. فتن for فتن. — 19. S. om. تمامی for تمامت. — 21. S. om. [و].

179, 1. S. و مغیش طرغه زود بود. — 3. S. عجیبی. — 4. S. بروز. — 7. S. تاب for باب. — 9. S. آن for این. — 12. S. نو. — 13. S. کرد for برد. — 15—16. S. om. — 23. S. adds شد after تو. — 24. S. آمد for آید, and بد ای for برای, من for ما. — 25. S. ندانی.

180, 1. S. کاری. — 2. S. هزار for سزای. — 3. S. عشقی. — 6—7. S. om. — 8. S. انگور for الکورست. — 9. S. adds قطعه at end of line. — 10. S. شدست, and تا بچرخست for با بحر خشت. — 11. S. بدین for برین, and adds at the end of this line the couplet omitted above in l. 6. — 12. S. قطعه for نظم. — 14. S. بکران for نگران. — 15. S. قطعه for و له. — 22. S. بکار for نگار. — 23. S. om. — 25. S. بحد for بحد.

181, 8. S. om. [در]. — 14. MF. هجر for عشق. — 15. S. روزی for موئی. — 16. The words placed in brackets are a conjecture by Mawlawī Muḥammad Barakatu'llāh. — 17. S. om. [و], and transposes مور and مو; MF. شبانروزی. — 19. S. زبس سختی زبس زاری. — 20. For مو S. has بمور, and MF. بچشم; S. نهران ندادن for بها نداری. — 21. S. راند و, Rاندود, E. has از اندود. — 23. For the emendation در زن موی چون... MF. omits this and the remaining verses of the poem. — 24. In E. a lacuna replaces the words کو گره.

182, 1. S. بسنجم. — 2. E. و از for وز. — 3. S. که او ننگاردم. — 4. S. نشان. — 5. S. راق for رق. — 6. S. کران in text, with کمان as var. — 10. S. چشم for نشان, and, by homoioteleuton, omits from چشم in this line to چشم in l. 14. — 12. E. نور و رنگ رنگ. — 13. S. گوید for گر. — 17. S. قصاید. — 21. S. محال. — 23. MF. om. [و] before باز.

183, 1. MF. om. [و] after بخت, and نیاید for نگردد. — 2. S. inserts قضااست before صواب. — 3. S. مروراست. — 4. S. کی for که. — 6. MF. سزاست for سزاست. — 8. S. گونه for گون. — 12. S. ندا بدانج. — 13. For the conjectural words in brackets, E. has بند که که. — 15. S. تعویذ. — 19–22. S. transposes these two couplets.

184, 6. S. یا for با. — 8. S. om. [ای]. — 9. S. om. [کرد]. — 11. S. نه for فی. — 12. S. گفت for گفت. — 13. S. تنگ دلی. — 15. S. om. [اینست]. — 16. S. وفاست for وفاست. — 20. E. نپایه. — 21. S. غنا. — 21. S. بیپایه.

185, 1. S. برده. — 7. S. om. The line is added in the margin of E. — 10. E. om. [ای]. — 11. S. باقی for با منی. — 13. E. خداوش داور. — 14. E. بر اهل. — 21. S. جناست. — 24. S. om.

186, 1. MF. om. [و]. — 3. S. بر از for بر آن. — 4. Correct to بلغ. — 5. S. خورنق for چورونق. — 6. S. om. [است]; E. S. کوه. — 7. S. MF. پیر بهار چین. — 10. MF. وین. — 11. E. کوثرین سرشک; MF. گوهین سرشک; var. in E. کوثرین سرشک. — 12. MF. نگار for نثار. — 15. MF. بنددش. — 16. S. فقااست. — 17. MF. یک نام. — 18. E. بر for بر. — 20. S. یا for با. — 21. S. کمنام. — 22. S. om. second [و].

187, 1. MF. دشت for ست; S. گرد کوه و دشت; MF. و آن for این. — 3. E. S. از for آن, corrected in E.; S. om. [و], and بر for بر. — 4.

— 12. S. گشت ازو درد. — 18. S. پرسیدن; E. om. [کنند]. — 24. S. عنان.

200, 4. S. آواز. — 5. For the conjecture از زبان, E. has وازان یان, S. وازان نان. — 7. E. خر for جز. — 8. E. S. وزیر for وزیر. — 9. E. om. second [و]. — 11. E. جغر, S. جغر. — 14. S. ایشان. — 15. S. by mistake repeats لکلك for گنجشک. — 16. S. om. [یاد]. — 19. E. بکن con. metr. — 21. S. مری and خروشش; MF. بیضه نهید for خایه بیضه نهید, and again خایه بیضه for خایه کند. — 22. MF. جوجه for چوژه, and again بیضه for خایه کند. — 23. S. om. [به] before استادان; MF. باستان درین راه.

201, 2. S. om. [به] before ظاهر. — 6. S. om. [من], reads بود for بوم, and inserts و after چند. — 8. S. om. [من تو], for which MF. reads و. — 9. S. فوت. — 10. S. دم for دهم. — 11. E. پیغامبر. — 14. S. om. — 15. S. زینهار, con. metr. — 16. S. کبر for کبر. — 17. S. om. [که] and [']. — 20. S. om. [ی] in مهتری. — 23. E. برده. — 24. S. om.

202, 3. S. احمق for احمق. — 4. S. جهان و for جهان. — 11. S. مهتری. — 13. S. جمید; MF. یافه; S. om. [می], for which MF. reads کم. — 14. E. S. خود for خود; MF. مجلس for خلوت. — 15. MF. کمکی for گریمنی; E. S. علان; S. illegible; MF. جود for جود. — 17. E. S. خیز; MF. کافی for کافی; S. جمید. — 18. S. بری for برین. — 21. S. om. second [خوش].

203, 2. S. ایله; MF. om. [و] after طبع, and اندیشد. — 3. Correct مدت; MF. دیگر; MF. نگر. — 6. S. تا. — 11. E. S. نگر. — 12. S. زادن for دادن. — 13. S. MF. آید. — 15. S. کبیرا. — 16. E. S. نازون. — 18. MF. بد. — 19. S. شماره. — 21. S. om. [و] and the second [تو]. — 24. E. S. رزی. — 24. E. S. شک.

204, 1. S. بهیجا and om. [چون], and زده for زده. — 4. S. om. [به] before هه. — 10. S. om. [به] before دهان. — 13. E. S. و. — 14. S. adds نیز before قطع. — 15. S. om. [بر], for which E. has پیر. — 18. S. بیای. — 19. MF. وز کم. — 20. MF. حالت for حاجت. — 21. MF. شفیع for تو جمع. — 23. S. om. [کنی]. — 24. S. ما for من.

205, 2. S. هه for هه. — 8. S. بیعامت. — 10. S. بدویدم. — 11. S. غره‌های. — 13. MF. درخشنده. — 14. E. S. غری. — 15. MF. لهن. — 16. S. سخت for نیست. — 17. S. دار و دان تو.

206, 1. S. repeats بوسه for پیرو; E. پندارند, MF. اندازند. — 4. E. نادر کامد. — 6. S. نشیبت for نشیب. — 11. E. S. کامد. — 16. S. خانه گیرد. — 18. E. ضرور. — 19. S. می for for کانرا. — 23. E. S. چیزی for چینی.

207, 1. E. مهندب. — 2. S. om. [تا خورد] and adds قطعه at end of line. — 4. S. تغبیر. — 5. S. عقل for عقد. — 8. S. آنج. — 14. S. ویکاورا. — 17. It appears to me that we should read نرسیدست. — 19. E. چهار; S. کاره. — 23. E. ای سرز, S. مژد (pl. of مژد) is conjectural; S. تنگ for نیک. — 24. MF. ای.

208, 4. MF. آئی for آبی; E. S. روستی. — 5. S. کم for که. — 7. For گبر S. has کبر, MF. کمز. — 11. S. پمشوار for پمشوار. — 12. S. چشم; E. راکینه, S. کاینه. — 13. MF. نقل for فعل. — 15—16. MF. om. — 17. E. روستی. — 24. S. شاعرانست.

209, 2. S. زند کاندنی. This and the 2 following words are written in red in one MS., as though they constituted a new heading. — 6. S. بودی for بود. — 8. S. از غم for جز عمر ز. — 9. S. دیدن for دین. — 10. S. پیبری پیش read چو آمدن. — 11. S. om. [چو], and از دیدن for از بدین. — 16. For the conjecture ز. — 18. S. سراب. — 23. S. دنا for دنا.

210, 1. S. inserts the word قصیده after فصل. — 3. E. صاحب. — 4. S. روی for ری. — 6. S. و لطف سیاق. — 7. S. om. [طبع] and [عاجم]. — 11. MF. inserts و after اندر. — 16. MF. adds و after شیرند. — 18. S. بپرند and خوانند. — 19. MF. کی. — 21. S. چون بمانند. — 24. چویر پشت حصانند.

211, 1. E. پذیرامتر. MF. om. this line and the next. — 2. S. حرف. — 4. S. om. [و]. — 5. S. om. [چو]; MF. transposes زمینند and زمانند. — 7—8. S. om. — 11. S. ناست, MF. نایب. — 14. S. نراند for نراند and اسپ for است. — 15. MF. با for در. — 16. S. با آب. — 17. E. بکشاند. — 18. S. روز. — 20. S. کوکب.

212, 2. S. تا تبخ. — 4. S. خشم for چشم. — 5. S. سال for شاد. — 9. S. om. first [و]. — 10. S. کفش مگر. MF. om. these two lines. — 12. MF. از ز و قبا. — 13. MF. شان for آن. — 14. S. شیران for شیرین. — 15. MF. عراند. — 17. S. مابنده. — 18. MF. کاند. — 22. S. om. [و]. — 21—213, 2. MF. om.

213, 3. E. زیشان for زینان. — 4. MF. ساد. — 5. E. و خسرو. — 8. S. om. [و]. — 9. and 10. MF. که. — 10.

S. om. [که]; S. MF. بستانند. — 12. MF. بخوانند for بدانند. — 13. S. فلک for دل. — 14. S. and text of E. چو تسبیح ندانند: the reading adopted is a marginal correction in E. — 16. S. ناگهی. — 17. S. برخی. — 20. S. om. [پوش].

214, 4. S. عصدی. — 6. S. استادی. — 7. S. یافت for زیافت. — 11. S. om. [و]: Dawlatsháh (p. 67 of my ed.) یافت دیگر ز آب. — 12. Dawlatsháh, چون for گر, دم for بار, and زمین for جهان. — 13. Dawlatsháh, در for بر, گوهر for هر, and گوهر بار بار. — 16. E. S. خفته لاله و. — 18. Dawlatsháh سنبل for سوسنی. — 19. Dawlatsháh, گلزار. — 20. S. om. — 21. S. دمار از بر, and رود for رود; E. ار رود زرد. — 21. S. از در.

215, 1. S. و بلغ یاران اندرو. — 2. E. صیقل اندر رنگ رنگ. — 3. E. S. شوی for شبوی. — 10. S. سمر, Dawlatsháh, ثمر. — 13. Dawlatsháh, بنهاده for بنماید. — 14. Dawlatsháh, کنار for کنار. — 17. Dawlatsháh, لاله گلرنگ رنگ. — 18. S. غز for نار. — 19. Dawlatsháh, خوشبوی. — 20. Dawlatsháh om. [و]; S. om. [چون], and سوسنی for سفیل. — 21. S. om. [من]. — 23. S. om.; E. om. [ایضا]. — 25. Dawlatsháh, زین for زین.

216, 1, 12 and 15. S. om., E. om. ایضا. — 4. S. شب for شب; Dawlatsháh transposes موی and روی. — 5. S. om. [و]. — 6. E. S. پر. — 7. E. S. بر for بر. — 8. Dawlatsháh, بهر for قسم. — 9. Dawlatsháh, بگاه for بگاه. — 14. For چوب (the reading of Dawlatsháh) E. has خوب. — 16. S. دود دود. — 17. S. adds از after سرای. — 22. S. رسنگ, و شنک for بیکار. — 24. S. text طوری, corrected in margin; S. بیکار.

217, 1, 4, 15 and 18. S. om. — 2. S. برتاب. — 5. S. ای بروز. — 6. E. زی. — 8. S. om. [و]. — 9. E. از. — 10. S. om. [و]. — 11. S. شونام. — 16. S. نگراند. — 19. S. تا بکردن. — 20. S. شریک.

218, 1. S. om. [شد]. — 3. S. جندان. — 5, 8 and 19. S. om. — 9. S. و تننت for وقت. — 14. S. om. [تبیح]. — 15. S. خور for خور; E. S. بد. — 18. S. خرمی for خرمی. — 21. S. نغوب بکام.

219, 2. S. om. [و]. — 3. E. replaces the first and S. the second پری by. — 5. S. om. [به] before شب. — 6. S. چشم. — 15. S. نیافته. — 16. S. بار. — 19. S. ندارم, and om. [و]. — 23. S. بو for ابو.

220, 10—11. S. om. — 14. S. و زهر, and سستان. — 20. S. om. [و]. — 24. I think that in this line also we should read بود.

221, 3. S. روز for رود. — 5. S. الخاقانی. — 9. S. می کنند and گوید. — 11. S. جود for جود. — 12. S. او را for او. — 15. S. در شیوه.

— 16. S. for تسبیح, and نیافته, and در وجد. — 23. MF. نارنج. — با: پیچہ for.

222, 1. MF. هنگامہ چو طفلان. — 2. MF. مسکین. — 3. S. کآمد. — 4. S. هنگام. — 5. S. for خانہ. — 6. S. بام. — 8. S. دیوانہ. — 9. S. بلسد بر خوانش, om. [و], and شیران in ان. — 12. S. for دو سک. — 13. S. کہ در دیدہ. — 14. S. om. [و]. — 15. S. for و. — 17. S. om. — 18. S. for فند. — 19. S. خود فرست. — 20. S. خود فرست, and in E. the line ends سپید for سبیل. — 22. E. روز for روز. — 24. S. خورم.

223, 1. S. om. the first [و]. — 6. S. اخنکی. — 7. S. om. [قطعہ]. — 9. S. for دفعی. — 12. S. for در. — 16. S. اسیر. — 21. S. om. [و].

224, 7. S. تونمن سی. — 12. S. بیشہ. — 14. S. om. [نظم]. — 16. S. for بر. — 17. S. انگند, and om. [هست]. — 21. S. و اقبال. — 22. S. عدو گر. — 23. E. کہ نام او نارست.

225, 1. S. اقبال, and جنگی. — 9. S. چون ناز. — 12. S. عرق for طرف. — 13. For من E. has می. — 20. S. شکر for بنگر. — 22. S. آفتاب. — 23. S. has آسمان, deleted, before آفتاب.

226, 3. S. آب. — 5. S. om. [از]. — 6. S. for دوش بر. — 12. S. دبع, متمن, and om. [و]. — 15. E. بظر. — 17. S. چرخ. — 25. S. for من.

227, 5. S. و او. — 6. For شدہ (conjectural) S. has کہ, E. نہ. — 18. E. باوری. — 23. S. یاد for باد. — 24. S. از for آن. — 5. S. om. [با].

228, 14. S. آئست. — 16. MF. ساختن for کرد. — 23. S. گفته. — 24. E. om. [و] after درود and after رسول.

229, 1. S. کرد. — 2. S. ای. MF. om. this and the last line. — 3. MF. places و after نشاط. — 5. MF. transposes تجویم and نحوایم. — 6. MF. — 8. MF. زرد for لعل. — 9. S. ز. — 10. S. adds بہ before سیباب. — 11. MF. دیار من شدہ. — 12. MF. درو. — 13. MF. منازلی کہ بدی. — 14. MF. گمان کہ بردند; MF. راحت من. — 15. MF. لاله و سیراب. — 16. MF. نگار for بکار. — 17. S. خورمی. — 18. S. نگارہ گاہ. — 19. Read. — 20. MF. om. this and next line. — 21. S. اندران in [ان]. — 22. MF. omits this and the next line.

230, 2. MF. از for با, and دلت for آن, both omitted by S. — 3. MF. پدیدہ, and از for او. — 4. MF. از for او. — 7-8. MF. om. — 9. S. شد. — 10. MF. سرش, MF. برش, E. ز بهر ای آن.

بیتاب. — 12. S. om. [و], and باب. — 15—24. MF. om. — 17. S. ناز,
and om. [و].

231, 3—4. MF. om. — 5. E. S. بحر تضيی for بحر قضی. — 6. S. MF.
مقال for مثال. — 7—8. MF. om. — 10. MF. صواب. — 11. E. S. om.
[و] before داد. — 12. MF. نیافریده. — 13—20. MF. om. — 16. S. حراب
for بتراب. — 17. S. کران for کران. — 20. S. و یا for یا. — 21—22. MF.
om. — 24. MF. شاداب. — 25. For نماید S. has نماید, MF. بماند.

232, 2. MF. شاداب. — 3. S. نقش. — 5—16. MF. om. — 6. E.
مگریدم for گردیدم. — 7. S. قصیبیت. — 9. E. om. [ه]. — 13. S. تو for
بارگه. — 14. S. پرتاب. — 16. S. کشد هی ز قران. — 18. E. S. insert بارگه
after حبذا and omit [و نشستنکه]. — 19. MF. او for آن. — 20. S. در for در.
— 20. S. در for در; S. MF. جمله for جمله. — 22. S. با بند. — 23. MF.
for فسوس. — 23. MF. بوستانیسست for گل ستانی. — 24. MF.
— 25. MF. گل ستانی again; S. بیخ جز حسرو حسین; S. سروهائی
for تنار; S. تنار.

233, 1—2. MF. om.; S. ه for مه. — 4. MF. نظار. — 7. S. om. [و];
S. MF. یافته for یافته. — 9. MF. ندانند for ندانند. — 11—14. MF.
om. — 15. S. سال. ه; MF. درین; S. اندر. — 16. S. می بینم.
— 18. S. دم او دارم همچون. MF. om. this verse and the previous one.
— 19. MF. برو. — 21—24. MF. om.

234, 1. S. کرد. — 3—4. MF. om. S. از for از. — 7. MF. چه
for چه. — 8. S. زرد و امی. MF. زرد فامی. — 9. S. ه for
و. — 10. S. زار for زار. — 11—12. MF. om. — 12—13.
S. om. MF. بار. — 14. MF. بده ماهیه for بصد بار. — 15. MF. omits
the remainder of this poem. — 16. S. بار for بار. — 18. S. ازین.
— 20. S. مرده. — 22. The word بکنی is more or less illegible in both
MSS. — 24. S. تنگ for تنگ.

235, 4. S. از for از. — 16. S. که چه. — 17. S. درست. —
20. S. با عدوی.

236, 2. E. S. بگذار *con. metr.* — 3. S. inserts العید before الاجل.
— 6—7. S. om. from زن و آب. — 8. S. om. [آن]. — 9. S. om.
[می] before گوید. — 13. S. نو for نو. — 19. E. مفتونش. — 22. S. معزی
for مغربی.

237, 1. S. بارزوت for نارون. — 3. S. ازوم for او. — 6. S. روان. — 12.
S. بیداری. — 15. S. کشد, and om. [که]. — 16. S. [بیک] [یا]. — 20. S. بینی.
— 20. S. آید for بینی, and so text of E., from the margin of which the
variant is taken. — 21. S. om. [لب], and از for ک. — 23. S. باشد.

238, 1. E. عقابش. — 3. E. اوصافی. — 9. S. om. [شعر خویش]. — 10. E. حسک and om. [و]. — 11. E. om. [ز]. — 12. S. om. [و]. — 14. S. داربانی. — 16. S. عرض for عرش. — 18. S. مردمان. — 23. S. دریائی for دریائی.

239, 4. S. قلاید for قلاده. — 6. MF. بخرد کن for دوست کن; om. گریه for گنه, راحت for همه. — 7. S. بیانی after خود; [می] and زارش. — 8. S. افزاء, om. [و], and توئی. MF. omits this line. — 9. S. MF. زهره; S. بکند. — 11. MF. ین for تن. — 12. Read بیش for پیش. — 13. S. دور for دود. MF. omits this line. — 14. S. سقش; MF. آسمان; S. بنماند for فشاند. — 16—19. MF. om. — 16. S. و, بر آ. — 17. S. om. [و]. — 21. MF. جو for جو; S. om. [جو], and بازان for بازار. — 22. S. خسک. MF. om. — 23. MF. قدسی, and غم for خم. — 24. MF. نهاده; S. نیزبر for برتر; E. کبر?

240, 4. S. inserts رامی^{را} (with the ^{را} deleted) before رامین, and ظاهر. — 5. S. مفرخ. — 6. S. بلی for بلا. — 7. E. مقویان; S. adds و after ضمیر. — 8—9. S. om. from اند to دیگر. — 12. S. شعری, and تبز for نیز. — 16. S. inserts شعر before او. — 17. E. S. آمده, the correct reading of MF. — 18. S. om. [است]. — 19. MF. نی for نه twice; S. توئی غمی, and شب, inserts ز after شب, and وصال for صال. — 20. MF. واده; S. واده. — 21. S. قطعه. — 22. S. om. final [ن].

241, 3. S. آن خط and om. [لا] and [بر]. — 6. S. om. [و]. — 10. S. اندران for دندان. — 11. S. بعنایت and om. [و]. — 12. S. داشتتم. — 14. S. بدستان. — 15. S. مدرج. — 17. S. کوکبت. — 18. S. پشته for سیف. — 19. S. آسمان. — 23. MF. آسمان and آفتابش.

242, 1. MF. om., but adds other lines. — 3. S. بدیم. — 3—5. MF. دهد for زند; S. MF. مطر مدد for مظاهرت; MF. گز for کرد. — 6. S. در. — 7. S. وز for در. — 8. S. om.; MF. transposes اسد and شود, and adds more verses. — 14. E. زرق; S. مطیر for نظیر. — 15. MF. تبغ for تبغ; E. S. معقدست. — 17. MF. ذره for ذره; S. خرمش. — 19. S. طوق for طوق; S. سرای for رای. — 20. S. معقدست. — 22—23. S. om.; E. پیش for اینش, and مسند for مسند; the emendations are conjectural. — 24. S. موجب for معجب, and om. [که]. — 25. S. ذر for ذر.

243, 2. S. حرف for حرف; E. om. [و]. — 4. S. بدردراست. — 5. S. تا بند, and محذر for محذر. — 7. MF. بخشید for بخشد in first place. — 11. For خسته, S. has جسته, MF. زخم. — 13—14. MF.

om. — 15. MF. *که باشد* for *نیارد*. — 18. E. *مساج* for *مباح*. — 19—22. MF. om. — 19. S. om. [چو]. — 21. S. *صح*. — 24. MF. transposes *نهی* and *امیر*, and adds another verse after this.

244. 2. S. تا پشت for باس تو. — 3. E. خیر تنی for خیری. S. — 4. E. has *امل* as var. on *خیر*; MF. omits this line and the last. — 5—6. S. om. this couplet, and l. 7. to این inclusive. — 5. MF. transposes *و مه* and *و روز*, and om. [و] between them. — 6. MF. *بود* for *زده*. — 10. S. *جرم* for *حرم*, om. [و], and *چشم* for *جسم*. — 23. S. *تو* for *تو*.

245. 5. S. om. [ا], and بر کار. — 6. MF. بعروس. — 7. S. شبه for شبه. — 7—8. MF. om. — 9. MF. چنو and om. [و]; S. هرگز. — 10. S. om. except ربای. — 11. E. آورد in first hemistich. — 12. S. و روز, om. [و], and گره for کرد, and او ما م روز at end of line. — 16. S. بار for بار. — 20. S. ایضا for ربای. — 21. S. om. [خته ام]. — 23. S. قطعه for قصید.

246. 2. S. سليمان. — 3. S. ببال for بيان. — 4. S. قضاء. — 5. S. om. [چون]. — 6. S. om. [و گاه ... نای], and the ی in محودی. — 7. S. om. [می] before کرد. — 8. S. و با رنگ بر ولایت. — 10. S. دان for ذاتی. — 16—17. S. om. [این طبقه]; E. ساند for آمد. — 19—20. For [گشت .. جمال] S. has او راست گشته. — 22. S. om. [تا]. — 23. S. دستش for دشمنی, and بیسود. — 24. S. om. [و] in کاندو.

247. 1. S. *فرواست* for *قطعه*. — 3. E. S. *باسكونه* *bis*. — 5. E. S. *بينانانش*, but corrected in the former; S. om. [و]. — 6. S. *شوريد*. — 7. S. om. [قطعه] at end of line. — 9. S. *بايم* for *بايم*. — 16. S. *سمت* for *سمت*. — 17. S. *از* for *در*, and *چهار*. — 18. S. om. first [و]. — 22. S. *بجر* for *بجر*. — 23. S. repeats *بهار جهان* [for *بها ارزان*] again at the end of this line.

248, 2 S. شوتد for شوتد, and گز for کو. — 3. S. افتادم. — 5. S. در زبان for در زبان. — 7. S. om. [قوت], and adds فقرت after خاطر. — 10. E. text چین for marginal correction چین, which latter is the reading of S. — 11. For [که پیشه], S. has پیشه, E. که پیشه. — 12. S. om. [و]. — 14. S. بچند for اگر بچنگ, and کمبر for کمبر. — 15. S. om. [جو], for which E. has چون. — 16. S. om. [به] before رایگان. — 19. E. om. — 20. S. شکم for تنگم and om. [از]. — 22. S. om. [و] after طبع. — 23. S. تو for ترا. — 25. The following couplet has been accidentally omitted by the printers at the end of this page: —

در سبق روندگان فکرت را * بر نظم عنان چو در عنان بندم

249. 3. S. جاهش. — 5. S. میهمانت. — 9. S. سپیس for سیش. — 11. S. گم for کن. — 12. S. ناچاره and کن. — 15. E. بحس. — 16. S.

آذرت in [ت] S. om. — 19. S. om. [او] and [آن], [ازین] S. om. — 17. S. om. — 20. MF. [و] for نه; S. جودروی. — 21. S. چین for چین; E. om. [و]. — 22. E. جفت for جفت. — 23. MF. احباب. — 25. MF. حساد for بدخواه.

250, 2. S. om. [جهان]. — 4. S. om. [و]. — 6. MF. transposes رسیدست and در آفاق. — 7. MF. ترس for خوف. — 11. S. اوصاف. — 12. S. شده for شود. — 13. S. om. — 14. S. om. [و]. — 15. Correct to طاق. — 18. S. جوزهرم. — 22. S. transposes و from after جام to before. — 24. S. او and رخ, and خام for جام; a marginal variant substitutes تن for دل and رخ for تن.

251, 3. S. تذروار. — 6. S. عقاب for غراب. — 8. S. تختش. — 9. S. تازه. — 10. S. places و after, instead of before, چشمش. — 14. S. om. — 16. S. بدست for شدست; E. حلالیت. — 17. S. om. [و] and [آتش]. — 18. S. om. [این].

252, 2. S. پسر for پسر. — 4-10. S. omits. — 11. S. الاستاد. — 13. S. انسی, and دو for و نهاد. — 14. S. om. [بیان]. — 16. S. گرانید for گروهیند. — 19. S. گفته for پرداز. — 20. S. om. [گرهی]. — 23. S. عاقله for عاقله, and خون for چون.

253, 5. S. از آنک. — 9. S. سرائی را. — 10. S. om. [و]. — 12. S. ends line with var. in margin اشقان, امروز آشنا. — 13. E. طبیب. — 14. S. نه ازین, E. ارین, var. in margin: تو ازین اینجا و زان. — 15. S. سقا for شفا, and خسته. — 18. S. ذلیل. — 19. S. نیست for هست. — 21. S. جنگ, and بانی رقی for بانی صفی. — 24. S. قصص.

254, 2. S. با for تا; E. بیبی as var. on گوئی. — 3. S. om. [بر]. — 5. S. om. [بغمان], and لوسول. — 8. S. تیر, انداز آتش. — 9. S. باران. — 10. S. and text of E. سندرس. — 11. S. جرعه for حربه. — 16. S. رجا for رجا. — 17. S. کیا ایزار. — 19. S. om. [ملک]. — 20. S. بداند انتها. — 21. S. for با ولایتهای. — 23. S. transposes آدم and احمد. — 24. S. احمد از آدم; E. بر حنا.

255, 3. S. رخ شدی for رحین, and زچه خود را. — 6. S. رحامی. — 8. S. شعرا for شهرها. — 11. S. om. [و رای], and adds او after بود. — 13. S. مقتدا از در زمین. — 17. S. قوت صلاح. — 22. S. مرتع again for مریع, and چرا for چرا. — 23. S. om [و] after مدوح, and [مر]. — 24. E. has مفتی as var. on مقضی.

256, 3. Var. موسی. — 5. S. پیاسبان. — 6. S. قراس for فرات. — 7. S. شعری for سعدی, the emendation of E. — خوابم.

11. S. transposes *for* *تا جها* — 16. S. transposes *مرا* and *نعت*, and inserts *before* *اوليا* — 18. S. *و بی شکر* — 19. S. *از آن* — 21. S. *حواحت* *for* *جراحت* — 22. S. om. [*بر*] after *پیغمبر*. For *احلال* Mr. R. A. Nicholson suggests *اخذاد*, a term explained at p. 254 of vol. i of Goldziher's *Muhammedanische Studien*, which agrees well with *نسا*, "women", at the end of this line. The last words of this couplet are very corrupt in both MSS. S. has: — *و زکوه رکوه از عود و احلال ارثنا*, and E. *احلال از نیا* in text, and in margin *از نسا* — 23. S. *کرز* *for* *کرز*.

257, 1. S. *و چه گفت* — 2. S. *هرزه را* — 3. S. *ریش* *for* *آتش* — 8. S. adds *و* after *شاه* — 11. S. *سلس* — 14. MF. *جو* *for* *ز* — 15—18. MF. om. — 15. S. *بر سقط* — 16. S. *فلسفرا نیز* — 19. MF. *بخرگه* — 24. S., MF., and text of E. *گوار* *for* E.'s variant *گسار*.

258, 3—6, and 9—10. MF. om. — 10. S. om. [*و غم*] — 15—16. MF. om. — 18. MF. *خونست*, which seems a better reading than *چونست*. MF. omits the remaining lines on this page.

259, 1. S. om. [*تر*] — 1—4, 7—14, and 23—24. MF. om. — 5. MF. om. [*از*] — 11. S. om. [*تو*], and reads *چون* — 15. S. *جواب* — 20. S. om. [*و*] in *درو*; MF. *طیان* *for* *نوان*; S. *مرغ زار* — 21. MF. *وز* *for* *تیر* — 23. S. *نیز* *for* *تیر* — 24. S. *بیع* *for* *تیر*.

260, 1—8, 13—16 and 19—24. MF. om. — 4. S. *بند دهد* *for* *بند دهر* — 8. E. S. *چو بار* — 9. E. S. *بیرق* *for* *تیز* — 13. S. *بحال* — 15. S. *خربط* — 16. S. *باروتو* — 17. MF. *شهران* — 18. MF. *کنار* *for* *غریب* — 21. S. om. [*تو*] — 22. S. *نباشی*.

261, 1. MF. om. [*و*] after *باد*, and *نرانید* S. *بیش* *for* *مش* — 2. E. S. *یافتنش* S. *یافتنش* *for* *کر* — 3—24. MF. omits. — 4. S. *کر* *for* *کر* — 5. S. *بال* — 6. S. *دستم* and om. [*و*] — 7. S. transposes *وقت* and *ننگ* — 9. S. *از بر اشک* — 14. S. and text of E. *افتخار* *for* E.'s variant *اعتذار* — 16. S. *شققر* — 17. S. *از* *for* *کر* — 19. S. *بتراند* — 20. S. om. [*و*] — 21. S. *جون* — 24. S. *علم* *for* *علم*.

262, 8. S. *سنگسار* — 9. S. text *طلیش*, and *قرص* — 10. S. and text *روزگار* — 11. S. om. [*و*] — 13. S. om. — 14. S. *حاملست* — 15. S. *نمانده* — 18. S. *جهان* *for* *چنان*. I think that these two words should be transposed in ll. 18—19. — 21. S. *حق* *for* *چو* — 23. S. om. [*و*]; S. and E. text *بدین* *for* *پذیر*.

263, 1. S. om. [است] in اوست. — 2. S. and text of E. بدان for E.'s marginal correction بلا. — 5. E. S. است تر قبل; a var. in margin of E. has been cut off or otherwise lost. — 7. S. بندهء بندهء اش. — 8. E. شکست, corrected by erasure to سلسست. — 9. S. بکوپید. — 10. S. با for بی. — 11. S. کو for گر. — 18. S. مقبل in text, corrected to شامل in margin; کرم is illegible in E. — 19. S. اسیر for آستین. — 21. S. از for در. — 23. S. رانک و رانک.

264, 6. E. S. معود for صعود. — 10. S. om. [و], and بسمل corrected in margin to مشکل. — 12. S. کم for نام تو. — 14. In E. ورم آورست. باز یسین is given as var. on دره ورم, while باز یسن stands in the text for باز یسین. — 16. S. ز در. — 20. S. جمله for جمله. — 21. S. کلا دیگر. — شکست.

265, 4. E. S. سیر for سپر. — 8. I am not sure whether the MSS. read حشر (as in text) or حشر. — 11. S. transposes و and جلد. — 15. S. نیال; S. سال. — 18. For نیال E. seems to have نیال. — 19. S. بترکی شومی ز. — 20. S. نادان for یاد آن. — 23. S. om. [که].

266, 4. S. آن for از. — 7. S. شبهی, and inserts شکست after 14. — 10. S. بتوک. — 11. S. عتر شکمت بند. — 12. S. آنکه امیر. — 14. For از بنسکین E. has کارغان, S. کارغان; S. ماهه for ماه. — 17. E. گیتیسست for کینسست. I do not understand the line, which is certainly corrupt. — 19. E. and var. in margin of S. کسان. S. transposes ll. 19—20 and 21—22. — 21. S. سخت for سفت. — 22. In E. after ظفر (or ظفیر, as it appears to be written) is an illegible word looking like حذر or خذر.

267, 2. S. چند for پند, and گرو for کردو. — 6. S. وسم. — 14. E. هنر for هند, S. هنر بمان for بندگان; S. ناصر ناصر and inserts او after اقبال. — 16. S. عذویت. — 17. S. om. [و] after سخت.

268, 5. S. بجرم and om. [هر] in بگوهر. — 6. S. جگر. — 10. E. زربود, S. زربود; S. ثاقبه for ثاقبه. — 11. S. بنعل for شعل. — 20. S. om. [ز]. — 24. S. نعل for نعل, and مقیم for مقیم.

269, 5. E. با بهار. — 6. S. باعنداله. — 7. S. نما for غا. — 8. S. بود for بود. — 9. S. هرجاء عطف دامن برقی. — 12. S. چره for چره. — 13. S. سترد شها, E. سترد شها. — 15. E. om. [که]. — 17. S. om. بیلک. — 20. S. تبیغت for تبعت. — 19. S. ملکیت. — 18. S. [و] ... این. — 22. S. کرده. — 23. S. زین. — 24. E. has فلکرا for فلک. — 25. S. در for در. — 25. S. در for در.

270, 1. S. کسا for کسان. — 3. S. وزان for اوران, and یکشادهء چون.

یبا و after 8. E. S. — 4. S. کیده. — رفتن for رفت and — 10. S. om. — 11. S. امین و for امین and بکشاد پای for بکشادی — 12. S. [و] ... در — 13. S. آید and انس. — 16. S. om. [انی]. — 18—19. S. پر در For — 20—21. S. نادیده. — 19. S. سر بر خط بیان for سر بر خط بیان — 21. S. ادیب for ادب. — 22. S. ورا بر and inserts S. has در سرو — 24. S. دمفاخست. — اورا before last سن

271, 2. E. پیغامبرم S. پیغامبرم. — 2—5. MF. om. — 5. E. حون S. گشته. — 7. MF. خوشمویلی E. S. om. [دگ]. — 8. S. حکم MF. om. remainder of poem, including this line, except — 24—25; 272, 3—4; and 274, 3—4. — 11. S. نابزه. — 12. S. آب for آنز. — 17. S. خشیده. — 18. S. نیست. — 18. S. فی for پی. — 24. MF. adds و after زبان; S. بخانم.

272, 4. S. نفسی. — 6. S. بر for بر. — 8. S. سر زخم نشوم. — 9. S. کران [رنج], and S. om. — 14. S. گذارد. — 15. S. درزیست for در تست. — 19. S. باکیست. — 23. S. دهم for دم. — 24. S. خالی for گزافه. — خاکی.

273. 4. S. بیشتر. — 5. S. دنیاست for دیباست. — 6. For نیستی, which I conjecture to be right, S. has هستی, E. نیستی; S. کمین for این. — 11. S. تالی for قالی, and زبان for زمان. — 13. S. می برد. — 14. S. می پریم.

274. 3. S. قهقهه. — 7. S. زالتی. — 8. S. بگذرم for یکدرم. — 14. S. خروش. — 18. S. ایها for آنها. — 19. S. فلکا for قل کا.

275. 2. E. برایم for بر آرم. — 3. S. سستی. — 7. E. باطن. — 8. Read ابوالمظرم. — 9. Read سلطان. — 11. S. اندر for آن در. — 13. S. om. [کی] in کاشکی, and آیدى for آمدى. — 15. S. گوید هولشکر خود. — 23. S. مین پند for م پند. — 24. S. دله for دل.

276. 1. S. آنکه for بآنکه. — 5. S. وگر for کر. — 6. S. om. [خدای]. — 19. S. نکشند; E. پیسته for پیسته. — 20. S. om. [اورا]. — 21. S. om. [شاه]. — 22. S. فضلا for فصل. — 23. S. شعر او for بشعر و. — 24. S. و منشور, and تنغیر for تنغیر. — 25. S. om. [است] in کرد است. — 26. S. om. [است] in کرد است.

277. 1. S. *روح* for درج. — 2. E. *مغسول*. — 4. S. *شعر* for نظم. — 5. MF. *شمر* for شمار; اگر for اکس. — 6. S. *تر* for بر. — 8. S. *شمر* for شمار; MF. *شمر* for شمار. — 9. MF. *دید* for دید. — 10. MF. *شمر* for شمار; MF. *شمر* for شمار. — 11. S. *کری* for کر. — 12. S. *یا* for *یا* and *بر*. — 13. S. *غریب* for *غریب*. — 14. S. *بکر* for *بکر*. — 15. E. S. *بیش*. — 16. MF. *om.* — 17. S. *رخ* for *رخ*; E. S. *مکرش* for *مکرش* (MF.), but the *ش* is deleted in E.; S. *زندی* for *زندی*. — 18. MF. *om.* — 19. MF. *om.* — 20. MF. *om.* — 21. MF. *om.* — 22. S. *خود*. MF. *om.* — 23. MF. *om.* [و]. — 24. S. *om.* [ی] in *کردی*, and transposes *صحن* and *خاک*. — 25. MF. *میرد* for *میرد*.

278, 2. S. فرانون; MF. چه for خورد, om. [ز], and خورده for خورد. — 3. For او S. has و, MF. بان; S. and MF. نهاده. — 4. MF. omits this and the remaining verses of the poem; S. مرکب for مرگ. — 5. S. رش for دیش. — 6. S. آن for ای. — 7. S. خواهد ای, and شوری شورش. — 9. E. var. چون به بینی زین سان, text بینی شورش for B.'s (correct) شمرش. — 10. S. خون for جون, and om. [از]. — 11. [و این ... گفت]. — 17. S. om. بر for پیر. — 14. S. سرار for سرش. — 18. MF. چو for که. — 23. For شگرفیش S. has شنگرف with var. شگرف, MF. چو سوده شنگرفی بر رخ. — 24—25. MF. om.

279, 1—6. MF. om. — 2. S. text عقق, corrected to عقق in margin. — 3. S. خام. — 5. S. جام for حمام, and مظلم for شام. — 6. S. شام را مظلم. — 7. MF. نیرو. — 8. MF. بران for پرو. — 9. S. ماتا. — 12. E. S. ایتام for اناط. — 14. MF. منتش for منتش. — 15. MF. دولت for ملت. — 16. E. S. لجام for جام. — 18. MF. مرکب for موب, and لگام for زمام. — 19. S. برمد. — 20. E. سپاه, S. om. the succeeding [و]. MF. om. this and last line. — 22. MF. چو for گر. — 23. S. رنگ. — 24. MF. بسوی.

280, 2. S. مشام. — 3—6. MF. om. — 7. MF. کافال for کافال. — 8. S. بخش. — 14. S. بال for باک. — 9—16. MF. om. — 12. S. در for در. — 17. S. سیاره for سیاره. — 19. E. om. [به] before سپاه. — 23. MF. آسایش.

281, 1. MF. روا for سزا. — 2. MF. برای گل. — 3—6. MF. om. — 4. E. ادبا و رام. — 5. S. ادبا. — 7. MF. om. this and next line. — 10. S. قصد قصد. — 13. MF. پیشک for پیشک. — 15. MF. inserts و after آهن. — 16. S. در فشان. — 18. S. از. — 20. S. om. بست for خست, and نیش for نیش. — 21. E. نویسه for نویسه. — 23—282, 2. S. om. [خ] in خست.

282, 5. S. adds را after او. — 6. S. تحریر. — 7. S. om. بحری بود for تحریر. — 8. S. om. دان for دار. — 9. S. om. [شعر]. — 12. S. سپاه. — 15. S. om. this line, except the words اوراست. — 16. S. مرغ. — 18. MF. ولی. — 20—23. MF. om.

283, 1. S. om. [] after آب. — 2. S. لاغر for لاغر. — 3—4, 7—10 and 17—22. MF. om. — 7. S. میشود for میشود. — 11. MF. باید for باید. — 14. MF. طوق. — 18. S. پایها for پایها. — 19. S. میدهد for میدهد. — 20. S. مهیب for مهیب. — 22. S. and E. text om. [شور], which is added in margin of E. with شت as var. — 23. S. substitutes بر رود for پیر در. — 24. S. تو. — 25. S. پیر در.

284, 1. S. text has نهال for شون. — 2. S. افتاد for آفتاب and خیمها. — 3. S. text has جیمها. — 4—6. In S. what is here the last of these three couplets precedes the two others. — 4. E. سسته, S. خالها. — 5. S. بالها. — 6. E. بر for ببر. — 7. S. om. — 8. S. عربیت for نور و. — 9. MF. من. — 10—11. MF. om. — 10. S. نیروی for نیروی. — 12. S. هواء; S. دست. — 16. S. adds و before مارا. — 18—23. MF. om. — 18. S. خرد for خرد. — 23. S. om. first [و]. — 24. MF. روز for فصل, and شمر for شمر.

285, 2. MF. transposes کاه and برگ. — 3. S. جاء for جان. MF. om. this and remaining verses of poem, to l. 8. — 9. S. om. — 10. S. بغیر. — 11. MF. چه for چو. — 14—15. MF. om. — 19. S. بقمیر بر for بر. — 20—21. MF. om. — 22—23 and 24—25. MF. transposes these two couplets. — 22. E. کوبک, S. کوبک, MF. کوبک; MF. نه for نه. — 23. S. از for از.

286, 1. S. om. [ایضاً]. — 4. E. خاک, S. جاک. — 14. S. substitutes رفی for بر. — 18. S. آتش, and بر for بر. — 19. E. بر for بر. — 20. S. رفی. — 22. S. بستانها. — 22. S. آمد ز بستانها.

287, 1. For العینی, E. الهمی, S. العتی. — 2. S. مجلس مفلس. — 3. S. او for بر. — 4. S. places او before از instead of after معالی, for which E. reads معانی; S. om. [جمال]. — 6. S. رواج for رواج. — 7. S. رابع for رابع. — 10. S. adds می آورد. — 12. S. ذوالجلال. — 14. S. چرخ for سحر. — 16. S. زریب و زریب. — 17. S. [گر بیان]. — 18. S. منادی for منادی. — 19. S. om. [و] before خور. — 20. S. عرش. — 22. S. om. [ست] in اوراست. — 22. S. توالش and تذویر.

288, 2. S. از درر for در درر. — 3. S. om. [عنف]. — 10. S. فخر فخر for فخر و. — 12. S. عنف for عنف. — 14. S. کهر for کبر. — 15. S. om. [او]. — 19. S. حوص for حوص. — 22. S. جم for جسم. — 23. S. پاس for پاس. — 24. S. زره for زره.

289, 1. S. bis for حد, and ذاتش for دانش. — 4. S. حصر. — 6. E. om. [گر] by reason of lacuna. — 11. S. text کمال for برای, which is given in the margin. — 13. S. سکار, and om. [ز]. — 14. S. خیر for خیر. — 15. S. om. — 20. S. جوانی for جوانی. — 22. S. پی. — 24. E. غمت. — 24. E. غمت. — 24. E. غمت.

290, 1. S. گیرد for گیرد. — 3. S. om. first five words. — 5. S. ضمیران. — 6. S. om. [و] in خیر, and حد for حد. — 9. S. چو حورانی میان. — 10. S. سنبتش. — 11. S. حور for حور. — 12. S. text حور.

corrected in margin. — 14. S. om. this line, and substitutes **وله**. — 17. **عالم رهین** for **زمین**; E. var. **روی زمین**, apparently for **رهین**.

291, 3. E. apparently **نیشسته** for **نیشسته**. I do not understand this couplet. — 5. S. om. **[در]**, **[ی]** after **فضلا**, and **[این]**. — 8. S. om. **[از]**, and **بماند** for **نماید**. — 10. S. **تمثال** for **مثال**, which it again inserts by an inadvertence before **لال** in l. 13. — 14. S. substitutes **وله** for this line. — 15. S. **سخنی** for **سخنی**, and om. all diacritical points in **پخته**. — 16. S. **زمان** for **زبان**. — 17. S. begins line — **در صفت این چند ترانه**. — 18. S. **چنگ** for **خشک**. — 19. S. **منی** for **فنی**. — 21. S. **خضر** بساط **خضر**. — 22. S. **نمایشیر** for **یتائیر**. — 23. S. **چو**. — **اندوختی**.

292, 1. S. **در حد** for **حد**, and **دو** for **در**. — 2. S. om. **[گفته]**. — 4. S. **نگار** for **زبانکه**, and **آنکه** for **کتنان**. — 18. S. **یکسان**. — 21. S. **بیکار** for **بیکار**.

293, 4. S. **دریاء**. — 6. S. **مقیمان**, joined. — 7. S. **سیر**. — 11. S. **کاروار**. — 13. S. **قرار** for **قرار**. — 23. S. **در** for **در**. — 24. S. **نیامیزد**, and **زلف** **روزی**. The second couplet on the next page (**294**, 3—4) is by mistake inserted again before this line in S.

294, 1. S. **آید** for **آمد**. — 4. S. om. **[کم]**, and **ایستند** **رخدانش** **پدید** **ایستند**. — 5. E. om. final **[د]** in **بندد**. — 12. S. **در باب** for **در باب**. — 15. S. **جهانی** for **جهانی**. — 20. S. **خورد** **بجان**. — 21. S. **زران** for **ارزان**, and **بجائی** for **بجائی**.

295, 4. S. om. **[شعر]**. — 5. S. om. **[سحر]**. — 7. S. **قبیح**. — 8. S. **یا** for **یا**. — 9. S. **صبر** for **صبر**. — 10. S. **بد** for **بد**. — 14. S. **می** for **می**. — 16. S. om. first hemistich. — 17. S. **بزرگ**. — 21. S. om. **[کله]**. — 18. S. om. **[لال]**.

296, 4. S. **سیوش**. — 5. S. **چو** for **چو**. — 10. This hemistich, which is in its proper place two lines lower (l. 12), occurs here also in both E. and S., but a V-shaped mark prefixed to it in the former shews that it was intended to correct it, though the correction is, unfortunately, wanting. — 11. S. **کرد** corrected to **کرد**. — 13. S. **نفحات**; E. **نفحات** **شجر**. — 18. S. **بنار** for **نیازی**. — 19. S. inserts **زند** after **ار**. — 25. S. **زهی** **زهی**.

297, 3. S. repeats the words **کار خود** again after **نگرم**. — 5. S. **شمسه**. — 6. S. **ناصر** and **فصله**. — 7. For **مذکور**, which seems to make nonsense, I think we should read **بد گوئی**. — 9. S. **نمودی**. — 10—11. MF. transposes these four hemistichs, putting the third first, the first second, the fourth third and the second fourth. S. **خورد** for **خورد**; MF.

دیدگان for چشمهای MF; بر کشد for بکند MF; ببرد زود دستهای پدر — 13. S. سرماء, and دمہ for دمہ — 14. S. ڤ for ڤه — 15. S. om. — 16. S. مرا for من; for the conjectural عز E. has عزیز S. — 17. E. پشٹی S; بر خواسته E. — 18. S. و له for غزل — 22. E. سمعلون S. — 23. S. جيون.

298, 6. E. S. موند S. transposes the letters of او. — 8. S. بالين for با لين, and رخشان for حسان. — 10. S. کرد for کردند. — 10—11. In both E. and S. the words [اتابك ... در مجلس] are omitted in the text, by homoioteleuton, but added in the margin. — 21. S. om. [او]. — 22. S. اسپیده.

299, 1. MF. ندا; حضرت. — 3. MF. خرابيست. — 5. S. آستانه. — 6. MF. دشمنان and دوستان. — 8. MF. ز بهر نزهت تو. — 9—10. MF. om. — 11. MF. تاجه for چنه, and راعست for پيش است. — 14. S. روز for روزه. MF. om. this and preceding hemistichs. — 17—20. MF. om. — 19. S. چه بازعاست, and نرين سوام و هوا. — 20. E. om. [و] before طيور. — 21. S. بدست, and غافل for عاقل. This hemistich ends f. 144a in S., and is repeated by inadvertance at the top of f. 144b. — 23. E. تبند, S. apparently يتنيد. — 24. MF. بمحفل for بمحفل.

300, 5. MF. ڤچو روز معلومت, and بوقت صبح شور, S. also has معلومت. — 7 *et seq.* MF. omits. — 7. S. بيهاد. — 9. S. جذبۀ for جهان, and وزيد. — 19. S. inserts, after. — 22. S. writes صولتمي as one word. — 23. The text of S. has سما, corrected in the margin to سُها. — 24. S. گشت.

301, 3. S. om. [آن]. — 4. E. بزاز بخار خور. — 5. S. حفظب. — 6. S. مال, and محال. — 7—8. S. om. — 15. S. زان for لان. — 20. E. S. خور, and خور for جور. — 21. S. حصر for خصر. — 22. S. عنایتست, and ملل for ملك. — 23. S. عمر for عم.

302, 12. S. نشود for شود. — 15. S. چواير باران. — 17. S. كناره. — 19. S. وفاء. — 24. S. بفلک for بفال.

303, 2. S. کن for کز, and پای for با. — 4. E. سنان. S. ستان. — 8. S. ڤتاء. — 19. S. جاء for جاء. — 21. In E. جز is a correction from ز. — 23. E. زه for بنزد S; جيون.

304, 5. S. نورافضا; E. نورا فضا. — 7. S. adds قصیده. — 10. S. طاووس. — 14. S. om. [تو]. — 16—23. These four couplets are given in MF. — 20. MF. عارض for چهره. — 24. S. رحم, and بر for مر. — 25. E. S. ارغوان for زعفران, which latter is given as a marginal emendation in E.

305, 3. S. سقاء. — 9. S. بطارم, and om. [و]. — 10. MF. اينکه and

این. — 13. S. یاد for یاد. — 14. S. ه. — 21. S. که for که. — 23-24. E. om.

306, 1. S. گرانتهی for گرامتهی. — 3. E. om. [ی] in خسروی; for هنگام
S. has راه, MF. از روی; E. اهتما. — 6. S. ر for ر. — 7. S. پیرند, E. پیرند; E. نو for نو. — 9. S. ه. — 11. MF. پر for پر. —
13. MF. نهد for نهد. — 15. S. om. [ن] in جهان. — 18. S. قدح for
کسی. — 19. S. دست, and با حر. — 20. S. adds و after مهر, and has

307, 4. S. است. — 5. S. کن for کن, and سخات for سخاب. — 6. S.
شب for شب. — 13. S. الطیبی for الطیبی. — 16. S. معرّج. — 18. S.
لفظ for لفظ. — 19. S. لطف for لطف.

308, 2. E. زیانه بی, S. زیانه بی. — 3. S. معشوق. — 5. This line stands
thus both in E. and S, with دار for دار, corrected in E. Some word
has evidently fallen out; possibly a second تنگ, which would fulfil
the requirements of the metre. — 6. S. تاز دی for تازمی. — 8. S. عبرت
عشرت بریر پی for بدید بی. — 11. S. om. second [محمد]. — 15. S. نشر
و. — 23. S. و. — 24. S. یاد for یاد.

309, 1. S. یسوی for یسوی. — 7. S. اکیمون for اکیمون. — 8. S. om.
[آب], and reads مشام for مسام. — 13. S. آمد آن. — 16. S. بی for
بی. — 18. S. رسید.

310, 1. S. باز نیارد بار ندارد. — 3. S. om. [و]. — 9. S. inserts تو
again before سره. — 13. S. بستیم. — 18. S. حرف for حرف. — 22. Read
بی آب. — 23. This *qifā* is also given in the *Tarikh-i-Guzida* (pp. 57
— 58 of the *tirage-à-part* of my translation of the Biographies of Poets
contained in that work, published in the *J. R. A. S.* for Oct. 1900 and
Jan. 1901). The variants of this version are marked "G."

311, 1. S. یاد. — 2. G. کر for کر, and معجزت for معجزت; E. پیغامبری.
— 3. S. داری for داری. — 4. G. ساعت. — 5. S. کند با او یکی ساعت. — 6. S. مضاف
after فیض حق for کردگار. — 7. S. قابض for قابض. — 8. S. ه. — 9. S. جا for جا, and om. [آن]. — 11. G. این بدانی کین. — 12. S. بلا دانی
— 13. S. تغذی for تغذی. — 15. E. substitutes نظم. — 16.
زبور, omitted in S., is inserted over the line in E. — 17. S. زبور for زبور.
— 18. S. بیافت corrected to بیافت. — 19. E. بی for بی. — 22. S. دست for
دست, om. [شد], and روی بیافت.

312, 2. In S. the word فصل is written in red, in larger letters.
— 6. S. divides آن مخصوص; E. معسول for معسول, "honeyed". — 6-7.
S. om. [این چند ... گفت], and substitutes ریای. — 9. S. کندک. — 10. MF. ای for ای. — 14. S. نبودست. — 15-18. MF. om. — 19.
و. — 20. S. inserts و after بین. — 21. MF. بود for بود, and

for چه. — 23. MF. آر دستش for بار. — 24. S. adds و after بار.

313, 1-6, 9-10, 15-16, and 19-22. MF. om. — 3. S. خور for ز. — 4. S. بر روش for میروش and خویش. — 5. S. om. [تبغ]. — 6. S. بنام for نیام. — 7. MF. inserts and after. — 8. S. جو استنار. — 9. S. زنی مالدج and om. [و] before گهر. — 10. S. نزار for تر از. — 11. MF. کشید. — 12. S. بیان و بیان. E. — 13. S. بیروز for نور. — 14. S. نبی for بتی and om. [و]. — 15. MF. خهی for خه; S. میان for بسان.

314, 1-6, and 15-18. MF. om. — 3. S. ذات و for و آب. — 4. S. om. [و] and [و قار], and inserts قار before قلم. — 5. S. نشبته for بستنه. — 6. S. adds و after شرار. — 7. S. om. [و] after سبیل; MF. جوشنده for پوینده. — 8. S. بفرق; MF. عدویت دویار. — 9. S. om. [و] after هلاک. — 11. MF. دوییه است. — 13. MF. نفاق. — 14. S. om. [ز], and اقتدار از. — 15. S. هزار for هزار. — 20. MF. حق گذار. — 21. S. دیده شد دشمن. — 23. MF. از for ز. — 24. S. رخ for زرخ.

315, 1—4, 13—14, MF. om. — 1. S. **توتیغ** for **توتیغ**. — 5. MF. **توتیغ**. — 6. S. **توتیغ** for **توتیغ**. — 7. S. **توتیغ** for **توتیغ**. — 8. MF. **توتیغ** for **توتیغ**; E. **توتیغ**; S. om. [**توتیغ**]. — 9. MF. **توتیغ**. — 10. S. **توتیغ** for **توتیغ**. — 11. S. **توتیغ**, and **توتیغ** for **توتیغ**. — 12. S. **توتیغ**. — 13. S. **توتیغ**. — 14. S. **توتیغ**. — 15. S. om. [**توتیغ**]. — 16. S. **توتیغ**. — 17. S. **توتیغ**. — 18. S. om. [**توتیغ**]. — 19. S. **توتیغ**. — 20. S. om. [**توتیغ**]. — 21. S. om. — 22. S. **توتیغ**, and **توتیغ** for **توتیغ**.

316. 1. S. میگویند. — 2. S. om. [این] در بین. — 4. MF. خُرداء; S. ریزد for برید. — 5. E. گوهر وار; S. گوهر و از; I follow MF. — 7—10. MF. om. — 9. S. تا for با. — 10. E. ششم; S. سیم. — 11. S. باغ هندوستان را. — 12. E. S. om. [که]. — 18. S. باش; S. MF. اختر اخگر نای. — 19. MF. ریز for بار; in S. the redundant words لولو فشان گوهر فشان follow. — 21. S. ... می بر از. — 22. MF. خنثال for کردار. — 23. S. مرغابی, om. [گالی], and پیر زن پسان. — 24. MF. پیرو for هر دو.

317. 1. MF. شیر دلبران شجاع. — 2. E. om. [درع]. — 3. S. در جنتی. — 4. S. om. [درع]. — 5. S. درختی. — 6. S. سنبل for سینه. — 7. S. بیخ اواز for دج اواز. — 8. S. در آن. — 9. S. مجودت بشکند and از جوتان. — 10. MF. transposes در and از. — 11. S. مسیر for هنر. — 12. MF. begins line ایندچنین کو. — 13. MF. دریا for گوهر; S. transposes بیان and بنان. — 14. S. om. [و].

318, 1. S. با for تا, and اندر for از. — 3. S. خشمش for خمش, and ترسم باسم. — 5. S. om. [حق]. — 6. E. خور for حور. — 7. S. دم for دم. — 8. S. om. [وا این رباعی] and [حق]. — 9. E. خور for حور. — 11. S.

om. [رحمة الله عليه] — 20. S. با for MF. در for از. — 21. E. S. جنان;
S. شکن for بگندی and صدعت; MF. از صدغ بر. — 23. E. S. شکن
for MF.'s شکن.

319, 2. S. تر for E. S. سیمین; MF. تازه سیمین. — 3. MF.
مفتی. — 4. S. بچیند for بچیند. — 6. S. مفتی. and گفتنی.
— 7. S. گبرم for گفتن. — 9. S. MF. om. [و]; S. کنی for کنی.
رحمت و چکنی. — 10. MF. روزی for دورت; S. inserts از before بین. — 11. S.
رفتم عز و جارك. — 14. S. صداع again for وداع. — 13. S. و دایم زمام for امام
S. لحد و العطش; ع. جارك بالحد و الطعن; MF. om. [و] after رفتیم and
ادع این for اد این; S. آن for از. — 15. MF. ساز for و شانه; E. S. الطعن.
— 16. E. S. نراند for S. and MF.'s نراند; S. نراند for نراند. — 19.
MF. پیش for پیش; MF. زدش. — 20. E. S. شمن for شمن. — 21.
MF. آمد for است. — 22. S. مشك for غنچه. — 23. S. om.
[جد] in زبردت and كعب for كعب. — 24. E. S. گوئی for گوئی.
MF. om. this line and the preceding one.

320, 3. S. باز for باز. — 4. S. غیغب. — 8. S. ز for و. — 8. S. بود for
توست. — 10. MF. در for وز. — 11. S. حزنش for حزنش. — 12. S. یوسف و
بر کی. — 14. S. درو for برو; MF. دلو و دیو. — 13—18. MF. om. — 15. S. بر for بر. — 16. S. ? اون for اون.
— 18. E. S. تاج for تاجی; S. ثمن for سمن. — 19. S. نارمید. — 20. S. MF. امین.
— 21. E. خالی for خالی. — 22. S. MF. امین. — 23. For نفس (MF.), S. has نفس
وین; E. روئست و for روئست; S. روئست و; E. روئست; E. adds و and S. ز; E. S. ز for ز; S. ends the line —
24. E. آر, followed by و over the line for و; MF. adds و; E. ز for ز; E. S. om. [و] after غضب; S.
عصن. — 25. S. جبهت for جهت.

321, 1. S. om. [و]. — 1—8. MF. om. — 3. S. نصحت. — 4. S. نقیب for است.
— 5. S. بودن for بدن. — 9. S. دشمن. — 10. MF. om. [و]. — 11. MF. om. [و]. — 12. MF. om. [و]. — 13. MF. om. [و]. — 14. MF. om. [و]. — 15. MF. بخدای. — 16. MF. بخدای. — 17. MF. بخدای. — 18. MF. بخدای. — 19. MF. بخدای. — 20. MF. بخدای. — 21. MF. بخدای. — 22. For فرقت. — 23. S. موثق. — 24. S. انکهان for انکهان. — 25. S. بیبچیده.

322, 3. For حکایت, so corrected in the margin of E., the text of
E. has شکایت. — 4. MF. om. — 5. MF. om. — 6. For حسنی. — 7. MF. دل. — 8. S. دمن
for دمن. — 9. MF. نه for نه. — 10. S. om. — 11. MF. نه for نه. — 12. S. om. [و]. — 13. MF. نه for نه. — 14. MF. نه for نه. — 15. MF. نه for نه. — 16. MF. نه for نه. — 17. MF. نه for نه. — 18. MF. نه for نه. — 19. MF. نه for نه. — 20. MF. نه for نه. — 21. MF. نه for نه. — 22. MF. نه for نه. — 23. MF. نه for نه. — 24. MF. نه for نه. — 25. MF. نه for نه.

note — بیهف نام شهری — 11—18. MF. om. — 17. S. نسخ. — 19. S. om. [باد], MF. خوش باش و ملک دار. — 20. E. حانی. — 22. MF. گلرخ. — 23—24. MF. om. — 23. S. بود دشمنات روی. — 24. S. om. [ت حزن].

323, 20. S. بحسین for تحسین. — 23. E. اشک for عشق.

324, 1. S. om. [حکم]. — 2. S. حاک (صک ?) for چاک; and دست for در دست. — 4. E. leaves a blank for [حدیث]. — 6. S. has فضل (but I think deleted) before افاضل, and پدر for پدر. — 7. S. منه for فتیله, and قربت for قوبت. — 8. S. inserts می before زند. — 15. MF. تا for با. — 17. S. transposes روز and جنگ. MF. om. this line and the next. — 20. S. om. [خیمه]. — 21—24. MF. om. — 23. S. تیر. — 24. S. آگهی.

325, 1—8. MF. om. — 3. S. بودم for بوده. — 4. S. بنابد, E. بنابید. — 7. S. پاس for پاس. — 9. MF. دغا for دغا, and صوت for صیت. — 10. MF. نغمه. — 11. MF. ز تیغ. — 14. MF. چو آب for خواب. — 17—22. MF. om. — 22. S. یکباس; نیست از. — 23. S. om. — 25. MF. اندوده. — نه بیند.

326, 1. MF. لون for جرم. — 2. S. زربینی. — 3. S. درقه. MF. om. this and remaining verses of this poem, except the last couplet. — 5. S. و صاف; E. چشم for چشم. — 7—8. E. om. — 9. S. باره for باره, and adds و after از. — 10. For جرّه باز ازرق S. has only the letters با زرق. — 14. MF. با تیسّم for از خنده مام. — 15. E. S. (I think) عشقی for MF.'s عشقش; S. در for زر. — 16. MF. نباشد. — 17. MF. باشد, S. om. [و]. — 18. MF. خنده آن گفتند for دلمبرم آن گفتند. — 19. S. فراء. — 20. S. جان فزای و خنده آن گفتند. — 21. MF. چه سان for در. — 21. MF. بسی.

327, 1. S. پادشاه; MF. separates ملک شاق; S. om. [شاق], as does text of E., corrected in margin. — 2. S. جان and MF. خان for و. — 3—4, 11—12. MF. om. — 4. S. آن for از. — 5. E. om. [و] before ببینی; MF. روید for روید; S. خون for خوش. — 10. MF. وقت for گاه. — 11. For the conjecture [آتش بار], S. has سنانش, while in E. only the letters مینایش... are legible. I now think that مینایش is the correct reading. — 12. S. خم خیبر for رخم عنبر. — 13. S. المحترم for النکر. — 17. S. ممکن for ممکن. — 18. S. رساله لاله, and نوروز به نام, which I now think a better reading, and om. [و]. — 20. S. om. [او مری ماند]. — 21. S. جورا for حورا. — 24. S. نال for مال.

328, 1. S. زندگار. — 1—6, 19—22. MF. om. — 7. MF. در for بر. — 8. MF. adds و after زار. — 9. S. باید for باید. — نوشین for شیرین.

13. MF. *خوبی با تو*. — 14. MF. *نباشد* for *نمودی*. — 15. S. *تا که*. — 16. For *بینیت* MF. has *تو* S. *تو*, *تبغ* E. text, corrected in margin to the reading here adopted. — 17. S. MF. *و در* for *پر خم* E. has *مخم*, followed by *است* deleted; S. *مخم است*, but the correct reading here adopted is given in the margin of E. — 22. S. om. — 23. S. *سم* *اسپ در جزا*.

329, 1. The word *حریم* and the beginning of the next word are obliterated in E. — 1—4. MF. om. — 3. S. *باز* for *بار*. — 4. S. *نهان* *سنان*. — 5. S. adds *باشد پیشه* after *گل*, *con. metr.* — 9. S. MF. *یاره* for *باره*. — 11. S. *بلك*. — 20. S. *زن* for *زان*, and *فصل*. — 22. S. *آن* for *زان*. — 25. S. *دست*.

330, 1. S. *حلق*. — 4—6. Of these three hemistichs, S. places the third first and the first third. — 6. S. om. [*ی*] *گوهری*. — 7. S. om. [*و*] after *دست*. — 10. S. *ارکان* for *آن کان*. — 13. S. places *و* before instead of after *علم*. — 18. S. om. [*که*]. — 19. S. *قصید* for *نظم*. — 24—25. MF. om.; S. *بنماء*.

331, 4. For *حزم* S. has *جزم*, MF. *چهره*. — 7. S. *میکنیم*. This line and the next are wanting in E., their place being shewn by a blank space. — 9. MF. *سماع* for *سخن*. — 11. E. *تر آستان*, S. *بر آسمان*, MF. om. this line and next. — 13. S. *بر در سند* for *پر در شد*. — 14. S. *بر* for *پیر*. MF. *خسرو* for *خواجه*. — 15—24. MF. om. — 17. S. om. [*صبح*]. — 19. S. *بر* for *بحر*. — 20. S. *یار* for *بار*. — 24. S. *استغفار*.

332, 2. S. *بر* for *پیر*; MF. and var. in margin of S. *لعیت*. — 3—4, 7—10, 13—20. MF. om. — 4. S. transposes *که* and *گل*. — 7. S. *ز* for *که*. — 8. E. om. [*و*]. — 11. S. *وار* for *واو*. — 12. MF. *لاله* for *لولو*. — 17. S. *بقا* again for *قبا*. — 18. S. *جهانراز*. — 24. S. *سراون*, and *کشد*.

333, 1—2. S. om. — 7. MF. *لا زور دی*, and *رنگ* S. *از شاخ سیم رنگ*; *نیک* S. *از شاخ سیم رنگ* for *آنک*. — 9. E. S. *آنک* for *ز آنک*, the latter correction being written in pencil in E. over the line. — 16—17. E. S. om. these two hemistichs, which are added in the margin of E. — 19—22. E. om.

334, 1. S. om. [*چون*]; MF. om. this and next three hemistichs. — 3. S. *بیل* for *بیل*; E. S. *بیاب*. — 6. S. *دریاء*. — 10. S. *انکار و افکار* for *انکار*. — 12. S. om. [*پهلوانی*]. — 13. S. *مستغیر* for *مستغیر*. — 14. S. om. [*میگوید*, *شعر*]. — 16. S. *تولک* for *تورک*, and om. *استازام* for *استام* and *تا*. — 17—18. MF. om. — 19. MF. *دیناگوشی*. — 24. E. S. *سرخ* for *شوخ*.

335, 1. S. *من* for *وین*, *وصلت* for *او صلب*, and *کند*, and *فراق* for *قران*.

— 2. S. کرد for گریگ, and again کرد. — 4. S. ما for من. — 6. S. چو سرا. — 10. S. adds شعر at the end of this line, as though what follows were a separate poem. — 13. S. om. [پایه ز], and reads السكون بنده; ز احر السكون. — 15. S. حصم, and om. [دو دست]. — 16. S. بازووش for اندز هند تا اید بفضل. — 19. S. [صف]. — 19. S. بازووش, and om. [صف].

336, 1—6, to the word یاری, together with the last four lines on the previous page, are omitted in both MSS., but added in margin of E. — 5. The title is omitted in E., but evidently a new biography begins here, and I have supplied it from the following line. — 7. S. خور آسان again for خراسان, and inserts وا between و and قصاید. — 8. S. transposes که and او; E. S. om. [در], which is supplied. — 9. E. om. [آمد]; S. آمد for second آمده. — 12. S. تو زرخان for رخ ار. — 12. S. تو زرخان is supplied in first hemistich; S. بر for second پیر. — 14. S. در for وز. — 18. S. تو. — 20. S. دور for دور. — 20. S. که ترا برین for که من.

337, 2. S. از بس for آتش باری. — 3. S. ends line آتش باری, with emendation here adopted in margin. — 4. S. om. — 7. S. adds میگوید after بچه. — 8—11. S. om. — 14. S. om. [از]. — 17. S. om. [ذوق]. — 18. S. فراء, and om. [قصیده].

338, 4. S. عجز for عجز. — 5. MF. و آتجا. — 6. E. S. می for می. — 8. For سبوی (the marginal correction in E.) the text of E. has سرای and S. سواء. — 10. S. om. [شوی], and وز for و از. — 11. Correct to نیست. — 16. S. ارزنی. — 17. S. سبید for سپهر, which reading is doubtful in E. — 18. S. با بیر.

339, 5. S. نسوزد. — 9. S. افتاد, E. بر for از. — 11. S. گردون for کز; S. گر در, که بر ر, E. appears to read که از در; [و]; — 16. S. om. — 16. S. om. [و]; for طریقت, which is the marginal correction. — 22. S. تیزی for تیری. — 23. S. om. [نبات]; E. بسته عصا سر بیا می. — 23. S. om. [نبات]; E. بسته عصا سر بیا می. — 23. S. om. [نبات]; E. بسته عصا سر بیا می. — 23. S. om. [نبات]; E. بسته عصا سر بیا می. — 23. S. om. [نبات]; E. بسته عصا سر بیا می.

340, 1. S. او. — 2. S. om. [غیرا], and places گوید, to which it prefixes می, before حق. — 5. S. om. [صبا]. — 11. S. om. [به] in بلای. — 12. E. پیر زر, con. metr. — 13. S. زنی. — 14. S. با سخن. — 16. S. و. — 17. S. کی. — 20. S. ° for °. — 20. S. ° for °.

341, 2. For در صف تعبیه بلغ S. has در صف تعبیه بلغ. — 4. S. بند بگذار. — 5. For [چو].. تیزی S. has چنان سر تیزی. — 6. S. چنان. — 7. S. چنان. — 13. S. با, and چنان. — 14. S. ندان. — 18. S. جزمش. — 17—18. This couplet, added in the margin in E. without any clear indication of its

position in the poem, is placed in S. after l. 10. — 22. S. الدین, and om. [و]; E. کر for کر. — 23. E. S. ز دیوانی او, but the reading here adopted is given as a marginal correction in E.

342, 2. S. تکس جانی. — 5. S. بکشائی for بکشاده. — 10. E. S. [فرمان دهی]. S. om. ار for از. — 11. E. خاک درت for خالدرت; S. سایه. — 12. S. نشاید. — 13. S. ناید for تابید. — 14. S. کر for گر. — 16. S. om. [ن] بیرون. — 22. S. om. [به] before شکل.

343, 1. S. خدمت; E. S. جواب; S. زر for آلا. — 3. S. ستان. — 7. S. با نشات مرور. — 10. S. بنشانی for نیسانی. — 14. S. بمیوانی. — 15. S. بگزینند. — 21. S. زندگانی در. — 17. S. انصاف, and بین و عدل. — 23. S. [بر عکس] om. رواج. — 24. S. om. [با نصرت و].

344, 1. S. تا رغم اعدا را for فارغم. — 2. S. رانی for دانی. — 3. S. om. مهمانش. The text of E. has سامانش, corrected in margin to مهمانش. — 6. S. om. [دل], and reads لاغریست. — 8. S. om. [می]. — 16. E. S. [تو مهر وفا ...]. S. om. [رپلی] for و نه. — 20 and 23. S. پر for پر. — 24. E. عزبجه, S. عرجه. I conjecture غزبجه, but the dot of the غ has fallen out in the text.

345, 2. S. om. [پسر], [پسر], and [ی گفته]. — 4. S. نر هر نرکس. — 6. S. کثر. — 8. S. om. [محمد], and appears to read for the remainder of the name — الماری النمیری. — 9. S. شعراء. — 11. S. adds و before اورا. — 16. S. substitutes و نه. — 17. S. گر بگویم, and om. [از]. — 20. S. بار در دار. — 23. S. پیا for یا, and دمی for دم. — 24. S. پیر و for پیرو. — 24. S. نفسی. — 24. S. نفسی.

346, 3. S. راستیست for راستینست. — 6. S. هربوه for هربیره. — 8. S. بون [و] after آسودم. — 9. S. om. می before, and inserts می. — 11. S. adds است after کرده. — 12. S. ارچه, and جورست. — 13—14. The first hemistichs of both these couplets are wanting in S. — 15. S. om. [ز] in ازوست. — 18. S. سیب for جیب. — 19. S. om. [سیب]. — 22. S. یار. — 23. S. om. [و] after چشم and after کن.

347, 5. S. شعراک for شاعرست (so corrected in E. from شعرا), and فضیلت for فصل. — 5—6. The words هنر ماه, omitted altogether in S., are added over the line in E. The words در تعبیه are deleted in the text of E. — 6. For حدائق سن S. has خدندت سپاه. — 8. E. ملاح for سلاح. — 10. S. om. [او], and وزیر for وزیر. — 12. S. اثناء, and om. [بون]. — 13. S. has apparently سپر, deleted, and the text of E. has apparently زحمت, after زحمت. — 14. S. نامزده. — 19. S. om. [و]. — 20. S. om. — 21. E. S.

بانك. — 24. S. om. [ف]. — 23. S. substitutes و له. — 22. S. om. در دست.

348, 1. S. om. for رمة. — 2. S. الساجزی. — 4. S. مبسوط for میشود. — 8. S. سیری for سیری. — 9. S. فرموده. — 14. In S. سید is written under ستد. — 16. E. inserts ار after شه. — 17. S. جو for چون. — 23. S. کش for کن. — 24. S. adds و at beginning of line.

349, 3. E. دریناجانب, S. دریناجانب; the reading پنجاب is conjectural. — 5. Here again the points are entirely omitted in the first part of نج آب. — 5. S. om. [مکنیت بر], and غرجه. — 6. S. transposes نخل and ندیدست. — 8-9 and 10-11. S. transposes these two couplets. — 10. S. می روی. — 11. S. اُرُمَر for اُرُمَر. — 12. S. بنزد شیر. — 13. S. [رنج]. — 16. S. om. [به] before تقویت. — 15. E. om. بهرمز for بهرمز. — 19. S. om. [و] after سبزی and سرخ. — 20. S. کشادی for کشای. — 23. S. السخری.

350, 2. S. om. [ک] at beginning of line. — 3. S. وبیدیه for وبیدیه. — 4. S. and text of E. کسی دگر, but transposition indicated in E. — 5. S. باید. — 6. S. om. [عهد ... پدید]. — 7. S. شیب for یشب. — 11. S. om. [به] before یکشاید. — 15. S. فی الواحد. — 17. S. جرخ for نیز (conjectural) E. has چو for چون; سر ز; S. نیر. — 24. S. گذری; خرج.

351, 2. S. نشو for نشو, and دنیا, دوتای. — 4. S. substitutes رباعی. — 6. S. جودی. — 11. S. جانی for جانی. — 12. S. عیسی. — 15-16. S. om. — 18. S. چهار for چار, *con. metr.* — 19. S. om. — 21. S. om. [تو]. — 23. S. شهادت, and راز for را.

352, 2. MF. calls this poet جرجانی; the words [عجیبی جرجانی] are not repeated here in the MSS. S. om. [ا] at beginning of اعاجیب. — 4. S. افراء, om. [این], and ویست for اوست. — 5-6. This couplet only is given in MF., which supplies the word روشن, replaced by a lacuna in both E. and S. — 6. S. بدیاء. — 8. S. adds و after سحر, has کور for کور, and (in text, but corrected in margin) طبلسان for آسمان. — 11. S. مکین for کمین. — 13. S. حسن for چین. — 15. In E. the word read as با might equally be ما or ما. — 20. E. S. چنانکه; E. صرح, S. صرح. — 22. S. om. [ن] in ستان. — 23. S. گران تو کنی.

353, 4-5. S. om. — 7 and 8. S. راه for راه. — 9. S. پیش or پیش for پیش, and سنگین, and پیش again for پیش, but corrected in margin. — 11. S. سبک for سمک. — 15. S. حرز for خرد. — 16. S. سبای for سبای. — 18. S. om. [بسته ... کافیل], and بفرمان for فرمان. — 19. S. سبب for سبب. — 21. MF. inserts an additional couplet after this line. — 22.

S. for نه. — 23. MF. om. — 24. MF. فن for تن *bis*; S. om. [او]. — 25. S. om. [و] and [ست]; MF. ندیده.

354, 1. S. adds او after ناف, reads بر for پیر, and om. [ز]; MF. آهوی. — 2. S. om. [چشمه طر]. — 3. S. MF. and text of E. have مادرش را, corrected to پیکرش را in margin of E.; S. از دو, MF. از دو. — 6. MF. om. S. گوئی. — 7. S. گشت and بود. — 8. S. خسته for جسته, سوزن for سوزن, and تیری for تیری. — 9. MF. از آن for او. — 10. This couplet, wanting in E. and fragmentary in S., is supplied from MF. — 12. E. S. om. [مجد الدین عیون] in this line. — 13. S. نمود for پیمود و, om. [صفا], and reads غیور for عیون. — 17. S. transposes آن and هست, and reads غذاء. — 19. S. آمد. — 20. S. om. [و]. — 21. S. بگو زار, MF. لحنی حزین بیبار. — 22. E. S. پرست.

355, 2. S. کن و. MF. om. this and preceding hemistich. — 4. S. شمرستان. — 5. E. طبع for راز. — 18. S. جشن for خوش. — 20. S. زمان for و نان. — 22. E. رفعت for رفت. — 23. S. زار for زار.

356, 9. S. adds و after البلاخی. — 10. In E. واغی, deleted, stands at the beginning of the line. — 13. MF. نه for نی. — 14. S. MF. بگسست. — 15—16. MF. om. S. om. second and third [و], and ناز; for نیکست. — 17. S. om. [و] before ذل. — 18. MF. رنج for در. — 19. S. apparently for بنا, and om. [و] after مال. — 20. MF. transposes بنا and عنا; S. عنا for عنا. — 21. S. از و, MF. replaces the words after شمر by و گر شدت یقین. — 23. S. اقتصار for اقتضا.

357, 1. S. الخوانی for الخوانی. — 2. S. هنر از و هنر او. — 3. For [یا قوام بود .. می گذشت] S. has only the two words انواع. — 4. S. شربتی for شرابی. — 6. S. om. [و]. — 7. S. om. [که]. — 11. S. بگویم. — 13. S. پوشید for پوشید. — 14. S. اوراست for اوست. — 15. S. شتر غاز for سر رهاز, and om. [و]. — 17. The word زان is conjectural; there is a lacuna in both MSS.; S. و یک روزی. — 19. S. دید for دیر, and رود for رود. — 21. S. نکند. — 22. S. adds پیش after جمله. — 24. For کردگار, the marginal emendation in E., the text of E. has پیش کار, S. پیش کاری.

358, 1. S. پنجدی for پنجدی. — 2. S. substitutes for [بود .. زاوه] the words رود قطعه, the latter deleted. — 3. S. has بر a second time for جد. — 4. S. کوشکی, and درین for درین. — 7. S. چربک for چربک, and سیل. — 14. S. بگنارد. — 13. S. پست for پشت. — 8. S. باران for باران. — 14. S. بعلوکه, and بعلوکه, S. نعلخ او که E. has بعلوکه که conjectural; S. بعلوکه, and

om. [كه] after او. I take the verse to mean: "He could take off a cataract from the eye with his quarrel (or bullet) in such wise as not to injure the eye"; an exaggerated encomium on his marksmanship. — 18. E. om. بلك او باك; the reading of S. is adopted. — 20. S. om. the first hemistich. — 21. S. om. the first hemistich, substituting the false heading قطعه, and has مرد for سرد. — 23. S. بود وقتي for يوقتي, and مر for مير.

359, 1. S. کون گون. — 3. S. پينجدي for بيبيدي, and om. [دو]. — 4. S. om. [زن]. — 5. S. ازو for اگر. — 6. The words in brackets here supplied are necessary; it is the second section of this chapter which begins here. — 7. S. om. [النسفي]. — 8. S. انور for انور. — 8—9. S. om. [فلک ... فرش], E. ^ف for و after نديده. — 9. S. اعبّر, E. for نا; for the conjectural نگرديد, E. has و ديد and S. ديد. — 10. S. قتل for قتل, and باقل for باقله. Bāqil was a dumb man whose name passed into a proverb for dumbness amongst the Arabs. — 11. E. S. اسفر for MF.'s اصفر. — 15—17. For [تنها ... بدبين آشيان] S. has از followed by a lacuna, and then آستان رسد. — 18. MF. transposes دارد and تافت. — 19. For MF.'s reading کزان دو بادی, E. S. have گيسو. — 20. E. om. [و] after بید. — 21. S. مبالغه بازم زبان for متابعت تارم زبان.

360, 2. S. transposes مرا and کجا. — 3. S. نيفتند. — 7—8. This and the other couplets in this poem marked with asterisks are found in MF. also. — 9. S. om. [و]. — 11. E. جلال الدين. — 14. For the conjectural بخندنگ, E. and S. both have بجننگ, which in the former is deleted, a V-shaped sign placed over it indicating a variant or correction, which, however, is lost. — 17. S. دسر for دسر. — 19. S. ز for از. — 20. S. بلامن for بدامن.

361, 3—4. E. om. — 6—7. S. om. [بروي که ... هي ز]. — 7. MF. دلبند for دلدار. — 8. S. طاووس; S. has کلاه (? for قلاد), MF. کلاه. — 9. S. دگر, *con. metr.* — 11. MF. عطا. — 12. MF. adds و after ابر. — 14. MF. omits this and the remainder of the poem, substituting one other couplet. — 23. S. پاء.

362, 3. S. دست. — 5. S. بخانه, and بود for بود. — 8. S. باری for باری. — 9. S. سروری; there is a lacuna in both MSS. after زن, which some word like سبي or جهتي (~~~~) is required to fill. S. گر for کنند, E. for تيره. — 10. E. طيره for تيره. — 11. S. om. [چشم زم جمله]. — 12. S. om. [گوشه ... کور], substituting only the word که. — 15. S. گر. — 17. In S. the first two words in this line look like شاهنامه; S. وفاد for وفاد. — 18. S. نعام

for نَقَاد. — 20. S. مطلع for مطالع. — 21. The word آن, which seems necessary is wanting in both MSS.

363. 2. S. ^{پناه}. — 4. S. om. [دارو]. — 7. S. ^{کهنه تن}. — 8. S. om. [نو]. — 13—14. S. omits this couplet, which is added in margin of E. — 15. For ^{عصبهای} S. has only ^{ره نمای}. — 16. For ^{چو} — 17. S. om. [در سایه ... اسد]. — 19—20. S. om. [دینی ... ز آنکه]. — 20. For ^{کامرانی} S. has ^{کام فی} and ^{بن و}, and ^و for ^و. — 22. S. ^{نار} for ^{تا}.

364. 4. S. **بر نه** for **پیر زنی**. — 5. E. apparently **سایمت**, both here and in next line; S. **هر دم** for **مردم**, and **چشم دار**. — 7. S. **شامی** for **شام**; E. indicates a variant on this word, which, however, is missing. — 10. S. **در** for **دبا**. — 12. S. **عمرت** for **غیرت**. — 18. E. **من** for **تن**. — 20. S. **سیماء**. — 21. S. **ز** for **ز ز**; MF. **در دامن** for **پیراهن**. — 23. S. **بر** for **پیر**, *bis*. — 24. S. begins the line **نیاید چو نیاید**.

365, 2. MF. ع; again for خه. — 3. S. om. آب میداری بما گر. — 4. S. om. [عما چوم], and the reading in E. is similar, but erased and nearly illegible, the correction being also omitted. I follow MF. — 5. S. om. مستانند for ستانست. — 6. MF. جانم for عیشم. — 7. S. om. چو... — 8. S. om. ساعت. — 9. MF. ناصر الدین, and و غرب آن کس for ساعت. — 10. S. om. [دستش], for which MF. reads جودش. — 11. S. has شیون again for شهباز. — 12. S. om. سور. — 13. S. om. سور. — 14. S. om. سور. — 15. S. om. سور. — 16. S. om. سور. — 17—22. MF. om. — 23. S. om. سور. — 24. S. om. سور. — 25. S. om. سور. — 26. S. om. سور. — 27. S. om. سور. — 28. S. om. سور. — 29. S. om. سور. — 30. S. om. سور. — 31. S. om. سور. — 32. S. om. سور. — 33. S. om. سور. — 34. S. om. سور. — 35. S. om. سور. — 36. S. om. سور. — 37. S. om. سور. — 38. S. om. سور. — 39. S. om. سور. — 40. S. om. سور. — 41. S. om. سور. — 42. S. om. سور. — 43. S. om. سور. — 44. S. om. سور. — 45. S. om. سور. — 46. S. om. سور. — 47. S. om. سور. — 48. S. om. سور. — 49. S. om. سور. — 50. S. om. سور. — 51. S. om. سور. — 52. S. om. سور. — 53. S. om. سور. — 54. S. om. سور. — 55. S. om. سور. — 56. S. om. سور. — 57. S. om. سور. — 58. S. om. سور. — 59. S. om. سور. — 60. S. om. سور. — 61. S. om. سور. — 62. S. om. سور. — 63. S. om. سور. — 64. S. om. سور. — 65. S. om. سور. — 66. S. om. سور. — 67. S. om. سور. — 68. S. om. سور. — 69. S. om. سور. — 70. S. om. سور. — 71. S. om. سور. — 72. S. om. سور. — 73. S. om. سور. — 74. S. om. سور. — 75. S. om. سور. — 76. S. om. سور. — 77. S. om. سور. — 78. S. om. سور. — 79. S. om. سور. — 80. S. om. سور. — 81. S. om. سور. — 82. S. om. سور. — 83. S. om. سور. — 84. S. om. سور. — 85. S. om. سور. — 86. S. om. سور. — 87. S. om. سور. — 88. S. om. سور. — 89. S. om. سور. — 90. S. om. سور. — 91. S. om. سور. — 92. S. om. سور. — 93. S. om. سور. — 94. S. om. سور. — 95. S. om. سور. — 96. S. om. سور. — 97. S. om. سور. — 98. S. om. سور. — 99. S. om. سور. — 100. S. om. سور. — 101. S. om. سور. — 102. S. om. سور. — 103. S. om. سور. — 104. S. om. سور. — 105. S. om. سور. — 106. S. om. سور. — 107. S. om. سور. — 108. S. om. سور. — 109. S. om. سور. — 110. S. om. سور. — 111. S. om. سور. — 112. S. om. سور. — 113. S. om. سور. — 114. S. om. سور. — 115. S. om. سور. — 116. S. om. سور. — 117. S. om. سور. — 118. S. om. سور. — 119. S. om. سور. — 120. S. om. سور. — 121. S. om. سور. — 122. S. om. سور. — 123. S. om. سور. — 124. S. om. سور. — 125. S. om. سور. — 126. S. om. سور. — 127. S. om. سور. — 128. S. om. سور. — 129. S. om. سور. — 130. S. om. سور. — 131. S. om. سور. — 132. S. om. سور. — 133. S. om. سور. — 134. S. om. سور. — 135. S. om. سور. — 136. S. om. سور. — 137. S. om. سور. — 138. S. om. سور. — 139. S. om. سور. — 140. S. om. سور. — 141. S. om. سور. — 142. S. om. سور. — 143. S. om. سور. — 144. S. om. سور. — 145. S. om. سور. — 146. S. om. سور. — 147. S. om. سور. — 148. S. om. سور. — 149. S. om. سور. — 150. S. om. سور. — 151. S. om. سور. — 152. S. om. سور. — 153. S. om. سور. — 154. S. om. سور. — 155. S. om. سور. — 156. S. om. سور. — 157. S. om. سور. — 158. S. om. سور. — 159. S. om. سور. — 160. S. om. سور. — 161. S. om. سور. — 162. S. om. سور. — 163. S. om. سور. — 164. S. om. سور. — 165. S. om. سور. — 166. S. om. سور. — 167. S. om. سور. — 168. S. om. سور. — 169. S. om. سور. — 170. S. om. سور. — 171. S. om. سور. — 172. S. om. سور. — 173. S. om. سور. — 174. S. om. سور. — 175. S. om. سور. — 176. S. om. سور. — 177. S. om. سور. — 178. S. om. سور. — 179. S. om. سور. — 180. S. om. سور. — 181. S. om. سور. — 182. S. om. سور. — 183. S. om. سور. — 184. S. om. سور. — 185. S. om. سور. — 186. S. om. سور. — 187. S. om. سور. — 188. S. om. سور. — 189. S. om. سور. — 190. S. om. سور. — 191. S. om. سور. — 192. S. om. سور. — 193. S. om. سور. — 194. S. om. سور. — 195. S. om. سور. — 196. S. om. سور. — 197. S. om. سور. — 198. S. om. سور. — 199. S. om. سور. — 200. S. om. سور. — 201. S. om. سور. — 202. S. om. سور. — 203. S. om. سور. — 204. S. om. سور. — 205. S. om. سور. — 206. S. om. سور. — 207. S. om. سور. — 208. S. om. سور. — 209. S. om. سور. — 210. S. om. سور. — 211. S. om. سور. — 212. S. om. سور. — 213. S. om. سور. — 214. S. om. سور. — 215. S. om. سور. — 216. S. om. سور. — 217. S. om. سور. — 218. S. om. سور. — 219. S. om. سور. — 220. S. om. سور. — 221. S. om. سور. — 222. S. om. سور. — 223. S. om. سور. — 224. S. om. سور. — 225. S. om. سور. — 226. S. om. سور. — 227. S. om. سور. — 228. S. om. سور. — 229. S. om. سور. — 230. S. om. سور. — 231. S. om. سور. — 232

[illegible]

367, 2. MF. گشته again for گشتی. — 3—4. This couplet has already occurred on the preceding page, ll. 7—8, but is repeated here by both MSS. — 5. S. دشمن را for علما. — 7. S. om. [ا] at end of MF. پيش تخت تو for اندر مجلس. — 8. MF. فسانه for فسانه, and قبله for فتنه. — 9. For حکمشان S. has حلشمان, MF. پين دانم, رفتن for افتم. — 11. MF. [از امثال سهرقند] and [بر] for [بر]. — 13—14. MF. om. — 15. MF. transposes شبخ and شام. — 16. S. بر. — 20. S. om. [بر]. — 21. S. om. [بر]. — 23. S. اشراف for اسراف, and om. [بع] before سجستان.

368, 2. S. adds و after کرد. — 3. S. om. from the س of شمس to end of line, inclusive. — 4. S. om. from شاهان to end of line. — 5. S. گشته for گشتست, followed immediately by the words مدحی گفت ... in ll. 14—15, which, however, occur again in their proper place. — 6. S. خدائی. — 8. S. پذیرفتم. — 9. For کرگس S. has بر دگرکس. — 10. S. یاد بانی. — 11. S. گفتی for گفتن. — 12. S. بدو. — 13. S. تا جز for تاجر. — 16. The و after نیائی for نیائی. — 17. E. انگشترت. — 18. S. transposes مشام and ترا. — 22. S. مشام.

369, 4. S. چو, and om. [پیر سحر نوشد]. — 5. S. om. [صبح], and کرد بخون ناری جو. — 7. S. [از غمزه ... چشم]. — 6—7. S. om. [سودای]. — 13. S. نسب for تست. — 14. S. حسن for حسین. — 17. E. S. چهار, con. metr.; S. قرن for قرب. — 18. S. مستند for مسند. — 19. S. om. [فلک]. — 21. S. نبیند. — 23. S. om. [و] after برو, and قویء تو.

370, 1—2. S. om. — 7. S. نفاذ for نقاد. — 10. S. جیدر (sic) three times for حیدر. — 11—12. S. om. — 13. S. فرازیم. — 14. S. بروف از سو. The last word, which I conjecture to be پینو, is illegible in E. — 15. S. شبهه for سیه. — 16. S. om. — 17—18. S. خرد for عطیء خرد, and omits the remainder of the couplet. — 19. S. یاد for شریف, and om. [نر]. — 20. S. om. — 22. E. نسبت for سبت. — 23. S. من for ما.

371, 5. S. خذر. — 8. E. om. [هنر] owing to lacuna; S. لطیف for لطف. — 9. S. خط again for از. — 10. S. گردن بر. — 11. S. کرانه. — 13. MF. زنگش. — 14. E. ز آن طرهء درهء وش. — 15. MF. زره زره for زره زره, and omits the remainder of the couplet. — 16. MF. تبیز for تیره. — 17. S. یا for یا. — 18. MF. [لبش] and [ا] at end of گوئیا. — 17—22. MF. om. — 18. For موز یکی E. has

21. -- پیسته for بسته, [دهانش ... مغز], S. om. 19—20. مورد یکی S. om. [آن ... فستقیش].

372, 1. Read عذارش for the misprint غذارش. — 1—8, 11—18 and 23—24. MF. om. — 3. S. adds نحو after ز. — 4. S. om. [از]. — 9. S. om. [آن]; MF. شاه کیان نهاد S. گیتی for کی. — 11. S. adds و before گفت. — 15. S. پس. — 22. The words بارگه ... بر are obliterated in E.

373, 1. MF. خواست and دیدش. — 5—374, 8. MF. omits the remainder of the poem. — 8. S. om. [زوپین — استخوان]. — 9—10. S. om. [کشت ... کمان]. — 11—12. S. om. [ز کف ... نا گهان]. — 13. S. رده for زده. — 14. S. ستان. — 15. S. دعا وقت داو جان. — 16. S. تا for با.

374, 6. S. inserts که before اکنون, and reads کله for گل. — 9. S. adds و at beginning of line. — 10. The first word is obliterated in E., and also from م in نگارم to end of line. — 11. The word افتاد is obliterated in E. — 13. The words چندان عجب are nearly illegible in E. — 15. S. درهائی, and om. [در]. — 16. S. گشت پدیدار آفتاب E. بیتاب or بیناب for بتیاب. — 17. S. ننماید. — 18. E. نور for حور. — 21. S. پیبگر for بنگر. — 22. The first three words are obliterated in E., while the last five in this and the first in the next line are omitted in S. — 24—25. S. om. [در ... اندر].

375, 1. S. خرم for خرم. — 3. E. inserts و after معز, S. omits it after الدین. — 4. S. رده for ر. — 5. S. om. [و] after احسان. — 11. S. and text of E. بدهر for جهان. — 13. S. بکنند. — 15. S. ذاتی for دانی. — 22. S. om. [و] after دار گبر; دار گبر is obliterated in E., and also ساغر. — 24. E. omits the words [نعرهء باده] and that preceding خواست, which S. reads صیناگر. For this I conjecture قنیاگر, meaning one who congratulates, or wishes joy, by saying هَیْئاً لَکَ.

376, 1. The words [گلولی نای] are obliterated in E. — 2. The words [و رگ] are obliterated in E., which also reads مزمر for مزهر. — 3. The words [آمد در حلق] are obliterated in E. — 5. S. om. [روح]; E. جنان for چنان. — 6. S. om. — 7—8. S. om. from دم to خاست. — 11. In E. the words طبع and نفسی are nearly obliterated; E. has عدم for قدم. — 12. In E. only the first two or three letters of زرها are legible. — 14. S. حیدر. — 18. In the text of E. the words اندر ویرم, taken from l. 16, are repeated here instead of بارگه انور, and the variant indicated has been lost or cut off the margin. — 19. In text of E. l. 17 is repeated here, though the correct reading of S., partly obliterated,

is given in the margin. — 21. S. om. [در], and کرد for کرز. — 22. S. صریای, and so, apparently, E., but partly obliterated.

327, 1. S. transposes خاصیت and خاک در. — 2. E. نکیبیار, S. یکبار, and transposes سر and بر. — 5. S. زاء. — 6. S. از آن, and transposes this and طمع. — 7. E. indicates a variant on کشتن, which, however, is omitted in margin; E. ends the line از آنسانست, S. از آن سان. — 9. S. ز آن سان. — 11. The two first words are scarcely legible in E. The line ends نشستا بنشست in E., and نیستست ازین است in S. — 12. For the conjectural تو صیت in E. the letters نصیت ... are legible. S. after سخن continues -مدح تو خاصیت خاست-. — 13-14. In E. the words تو سخن آرای, and از, وقت تو حدیث. — 16. S. adds و دفتر. The line is for the most part obliterated in E. — 17. S. om. [سناجر ... یاش]. — 18. The lacuna which I conjecturally fill with the word مرا exists in both MSS., though only shewn in E. — 19. E. S. امر for عرض; and E. عرض for امر, but the transposition seems necessary. S. om. from امر to تاکه in — 20. — 21. S. om. [و] and [این]. — 23. The word ایراکه is illegible in E.; S. از چه ارچه.

328, 1. S. کافی for کافی. — 2. S. سعد کافی for معدن کافی, and om. [و] after وافی, and after معبور. — 3. E. om. [هنر], and مستنزه for مستنزه. — 5. S. om. [ن] in شایگان. — 6. S. وناقباشی, and again وناق for وشای. — 7. S. om. [ن] in شایگان. — 8. S. om. [ن] in شایگان. — 9. S. om. [ن] in شایگان. — 10. S. adds فصل after است. — 11. S. adds میشد after ظاهر. — 15. In E. زبون is illegible. — 17. E. om. [توصیح البدن], for which S. reads تو سخن برگ. I follow MF. — 18. In E. the word زیارت is nearly illegible; S. غب for عت and om. [را]. — 19. S. om. — 20. S. om. [شد]. — 21. S. om.; MF. اندر می در. — 22. For MF.'s reading اصبع E. has اخص, S. اخص; S. خود for خویش. — 23. S. om. — 24. E. مقصد for مصداق; S. apparently اغذ نرویت, and om. [میکنند].

329, 2. S. بی for بی. — 4. MF. om. [و]. — 5. S. MF. تنگ for تن. — 6. MF. فتنهء for فتنهء; S. has زر, MF. در. — 7 and 8. MF. اینکه for آنکه. — 9. S. adds و before کار. — 10. MF. فرونتر for زو فروتر. — 11-12 and 15-24. MF. om. — 12. For مخور for سحر, S. has ز کند, and for معجز, معجز. — 14. S. مخور for سحر; MF. نه for بی. — 15. S. گذاشت. — 16. S. و این. — 17. S. و این. — 18. S. و این. — 19. S. و این. — 20. S. و این. — 21. S. و این. — 22. E. رجیم. — 23. S. om. [تو].

330, 4. S. پیر تو بر تو. — 5-6. S. om. [آگه], and om. [و] after و مرا ... آگه. — 7-8. S. om. [پیر ... زیر آگه], substituting only the letter د.

— 9—12 and 15—24. MF. om. — 14. MF. پیک for بیده. — 16. S. نان for خوان, and om. [آب]. — 17. E. خواستان. — 23. S. om. [و]. — 24. S. سگال; the last two words are only partly legible in E.

381, 2. S. substitutes شهد و شکر بکام خسان بین که در خورست — 3. MF. که گرد, and روان for دوان. — 4. MF. مردم for عمری. — 5. MF. همیشه for بد خواجه. S. دیدی بدان; S. corrected in margin to همچو. — 6—12. In S. these verses are represented only by the following fragmentary words: —

آری شبان ز سیر بر کو زهار آب شمروی همیشه آب پیوسته شیر جمله چشم — 7. E. آب for شیر in text. A variant is indicated but omitted. — 13. S. [و سیل. — 17. S. قطرهء; MF. بر for در. — 18. S. om. رمهءرا خواجه. — 19—20. S. and MF. om. — 21. S. رکاب, and adds زکات, and adds گشت و] — 22. S. om. In the lacuna after جمله the missing word appears to begin with ا and end with ک. — 23. MF. تذویر; S. جنانست. — 24. S. om. و برز بر و جو.

382, 2. MF. رسن for فلك, S. سوی for سوی. — 3—4. MF. om. — 11. S. om. MF. درزد دارد. The second پیارسائی appears to be wrong. E. indicates a variant, which, however, is wanting. — 13. For گرزز S. has کذرر, and, at end of line, بکشند. — 16. S. adds گفتی after ماه, and has چو for چون. — 19. S. چرخ for چرخ. — 23. S. om. [گفتنا زشت باشد]. — 24. E. معجری.

383, 2. S. om. [اگر... آویزم], and reads انگیزترم. — 3. S. برابر. — 4. S. adds گوید after صاحب. — 5. S. دایت. — 6. MF. بازت for آید bis, and که for و. — 9. For پازن E. apparently has (first letter obliterated). — 12. S. اقتدار for اقتصار. — 13. E. البخاری for نبروی for بردی; E. درودگری و before. — 14. S. adds و before. — 15. S. adds را after درود. — 20. S. زنگ for زنگ, and om. [مشک]. — 21 and 23. S. om. — 22. For بزمین S. has بر only.

384, 1. S. om. the first [مرا], and inserts و after خویش. — 11. S. رود for زود, and adds و before شد. — 18. S. جوان for جون. — 19. S. om. [چرخ ... تو]. — 21. For [قصاب ... محل] S. has only قصبه. — 22. S. قنار for قنار. — 23. S. شمسی for شمس. — 24. S. لنگ for لنگ.

385, 1. S. با. — 3. S. بود for باد. — 5. E. شعر که شعر. — 8. S. شعر for سخن. — 9. S. به شنید, E. نشیند, معروف for معزول, هجو for هجو. — 13. S. نشیند, plus the negative نه, and separate the two elements to avoid ambiguity. — 17.

S. یکدیگر را, and adds *برآء* for *مر*; E. *یتیمونه*. — 18. S. خطابیان. — S. om. [در]. — 19. S. بانیره. — 20. S. om. [وام ... شد], substituting only او. — 21. S. om. [گفت]. This corrupt passage is to me unintelligible. — 22. S. om. [پرهایی ... شما]. — 23. S. گر for کز.

386, 3. The words *در هنر* are obliterated in S. — 5. S. om. the first [و]. — 11. S. کوی for کو. — 16. S. درد for دزد. — 19 and 21. For *بیکدر* (conjectural) E. has *بکدو*, S. *یکدو*. — 22. E. S. *یکدو* for conjectural *بیکدر*; S. *و* for *آمد*. — 23. E. *سعد الدین* for *سدید الدین* in first place; S. *کافی* for *کافی*, and again in — 24.

387, 2—3. S. om. [علامه ... کردند], and *بار* for *باز*. — 6. E. S. *بینیم* for *بینم*. — 8. S. *منشی* for *تنشی*. — 9. For *شعرت نوار دیست*, the marginal variant in E., S. and the text of E. have *شعر نواز دیست*. — 12. S. *بهر*. — 15. S. om. — 16. S. *نقوش*, and *بگوش* for *بدوش*. — 19. S. *بھی* for *بھی*, and *علی* for *بھی*. — 20. S. *بذر* for *پدر*; E. om. [کرد]. — 21. S. transposes *هدایت* and *کرامت*, and om. [کرد]. — 23. S. om. [و] before and after *خوبست*.

388, 2. S. om. [از کلك ... قطره]. — 3. S. *و* for *در*, *شفق* for *شفق*, and om. [انداخت]. — 4. S. om. — 5. S. om. [استغنا]. — 6. S. om. — 7. S. om. [که دست]. — 10. S. *کسی* for *کس*. — 12. S. adds *و* at beginning of line, and om. the definite article before *شریعت*. — 13. I have added *را* after *تاج الشریعت*. It is wanting in both E. and S., which, however, in — 14, add *آنرا* after *حال*. This appears to me incorrect, though it may be an instance of the use of the oblique case after a preposition (like *از بهر آنرا*), which is not uncommon in archaic Persian. Cf. my article in the *J. R. A. S.* for July, 1894, on *An Old Persian Commentary*, p. 434, (β). S. *دوبیتی*, which is perhaps the better reading. — 15. S. *جو* for *جو*. — 16. S. *ز کم بختی*. For the conjectural *بر بست*, S. has *ببرست*, E. *برست*. — 18. S. *بکشاد*. — 19. S. *و بی* for *از پی*. — 22. S. *بکار* for *شکار*.

389, 2. S. om. [را بنده]. — 3. S. and text of E. om. [تکلم], added in margin of E. — 4. The words [دل ... خفت] are added in the margin of E. For them S. substitutes *چونادر خفت*. In the marginal addition in E. the word *چونادر*, deleted, stands between *او* and *در*. S. *اگر چون*, corrected to *اگرچه*. — 5. S. om. [مولانا ... حسام]. — 8. S. *آن یار* for *آن یار*. — 13. S. *گرنیم* for *گویم*. — 14. S. om. [دینار], which is not clearly written in E. — 16. S. om. [حسن], and *نامه* for *تا مه*. — 18. S. om. [این ... نشکند], and substitutes only *ای*. — 19. S. om. [از]. — 20. S.

اشك . . من در دست — 20. S. om. last three words. — 21. S. om. last two words and a half.

395, 6—7. S. om. — 9. S. om. [نعل او دید]. — 11. S. om. [چو دید]. — 12. For the conjectural بینند S. has بنیش, E. پندش deleted; E. and آنر for عارض. — 13. S. [پری . . . پیماله] S. om. ; بنحیم, S. تنکیم, and [کردستانی] and om. [بجامی for بجائی, صراحی for صبا]. — 14. S. [ازر for از]. — 15. S. om. [رخسارت گرفته] and [پیماله]. — 17. S. om. [چونانک]. — 18. S. دستت. — 19. S. ملک for بزم. — 21. S. ز اهویر کسان را, and رو پیدا for ویرا, از for آن, [بهشتست] S. om. ساغر for شاعر. — 22. S. om. بازوگر. — 24. S. درو درو.

396, 1. S. بنسق. Correct ز to ر, in رباعی. — 2. S. om. [اصل], and the final [تب], — 3. S. کری. E. S. جملاء داوہاء ما; the emendation (ز = زه, in obscene sense) was suggested by Mr. R. A. Nicholson. — 4. S. om. [السمرقندی], except the first three letters. — 6. S. om. [است]. — 7. S. چون دفتر for زو تر. — 8. S. om. [سپید است], and om. [در سر]. — 9. S. om. — 10. S. om. except first three words. — 11. S. om. from حقیق to end of line; E. بست and یا. — 12. S. om. the first [است]; E. انباییت. — 14. S. om. [فصل سیوم], after which the words از باب یازدهم should be supplied. — 15. S. adds ان after لکیم. The reading الکنجاء or الکنجوى appears to be required. — 16. Here ends the Berlin MS. (S.), after the word فضایل, at the bottom of f. 168b.

397, 6. For the conjectural کشد, E. has کشاید, deleted, with indication of a variant which has been lost. — 16. The word آنکی is pretty clear; the sense I take to be, "Seek for one little moment [to know] how Nizāmī fares". — 18. The text of E. has گندم می خورم, corrected in margin to the reading here adopted. — 19—24. Added in margin of E. A marginal gloss explains نهالچہء = نخ as نهالچہء.

398, 6. I am uncertain whether E. reads می or من. — 7. For the marginal correction سالی the text of E. has سالی, corrected over the line to ساغر; عقیق is a correction for عنایت. — 24. I think the * in کرد is meant to be deleted in E., and this is perhaps preferable.

399, 9. The word یکی is deleted after که. — 13. Or تاجسّر may be read. — 16. Correct to رباحین. In E. گلدار is written as one word. — 19. In E. the line ends جوید بوست; a variant is indicated, but is missing. The reading adopted is conjectural.

400, 4. The definite article before لئبانی, omitted in text, is added in margin. — 5—6. The words [دو . . . یکی], omitted in text, are added

in margin. — 16. In the margin of E. is a variant on the words [جمال ... خیال], which runs, چشم غزال و جمال نارو, the last word not being clear.

401, 6. E. روزگاریت, but the letters یت are deleted. — 11—13. The words [زواهر ... میگوید] are added in the margin of E; in the text only the words اطراف افایق انتشار occur.

402, 2. This couplet is added in margin of E; ذوب is an emendation for the MS. reading در. — 15. For the conjectural صباغت (which, however, in connection with زرگری, seems to me pretty certain), the text of E. has صنعت, followed by باعث deleted, with a marginal emendation صناعت.

403, 1. This couplet is added in the margin of E. — 6. E. دو for و after سر. — 9. E. چهار for چار, *con. metr.* — 13. E. ما حضر is a conjectural emendation for ما خضر. — 17. E. آنو for conjectural آرزو, در for درو, and نو for تو. — 19. E. has بزر for conjectural تنزر.

404, 8. I am doubtful whether the MS. reading is خینگ or خنگ. — 10. E. حضر. — 14. E. om. [و]. This and the previous line are added in the margin.

407, 5—8. The lacunæ indicated by asterisks correspond to spaces left blank in the MS., probably owing to a defective original, for the leaves of E. are intact and uninjured. This remark applies to numerous other lacunæ which mar the remaining pages. — 8. E. کشی for کشتی, *con. metr.* — 17—18, 23—24. MF. om. — 20. MF. کویت for پایت.

408, 1. MF. میبزند for میکنند. — 2. MF. گوهر ریز for شکر بار. — 3—14, and 19—22. MF. om. — 10. E. has a deleted م after امید. — 15—16. The following couplet in MF. appears to be intended to correspond with this: —

وارث تخت شهری خسرو ملک خورشید ملک
آن جهاندار کی چشش سعد اکبر میکشد

— 23. MF. کرد for کند. — 24. MF. خدمت for درگه.

409, 1—6, 8, 11, 22—25. MF. om. — 9—10. MF. transposes these two hemistichs and makes them into one couplet, reading شب for شبی. Read اطراف for اطراق. — 14. MF. شب و چوین شب و. — 15. MF. transposes ناعید and ماروت. — 16. MF. در for بر. — 19. MF. بار for کار.

411, 2. The word درخشان is supplied conjecturally. — 9. E. سرش نبری without سی. — 21. For the marginal correction سر

the text of E. has بدیده سر; but the metre evidently requires the transposition here made.

412, 2. I think that the reading زغم آنگاه would suit the metre better. — 11. E. محترص for محترص. — 13. Read مختاریست. Concerning the poet Mukhtārī of Ghazna — a contemporary of Sanā'ī — see my edition of Dawlatshāh, pp. 93—94. — 16. In E. the line ends with مقترطی, which does not rhyme, and is therefore inadmissible. — 22. A V-shaped mark over بطیره indicates a variant, which however, is missing.

413, 5. E. حبه حمانه. — 11. Correct the misprint at the beginning of the second hemistich to خاطر.

414, 5. E. شده con. metr. — 7. MF. مایه از سر. — 13. In E. half a line is left blank after this line. — 16. E. الصایع. — 18. E. صباغت. The fact that this poet was a gold-smith by trade renders this correction and the last obvious. E. adds توحید after میگویند. — 20. In the MS. this line begins (without lacuna) رخس.

418, 5. E. پای بر خود. — 12. E. نهار, which I have corrected to بهار. — 21. E. adds آم after آورده. — 22. E. الال for الاجل.

419, 2. Correct to مستغنی. In E. a deleted از stands after کمر. — 4. E. سبرک, but I cannot identify the place; I thought of شیرکان (شاپرکان), but doubt if this form occurs or is possible. — 8. E. بانک for با آنک. — 11. Mr. R. A. Nicholson was fortunately able to find this verse in the *Yatlmatu'd-Dahr*. In E. it stands: —

خبر المذبح من مدحنته * شعبر البلا فی کسل ناد

— 17. E. چنو for چنو. — 20. E. om. [ست] after زرستانی. This and the preceding couplet are added in the margin. — 21. E. گهری.

420, 1. I have supplied است after او. — 10. E. اوست for است. — 11. E. زهره for زهر. — 23. In E. مفخر القدماء is a correction from معجز الاقدام.

421, 3. E. فنی for فن, which the metre requires. — 18. E. چهره را.

422, 17. E. برقی, emended to برقی.

423, 21. The word خوی is added in the margin of E., and apparently comes in at this point.

424, 1. E. شعرا for شعرا.

425, 13. E. باقیست for باقیست.

426, 24. I have not thought it necessary to change the spelling of the MS. to the normal خوشبوی.

427, 10. I think سجده گاه would be a preferable reading.

428, 4. The reading مستقیمان is uncertain: E. has مستقمان, with two points under the fifth letter. — 5. E. بندگیست. — 23. MF. ز for ز.

429, 15. The words خطاست نسبت, with which the next line begins, would supply the lacuna here, both as regards sense and metre, and this or an equivalent expression is evidently required. — 16. I think the correct ending of the line should be برند بچین. — 18. MF. آن for این. — 19. MF. گذشت for خوشست. — 23. MF. خیال for هر معبد for اهل سخن, کسی که.

430, 4. For MF.'s مشک E. has گند. — 5. For آید we should undoubtedly read ابد. — 12. E. اعداء for اعداء.

431, 1. E. کز for گر. — 9. E. همان for چنان.

7

3

سکندرنامه نظامی، ۳۹۶،

شاد بهر (للعنصری)، ۳۲،

شاهنامه فردوسی، ۳۳،

شاهنشاه نامه (محمد الدین البایزیدی)، ۳۴۵،

صد عشق نامه (للسیفی النیشابوری)، ۱۵۹،

عین الحیاة (للعنصری)، ۳۲،

ألباب الالباب (للعوفی)، ۱،

مجنون و لیلی (للتظای)، ۳۹۶،

مخزن الاسرار (للتظای)، ۳۹۶،

نوروز، رسالۀ جلالیہ در تفسیر - (لضیاء الدین عبد الرافع بن ابی

الفخ المروی)، ۳۲۷،

وامق و عذرا (للعنصری)، ۳۲،

ویس و رامین (لفخر الدین اسعد الجرجانی)، ۳۴۰،

یتیمہ آلذہر (لابی منصور الثعالی)، ۳۳،

فهرست الکُتُب،

- آفرین نامه (لابی شکور)، ٢١،
 اختیارات شاهنامه (لمسعود سعد)، ٣٣،
 الفیه و شلفیه (للارزقی)، ٨٧،
 بزم آرای فخری (للعنّی)، ٢٨٧،
 پهلوان نامه (لمؤید الدین النسی)، ٣٥٩،
 تحفة العرافین (للخاقانی)، ٢٢١،
 الجامع الصغیر (لفخر الدین)، ٤٢٢،
 جلالیه، رسالہ - در تفسیر نوروز (الضیاء الدین عبد الرافع بن ابی الفتح
 الهروی، ٣٢٧،
 حماسة الظرفاء (لابی محمّد عبد الکافی الزوزنی)، ٤،
 خجسته نامه (للبراهی فی علم العروض)، ٥٦،
 خسرو و شیرین (للنظامی)، ٣٩٦،
 خنگ بت و سرخ بت (للعنصری)، ٣٢،
 رسالہ جلالیه (در تفسیر نوروز)، ٣٢٧،
 زبور داؤد، ٢٠١،
 زینت نامه (للرشیدی)، ١٧٦،

هجر، ۶،

هراة، هرات، هری، ۶۱، ۱۶۷، ۳۵۷، ۳۹۳،

هرمز، ۳۴۹،

هره (کوه)، ۱۷۱،

همان، ۳۴۶،

هندستان، ۴۳، ۵۰، ۹۸، ۲۱۸، ۳۴۶، ۳۸۰، ۳۳۵، ۳۴۶، ۳۵۲،

هندو، ۳۴۶، ۳۴۹، ۳۰۴، ۳۳۶، ۳۴۲، ۳۷۰، ۴۰۲، ۴۲۰،

هندوئی، زبان —، ۳۴۶،

یغا، ۷۸، ۳۴۲، ۳۴۲، ۴۰۲،

ین، ۲۷، ۳۱۲، ۳۸۰، ۳۹۲، ۳۵۳،

یونان، ۳۴۹،

کیماک، ۳۳۳،

گرگان، ۱۶۷،

گنج شایگان، ۳۵۲،

لوکر، ۱۵،

لوهور، ۳۴۱، ۴۰۵، ۴۱۱،

مازندران، ۳۰۷،

ما وراء النهر، ۲۸، ۶۷، ۱۷۶، ۱۹۹، ۳۵۹، ۳۸۳، ۴۰۱،

مراغه، ۳۷۱،

مرو، ۳۴، ۳۸، ۵۰، ۱۴۸، ۱۵۳، ۱۶۳، ۱۶۷، ۱۷۵، ۳۹۲، ۳۹۳،

مرو شاهجان، ۱۱۵، ۱۶۷،

مروه (کوه)، ۲۵۶،

مصر، ۱۱۶، ۱۶۶، ۲۸۰،

الملاحدة، ۳۴۷،

نخشب، ۳۹۴، رجوع کن به نسف،

نسا، ۱۸۵، ۲۵۶، ۳۴۵، ۴۰۴،

نسف، ۱۹۱، ۳۹۶، رجوع کن به نخشب،

نیشاپور، ۲۳، ۵۸، ۱۶۷، ۱۷۰، ۳۳۹، ۴۴۶، ۴۵۷، ۳۹۷،

نیل، ۳۸۶،

نیمروز، ۳۴۷، ۴۴۸، ۳۶۷،

وخش، ۱۶۷،

ولواح، ۱۶۷،

- فرات، ۲۵۶،
 فرخار، ۲۹، ۴۴۲، ۴۴۳،
 فرغانه، ۱۸۵،
 فی، ۱۷۴،
 قُنْدُز (کرمان)، ۴۴۹،
 قندهار، ۲۶۱،
 قی، ۲۴۲،
 قیروان، ۴۵۲،
 کابل، ۲۱۶،
 کاشان، ۱۷۴،
 کاشغر، ۴۷۱،
 کربلا، ۱۸۵، ۲۵۴،
 کرد، ۱۵،
 کردستان، ۴۹۵،
 کرکاج، ۱۶۷،
 کرمان، ۱۱۶، ۴۴۹،
 کش، ۲۰۵، ۴۹۴،
 کشیر، ۲۱۶، ۴۴۳،
 کیج، ۱۶۷،
 کنعان، ۱۱۶، ۱۶۶، ۴۲۱،
 کوثر، ۴۰۸،
 کوفه، ۲۵۴،
 کیرنگ، ۹۸،

صغانيان، رجوع كن به چغانيان،
صفا، كوه - ، ٢٥٦،

طبرستان، ٢٨،
طراز، ٩،
طروق، ١٦٧،
طور، ٢١٦، ٢٠١،
طوران، ١٦٧،
طوس، ١٢٤، ١٦٦،
طی، ٢٠٨،

عجم، ١١٦، ١٦٨، ١٧٧،
عدن، ٤٣، ١٧٨، ٢٢١،
عراق، ٢٨، ٥٤، ٥٩، ٦٧، ٩٨، ٢٩٨، ٣٠٧، ٣٩٦،
عرب، ١١٦، ١٦٨،

غانفر (سمرقند)، ٢٧٧،
غُرّ، ١٧٤، ١٧٥، ٢٢٣، ٣٣٤، ٣٤٩،
غزنه، غزنین، ٦٧، ٢٤١، ٢٩٧، ٤٠٥، ٤١٦،
غور، ١٢٩، ٢٥٦،
غیلان، ١٦٧،

فاریاب، ١٧٥، ٢٩٨،
فاطی، ٦،
فدك، ١٢٣،

زاب، ۸۵،

زابلستان، ۴۹،

زاوه، ۴۵۸،

زمنم، ۱۱۴،

زنگ، ۴۴۶، ۴۱۰،

زنگی، ۴۲۶، ۴۲۱، ۵،

ساری، ۲۴۰،

سبا، ۱۹۸، ۴۲۱،

سبرك، ۴۱۹،

سجستان، ۴۴۸، ۴۶۷، رجوع کن به سیستان،

سرخس، ۲۰۸،

سفینه، مدرسه — (در بخارا)، ۴۹۱،

سمرقند، ۶، ۴۸، ۴۷، ۴۸، ۱۸۱، ۴۰۷، ۴۶۷، ۴۸۴، ۴۸۸، ۴۹۶،

سمنگان، ۴۱۹،

سند، ۲۸۰،

سنگان، ۱۷۰،

سوتام، ۲۱۷،

سومنات، ۵۰، ۵۱،

سیستان، ۴۴۸، رجوع کن به سجستان،

شام، ۲۱۷، ۲۸۰،

شُشتر، ۱۱۱، ۳۷۳، ۴۲۰،

شله، ۱۷۱،

شهلان (کوه)، ۲۶۰،

الحجاز، ۵۴،

ختلان، ۱۶۷،

ختن، ۴۳، ۱۱۲، ۱۷۸، ۳۱۸، ۳۲۲، ۳۵۴،

خراسان، ۳، ۷، ۱۰، ۲۷، ۲۸، ۳۱، ۴۶، ۶۰، ۶۷، ۱۱۹، ۱۶۴،

۱۶۷، ۱۷۴، ۲۰۹، ۲۹۸، ۳۱۲، ۳۱۸، ۳۲۴، ۳۴۶، ۳۴۹، ۳۵۸،

۳۶۷، ۴۱۴،

خرخبر، ۲۴۲،

خرقان، ۳۹۳،

خطا، ۳۴۲، ۳۵۴، ۳۸۵، ۴۰۶، ۴۰۹، ۴۲۷،

خفجاق، ۲۴۳،

خلج، ۲۳، ۳۷، ۷۸،

خوارزم، ۳۴۸،

خواف، ۳۵۸،

خورنق، ۲۶، ۱۸۶،

دجله، ۲۴، ۸۵،

دری (لغت -)، ۴۲۰،

دندانقان، ۲۸،

دهستان، ۳۵۵،

رافضی، ۲۹۸،

رودك (سیرقند)، ۶،

روم، ۴، ۹۸، ۱۱۵، ۱۷۶، ۳۴۶، ۳۵۲،

روی، ۲۴۴، ۲۹۴،

ری، ۱۰۶، ۲۰۹،

بردسیر (کرمان)، ۴۴۹،

بلخ، ۲۸، ۴۶، ۱۶۷، ۱۷۴، ۱۷۵،

بلغار، ۲۴۲،

پنجاب (کرمان)، ۴۴۹،

تاتار، ۱۷۴، ۱۹۷، ۴۸۹، رجوع کن به تار،

تبت، ۱۱۱، ۱۷۸، ۴۷۰،

تار، ۲۴۲، ۴۲۱، رجوع کن به تاتار،

ترك، ۵، ۱۷۴، ۱۷۷، ۲۱۴، ۲۲۶، ۲۴۴، ۲۴۷، ۳۰۴، ۴۴۶،

۴۴۸، ۴۷۰، ۴۷۱،

ترکستان، ۱۱۶، ۴۹۶،

ترمذ، ۱۲۴،

توران، ۱۱۵، ۱۶۷،

جام، ۱۷۴،

جبال، بلاد -، ۶۷،

جيجون، ۴۱، ۴۲، ۸۵،

چغانیان، ۱۱، ۱۴، ۲۲،

چگل، ۲۶۱،

چين، ۵، ۱۹، ۲۴، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۸۶، ۱۹۰، ۲۲۴، ۲۴۲، ۲۴۵،

۴۲۸، ۴۰۶، ۴۳۵، ۴۳۹،

حران، ۱۱۶،

فهرست الاماکن و القبایل،

بِسکون، ۹۱، دریای -، ۴۴۵،

آمل، ۲۴۰،

آمو (دریا)، ۴۸۶، ۴۹۳،

ایبورد، رجوع کن به باورد،

ارَم، ۴۱۲،

ارمان، ۱۱۶،

اوزجند، ۱۸۵،

اوش، ۱۸۵،

اهواز، ۱۹۷،

ایران، ۱۶۷، ۱۷۰،

بابل، ۴۵۳،

باخرز، ۱۵۶، ۱۶۷، ۱۷۴،

بادغیس، ۲،

یاقو، ۴۱۰،

بامیان، ۴۱۹،

بامین، ۱۶۷،

باورد، ۱۶۷،

بخارا، ۸، ۹، ۱۵، ۱۶۳، ۱۹۱، ۴۰۹، ۴۷۸، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۷،

۴۹۱، ۴۹۳،

بدخشان، ۱۶۶، ۱۸۶، ۴۲۱،

النوكى، سعد الدين مسعود - ، ٢٩١-٢٩٥،

الواعظى، ابو بكر بن محمد البلخى - ، ٢٥٦،

وامق، ٢٣٥، ٤٢٩،

الولولاجى، روحى - ، ١٦٥-١٧٤، ٢٥٨،

الولولاجى، ابو عبد الله محمد بن صالح - ، ٢٢،

هامان، ١١٦،

هلال قاينى، ٦٥،

هدانى، بديع الزمان - ، ١٧،

هند بن عتبه، ٤،

مجهوم، ١١٦،

ميجى البرمكى، ٤٢٠،

ابو ميجى طاهر بن فضل الصغانى، ٢٢، ٢٣،

يعقوب، ١١٦، ٢٢١،

يمين الدولة، رجوع كن به محمود بن سبكتگين الغزنوى،

يمين الدولة، ٢٧٥، رجوع كن به بهرام شاه،

يوسف (نبي)، ١١٦، ٢٢١، ٣٤٠، ٤٢١،

يوسف بن ناصر الدين، ابو المظفر - ، ٤٠،

يونس، ١٩٩، ٢٠١،

- بريمان، ١٧٠،
 نصر بن احمد الساماني، ٦-٧، ٩،
 نصر بن اسمعيل بن نصر الساماني، ٢،
 نصر بن محمد الاستغثاني، ٢٣،
 ابو نصر، ٢١٩،
 ابو نصر بن ابراهيم الطالقاني، ٦٩،
 نصير شعرائي، ٢٤٧،
 نصير الدين سيد الوزراء، ٢٤٨،
 نصير الدين (مدوح عبد الواسع الجبلي)، ١٠٥،
 نصير الدين (مدوح ظهير الدين فاريابي)، ٢٠٠،
 نظام الدين غياث الدولة، ٨٣،
 نظام الدين (مدوح عبد الرافع الهروي)، ٢٢١،
 نظام الدين شاه، حسين بن حسين - ، ٢٦٩،
 نظام الملك، ٦٩، ٢٠٧،
 نظام الملك بن نظام الملك، ابو بكر - ، ٧٥، ٧٧، ٧٨،
 نظامي عروضي سمرقندي، ٧، ٢٠٧-٢٠٨،
 نظامي گنجي، ٢٩٦-٢٩٧،
 ابو نظر عبد العزيز بن منصور، رجوع كن به عمجدي،
 نغان، ١١٦،
 نكير، ١٨،
 نمرود، ٢١٠-٢١١، ٢٤٨،
 نوح (بيغمير)، ٢٤، ١١٥، ١٦٦،
 نوح بن منصور الساماني، ٩، ١٢، ١٥، ٢٨،
 نوذر، ١١٣، ٤٠٨،
 نوشيروان، ١١٥، ١٧١، ١٧٩، ٢٧٠، ٢٧٢،

- موفق الدين مستوفى المالک، ٢٨٩،
 مؤيد الدين النسفی، ٢٥٩-٢٦٢،
 مؤيد الملك شهاب الدين عبيد الله، ٨،
 ابو المؤيد البلخي، ٢٦،
 ابو المؤيد الرونقى البخارى، ٢٦-٢٧،
 الميمندى، رجوع کن به منصور بن مسعود،
 ناصر، آل -، رجوع کن به غزنويان،
 ناصر العلوى، ٢٦٧-٢٧٦،
 ناصر لغوى، ٦٥-٦٦،
 ناصر الدولة محمد بن ابراهيم بن سيمجور، ١٨،
 ناصر الدين ابو الحسن نصر، ١٨٨، ١٩٠،
 ناصر الدين «خسرو سادات شرق و غرب»، ٢٦٥،
 ناصر خسرو، ٢٠٢، ٢٦٥؟
 ناصر الدين عثمان، ٣٤٨،
 ناصر الدين قباچه، ٤٢٤،
 ناصر الدين ابو المظفر، رجوع کن به سبکتگين،
 نای (قلعه)، ٢٤٦،
 نجار، رجوع کن به ابو سراقه عبد الرحمن البلخي،
 البخارى السمرقندى، ٢٨٣-٢٨٤،
 نجم الدين، رجوع کن به نظامى عروضى سمرقندى،
 ابو النجم احمد بن قوص، رجوع کن به منوچهرى،
 نجيب، ٢٠٢،
 نجيب الدين ابو بكر الترمذى الخطاط، ٤١٥-٤١٦،
 نجيب الملك، ثقة الدين -، ١٥١،

١٧٤، ٢٢٢، ٢٢٤، ٢٧٧، ٢٨٩، ٤٠٥،

معمري جرجاني، ابو زراعه - ، ١٠-١١،

معنوي بخاري، ٢٧،

معين الدين سراجي بلخي، ٢٢٢-٢٢٤،

ابن مقله، ٤٢١،

ابو المكارم الحسين، ١، رجوع كن به عين الملك،

ملكشاه سلجوقي، سلطان - ، ٦٩، ١٧٦، ٢١٢، ٢٩٧، ٢٢٧،

ابو الملوك سراج الدولة، ٢٢٤،

فخيك، ابو الحسن على محمد الترمذي، ١٢-١٤،

منشوري سمرقندي، ٤٤-٤٦،

منصور شاه، ٤٢٤،

منصور بن علي الرازي، رجوع كن به منطقي،

منصور بن مسعود بن احمد الحسن الميمنى العارض، ٢٤٤، ٢٤٥، ٢٤٨،

منصور بن نصر بن احمد الساماني، ابو صالح - ، ١٢،

منصور بن نوح الساماني، ابو الحارث - ، ٢٨،

ابو منصور الثعالبي، ٢٣، ٤١٧،

ابو منصور عبد الرشيد بن احمد بن ابي يوسف الهروي، ٦١،

ابو منصور عماره بن محمد المروزي، ٢٤-٢٦،

ابو منصور محمد بن احمد، رجوع كن به دقيق،

منطقي، منصور بن علي - ، ١٦-١٨،

المنقضي، امير ابو ابراهيم - ، ٢٤،

منكر، ١٨،

منوچهرى، ابو النجم احمد بن قوص - ، ٥٢-٥٥،

مورد، رجوع كن به منطقي،

موسى، ٤٠، ١٨٧، ١٩٠، ٢٠٢، ٢٥٦، ٢٦٩، ٢٠٦، ٢٢٧، ٤٢٢،

- مسعود معد سلمان، ٢٢، ١٦٧، ١٧٧، ٢٤٦-٢٥٢،
 مسعود بن سعد شالی کوب، ٤١١-٤١٢،
 مسعود بن محمود غزنوی، سلطان -، ٢٨، ٥٨، ٥٠، ٦٣،
 المسیح، ١٨، ٢٢٤، رجوع کن به عیسی،
 مصطفی، ٢٢١، ٢٥٢، ٢٥٤، رجوع کن به محمد رسول الله،
 مصعبی، ابو الطیب الطاهر -، ٧،
 مظفر، ابو الفتح -، ٢٣٥،
 مظفر بنجدی، ٦٢-٦٥،
 مظفر الدین، رجوع کن به فضل ارسلان،
 ابو المظفر، ٢٧٥، رجوع کن به بهرام شاه،
 ابو المظفر ابرهیم، رجوع کن به ابرهیم رضی الدولة،
 ابو المظفر سیّد شاه، ٤٠٨،
 ابو المظفر طاهر بن الفضل، ١٢،
 ابو المظفر المکی بن ابرهیم بن علی البیجهری، ٤٦،
 ابو المظفر ناصر الدین، رجوع کن به سبکتگین،
 ابو المظفر نصر بن محمد، رجوع کن به استغنائی،
 ابو المظفر یوسف بن ناصر الدین، ٤٠، ٤١،
 ابو المعالی جبرئیل بن احمد، رجوع کن به قدر خان،
 ابو المعالی الرازی، رجوع کن به ده خدای،
 معتمد الملك، ١٢١،
 معروفی بلخی، ٦، ١٦،
 معز الاسلام، رجوع کن به نجیب الدین ابو بکر الترمذی،
 معز الدین، سلطان -، ٢٢٧، ٢٧٢، ٢٧٥، رجوع کن به سنجر،
 معزی، ابو عبد الله محمد بن عبد الملك -، ٦٩، ٧٦، ٨٨، ١٤٨،

- محمد بن عمر الفرقدى، ٢١٢-٢١٨،
 محمد الكاتب البلخى، رجوع كن به شمس الدين،
 محمد بن محمد، سيد تاج الدين -، ٢٠٨،
 محمد بن مسعود، سيف الدولة -، ٢٤٩، ٢٥٠،
 محمد بن موسى الفراهوى، ٥،
 محمد بن ناصر العلوى، ٢٦٧-٢٧٠،
 ابو محمد البديع بن محمد بن محمود البلخى، ٢٢-٢٣،
 ابو محمد عبد الله بن محمد البلخى، ٤٦-٤٧،
 ابو محمد عبد الكافى الزوزنى، ٤،
 ابو محمد بن محمد، رجوع كن به رشيدى سمرقندى،
 محمود بن سبكتكين بين الدولة، سلطان - غزنوى، ٢٢، ٢٤، ٢٨، ٢٩،
 ٣٠، ٣١، ٣٢، ٣٤، ٣٩، ٤١، ٤٢، ٤٤، ٤٧، ٤٨، ٤٩، ٥٠،
 ٥٢، ٥٩، ٢٨٨، ٢٩٢،
 محمود، مير -، ٢٥٨،
 محمود بن على السامى المروزى، ١٤٥-١٤٧،
 محمود بن عمر الجوهري، رجوع كن به ابو الحامد،
 محمودى، زيتقى علوى -، ٢٩-٤٠،
 محموديان، رجوع كن به غزنويان،
 مخنارى، ٤١٢،
 مرادى، ٨،
 المرتضى، ٢٢١، ٢٥٢، ٢٥٤، رجوع كن به على بن ابى طالب،
 مريم، ٩٦، ١١١، ٣٤١،
 مسرور بن محمد الطالقانى، ٤٢-٤٤،
 مسعود دولتيار، سعد الدين -، ٢٨٥، ٢٨٧-٢٨٨،
 مسعود رازى، ٦٢،

- مجد الدين آدم السنائي، ٢٥٢-٢٥٧،
 مجد الدين افتخار المحكماء ابو السعري، رجوع كن به صندلي،
 مجد الدين ابو البركات، ٢١٨-٢٢٢،
 مجد الدين رئيس خراسان، ١١٩،
 مجد الدين عدنان، ٣٧٨،
 مجد الدين عيوق، ٢٥٤-٢٥٥،
 مجد الدين محمد البائيزي النسوي، ٢٤٥-٢٤٦،
 مجنون العامري، ٤٤، ٢٢٥،
 مجير بيلقاني، ٢٢٢،
 ابو المحاسن، رجوع كن به ازرق هروي،
 ابو المحامد محمود بن عمر الجوهري الصايغ الهروي، ١١٠-١١٧،
 ابو المحجن، ١١٤،
 محسن قزويني، ٦٧،
 محمد رسول الله، ١، ٢٤، ٢٠١، ٢٠٢، ٢٢٠، ٢٢١، ٢٥٢، ٢٥٢،
 ٢٦٧، ٢١٢، ٢٤١، ٤٢٠، ٤٢٢، ٤٢٠،
 محمد بن محمود غزنوي، سلطان -، ٥٠،
 محمد سلجوقي، سلطان -، ١٤١،
 محمد بن ابراهيم بن سيمجور، رجوع كن به ناصر الدولة،
 محمد بن ابى بكر، ٢٨٩،
 محمد بن بهروز بن احمد، خواجه -، ٢٤٢،
 محمد بن سام، ٢١٢، ٢٢٧،
 محمد عاشو، ١٧٠،
 محمد بن عثمان العتيبي الكاتب، ٢٨٧-٢٩١،
 محمد بن على، رجوع كن به سوزنى،
 محمد بن على الصايغ، ٤١٤-٤١٥،

الكوشككي، شرف الشعراء - القافني، ١٧٤-١٧٥، ٢٥٨،

كوكئي مروزي، ٦٥،

كوهياري طبري، ٢٤٠،

كيان، ٢٧٢،

كينسرو، ٢٧٠، ٢٢٥،

گيو، ١١٦،

لامعي، ٢١٩،

ليبي الادبي، ٤٠-٤١،

لطيف الدين زكي مراغه، ٢٢٨، ٢٧١-٢٧٢،

لفان، ١١٦، ٢٢١،

لوط، ١١٦،

اللوكري، ابو الحسن علي بن محمد الغزالي -، ١٥،

ليث، آل -، ١-٢،

ابو الليث الطبري، ٦٦،

ليلى، ٤٤، ٢٢٥،

ماني، ١٨٦، ١٨٧، ٤٠٥،

مبارك، خواجه -، ٢٥،

مبارك شاه، رجوع كن به شمس الدين،

متي، ١٩٩،

ابو المثل البخاري، ٢٦،

مجد الدولة (وزير هرات)، ٢٩٢،

مجد الدولة و الدين سيد الكتاب، ٤١٨،

قرا سَنُفَر، ٢٦٦،

قزدارى، رابعة بنت كعب -، ٦١-٦٢،

قزل ارسلان سلجوقى، ٢٢٢، ٢٠٢، ٢٠٥،

قُصَى، ٢٠٨،

قطران، ١٦٧، ٢١٤-٢٢١،

قرئى جرجانى، ابو القاسم زياد -، ١٩-٢٠،

قوام الدين غياث الدولة، ٨٢،

قوام الملك طغرئى، ٢٢٦،

قواى الخوانى، ٢٥٧،

قيصر روم، ١٧٦، ٢٥٠، ٢٩٤، ٢٢٧،

كافرك غزنين، جمال الدين ناصر شمس -، ٢٩٧،

كافى، رجوع كن به ابو الفرج روفى،

كافى البخارى، سعد الدين -، ٢٧٨-٢٨٢، ٢٨٦-٢٧٧،

كافى الكفاة، رجوع كن به اسمعيل بن عبّاد،

كاوس، ١٦٧،

كاوّه آهنگر (درفش كاويان)، ١٤، ٢٤٨،

كرگس (يعنى ابو الفضل عثمان بن احمد الهروى)، ٢١٠-٢١١، ٢٤٦،

٢٤٨، ٢٦٨،

الكريمى السمرقندى، رجوع كن به بهاء الدين،

كسائى مروزى، ٢٢-٢٩،

كسرى، ١١٢، ١٦٨، ٢٥٢،

بنت كعب القزدارى، رابعة-، ٦١-٦٢،

كليم الله، ٢٠١، ٢٤٢، رجوع كن به موسى،

كمال الدين افتخار الحجاب الحسين الحسنى الحاجب، ٤١٢،

فضل بن عباس، رجوع كن به رنجيني،

فضل بن يحيى البرمكي، ٢٥٥،

فضل بن يحيى صاعد القاضى، ٢٥٥،

ابو الفضل عثمان بن احمد الهروى، ٢٤٦-٢٤٧،

ابو الفضل مسرور بن محمد الطالقاني، ٤٢-٤٤،

فغنور جين، ١٧٦، ٢٥٠، ٤٢٥،

فقيهي مروزي، ١٦٤-١٦٥،

فلك الدين ابراهيم الساماني، ٤٠١-٤٠٢،

فهيى البخارى، مجد الدين -، ٢٨٦-٢٨٧،

فيروز مشرقى، ٢،

قابوس بن وشمكير، ١٨، ١٩،

قارن، ١١٢، ٢٦٧،

قارون، ١١٢، ٢٧٠، ٢٢٢، ٢٦٧،

ابو القاسم احمد بن حسن شمس الكفاة، ٤٤،

ابو القاسم اسمعيل بن عباد، رجوع كن به اسمعيل بن عباد،

ابو القاسم حسن بن احمد، رجوع كن به عنصرى،

ابو القاسم زياد، رجوع كن به قمرى،

ابو القاسم بن ابى العباس الاسفرائينى، ٢٢،

ابو القاسم نوح بن منصور الساماني، ٩، ١٢، ١٥، ٢٨،

قاضى اسفرائينى، ٢٦٨،

القاني، رجوع كن به شرف الشعراء،

قباچه، ناصر الدين -، ٤٢٤،

قباد، ٢٠٨،

قدر خان، ١٧٦، ١٧٧،

- الفتحي، رجوع كن به علي بن محمد الغزنوي،
 ابو الفتوح (مطرب)، ٢٥٤،
 فنوحى مروزي، ١٤٨-١٥٢،
 فخر الدين، ٤١١،
 فخر الدين اسعد المجراني، ٢٤٠،
 فخر الدين جان (صاحب الجامع الصغير)، ٤٢٢،
 فخر الدين حسين بن ابي بكر الاشعري، رجوع كن به عين الملك،
 فخر الدين، رجوع كن به خالد بن الربيع،
 فخر الدين مسعودي، ١٦٢-١٦٤،
 فخر الدين زنگي بن منور، ٤٠٥،
 فخر الملك، رجوع كن به طغانشاه،
 فراواي، ابو عبد الله محمد بن موسى - ، ٤،
 ابو الفرج الروني، ٢٢٨-٢٢٩،
 ابو الفرج بن مسعود الروني، ٢٤١-٢٤٥،
 فرخ زاد، امير - ، ١١٠، ١١٢،
 فرخى سجزى، ابو الحسن علي بن جولوغ - ، ٤٧-٥٠، ١٦٧، ٢٢٢،
 فردوسى طوسى، ٢٢-٢٣،
 فرزديق، ٢٢٦،
 فرعون، ١١٦، ٢٠٢، ٢٤٢، ٢٤٨،
 فرقدى، محمد بن عمر - ، ٢١٢-٢١٨،
 فريد الدين جاسوس الافلاك على المنجم السنجري، ٢٤٧-٢٤٨،
 فريد الدين العطار النيشابورى، ٢٢٧-٢٢٩،
 فريد غيلان، ١٦٧،
 فريدون، ٤٢، ١١٥، ١٦٧، ٤٠٩،
 فضل الله، ١٧٢،

عميد ابو الفتح البُستى، رجوع كن به بُستى،
 عميد، خواجه - ، رجوع كن به مسعود سعد،
 عنصرى، ابو القاسم حسن بن احمد - ، ٢، ٢٨-٢٢، ٥٥، ٦٦، ٦٩،
 ١٤٣، ١٤٨، ١٩١، ٢٢٢، ٢٢٣، ٢١٢، ٢٨٢، ٢٨٩، ٢٩٦، ٤٠١،
 ٤١١

عيسى (السيح)، ١٦٨، ٢٢٤، ٢٥٦، ٢٧٠، ٢٢٧، ٢٤٠، ٢٤١، ٤٢٢،
 عين الملك، فخر الدين حسين بن ابى بكر الاشعرى - ١، ٤١٨، ٤١٩،
 ٤٢٢، ٤٢٧، ٤٢٩،
 عيوق، مجد الدين - ، ٢٥٤-٢٥٥،

غزالى لوكرى، ابو الحسن على بن محمد - ، ١٥،
 غزالى مروزى، ١٦٢،
 غزنويان، ٢٢، ٢٤، ٢٨-٦٧، ٦٩، ١١٠،
 غضائرى، ابو زيد محمد بن على - ، ٥٩-٦٠،
 غورى، ٢٥٦،
 غيات الدولة قوام الدين، ٨٣،
 غيات الدين محمد بن سام، ٢١٢،

فاطمة بنت رسول الله، ١٢٢،
 فاطمى، ٦،

ابو الفتح البُستى، رجوع كن به بُستى،
 ابو الفتح، خواجه - ، ١٢٨،
 ابو الفتح طاهر، ١٢٩، ١٢١، رجوع كن به افتخار الدين،
 ابو الفتح، رجوع كن به ملك شاه،
 ابو الفتح مظفر، ٢٣٥،

- علاء الدين انسر، رجوع کن به انسر،
 علاء الدين، سلطان اسکندر - ، ٢٤١،
 علاء الدين ملک الحبال، سلطان - ، ١٢٨ - ١٣٩،
 علاء الملك شرف الدين اميرک، ٣٩٤ - ٣٩٥،
 علك، طاهر - ، ١٩٥،
 على بن ابى طالب، ٤، ٣٤، ١١٨، ١٢٢، ٢٢٠، ٢١٢، ٢٧٥،
 على آلى (آبى؟) ٢٠٨،
 على بن احمد السيفى النيشابورى، ١٥٩ - ١٦١،
 على افتخار الدين، ١٩٧،
 على (افضل دولت)، ١٧٢،
 على ابو رجا، رجوع کن به شهاب الدين شاه،
 على شطرنجى، رجوع کن به شطرنجى،
 على بن عمر الغزنوى، ٤٠٥ - ٤٠٧،
 على بن محمد الفتحى الغزنوى، ٤١٣ - ٤١٤،
 ابو على بن الحسين المروزى، ٣٣٩ - ٣٤٥،
 ابو على رجائى، ٢٤،
 ابو على بن سينا، ٢٣٥، ٢٥٢،
 ابن على، ... - ، ١٦٨،
 عماد الدين الغزنوى، ٢٥٧ - ٢٦٧،
 عمادى، ١٢٤، ٢٦٤، ٢٦٧،
 عماره بن محمد المروزى، ابو منصور - ، ٢٤ - ٢٦،
 عمر بن الخطاب، ٢٦٧، ٢٧٨، ٢٧٦، ٤٠٧،
 عمران، ١٩٠،
 عمرو بن ليث، ٢،
 عميق البخارى، شهاب الدين - ، ١٨١ - ١٩١،

عبد الرافع بن ابي الفتح الهروي، ٢٢٧-٢٣٤،
عبد الرشيد بن احمد بن ابي يوسف الهروي، ٦١،

عبد العزيز صدر سعيد، ٢٨٥،

عبد الكافي الروزني، ٤،

عبد المجيد العبهرى، ٢٩٥،

عبد الملك بن نوح الساماني، ١٦،

عبد الواسع الجبلى، ١٠٤-١١٠،

ابو العبك (?) بختيار، ٦،

عبيد الله بن احمد، رجوع كن به عني،

عبيد الله شهاب الدين، رجوع كن به مؤيد الملك،

عبيد الله، ١١٦،

العنبي، ابو الحسن عبيد الله بن احمد -، ١٥،

العنبي الكاتب، محمد بن عثمان -، ١٢٢، ٢٧٨-٢٩١،

عجبي خجندی، ٢٨٩-٢٩٠،

عجبي جوزجاني، ٢٥٢-٢٥٤،

عدنان، ١٦٨،

عدنان، مجد الدين -، ٢٧٨،

عدرا، ٢٣٥،

عزيز الدولة (عزيز دول)، رجوع كن به نصير الدين،

عسجدي، ابو نظر عبد العزيز -، ٥٠، ٥٣،

عضايري، رجوع كن به غضايري،

عطار، فريد الدين -، النيشابوري، ٢٢٧-٢٢٩،

عطاردی، ابو عبد الله عبد الرحمن -، ٥٧،

عقيل، ١١٨،

علاء الدولة، سلطان -، ٢٦٧،

طغرل، ۳۶۳، ۳۶۵،

طغرل وشاقباشی، ۴۷۸،

طلحه، شهاب الدین ابو الحسن - ، ۱۵۶-۱۵۴،

طوطی، ملک - ، ۱۳۸، ۱۳۹،

طهمورث، ۱۱۵،

طیّ، رجوع کن به حاتم الطائی،

ابو طیب الطاهر المصعبی، ۷،

ظہیر الدولة، رجوع کن به مسعود بن محمود،

ظہیر الدولة، رجوع کن به نظام الملک بن نظام الملک،

ظہیر الدین فاریابی، ۳۹۸-۴۰۷،

عارفک، سراج الدین - ، ۴۸۵،

عاشو، محمد - ، ۱۷۰،

ابو العباس الاسفرائینی، الوزير - ، ۲۲،

ابو العباس الفضل بن عباس، رجوع کن به الرّیّیّی،

ابو عبد الله جعفر محمد، رجوع کن به رودگی،

ابو عبد الله روزبه بن عبد الله النکئی اللهوری، ۵۷-۵۸،

ابو عبد الله عبد الرحمن بن محمد، رجوع کن به عطاردی،

ابو عبد الله محمد بن احمد، رجوع کن به جهانی (جهینی؟)،

ابو عبد الله محمد بن الحسن، رجوع کن به معروفی بلخی،

ابو عبد الله محمد بن صالح، رجوع کن به ولوالجی،

ابو عبد الله محمد بن عبد الله، رجوع کن به جیدی،

ابو عبد الله محمد بن عبد الملک، رجوع کن به معزی،

ابو عبد الله محمد بن موسی، رجوع کن به فراوی،

الصايغ، شهاب الدين محمد بن علي - ، ٤١٤-٤١٥،
 الصايغ، رجوع كن به جوهرى هروى،
 صدر الدين، ٢٠٠، ٤٠٣،
 صدر سعيد، عبد العزيز - ، ٢٨٥،
 صفانيان، رجوع كن به جفانيان،
 صفاريان، ٢-٢،
 صفى الدين، ٤٠٤-٤٠٥،
 صفى الدين احمد، ٤١٦،
 الصندلى، مجد الدين افتخار الحكماء ابو السعري، ٢٣٤-٢٣٦،
 الصوى، ١٢٢،

ضحاك، ١٦٧،
 ضياء الدين السنجري، ٤٢٦-٤٢٨،
 ضياء الدين عبد الرافع بن ابى الفتح الهروى، ٢٢٧-٢٣٤، ٤١٢،
 ضياء الدين قاضى تولى، ٢٣٤، ٢٣٥،
 ضياء الدين محمود الكابلى، ٤١٦-٤١٨،

طاهر، آل - ، ٢،
 طاهر، ابو الفتح - ، ١٢٩،
 طاهر بن الفضل بن محمد، امير ابو المظفر - ، ١٢، ٢٢٠،
 طاهر علك، ١٩٥،
 ابو طاهر الطيب بن محمد، رجوع كن به خسروانى،
 طبل (يعنى رفيع)، ٣٤٦،
 طغانشاه، شمس الدولة - بن محمد السليجوى، ٨٧، ٨٨، ٩٢، ٩٧، ١٠٠،
 طغراني، ١٧٢، ٢٢٦،

شمس الکفاة ابو القاسم احمد بن حسن، ٤٤،

شمس المعالي، قابوس بن وشمگیر -، ١٨، ١٩،

شمس الملك، رجوع کن به ناصر الدين ابو الحسن،

شمسی الاعرج البخاری، ٢٨٤-٢٨٥،

شمسی دهستانی، شرف الحکماء -، ٣٥٥،

شهاب الدين، ٣٥٨،

شهاب الدين، رجوع کن به عمیق البخاری،

شهاب الدين احمد بن المؤید السرقندی، ٣٦٢-٣٦٧،

شهاب الدين ابو الحسن طلحه، ١٥٣-١٥٦، ١٥٩،

شهاب الدين شاه علی ابو رجا الغزنوی، ٣٧٦-٣٨٢،

شهاب الدين شرف الأدباء، رجوع کن به صابر بن اسمعیل،

شهاب الدين عبيد الله مؤید الملك، ٨٠،

شهاب الدين محمد بن علی الصایغ، ٤١٤-٤١٥،

شهابی غزالی خجندی، ٣٩٢-٣٩٣،

شهریاری، ٢٣٦-٢٣٧،

شهید بلخی، ٢-٥، ٦،

شیرین، ٢٤٥،

صابر بن اسمعیل، ١١٧-١٢٥، ١٥٢،

الصّابي، ١٢٢،

الصّاحب، رجوع کن به اسمعیل بن عبّاد،

صاحب اجل، ١٣٤، ٢٨٢-٢٨٣، ٢٨٧،

صاحب ری، ١٠٦،

صالح بن محمد الهروی، ٥،

ابو صالح منصور نصر احمد السّامانی، ١٢،

- شالی کوب، رجوع کن به حمید الدین مسعود بن سعد،
 شاهنشاه بن شاه نیشاپور بن ابرہیم، ۵۸،
 شرف الادباء، رجوع کن به صابر بن اسمعیل،
 شرف المحکماء، رجوع کن به فتوحی مروزی،
 شرف المحکماء، شمس دہستانی، ۲۵۵،
 شرف الدین پنجہی، ۲۵۸-۲۵۹،
 شرف الدین حسام، ۲۸۹،
 شرف الدین مسعودی، ۱۶۳،
 شرف الزمان، رجوع کن به قطران،
 شرف الزمان ابو الحسن، رجوع کن به ازرقی،
 شرف الشعراء الکوشکی الفابی، ۱۷۴-۱۷۵،
 شرف الملک رضی الدین، ۴۲۵،
 شرف الملک، رجوع کن به ابو بکر الاشعری،
 شطرنجی، دہقان علی -، ۱۹۹-۲۰۷،
 شعیب، ۲۰۶،
 ابو شعیب صالح بن محمد المہروی، ۵،
 ابو شکور، ۲۱،
 شمس بازی، میر -، ۲۵۸،
 شمس الدین، ۲۸۶، ۲۹۱،
 شمس الدین طغانشاہ، ۸۷، ۹۲، ۹۷، ۱۰۰،
 شمس الدین مبارک شاہ ابن الاعز السجری، ۳۴۸-۳۴۹،
 شمس الدین محمد الکاتب البلخی، ۴۲۰-۴۲۳،
 شمس الدین محمد بن عبد الکرم الطیبی، ۲۰۷-۳۱۱،
 شمس الدین محمد بن المؤید الحدادی المعروف بخالہ، ۳۸۳-۳۸۴، ۳۹۳،
 شمس الدین، ملک -، ۳۶۷-۳۶۸،

۴۲، ۴۳، رجوع کن به اسکندر،

سکندر، سلطان -، ۴۴۵،

سلجوق، آل -، ۶۷، ۸۷، ۸۸،

سلم، ۱۱۵،

سلمان، ۱۹۴،

ایو سلیک گرگانی، ۲-۳،

سلمان، ۱۱۷، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۹۸، ۲۰۴، ۴۴۱، ۴۲۴،

السّائی، محمود بن علی - المروزی، ۱۴۵-۱۴۷، ۱۵۳،

سنائی، مجد الدین آدم -، ۱۱۷، ۲۵۲-۲۵۷،

سنجر سلجوقی، سلطان -، ۷، ۱۲۶، ۱۳۴، ۱۷۴، ۱۷۵، ۲۲۳، ۲۷۶،

۳۹۸، ۴۴۹، ۴۷۲، ۴۷۵، ۴۸۵، ۴۹۴،

سنقر، آق -، ۲۶۶،

سنقر، قرا -، ۲۶۶،

سنی، ۲۹۸،

سوری، سلطان -،

سوزنی، محمد بن علی -، ۱۹۱-۱۹۸، ۲۰۸، ۲۰۹،

سهراب، ۱۴۲،

ابو سهل، ۳۲۰،

سیاوش، ۱۱۶،

سیف الدولة محمد بن مسعود، ۲۴۹، ۲۵۰،

سیفی نیشابوری، ۱۵۹-۱۶۱،

سیمجور، ۱۸،

ابن سینا، شیخ ابو علی -، ۲۳۵، ۲۵۳،

شافعی، ۱۹۵،

- سبكنگین، ناصر الدين - ، ٢٨ ،
 سبحان وائل، ١٥٢، ١٦٩، ٢٢١، ٢٥٩،
 ابو السحری، رجوع کن به صندلی،
 سدید الدین علی بن عمر الغزنوی، ٤٠٥-٤٠٧،
 سراج الدولة، ابو الملوک - ، ٢٢٤، ٢٢٦، ٤٠٥، رجوع کن به خسرو ملک،
 سراج الدین عارفک، ٢٨٥،
 سراجی اسفراینی، ٢٥٨، ٢٨٥،
 سراجی بلخی، معین الدین - ، ٢٢٢-٢٢٤،
 سراجی، جمال الدین محمد بن علی - ، ٢٢٤-٢٢٧،
 ابو سراقه عبد الرحمن البلخی الامینی النجار، ٤١-٤٢،
 سعد، ٢٢،
 سعد سلمان، ١٦٧،
 سعد طیب، ٢٥٧،
 ابو سعد، ٢٥٧،
 ابو سعد احمد بن محمد، رجوع کن به منشوری،
 ابو سعد مسعود، رجوع کن به مسعود بن محمود،
 سعد الدین، ٢٥٨،
 سعد الدین اسعد النجار السمرقندی، ٢٨٢-٢٨٤، ٢٩٥، ٢٩٦،
 سعد الدین کافی النجار، ٢٧٨-٢٨٢، ٢٨٦-٢٨٧،
 سعد الدین مسعود النوکی، ٢٩١-٢٩٥،
 سعد الدین مسعود دولتیار، ٢٨٥، ٢٨٧-٢٨٨،
 سعدی، ٢٥٦،
 سعید الطائی، زین الشعراء - ، ٢٢٨-٢٢٩،
 ابو سعید محمد مظفر محتاج چغانی، ١١،
 سکندر رومی، ٢٩، ٤٢، ٥١، ٢٢٢، ٢٤٢، ٢٥٢، ٢٧٢، ٢٨١، ٤٠٩،

- روحانی، ابو بکر بن محمد بن علی - ، ۲۸۲-۲۸۶،
 روحی الولولاجی، ۱۶۵-۱۷۴، ۳۵۸،
 رودگی، ابو عبد الله جعفر محمد - ، ۴، ۵، ۶-۹، ۱۰، ۴۱، ۶۹،
 ۴۹۸، ۴۱۱،
 روزبه بن عبد الله النکتی اللهوری، ۵۷-۵۸،
 روستم، ۱۱۶، رجوع کن به رستم،
 رونقی، ابو المؤید البخاری - ، ۲۶-۲۷،
 رونی، ابو الفرج - ، ۲۳۸-۲۳۹،
 رونی، ابو الفرج بن مسعود - ، ۲۴۱-۲۴۵،
 زال، ۱۱۶، ۲۱۷،
 ابو زراة المعری المجرانی، ۱۰-۱۱،
 زرریس، رجوع کن به اسمعیل بن ابرهیم الغزنوی،
 زلیخا، ۱۱۱،
 زنگی بن منور، ۴۰۵،
 زوزنی، ابو محمد عبد الکافی - ، ۴،
 زیاد، ابو القاسم - ، رجوع کن به قمری،
 زیاریان، ۱۸،
 ابو زید محمد بن علی، رجوع کن به غضایری،
 زین الشعراء، رجوع کن به سعید الطائی،
 زینتی العلوی المهودی، ۳۹-۴۰،
 سام بن حسین، بهاء الدین - ، ۳۵۳، ۳۵۴،
 سام نریمان، ۱۷۰،
 سامان، آل - ، ۲-۲۸، ۶۹، ۴۰۱،

دری، حکیم، -، ٣٩٣،

دقیقی، ٦، ١١-١٢، ٣٢،

دولتیار، سعد الدین مسعود، -، ٣٨٥، ٣٨٧-٣٨٨،

ده خدای ابو المعالی الرازی، ٢٢٨-٢٢٦،

دهقان علی شطرنجی، رجوع کن به شطرنجی،

ابن ذکا، ٢٢٨،

ذو الفقار علی، ٤،

رابعة بنت کعب الفرداری، ٦١-٦٢،

رای، ٣٢٧، ٣٤٢، ٤٢٢،

الریحی، ابو العباس الفضل بن العباس، -، ٩-١٠،

ابو رجا، رجوع کن به شهاب الدین شاه،

رجائی، ابو علی، -، ٢٤،

رخش، ١١٦، ١١٨،

رستم دستان، ٧، ٢٢، ٧٨، ١١٤، ١١٦، ١١٨، ١٤٢، ١٩٧، ٢٦١،

٢٠٦، ٣٤٩، ٣٦٢، ٣٧٦،

رشیدی السمرقندی، ٧، ١٧٦-١٨١،

الرضی، الامیر - ابو القاسم نوح بن منصور السامانی، ١٢، ١٥،

رضی الدولة ابرهیم، سلطان، -، ٢٤١،

رضی الدولة، رجوع کن به ابو بکر الاشعری،

رضی الدین، ٢٠٧، ٣٨٤،

رفیع الدین اللنبانی الاصفهانی، ٤٠٠-٤٠١،

رفیع الدین المرزبان الفارسی، ٣٩٨-٤٠٠،

رفیع المروزی، ١٦١-١٦٣، ٣٤٦،

ابو حنیفه اسکاف، ۱۷۵-۱۷۶،

حیدر، ۲۷۶، ۲۸۹، رجوع کن به علی بن ابی طالب،

خاقان، ۴۲۳،

خاقانی، ۲۲۱-۲۲۴،

خالد بن الربیع المکّی الطولانی، ۱۴۸-۱۴۵،

خاله، رجوع کن به شمس الدین محمد بن المویّد،

خان، ۴۲۷، ۴۴۳،

خام، ۱۶۸،

خبّازی نیشاپوری، ۲۷،

خسرو پرویز، ۲۴۵،

خسرو ملک، سلطان - سراج الدولة، ۴۳۴، ۴۳۷، ۴۳۹، ۴۰۵، ۴۰۶،

۴۰۷، رجوع کن به سراج الدولة،

خسروانی، ابو طاهر الطیب بن محمد -، ۲۰، ۴۳،

خسروی سرخسی، ابو بکر محمد -، ۱۸،

خسروی، شیخ جمال الدین ابو بکر بن المساعد -، ۴۰۷-۴۱۱،

خضر، ۲۳۳، ۴۹۵، ۴۳۰،

المخطّاط، رجوع کن به نجیب الدین ابو بکر الترمذی،

خلیل الله، ۴۱۱، ۴۲۹، رجوع کن به ابرهیم،

خوارزمشاه، ۴۴۵، ۴۹۱،

خیال مروزی، ۴۷،

خیر کافی، ۲۰۳،

دارا، ۱۲، ۱۱۴،

داؤد، ۱۸۷، ۲۰۱،

دری، حکیم - ، ٢٩٢،

دقیقی، ٦، ١١-١٢، ٢٢،

دولتیار، سعد الدین مسعود - ، ٢٨٥، ٢٨٧-٢٨٨،

ده خدای ابو المعالی الرازی، ٢٢٨-٢٢٦،

دهقان علی شطرنجی، رجوع کن به شطرنجی،

ابن دُکا، ٢٢٨،

ذو الفقار علی، ٤،

رابعة بنت کعب الفزداری، ٦١-٦٢،

رای، ٣٢٧، ٣٤٢، ٤٢٢،

الرَّیْطَنی، ابو العباس الفضل بن العباس - ، ٩-١٠،

ابو رجا، رجوع کن به شهاب الدین شاه،

رجائی، ابو علی - ، ٢٤،

رخش، ١١٦، ١١٨،

رستم دستان، ٧، ٢٢، ٧٨، ١١٢، ١١٦، ١١٨، ١٤٢، ١٩٧، ٢٦١،

٢٠٦، ٢٤٩، ٢٦٢، ٢٧٦،

رشیدی السمرقندی، ٧، ١٧٦-١٨١،

الرضی، الامیر - ابو القاسم نوح بن منصور السامانی، ١٢، ١٥،

رضی الدولة ابرهیم، سلطان - ، ٢٤١،

رضی الدولة، رجوع کن به ابو بکر الاشعری،

رضی الدین، ٢٠٧، ٢٨٤،

رفیع الدین الشنَبانی الاصفهانی، ٤٠٠-٤٠١،

رفیع الدین المرزبان الفارسی، ٣٩٨-٤٠٠،

رفیع المروزی، ١٦١-١٦٢، ٢٤٦،

ابو حنیفه اسکاف، ۱۷۵-۱۷۶،

حیدر، ۲۷۶، ۲۸۹، رجوع کن به علی بن ابی طالب،

خاقان، ۴۲۲،

خاقانی، ۲۲۱-۲۲۴،

خالد بن الربیع المکّی الطولانی، ۱۴۸-۱۴۵،

خاله، رجوع کن به شمس الدین محمد بن المویّد،

خان، ۲۲۷، ۴۴۲،

خانم، ۱۶۸،

خبّازی نیشاپوری، ۲۷،

خسرو پرویز، ۲۴۵،

خسرو ملک، سلطان - سراج الدولة، ۴۲۴، ۴۲۷، ۴۲۹، ۴۰۵، ۴۰۶،

۴۰۷، رجوع کن به سراج الدولة،

خسروانی، ابو طاهر الطیب بن محمد -، ۲۰، ۴۳،

خسروی سرخسی، ابو بکر محمد -، ۱۸،

خسروی، شیخ جمال الدین ابو بکر بن المساعد -، ۴۰۷-۴۱۱،

خضر، ۲۲۲، ۴۹۵، ۴۳۰،

الخطّاط، رجوع کن به نجیب الدین ابو بکر الترمذی،

خلیل الله، ۴۱۱، ۴۲۹، رجوع کن به ابرهیم،

خوارزمشاه، ۴۴۵، ۴۹۱،

خیال مروزی، ۴۷،

خیر کافی، ۲۰۲،

دارا، ۱۲، ۱۱۴،

داؤد، ۱۸۷، ۴۰۱،

- ابو الحسن طلحه، شهاب الدين - ، ١٥٢-١٥٦،
 ابو الحسن عبيد الله بن احمد، رجوع كن به العتبي،
 ابو الحسن علي، رجوع كن به علي بن ابي طالب،
 ابو الحسن علي بهراي، رجوع كن به بهراي،
 ابو الحسن علي بن جلولغ، رجوع كن به قزخي،
 ابو الحسن علي محمد الترمذي، رجوع كن به منيخك،
 ابو الحسن محمد بن ابراهيم بن سيجور، ١٨،
 ابو الحسن مرادي، ٨،
 ابو الحسن بن ناصر العلوي، ٢٧٠-٢٧٦،
 ابو الحسن نصر بن اسمعيل، رجوع كن به نصر بن اسمعيل،
 ابو الحسن نصر ناصر الدين، ١٨٨،
 حسين بن علي، امام - ، ٢٧٥،
 حسين بن علي (سجور السجوقي؟)، ٢٧٥،
 حسين بن حسين نظام الدين شاه، ٢٦٩،
 حسين بن ابي بكر الاشعري، ابو المكارم - ، ١، ٤٢٢، ٤٢٧، ٤٧٩،
 رجوع كن به عين الملك،
 حفاقي، رجوع كن به خاقاني،
 حفوري، رجوع كن به ابو الحارث حرب بن محمد،
 حميد الدين، ٢٠٢، رجوع كن به خير كافي،
 حميد الدين (مدوح مؤيد الدين النسفي)، ٢٦١،
 حميد الدين تاج الشعراء الدهستاني، ٢٥٥-٢٥٦،
 حميد الدين الجوهري المستوفي، ٢٠٨-٢١٠،
 حميد الدين مسعود بن سعد شالي كوب، ٤١١-٤١٢،
 حنظله بادغيسي، ٢،

جمال الشعراء، رجوع کن به عبد المجید العبهری،
ابن المجنّ (ابن المجنّی)، ۱۱۴،
جنتی بیا، المحکم - ، ۳۹۴-۳۹۶،
جنّال، ۲۱۸،
جنید (البغدادی)، ۳۲۱،
جنیدی، ابو عبد الله محمد - ، ۲۴-۲۴،
جوهری الهروی، ۱۱۰-۱۱۷،
الجهانی (الجهینى؟) ابو عبد الله محمد بن احمد - ، ۴،
چیپال، ۴۲، ۵۳،

چغانیان، ۱۱، ۱۲، ۲۲،

حاتم الطائی، ۷، ۲۲، ۱۰۶، ۱۱۸، ۱۹۷، ۲۰۶، ۲۰۸، ۲۷۲، ۲۷۶،
ابو الحارث حرب بن محمد الحفوری الهروی، ۶۰-۶۱،
ابو الحارث، رجوع کن به منصور بن نوح السّامانی،
الحّدّادی، رجوع کن به شمس الدین محمد بن المؤیّد،
حرب بن محمد الحفوری الهروی، ۶۰-۶۱،
ابو الحزن، ۳۲۰،
حسام، شرف الدین - ، ۳۸۹،
حسّان بن ثابت، ۱۶۸، ۲۲۱، ۲۴۶، ۴۲۳،
حسّان العجم، ۲۲۱، رجوع کن به خاقانی،
حسن بن احمد، رجوع کن به عنصری،
حسن، سیّد - ، ۴۱۵،
ابو الحسن، سیّد - ، ۲۲۱،
ابو الحسن شهید البلخی، رجوع کن به شهید،

الشعالى، ابو منصور - ، ٢٢، ٤١٧،

ثقة الدين نجيب الملك، ١٥١،

ثقة الملك شهريار، ٢٤٠، ٢٤٦،

جاسوس الافلاك، رجوع كن به فريد الدين على المنجم السنجرى،

جبرئيل (الروح الامين)، ٢٦،

جبرئيل بن احمد، ابو المعالى - ، رجوع كن به قدر خان،

الحبللى، رجوع كن به عبد الواسع،

جعفر، ابو الحليل - ، ٢١٦،

جعفر البرمكى، ٤٢٠،

جعفر الطيار، ٢٧٢،

جعفر محمد، رجوع كن به رودكى،

جلال [الدين]، ٢٩١،

جلال الدين شاه، ٢٥٨، ٢٦٠، ٤١٩،

جلال، الحكيم - ، ١٩٨-١٩٩،

ابو الحليل جعفر، ٢١٦،

جم (جمشيد)، ٢٢، ٤٩، ١٢١، ٢٧٢، ٢٧٥، ٤٠٧، ٤٢٢، ٤٢٧، ٤٢٩،

جمال اشهرى، ٢٢٣، ٢٢٤،

جمال الدين (مدوح مؤيد الدين النسفى)، ٢٦٢،

جمال الدين ابو بكر خال الترمذى، ١٦٤،

جمال الدين ابو بكر بن المساعد الحسروى، ٤٠٧-٤١١،

جمال الدين محمد عبد الرزاق الاصفهانى، ٤٠٢-٤٠٤،

جمال الدين محمد بن على السراجى، ٢٢٤-٢٢٧،

جمال الدين محمد بن ناصر العلوى، ٢٦٧-٢٧٠،

جمال الدين ناصر شمس، رجوع كن به كافرك غزوين،

بهرامی، ابو الحسن علی - ، ۵۷-۵۵،

بهروز طبری، ۶۰،

بهمن، ۱۴۰، ۴۰۸،

بیدواز، کوه - ، ۱۷۱،

بیژن، ۱۱۴، ۱۱۶،

بیہقی، ۲۳۳،

البائیزی النسوی، محمد الدین محمد - ، ۴۴۵-۴۴۶،

پهلوان جهان ضیاء الدین قاضی تولک، ۴۴۴، ۴۴۵،

پهلوانی، ۴۴۴،

تاج الافاضل، رجوع کن به خالد بن الربیع،

تاج الدین اسمعیل الباخری، ۱۵۶-۱۵۹،

تاج [الدین] خرقانی، ۴۹۳،

تاج الدین رئیس خراسان، ۴۱۸،

تاج الدین، سید محمد بن محمد - ، ۴۰۸،

تاج الدین صدر الشریعة، ۴۸۸،

تاج الشعراء، رجوع کن به سوزنی،

تاج الشعراء الدهستانی، حمید الدین - ، ۴۵۵-۴۵۶،

ترکو، رجوع کن به بدیع الدین،

ترکی کشی ابلاقی، ۴۶،

تککش خان، ۴۴۳،

تور، ۱۱۵،

تولک، پهلوان جهان ضیاء الدین قاضی - ، ۴۴۴،

- بدر الدين، ١٥٠،
 بدر الدين شرف الشعراء القواى الرازى، ٢٢٦-٢٢٨،
 البدرى الغزنوى، ١٠٠ ابن احمد، -، ٦٧،
 بديع بن محمد بن محمود البلخى، ٢٢-٢٣،
 بديع الدين تركو السجى، ٣٤٩-٣٥١،
 بديع الزمان الهمدانى، ١٧، ٢٠٧،
 برهان اسلام، ٣٩٢،
 برهان، آل، -، ٣٨٧،
 البستى، ابو الفخ، -، ٣١،
 بغرا، ٢٦٦،
 بغروش، ٤١٩،
 ابو بكر بن الخطاب (الخليفة)، ٢٥٤،
 ابو بكر (اتابك)، ٢٩٨،
 ابو بكر الاشعرى شرف الملك، ١،
 ابو بكر بن محمد البلخى الواعظى، ٣٥٦،
 ابو بكر محمد بن على، رجوع كن به خسروئ سرخسى،
 ابو بكر بن محمد بن على، رجوع كن به روحانى،
 ابو بكر نظام الملك بن نظام الملك، ٧٥، ٧٧، ٧٨،
 بلقيس، ١٩٨،
 ابن البواب، ٤٢١،
 بهاء الدين سام بن حسين، ٣٥٢، ٣٥٤،
 بهاء الدين الكرى السمرقندى، ٣٦٧-٣٧١،
 بهرام، ٢١٧،
 بهرام شاه بن مسعود، ابو المظفر، -، ٢٦٧، ٢٧٥، ٢٧٦، ٢٧٧، ٢٧٩،
 ٢٨١، ٢٨٢، ٢٨٧، ٢٨٨، ٢٩١، ٢٩٢، ٢٩٨،

- اشهری، رجوع کن به جمال اشهری،
 اصیل الدین بن الخیج السمرقندی، ۳۹۶،
 افتخار المحجّاب، رجوع کن به کمال الدین،
 افتخار الحكماء، رجوع کن به صندلی،
 افتخار الدین، علی -، ۱۹۷،
 افتخار الدین ابو الفتح طاهر، ۱۲۹، ۱۲۱،
 افتخار الشعراء، رجوع کن به جمال الدین ابو بکر بن المساعد الخسروی،
 افراسیاب، ۳۲۵،
 افلاطون، ۱۳۵،
 اقلیدس، ۱۲۵،
 اکوان دیو، ۱۱۶،
 اُلُغ فُتُلُغ، ۱، رجوع کن به عین الملک،
 امیر حکیم اوحد الدهر، ۱۴۴،
 امیر الشعراء، رجوع کن به مُعَزّی،
 امینی، رجوع کن به ابو سراقه عبد الرحمن،
 انوری، اوحد الدین محمد بن محمد -، ۱۱۷، ۱۲۵-۱۲۸، ۱۴۹،
 ۳۲۶، ۳۴۴، ۳۸۹، ۴۰۴، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲،
 اوحد الدهر، رجوع کن به امیر حکیم،
 اوحد الدین محمد بن محمد، رجوع کن به انوری،
 اویس قرنی، ۳۲۲،
 ایرج، ۱۱۵،
 ایلاتی، ترکی کشی -، ۳۶،
 الباخری، رجوع کن به تاج الدین،
 باقل، ۱۶۹، ۳۵۹،

- احمد بن محمد، ابو سعد - ، رجوع كن به منشوري،
 احمد بن محمد الميم (?)، ...، شيخ - ، ٤١٢-٤١٤
 احمد بن المؤيد السمرقندي، رجوع كن به شهاب الدين،
 ابن احمد البدرى الغزنوى، ٦٧،
 ابو احمد محمود سبكتگين، امير - ، ٤٩،
 اخطى (امير ترمذ)، ١٢٢،
 ادريس، ٢٦٧،
 اديب صابر، رجوع كن به صابر بن اسمعيل،
 ارسلان، ملك - ، ٣٩٨، ٣٩٩،
 ازرقى الهروى، ٨٦-١٠٤، ٣٢٤،
 استغنائى نيشاپورى، ٢٢-٢٤،
 ابو اسحق ابراهيم بن محمد البخارى الجوببارى، ١١،
 اسفراينى، قاضى - ، ٣٦٨،
 اسفنديار، ٢٦١،
 اسكاف، رجوع كن به ابو حنيفه،
 اسكندر (الروى)، ١١٥، ٣٥٢، ٣٧٥، ٣٩٥، ٤٢٥، رجوع كن به سكندر،
 اسكندر، سلطان علاء الدين - ، ٣٤١،
 اسمعيل بن ابراهيم الغزنوى المعروف به زريس، ٢٩٥-٢٩٧،
 اسمعيل، تاج الدين - ، رجوع كن به باخرزى،
 اسمعيل بن عباد، الصاحب - ، ١٦، ١٧، ١٨، ٢٢، ٤١٩، ٤٢٠،
 اسمعيل بن غصن، ٦٨،
 اشرف الدين، رجوع كن به ابو الحسن بن ناصر العلوى،
 اشرفى السمرقندى، سيد حسن - ، ٣٩٠-٣٩٢،
 الاشعرى شرف الملك ابو بكر - ، ١،
 الاشعرى، عين الملك حسين بن ابى بكر - ، رجوع كن به عين الملك،

فهرست الرجال،

- آدم (ابو البشر)، ٢٦، ٤١، ٢٥٤، ٢٥٥، ٢٨٨،
 آدم، مجد الدين -، رجوع كن به سنائی،
 آزر (پدر حضرت ابرهیم)، ٢٩٥، ٤٠٥،
 آصف، ٤٢٠، ٤٢٧، ٤٢٩،
 آق سقر، ٢٦٦،
 ابرهیم (خلیل الله)، ٢١١، ٢٢٩،
 ابرهیم، سلطان رضی الدولة -، ٢٤١،
 ابرهیم السامانی، رجوع كن به فلك الدين،
 ابرهیم بن محمد الجویباری، رجوع كن به ابو اسحق،
 ابو ابرهیم المنقص (?)، ٢٤،
 ابلیس، ١٢،
 انا بك ابو بكر، ٢٩٨،
 انسز بن محمد بن ملكشاه، ١١٧، ١١٨،
 اثير اخسیكتی، ٢٢٢، ٢٢٤-٢٢٨،
 اثير الدين شرف الحكماء الفتوحی المروزی، ١٤٨-١٥٢،
 احسان امراء چغانیان، ١٣،
 احمد (یعنی رسول الله)، ١٩٩، ٢٥٢، ٢٥٤، ٢٥٥، ٢٨٨، رجوع كن به
 محمد رسول الله،
 احمد بن ابرهیم الطالقانی، ٦٩،
 احمد بن حسن، ابو القاسم - شمس الكفأة، ٤٤، ٢١٩،
 احمد، صفی الدين -، ٤١٦،

منم بدولت آن مرد کر جهان هرگز
 نخواست همچو منی در همه شهر سنین
 بس است حجت قاطع کمال فضل مرا
 همین کتاب که هر حرف ازوست دُرّ ثمین
 نگفت از من بر فلک برین تألیف
 ز فَرّ نام تو تحسین صورت تحسین
 مگر ایادی جود ترا بسجد طبع
 که شد شکسته نرازو و همرا شاهین
 * * رو صنایع چنان که نا باشم
 بنعمت نورهی و بمنت نورهین
 همیشه نا که بود اشتقاق یسر و یسار
 مدام نا که بود اتفاق بین و بین
 زمانه را ز یسار تو باد جمله یسار
 سپهر را ببین تو باد جمله بین
 ز خلق بر تو ثنا باد و از فلک أَحْسَنَتْ
 ز بخت بر تو دعا باد و از ملک آمین
 رَبِّ الْعَالَمِین

تم تم تم

تم

چو باد ناصح قدرش بر آمد بفلک
چو آب حاسد جاهش فرو شد بزمین
شدست جمع هر آهو که هست در خصم
ولیک نافه اخلاق اوست مشک آگین
زهی بیان ترا لذت حیات آید
زهی کمال ترا حاصل کمال یقین

رسیده مرتبت رفعت تو بر نسرین
گذشته رایحه سیرت تو از نسرین
چگونه مثل تو صاحب قران بود چو ترا
خدای داد همه چیزها مگر که قرین
بر اهل عقل چو کردند عرض دفتر تو
نبود بار ز اعداء تو مگر ترقین
ز آفتاب مدار رنگ * * * *

که از خجالت * * * * *
تراست علم خضر عمر جا * * *
* * * محمد سقوط وحی مبین
کند حسود تو بر کنه * * *
* * * بود اندر شکر علا جنین
از آن سبب که جمالت نی * * *

هر سه حرف هست متین * * *
* * * * * * * * *

نون را بچشم در تنوین * * *
* * * * * * * * *

تلقین * * * * * * * *

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

بگو کدام درختست *

* * * * *

مکان تو دل عشاق *

* * * * *

ملم بدرد چو وامق *

* * * * *

چو صبحدم همه *

* * * * *

براستی رخ نو *

* * * * *

رخ تو صورتِ حسُنست و هست پیوسته

نشسته طرهٔ تو در میان حسن چو سین

چو چشمِ عقل نظر بر لب و رخ تو فکند

چه گفت گفت چنین بایدم جمال چنین

آن لب اگر کنند بجان * * * *

خطاست نسبت آن رخ اگر بدند چنین

چو خاتم است دهان تو و سلیمان وار

زمانه آمد از آن خاتمت بریر نگین

خوشست نالهٔ من در فراق طلعت نو

چو قدر صدر جهان از فراز چرخ برین

ستوده آصف جم اقتدار عین الملک

حسین نام حسن خلق فخر دولت و دین

کسی که مدحت او در ضمیر هر معبد

ستوده تر ز نشاط است در دل غمگین

غوطه سیری بحر در * * * * *
 قلم دست کریمان * * * * * آشناست
 از زلال دل تو کاشه * * * * *
 مستفیان ظلم را * * * * * عین شناست
 صاحبها در بندگیت ایام برنائی تمام
 صرف کردم جاه تو بر صدق این دعوی گواست
 ملجاء خود جز جناب جاه تو نشناختم
 از جوانی تا گه پیری که هنگام عناست
 عهد برنائی گذشت اکنون و موم شد سپید
 وز زمانه نا امیدیهاء دیگر در قفاست
 در جوانی چون عزیزم داشتی از راه لطف
 حق پیری را کنون گر شاكرم داری رواست
 با دعا سازم که در مدح تو عاجز بافتم
 خاطر خود را اگر چه مبلغ حمد و ثناست
 رتبت صدر وزارت جاودان جاه تو باد
 کز ترقی جاه تو پیرایه عز و بقاست

ختم الکتاب،

هر چند مدایح و محامد این ذات بی نظیر غایت ندارد اما این تألیف را
 برین يك قصیده که زاده خاطر پزمرده و طبیعت افسرده است کرده آمد
 ۲۰ و این شبه را برای دفع عین الکمال در عقد این مفاخر کشید شد چه
 دیرست تا گفته اند در رشته کشید با جواهر شبه و امیدست که بعز قبول
 و نظر این صاحب قران جهان مخصوص و ملحوظ گردد
 قصیده

توانگرم برخ و اشک از آن بر سیمین
 که شد ز فرقت تو چون زر آن و چون سیم این

خواب نرگس گریه بست از تازه روئی نسترن
 دیده عاشق فرییش بی سهر یا رب چراست
 می کشاید سفره از غصه یعنی وقت دفع
 نقد این معنی عروس باغ را کابین بهاست
 زین طراوت تا ابد خالی نه بینی باغ را
 ز آنکه او دولت سرای صاحب دریا عطاست
 خواجه آفاق عین الملک کر نعظیم او
 آسمان مرتبت را آفتاب کبریاست
 آصف جمشید رتبت فخر دین و دولت آن
 کاستان چرخ سایش سجده جای اصفیاست
 ای فلک قدری که تخت رای عالم تاب تو
 با کمال استقامت اوج خورشید سمات
 کلک تو نا در پناه خویش دارد تیغ او
 عالی ز آسیب او در ورطه خوف و رجاست
 تا ز خورشید جلالت بهره یابد فلک
 ساها شد نا برین امید مرفوع هواست
 دید دست ابر احسانت ز حیرت عقل گفت
 تا بیاموزد کرم بحر سحر گستر کجاست
 گوی خاکی شکل را پیوسته از بهر ثبات
 بر میان از سایه حلم تو خطی استواست
 ای حسن خلق حسین اسی که از بهر شرف
 بخت بر درگاه امرت بنده فرمان رواست
 در مقام کر عبار * * * عطر
 زیرکان دانند کآنجا مشک ما بوی خطاست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

کردی سیم ز آن شب گیسو که تراست
نیکوست رخت و لیک بد خو که تراست
در پهلوی نیر مژده مردم کش
آخست زهی کان ابرو که تراست

رباعی

هموراست

آغاز نهاد فتنه بازش چکم * چون داشته ام محرم رازش چکم
بسیار ز خشم دست بردست زدم * کوتاه نشد دست درازش چکم

رباعی

هموراست

هر لاله که چشم کوهساری بودست * صد قطره ز خون ناجداری بودست
۱۰ مسپر بقدم سبزه بستان گستاخ * کان و سمه ابروی نگاری بودست

(۱۶۹) الاجل فخر الشعراء ضیاء الدین السنجری،

* * * و افاضل این دولتست *
* * * اقبال معتکف و قضا *
* * * اما این بك قصیده که *

تا نسیم خوش مزاج طره * * *

۱۵

صحن مینا رنگ بستان کن * * *
خیل لاله کر کمین گاه بهار آمد پدید

بر بساط باغ آنک با زمانه در و غاست

ابر خلفان خرقه را بر چارسوی شش جهت

پهرن عشاق و از آرزوی گل قباست

۲۰

از گل سوری پدید آمد مگر سور چمن

ارغنون پرداز سوری عندلیب خوش نواست

گرچه از طفلان نو عهدست پر آغوش باغ

قد خشبوی بنفشه از غم پیری دوناست

۲۴

گر مثالت فی المثل رفته سوی فغفور چین

بی توقف زو جواب تو اَطَعْنَا آمده

ابر نیسان کم زده لاف سخاوت چون گفت

در گهر بخشی فزون از هفت دریا آمده

بادۀ جلمر تو ای اسکندر ثانی بیزم

چون زلال چشمه حیوان مصفا آمده

چون کشتی لشکر بعزم رزم لشکرگاه تو

جمله هامون و دشت و شیب و بالا آمده

ای جهانگیری که بر اوج سریر سلطنت

آفتاب منطقته مانند جوزا آمده

بر درت خود را شمرده * * * خد

پایگاهش تارك افلاك از آنجا آمده

نا جهان باقیست فر * * *

* * * و مقهور تو اعدا آمده

از جناب حضرت * * * *

* * * دولت تو دین و دنیا آمده

بر فلک ملک بارو * * *

مرهم دم ترا بر بخت برنا آمده

و این رباعی در حق صاحب قران شرف الملك رضى الدولة و الدین

رباعی ۲۰ نغمه الله بر حمته گفته است

ای صدر بفر ملک عجم چون تو نیافت

شه صاحب فرخنده قدم چون تو نیافت

بسیار بگشت روز و شب دست بدست

تبع و قلم و عدل و کرم چون تو نیافت

این نوع را وسیلت حصول مقصود خود بشناخت و شعرش را را رونقی دید
 * * * بدانست شیوه نمود شعرا و از شعر متقدمان * * *
 * * * در گذشته است و اگرچه * * *
 * * * جهان و صاحب صاحب قران * * *
 * * * گفته است * * *
 شعر

ای ظفر هدم ترا از بخت برنا آمده
 نامه نایب تو اِنَّا فَتَحْنَا آمده
 ناصر دین خسرو دنیا قباچه شاه شرق
 ای مه چتر تو بر گردون مینا آمده
 از پی اعلاء دین نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ در ازل
 بر سر منصور شاهی تو طغرا آمده
 حلیه خط * ز القاب تو زینت یافته
 چهره سگه ز انساب تو زیبا آمده
 منظر قصرت ز کیوان در گذشته از علو
 مسند قدرت بر از عرش معلّا آمده
 سنت ذات جوان بخت تو ملت پروری
 رای تو در ملک داری پیر دانا آمد
 ظلم پیدا فتنه پنهان کرده روی از هیبت
 امن سر پوشیده از عدلت بصحرا آمده
 نوبی درگهت خنگ فلک بوده از آن
 نعل او ماه نو و طوقش ثریا آمده
 مهر کورا نام شاهنشاه انجم کرده اند
 پیش خورشید ضمیرت ذره پیدا آمده
 هر که موقوف رضاء تو نبوده عمراو
 هیچ کارش از جهان پیر برنا آمده

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

* * * * *
 بخل و کین را نان در انبان یافته
 از سواد موسی کلکت بد بیضاء ملکت
 همچو موسی از عصا اعجاز ثعبان یافته
 خصم بد کیش ترا چرخ کانوش روز عید
 از حسامت بر بساط کینه فرمان یافته
 بی خود از بهر شرف بر خوان عیدت روزگار
 شیر گردون را چو جدی و ثور بریان یافته
 صاحب سلطان نشانی گویت چون انوری
 کان ز بزدان تا ابد ملک سلیمان یافته
 ای مقیم از دست غوغاء غریبان شمس را
 در حجاب ابر جود خویش پنهان یافته
 باز خر از دست دشواری آیامش بلطف
 چون ز جودت میشود مقصود آسان یافته
 تونی خُلقی و طبعش در سرای مدح تو
 همچو حسن از نبی صد گونه احسان یافته
 تا جهان باشد بقاء دولت و جاه تو باد
 ای جلال و عزّ و جاه از فضل بزدان یافته

* * * (۱۶۸)

۲۰ * * * و فضل بر سر آمده و در فنون فضایل و ضروب شایل افاضل
 عالم را در خوی خجالت انداخته و با آنک از ابنای کبار و علماء نامدارست
 چه جامع الصغیر قاضی امام فخرالدین جان را تمام یاد میدارد و در بخارا
 شریک غم این داعی بود و هر دو ابن تألیف را حفظ کردند و بحث کرد
 ۲۴ و ائمه و علما دانند که این چه سرمایه است فاما چون درین بلاد و دیار

دل بسی سودای زلفت در سر آورده ولیک
 همچو خال خویش زلفت را پریشان یافته
 لطف را دام دو زلفت دانه جان ساخته
 عاشقانت مرغ دل را صید آن دان یافته
 هر مددگر لعل تو یابد بگاه بوسه جان
 کی شود ز آب حیات ای دوست چندان یافته
 آب حیوان لعل نیست و معجز عیسی خرد
 دایم از خاک در دستور گیهان یافته
 صاحب جمشید رتبت فخر دنیا عین ملک
 آنکه ملک از رای او نمکین و امکان یافته
 مفر عالم حسین آن صاحب عادل که عقل
 خاک پایش ناج فرق رای و خاقان یافته
 صاحب گردون جنبی کر ضیاء رای او
 آفتاب اندر کمال خویش نقصان یافته
 ای ز اوج سدره تخت پایه برتر داشته
 وی فلک را قدرت اندر تحت فرمان یافته
 برق شمشیر و شهاب کلک در بار نرا
 عقل کل بر چرخ نصرت زخم شیطان یافته
 گاه جوگان زیر رانت ابلق گردنده را
 رایض گردون بسان کوه گردان یافته
 بر ثبوت حجت و دعوی * * *
 از تیغ رایت برهان یافته * * *
 خشک سال آز و حرص * * *
 جان نگاه صله باران یافته * * *

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

مستجمع تر از و نشیند در خط بدرجه که ابن البواب انگشت بر حرف او
 نتواند نهاد و ابن مقله دیده از مشاهده دلبران خط او بر نتواند داشت،
 از هر فنی که باز جوئی او را * آن فن بیامدست گوئی او را

در شعر عدیل انوری و در خط عطاردش مشتری و با این وفور فضایل
 بساحت خلق و کرم طبع و لطافت ذات و دوست انگیزی و مردم داری
 موسوم و خلاصه آن فضایل آن است که از مداحان صاحب قران است
 و این قصیده غرّا ازوست،

ای لب لعلت مزاج آب حیوان یافته

یافته * * * * *

هرچه بوده مر سکندر را * * *

یافته * * * * *

حرز عین از نخلت * * *

یافته * * * * *

شهبسوار حسن در میدان خوبی مر ترا

بر کمیت دلربایی تیز جولان یافته

روز عید از گرد یکسرانت مشام عاشقان

نکھت مشک تار از خاک میدان یافته

خال زنگی چهره را بر لعل جان بخش خرد

نقطه از کفر بر رخسار ایمان یافته

دُر بسی بارید جزم در غم لعل و نشد

چون لب نوشتینت لعلی در بدخشان یافته

یوسف کعبان حسنی و دو عناب تو هست

سال و ماه پایمال دست گرگان یافته

دُر دریای ملاححت صورت زیبای تو

اشکم اندر عشق خود هم رنگ مرجان یافته

گفتم محیط عالم دولت دوات او [ست] * گفتا شعاع او بفلک داده اخضری
 گفتم که مین شاه بفرخند رای اوست * گفتا شود مستر او دیو و هم پری
 گفتم که تقویت ده دین محب دست * گفتا پپای حادثه شاید که بسپری
 گفتم سر عدوش نماید چو گردنی * گفتا که تربیت گر ملک سکندری
 گفتم ندیده که پیاده است پیش او * گفتا سوار چرخ ازین خنگ گوهری
 گفتم که طالعش مدد سعد مشتریست * گفتا از آن دهد اثر فرخ اختری
 گفتم که پاسبان درش هندوی سپهر * گفتا از آن گرفت زشش چرخ برتری
 گفتم چو دید حاسد او را جهان چه گفت * گفتا بزخم خنجر مریخ در خوری
 گفتم که آفتاب بکان در نگیه زد * گفتا ز بهر خانم او کرد زرگری
 ۱. گفتم دیر اوست مگر تیر بر سپهر * گفتا ثنا گریست بلفظ خوش دری
 گفتم بیزم او بود از زهره مطربی * گفتا بدست او سزد از مهر ساغری
 گفتم که ماه را چه صفت نزد جاه او * گفتا بگریه آید و او هست هردری
 گفتم که طفل خلقت ملکست دولتش * گفتا فلک بهر ورا کرده مادری
 گفتم بسا وزیر که وی را چو چاکرند * گفتا گو نواختن و بنده پروری
 ۱۰ گفتم خدای داد ورا وصف آصفی * گفتا صفاء صاحب و یحیی و جعفری
 گفتم ز شاعران که چنین نظم کرده بود * گفتا فرید کافی در عهد انوری
 گفتم نه شاعرم که سپهدار بوده ام * گفتا که با سری چه به از فضل بر سری
 گفتم دعاش گویم آمین کن از صفا * گفتا که بهتر آنک بود از ریا بری
 گفتم که ناز بخشش خورشید نور بخش * گفتا که مه ضیا دهد از چرخ چنبری
 ۲۰ گفتم که باد دایم و نا محشرش فزون * گفتا جلال و دولت و اقبال و سروری
 گفتم که جای او زبر از چرخ آفتاب * گفتا که پای او زبر از فرق مشتری

(۱۶۷) الاجل المحترم شمس الدولة والدين سيد الندماء تاج الفضلاء

مفخر القدماء محمد الکاتب البلخی،

۲۴ جوانی که چرخ پیر نظیر او ندیده است و گردون گردان درین گیهان ذاتی

رفعت کمال بزرگی و از شرح
 مستعفی است مدتها در ممالك باميان کمر اقبال با میان او الف گرفته و
 دشمنان دولت خود را حلقه کم طناب در گلو انداخته و ابلت ولایت
 سمنگان و سبرک و دیگر نواحی باسم و رسم او قلم سر بر خط تیغ او نهاد
 و تیغ بهزار چشم نقش قلم مشکبار او را در نظر آورده صاحب السیف و
 القلم باتفاق همه زبانها لقب او آمده در حضرت سلطان جلال الدین لقب
 او بغروش و افاضل آن حضرت را داغ و دُرُوش محنت او بر ران و
 گوش و با آنک او را مادحان مدح بسیار گفته اند فاما او بامتداح
 حضرت وزارت مفاخر و مباهی است و این بیت صاحب عبّاد سخت
 ۱۰ مناسب این حالست

إِنَّ خَيْرَ الْمَدْحِ مَنْ مَدَحْتَهُ * شُعْرَاءَ الْبِلَادِ فِي كُلِّ نَادٍ
 قصیده گفته است در جواب و سؤال در مدح آن خورشید آسمان
 جلالت
 قصیده

گفتم بدان نگار که خورشید انوری * گفتا ز وی نکونم ار نیک بنگری
 ۱۰ گفتم که دل ربائی جانا ز عاشقان * گفتا بزلف عنبره و چشم عبهری
 گفتم مه چهارده بر سپهر حسن * گفتا مه مراست هزار از تو مشتری
 گفتم ببندگی تو اقرار می کنم * گفتا چو تو بسیست کنونم بچاکری
 گفتم که جان بنزد تو آرم بخدمتی * گفتا که تخفه ایست ز بی سبی و زری
 گفتم ز گفتهها خودت قطعها دم * گفتا بدان متاع ز بهرم چها خری
 ۲۰ گفتم گهر فشانی [ز] اوصاف شاعر یست * گفتا که زرستان یست آئین دلبری
 گفتم که شعر من گهر بحر خاطرست * گفتا که شعر خواهم دیبای ششتری
 گفتم ثنای صاحب آفاق خوانمت * گفتا که چون بخوانی خوانم برابری
 گفتم که عین ملک جهان فخر دین حق * گفتا که آن حسین ابو بکر اشعری
 گفتم بیان اوست مه از تیغ خسروی * گفتا بنان اوست به از رُخ صفدری
 ۲۵ گفتم گهر بر آرد غواص کلک او * گفتا ز بحر وصل که آشناوری

۴۱۸ باب یازدهم، شعراء آل سلجوق بعد از عهد معزی و سنجری (غزنین و لوهور)

کرت کتب بواسطه غرق و حرق و سرق در معرض تلف افتاده این
قدر که درین مجلد ایراد کرده * * * * * این نوع شیوه
این داعی مضایقت و مصانعت * * * * * حالی در تحصیل
آنست بر * *

۵ ای آنکه ز رای پای بر خور داری * بادات همیشه عز و برخورداری
بر خورداری خوشست از مال و جمال * از مال و جمال خویش برخورداری

باب دوازدهم در ذکر لطایف اشعار صدور و افاضل که بدین حضرت

مخصوصند و برین دولت موسوم،

هر چند این حضرت مشحون است بعلم و فضلا آسمانیست کواکب ثاقب
۱۰ ارباب مآثر و مناقب در وی لایح شده بوستانیست ازاهیر فضل و شگوفه
هنر در وی فایح گشته پادشاهی عدل گستر و وزیر عالم پرور تیغ آن با
قلم این لایق در خور جهان شاه و وزیر اعتدال ایام چهار یافته چون
آفتاب جلال صاحب اجل کبیر عین الملك ملک الوزرا امده الله ظلال
جلاله از آسمان ملک و سلطنت ناصری که تا دامن قیامت آن آینه باد
۱۵ و این پاینده طالع شد افاضل جهان ذره وار در هوای این آفتاب هوا
گرفتند و بآن مهر مهره باختن آغاز کردند و من بعضی افاضل را ذکر کم
و طرفی از طرف ایشان در قلم آرم و چون من درین حضرت قریب
العهدم و با تمام فضلاء سابقه معرفت نبوده است و اتفاق مخالطت نیفتاده
و برین چند معدود اقتصار خواهیم کرد تمامت این افاضل را اجل محترم
۲۰ مجد الدولة و الدین سید الافاضل و الکتّاب دام فضله در دیوان ذکر
کرده است و اشعار ایشان بتمام و کمال آورده

(۱۶۶) الصدر الاجل * * * *

۲۲ عین که عین بصیر اقبال * * * * *

صبا گر خاک پای تو بدوزخ باشد از دنیا
 زمین آن ندا آید بدوزخ یا عفا عنکم
 ضیا مدحت چه داند گفت کاندرا عالم خاکی
 ز آب روی شاگردان تو یک نم بود قُلُوم
 کلاه شام نا فلاش مغرب دوزد از قُنْدُز
 قبیای صبح نا خیاط مشرق بُرد از قائم
 مطراً دار بزدان حا * * لب
 دل اعداء تو گفته بسان سینه گندم

رباعی

۱. گر عکس کلاه بعا * * شاه چرخ بر خاک * زند
 نزدیک آمد که * * کم کلاه تو قبا چاک * زند
 هموی گوید
 رباعی

چشم ز تو خون گریست حیرانش مکن * وز پسته بزهر خند گریانش مکن
 در زلف فرا همت دلی دارم من * زنهار شکسته است پریشانش مکن
 هوراست
 رباعی

گر شام تو نور صبح در بر دارد * روز رخ تو شب معنبر دارد
 از دست تو راست پای نتوان جستن * چون زو کزی زلف تو در سر دارد
 هوراست
 رباعی

از روی تو زلف روی در می تابد * بر ماه نو حلقه حلقه بری تابد
 ۲۰ تا پیش بدست شانه پایش نکلی * بر خویش همی پیچد و سری تابد
 حق این مجموعه آن بود که در اتمام آن سالها از مؤلف بمعاونت افاضل
 محمود خود مبذول داشتی چه شنیدم که ابو منصور ثعالی یتیمه الدهرا
 در چهل سال ساخته است معلوم رای رفیع باشد که در جهان افاضل و
 امثال بسیارند و بسیار بوده اند و لطف طبع جمله را کسی دشوار جمع
 ۲۵ نتواند کرد و این داعی را نیز انواع نا آمدنیها در راه آمده است و بچند

۴۱۶ باب یازدهم، شعراء آل سلجوق بعد از عهد معزی و سنجری (غزنین و لوهور)

در عشق تو من شکست * * * * *
 هورااست
 رباعی
 ز آن پیش که در غمت * * * * *
 چون کار دید بدمت * * * * *
 هورااست
 رباعی
 با بنه گهی چو شیر و شکر گردی * که فاصد خون جان چاکر گردی
 تو مردمک چشم منی زان سببست * که من تو بهر چشم زدن بر گردی

(۱۶۵) المحکم ضیاء الدین محمود الکالی،

از احداث شعرا و افاضل ائمه در غزنین بنزدیک داعی اختلاط داشتی
 ۱۰ و بمجاورت او استثناسی حاصل آمدی و این قطعه و چند رباعی بخط خود
 یادگار نبشته است قطعه این است

ایا در عالم عز و جلال و قدرت از قلت
 کمال کل موجودات جمله آفرینش گز
 چو نعل اندر هوای رفعت جاه تو سال و مه
 براق آسمانها را ز پوی و تنگ قتاده سُم
 کجا امکان بود ادراک اوج کبریای تو
 که در کتم عدم افتد ز فکر خاطر مردم
 صفی دین معین ملت استاد ملوک احمد
 توئی والا خداوند فلک چاکر غلام انجم
 زمانه بشکند از غایت نائید فرمانت
 جهان کر بهری سازد ز نه طاق مدور خم
 بگاه حلم عمداً از نهیب ضربت عدلت
 بریزد زهر از مار و بیفتد نیش از کژدم

۱۵

۲۰

۲۲

نقش بند قدرتش بر وحشیان از خون ناب
 در صمیم ناف آهو مشک اذفر میکند
 هر سر مه شخنه تکلیف او چون بندگان
 حلقه ماه نو اندر گوش اختر میکند
 ۵ کیمیا رحمتش از بهر اسباب وجود
 دامن کانرا چو جیب غنچه بر زر میکند
 صبح را تقدیر او از شیر چادر میدهد
 شام را تقدیر او از قیر معبر میکند
 موج دریا جلال بی زوالش هر بهار
 کلیه خال را پر زر و زیور میکند
 درج گوش غنچه را تشریف لولو میدهد
 خف لعل لاله را پر مشک و عنبر میکند
 از نهیب دست برد قهر او در بوستان
 چون فلک شاخ بنفشه قد چو چنبر میکند
 ۱۵ گاه نرگس را ز زر پخته افسر میدهد
 گاه سوسن را ز سیم خام خنجر میکند
 و از اشعار او بیش ازین استماع نیفتاده است هم برین اقتصار کرده،

(۱۶۴) الاجل معز الاسلام نجیب الدین ابو بکر الترمذی الخطاط،

از افاضل آن عصر بود و در جد و هزل بی نظیر و اکثر شعر او
 ۲۰ مطبوعست و لطیف و خط او چون دُر مشور و شعر او چون عقد منظوم
 گوئی که سید حسن ازین بیت خط او را خواسته است،
 بیت
 هر خط که او نویسد شیرین از آن بود * کان هست صورت سخنان چو شکرش
 و این رباعی از گفتار اوست،
 رباعی

۴۱۴ باب یازدهم، شعراء آل سلجوق بعد از عهد معزی و سنجری (غزنین و لوهور)

از قدرت تو لاله برد در * * * * *
 از خار نماید کرم تو کا * * * * *
 از صخره صفا نو کنی الا * * * * *
 تا بنک بفرمان تو شد چشمه خورشید * گردنده بتقدیر تو شد گنبد خضرا
 ° چون رحمت تو بدرقه چشم و زبان شد * آن نرگس بینا شد و این سوسن گویا
 ای وصف تو بی علت اسباب توانگر * وی ذات تو بی آلت و ترکیب توانا
 جودت نه چو جود دگران از پی علت * خستمت نه چو خشم دگران مایه صفرا
 هر روز بفرمان تو گردان و روانست * این کشتی یاقوت برین نیلی دریا
 پاشی بکرم بر سر گل دانه لؤلؤ * پوشی بنعم در بر گل جامه دیبا
 ۱۰ و این رباعی هم از وی نقل کرده اند بزبان اهل حقیقت گفته است و
 الماس بیان در حقیقت سفته
 در عشق بکاه جسم تا جان گردی * شیر افکن شهسوار میدان گردی
 کفرت چو کمال گیرد ایمان بینی * اینست چو تمام نیست شد آن گردی
 تسلیم ز راه عشق جان یافتنست * معشوق لطیف را بنهان یافتنست
 ۱۰ این را کم کن اگر تو آن میطلبی * کین کم کردن ز بهر آن یافتنست

(۱۶۲) الحکیم شهاب الدین محمد بن علی الصایغ،

شهاب زرگر از مذکوران خراسان و مشهوران جهان بودست و در علم
 صیانت ماهر و بر صناعت شعر کامل و او را توحیدست میگوید شعر

صنع بی عیش ز * * * * * میکند
 [امر] بی ریش ز آب دُر انور میکند ۲۰
 خالک را بر آب * * * * *
 داد * * * * * پناه هفت کشوری کند
 در گلستان رضا * * * * *
 * راز خامه قدرت مصور میکند ۲۴

(۱۶۰) الشیخ احمد بن محمد، (۱۶۱) حسین الحجاب، (۱۶۲) فتنی، ۴۱۲

غرم در آرزوی تو از پای تا بسر * کآم بدست فی و تو جو بای بر حق

(۱۶۱) السید الاجل کمال الدین افتخار الحجاب الحسین الحسنى الحجاب،

آن حاجی با پیشانی که نور دیده فضل و غره روی معانی بود عرصه
فضایل او را فساحتی و بیان زبان او را فصاحتی هرچه ظاهرتر بود در
دولت سلطان شهید نعم الله برحمته [وَأَسْكَنَهُ رَحْبَةً جَنَانِهِ] *
اختصاص مشرف * * * شک و لطایف اشعار او فراوانست
درعه * * * و وقتی ضیاء الدین عبد الرافع بن فنج الهروی
که جهان فضل و آسمان هنر بود بنزدیک او قطعه فرستاد و او بجواب
آن قطعه این ابیات انشا کرد و ارسال فرمود،
قطعه

۱۰ افضل مشرق ضیاء دین که ز خامه * تیر فلک را گهر نثار فرستد
سوی عروسان بکر لفظ و معانی * خماطر او طوق و گوشوار فرستد
عقل ز ادراک هرچه عاجز ماند * زود بدان طبع هوشیار فرستد
اختر خیزد بجای گوهر از سنگ * نور ضمیر ار بکوهسار فرستد
عرصه میدان فضل را مهبانا * نوسن گردون چو سوار فرستد
۱۰ خلق خوش او سوی مشام افاضل * نفخت گلها نو بهار فرستد
نامه بختش نهند نام چو حالی * شعر نر خویش یادگار فرستد
غایت اخلاق خوب اوست و گرنی * مدح چو کس بمن چه کار فرستد

(۱۶۲) الحکیم علی بن محمد الفنی الغزنوی،

فتنی که مفتاح خزاین هنر در بنان او بود و فاتحه دفتر فضایل بیان او
۲۰ استعارات آبدار او بدل نزدیک و عبارات دلکش او مطبوع، از اشعار
او یک قصیده که در توحید صانع گفته است بیش مطالعه نینتاده است
مختارات آن تحریر افتاد،

۲۲ ای ذات تو از آفت و از [عیب مبرا] * * * * *

گه گهی زار شود گرید چون ابر بهار
 از غم آنکه تنی دارد چون برگ خزان
 بخورد مشک پس از دیده فرو بارد در
 مشک خواری نیدیدم که بود در باران
 نکند هرگز در فضل و هنر يك دعوی
 ليك بناید از فضل و هنر صد برهان
 هرچه بر سیر فلک مبهم و * * *

* * * * *

(۱۶۰) الشيخ احمد بن محمد الميم * * * *

۱۰ * * * * * خاست بدد طبع وقاد و * * * * *
 * * * * * باعث و محترص آمد بر آنک * * * * *
 * * * * * اشتهار یافت و آن قصید که بر منوال
 شعر مختار است از اشعار او مختار است،

ای باغ روی دوست بنسرين مغرقی * وز نو بهار باغ ارم برده رونقی
 ۱۵ از رخ بگاه جلوه بهاری ملونی * وز لب بگاه بوسه شرابی مروقی
 گه چون فلک بتاج مرصع متوجی * گه چون چمن بقرطه رنگین مطرقي
 ماه تمام بر فلک سبز پوش نیست * چون عارض تو پیش خط سبز فستقی
 هرگه که در علاقه زلفت نگه کم * گویم که عنبرین کله بر گل معلق
 فی طوطی و نه کبک و نه قمری و صاصلی * لیکن بطوق غیغب هر يك مطوقی
 ۲۰ با چهره تو کائنات لاله است و آب گل * زهدست ز ابلهی و صلاحست ز احمی
 باجزعت از چه روی توان بود پارسا * بالعلت از چه نوع توان زیست متقی
 گر شهرا ببوسه بری ذوق منصفی * و مشک را بطیره کنی طیره بر حق
 نقاش روی خوب تو انصاف روی تو * داد آن چنانک حرفی نگذاشت با تنی
 ۲۴ گر در کمال عشق تو مطلق شدم رواست * کر غایت جمال در آفاق مطلق

ماه در قصر فلك * * * * *
با [درخشان] مهر روی تو مثالی دیگرست
سوسن لطف ترا در بوستان دلبری
از جمال و حسن صد گونه نهالی دیگرست
میم و دال لعل و مشک از دام چون گسترده
گر ز نام فخر دین میی و دالی دیگرست
و هم درین قصیده میگوید

ای سرافرازی که از دست جنای روزگار
حاسدت را هر زمانی گوشمالی دیگرست
زایر جود ترا از دست زر افشان تو
هر زمان نو نو امیدی سوی مالی دیگرست
سالمها سلطان [من] در کوی مدحت کام زد
گفتش دیدی تمامت گفت سالی دیگرست

(۱۵۹) الاجل حمید الدین مسعود بن سعد شالی کوب

۱۵ از احرار خطّه لوهور بود و در طبع زکی و شعر وی قرین عنصری و
رودگی و در لوهور از بزرگی شنیدم که این قطعه در صفت قلم گفته است
و الحقّ لطیف و مشهور است
قطعه

حبّنا ملك هابیون نو کآب چشمش
بی گمان دارد خاصیت آب حیوان
هست اسرار نهان در دل او بسیاری
تا نبّری سرش پیدا نکند سرّ نهان
دو زبان باشد نهام و درین نیست شکی
نیست نهام چه گر هست مر او را دو زبان

هر زمان لشکرکشد از زنگ برا

* *

* * * * *

غزل

و این غزل

تا چند پیش تیر غمت دل سپر کنیم * در عشق نام خویش بگیتی سپر کنیم
 ۵ از بیم ناولک مژه و تیر غمراهات * گاهی کمان ز پشت گه از دل سپر کنیم
 هز ساعتی ز موج فراقیت بچرخم * خانه ز آب دیدم بسان شمر کنیم
 دلم ز یاد آتش غم خشک شد بتا * تا ز آب دیدم خاک قدمهات تر کنیم
 در آرزوی سوسن بستان روی تو * از ابر غم دو چشم بسان مطر کنیم
 گه از هوای لعل تو از دیدم در کشیم * گه بر امید سیم تو از چهره زر کنیم
 ۱۰ بر جان ما میند کمر ای کشاده عهد * چون ما ز جان بخدمنت ای مه کمر کنیم
 تا روی خوب تو که کالست در جمال * در پیش ماست کی سخن مختصر کنیم
 سوگندها خورم که بودیم در بهشت * چون در میان کوی تو جانا گذر کنیم
 از فرماه روی تو چون بدر شد هلال * تا وصف روی خوب ترا با قمر کنیم
 در حقّه عقیق اگر در نهی سزاست * زیرا که ما بجزع ز عشقت گهر کنیم
 ۱۵ گفتی بطنزدوش که رو یار نوگرین * آن روز خود مباد که یار دگر کنیم
 تا تاج روزگار شویم ای پسر ز فخر * خاک درت چو دیدم هی تاج سر کنیم

غزل

هوراست

ای که از حسن تو خوبی را جمالی دیگرست
 ای که از لطف تو گیتی را کمالی دیگرست

بر بساط حسن در قصر شرف بر تخت لطف
 شاه رویت را بهر لحظه جمالی دیگرست

در شب زلفین تو رو * * صفت
 بر بدر بر بسته * * هلالی دیگرست

در گلستانی که * * * * *
 سرو از شرم قدت مانند تالی دیگرست

ای جوان بخنی که چرخ پیر پشت روز بار
از ثریا یاره وز خورشید افسر میکشد
تیغ تو در وقت صف نام از فریدون می برد
کلك تو در وقت آن خط بر سکندر میکشد
در هوای مهر تو ناهید بر ربط میزند
از برای عون تو بهرام خنجر میکشد
و هو گوید در صفت زلف بار

شعر

زلف آن زیبا رخ شیرین لب طرفه پسر
شمس پوشد در عیبر و مشک پاشد بر قمر
گاه گردد چون شب رقاص بر اطراق روز
هر زمان لعبی کند با عارض آن خوش پسر
که گره بندد ز عود خام بر رنگین سمن
که زره بافد ز مشک ناب بر سمین سپر
که شود مانند شب خورشید را گیرد کنار
که شود هاروت و مر ناهید را گیرد ببر
که چو پرکاری و محور ساخته در يك وطن
که چو زنجیری و حلقه یافته در یکدگر
گاه بارد بر بساط نسترن مشک خطا
گاه کارد بر زمین یاسمن شمشاد تر
که مسلسل گردد و بندی نهد بر پای دل
که معقرب گردد و نیشی زند اندر جگر
جوشن مشکین ترا سمین سپر

* * * * *

اینک در شمشاد عنبر بارد

* * * * *

مشک عنبر بیز تو بر ماه چو گان میکند
 لعل گوهر ریز تو از پسته شکر میکشد
 وصل هر ساعت تن را خوارتر در می نهد
 هجر هر لحظه دل را تنگ در بر میکشد
 تا که جان از دین و ز یاد غمت شد خاکسار
 آب رویت در دل خون گشته آذر میکشد
 در هوا از جابری باز غمت در وقت صید
 مرغ اقبال مرا هم بال و هم پر میکشد
 تا درخت حسن تو در باغ خوبی بیخ زد
 شاخ امید غم هم برگ و هم بر میکشد
 شاد باش ای بر * * * شاه
 رایت اقبال من بر چرخ اخضر میکشد
 بو المظفر سید شاه * * *
 کز برای حاسد او چرخ لشکر میکشد
 آن جهان داری که * * *
 با شهنشاهی که چترش سعد اکبر میکشد
 شهر یاری کز صفت ملکش دو عالم می سزد
 تاجداری کز شرف تختش دو پیکر میکشد
 وقت میدان مرکب او صد چو بهمن می برد
 روز هیجا رایت او صد چو نودر میکشد
 تا ز رویش لطف بیند چشم نرگس میکند
 تا ز جودش بهره یابد دست عرعر میکشد
 حلقه بهر خدمت او گوش خاقان می برد
 غاشبه بر درگاه او دوش قیصر میکشد

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

(۱۵۸) علی بن عمر الغزنوی، (۱۵۸) ابوبکر بن المساعد الخسروی ۴۰۷

همیشه دولت بیدار بادا * که از وی فتنه را در خواب کردی
هموار است شعر
رخ بنفاد قر آورده * لب بکشاد و شکر آورده
زلف تو بر گوش هانا شی است * کش بنظاره سحر آورده
ای چو گلت عارض * * * * *
سبزه بر آید ز گل ابر * * * * *
در غم خود بر زر رویم * * * * *
دل بهری گوشه کنی * * * * *
رای تو چون رایت شه شد که باز * روی بغزو دگر آورده
۱۰ سلطان خسرو ملك آنکش سپهر * گفت رسوم عمر آورده
در کرم و عاطفت و رزم و بزم * سنت جد و پدر آورده

(۱۵۸) الشیخ العمید جمال الدین افتخار الشعراء ابوبکر

بن المساعد الخسروی،

خسروی شاعری معنوی بود در دولت خسرو ملك اقبالها دید و در
۱۰ اوایل ایام سلطنت معزی قبول یافته و شمال جلال و قبول آن خرشید
صبا مرکب بدو تافته در مدح سلطان شهید نغمه الله بر حمته مگوید شعر
تا عروس حسن تو از لطف زیور میکشد
شاه دل را عشق تو بر تخت حم بر میکشد
آب رویت را چمن از تحفه بر رخ میزند
خاک پایت را فلک از دیده بر سر میکشد
گوهر نوشین تو در لعل لولو ی نهد
سوسن سمین تو از لاله عنبر میکشد
نوبت لطف و کمال بر زمین گل ی زند
رایت حسن و جمالت بر فلک خور میکشد

خطا گفتم صواب آید قبا با چین و با صورت
نگاری را که او رشك بت چین و خطا باشد
ز تو گر بوسه خواهم بجان بفروشی و گوئی
تو کی دیدی که بوس ما چنین ارزان بها باشد
ز لطف چشم میدارم که گوشتم هر دم از لطف
چو گوش آسمان از کوس سلطان پر صدا باشد
ملك خسرو ملك شاهی که نصرت چاکرست اورا
چنان منصور شاهی را چنین چاکر سزا باشد
اگر با بندگان شاه در میدان روی روزی
بدین چستی و چالاکی هانا هم روا باشد
که با لعل دل آسایت نه بیند مجلس عالی
که لعل قیمتی بیشك نکین پادشا باشد
چو گرز استخوان خصم در اعضا کند سرمه
ز فخر دست برد او فلك را توتیا باشد
چو شاه هفت کشور اوست اورا زبیدار گوید
که حکم مطلق گردون نفاذ امر ما باشد

۵

۱۰

۱۵

شعر

هموراست

وداعم دیده پر آب کردی * از آن آتش دلم پر تاب کردی
رخت گریان که از رشك جمالت * مه و خورشید را بی تاب کردی
زهی مای که گاه نطقی گوئی * مکانِ دُر عقیق ناب کردی
رُخت محرابِ روح بود ناگه * مرا محروم از آن محراب کردی
و گر نی بهر نقل جان فراهم * نبات و پسته و عناب کردی
ز لعل افشاندم بر روی چون زر * سواد دیده چون سیاب کردی
مرا کشتی و لیکن زنده نام * بمدح شاه نصرت یاب کردی
ز خون دشمنان از تیغ چون آب * سراب تفته را سیراب کردی

۲۰

۲۵

(۱۵۶) صفی الدین، (۱۵۷) سدید الدین علی بن عمر الغزنوی، ۴۰

هوراست
این آتش عشقی که دلم باز افروخت * آیا ز کدام لا اُبالی آموخت
در عشق سیاه روی شد چون انکشت * تا باز دگر باره چو انکشت بسوخت
و در مرثیه فخر الدین زنگی ابن منور گوید

گر یافت ز چرخ ذات آن صدر نصیب
دردی که علاج آن ندانست طیب
ز آن بود که او غریب و دشمن چرخست
زنگی منور بجهان دیده غریب

فصل چهارم در ذکر فضلاء غزنین و لوهور،

۱۰ (۱۵۷) الاجل الاخص سدید الدین شرف الندماء علی بن عمر الغزنوی،
دیوان شعر معزی غزنوی از بت خانه آزر و ارتنگ مانوی حکایت می
کند و از لذت وصال یار و مشاهده زلف و خال دلدار نشان میدهد،
عرصه فضل و هنر او بی تناهی بود و خطه غزنین بوجود او مفاخر و
مباهی و این قصیده در مدح سلطان سراج الدولة خسرو ملک گفته است

قصیده

۱۵

دلی کاندر غم عشق تو در بند وفا باشد
پسندی از وفاء خود که از وصلت جدا باشد
ز رنج خیزان قدت که در آماج خم گیرد
چو در عشق تو یکتا ام مرا بالا دوتا باشد
ز رشك كُرنه تنگت چه گویم نا چه دلتنگم
که بی مهر وفا یاری در آغوشم چرا باشد
قبای ساده پوشی به که خون گرید هی چشم
که باری کیست آن صورت که هم تنگ قبا باشد

۲۰

۲۲

۴. باب یازدهم، شعراء آل سلجوق بعد از عهد معزی و سنجری (عراق)

گر تفضل کند خداوند * پاره گاه و جو بفرماید
ورنه رخصت دهد که اندر شرع * روزه عید داشتن شاید

(۱۵۶) الاجل صفی الدین

جوانی بصورت پیری بسیرت لطیف طبع که ایام کهل بدو مفاخر و تقدّم
او بر اقران ظاهر، در نسا اورا دیدم و ازو فواید اقتباس نمودم این
قطعه بر منوال شعر انوری گفته است

چو یلک دو یار تهمت مرا بمستی گفت
که گر شراب خوشت نیست خینگ و خر بفرست
سه چار بیت فرستادمش بدان معنی
که پنج شش می ار هست ما حضر بفرست
جواب قطعه فرستاد رقعۀ ده سطر
نه بهر آنکه خر و خینگ زودتر بفرست
نوشته این که چو لعل مذاب و چشم خروس
مروّق و مرقّی حاصل است زر بفرست
و گر مثل نبود زر نقد هر شاید
بنسیه جامه از دوستی بخر بفرست
ورین دو نیست بده پانزده قبالکگی
بخط خویش و گواهان معتبر بفرست

رباعی

این رباعی هم اوراست

۲۰. افکنده بیباغ نو بنو مفرش گل * شد باغ بهشت شکل و حوراوش گل
شد زآب و هواء عدل در خاک نسا * از فر تو اندر دل سنگ آتش گل

رباعی

هموراست

ای آتش عشق یار دل سوزی کن * وی یاد هواش آتش افروزی کن
۲۴. دردیست که درمانش هم از درد کند * یا رب تو از آن درد مرا روزی کن

بجر علم که واسع الرحم * کوه حلم که ثابت ارکانم
از بلندی قدر و پستی حال * آفتابی ببرج میزبانم
گرچه از ساز عیش بی برگم * در نوا بلبل خوش الحانم
بجر و کانم از آن هی خیزد * از دل و دین لعل و مرجانم
شاعرم من نه ساحرم هم نه * پس چهام سر لطف یزدانم
بی سر و پای نافته گویم * بی دل و دست چفته چوگانم
همچو شخصی نگاشته بی روح * در کف روزگار حیرانم
گاه خندان چو شمع میگیرم * گاه گریان چو ابر خندانم
بسته چار منج دهرم از آنک * خسته نه سپهر گردانم

۱۰ هموراست از صدر الدین تشریف خواهد

ای بزرگی که دست نعمت تو * هست بر نام و ننگ سر پوشم
تو پسندی که من درین حضرت * همه کرباس مختصر پوشم
چه بهانه نهم سخاے ترا * که ازین گونه ما حضر پوشم
غم من جز تو کس نخواهد خورد * گر همه ساله آستر پوشم
گفتم از خدمت چو قوس قزح * حله بالای یکدگر پوشم
کی گمان بردم این که همچون ابر * آب بسته شود زبر پوشم
آرزوی کند تم که درو * خلعت خاص تو مگر پوشم
هی توام بزر خرید و لیک * نه چنان بایدم که در پوشم
زشت باشد که من به پیران سر * پیش تو جامه نزر پوشم
تو به ورنه زان دیگر کس * بخدای و رسول اگر پوشم

۲۰ هموراست

صائم الدهر اسپکی دارم * که بده روز روزه بکشاید
در رکوعست سال و مه لیکن * که گهی در سجود افزاید
پاره کاه آرزو کردست * مدتی رفت و برنی آید
روز عیدست و هر کسی امروز * بطعای دهن بیالاید

۴.۲ باب یازدهم، شعراء آل سلجوق بعد از عهد معزی و سنجری (عراق)

سردهان خویش را در دور خویش * از می سودا خراب افگده
هندوان همسایه اند از بیم دزد * قفل بر یاقوت ناب افگده
همراست غزل

زهی سوداء تو سرها گرفته * زهی عشق تو جان در پا گرفته
بدام زلف در دریا خوی * هزاران ماهی دلا گرفته
تو با یاران ره صحرا گریده * مرا در کج غم سودا گرفته
رهی زهر فراق را چشیده * تو جام باده صها گرفته
خیالت هر شی صد عقد گوهر * از آن در چشم شب پیا گرفته
زهر گوشه بخون آغشته سیلی * ز چشم من ره دریا گرفته
سحرگاهان ز آم پرده بود * به پیش گنبد خضرا گرفته
بر آن رخساره بر هندوی زلفت * سراسر کشور یغما گرفته
بدوران جمال تو خردها * چو از مسکن ره عنقا گرفته

(۱۰۰) جمال الدین محمد عبد الرزاق الاصفهانی،

در لطف طبع بگانه و در فضل و هنر نشانه زرگری که آفتاب در
۱۰ صنعت صیاغت شاگرد خردکاری او بودی و ماه فلک نور از پرتو ضمیر
او ربودی چمن فضایل بزهرات مکارم اخلاق آراسته و از خاشاک رذایل
پیراسته و این قصیده که در فخر خود میگوید برهان هبت رفیع اوست
قصیده

منم آن کس که عقل را جانم * منم آن کس که روح را مانم
دعوی فضل را چو معنی ام * معنی عقل را چو برهانم
گلبن روح را چو صد برگم * باغ دل را هزار دستانم
نثر را نو شگفته بستانم * نظم را دسته بسته ریحانم
دفتر علم را چو فهرستم * نامه فضل را چو عنوانم
دیده عقل و فضل را نورم * گوهر نظم و نثر را کانم
۲۴

(۱۵۳) رفیع الدین اللبنانی، (۱۵۴) فلك الدین ابراهیم السامانی، ۴۰۱

با ما تو چرا نسازی ای دوست * مارا ز چه دوست یی شماری
و هم اوراست در اثناء غزلی میگوید
قطعه

لاله پنداشت هست چون رویت * وز تو اکنون فنا هی خارد
سوسن از بهر چیست کازادی است * بنده بودن ترا نی یارد
۵ بچه دارد بنفشه سر بر خاك * پیش زلف تو سجده یی آرد
ای نگاری که چون تو هیچ نگار * قلم روزگار ننگارد
در تو از نیکوئی چه شاید گفت * یی روی وز تو لطف یی بارد

(۱۵۴) الامیر العالم فلك الدین ابراهیم السامانی،

واسطه قلاده آل سامان که ارباب دانش بسامان از حسن رای او بودند
۱۰ و تنزه فضلا در چمن لطایف از طبع دلکشای او اگرچه مولد او بلاد
ما وراء النهر بود فلما در زمین عراق نشو و نما یافته بود و جواهر زواهر
اشعار او از آن معدن در اطراف آفاق انتشار کرده و این غزل آبدار از
درهای لطایف صدف ضمیر اوست که میگوید
غزل

کلالة بر فشان از هم که آن تنها نی زبید
۱۵ بگرد روز رخسارت جز آن شبها نی زبید
کلاه صبر بر بودی قبای عشق چون پوشم
که جز پیراهن وصلت برین بالا نی زبید
عقیق در فشان ترا شی روزی ما گردان
که اندر دیدها ما چنین تنها نی زبید
۲۰ مکن مگذار تا هر کس سر کوی غمت گردد
که کار شب روان غم ز هر رعنا نی زبید

همو گفته است
غزل

زلف را در بند تاب افکنده * نرگسان در دست خواب افکنده
۲۴ زان دوجادوی کمان کش روز و شب * بیدلان را در عذاب افکنده

۴۰۰ باب یازدهم، شعراء آل سلجوق بعد از عهد معزی و سنجری (عراق)

نا بغزل در همیشه از جهت عذر * شاعر خواند خط عذار بنفشه
باشد هم رنگ آفتاب گل زرد * باشد دایم فلک شعار بنفشه
باد سرت سبز همچو سرو و حسودت * چون بشب باد بی قرار بنفشه

(۱۵۳) الاجل رفیع الدین اللُّبَّانی الاصفهانی،

که معدن جواهر فضل و منبع زلال افصالست دو رفیع بوده اند که در
رفت محلّ پیاپی فضل فرق فرقان ی سوده اند یکی رفیع مرزبان که
اورا پیاری دیر گفتندی و دیگری رفیع لبنان و بحکم تقدّم رفیع مرزبان را
مقدّم داشته اند اکنون شمه از رواج شمامه فضل رفیع لبنان در قلم آید
که در غزلی ی گوید

۱۰ یار گل رخ ز در در آمد مست * دسته از گل شگفته بدست
چهره بی خنده همچو گل خندان * چشم بی باده همچو نرگس مست
گرد عارض ز خط بنفشه ستان * زلف را داده چون بنفشه شکست
همچو سوسن ربان خود بکشاد * بجدیشی دلر چو غنچه بیست
گرچه ننشست همچو سرو از پای * ایستاده بیباغ دل بنشست
۱۵ گفتم ای دل چه گویش دل گفت * از ظریفش هرچه گوئی هست

و این غزل که از خیال وصال یار با جمال حکایت میکند اوراست
ای روی تو چون گل بهاری * بر خیز و بیار ی چه داری
روز بست خوش و تو دلبر خوش * جای خوش و وقت شاد خواری
در مذهب عاقلان چنین جای * شرطست که عیش خوش گذاری
۱ ی باز خود از دولب شکر بار * نای نخوری شکر نیاری
در لطف چو یاسمین تمامی * بر حسن چو ارغوان سواری
رخساره ز ی چو لاله گردان * ای آنکه هزار لاله زاری
از روی تو بر شکوفه جورست * وز زلف تو بر بنفشه خواری
۲۴ با چنگ بساخت نای نالان * یا رب چه خوش است سازواری

چون خطّ معشوق نیست نازه و خشبوی * از غم آنست سوگوار بنفشه
 گرچه شود در خط از چه گردد غمگین * چون خط او نیست مشکبار بنفشه
 کوژ و توانست و هم ز شرم خط یار * سر بیر افکنده شرمسار بنفشه
 طبع زبان از قفا کشید برونش * تا نبرد نام خط یار بنفشه
 حاسد گوید بر آمد از گل او خار * آه نداند هی ز خار بنفشه
 هست ز بهر شکار جان و دل خلق * بر گل رنگین شده سوار بنفشه
 دولت ما بین که گرد باغ رخ دوست * هم دل و جان ی کند شکار بنفشه
 نی که چو بیمار دید عشق دل ما * رفت بر لعل آن نگار بنفشه
 ز آنک بدرمان بود بنفشه و شکر * خواست که گردد شکر نثار بنفشه
 آری هر که که با شکر نبود یار * ناید بیمار را بکار بنفشه
 ای پسر خوش ترا که گنت که ناگاه * بلعجی کن ز گل بر آر بنفشه
 از من دل سوخته شنو بنصیحت * گرد من بیش ازین مکار بنفشه
 تا ز تحسّر مرا نباید گفتن * آه که بر گل نهاد یار بنفشه
 آه که بر لاله خیره آمد سنبل * آه که گل را نهاد خار بنفشه
 ما دل خود خوش هی کنیم و گرنی * گل را کردست در حصار بنفشه
 شاه زیاحین گلست حرمت گل دار * کس نکند بر گل اختیار بنفشه
 نازه و تر تا بمحشر باشد چون ورد * زین غزل نغز آبدار بنفشه
 زین غزل مرزبان چو سرو و صنوبر * سر بفلک برد از افتخار بنفشه
 چون نرود برفلک سرش چو بدو بست * با لقب و نام شهریار بنفشه
 شاه جهان ارسلان که کرد ز خلش * بوی خوش خویش مستعار بنفشه
 پشت حسودش بنفشه خواندم و تا حشر * برد فرو سر ز ننگ و عار بنفشه
 دایم چون نیکخواه و حاسد ملکش * سرو بود فربه و نزار بنفشه
 در چمن ملک او که روضه خلدست * باشد پاینده چون چنار بنفشه
 نیست عجب گرز حرص دیدن بزمش * چشم چو نرگس کند هزار بنفشه
 شاه نگرده بسال و ماه چو او خصم * سرو نگرده بروزگار بنفشه

(۱۵۳) رفیع الدین المرزبان الفارسی،

رفیع فارسی که فارس میدان بلاغت و اختر آسمان سعادت بود شعرا و در علو از عرش در گذشته و لطایف سخن او بساط نظم عنصری و رودگی در نوشته و این قصیدک مصداق این دعوی و برهان این معنی است

قصیدک

گل در رخ ی چنان بختیدید * کش مغز در استخوان بختیدید
ساقب رخ چون عقیق بکشداد * ناگه بهمه دهان بختیدید
شد باغ ز خنداش چنان خوش * کاندن تن لاله جان بختیدید
ی نیز ز شادی ارچه پهرست * در روی گل جوان بختیدید
از خند این دو یار هدم * جان تازه شد و جهان بختیدید
با لاله عقیق همسری جست * یاقوت میان کان بختیدید
ای دوست بیا که چون رخ تو * گل بر مه آسمان بختیدید
چون چشم من ابر زار بگریست * چون روی تو بوستان بختیدید
رعد آمد و بر کشید نعره * بیهوده و برق از آن بختیدید
چندان بگریست ابر بر صبح * کر گریه اش ارغوان بختیدید
آخر خورشید از ابر چون جام * در دست خدایگان بختیدید
سلطان ملک ارسلان که تیغش * بر جوشن دشمنان بختیدید
بر حاسد او زمانه بگریست * کان خنجر جان ستان بختیدید
در معرکه چون گرفت نیزه * بدخواه ملک ستان بختیدید

قصیدک

۲۰ هوراست

از گل و سوسن نمود یار بنفشه * دایره شد گرد لاله زار بنفشه
روی دلافرز یار تازه بهارست * نیست عجب خاصه در بهار بنفشه
عارض معشوق و خط او بچه ماند * لاله گرفتست در کنار بنفشه
تا خط او دید گیرد لاله دمیک * پشت دوتا کرده بنک وار بنفشه

خطبه و سکہ فضایلش بنام او ختم شد و جز این مثنویات از وی شعر کم روایت کرده‌اند در نیسابور از بزرگی شنیدم که از وی نقل کرد شعر هزار بار بجان آمدست کار مرا * نگشت عشق تو الا یکی هزار مرا ز خام کاری کاری چنان مکن با من * که هیچ کار تو نآید هیچ کار مرا ه در آن زمان که نداری سر جفا بردار * دودست و گوی خدایا برین مدار مرا چوبی کنار و میانست عشق تو لا بُد * میان دل [کشد] از دین در کنار مرا در آب چشم و گل خاک ره فرو شمام * بیک عنایت ازین آب و گل بدار مرا هم اوراست

جو بچو محنت من زان رخ گندم گونست
 که همه شب رخ پرکام از آن پر خونست
 دانه گندم او سنبل تر دارد و باز
 کمترین خوشه او سنبله گردونست
 من نه خوردم بر ازو صبرم ازو گندم خورد
 کز بهشت در او جسم رهی بیرونست
 من چو گندم شمام از غم او دل بدو نیم
 ای غم آور آنکی جو که نظامی چونست
 از ترازوی دو زلفش جو جوی مشک خرم
 گندی ی خواهم افزون که سخن موزونست

در مرثیه پسر گوید

ای شده هم سر خوبان بهشت * آنچنان عارض و آنگه بر خشت
 بر رخ عمر بسر بردن خوش * دوزخی نا شده رفتی به بهشت
 خط نیاورده بتو عمر هنوز * این قضا بر سرت آخر که نوشت
 چه عجب گر شودی جان و جهان * خاک از دین من خون آغشت
 سبزه زاری خطت اندر خاکست * آب کی باز توان داد بکشت

۲۹۶ باب یازدهم، شعراء آل سلجوق بعد از عهد معزی و سنجری (ما وراء النهر)

بنسب آمد جتئی این رباعی بگفت

زبای

سعد ای شده نحس اصل بد روزی تو * بر بسته فلک میان بکین توزی تو
تو نقش کزی و ناگه از آمدنت * شد جمله زا و هاء ما روزی تو

(۱۵۰) اصیل الدین بن النجیب السمرقندی،

از لطیف طبعان سمرقندست و ایات او در غایت لطف و طراوتست و
آنچه او گفته است محض لطف طبع است در حق سعد نجاری گوید رباعی
تجّار بچاکری توئی در خورِ مغ * شعر تو خطاست جمله چون دفتر مغ
چشم بکلاه مغ هی ماند راست * زیراك سپید است و کز و در سر مغ
در حق پسر کاک پزی گوید

۱۰ روی تو بروشنی سبق برد از مه * وز نور تو در توکی توان کرد نگه
با منبر تو چرخ یکی پست حقیر * با کاک تو جرم مه یکی قرص سیه
و او از احداث است بیش ازین از لطایف ایات او استماع نیفتاده است
برین قدر ختم افتاد،

فصل سیوم در ذکر شعرای عراق و مضافات آن،

(۱۵۱) الحکیم الکامل نظای الکعبه،

۱۵

نظای کعبه که گنج فضایل را بدست بیان بر پاشید و خزانه لطایف را بر
فرق جهانیان نثار کرد ابکار لطایفی که وراء استار مخزن اسرار و متواری
اند اگر رخ بنایند دلهاء عشاق برابند و تنگ چشمان معانی که در
ترکستان نظم مجنون و لیلی اند اگر پرده از رخ بر اندازند عقول عقلاء
۲۰ روزگارا شکار کنند چون در شیرین سخنی بر سریر فضل خسرو بود قصه
خسرو و شیرین چنان نظم کرد که روان عنصری تلج کام شد و چون
۲۲ مالک مالک بلاغت بود قصه سکندر چون آینه در چشم سامعان نمود

فکند از لعل او در گلشن روح * نسیم عنبر سارا زمرّد
خطش بر عارض سیمین نماید * مرکب در ید بیضا زمرّد
نسیم خط او چون بخت دستور * فشانند از خالک بر صحرا زمرّد

علاء المملک آن فرخنده دستور

که برگنج مالک هست گنجور

و وقتی اورا بقصید امتحان کردند ردیف پیاله این قصید بر بدیهه بگفت

قصید

چو آرد سوی لب دلبر پیاله * کند لعلش پر از شکر پیاله
دو چشم در پیاله لعل او دید * ز لعلش فتنه شد دل بر پیاله
اگر خندد بوقت نوش گردد * صدف کردار پر گوهر پیاله
چو دید از مطلع رخسار چشم * صفاء عارض او بر پیاله
یقینم شد که بیند اهل تعجیم * خیالات پری را در پیاله
چو آذرگون نماید بر کف دست * ز روی آن بت آزر پیاله
نو گوئی از صراحی کردستانی * بجای آب پر آذر پیاله
زهی از عکس رخسارت گرفته * فروغ لاله احمر پیاله
اگر نوشم ز هجرت باده گردد * ز اشکر ارغوان منظر پیاله
دل دارد ز عشقت فخر چونانک * ز عشق مخمر کشور پیاله
علاء المملک دستوری که دستش * نماید همچو جرم خور پیاله
فلک قدری که زبید بزم اورا * قدح نه چرخ و هفت اختر پیاله
خضر علی که گردد بر کف او * پر از مطلوب اسکندر پیاله
صبا خلقی و آهو نرگسان را * کند در بزم توساغر پیاله
بهشتیست از وجودت بزم و پیدا * درو چون چشمه کوثر پیاله
میان در خدمتت بستست دایم * بسان جرم دو پیکر پیاله
عدو در دست قهرت همچنانست * که اندر دست بازیگر پیاله

و سعد بنجار که ذکر او تقریر افتادست احوال است و کثر چشم وقتی

(۱۴۹) المحکم جنتی بیا،

از لطیف طبعان نخب است طبیعت او غیرت چاه کش و جمال فریحت
او [در] لطایف معانی ماه کش در خدمت علاء الملک شرف الدین امیرک
اختصاص یافته بود و چند قصیده در مدح او پرداخته این ترجیع بند
در مدح او گفته است،

چو بارد یارم از گلنار گوهر * شود گل خار و ماند خوار گوهر
سزد کر دیده تنگ شکرش را * خرد مردم بصد خوار گوهر
ببارد پیش چشم من که دریا * نماید چون لب دلدار گوهر
بالماس مژه اندر شب و روز * بسی ستم ز بحر یار گوهر
۱۰ کم غلطان ز موج اشک هر دم * ز بحر دیده بر رخسار گوهر
مگر چشم سر کلک وزیرست * که یی بارد صدف کردار گوهر

علاء الملک دستوری که کلکش

کشد آفاق را در حد ملکش

چو دلدارم کند گوهر فشان لعل * فشام بر زر از جزع آن زمان لعل
۱۵ که سودای لبش در کله افکند * که مغز او نشد در استخوان لعل
لبش لعلست و مهر از خانه نور * نگارد مهر مهر خود دران لعل
باشکم نستی دارد همانا * نماید آب وار از بهر آن لعل
ز عشق آن لب جان پرور اوست * که خون میگریذ اندر جرم کان لعل
ز اشک چشم من در دست دستور * ز خاتم میدهد گوئی نشان لعل

علاء الملک دستوری که بختش

۲۰

نهد بر گوشه افلاک تختش

چو گشت از لعل او پیدا زمرد * نهان شد در دل خارا زمرد
دو لعل سرخ رو از اشک باشد * حجاب لولو لالا زمرد
۲۴ دلم با رخ عشق او چنانست * که نور چشم افعی با زمرد

قدوم من بگفت

قطعه

شعرارا ستوده حالی بود * که از آن بود در دلم حسدی

چون شهابی رسید باز از مرو * شعرارا رسید چشم بدی

و گفت وقتی شعر حکیم درّی را تعدی میکردم شمس خاله این دو بیت
بگفت،

قطعه

فرزانه شهاب الدین دستور الافاضل * رأی تو بجز پیش رو غیب نیامد

چندان نکت نغز که در گفته درّیست * این طرفه که در چشم تو جز عیب نیامد

و این قطعه در حقّ وزیر هراة گفتست هجو مجد الدولة

قطعه

خدایگان وزیران شهاب دولت و دین * که گاه جود گفت آب بحر و کان ببرد

۱۰ گهی ز عدل تو ممکن نمی شود که ستم * بکهرباء رخ از راه کهکشان ببرد

گر آستانه خود بر فلک برد ایام * گمان میر که سر از خط آسمان ببرد

ز تاج خرفان شاید نیبره ماندست * که هر کجا برود غم بی کران ببرد

مقامری که بتزویر هر لباساتی * ز نقش شش جهت کعبتین نشان ببرد

نیابت تو ورا در سرست سالی شد * زهی دماغ تبه خود کس این گهان ببرد

۱۵ مقامر ارشود ای صدر نایب تو بدان * که تا بهیزم دیگ تو رایگان ببرد

تو نیک نای و میدانم از عقیدت او * که آب روی تو از بهر نای نان ببرد

دراز دستی او چون ترا شود معلوم * خیال شبیه گفتارم از میان ببرد

دریغ نبود آخر که اینچنین صیدی * ز دام تو بجهد رایگان و جان ببرد

هموراست

۲۰ ایام چو ما بسته امید تو باد * عید همه کس روی چو خورشید تو باد

ابروی سپهر و سمه گون یعنی ماه * طغرای مثال عمر جاوید تو باد

در هجو ملك سنجر گوید وقتی که او را بآموی فرستادند

سنجر که بمنصب ازنگ و پوی رسید * آخر چو زبان بکام بد گوی رسید

۲۴ يك موی ازو تا باجل بیش نبود * المنة لله که بآموی رسید

۳۹۳ باب یازدهم، شعراء آل سلجوق بعد از عهد معزی و سنجری (ما وراء النهر)

شاهها گفت از جود سحابی دگرست * در سایه چترت آفتابی دگرست
در خاک نهد هر نفسی دشمن را * تیغ تو که هر زمان بر آبی دگرست
هوراست رباعی

گفتم که بد انداز جگر سوختنم * امروز نظر گاشت بر سوختنم
پرسید که بر آتش عشقم چونی * گفتم که باقبال تو در سوختنم
و این غزل هم از وی نقل کرده اند
ای حسن با جمال تو بازار یافته * اندیشه از وصال تو آزار یافته
تو آفتاب حسنی و عکس جمال تو * چون مشتری هزار خریدار یافته
تعویذ من تمام نکردی که در سماع * در گردن تو دست چو طومار یافته
۱۰ جان مرا رخ تو چو [پروانه سوخته] * عشق مرا غم تو چو طیار یافته
هر کس که چشم شوخ تو دید بهر نظر * در دل نشان غمزه خون خوار یافته
باد صبا ز زلف تو در هر سپیچ دم * با خود هزار کلبه عطار یافته
هر کس که با غم تو نکوشید در جهان * از غم ز کار ماند و غم کار یافته
تفصیل عاشقان ترا بر شمرده عقل * اندک شمار کرده و بسیار یافته
۱۵ از نقطه دهان تو امید را دلم * در گرد نقطه تو چو پرکار یافته
مرغ طبیعت بگه وصف لعل تو * آب حیات در سر منقار یافته
بودم گان و گشت بقیم که در جهان * جویند هست و نیست کسی بار یافته
ذکر کان ابروی تو هر که کرد زود * زه در دهان خویش چو سوفار یافته

(۱۴۸) شهابی غزال خجندی،

۲۰ شهابی که شهاب ثاقب فلک هنر بود اگرچه میزان چشم او چشمه وار
احول بود و در دو کفه چشم او تفاوتی اما زبانه زبان او نقود طبیعت
راست چنان سنجیدی که در آن ذره طعن نگنجیدی و یکی از لطافت طبع
او آن بود که مطایباتی که در حق او گفته بودند یاد داشتی و حکایت
۲۴ کرد از او شنیدم که وقتی از مرو بخارا رفتم برهان اسلام این دو بیت در

چون بدیدم چه گفتش گفتم * مرچبا مرچبا در آی در آی
و بدوستی عیادت نامه نوید

شك نیست که شمس دین و دولت * در مرثیه جلال باشد
چون چرخ بر آستان مخدوم * با حرمت با کمال باشد
با دبدۀ مردی و رادے * دل جوی تر از خیال باشد
در روضه صحبت و سلامت * سر سبزتر از نهال باشد
دانش که جمال سال و ماهست * در عصمت ماه و سال باشد
و آن رنج که هرگز مبادا * بر شاه ره زوال باشد
جانست و بقول اهل حکمت * رنجورئ جان محال باشد
۱۰ و قصیده گفته است در حق بزرگی این سه بیت از آن قصیده است بیش
بر خاطر نبوده

ای خط دلفریب که بر مه دمیده * زنجیر بی دلان ملامت رسیده
با ارغوان نازه جمال بنفشه * بر پرنیان ساده خیالی کشیده
خط تو آیتست ز خوبی و حسن را * بسیار خوانده و برو بر دمیده
۱۰ در مدح سلطان خوارزم شاه گوید

.... امل رای صواب تو فتاد * دریای اجل تیغ چو آب تو فتاد
تا آب حیات را سر خلق نماند * زحمت همه بر خاک جناب تو فتاد

هم در مدح او میگوید رباعی

تیغ تو که عالم بفرغان آید ازو * آیت که دشمن بزبان آید ازو
۲۰ هر ذره که از خاک درت برگیری * بوی سر شاهان جهان آید ازو
و در شهر سته سبع و تسعین و خمس مائه اورا در بخارا در مدرسه سفینه

دید آمد و ازوی این رباعی استماع افتاد رباعی

سایل که زده رجز دل خسته نیافت * هرگز در ولاء ترا بسته نیافت
ایام نریخت خون خصم تو چو گل * تا از سر تیغ تو چو گل دسته نیافت

رباعی

۲۰ هوراست

۳۹۰ باب یازدهم، شعراء آل سلجوق بعد از عهد معزی و سنجری (ما وراء النهر)

كلکش اگرچه شب صفت و روز پیکوست * يك روز نیست کو صف پیکار نشکند
یا رب چه لشکر است در ایام کلك او * کر صد هزار لشکر جزار نشکند
مرغیست طرفه مرغی کو شیر چرخ را * گر بشکند بمخلب و متقار نشکند
ای معجز زمین که عطارد بر آسمان * بی کلك تو دفانر اشعار نشکند
۵ يك شاعر تو نشکند اوراق شعر تو * کز تو هزار صرّه دینار نشکند
يك بامداد نیست که در بزم تو جهان * بر سفره عطاء تو ناهار نشکند
زوار را کف تو ندارد در انتظار * ز آن رو که تا یکی دل زوار نشکند
چندین مبالغت مکن اندر حیا و جود * تا ابر و بحرا ز کف کار نشکند
گر قلعه بقاء ترا تا هزار سال * دوران چرخ دایره کردار نشکند
۱۰ صد شعر گر بگویم ناید یکی چنانک * هرگز نگار طره بهنجار نشکند
چندانکه جرم چشمه خورشید نشکند * چندانکه سف ف گنبد دوار نشکند
بادا ثناگر تو زمانه چنانک هیچ * تا روز حشر خامه گفتار نشکند

(۱۴۷) السيد الاجل اشرفی السمرقندی،

اشرفی که در بدیهه گوئی و لطیفه پردازی مثل ندارد لطافت سخنش نسیم
۱۰ سحر را دیور ادبار خواند و ظرافت شعر او سحر ساحران را بی طراوت
ماند اگرچه گران گوششت اما سبک روح است آهسته شنود اما صدای
صیت فضل او بجهله اسماع رسید است این غزل از لطایف طبع اوست
غزل

سوخت جانم بچشم فتنه نمای * کافریش برای فتنه خدای
۲۰ روی او آفتاب مشکین خط * خط او مشک آفتاب آرای
با دل خویش هر زمان گویم * کان بت عیب جوی عشو نمای
گر رضای مرا بجوید آه * ور وفای ترا ندارد وای
دوش ی خوردهی بیاد رخس * باده چون وصال جان افزای
که در آمد بنزد من ناگاه * غرقه در خوی ز رنج سر تا پای ۲۴

(۱۴۶) عجبی خجندی،

از اعاجیب ایام و نوادر روزگار بود عنصری آن طبع زاینده را بنده و انوری با نور طبع او سایه بر خود نا افکنده روان معزی از غیرت نکلم آن خجندی دل پر خون و سخن او در خنث اگرچه باد بود اما بغایت موزون، جواب مولانا شرف الدین حسام گفته است و نشکند ردیف آن گرداینده

قصیده

يك آرزوی من ز گل یار نشکند * تا در جگر مرا غم او خار نشکند
رویش نهاد بر دل من بار غم و لیک * پشت دل من از پی آن بار نشکند
هر بار عهد کرد بوصل و شکست باز * لیکن اُمید هست که این بار نشکند
۱۰ بر من چو حلقهء زره کی شود جهان * گر حلقهء زلف زره وار نشکند
که جز ببند زلف دل خلق نگسلد * که جز بخیل خال شب تار نشکند
کس نشکند مکابره یکنار زان دوزلف * کش آرزوی نافه تاتار نشکند
هر روز چشم من ز چه معنیست پر خمار * گر نیم شب هی در خمار نشکند
گلزار اگر مقابل رخسار او شود * هرگز بود که گونه دینار نشکند
۱۵ گل کیست پیش عارض آن ماه آسمان * کورا ز شرم رنگ ز رخسار نشکند
ای آفتاب حسن بگردون نظر مکن * تا مه ز شرم حقه انوار نشکند
با طره شکسته به بازار بر میآ * تا روی نیکوان را بازار نشکند
مشکن طاسم دوستی و دشمنی مجوی * تا بار دیگر این دل افکار نشکند
با من ببند عهد و بیاموز از آسمان * کو هیچ عهد سید احرار نشکند
۲۰ بحر هنر موفق دین آنک طبع او * گاه سخا ز ابر گهر بار نشکند
مستوفی ممالك خسرو که رای او * از رایت ستاره سیار نشکند
ولا محمد بن ابی بکر کو بقر * جز ناولک زمانه غدار نشکند
گیتی ز ظلم نشکند از هم بدست عقل * تا گردن سپهر ستمکار نشکند
۲۴ با او جهان حسد نکند و اندرین قدر * کی بانگ کوس حیدر کرار نشکند

بصانعی که تصاویر کاینات حدوث
 ز کلك صنع بيلك قطره آب می بندد
 چو نعل مهرا و آتش شفق انداخت
 سپهر را بخط حکم خواب می بندد
 کمال عزّت او از جلال استغنا
 کسوف وحشت بر آفتاب می بندد
 که دست فرقت تو ای فلان دولت و دین
 مرا بهر مزه دُرّ ناب می بندد

و این رباعی او گفته است

۱۰ بر کس ز وفا چو می رقم نتوان زد * زین پس بره مهر قدم نتوان زد
 جز ز آینه روی همدی نتوان دید * زان نیز چه فایده چو دم نتوان زد
 وقتی در خدمت تاج الدین صدر الشریعت بودم خرزّه آوردند چون
 بتناول آن شغل افتاد ناگاه کارد خطا شد و انگشت تاج الشریعت را بهرید
 و در حال او بر بدبیه این دو بیت گفت
 رباعی

۱۵ ای با قدرّت بلندئ کیوان پست * شد آرزوی تو می جود تو مست
 گردون بهزار حیلّه نا کم بخشی * يك شاخ ز بحر پنج شاخست بر بست
 و در مدح سلطان سمرقند گفت
 رباعی

ای بندۀ درگاه رفیعت که و مه * عدل تو ز بند چرخ بکشاده گره
 در معرکه بهرام چو تیغ تو بدید * چون تیر دهان باز بماند از پی زه
 ۲۰ و این لغز در صفت انگشتین گفته است
 قطعه

چیست جری خفته قد مانند جانان دلفریب
 چپ دهندش سروران هر که که آید شان بکار
 دست گیر مرد و زن باشد ز نیکو سیرتی
 زین قبل شد در زمانه سرخ روی و نامدار

این قطعہ بر بدیہہ بگفت،
قطعہ

شہ زادگان عالم ہر مرثیہ کہ بود
کردند از زبان شکر بار خود ادا
در شعر سعد نحس چو رای صواب شان
بگرفت صد خطا و خبر شد از آن مرا
گفتم بہر کجا کہ بینم بگویش
کای کون فراخ کوسہ بی ننگ بی حیا
شعر تو منشی است سراغ بسر برش
شعرت توار دیست سراسر ہمہ خطا

۱۰ و وقتی سعد الدین کافی را چشم بدرد آمد و يك چشم را بجهت آن بیستہ
بود، فہمی بر بدیہہ این رباعی بگفت
رباعی

درد آمد و در دیکہ کافی تن زد * چشمش بپڑید و زخم چون آہن زد
یا رب بگمار تا کہ جلاد اجل * چشم دگرش بیندد و گردن زد
و وقتی صاحب اجل را گوش درد میکرد، این رباعی در آن معنی بگفت
رباعی

طوق شہ سیارہ بفوش تو رسید * وز بخت دواج ہم بدوش تو رسید
در من چو نظر نکرد چشم کرم * درد دل من بند بگوش تو رسید

(۱۴۵) سعد الدین مسعود دولتیار،

جوانی در ہر ہنر تمام بہتہی عالی و خلقی خوش از موالی خاندان آل
۲۰ برہان بود اگرچہ او در اسلام متولد شد بود فاما پدر او در ملت آتش
پرستی بود کہ آفریدگار تعالی او را سعادت ہدایت کرامت کرد و پسری
لطیف مقبول ارزانی داشت و جملہ اکابر بخارا بمجاورہ او مؤانست
جستندی و او را اشعار لطیف و خوہست و وقتی نزدیک این داعی قطعہ
قطعہ

(۱۴۴) المحکم مجد الدین فہمی البخاری،

ائی بود اگرچه کتاب ندانستی اما کس انگشت بر حرف او نتوانست نهاد
در هنر و رنج تحصیلی نداشت فاما رایت شعر از اوج شعری در گذاشت
جمله معانی او بکر بود و جمله الفاظ او منقح ذات او اعجوبه بود از
عاجیب روزگار و نادره از نوادر ایام و شهرت او برین يك دو بیت
بود که در غزلی گفت

هرگه رخ رنگین تو از کوی بر آید
فریاد دل خسته ز هر سوی بر آید
گویست ز بخدان تو ای دلبر و هرگاه
چوگان دو زلف تو بدان گوی بر آید
اندر کوی مغرب فتد این گوی زر اندود
فریاد ز زهاد یکی گوی بر آید
دادی تو مرا وعده بدان عارض چون سیم
ترسم که بدان وعده تو موی بر آید
ز آن موی تو صد فتنه بمن روی نهادست
چون دزد که از جانب آموی بر آید
و وقتی بتذیک داعی قطعه فرستاد در تهنیت قدوم رمضان که این
دو بیت در آنجا بود میگوید

نافت مه چون بیکدر نور ز چرخ نیلی
چونک خورشید ازو دور بر آید بدو میل
بیکدر نیل بود بر رخ پر نور و لیل
بیکدر نور پدید آمد بر روی چو نیل

و میان او و سعد الدین کافی مشاعرات است و مہاجات، وقتی سعد
الدین کافی در وفات شمس الدین این مرثیہ پرداخت در آن تخطیہ کردند

او در مضار بیان نازیان باد پای لطایف فضلارا باز پس ی انداخت،
وقتی سعد الدین مسعود دولتیار مرثیه گفت صدر سعیدرا که صاحب
صاحب قران وارث اعمار جمله صدور بود جماعتی از ظرفا اورا حرکت
دادند و گفتند این شعر سراجی است، شمشى گفت
قطعه

مسعود نحس پیکر مُغ زاده شعر گفت

روزی که صد هزار دل از درد بود داغ
گفتا که شمع شعر منست این که بر فروخت

روشن شدم که شعر سراجی است چون چراغ

و اگرچه هزل است و فحش اما در هجو سراج الدین عارفک معروف گوید

عارفک خوردی پلیته نا سراجت شد لقب

تا بپریم دوغ ریزم هر شبی چون روغنت
کبر خواهم گفت زن را از بر من دور کن

تا نه شیند گردد این کُشنام بر پیرامنت
گرچه گویم من نگویم ی بگویم کبر خر

تا کجا نا خایه در چه در کس و کون زنت

و در وقتی که صدور بخارا بعد از عهد دولت صدر سعید عبد العزیز
تغیبه الله بر حتمه باردوی رفتند و بخدمت خطایان مایلت ی نمود و
بتمویه ملک سنجر جمله بهراء یکدیگر اموال خطیر در خطری نهاد رفتند
و مثالها آوردست و با نیزه و نکسه بحاصل کرد و البته آن فرمانها بنفاد
نرسید و جمله وام دار و مفلس شد و دیهها بی آب و اسباب خراب شد
شمسى این رباعی گفت

ای از خط حکم رفته پرهای شما * بر راه خطا بود سفرهای شما

گفتند که کار کثر بر راست شود * گر راست شود دریغ زرهای شما

۲۸۴ باب یازدهم، شعراء آل سلجوق بعد از عهد معزی و سنجری (ما وراء النهر)

دیوانه مرا دو زلف بر بند تو کرد * بیگانه مرا از خویش پیوند تو کرد
قصه چه کنم دراز کونه اینست * مارا بسمرقند سمرقند تو کرد
هموراست رباعی

ای روی دل دل شد جز سوی تونی * تن را دل و جان بجای يك موی تونی
پیچاره دل خون شکر را وقت سرشك * از دیده گذر باشد و از روی تونی
هموراست رباعی

از مشك بگلبرگ تو بر زنجیره است * در پیش رخ نوشع گردون خیره است
تو چون قلی و من چو کاغد که چین * از رفتن تو جهان بمن بر تیره است
و یکی را از معارف هجو کند میگوید
رباعی

۱۰ با من چو رضی دین خط آموخت نخست

بس زود در آمدم و شد آخر سست
بسیار گرفتم من و او نعلیم
من عین نگون کردم و او کاف درست

در مدح سلطان سمرقند گوید
رباعی

۱۵ شاهان کرم و جود ترا پیشه رسید * سهم از تو بشیر شرزه در بیشه رسید
تیر تو چه تیز پای پُران پیکست * کاندر دل خصم تو جواندیشه رسید
هم در مدح سلطان گوید
رباعی

ای شاه جوان بخت جوان بختی * شایسته ناجی و سزای تختی
از بر می کوش چرخ شد بند تو * چون دید عدو ز بیم چرخست سختی
هموراست رباعی

آن دلبر فصّاب ز من باد بجل * هر چند که برگرفت و کردم بسمل
زلفش چو فناره شد سراسر معلاق * آونگ بجای گوشت از وی همه دل

(۱۴۳) الحکیم شمسى الاعرج البخارى،

۲۴ حکیم شمسى که از لطیف طبعان بخارا بود اگرچه لنگ بود اما جواد قریح

(۱۴۱) شمس الدین خاله، (۱۴۲) سعد الدین التجاری السمرقندی، ۲۸۲

و این رباعی از نتایج طبع اوست
چون حرف اگر با سخنی آویزم * در هر معنی لطیفه انگیزم
ور جز بشنای تو زبان تر گردد * همچون سخن از سر زبان بر خیزم
و هوراست در درد پای صاحب
گر درد کند پای فلک پیامت * سر یست در آن عرضه کم بر رأیت
چون از سر دشمنت بجان آید درد * آید بتظلم و فتد در پایت
هوراست
گجشنک درت را نظر شاهین است * چرخ تو که دار فلک نمکین است
بر چرخ فلک ز بهر پای پازن * خورشید مگر جلاجل زرین است
۱۰ و اگرچه لطایف اشعار او بسیارست فاما چون مدتی که داعی از ما وراء
النهر غربت کردست آنچه بر خاطر بود فراموش شدست و آنچه مسودات
بود ضایع گشته برین قدر اقتدار افتاد،

(۱۴۲) سعد الدین اسعد التجاری السمرقندی،

درودگری که روان عنصری بروی درودگرست چون رود لطایف را بر
۱۰ ساز بیان بندد از ذوق آن عطار دود از چشم روان کند اگرچه
در میدان بیان سوارست و نظم او در ساعد لطافت سیوار فاما اکثر نظم
او رباعیات است و در آن شیوه شهرتی دارد و در آن فن مهارتی و آن
طریق عالیت و از وی شعر و قطعه کم روایت کرده اند رباعی چند گفته
است کم گفته می گوید
رباعی

۲۰ ای زلف تو رنگ برده و بوی از مشک
چو گان شه و برده بسی گوی از مشک
یک موی که از فرق تو افتد بزمین
فرقش نکند کسی یک موی از مشک

رباعی

۲۲ و هوراست

گر تو قمر شوے سفر تو بروز نست
ور تو رسن شوی گذر تو بچنبرست
پرهیز کن ز صحبت نا اهل هان و هان
ار چند روی تازه و با زر چو عبرست
دانی چرا خروشد ابریشم رباب
از بهر آنکه دایم هم کاسه خروست
زنهار سعد کافی در خلق دل میند
دل در خدای بند که خلاق اکبرست

رباعی

و این رباعی هو گشته است

۱۰ نیک و بد خلق را قضائی میدان * خلفان زمانه را ربائی میدان
امروز هر آنکه پارسائی ورزد * آنرا سبیش ز پارسائی میدان

رباعی

هموراست

گر زر داری ناز تو سلطان بکشد * بیداد تو جانان تو از جان بکشد
آنکس که چو کارد با تو در بند ز رست * گرتیغ ز نیش از بن دندان بکشد

۱۰ شمس الدین محمد بن المؤید المحدثی المعروف بخاله (۱۴۱)

که هاله یعنی خرمن ماه گدای ضمیر اوست و عطارد چون سنبله خوشه چین
کشت زار لطایف او در کمال لطف طبع و جمال فضل و حسن معاشرت
و لطف منادمت عدم المثل وقتی مر صاحب اجل را هجوی گفته قطعه

دوش دیدم صاحب پر دخل خرج انگیز را
آتش بر سر چو شمع و تافته دل چون سراج

۲۰

گفتم ای دستور گردون مرتبت در ملک شاه

آبداری همچو بخت و سرفرازی همچو ناج

این تفکر چیست گفتا زشت باشد ای جوان

معزی در عهد ما با ملک و آنکه بی خراج

۲۴

آتش بجان خوش نفسان در چه لایق است
 و اینک دهان کاغذ حس پر ز شکرست
 حرص آنچنان شدست بگرد جهان روان
 مردم برای شربت آبی سکندرست
 دیدی بدان شبان که گرفتی همیشه شیر
 آری شبان ز شیر گرفتن توانگرست
 در کوزه‌ها شیر فزودی همیشه آب
 بفروختی بخلق که شیر مطهرست
 پیوسته شیر خود را با آب میفروخت
 پنداشت کاره‌ها همه سال برابرست
 بنگر بدان شبان چه رسید از بلای حرص
 اینک بگویم که دلت نیک غنخورست
 سیلی در آمد و رمه خواجها را ببرد
 فریاد کرد خواجه که چه شور و چه شرست
 آواز داد هاتش از گوشه و گفت
 کین خالک توده خانه پاداش و کیفرست
 آن قطره‌های آب که بر شیر می زدی
 شد جمع و سیل گشت و چنین فتنه گسترست
 ای مرد خسته دل توئی اکنون چو آن شبان
 دانی که چیست آن رمه این زر و زیورست
 خشک از زکات باز گرفتی و در دریغ
 بردند جمله مژگان تو برست
 در کار حق خیانت و تزویر خوب نیست
 انگار روز عمر تو خود روز محشرست

چون مشرق است خانه و نان تو آفتاب
 سایل چو صبح بر در تو پهرن درست
 طاوس را بدیدم می کند پُر خویش
 گفتم مکن که پُر تو با زیب و با فرست
 بگریست زار زار و مرا گفت ای حکیم
 آگه نه که دشمن جان من این پرست
 ای خواجه پُر و بالِ تو میدان که زرِ تست
 زیرا که شخص پاكِ تو طاوس دیگرست
 گر زر نباشدت چه ستاند کسی ز تو
 معلوم شد که دشمن جان تو این زرست
 یا رب چه افتاد که بر بام روزگار
 خلق از مطوّقِ بمثالِ کبوترست
 بلبل که شاه بود سراسیمه فح است
 هدهد که پیک بود سزاوار افسرست
 درویش ژنده جامه ندیدست و خوان نان
 گوئی که خوان خواجه مگر آب کوثرست
 آتش که آن ز خانه همسایه خوانتان
 در ژنده کنند که حالی میسرست
 يك ژنده جامه بند و بدست خوانتان
 یا رب زهی حدیث شگرفی که منکرست
 من با یکی حکیم بعهدی درون بدم
 گفتم چرا که حال تو بس بی مقررست
 بگریست آن حکیم و مرا گفت ای جوان
 بر حسب آن شکالِ جوانی مخبرست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

بیدار شو دلا که جهان پر مزورست
 بر نخل روزگار نه برگست و نی برست
 افلاك عاقل افکن و دیوانه برگش است
 ایام آشنا گش و ییگانه پرورست
 زن کیست مرکبی که نگ او ز شهونست
 زر چیست فتنه که رگ او ز آذرست
 دام بلاست آنکه نوی گویش دل است
 دیگ هواست آنکه توی خوانیش سرست
 بی آب همچو دلو نمی گشت کار دین
 مانند دلو هر نفسی زان فزون ترست
 با ستر باش ز آنکه درین دور روز و شب
 مرفرق گنگ پیر جهان را دو معجزست
 سیم حرام اگرچه سپیدست همچو شیر
 چندین مخور تو نیز که فی شیر مادرست
 ای آنکه طبع همت تو در سخا گداست
 و ای آنکه گوش عبرت تو در وفا کمرست
 بشنو یکی حدیث که مانند آب بحر
 تلخست این حدیث ولی پر ز گوهرست
 بنگر یکی بمردمک چشم خویشتن
 کاندرا میان پارککی پیه مظهرست
 پیرایه چو ساخت بزرگان دهد سبک
 از روی رحم ز آنکه مژه نیک لاغرست
 از نو بخوانست اندر پیمانه کفی
 ندهی بدان غریب نجفی که بر درست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

(۱۴۰) الاجل سعد الدین شرف الحکما کافی البخاری،

سعد کافی که با فضلی وافر و وافی بود خطه فضایل بمکان او معجور و بنیان
هزار او محکم و بساتین فضایل او متزه افاضل و ریاض لطایف او همه
گزار ظرایف گل الفاظ او بی زحمت خار خشبوی دهنده و بی جان پرور
اشعار او در جام کلام بی درد سر خمار ایضا و شایگان مست کننده در
بخارا از متعلقان و شاقباشی طغرل بود و و شاق باشی در جوار حال مولف
کتاب مجد الدین عدنان صدر العلما سید الحکما می بود اتفاق افتاد که
مجلس بزی ترتیب کردند و جشنی عظیم ساخت و مغنیان چابک دست
خوش داستان نشاند، سعد الدین کافی را گفت قطعه بگوی تا ملک الاطبا
۱۰ مجد الدین عدنان حاضر شود این چند بیت که برهان فضل او درین
ابیات باهرست و کمال قوت او درین ظاهری نویسد
بیت

زهی حدیفه اشجار فضل مجد الدین
که روی بخت تو در شرع لاله گون گشتست
پیش همت تو بر کمان گروهه چرخ
محیط ماه چو گل مهره زبون گشتست ۱۰
قر ز رخ دق و آفتاب ز استسقا
بهت تو صحیح البدن کنون گشتست
بکن ز یارت غم دوستان مخلص را
چو صحت هنر نیک تر فزون گشتست
میان مجلس ما چنگ ناله مند شدست ۲۰
دلیل اوست که می در پیاله خون گشتست
سزد که رنجه کنی اصبع مبارک خویش
به نبض چنگ یکی بندگری که چون گشتست
۲۴ و این قصیده از فضایل جد اوست که مصداق هنر ویست،

گشت خاصیتِ خالک در میمونِ تو آنک
 هر سری گامد یکبار بر او سر خاست
 دارد این دعوی برهانها ز آن جمله یکی
 باری اینست که نظم خوش من چاکر خاست
 عسکری گشت مرا طبع شکر زای چنانک
 طوطی ناطقه را ز آن طبع شکر خاست
 خنجری گشت لسان کشتن من ز آنسانست
 کاب روی هنر از گوهر آن خنجر خاست
 منت ایزدرا اگر نظم خوشم شد مشهور
 شهرت شعر من از بندگی این در خاست
 بر سرم نام بزرگ تو نبشته زینست
 وز زبانم سخن [صیت تو] خاست ارب خاست
 نوشدی سنجر وقت و زکی از بهر ترا
 چون معزی سخن آرای و ثناگستر خاست
 ناکه ایات معزی و حدیث سنجر
 خواهد از دفتر اشعار همه کشور خاست
 در جهانگیری چون سنجر سردفتر باش
 که [مرا] همچو معزی ز تو سردفتر خاست
 عرض جوهر طبعت المر سال مباد
 ناکه گویند حکیمان عرض از جوهر خاست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

رباعی

و هموراست این رباعی

در طاعت اگر مقصوم ای قادر * نو مید نیم ز رحمت من قاصر
 ۲۲ ابراه گنالم ارچه بس بسیارست * از رحمت تو بیش نباشد آخر

نوحها از گلوی نای و ز روی دف زاد
نالها از وتر چنگ و رگ میزهر خاست
می لعل آمد در خلق بلورین گفتی
در صمیم شکم قبه آب آذر خاست
لحن خوش روح چنان داد که در وقت [سماع]
قوت سامعه گوئی که ز سیسنبر خاست
خاوری گشت در آن لحظه دم خرم شاه
کافتاب طرب از مطلع آن خاور خاست
اخضری گشت در آن حال کف فیاض
که سحاب کرم از جنبش آن اخضر خاست
طبع او در نفسی همدرد دامنها کرد
هرچه در عمر دراز از دل کانهها زر خاست
ای خداوندی کاندر گه انصاف و مصاف
از تو عدل عنبر و پر دلی حیدر خاست
زنده شد مردی حاتم و مردی رستم
چون بزم اندر نشستی و برزم اندر خاست
و آن بزرگان جهان را ز پی کسب شرف
شغف خدمت آن بارگه انور خاست
پای اندر ره این حضرت عالی آورد
هر سری کر پی آراستن افسر خاست
تا نه بس دیر جهان بر در تو گرد آرد
هرچه از گردش صرناي فلک سر سر خاست
راست چون دولت عالی تو روز افزون شد
هرچه در دولت تو شاه بلند اختر خاست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

نیک زیبا و خوش و خرم و موزون آمد
 ز آنک در عهد خداوند ملک سبخر خاست
 خسرو شرق معز الدین و الدنیا آن
 کز کف و خنجر دنیا ده و دین پرور خاست
 کان احسان و علو شاه حسین ابن علی
 که ستوده چو حسین و چو علی صفدر خاست
 ملکی کز گهر عالی جمشید آمد
 سبخری کز نسب طاهر اسکندر خاست
 گشت در عقد زمان واسطه هر دو گهر
 گرچه از کان جهان ز آن دو گهر بهتر خاست
 فخر هر دو سلف خویش شد امروز بدهر
 کز صدف لؤلؤ شهوار و ز فی شکر خاست
 نکند فخر و نکردست بملک و بنسب
 گرچه در اصل ملک زاده بجز و بر خاست
 هست چون گوهر عقلش شرف ذاتی از آن
 که هم از اوّل چون عقل نکو گوهر خاست
 مخبر و منظر او شاهد فخر و فرّ اوست
 که از آن مخبر و منظر همه فخر و فرّ خاست
 عین لطف آمد آن مخبر ربّانی از آن
 که همه رأفت ربّانی از آن مخبر خاست
 اندر آن وقت که در عرصه بزم از پی عیش
 دار و گیر طبق نقل و ی و ساغر خاست
 وز پی نوش ی و خوشی طبع از هر سوی
 نعره باده و نعمت و هنیّاگر خاست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

در مدح شاه لولو شهوار نام کرد
هر دُر کزو بر آمد و در رسیان نشست
آن بلبست بنده که تا بال باز کرد
از آشیان خویش برین آستان نشست
چندین چو حلقه بر در نسیان چه کار ماند
اکنون که گل بشاهی در بوستان نشست
جاوید مان که هم بگواهی عدل تو
بر لوح عمر تو رقم جاودان نشست

۵

این قصید از نتایج طبع اوست،

گرد کافور نگارم خطی از عنبر خاست
گرچه بس نادره افتاد و عجب دل بر خاست
روی او بود ز بس خوبی دریا جمال
نیست چندان عجببار ساحلش از عنبر خاست
نی که خورشید بدان عارض و آثار خطش
ذرّهائی است که در پیش ضیاء خور خاست
زلف بر داشت خطش گشت پدید از بیناب
ذرّه بناید در نور چو سایه بر خاست
نور رویش مگر از زلف بجم عکسی یافت
یا از آن عکس در آن حسن اثری دیگر خاست
ناگهان گرد لب لعل و رخ شیرینش
آن خط سبز خوش قوس قزح پیکر خاست
تا مگر سوی دهان بر سر زلفش آن خط
هست دودی که از آن مشک وزان مجهر خاست
عقل حیران شد در وصف وی و چنان گفت
اندر آن سبزه که پیرامن آن کوثر خاست

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

در هر نشست و خاست که دیدت زمانه گفت
 شد زنده باز حاتم و نوشیروان نشست
 در مدح بحر طبع تو هر کس که لب کشاد
 مانده صدف دُررش در دهان نشست
 روزی که گرد فتنه ز روی زمین بخواست
 وز خون ستونه در شکم آسمان نشست
 خنجر چو آب سوه نشیب جگر شتافت
 زوپین چو مغز در گذر استخوان نشست
 انکشت چشم روشن جان کشت در کنار
 هر تیر کز برای کین در کان نشست
 مار کند حلقه زده چون ز کف بچست
 در گردن سران چو قضا ناگهان نشست
 مرغ مُسَهَن آمد در باب زن زده
 شخص گزاره گشته چو اندر سنان نشست
 هر کس که بر بساط دغا رفت داد جان
 تا تیغ تو بضربه کین در میان نشست
 بر خاست الا مان ز چپ و راست چون گفت
 در قبضه پلارک فتنه نشان نشست
 شد خُرد حقه مهره گردنش کعبه بین
 وز نقد عمر کیسه نهی بر کران نشست
 شاهها بین مدح تو آواره زکی
 بر ابلق زمانه کشاده عنان نشست
 غواص عقل هر گه کر بهر دُر نظر
 در بحر طبع او ز پی امتحان نشست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

ناگه دمید خط غدارش آلف مثال
 نون خط لیش چو بلب بر عیان نشست
 یعنی که این ز غایت خوبی کنایتست
 بر درج حسن او الف و نون از آن نشست
 شد بی قرین در آن مگرش بر مثال حسن
 توقیع فرخ شه صاحب قران نشست
 خسرو معز دنیا و دین آنک ملک و دین
 زد در پناه امن و ضمان امان نشست
 آن شاه کی نژاد ملک سنجر آنک او
 بر حق بچار بالمش ملک کیان نشست
 در مسند جلالت هر کش بدید گفت
 بر تخت پادشاهی بخت جوان نشست
 آید برون ز پرده عروس جهان تمام
 اکنون که نام شاهی او بر جهان نشست
 بس زود هفت کشور يك ملک کشته دان
 در ملک چون چین شه کشورستان نشست
 شد بر کران درشت پسندی روزگار
 کاندرا میان کار شه خرده دان نشست
 گم گشت نام فتنه و کم شد نشان ظلم
 کین شاه نیک نام مبارک نشان نشست
 در يك قبا سکندر و جمشید را بین
 در صف بارگه چو کمر بر میان نشست
 ای خسروی که هیچ زمانی فلک ندید
 مثل تو خسروی که بآخر زمان نشست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

زین چرخ دراز مدّت کونه رای * راهیست دراز پیش و من کونه پای
بی هیچ دراز و کونه ای ملک آرای * من کونه را دراز گویی فرمای

(۱۴۹) لطیف الدین زکی مراغه،

لطیف جهان و افضل گیهان اصل او از مراغه بود اما مولد و منشاء
او در کاشغر اتفاق افتاد از آن سبب ترکان تنگ چشم معانی که از خدر
فکر او برون آمدند بجمال دلبر و کمال جان فزائی بودند و اگرچه لطایف
اشعار او از حدّ و عدّ متجاوزست و همه مقبول فاما برهان فضل و دلیل
هنر و حجت لطف طبع او این قصیده تمام است که

- تا گرد ماه عارضش از خط نشان نشست
گوئی که گردد غالبه بر ارغوان نشست ۱۰
یا بر کران چشمه خور سایه افشاد
یا در میان شعله آتش دخان نشست
یا حلقه حلقه رنگش بر طرف آینه
ز آن طره ذره ذره وش عنبر فشان نشست
یا بر یقین صادق عقل مصیب رای ۱۵
از وهر تیره غایلهاء گمان نشست
با خط سبز لعل لبش بین که گوئیا
بر نیم برگ موز یکی ناردان نشست
بر گرد نقل دان دهانش نگاه کن
تا مغز پسته از شکرش بر چه سان نشست ۲۰
گوئی چو طوطی آن خط زیبای فستیش
از بهر شکر آمد و بر نقل دان نشست
طوطیست آن خط و دهنش ترجمان بی
طوطی برای نطق بر ترجمان نشست ۲۴

گر بتب برد ای شیر نسب لطف تو باد
 خالک تبب بزند لاف ز ناف آهو
 گر شود دشمن جاهت همدان چون انجیر
 کندش کین تو از پوست برون چون آکو
 صبحرا گر مدد از رای تو بودی هر روز
 نشدے زلف عشا پرده رخسار غدو
 ای که در حلقه زنجیر نفاذ امرت
 حلقه در گوش سزد ترك فلك چون هندو
 لایق و درخور تست آنکه بگفت آن استاد
 پسر حیدر حیدر دل حیدر بازو
 کار اقبال تو از کار بد اندیش جداست
 نبود کار خدایی چو فسون جادو
 سرفرازایم از جنس کسانی که ز جهل
 شکر شکر ندانند بذوق از [پینو]
 از کریمان اگر نیست وجوه شبه
 خاطر هست محیطی که بود پر لؤلؤ
 نا بعالم کرمت معطی خوردست و بزرگ
 تا بدی رشته هر بد بخصال نیکو
 باد ایام شریف ز نکو نیکو تر
 باد پوسته ز هر بد بتر احوال عدو

قطعه

و هم اوراست در نراحت نفس خود گفت
 دلیل نسبت من همتیست بی همتا * چنین دلالت جز هدیه خدائی نیست
 درین زمانه ز ابناء جنس من هستند * که کارشان بجز احیاء بی حیائی نیست
 طریق شعر اگر چند ره بکدیه برد * بنفس خویش مرا سیرت گدائی نیست
 و از دوستی دراز گوشتی خواهد برین رباعی

رباعی

و این قصیدہ در حق سید اجل نظام الدین گوید

ای زده ناولک مژگان ز کمان ابرو
 بردلی کو سپر صبر فگند از هر سو
 چون سحر نوگس پر سحر تو شد تیر انداز
 صبح سوداء تو در تیغ زدن کرد غلو
 همه شب نا سحر از غمزه سحر انگیزت
 چشم اختر شرم کرده بخون باری خو
 در هوای تو چو من ذره صفت بسیارند
 آفتابی چو رخت بر فلک خوبی کو
 دلبری از سر زلفین تو رونقها یافت
 همچو از خدمت مخدوم جهان عز و علو
 ملک السّاده نظام الدین شاه عزّت
 ملک ملک نسب خسرو صاحب گیسو
 حسن اقبال حسین ابن حسین آنکه بدهر
 آرا نیغ ایادیش ببرید گلو
 ای بتو هفت زمین را اثر هشت بهشت
 چار ارکان بدو صد قرن ندیدند چو تو
 نیست با مسند تو منصب کیوان هیر
 هست با طالع تو سعد فلک هم زانو
 چشم توفیق تو چون غمزه اکرام زند
 حرص را نیز نبینند گره در ابرو
 زحل از روی فلک در شکم خاک افتد
 گر برو عزم قوی تو بساید پهلو
 طره دیدن امثال تو چون شانه کنی
 جز در آینه نبینی بهمه حال کفو

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

۲۶۸ باب یازدهم، شعراء آل سلجوق بعد از عهد معزی و سنجری (ما وراء النهر)

آرند، خواست که بر جنیت سوار شود اسپ پای او بگرفت و افکار
کرد بر بدبیه این قطعه بگفت

سُرُورِ دلِ سَرُورِ شمس دولت * قوی دست بادی نو در پادشائی
توئی آنکه از سرفرازان و شاهان * به پای ظفر تارک چرخ سائی
منم آنکه معروف گشتست طبعم * بدخل نکوئی بکرم ستائی
توئی آنک تیغ ترا داد دایم * جهان بر عروس ظفر کدخدائی
قبولِ جناب تو می جست بنده * که تا یابد از رد گردون رهائی
بتشریف تمکین رسانید بختم * پذیرفت مدم بجاہت روائی
نماید ہی مدح من نزد کرگس * چو طاؤس در خانہ روستائی
۱۰ بر آن بادپائی که ہمدست چرخست * کہ گردد دو کون از تگ او هوئی
نوگفتی سوارت کم بر چنین اسپ * کہ در خدمت ما پیادہ نشائی
چو بر خاستم نا نشینم بروگفت * تو باری چه شایسته پشت مائی
بدان کوفتم پایت از دست نکبت * کہ تا جز بسر پیش خدمت نیائی
و در حق قاضی اسفراینی مدحی گفت و چون حق او شناخت این قطعه
۱۰ فرستاد،

زہی چو آتش [و] پنبہ شک نشانہ دیدار
ترا تپش نہ و انگشت نہ مگر کہ فروغ
دروغ گوید هرکو ترا ثنا گوید
منت بگفتم و شناختم دریغ دروغ
۲۰ و اورا گفتند شعر روان نمی گوئی، گفت

تفکر از پی معنی ہی چنان باید
کہ از مسام دل و دین جوی خون راند
شتاب نیک نیاید درنگ بہ در نظم
هر آنچه زود بگویند دیر کی ماند

حسام تو اجل کردار در صف جان ربا گشته
اجل سرگشته و حیران هی گشتی بیبرامن
چنان از کشور دشمن زراعت مندرس کردی
که کس در وی غی بیند بجز در گِردِ مَه خرمن
بنامیزد تو میدانی نمودن چشم عالم را
بخشش نعمت قارون بکوشش قوتِ قارن
خداوندا بزرگان اند پیش تخت تو حاضر
نشانه بوده در هر فضل و فتنه گشته در هر فن
فلك با کلکشان عاجز قضا با حکمشان قاصر
روان بر نخلشان عاشق خرد با لفظشان الکن
ندانم تا کجا رفتم هیدانم کنون بارے
چو کم عفلان در افگندم بیدان کُره توسن
مثال بنده و صدر تو در اثناء آن خدمت
هان بیوه است و باز شاه و باز انداختن ارزن
الا تا بهر شام و صبح سازد چرخ مشاطه
گاهی مر ماہ را یارہ گهی خورشید را کرزن
بشمیر از طریق عمر راه دشمنان بر بند
بانصافی از زمین ملک بیج دشمنان بر کن

(۱۴۸) الاجل المحترم بهاء الدین الکریمی السمرقندی،

۲۰ از اماتل سمرقند بود و لطایف الفاظ او همه شکر و قند بود، اگرچه مرکز
دائره فضل بود اما دائره وار بر مرکز خراسان احاطت یافت و چون
آفتاب در مملکت نیم روز کمالی حاصل کرد، در آن وقت که در تدوار و
نطواف بامید الطاف اشراف بسجستان آمد ملک شمس الدین رحمه الله
۲۴ در حق او الطاف بسیار فرمود و جنیبت خاصه فرستاده تا او را بحضرت

بماند گر رسد نهیت سپهر از قوت دوران
در آید گر بود امرت جهان در چشمه سوزن
اگر خدمت کند گیتی بپخشش دامنش برکن
و گر گردن کشد گردون بکوشش گردنش بشکن
شود مهر تو در هر دل چو حکم چرخ بر هر کس

۵

رسد جود تو در هر در چو نور مه بهر روزن
چنان از کشور دشمن زراعت مندرس کردی
که در وی کس غی بیند بجز در گِردِ مه خرمن
در آن روزی که از هیبت ز بیم ناخنخ و خنجر

۱۰

فرو شد دم بازدرها بر آمد جان اهرمین
ظفر جنیان شک در آب چون سیاب در آتش
جهان سوزان شک پنهان چو آتش در دل آهن
هی جوشید خون از حلقه تنگ زره بیرون
بر آن گونه که آب از نار پالائی پیلاون

۵

سنان و ریخ خون خواران چو فقر و فاقه سینه خور
سر شمشیر عیاران چو آب باده مرد افکن
زبان تشنگان در کام همچون نعل بر آتش
بزیر خود مغز سر شک چون سرمه در هاون

چو اندر رزم دل بستی بدان گوپال کوه آسا
چو اندر کینه پیوستی بدان شمشیر شیر اوزن
بجست از کاسه سر کعبتین دیده گردان

۲۰

بسان نرد شد میدان و مهره مهره گردن
هلال عید را مانست چرخ پلک اندازت

که بکشادند ازو روزه وحوش از کشته دشمن

۲۴

اگر طره بيفشانی و گر رخساره بنائی
 زهی درد شب تیره خهی شرم مه روشن
 ز عکس لب مئی دادی بما کر جرعه جامش
 میان چشم مردمها چو مستاندر در گلشن
 فراق را راست با عرم مزاج شیر با شکر
 وصال را راست با جانم خلاف آب با روغن
 زبانت می نیاساید ز تلخ عاشقان گفتن
 چو از مدح سر سادات يك ساعت زبان من
 ستوده ناصر دین خسرو سادات شرق و غرب
 که دستش جود را کان است و طبعش فخر را مسکن
 خداوندی که دستش کرد رنج دوستان راحت
 عدو بندی که تیغش کرد سور دشمنان شیون
 میدانیش کمین بنده مه از بهرام خنجر کش
 در ایوانش کمین مطرب به از ناهید بریط زن
 سنانش را کمر بنده بنهمت نیزه خطی
 کفش را گوش سوراخی بر غبت گوهر معدن
 چو تیغ از صحبت دستش ظفر یابد بر زم اندر
 سترون گردد ار هیبت همه شهباء آستن
 چنان عاجز شد از عدلش جهان کاندر همه صحرا
 نه خفتان است با لاله نه ژوپین است با سوسن
 و رای دشمنان تو کسی ایمین نمی خسپد
 همین ماهست با مغفر همین ماهیست با جوشن
 ایا عادل جهاننداری که اندر عرصه گیتی
 فرو ماندند ظلم و فتنه با مردیت همچون زن

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

هر کجا نوریست در عالم اسیر ظلمت است
 هر کجا سوریست در گیتی قرین شیون است
 بفگند دیهم ملک ارچند والا پادشاست
 بر نهد سر دود مرگ ار چند عالی روزن است
 آنکه سبیل می نهد بر گوش مردم چشم وار
 تا بدست مرگ چون در مانده سبیل کن است
 از شیخون اجل شام شبی این نخت
 قلعه را گریه از خارهاست و در از آهن است
 هر کرا شست اجل افتاد در گرداب عمر
 خسته گردد گر چوماهی روز و شب با جوشن است
 تیرکی این صفت روشن تر شود لیکن هنوز
 چشم عبرت بین مارا سرمه اندر هاون است
 گرد آن چون چنبر غریل بر گشتن خطاست
 کاسمان چشمه چشمه رزق را پرویزت است
 بر سر کوه قناعت حجره خواهم گرفت
 جان بر شوت میدم حالی و باقی بر من است
 کافرم گر رنج خود بر یک مسلمان افگم
 نیم نانی میخورم تا نیم جانی در تن است

فصیده

و این فصیده از اُمّهات فضایل اوست

بناگوش تو ای ترک منم سبای سپین تن
 من را خاک زد در چشم و گل را چاک پیراهن
 زخندان تو چون گوپیست و چون چوگان مرا قامت
 گریبان تو پُر ماهست و پُر پروین مرا دامن
 بنازد چون بنازی تو لطافت را طرب در دل
 بخندد چون بخندی تو ملاحمت را روان در تن

ز آن گریبان هرکه سر بر کرد روزی با شی
 آسمان بر پای او بوسه زنان چون دامن است
 آنکه اندر کشت سبز آسمان از فضل او
 هم عطارد خوشه دار و هم قمر با خرمن است
 گنبد گردان پیش امر او همچون رهبست
 رستم دستان بدست قهر او همچون زن است
 از من و تو کهنه تر بنده است حکمش را سپهر
 و آنگهش بنگر که طوق ماه نو بر گردن است
 در گذر زین عالم گندم نمای جو فروش
 کر جنای او دل احرار ارزن ارزن است
 خوش هول صحنی است لیکن شیر شزره در قفاست
 با نوا گنجیست لیکن ازدها در مکن است
 زخم احداث زمان بی مرهم آسایش است
 بیت احزان جهان بی مونس پیرامن است
 در ریاضت کوش کاندلر عصمهای راه دین
 سبز خنگ چرخ با تیری چو کره توسن است
 تن زنی در سایه چون خورشید باشد در اسد
 زیر شیر شزره ای مسکین چه جای مسکن است
 مرد دینی درد دین را باش و کامر دل بمان
 ز آنکه دین و کامرانی همچو آب و روغن است
 حله جنت کسی دوزد که امروزش ز سوز
 تن چو تار رسیان و دل چو چشم سوزن است
 خواب خرگوش اجل گفتار وارت بسته کرد
 الحذر کین بیشه را هر رویی شیر افکن است

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

اقبالش ار بخواهد چون آتش آب را
از سطح خالك تیره بسقف سما برد
دستت چو صبحدم سوی پروانه امید
در شامگاه حرص چراغ وفا برد
دلها اگر بخامه چون زعفران ربود
جان عدو بخنجر چون کندنا برد

و این قطعه از لطایف طبع اوست قطعه

صدر ایام جمال الدین باقی بادی * تا که آراسته داری سخن آریان را
سرور خلقی توئی زان... کره خلقی * دست تو دفع کند محنت بینایان را
۱۰ من آن بنده که دادم که تودانی که مراست * خاطری طیره کنند همه دانایان را
عوض گوشت نخام بجز انگشت ولیک * خاک در چشم زخم جمله شکر خایان را
من مسلمانم و آخر چومه روزه رسید * گوشت باید که خورم کورئ ترسایان را
و این رباعی همو گفته است در مفاخرت، رباعی

از من پدر پیر من آن مفتی * کردست بکوی نیک نای وطنی
۱۰ ز آن چاک زخم چو صبح هر پهرنی * کورا چو منی بود مرا کو چو منی

(۱۴۷) الاجل الافضل شهاب الدین احمد بن المؤید السمرقندی،

شهاب آسمان معالی و خلاصه ایام و لیلی مه در مسیر مشیر خاطر و قادی
او و مهر بر فلک در مهر ضمیر نقاد او، لطایف اشعار او بحسن صنعت
و لطف عذوبت موسوم است و تقدّم او در صناعت ارباب براعت را
۲۰ معلوم و مطلع دیوان او باین قصیده که حسن بیان و لطف از اثناء
[آن] لایحست آراسته است قصیده

بر در مخلوق بودن عمر ضایع کردندست
خاک آن در شوکه آب بندگانش روشن است

پیدا شود مرا که ترا پایه نا کجاست
 مگر غفل پاک تو بسر امتحان رسد
 بی تو جهان مباد چنان باد نا ابد
 تا آب رفته باز بروی جهان رسد

قطعه

و این قطعه هموراست

بوئی که از بهار نسیم صبا برد
 گوئی هی ز طره دلبد ما برد
 طاوس از بنفشه کلاه دگر نهد
 وز سبزه پشت طوطی دیگر قبا برد
 شمشاد طوق فاخته گردد بکوه سار
 خنخال لاله کبک دری را غطا برد
 لشکر کشید ابر بقلب و جناح او
 قوس قزح نگر که چه رنگین لوا برد
 ای پادشاه حسن که در باغ نیکوئی
 باد غم تو افسر هر پادشا برد
 لعنت سعادت در هر پادشا دهد
 جزعت سلامت از دل هر پارسا برد
 ما و هوای تو که درین وقت دست عشق
 دامن گرفته پیش سماع و هوا برد
 بلبل کنون بروضه اقبال عشق رفت
 کس رخت عاشقی بسرای ریا برد
 چشم بهار رعنا بیند چو ما اگر
 از خاک پاه تاج اجل تونیا برد
 والا حمید دین که ز درگاهش آسمان
 منشور کبریا و مثال رضا برد

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

گفتم عنان دل بکف آرم ولی کنون
دستی کجا مرا که بدان خوش عنان رسد
ز آسیب روزگار بیفتد ز دست من
هر لقمه که از تو مرا با دهان رسد
بر حسن خویش تکیه مکن رخ ز من متاب
کآخر بهار حسن ترا هم خزان رسد
آهسته دار جور و بیندیش ز آنکه من
دل باز خواهم از تو چو کارم بجان رسد *
تو آفتاب حسنی و هر شب فغان من
چون بخت پهلوان ز تو بر آسمان رسد
مقصود آفرینش عالم جلال دین
کز جود او بهر طرفی کاروان رسد
دشمن ز پیش او چو کان باز پس جهد
هر گه که دست او بخدمت و کان رسد
زخم گران رسد ز ستانش بدشمنش
وز دست او بدوست صلات گران رسد
از دیر باز خلق جهان منتظر بدند
ناکایات را چو تو صاحب قران رسد *
غواص آفرینش از آن بود در طلب
تا چون تو در بدامن آخر زمان رسد
گاهی که یافت تربیت و تقویت ز تو
چون ثبات بر کمر کهکشان رسد *
در خدمت گریخته ام ز آنکه بخت من
گر بر فلک رسد بهمین نردبان رسد *

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

شمس بازی ز من خضاب آموز * تا دگر موت کوز گون نشود
ریش در کاسه زن که تا محشر * آن سیاهی ازو برون نشود
شرف پنجدهی این دو بیت نیز فرستاد
تو گفתי ریش زن در کاسه خویش * سیه گردد کر آتش تاسه دارد
خورم سوگند اگر در خانه خود * برون از کاسه سر کاسه دارد

فصل دوم [از باب یازدهم]، در ذکر شعراء ما وراء النهر،

(۱۳۶) استاد الشعراء مؤید الدین النسفی،

مؤید که بر لشکر هنر مؤید بود و رای او رشك خورشید انور، فلک پر
چشم مانند او ندید و فرش اغبر زمین حامل مثل او نا بوده و نگردید،
۱۰ سبحان وایل در جنب او باقل و عطارد لطایف اشعار اورا ناقل، دیوان
اشعار او چون کبریت احمر و یاقوت اصفر عزیزست و کم یاب و پهلوان
نامه که بر متوال مثنوی پرداخته است آب جمله شعراء برده است و
این چند قصیده از لطایف اشعار اوست،
قصیده

از جور چرخ هرچه بجمله جهان رسد
تنها ز جور چشم تو بر من همان رسد ۱۵
جانم بخاک پای تو دارد طبع و لیک
سیرغ نیست او که بدین آشیان رسد
چون گیسوی تو نافته دارد دل مرا
بادی کزان دو گیسو عنبر فشان رسد
دل برد و من بدادم و یک شهر غم خوراست ۲۰
ترسم که بر مبالغه بازم زیان رسد
از مغز من برون نشود لاف عشقی نو
درد توام اگرچه بهر استخوان رسد ۲۵

(۱۲۵) شرف الدین بنجدی،

از حدود زاوه و نواحی خوف بود اما لطیف شمایل و خوب اوصاف بود، هزل بر جدّ وی غالب و هجا بر مدح او راجع، در نظم شیوه کوشکی و روحی را تنج کرده و بر آن نط و نهج اشعار پرداخته، درین قطعه یکی از معارف خراسان را هجای کند و میگوید

صاحباً سعد دین نو دولت * تخم بیداد و فتنه ی کارد
اندین ملک خون گرفت دلش * ز آنکه چربک زدن نی یارد
پست شد زیر بار آفت چرخ * خوشتن سرفراز پندارد
پادشاه جهان جلال الدین * که جهان مثل او دگر نارد
۱۰ آنک در رزم نوک نیزه او * کامر افعی چرخ ی خارد
ابر دستی که بر ولی و عدو * روز و شب خون و دُرّهی یارد
کوه خارا سبک عنان گردد * گر رکاب گران بینشارد
زهره زهره فلك بدرد * نیزه گر سوه چرخ بگزارد
سبل از روی دیده بر گیرد * بغلوله که چشم نازارد
۱۵ با بلندئ رای او کیوان * سخن ارتفاع کی یارد
آن گران قلیبان ناخوش را * از برای چه کار می دارد
چون ازو زرّ و سیم بستاند * کم این روسپی زن انگارد
ملک او پالت در قلمر گیرد * آنکه اورا بمالك اسپارد

هموراست رباعی

۲۰ میر محمود شاهدیت چنانک * عاشقش زود عیب ناک شود
و گرش دیرتر فتد انزال * مرد در زیر او هلاک شود
زین چنین شاهد ای شهاب الدین * دامن کون مرد چاک شود

و سراجی اسفراینی که از افاضل خراسان بود وقتی میر شمس بازی را
۲۴ هجوی کرده بود و بخضاب اورا تعبیر کرده میگوید
قطعه

(۱۲۴) الامیر الاجلّ قوای الخوافی،

امیر قوای که قدّ هنرازو با قوام و حدّ فضل بدو با قوام بود اما بقوام
و خوای فضل در وقت پرواز هواء بیان از امطار سما دری گذشت
و در نیشابور از وی شنیدم که در هری سعد طیب مرا شربتی داد علّتی
که داشتم زیادت شد این بیت فرد بنزدیک وی فرستاد، بیت

دی سعد طیب شربتی داد مرا * در حال بخوردم و بقا داد مرا
و این قطعه که بر صنعت هزل است او گفته است، قطعه

زن بردان درگه قاضی * از شما نیک نیک دلتنگم

هان و هان تا شما نپندارید * که من از جو جملتان لنگم

ی چه گوئی کجا فرو گیرم * بار هجوست تنگ بر تنگم

هم نگویم اگرچه هست بوزن * ریش قاضی دو بار هم سنگم

رباعی

هموراست

سیه کرد بو سعد ریش سپید * چو ببرید از زندگانی اُمید

شتر غازرا ماند آن روی او * سیه روی و گدگ میانه سپید

رباعی

۱۰ و این رباعی اوراست

ده گونه شگفت گل درین روزی بیست

صد کله بباغ [زاد] و یک روز نریست

بر رخم من و حال خود و کار جهان

دیر آمد و زود رفت و خندید و گریست

رباعی

۲۰ هموراست

آخر بکند فلک شمار من و تو

باز اندازد بچله کار من و تو

هم پیش من و پیش تو آرد روزی

کردار من و تو کردگار من و تو

بدان خدای که بی حکمت و ارادت او
بدی و نیکی هرگز بانس و جان نرسد
که هیچ دم نزنند در هوای تو دل من
کران نسیم وفای توام بجان نرسد
نیازمندی خدمت بغایتی برسید
که و هم خلق دو اسپه بگرد آن نرسد
بدیگران چو خطاب تو می رسد هر وقت
چرا بن که نیم کم ز دیگران نرسد

(۱۴۴) الحکیم ابو بکر بن محمد البخی الواعظی،

- ۱۰ شاعری بود معروف و بزهده و ورع موصوف اگرچه از اوساط شعرا بود
و لیکن اکثر اشعار او توحیدست و فضایل صحابه و شمایل یاران گربن
چنانکه این بیت چند از قصیده نمودار گفتار اوست، می گوید قصیده
نی از زحل بدی و نه نیکی ز مشتری
هست این همه ز داور و نیکیست دآوری
هر نیک و بد که هست ز تقدیر و حکم اوست
نز دور دایرست و نه از چرخ چنبری
اندوه و رنج و راحت و شادی و عز و ذل
رنج و عنا و فاقه و مال و توانگری
بخت جوان و دولت مسعود و روز سعد
بد بختی و بلا و عنا و بد اختی
از فضل و عدل حق شمر از خود مدان تو نا
نام هوا ز نامه اعمال بستر
۲۲ و ذکر اشعار او برین نظم است برین ایات اقتضار افتاد،

(۱۲۰) هجد الدین عیوق، (۱۲۱) شمسئ دهستانی، (۱۲۲) حمید الدین، ۲۵۵

کن جان و دل کباب درین عالم خراب
ز آن جرعه شراب کرو باشدت فتوح

(۱۲۱) الاجل شرف الحکماء شمسئ دهستانی،

شمس فلک حکمت و قطب آسمان فطنت اگرچه از دهستان بود اما شهرستان
۵ فضایل و شمایل بود و این غزل از نتایج طبع اوست میگوید
بر دل ز جور عشق تو بنگر چه میرود
بر تن ز روزگار ستمگر چه میرود
با صد هزار خلقی مسلمان نگاه کن
کآخر از آن دو غمزه کافر چه میرود
با تو بجوی وصل نرفت آب هیچ کس
از دیده‌ها هجر تو خون گرچه میرود
در عالم ای تو روز دو عالم بنیکوئی
الا حدیث عشق تو دیگر چه میرود
دل خواستی ز ما چو ز تو بوسه خواستیم
چون دل بداده‌ام سخن در چه میرود

۱۰

۱۵

(۱۲۲) الاجل حمید الدین ناج الشعراء الدهستانی،

حمید که طبعی داشت چون آب و آتش و شعری چون بوستان جنان
خوش از بزرگی شنیدم که ازو نقل کرده میگوید

قطعه

بزرگوارا آبی که بی عنایت تو
ز اهل فضل و هنر کس بنام و نان نرسد
به پیش رأی رفیع تو بر زمین کس را
حدیث رفعت خورشید آسمان نرسد
ببزد طبع گهر بار و کف زر بخت
زمانه را سخن بحر و لاف کان نرسد

۲۰

۲۴

نخل از ناف پر ز سنبل اوست * نافه آهو خطا و ختن
 ناف او گرچه چشمه طربست * نیک ماند هی بجاه ذقن
 سبز و زردست در بهار و خزان * پیکرش را ازار و پیراهن
 طرفه تر آنکه هر بهار هی * آخشیان کندش آبتن
 رنگ اورا گمان بری که مگر * با عقیق است وصل دُر عدن
 یا بر آمینت گوینا مثل * ساقی اندر پیاله ی بلبن
 گشته همنانه سماع و شراب * بوده همیشه گل و سوسن
 جسته اندر دهان او تیری * بر مثال زمردین سوزن
 خنجر شاه را مگر بد گفت * نیر از آن خورد در میان دهن
 شاه خورشید رای سام حسین * آن بخلق حسین و خلق حسن ۱۰

(۱۴۰) مجد الدین عیوق

مجد الدین عیوق که منجوق مرقد فضل او فرق فرقد و عیوق سپهر و
 زبرجدی پیود و لطافت نظم او از صفاء شراب صبح و غبوق خوشتر
 و حسن شعر و نظام نظم او از وصل یار دلکش تر این غزل از نتایج
 ۱۵ طبع و بست غزل

چون صبح شد پدید بساز ای پسر صبح
 کن در پیاله راح که هست آن غذای روح
 کن خواب برفسوس چو بر خاست بانگ کوس
 بر ناله خروس خوش آید هی صبح
 نه چنگ بر کنار و بده باده بی شمار ۲۰
 طرفی بگوئے زار ز گفتار بو الفتوح
 زین دار بت پرست که اندر جهان برست
 جز باده هرچه هست ازو توبه نصوح ۲۲

دیو از شهاب گشته گریزان بران مثال
 چون خصم منهزم ز سنان خدایگان
 اندر شی چنانکه غضنفر شده دلیل
 و اندر شی چنانکه دلاور شدی جُبان
 من روی سوی راه نهاده بفال سعد
 امید خود بریده ز پیوند خان و مان
 راهی چنانکه آید ازو چشم را خلل
 راهی چنانکه باشد ازو روح را زیان
 رنگش چو نیش کزدم و سنگش چو پشک مار
 زین عقل را عقوبت و زان طبع را فغان
 در آب او سمک نرود جز بسلسله
 بر کوه او ملک نرود جز بنردبان
 هر چند ریگ و سنگ و کوه و غار او فزود
 ریخ و بلاه تن ضرر و آفت روان
 زو در دلم نبود خطر ز آنک همچو حرز
 راندم هی ثنای خداوند بر زبان
 خسرو بهاء دولت و دین سام بن حسین
 کاقبال هست بسته بفرمان او میان

و این قصید از اُمّهات قصاید ویست در صفت سبب قصید

۲۰ چیست آن قصری در و روزن * خیره زو پیکر سَهیلِ یمن
 شکل او همچو هیأت گردون * شخص او همچو کوکب روشن
 هست قصری به پنج صُفّه و لیک * نه دریچه درو گرفته وطن
 روضه حور کرده از تن او * در چنان صنع خالق ذوالمن
 فنّ او شادئی دلست و جز او * کس ندیدست ده دل و یک فن
 ۲۵ دهن و ناف اوست بر سرو پای * زین عجب تر کسی ندید بدن

(۱۲۹) عجبی جوزجانی،

عجبی جوزجانی که از اعاجیب ایام و لیالی بود و گوش و گردن فضل
بزیور بیان او حالی لطایف الفاظ او چون سحرِ بایلی دل رُبای و چون
نسیم سحر جان افزای این قصیده از لطایف طبع و بیست قطعه

چون شمع روز روشن از ایوان آسمان
ناگه در اوفتاد بدریای قیروان
دوش زمین و فرق هوارا ز قیر و مشک
سحر سپهر کوثر ردا کرده طیلسان
آورد پای مهر جو در دامن زمین
بگرفت دست ماه گریبان آسمان
بر طارم فلک چو شه هند شد مکن
در خاک تیره شد ملک رومرا مکان
گردون جو ناج کسری بر معجزات حسن
از دُرّ و لعل چتر سکندر برو نشان
با همچو شکل صُرح مُهرّد به پیش چشم
بر روه او فشانده همه گنج شایگان
زهره چو گوی سیمین بر چرخ و در برش
دنبال برج عقرب مانند صولجان
بهرام نافت از فلک پنجین هی
چونانکه دیده سرخ کند شرزه زبان
برجیس چون شامه کافور پر عید
کیوان چو در بنفشه ستان برگ ارغوان
پروین چو وقت پویه گران تر کنی رکاب
جوزا چو گاه حمله سبکتر کنی عنان

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

وله

دنیا که درو زنده دل را مرگست * نشو گل عیش من ز اندک برگست
اصلیست خرد که فرع اورنج دلست * شاخیست هنر که بار او بی برگست

وله

گر نقد کرم دلا درین رسته نماند * خوش باش که هیچ فاقه پیوسته نماند
تا ساکن خانه وجودی هرگز * یک روز در روزی تو بسته نماند

وله

تا کی باشی برای نانی بامید * هر جائی و هردری چو قرض خورشید
با زاده خاطر و نم دیده بساز * کین آب سیاه نست و آن نان سپید

وله

مسکین دل من که روز غم را زادست * با عشوه جانی تو تن در دادست
عیشی دارد با دهننت پیوسته * بیچاره عظیم تنگ عیش افتادست

وله

یک چند ز وصلت دل رنجور آسود * رفت آن همه روزگار گوئی که نبود
۱۵ روی فلک آینه گون باد سیاه * تا از چه مرا روی فراق تو نمود

وله

چون شاهد روح خانه پرداز شود * این فرع باصل خویشتن باز شود
بر ساز وجود چار ابریشم طبع * از زخمه روزگار ناساز شود

وله

۲۰ گل را چو دم باد صبا خار نهاد * از پوست برون آمد و بر خاک افتاد
بلبل چو بدید گفتش ای حور تژاد * بد کردی تو که تکیه کردی بر باد

وله

رُخ تو شها دست دراز ظفرست * شمشیر تو آینه راز ظفرست
۲۴ گر خصم تو سیرغ شود هم نجهد * از زاغ کمان تو که باز ظفرست

۳۵. باب یازدهم، شعراء آل سلجوق بعد از عهد معزی و سنجری (خراسان)،

نیامد که یکی را از بنات کرام در حباله خود آری و از مناکحه بنت الکرم
که اُمّ الخباثت است بمصاهره بنات کرام که اُمّ المکارم باشد رغبت کنی،
این قطعه بیدیه گفت

مرا کسی ز زبان دگر کسی دے گفت
که ای فلان چو جهان جاودان نی پاید
گذشت عهد شباب و برو پدید آمد
نشان شیب کنون گر کنی زنی شاید
از آنک از پی ابقاع نوع نسل را
مگر ز جنس تو روزے نتیجه زاید
نکاح بر توره صد سفاح بر بندد
صلاح بر نو در صد فلاح بکشاید
از آن سوال جگر خای او برنجیدم
جواب دادم و گفتم که ژاژ می خاید
کسی که کرد بدو عافیت سلام علیک
جز از سلامت فی الوحده کی بیاساید
ز چند گونه کفایت که در هنر دارم
کفاف خرج من ای خواجه در نی آید
مرا نکوشد و کاریست زین زمان الحق
که بر سرم زنگی کبر خواری باید
نباشد این ز حکمی که من زنی خواهم
بنان و جامه و اورا دگر کسی گاید

وقتی یکی را از معارف اسپ بینداخت این دو بیتی بگفت
آن اسپ ترا عظیم شیرین انداخت * انصاف بد کر در تحسین انداخت
در ره گذر تو تیز گفتارے بود * اسپت چو بدان رسید سرگین انداخت

رباعی

در دور زمانه بُخل ازین مطعونان * شد فاش چنانکه حکمت اندر یونان
گر رستم دستان بمثل زنده شود * يك نان نستاند بستان زین دونان
در آن وقت که در پنجاب کرمان محبوس بود گفته است قطعه

اے سنجِ سخن ز خراسان دولتی
در یخ آب محنت بر غُر چه می کنی
پیش جماعتی که ندیدست بخل شان

سر در سر کلاه بفتدز چه می کنی
انگوریت چو هست مویزی چه میخوری

چون گوشت برّه داری از بُز چه می کنی
اندر پی نخوست کیوان چه می دوی

بیزارے از سعادت اُرْمز چه می کنی
هنگام گنج و موسم رفتن بردسیر

ای نا حفاظ سفلہ بهرمز چه می کنی

رباعی

حکمت چه بُود بتقویت جان کردن * بر خورده رنج کسب آسان کردن
انصاف بد که ناخوشیها دارد * از بهر دونان خدمت دونان کردن

رباعی

ای گِرْدَه جو کرده خرد کرده تو * پرورده بخت نیک پرورده تو
سبزی و کبودی فلک را غیرت * از سرخ و سپیدئ سراپرده تو

(۱۲۸) الاجل بدیع الدین ترکو السنجری،

بدیع ترکو که ترکان ضحیر اورا بر آن خوب روی و بزرگان طبع او خوب
چهره گان کنشاده موبند نقاش چابک دستی که بقلم نقوش مغیبات را چهره
کشادی و صورت نگارستان را با جان نگاشتی روزگاری بر قانون حکمت
۲۴ میگذاشت وقتی دوستی اورا گفت تا کی در مقام عذوبت قرار می کنی وقت

۴۴۸ باب یازدهم، شعراء آل سلجوق بعد از عهد معزی و سنجری (خراسان)،

گرد سرکوی تو هی گردهم ز آنک * خاک رمه چشم گرگ روشن دارد

(۱۲۷) شمس الدین مبارک شاه ابن الاعزّ السنجری،

مبارک شاه که فخر نیم روزست و عقل در مکتب فضل او نو آموز بساط
فضل او در بسیط عالم بیان مبسوط و عالم بلاغت شاه براعت اورا
مضبوط، در سیستان از لفظ او شنیدم که در حقّ نصیر الدین سید الوزرا
گفته است قطعه

نصیر الدین که فراش سعادت * خیام احتشامت بر فلک زد
امل را بعد تحصیلات سیری * بعون همت او شد یکی صد
مرا این وعده فرمود از سر لطف * چو شعرم نیک دید و حالت بد
۱۰ که بستانم ترا از شاه نشریف * برو چیزی نهم از خاصه خود
کم و بیشم نداد از خاص خود هیچ * بتر کز پادشاهر هیچ نستد
و در آن وقت که شرف الافاضل کرگس خوارزی بانیجای سجستان رفته
بود یکی بود از معارف آن حضرت بخل منسوب و بتنگ چشمی مشهور،
کرگس بزخم زبان از وی دراز گوشتی ستد، سید شمس الدین مبارک شاه
۱۰ این رباعی بنزدیک کرگس فرستاد، رباعی

گیرم زشه اطلس و اکسون سندی * زرّاز دو هزار سرخ افزون سندی
ای مرکب نمرد تو از فرعونی * کوجو ندهد باسب خر چون سندی
و در صفت بهرامشاه گوید رباعی
کان با کف زر بخش تو پهلو نزند * در پیش تو لاف ناف آهو نزند
۲۰ چشم تو بخشیدن صد گنج گهر * ابرو نند و گره بر ابرو نزند
در مرثیه ناصر الدین عثمان گوید رباعی

بی تیغ تو فتنه کامرانی دارد * و اسلام ز کفر نا توانی دارد
سربرکش و بنگر که زمرگ تو جهان * در پای بلا چه زندگانی دارد
۲۴ در دمّ اهل روزگار گوید رباعی

رباعی

گفتم گهر ار سفته بود اولتر * و آن نرگس اگر خفته بود اولتر
گفتا ز دو فتنه عالی بر خیزد * گر ز آن دو یکی خفته بود اولتر

(۱۲۶) الاجل فرید الدین جاسوس الافلاک علی المنجم السنجرى،

۵ فرید الدین سنجرى شاعریست که بر بساط فضیلت شاه بود و بر آسمان
هنر ماه و رخ در نعیبه سپاه، اگرچه در اوایل ایام جوانی و حوادث سنّ
و عنفوان شباب در کوی جست و جوی لذت قدمها گزاردہ بود و در
صبح و رواح از مشاهد صبح و ملاح و معانقت صہبا و راح کامہا رانہ
اما در آن وقت کہ من بخدمت او رسیدم بر سجدہ عبادت نشسته بود
۱۰ و از سر جملہ بر خاسته و برادر او صدر اجل نصیر شعرانی وزیر مالک
نیمروز بود و او در مسجد پیوستہ معتکف بودی و البتہ برادر التفات
نکردی و وقتی بنزدیک داعی آمدی و در اثنای محاورت آنچه گفته بود
تقریر کرد گفت وقتی کہ ملاحہ زحمت می دادند و لشکرها بدان سمت
نامزد شد بود وقتی بدوستی گذر کردم جماعتی از حریفان را دیدم مخبور
۱۵ شراب شبانہ بر خاسته و سر و روی کراشید و خانہ عظیم بر ایشان نا
مرتب این دو سه بیت بگفتم،
قطعه

بامدادان می گذشتم یافتم * ملحدے شش ہفت در ویرانہ
راستی گفتم چو دیدم آن زمان * ہر یکی را راست چون دیوانہ
اینست بس مجهول صاحب دعوتی * و اینست بس ادبار دعوت خانہ

۲۰ و این رباعیات هم ازو استماع افتادہ

رباعی
راہ دل من آن بت دلخواہ زند * دزدست عجب نبود اگر راہ زند
چاہیست کہ چاہ زنجش میخوانند * زلفش ہمہ رہ بر سر آن چاہ زند

رباعی

۲۴ با آنک دل تو طبع آہن دارد * جان در سر زلفین تو مسکن دارد

۲۷۶ باب یازدهم، شعراء آل سلجوق بعد از عهد معزی و سنجری (خراسان)،

و هموراست وقتی در پیش معشوقه می گریست و معشوقه بآستین اشک از
رخسار او پاك میکرد و این بگفت، رباعی

اشك من اگر ستردی ای عهد شکن * بس منت نیست ز آستینت بر من
چون کار تو آب روی بردن باشد * بر روی من آب کی توانی دیدن

۱۲۵) الاجل ابو الفضل عثمان بن احمد الهروی

حاجی هریوه از لطیف طبعان خراسان بود و اگرچه بشعر و شاعری
نسبت نداشت فاما چون اشعار و ابیات او متین و لطیف بود نام او
در سلك شعرا آورده شد، مدتی در نیشابور بودم و بمحاوره او آسودم
و میان او و رفیع مشاعرها بود و رفیع اورا کرگس خواندی و او رفیع را
۱۰ طبل بسبب آنکه بسیار خوردی و این يك رباعی در حق او گفته است
و اورا هجو کرده
نظم

گر دی طبل تو ای رفیع برست * ازچه میباش همه بسوی خورست
چون دُهل در شکجه بادی از آنك * طبل تو درّه خوار هر پسرست
گر دُهل نیست کردند چونست * که ز کاخش مدام کم سپرست
۱۰ و این رباعی ازوست و این معنی ملك اوست و پیش ازو از کس استماع
نیفتاده است
رباعی

دی گفتیش ای گشته دل از مهر تو خون
برسیب تو چیست نقطه غایبه گون

گفتا ز لطافتی که در سیب منست
آن دانه بود که می نماید ز درون

رباعی

معشوقه که عمرش چو غم باد دراز * امروز تلطفی دگر کرد آغاز
۲۲ بر چشم من افکند دی چشم و برفت * یعنی که نکوئی کن و در آب انداز

روزی که قباچه سیه می پوشد * در ظلمت شب صورت جان می بینم
و هموراست در معنی پسر که دوزی گفته
دلدار گله دوز من از روی هوس * می دوخت کلاهی ز نسج و اطلس
بر هر ترکش هزار زه می کردم * با آنکه چهار ترک را يك زه بس
در حق پسر علاقه بندی گفته است
ز آن کز لب او کان گهر کیسه نهاد * قلبست هر آن نقد که در کیسه نهاد
بند سر کیسه میخیریدم او گفت * عاشق دیدی که بند بر کیسه نهاد

(۱۲۴) الاجل محمد الدین محمد البائیزی النسوی،

از شعرای سلطان سکندرست و بکمال لطف و طبع موصوف و در شهر
۱۰ سنه ست مایه اورا در نسا دیدم و شاهنشاه نامه می ساخته و وقایع سلطان
خوارزم شاه را نظم میکرد، اورا قصاید و مقطعات کثرتست اما رباعیات
ابهام و ذو الوجهین بسیارست و همه مطبوع و بیتی چند ایراد کرده آمد
می گوید
باشد که خدای روزگاری بدهد * و این واقعه را سر و کناری بدهد
۱۵ پیراهن کاغذین کنم پیش خط * نا با خط تو مرا قراری بدهد
رباعی

در پیش تو گر بگریم ای دلدارم * نا ظن نبوی که از تو در آزارم
خط تو که دود آتش نیکوئی است * در چشم من آمد آب از آن می بارم
رباعی

۲۰ در مجلس تو هر که دی ساغر زد * پا از شرف و قدر بر اوج خور زد
با دست تو بسیار بکوشید شها * دریا چو نتوان نداشت کف بر سر زد
رباعی

در داکه دی یار در راز نزد * با من نفسی بوصل دمساز نزد
۲۴ هر تیر جفا که داشت بر سینه من * زد تا پر و هیچ يك بمن باز نزد

بمان بر تخت بخت از بهر آن تا رخم اعدارا
هر آن کام و مرادت کت هی باید هی رانی

و سیدرا اشعار آبدار بسیارست اما برین رباعی و غزلی چند اختصار
رباعی خواهد افتاد، میگوید

دل گر نه تراست غارت جانش کن * عیدست بوصل خویش مهبانش کن
جان پیش تو می کشد دل و میگوید * هر چند که لاغرست قربانش کن
رباعی

ی میرم زار و صورت جان در پیش * بر آتشم و روضه رضوان در پیش
در ظلمت عشق طرفه حالست مرا * تشنه جگر و چشبه حیوان در پیش
رباعی

هر خاک که بر دامن هر هشیاریست * دارد گهری که قیمتش بسیارست
بل سرمه نور چشم دلسوخته ایست * یا نیل کان ابروی دلدارست
رباعی

چون خاک درت شد محک دیده من * بشناس حقو نمک دیده من
۱۰ بنگر که هنوز نقش روی غم نست * در آئینه مردمک دیده من
رباعی

گر دیده رخ تو خواست پر نورش دار
وز گریه چو تر شود ز خود دورش دار
در دل هوس قامت چون سرو تو کرد
اورا سر راستیست معذورش دار
رباعی

جز با غم تو مهر و وفا نتوان کرد * تقصیر غم ترا قضا نتوان کرد
آمیخته ام با تو چو زر در سیاب * نا سوخته ام از تو حذر نتوان کرد
رباعی

۲۴ زین عریچه غارت جهان ی بینم * او بی خط و فرمانش روان ی بینم

ألاغ خدمتت مه شد که برگردون چو آب زر
 خطوط امر خویش از تخته سیمین میخوانی
 در آن روزی که از خارستان در گلبن هیجا
 ز روئے نرگس چشم مخالف لاله رویانی
 دهد از عکس خون کشتگان سبزه تیغت
 سپهر نیلگون را حُمرتِ یاقوت رُمّانی
 درون حلقه درعِ عَدُو تا با نشان میرد
 کنی از مهره پیگان نگین لعل پیگانی
 حروف نام خصم از روی لوح خاک بر خیزد
 چو ز آب تیغ آتش زخم بباد خصم بنشانی
 قضای محکمی گر ز آسمان سوی زمین آید
 اگر خواهی هم از راهش بسوی خصم گردانی
 تو آن شاهی که بهر وزن بذل بیقیاس تو
 محیط نه فلک را و هم نبسندد بیزانی
 چنان آباد شد گیتی ز یمنِ عدل و انصافت
 که چون بنیاد خُلد امین شد از آسیب ویرانی
 جهان را زندگی از روی اقبال تو می بینم
 که از روی حقیقت صورت اقبال را جانی
 بنیلی مانند از سیری سر تیغ جهان گیرت
 که بر رخساره دولت از آن نیلیست چو گانی
 همیشه تا سهارا چرخ نگریند بخورشیدی
 که تا برجیس را بر عکس بنشانند بکیوانی
 طراز رایت و عکس دواج دولت بادا
 سعادات فلک با نصرت و تأیید بزدانی

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

سلاطین جهان را خاک پایت افسر سر شد
 برُئیت ز آنکه فخر دوده سلطان نُکش خانی
 پیش صیت احسانت گه پیهودن عالم
 صبارا پای در سنگ آمدست از تنگ میدانی
 بمفتاح اشارت صد هزاران قلعه بکشائی

ببرهان ولایت صد هزاران شهر بستانی
 بگاه موج احسان غایت لب خشکی بگری
 بوقت بذل گوهر مایه دل تنگی کانی
 ترا زبید که هر روزی برای بندگی تا شب

نهد چون سایه بر خاک درت خورشید پشانی
 بعون ایزد ار فرمان دهی کمتر غلای را
 بیک ساعت نشاند خان خانان رائی و خانی
 و گر خان خطا با تو ز کیش خود برون ناید

صواب آنست کر تیغش کنی در رزم قربانی
 برای مالش فرعون ظلم و فتنه در گیتی
 کلیم وقتی و رُحمت برون آمد شعبانی
 عروس فتح روی از پرده تقدیر بناید

چو زلف پرچم عالی سر رایت بجنبانی
 ز بیم بیج رحمت کاژدهای گنج ملک آمد
 عدو همچون کشف در سنگ خارا گشت پنهانی
 زحل بر بام هفتم طارم اخضر بدرگاهت

بشکل هندوی پیر آمدست از بهر درباری
 سکندر آنچه در استار ظلمت خواست تا یابد
 ز کوثر داد خورشیدت بزرین جام نورانی

باد با خنجر پر گوهر روئینا رنگ
 در صف تعینه باغ بدان ی آید
 مریم غنچه که عیسی گلش در رحم است
 روی بکشاده چو ابکار جنان ی آید
 نا اگر خار کند همچو سنان سر تیز
 بید نگذارد و گوید که خزان ی آید
 سرو آزاده چرا بر سر پایست مگر
 در ره بندگی صدر جهان ی آید
 قدر قدرش که زحل سوده سراز پایه اوست
 برتر از دست رس و هم و گهان ی آید
 ناله رعد چرا ی شنوم از لب ابر
 گرنه از غیرت دستش بنغان ی آید
 هم رهی کردن با صیت جهان پیایت
 نه پپای هوس باد بزان ی آید
 نا که از واسطه نامیه در فصل بهار
 نو حیاتی بتن شاخ جوان ی آید
 نیست بی عزمش اگر باد سبک ی پوید
 نیست بی حزمش اگر کوه گران ی آید
 در مدح سلطان اسکندر گفته است،

شعر

زهی از روی شمشیرت قوی پشت مسلمانی
 سلیمانی و امرت را مستخر انسی و جانی
 علاء دین و دنیا کرسلاطین جز تو مرکس را
 ز دیوان ازل صادر نشد منشور سلطانی
 محمد خلقی و همچون محمد راحت خلقی
 محمد نای و همچون محمد اصل احسانی

مجاورت افتاده بود و از لطایف انفاس او اقتباس کرده آمد، این قصیده

از صبا وقت سحر بوی جنان می آید
 کین صبا از طرف عالم جان می آید
 عاشق روی گل ار نیست صبا بلبل وار ۵
 از چه آشفته و شبگیر نهان می آید
 نظرے کن بتصاویر سراپردہ صنع
 تاکہ ہر یک بچہ شکل و بچہ سان می آید
 پیر ناگشته بنفشہ است کہ بر روی چمن
 منحنی پشت ز بار حدثان می آید ۱۰
 سر دامادئ گل دارد بلبل کہ بلاف
 بزر و سیم کف و کیسہ چوکان می آید
 با سر خوش ز می عشق چو مستان گہ صبح
 یاسمن ترک کله چاک زنان می آید
 لالہ چون یوسف آلودہ بخون پیراہن ۱۵
 جامہ مالیدہ و آسیب زمان می آید
 بجز افسون زبان بند کہ سوسن خواند
 بلبل آن قصہ کہ گوید ہذیان می آید
 ابر با چشم تر و صاعقہ سینہ چو شمع
 آتش افروختہ و آب فشان می آید ۲۰
 لالہ پروردہ آن شیر نبات انگیزست
 کہ ز پستان سحابش بدھان می آید
 دم عیسی است مگر در لب پر خند گل
 کر نمیش بدماغ اصل روان می آید ۲۴

وله،

عشق جمال جانان دریا آتشین است
 گر آتشی بسوزد زیرا که روی اینست
 جائی که شمع رخشان ناگاه بر فروزد
 پروانه چون بسوزد آن سوختن یقین است
 گر سِرّ عشق خواهی از کفر و دین گذر کن
 کائنجا که عشق آمد چه جای کفر و دین است
 عاشق که در ره آید اندر مقام اوّل
 چون سایه بخواری افتاده بر زمین است
 چون مدّتی بر آید سایه نماند اصلاً
 کز دور جایگاهی خورشید در کمین است
 هر کس که دُرّ معنی زین بحر باز یابد
 در ملک هر دو عالم جاوید نازنین است
 تو مرد ره چه دانی زیرا که مرد ره را
 اوّل قدم درین ره بر چرخ هفتین است
 کارے قویست و عالی که از در طریقت
 در هر هزار سالی یک مرد راه بین است
 عطار اندرین ره چاهی فتاد کائنجا
 برتر ز جسم و جان است بیرون ز مهر و کین است

۵

۱۵

(۱۲۳) السید الاجلّ ابو علی بن الحسین المروزی،

۲۰

سید بو علی نادره دهر و واسطه عقد ایام بود آب از طبع او لطافت
 وام میکرد و آتش از ذکاء خاطر او تیزی می ربود از غیرت شکر سخنانش
 نبات مصری بسته عصایر باز می داشت و از نخلت نظم او ثرباً در
 ۲۴ سروی حمل نهان می شد و مدّتی در نیشابور با او اتفاق مجالست و

آخر بعجز معترف آیند کای اله
 دانسته شد که هیچ ندانسته‌ایم ما
 جایی که آفتاب بتابد ز اوج عز
 سرگشتگی است مصلحت ذره در هوا
 آنجا که بحر نا متناهی است موج زن
 شاید که شب غی نکند قصد آشنا
 و آنجا که کوس رعد بغرّد ز طاس چرخ
 زنبور در سبوی نوا چون کند ادا
 چون آب نقش می نپذیرد قلم بسوز
 در آب شوی لوح دل از چون وز چرا
 چون نیسب آفتاب حقیقت نشان پذیر
 ای کم ز ذره هست نشان دادنت خطا
 سبحان صانعی که کشاید بهر شبی
 از روی لعبتان فلك نیلگون غطا
 از زرّ حقّه مهره انجیر کند پدید
 ز آن مهرها بحقّه ازرق دهد ضیا
 شب را ز اختران هم دندان کند سپهر
 چون زنگی که او فتد از خند بر قفا
 در دست چرخ مصقله ماه نو دهد
 نا اختران آئینه گون را دهد جلا
 در پای اسپ شام کند اطلس شفق
 در جیب ترك صبح نهد غنبر صبا
 گوئی که آفتاب مگر ذره ذره کرد
 بر کهکشان ز ریزه مرجان و کهریا

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

رباعی

بر خامه و نامه من از بس زاری * چشم آب فشان کرد و دل آتش باری
سوز دل من قلم نیارست نبشت * آرے نبود کارِ فی آتش کاری

رباعی

گفتم بدل شکسته چون داری کار * با زلف شکسته خم اندر خم یار
دل گفت تو فارغی ز ما دست بدار * ما هر دو شکسته را بهم باز گذار
در معنی درزی بچه

رباعی

دل دوخت قبای عشق آن خوش پسر
بر روی فگنده بخیه روی چو زرم
در تاب غمش ز رشته باریک تر
تا بو که چو رشته بر دهانش گذرم

۱۰

(۱۲۲) الاجل فرید الدین افتخار الافاضل ابو حامد ابو بکر

العطار النیشابوری،

فرید عطار که عطر فضل او در اقطار آفاق ناشرست و از مثلك فضل
۱۰ او مربع ربع مسکون فایح از راه نسبت اگرچه از عطارد بچهار کمست اما
عطارد که تیرست پیش او کمان باشد، سالک جاده حقیقت و ساکن
سجاده طریقت و روح سخنش روح بخش اهل ذوق و چاشنی کلامش
جان فزای ارباب شوق و ذوق و این قضیه توحید که بیان حسن
اعتقاد او در آن ظاهرست از منشآت اوست بیتی چند که بر خاطر بود
۲۰ ایراد کرده آمد
توحید

سبحان خالق که صفاتش ز کبریا
در خاک عجز می فگند عقل انبیا
گر صد هزار قرن همه خلق کاینات
فکرت کنند در صفت عزت خدا

تا بگرد روی ترکان زلف هندووش بود
همچو اندر گرد روم از زنگ غوغا آمده
باد اقطاع کمینت ترك و هند و روم و زنگ
این دعا منشور اورا شکل طغرا آمده

(۱۲۱) شهر یاری،

شهر یاری که فضلالی شهر یاری از بیانِ دلستانِ او خواستندی و افاضل
خراسان بر مائدۀ فضل او خور آسان یافتندی و قصاید و مقطعات
او مشهور نیست فاما رباعیات او که از لطف طبع نشان دارد در اطراف
جهان سائیرست و بیتی چند که وقتی شنید آمد است ایراد کرده آمده،
۱۰ میگوید
رباعی

بس مرغ امید را که پر سوخته * بس نافته دل را که جگر سوخته
پر سوختنِ رُخان ز خورشید تو بود * خورشید رخا تو از چه پر سوخته

رباعی

بس خسته دل و بسته زبانم بی تو * وز بار دل و محنت جانم بی تو
۱۵ یا حسرت آنکه در غریبی میرم * یا خجالت آنکه زنم مانم بی تو

رباعی

بی وصل تو يك نفس رهی خوش دل نیست
گوئی که ترا برین عناکش دل نیست
احوال دلم میسر کان سیماره
چوبیست درو فتاده آتش دل نیست

۲۰

رباعی

جانا ز رخت نمی گیرد چشمم * نقش دگری نمی پذیرد چشمم
۲۲ این تشنه دیدار تو غرقست در آب * ترسم که در آب نشنه میرد چشمم

با بُن دندان ز وصلت کنه هنگام فراق
گرگ سرتیزه رها کرده مدارا آمده
من چو مجنون یا چو وامق رفته از دل صبر و هوش
تو سوی من هجولیلی یا چو عذرا آمده
از پی بوسیدن خاک کف پای ترا
دست از غم شسته من پشت بسرو آمده
وز برای استماع شعر من بنده تو باز
پیش تخت پهلوان شاه والا آمده
صدر عالم آن ضیاء الدین که اندر مدح او
این طلوع مطلع مطبوع غرّا آمده
اے جهان را از سنان نقش آرا آمده
وز معالی آستان چرخ اعلی آمده
کثرین پایه ز بذلت بحر آبسکون شده
کثرین پایه ز قدرت حرم اقصی آمده
خضم دین را بین که بر سرمانه چون کژدم دودست
ماروش رخ تو چون در صف هیجا آمده
آتش اندر سنگ خارا گشته خاکستر مزاج
آبگون تیغ تو چون در سنگ خارا آمده
قوت اسلام اندر هند تا آید بفعل
صورت اقبال تو دین را هیول آمده
در برون آوردن هر مشکل کُلی چو عقل
وهر نو بیرون محسوسات بینا آمده
در بیان سرّ معقولات جزوے لا جزم
خاطر رشک روانِ ابنِ سینا آمده

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

ای آنکه خاک را کف پای تو چون بهار
زیب و جمال گنبد دوار میدهد
بلبل بیاد مجلس تو می خورد بصبح
هر باده که ابر بگلزار میدهد
از بهر گوش و گردن آیار دولت
دریای طبع لؤلؤ شهرار میدهد

(۱۲۰) الاجل المحترم محمد الدین افتخار المحکماء ابو السجری الصندلی،

صندلی که در زیر فلک ابنوسین خورشید بر مثل او سایه نگسترده و مادر
دولت در حجره فضل فرزند چون او نپرورده خاطر خطیر او در اختراع
۱۰ لطایف معانی و اقتراح ابتکار بد بیضا و دم مسیحا نموده و آفتاب سمائی
که بر سپهر ازرقی دعوی انوری میکند از علو مدایج معزی و لطایف
پهلوانی او در حجاب خجالت مخفی گشته دیوان او بستان جان افاضل و
مستیره ضمیر امثال است و همه سخن او عالی و مصنوع و دلکشی و
مطبوع است و از اول دیوان او تا آخر جمله مختار اما بجهت استلزام
۱۵ کتاب بیتی چند از قصاید او که فلاید بحور فضل است آورده شد، در
مدح پهلوان جهان ضیاء الدین قاضی تولک میگوید شعر

ای جو دل رفته ز ما چون جان بر ما آمد
همچو دل زین روی جان را بر تو سودا آمد
ای خرامیده ز پیشم با بنا گوش چو سیم
با خطی در گرد سیم از مشک سارا آمد
من چو جوزا بر میان جان کمر عشق ترا
نو چو زهره گشته راجع سوی جوزا آمد
همچو گل نازک چو ربان خرم از من رفته باز
همچو نرگس شوخ و همچون لاله رعنا آمد

تا بر سر عروس چمن در فشان کنند
دریا بابر لؤلؤ شهرار میدهد
هر گوهر نفیس که در کاف نهاده بود
خورشید باد صبح بگلزار میدهد
گلبن حکایت از بت کشمیر میکند
سوسن نشان ز لعبت فرخار میدهد
گردون لاجوردی از خاک نیل رنگ
شنکرف میدماند و زنگار میدهد
قارون شدست باغ پس از نیستی از آنک
سیم و زرش شکوفه بخروار میدهد
یا قوت آبدار گرای هی شود
هر قطره که ابر بگلزار میدهد
انهار وصف رزمه بزار می کند
اشجار بوے کلبه عطّار میدهد
چون طوطیست شاخ زمرد سلب که حق
از لعل آبدارش متعار میدهد
زرد و نزار نرگس بر پا تنی درست
از رشک لاله گونه بیمار میدهد
فرّ مدح صدر جهان عندلیب را
بی سعی نفس ناطقه گفتار میدهد
از بهر خواب فتنه که پیوسته خفته باد
وی را خدای دولت ییdar میدهد
هرگز بنفشه بار نیاورده بود گل
تیغش بنفشه ایست که گل بار میدهد

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

وقتى خوشست و چهره كشایان نو بهار
 دارند پر ز نعمت فرخار آستین
 آراست همچو لعبت فرخار در چین
 هر شاخ گل که داشت پراز خار آستین
 از مشکبار لاله و کافور گون سمن
 شد باغرا چو طبله عطار آستین
 از عکس جام باده تو گوئی که برگ گل
 بوسیده دست ساقی و خمار آستین
 پر مشک کرد لاله نغان کش قبا
 پر زرّ و سیم نرگس عیار آستین
 کرد از براى خدمت بزم عروس وار
 گلزار پر ز لؤلؤ شهوار آستین
 چون روی همچو ماه ترا دید بامداد
 افشانند بر جمال تو گلزار آستین
 نا چرخ نیلگون سلب باغرا کند
 دامن زلاجورد و ز زنگار آستین
 بادا قبا عمر ترا از بقا تنه
 وز عصمت خدای جهاندار آستین
 بر جامه حسود تو از فقر و اضطرار
 بی بود باد دامن و بی نار آستین

شعر

شاه فلك ز تخت شرف بار میدهد
 گل همچو نو عروسی دیدار میدهد
 سروان چو سروان حشم صف هی کشند
 يعنى که شاه تخت فلك بار میدهد

زلف معتبر تو حجاب رخت بس است
خیره میوش بر گل رخسار آستین
هر چند کآتش رخ تو هست بی گرند
با این همه ز حزم نگه دار آستین
ناگه مباد چون دل پر تاب من شود
در آتش رخ تو گرفتار آستین
دامن کشان تو میروی از کبر و میکنم
پر خون من از دو دیکه خون بار آستین
درج دهان تنگ کشائی چو در سماع
در گیرد از لب تو بخروار آستین
بوسد بعشق زهره زهرا ترا ستان
در رقص بر زلفی چو تو هموار آستین
پُر دُر شد از تو دامن آخر زمان چنانک
پر زر ز جود خواجه احرار آستین
والا نظام دین که ز بهر نثار او
گلبن کند پر از گل و دینار آستین
هر روز وقت صبح فشاند چو مخلصان
بر آستانش گنبد دوار آستین
شد جیب بحر و دامن کانهایی ز نقد
ناگشت با کفش بسینا بار آستین
هر کو ببندگیش مقرر نیست مقبلان
بر روی او زنند بانکار آستین
ای آنکه پیش پای تو هر مرد سرفراز
در گردن افکند بستغفار آستین

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

چونانك روح و راحت و شادی بچان خلق
از فرّ ظلّ رأیت سلطان هی رسد
شاهی که پیش خدمت او هرکه خسروست
از بهر فخر از بُن دندان هی رسد
از بهر زیب و زینت و تاج و سریر اوست
هرگوهری نفیس که از کان هی رسد
وز یمین جود دست و نثار قدوم او
در جوف بحر لؤلؤ و مرجان هی رسد
از دولت و سعادت ذات شریف اوست
هر تخته کز طبایع و ارکان هی رسد
از کوس همچو رعد و ز تیغ چو برق او
بر فرق خصم آفت طوفان هی رسد
انعام عالم و عاطفت او بهر مکان
بیرون ز حدّ و غایت و امکان هی رسد
بر کشتهاء خشک امید جهانیان
فیض کفش همیشه چو باران هی رسد

و این قصیده غزّاء که رشك جرید عذراست بامتحان ردیف آستین گفته
است و پیش از وی هیچ کس که سر از گریبان فضل بر کرده است دامن
سخن چنین قصیده نپرداخته است، قصیده

جانا مپوش بر گل رخسار آستین
وز خون مرا بخواه چو گلنار آستین
گلنارگون شدست ز خون دو چشم من
از عشق آن دو نرگس خون خوار آستین
خواهی که تا قفاء مه آسمان دری
بنای روی چون مه و بر دار آستین

فتنه را کوتاه بود دست از حرم ملک تو
تا بود دست همیشه باد چون رح طویل
کیش آزر محو شد از تیغ آتش بار تو
وز سنان آبدارت تازه شد دین خلیل
تا همیشه شاخ گل با جام مل باشد حریف
تا همیشه خال لب با حسن رخ باشد عدیل
دست تو بادا طویل و جاه تو بادا عریض
عمر تو بادا کثیر و عمر بد خواست قلیل
بارۀ دست ترا از فضل حق بادا نگین
بارۀ عمر ترا تأیید حق بادا فصیل

و هو گفته است در مدح سلطان خسرو ملک

شعر

ای دل بیار مژده که جانان هی رسد
وی دینه جای ساز که مهبان هی رسد
وی تن اگرچه کار تو از غم بجان رسید
جان را فرست پیش که جانان هی رسد
کار نشاط و لهو ز سر تازه کن کنون
چون رنجهاء هجر پایان هی رسد
ایام درد و محنت و شدت همه گذشت
هنگام روح و راحت و درمان هی رسد
چون بلبلا نوا زن اندر چهار فضل
کان تازه گل بصحن گلستان هی رسد
ز آن بس که ابر چشم تو بگریست بر رخت
امروز بر رخت گل خندان هی رسد
آرے عجب مدار که از آب ابر چشم
در باغ و دشت لاله نعمان هی رسد

از طبانجه روی چون زرنج من زرکار شد
 نا کشیدی گِردِ شنگرفِ رخت خطی ز نیل
 نو چو رضوانی لبست چون سلسبیل و رخ بهشت
 جان خود را کرده ام بر سلسبیل تو سیل
 جان دیگر یام و هرگز نمیرم بعد ازین
 گرین بخشی دمی زان روح پرور سلسبیل
 زنجیل عذب داری در لب نوشین خویش
 وز غم عشق تو دارم من تی زار علیل
 جان من یابد شفا و کم شود رنج دلیر
 گر لب نوشین تو بخشد بجام زنجیل
 بس ظریف افتاد در بستان خوبی روی تو
 از لب همچون رطب با قامت همچون نخیل
 در همه عالم نبوده کس بخوئی تو یار
 گر نخیل تو نبوده در رطب دادن بخیل
 تا کی از تیغ و سپر با ما سخن گوئی بس است
 روه تو همچون سپر بینیت چون تیغ صقیل
 تیرِ مُژگان در کمان پر خمر ابروه تو
 دلرای آمد چو اندر دست شه تیغ سلیل
 ماه عالی رایش هر جا که تابد مهروار
 آسمان هادیش باشد مشتری گردد دلیل
 شاد باش اے آفتابی کر کمال مرحمت
 ظلّ عدل و راقّت تو هست در عالم ظلیل
 بس عجب نبود که زیر سُم اسپت در چرا
 از زمین سر بر زند شاخ زمرّد چون فصیل

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

پادشا خسرو ملکشاهی که هر سالش خراج
 می فرستد رای مرجان خان دُر و قیصر عقیق
 لیلک چون بر سر نهد تاج آسمان و آفتاب
 آن یکی باشد برو فیروزه آن دیگر عقیق
 شمس شاهان است و بینی وقت بزم و روز رزم
 در یسار ش جام لعل اندر بین خنجر عقیق
 ای عجب ده قرن باید تا یکی سنگ از قضا
 گردد اندر جوف معدنها ز نور خور عقیق
 لمعه خورشید تیغش چون فند بر فرق خصم
 در زمان اورا هی خون روید از مغفر عقیق
 تیغ [آتش بار] ریزد خون چنان کر موج آن
 لاجوردین چرخ را گردد خم خیبر عقیق

(۱۱۹) الاجل الخیر ضیاء الدین عبد الرافع بن ابی الفتح اهروی،

عبد الرافع جهان فضل و مکان هنر و آسمان مجد و بزرگی بود در فضل
 ۱۵ مدار دوران و در لطف نادره زمان و در علم طبّ مهارتی کامل داشت
 و در فنون لغت بشارتی شامل، طبع او چون دست موسی بود و در علم
 طبّ ویرا نفس عیسی و در دولت سلطان خسرو ملک محترم و مستغن
 بود و رساله جلالیه که در تفسیر نوروزیه نام او نظم کرده است بر بزرگی
 او برهان باهر و حجت ظاهرست و در نوبت سلطان شهید معز الدنیا و
 ۲۰ الدین انار الله برهانه بواسطه فضل و هنر جانب او مرعی ماند و این
 قصید در ثناء آن شاه هلال رکاب جوزا ستام محمد بن سام نغمه الله
 بر حمته پرداخته است،
 قصید

تا بر آمد از رخ شنگرف رنگت برگ نیل
 جسم من شد شاخ نال و چشم من شد رود نیل

شکل جرم او میان لون یاقوتی شفق
 جام زرینی پر از خمر مروق مینود
 دهر گوئی ناچینی بر ورقه کحلی نهاد
 در جهان اهل جهان را دست مطلق مینود
 ما جو روحانی شد اوصاف او در چشم ما
 همچو سمین غبغب قورم فرزدد مینود
 بود توسن ابلق دهر و بیابانی سپهر
 زان بیابان او چو نعل توسن ابلق مینود
 که چونیمی یاره از بازوی خوبان ی بتافت
 که چو يك چنگل ز جرّه باز ازرق مینود
 از هلال عید کار چرخ و انجم راست چون
 کار دنیا از سراج الدولة رونق مینود

شعر

سلك لؤلؤ تا نمود او با تبسم در عقیق
 من هی بام ز عشقش بر رخ چون زر عقیق
 شکر و لؤلؤ پاشد در سخن گفتن لبش
 بس غریبست این که پاشد لؤلؤ و شکر عقیق
 گاه نطق جان فرای و خنده دلکش نگر
 تا ببینی شکرش در پسته لؤلؤ در عقیق
 بر عقیق لب در آمد چون زمرد خط او
 خود چه سان زیبا بود خط زمرد بر عقیق
 کهر با رخ گشتم از عشق لب چون بسدش
 هر زمان گیرم کنون آن کهر بار را در عقیق
 از من بی سیم و زر چون یار من زر خواستست
 کردی باید سؤال از شاه بحر و بر عقیق

کوتاه کرده صبر مرا محنت فراق
بر من دراز گشته چو یوم الحساب شب
بودم بدان امید که خورشید وصل را
بر من یکی بنابدی چون ماهتاب شب
بر من گذشته ای لب شیرین یار تلخ
چون روز خصم خسرو مالک رقاب شب
کیخسرو جهان که ز باس حسام او
هر دم ز خواب بر جهد افراسیاب شب
روز و غا بگوش یلان صوت کوس او
خوشر بود ز نعمت چنگ و رباب شب
بد خواه روز رزم بتیغ چو آب تو
غلطد بخون چنانکه خور اندر نقاب شب
رخشد بروز معرکه از گرد قیرگون
تیغش بدان صفت که درفشد شهاب شب
شاه از عشق صبح فتوح تو می کند
در آمدن برای گذشتن شتاب شب
روزی که بر عدوت نباشد چو شب سیاه
راند ز بس عتاب بران روز آب شب
گر نیستی زمانه برای رضای تو
شمشیر روز بر کشدی از قراب شب
روزی هر آنکه زد بخلاف نفس و را
یکپاس زنده پیش نه بیند صواب شب

شعر

دوش گردون در صفت بحری معلق مینود
ماه نو بر وی چو زر اندود زورق مینود

در عالی که حاکم عشق تو کرد حکم
يك چك عشق ما نشد از صد گوا درست
بی دولت وصال تو ماندیم ز آنکه هست
در وعده وصال حدیث تو نادرست

۱۱۸) الاجل جمال الدین فخر الشعراء محمد بن علی السراجی،

سراجی که شمع جمع افاضل بود و بدر سپهر فضایل دل مشعله گردون
از رشك علو سخن او چون فتیله تافته و شرف قربت ابو الملوك سراج
الدولة یافته و ابن قصیده غزا که نور معانی او روزرا طعنه زند اگرچه
ردیف ایبات او شبست در مدح سلطان خسرو ملك میگوید و همین
۱۰ قصیده بر تقدّم او دلیل روشن و برهان واضح شعر

چون خواست روی خویش نمود از حجاب شب
بر روی روز بست ز ظلمت نقاب شب
سیرغ آفتاب چو افتاد در غروب
ناگه طلوع کرد چو پُر غراب شب
۱۵ بالسكر نجوم بر آمد ز باختر
ناجیح ز ماه ساخته رخ از شهاب شب
گوئی که عرض کرد هی بهر جنگ روز
در صحن آسمان سپه آفتاب شب
ز آنسان جهان گرفت که گوئی فلك مگر
فیروزه خیمه ایست مر اورا طناب شب
۲۰ گیتی که گشته بود ز عمر دراز پر
کردش ز مشک سوده و عنبر خضاب شب
آفاق تیره گشته و از تیرگی درو
۲۴ من همچو آکمی که بود در حجاب شب

(۱۱۷) الاجل معین الدین سراجی بلخی،

شمع جمع افاضل و سرو جویبار فضایل بود سراج و هاج سپهر از غیرت
پرتو مشعل قریحت او سوخته و افاضل و امائل خراسان هر يك از شعله
خاطر او در تراکم ظلمات محن هزار چراغ افروخته و این چند بیت از
غزلیات او تحریر افتاد تا از روایع و بدایع اشعار او بدین ابیات استدلال
گرفته شود،

غزل

هر کجا عشق یاری آید * ناله عفل زار می آید
گلستان نیست عارضش که درو * گل خوی بیاری آید
در دو چشم خیال عارض او * عوض نو بهاری آید
بر من از نام عشق اوشب و روز * ستم روزگار می آید
من کیم خود که سال و ماه مرا * غم او غمگسار می آید
چون خریدار او نیست عشق * خسرو روزگار می آید
ای جوادی که ملک و ملت را * از حسامت حصار می آید
بر محکم قبول می مهرت * زر جان کم عیار می آید
شیر نظم را بمدحت نو * از معانی ثنای می آید
ساعد بخت را ز خدمت تو * از جوانی سواری آید

غزل ای عهد تو شکسته و پیمان ما درست

در هر دلی ز عشق تو داغ بلا درست

هم بیدلان ز فرقت تو در عنا دژم

هم عاشقان بچستن تو در وفا درست

عهد تو در نمودن سستی خلل فزود

عهد ترا شکسته توان گفت با درست

دامن ز اشک دیده بخون در توان کشید

چون در غم تو نیست گریبان ما درست

- گر گفته ام بنقض غبار سمنند تو
لفظی هیچ صورت و رمزی هیچ فن
در ذکر و در حکایت و در شعر و در غزل
در شکر و در شکایت و در سرّ و در علن
گوینده ز ارنسار بساط رفیع نو
همچون اُوّس را حسبی بست در قرن
در من حسد کِرا و ز من درد سر چراست
نی راح در دل من و نی روح در بدن
نی مُل نه مال دارم و نی فرش و نی بساط
نه زر نه زور دارم و نی رحل و نی عطن
آزاده کجاست که گیرد مرا بغل
بیرون کند ز بیهی و گوید که الوطن
نی نی که شمع جمع منم کر صبح فضل
از آب چشم و آتش دل پر کنم لگن
گر روز محتم بسر آید ز دور چرخ
بک شب بفرق بر نهم این جان خویشتن
من صرصر هلاکم و او نسج عنکبوت
گر هیچ عقل دارد ازین بیش گو من
خوش باد باش تو و جهان گیر وزرستان
خالی مباد هرگز در آمد و شدن
دست ز جام زرین و پای از رکاب سیم
پشت ز بالش و برت از دلبر ختن
خود ی برومان که برد دشمن آب روی
خود ی خور و مک که خورد حاسدت حزن

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

باد صبا پیام گل آورد دوش و گفت
 کای خاطر تو صیقل ارواح را مسن
 از من ترا نصیحت دارد تغیرے
 رای ثقیب روی زمین سیّد زمن
 گفتم که ای صبا خبر این بودن از سبا
 بر خیز در زمان گذری کن سوی عدن
 گو کای سپهر مکرمت و آفتاب جود
 ماه امل مکان کرم مرکز فطن
 گر دشمنی قمیص غرض را بخون زور
 آلوده کرد مشنو از آن پیخرد سخن
 ای یوسف زمانه نگه کن که این ره
 چون گرگ فارغست و چو یعقوب مستغن
 سوگند مومنان بخدای و بشیر صدق
 و آنکه بحقّ سیّد سادات ابو الحسن
 سوگند قاضیان بخدای که بر کشید
 هفت آسمان و کرد درو انجم انجمن
 سوگند صوفیان بصفّا و بطیب وقت
 سوگند عارفان بوفّا و بحسّن ظن
 سوگند اهل معنی بالمح و الوفا
 سوگند اهل تقوی بالفرض و السنن
 سوگند عاشقان بوضال و کنار و بوس
 روز وداع و فرقت احباب در دمن
 سوگند ابلهان که مرا مرده بینیا
 و آنکه بدست خویش پیچیده در کفن

سیمرغ حسن بود و لیکن ز پنخ مرغ
بودش سبب مرگب و اخلاق مقترن
همت ز باز و فرزهای و نگ از نعام
طوق و غیب ز فاخنه طاقت ز کرکدن
زین کردمش بلطف و نشستم برو بلعب
همچو فریشته که نشیند بر اهرمن
راهی چو چشم مور و درو حلقه کرده مار
بو سهل بود سهلش و خزنش ابو الحزن
از دست چپ هلال چو سیمین یکی کمان
در دست راست روز چو زرین یکی عین
گفتی هلال یوسف و شب تیره چاه بود
عیوف دلو و بسته مجره درو رسن
گفتم که ای غراب مگر بهر اغتراب
دادت خدای پر که مرا در جهان فگن
گفتا که پر ندارم لیکن همی ز شوق
سوی جناب سید ایران کنم. اون
صدر زمانه قبله اقبال تاج دین
ناجی کزوست جوهر اقبال را ثمن
از رای اوست چشمه خورشید با رمَد
وز جود اوست دیکه امید با وسن
شش چیز دادش ایزد. خالی ز شش و پنخ
وین منت از خدای رؤفست و ذو المنن
نفس از هول سر از هوس و همت از ملال
دست از درم دل از غضب و جبهت از عطن

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

ی ریخت بر صحنه گل برگ ناردان
 ی کند نار بر بر سیمین ز نارون
 رضوان تو گفته که باشورهای سیم
 شبنم هی بچند از برگ نسترن
 گفتا که ای وصال تو یک روزه همچو گل
 من بر تو همچو بلبل دل خسته مفتن
 گیرم که تیره شد ز حوادث صفای تو
 آخر کجا شد آن همه عهد و وفاء من
 بر کف شراب و ی چکی زحمت سراب
 در بر سُرُپِل ی چکی دورت بمن
 گنتم رهین عشقم و دایم زمام حکم
 دارد سفر بقبضه تقدیر مرتبه
 کردم ترا وداع و بر آسودی از صداع
 رفتیم و غُرَّ جَارُکَ بِالْحِجْدِ وَالظَّعْنِ
 خیز ای غلام شانه کن آن ادم این حدیث
 دارد شجرون و هیچ نزاید بجز شجن
 زین هیکلی لطیف نه چونانک لامعی
 ی راند سوی بارگه احمد حسن
 آورد پیش شانه زد آن زلف نابدار
 همچون یکی صنم که بیارایدش شمن
 گنتی یکی عروس بدیع آمد از حبش
 از عبّرش سراغ و از مشک پهرن
 گنتی که از زبرجد خالص چهار کعب
 گوئی ز سینه‌ء زمین ی کشد لبن

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

۲۱۸ باب یازدهم، شعراء آل سلجوق بعد از عهد معزی و سنجری (خراسان)،

تا دلم جان کند اندر سر ییادی تو
تا جواب غم ییادگرت باز دم
نی خَمَش باشم ترسم که سرت بر گردد
که ازین قصه اگر هیچ سرت باز دم

و این رباعی در حق پسر نی زنی گفته است رباعی

ای نی زن پیمان شکن حور نژاد * چون نی زدم تو چند پیام باد
یکبار چونی مرا شکر بخش از لب * تا همچو نی از دم تو نکم فریاد
و این رباعی در حق درزی بچه گوید، رباعی

دل در غم درزی بچه حور نژاد * چون رشته بتاب محنتش تن در داد
۱۰ بسیار چو سوزن ارچه سر تیزی کرد * هم بجیه بی زریش بر روی افتاد

(۱۱۶) الاجل مجد الدین ابو البرکات، رحمة الله علیه،

از امجاد خراسان و افاضل گیهان بود شهد سخنش صافی و غسل کلامش
شافی و در فنون فضایل بر سر آمد و رای او غیرت خورشید انور آمد
این قصیده از قلاید قصاید اوست در مدح تاج الدین رئیس خراسان
۱۰ گفته است، شعر

آمد گو وداع بچشم آن مه ختن
دو جزع پر فتور و دو یاقوت پر فتن
بر دُر ز لعل میم و در آن میم صد شکر
بر گل ز مشک جیم و در آن جیم صد شکن
لولو چکان ز نوگس بر لاله در عتاب

۲۰

سنبل چنان بفندق بر صدغت از سن
چون یاسمین که باشد نسرين برو صبا
یا آسمان که دارد پروین برو سکن

۲۲

چون حصاری بر شجاعان دلیر جنگجوی
جمله مرجان درع و زرین تیغ و یاقوتی سنان
چون درختی بیخ او از آهن و از سندروس
شاخ و برگ و بارش از سنگرف و زر و زعفران
شخص زرینش چو خد نیکوان لاله صفات
فرق مشکیش چو خط دلبران سنبلستان

قصیده

و در مدح میگوید هم درین قصیده

آز جز نان طمع بر خوان جودت نشکند
ز آنک از تو تازه تر هرگز نه بیند میزبان
کلک تو اختر نماید از معانی در مسیر
لفظ تو گوهر فشانند در محافل از بیان
و این اگر از روی معنی اندرین می بنگری
پس تو دریا در بیان داری و اختر در بنان

و از دوستی شراب اقتراح کرد

آتش گردون زدست اندر دلم * تا بنگنارد که یک دم خوش زغم
من نیم اقبال تو تا هر زمان * بانگ بر گردون کردش کش زغم
یک صراحی آب چون آتش فرست * تا ازان آبی برین آتش زغم

غزل

گر سه بوسه بلب چون شکرت باز دم
آخر از حال دل آنجا خبرت باز دم
زاده چشم مرا لعل بدانم که اگر
روز وصلی بود از چهره زرت باز دم
هر دم آمم بسرکوی تو بر بوسه وصال
دل بدست ستم کینه ورث باز دم

۲۰

۲۴

هر چند مطایبه است تا دانی * کاین بار سخن بتیغ میگویم
و درین قصید صفت زمستان میکند،
قصید

سوش الماس می بارد فلک بر آبگیر
خورده کافور می ریزد هوا بر بوستان
شد ز سرما بسته در پولاد گوهردار آب
و آب چون پولاد گوهردار شد در آبدان
غایت سرما رسید آنجا که از آسیب او
می نیارد بود يك ساعت برهنه آسمان
تا طناب خیمه ابر اندرو بندد هوا
هر زمان از بشم و نقره میخ سازد ناودان
باغ می ماند بهندستان ز انبوهی زاغ
و آب ماند تیغ هندی را که مالی بر فسان
شاخها کافور بار آورد و این نبود عجب
شاخ اگر بار آورد کافور در هندوستان
۱۰ و هم درین قصید صفت آتش میکند

قطعه

آتشی کر عکس او چون ماهی زرین شود
زورق ماه اندرین دریا همچون بادبان
آفتابی لعل پاش و اخگری اختر نمای
گلین دینار بار و لاله لولو فشان
۲۰ و هم در اینجا صفت محرقه آتش کند

قطعه

آهنی دای پر از مرغان زرین پر و بال
پای و سرشان هم شبه تمثال و هم یاقوت سان
طرفه مرغانی که گاهی پر زدنشان در هوا
هم بیفتد پر و بال و هم بریزد استخوان
۲۴

چو هست آلت توقیع و رزم تو چکند
زمانه گر نکشد حیف و بار تیغ و قلم
خدایگانا این بینهاء خوب بدیع
نوادریست هم از اعتبار تیغ و قلم
اگرچه هرچه درین شعر خوب خاطر زاد

یکی نباشد از صد هزار تیغ و قلم
ولیک هست زمانه گواه من کاین بار

برین قصید شدم شهریار تیغ و قلم
بامر و حکم قلم تیغ تا شود گلگون

شگفته باد ز تو نوهار تیغ و قلم
شگافته سر و خایسک خورده باد عدوت

چو تیغ و چون قلم از کارزار تیغ و قلم
همیشه دست تو بادا چو دست رس داری

بدست گیری دین دستیار تیغ و قلم

۱۵ و درین قصید صفت گلها و میوها یاد میکند و میگوید
بیت

همه عقیق لب و سرو قد و نرگس چشم
همه سمن بر و گل عارض و بنفشه عذار

ابی

گمان بری که مگر هست گوی زر اندود
برو ز صندل سوده نشسته گرد و غبار

سیب

چو مهرهء زمرد میان زر تنک * کند پدید رخ سیب سبز از اشجار
شد منقط روی زمردش بعقیق * چنانکه نقطه شنگرف بر رخ زنگار
و در قطعه میگوید

هم تیغ ترا چو برق میخوانم * هم دست ترا چو میخ میگویم

عجب نباشد اگر مدح خوان شوند ترا
 زبان پر گهر شاهوار تیغ و قلم
 بر مخالف ذات و دو چشم خصم ترا
 کبود کرد و سیه نیل و قار تیغ و قلم
 بآب و نار تشبه کنند و زان دارد
 زمانه یکسر موج و شرار تیغ و قلم
 چو سیل و صاعقه کوشنده اند و پویند
 بغرق و حرق عدو آب و نار تیغ و قلم
 بزهر و قهر بر آری همی هلاک و دمار
 ز دودمان عدو زان دو مار تیغ و قلم
 میان تپی و دو رویست دشمن تو مگر
 باصل هست ز خویش و تبار تیغ و قلم
 برنگ مهر و سپهرند وز نفاذ تو هست
 فزون ز مهر و سپهر اقتدار تیغ و قلم
 هران ستاره که بد چرخ را نثار تو کرد
 ز روی ظاهر و باطن نثار تیغ و قلم
 اگر نه عدل تو بودی کجا رها کردی
 زمانه زر و گهر بر عذار تیغ و قلم
 نبوده است و نباشد ز خسروان جهان
 نظیر و مثل تو کس حق گزار تیغ و قلم
 ز انتقام تو آن دید دشمن تو چو شد
 انامل و کف تو جنت و یار تیغ و قلم
 که دید از آهن و آتش باؤل و آخر
 رخ سخوده و فرق فگار تیغ و قلم

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

عجب بود چو برنگ و بلون سیم و زرند
بدست او در چندان قرار تیغ و قلم
فلک پیاده شود ز اسپ خویش چون بیند
انامل و کف او را سوار تیغ و قلم
چنانکه بر روش روزگار زد عدلش
نیامر گشت قلمدان حصار تیغ و قلم
بر حسود و رخ بد سگال او دارد
بزرده و بکبودی شعار تیغ و قلم
برهنه خوب تر و سرنگون شریف ترست
حسود اوست مگر مستعار تیغ و قلم
یکی بخندد بر دشمنش یکی گرید
بزم و بزمش اینست کار تیغ و قلم
فروغ لون رکاب و نگین او دارند
از آن شدست جهان خواستار تیغ و قلم
رهی و ماح او را کمر دهند و گهر
زبان لال و میان نزار تیغ و قلم
بی کشیده جهان انتظار دولت او
چنانکه دانش و داد انتظار تیغ و قلم
ستودن فلک تیغ گون قلم چو برفت
حواله گشت بدو گیر و دار تیغ و قلم
چنان نشاند درو گوهر بیان ز بنان
که پر ز در و گهر شد کنار تیغ و قلم
زهی بسان نبی پیشوای دولت و دین
زهی بسان علی کامکار تیغ و قلم

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

(۱۱۵) المحکم الکامل شرف الافاضل محمد بن عمر الفرقدی

که مرقد فضل بر فرق فرقدی نهاد و شکر آب بیان او سکران جهور
نسکین می داد، در خراسان بکمال هنر و قوت فضل از اقران در
گذشت و بساط نظم عنصری را بدست حسن شاعری در نوشت و در
حضرت سلطان سعید غیاث الدین و الدین محمد بن سام نغمه الله بر حمت
از مخصوصان بود و اشعار معسول او در آن بارگاه مقبول، این چند
بیت در حق او گفته،

ای تیغ تو بی مجال تأخیر * چون تیغ سپید دم جهانگیر
در عالم کهل یکی جوان بخت * مثل تو نداد گبید پیر
ای بر در بارگاه جاهت * نه حلقه چرخ همچو زنجیر
و قصیده گفت با امتحان افاضل ردیف تیغ و قلم و سخت لطیف میگوید،
قصیده

کس از ملوک جهان یادگار تیغ و قلم
نبوده است مگر شهریار تیغ و قلم
خجسته خسرو سلطان شرق و غرب کزوست
بشرق و غرب جهان کار و بار تیغ و قلم
غیاث داور دنیا و دین که قدرت او
چو روزگار شد آموزگار تیغ و قلم
ملک محمد سام جهان ستان که فزود
بفر بنیمش یسار تیغ و قلم
برزم و بزم چه مرجان فشان چه لولوبار
بسیم خام و بز عیار تیغ و قلم
گاهی بنفشه دمدگاه لاله در دستش
ز بید و نرگس بی برگ و بار تیغ و قلم

۱۵

۲۰

۲۴

باد کبر و سلطنت گوش دلش را می نماند
کر خلیل الله شنیده حجت پیغمبری
لا جرم دارای گیتی پشه را نصب کرد
تا کند هر لحظه با او مصاف و داوری
پشه چون بی اعتضاد نیزه و عون سپر
یافت از تأیید حق بر کشتن او قادری
قابض ارواح را فرمان رسید از فیض حق
کای همای جانستان ذروه نیلوفری
خیز تا جان هوس پرورده آن خاکسار
از پی آرایش دوزخ سوی مالک بری
آن بلا دانی بنمود از چه معنی می رسید
با تو گویم گر مرا از اهل تمهت نشری
ابزدش هر لحظه میفرمود تعذیبی دگر
تا چرا آورد بیرون رسم کرگس پروری
رباعی

دی ان مه من چو روی از مهر بتافت
مه زبور نیکوئی ز رخسارش یافت
گفتم که چرا موی نمی بافی گفت
نی کار که آخر بجهان شعر که بتافت
رباعی

گیسوی تو در سیه گری موی شکافت
با پشت تو شد جفت وز مه روی بتافت
تا خود چه رسد بروی شمشاد اکنون
چون گیسوی پر خمت چنان پستی یافت

خواهی که صدف دیدک گهر باز ندارد
 هنگام سخن عرضه مکن رشته لؤلؤ
 ما لاله‌ستان کرده ز خون روی و تو آنکه
 در خواب کئی نرگس خون خواره جادو
 ای زلف شب انگیز و رخ روز تمامت
 چون عنبر و کافور بهم ساخته هر دو
 آخر دل بی جرم مرا چند بر آری
 زنجیر کشان تا بسر طاق دو ابرو
 گفتی که بزر کار تو روزی سره گردد
 آری هه امید من اینست ولی کو
 گردون ستمکار جفا پیشه نماند
 تا از تو شود کار یکی دل شک نیکو
 بستم در اندیشه که چیزی نکشاید
 زین خانه شش گوشه و زین پرده نه تو
 آن به که نهم روی بدرگاه وزیری
 کر بهر شرف چرخ کشد غاشیه او
 آن ملک طرازی که دگر بار جوان شد
 از دولت او دهر خرف گشته بد خو
 آن کز هوس راستی طبع لطیفش
 هر سال رود چشبه خور سوی ترازو
 گر شرح دهد تیر فلک منصب کلکش
 بی آب شود خنجر بهرام بیاقو

۵

۱۰

۱۵

۲۰

قطعه

و این قطعه در هجو کرگس گفته است،

آن شنیدستی که نمرد از مقام افتخار
 مدتی می سود بر گردون کلاه سروری

۲۵

هر دم بسوی مشرب عذبش ز آب چشم
گردون هزار نامه نیش از زبان فی
ای چرخ رتبی که بخارا بدور تو
در چشم چرخ همچو زمین خوار کرد ری
عزم تو گاه سیر بخورشید گرم رو
از راه طعنه گفت که آهسته نیک پی
چون شد ز عکس خط تو آکسون شب تمام
گشت از خجالت آب روان از مسام خوی
بگذار تا بخط و کفت اقتدا کنند
شام سیاه کاسه و صبح سپید پی
کیوان باوج قصر تو هرگز کجا رسد
چون هست آستانه تو فوق کل شی
صدرا مدان ز جنس دگر شاعران مرا
دانم که اهل رشد شناسی ز اهل غی
در شیوه سخن نرسد هیچ کس بن
هرگز بگرد شمس رسیده است هیچ فی
تا لازم حیات بود اعتدال طبع
بادا رسیده صیت جلال تو حی بجی

قصیده

از روی تو چون کرد صبا طره بیکسو
فریاد بر آورد شب غالیه گیسو
از زلف سیاه تو مگر شد گریه بان
کر مشک بر آورد فلک تعبیه هر سو
از شرم خط غالیه تاثیر تو مانده است
در وادی غم با جگر سوخته آهو

از ی بیارگاه روان قاصدی فرست
 چون کرد قاصدان صبارا زمانه پی
 از خط سبز پیکر معشوقه بهره گیر
 کایام کرد مفرش مینای باغ طی
 گلگون عیش را پس ازین تنگ دار
 چون ملك باغ پست شد از ترك ناز دی
 هر دم حدیث صفت کوثر چه میکی
 نسپرده بزم خسرو و عشرت بزیر پی
 صاحب قران مسند اقبال ناج دین
 کابی دگر گرفت ازو گوهر قصی
 والا محمد بن محمد که پیش او
 بر چهره قباد نهد روزگار کی
 طوطی مقالتی که ز تاثیر نطق او
 شاخ شکر دمید ز جرم نحیف فی
 چون دست او صحیفه اقبال نشر کرد
 در ناله آمدند کریمان آل طی
 پرسیدم از خرد که فلك هست صدر او
 از ساق عرش منهی تقدیر گفت هی
 ی گفت عقل دوش که حای و هم کیست
 آواز داد چرخ که رای رفیع وی
 آن چرخ سرعتست سمنش که نعل او
 ابروی فتح نقش کند بر رخ جدی
 فکرت مسیر وهر سپاهی که ی کشد
 دست فلك دوال رکابش ز بال کی

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

شاهها خلاق از تو عزیز و توانگرند
درویشم سزد که بدست هوان دهد
پوشیده زهره جامه زربفت و مشتری
محتاج خرقه ایست که در طیلان دهد
در عهد چون تو شاهی کر فضله سخات
هر روز چرخ را شب دریا و کان دهد
شاید که بعد خدمت یکساله در عراق
نام هنوز خسرو مازندران دهد
تا آسمان چو کسوت شبر را رفو کند
۱۰ گه از شهاب سوزن و گه ریمان دهد
بادی چنانکه کسوت عمر ترا قضا
یک سر طراز مملکت جاودان دهد

(۱۱۴) الامام الاجل شمس الدين محمد بن عبد الكرم الطبري،

نادره ایام و لیالی که او خزانه جواهر و لآلئ معانی بود خواطر و اذهان
۱۰ فضلا بکنه نکتہ که او پرداختی نرسیدی و طباع سلیم و خواطر مستقیم
در پیش قریحت او معوج نمودی، در سمرقند فضایل او سمر شد و
صاحب اجل نظام الملك صدر الدوله و الدین اورا در ظل عنایت و
رعایت خود آورد و او آنچه در مدح او پرداخته است همه عذب و
دلاویزست و اشعار آبدار او بسبب ذوق و لطف شهرتی گرفته است،

شعر،

خیز ای گرفته روی مه از طلعت تو خوی
تا چهره حیات بشویم ز آب می
پر خنده دار صبح دم از می لب قدح
تا کی دم زمانه خوری چون دهان فی

هر سر گرائی که کند خصم تو بعمر
بازوش وقت حمله بگزر گران دهد
ای خسروی که حفظ تو هنگام اهتمام
گوگرد را ز صولت آتش امان دهد
هرجا که رایت از در تدبیر در شود
تقدیر بر وساده حکمش مکان دهد
پهزند چرخ و اختر و بخت تو نو جوان
آن به که پیر نوبت خود با جوان دهد
فرّ هبای سلطنت آنرا بود بحق
کش حکم تو بسایه چترش امان دهد
هر اهلی که در سر چوبی کنند راست
چون رخ تو چگونه قرار جهان دهد
اعجاز موسوی ندهد هرکجا کسی
چوبی شعیب وار بدست شبان دهد
صد قرن بر جهان گذرد تا زمام ملک
اقبال در کف چو نو صاحب قران دهد
در رزم رستی نو و در بزم حاشی
گردون ترا عنان قزح بهر آن دهد
با بحر بر زنی چو بدست قدح نهد
وز مهر کین کشی چو بدست عنان دهد
هرکو چو تیغ با تو زبان آوری کند
قهرت جواب او بزبان سنان دهد
بر گرد بارگاه تو کیوان شب بتافت
تا روز بوسه بر قدم پاسبان دهد

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

وقتست اگر لب تو بعهده مزورے
 بیمار عشق را شکر و ناردان دهد
 مائیم و آب دیده که سقای کوی دوست
 صد مشک ازین متاع بیک تای نان دهد
 آن بخت کو که عاشق رنجور قوی
 با این دل ضعیف و تن ناتوان دهد
 و آن طاقت از کجا که صدائی ز درد دل
 در بارگاه خسرو خسرو نشان دهد
 فریاد من ز طارم گردون گذشت و نیست
 امکان آن که زحمت آن آستان دهد
 نه کرسی فلک نهد اندیشه زیر پای
 تا بوسه بر رکاب قزل ارسلان دهد
 در موضعی که چون دم روح القدس ز باد
 نصرت همای رایت اورا روان دهد
 تیغش ز کله سرب می مغز دشمنان
 نسرین چرخ را چو هما استخوان دهد
 در برگ ریز عمر عدو صرصر اجل
 نوروز را طبیعت فصل خزان دهد
 و اطراف باغ معرکه را تیغ آب رنگ
 از خون کشتگانش گل و ازغوان دهد
 تر دامنی دشمنش از روی خاصیت
 رنگ از برون جوشن و برگستوان دهد
 راه نجات بسته شود بر زمین چنانک
 مرگ از حذر عثمان بره کھکشان دهد

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

آن سرکه چرخ از سر تکلیف بر گرفت
در امثال حکم تو بر آستان نهاد
تا در قبول عقل نیاید که آدی
دل بر بقاء مملکت جاودان نهاد
جاوید زی که نوبت ملک ترا قضا
در وجه دفع فتنه آخر زمان نهاد
هموراست

شرح غم تو لذت شادی بجان دهد
لعل لب تو دلم شکر در دهان دهد
طاووس جان بجلوه در آید ز خرو
گر طوطی لب بجدی زبان دهد
شمعیست چهره تو که هر شب ز نور خود
پروانه عطا به آسمان دهد
خلقی ز پرتو تو چو پروانه سوختند
کس نیست که حقیقت رویت نشان دهد
زلفت بجادوئی ببرد هر کجا دلیست
و آنکه بچشم و ابروی نا مهربان دهد
هندو ندیدم که چو ترکان جنگ جوی
هر چه آیدش بدست بتیر و کمان دهد
جز زلف و چهره تو ندیدم که هیچ کس
خورشید را ز ظلمت شب سایبان دهد
مقبل کسی بود که ز خورشید عارضت
هیرانش تا بسایه زلفت امان دهد
گر در رخ بخندی بر من مننه سپاس
کان خاصیت می رخ چون زعفران دهد

شاه جهان مظفر دین خسرو عجم
 کرفخر پای بر سر هفت آسمان نهاد
 در تنگ نای بیضه تدبیر عدل او
 نقاش طبع صورت مرغ شیان نهاد
 قدرش رکاب با فلک اندر رکاب شد
 فرمانش با زمانه عنان در عنان نهاد
 ای صفدری که در صف هیجا ترا خرد
 همتای پیل جنگی و شیر زیان نهاد
 از انتقام عدل تو با ضعف خویش کبک
 در چشم باشه و دل باز آشیان نهاد
 چشم بنفشه صوب قهرت بخواب دید
 سر چون عدوت بر سر زانو از ان نهاد
 بر بام هفت قلعه گردون هزار شب
 حزم تو پای بر زیر پاسبان نهاد
 تویی قرینی از همه اقران از آن قبل
 نامت زمانه خسرو صاحب قران نهاد
 دستت سبک مخالف دین را بباد داد
 ز آن بادها که در سر گرز گران نهاد
 جاه تو اسپ بر سر مهر سپهر ناخت
 جود تو داغ بر دل دریا و کان نهاد
 جز سرمه اجل نبرد حسرتی که دهر
 در چشم دشمن تو بنوک ستان نهاد
 تیر تو مسرعیست که پیش از زه کمان
 تقدیر مژده ظفرش در دهان نهاد

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

قصیدہ،

تا غمزہ تو تیر جفا بر کمان نهاد
 خوی تو رسم خیره کشی در جهان نهاد
 بس جان نازنین که بلارا نشان شده
 زان تیرها که غمزہ تو در کمان نهاد
 صبرے که در میان غم دستگیر بود
 از دست محنت تو قدم بر کران نهاد
 عیبی که چشم بدوزد ز تیرگی
 دست زمانه در سر زلفت عیان نهاد
 و اندیشه که کم شود از لطف در ضمیر
 گردون برآز با کمرت در میان نهاد
 بر ره نشسته دیده که تا چون وفا شود
 آن وعدها که لطف تو در گوش جان نهاد
 در خط شوم ز سبزہ خط تو هر زمان
 نال لب چرا بر آن لب شکر فشان نهاد
 بر سر زخم ز غیرت زلفت که از چه روی
 سر بر کنار تازه گل و ارغوان نهاد
 این گونه مشکلات که در راه عشق تست
 دل بر وفای عهد تو مشکل توان نهاد
 دامن یقین که نشکند الا ثنای شاه
 مہری که عشوہ تو مرا بر زبان نهاد
 منت خدایا که بنام خدا یگان
 بر چرخ پیر مسند بخت جوان نهاد
 دست زمانه گوهر شاهی بفال نیک
 در آستین حکم قزل ارسلان نهاد

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

صریرِ کلکِ تو در کشفِ مشکلاتِ جهان
 چنانکه نغمهٔ داود در آداءِ زبور
 بزیرِ دامنِ افلاکِ خلفتِ آن مجمر
 که کرد جیبِ اُفق را پُر از بخار و بخور
 بگردِ خطّهٔ اسلامِ حفظتِ آن خندق
 که می تیابد شعری برو مجالِ عبور
 سوے حرمِ خلافتِ ترا همان آتش
 نموده راهِ که اوّلِ کلیم را سوے طور
 تو روی با علی کرده که رایت صبح
 بزیرِ سایهٔ آن کم شود بوقتِ ظهور
 ترا بجلِ متین است اعتصامِ چه باک
 اگر گسسته شود رشتهٔ سنین و شهرور
 چراغِ بختِ تو زان شمع بر فروخته‌اند
 که آفتابِ پیروانه خواهد از وی نور
 نهالِ جاهِ تو زان حوض یافتست نما
 که از زرخِش او حاصل آمدست بجزور
 فراستِ تو چو افکند نور بر عالم
 نماید در تنقِ غیبِ هیچ سیرِ مستور
 های همتِ تو گردنانِ گردون را
 ز عجز و ضعف چو عصفور دید و ما العصفور
 همیشه نا نتوان کرد حصرِ دورِ فلک
 ترا چو خورِ فلکِ بادِ عمرِ نا محصور
 صلاحِ ملک و ملل بر عنایتِ مبنی
 دوامِ دین و دول بر کنایتِ مقصور

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

بدان طبع که دهان خوش کنی ز غایت حرص
 نشستہ مترصد که فی کند زنبور
 ز کرم مرده کفن بر کشی و در پوشی
 میان اهل مروّت که داردت معذور
 بوقت روز شود همچو صبح معلومت
 که با که باختہ عشق در شب دیجور
 پیاده دست میالای کان همه خونست
 که قطره قطره چکیدست از دل انگور
 دل مرا چو گریبان گرفته جذبہ حق
 فشاند دامن همت بخاکدان غرور
 بشد ز خاطر اندیشه می و معشوق
 برفت از سرم آواز بریط و طنبور
 ز هر چه کردم و گفتم کنون پشیمانم
 بجز دعا و ثناء خدا بگان صدور
 وزیر مشرق و مغرب نصیر دولت و دین
 که باد رایبت عالیش تا ابد منصور
 نه بر حدیقه فکرش وزیده باد غلط
 نه بر صحیفه عزمش نشستہ گردد فتور
 ز طول و عرض جهان کمال او صد ره
 مهندسان خرد معترف شدہ بقصور
 نشستہ در دل و چشم ملوک هیبت او
 چنانک صولت می در طبیعت مخمور
 زهی دقایق لطفت خفی چو جرم سہا
 و لیک گشته چو خورشید در جهان مشهور

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

بگوش جان من آمد نداء حضرت قدس
 که ای خلاصه تقدیر و زبده مقدور
 جهان رباط خرابست بر گذرگه سیل
 گمان مبر که بیک مشت گل شود معمور
 بر آستان فنا دل منه که جاے دیگر
 برای عشرت تو بر کشیده اند قصور
 مگر تو بی خبری کاندین مقام ترا
 چه دشمنان حسودند و دوستان غیور
 بکوش نا سلامت بمأمنی برسی
 که راه سخت مخوفست و منزلت بس دور
 بین که تا چه نشیب و فراز در پیش است
 ز آستان عدم نا به پیشگاه نشور
 ترا مسافت دور و دراز در پیشست
 بدین دو روزه اقامت چرا شوی مغرور
 تو در میان گروهی غریب مهمانی
 چنان مکن که بیکبارگی شوند نفور
 بین که نا شکست سپر و نت پوشیدست
 چه مایه جانورند از تو خسته و رنجور
 چه بارهاست ز تو بر تن سوام و هوام
 چه داغهاست ز تو بر دل وحوش و طیور
 بدشت جانورے خار میخورد غافل
 تو نیز میکنی از بهر سلب او ساطور
 کناغ چند ضعیفی ز خون دل بتند
 محفل آری کین اطلس است و آن سیفور

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

باب یازدهم،

در ذکر لطایف شعرائی که درین قرن بوده‌اند بعد از عهد دولت
معزی و سنجری،

فصل اول، در ذکر شعراء خراسان،

۵ (۱۱۲) الاجل صدر الحکماء ظہیر الدین فاریابی نور الله مرقه،

افضل الزمان و اکمل انسان آسمان مجاهد و جهان مآثر اگرچه مولد او
فاریاب بود اما مینه و میسرہ سپاہ بلاغت او قلب جمله فصحاء عجم
میشکست با این همه اشعار رخشان سر بر آستانه او می نهاد نتایج طبع
راست او را در عراق خطبان راغب خاستند و ملوک این اطراف
۱۰ بضاعت فضل او را خریداری کردند در دولت اتابک ابو بکر آسایشها
یافت و چنین شنیدم از بزرگی که شی در مجلس اتابک ابو بکر این
رباعی بگفت

ای وُرْد ملایکه دعاے سر تو * سر نیست زمانه را بجایے سر تو
با دشمن تو نیام شمشیر تو گفت * سِرِّ دل من باد قضاء سر تو
رباعی

۱۵

شاه از تو کار ملک و دین با نسق است
وز عدل تو جانِ ظلم و فتنه رمق است
در عهد تو رافضی و سنی با هر
کردند موافقت که بو بکر حق است

۲۰ و تمامت دیوان او مطبوع و مصنوع است و شعر او لطیف دارد که لطف
او هیچ شعر دیگر ندارد و این چند قصید از اشعار او در قلم آمده، قصید

سپید دم که شدم محرم سراے سرور
شنیدم آیت توبوا اِلٰی اللّٰه از لب حور

در ره عشقت بسی عاشق بینم چو خود
پای ز حسرت بگل دست زانده بسر
ی نگرم روز و شب کار خود از پیش و پس
نیستم از چپ و راست جز ز تو زیر و زبر

۵ (۱۱۲) الاجل جمال الدین ناصر شمس يعرف بکافرک غزنین،

ناصر شمس که ریاض فضل او ناصر بود و دیده عطار دجال او ناظر و
در غزنین از مشاهیر شعرا بود و هزل بر وی غالب و هجاء اکابر و مذکور
امثال شیوه او بدان سبب خلق او را تعظیم کردند و از بیم زبان او
اغراض او را وفا نمودندی و در هجو یکی میگوید
قطعه

۱۰ پدرش گر بنانش دست برد * بشکند خورد ناخنان پدر
پسرش گر بخوانش در نگرد * بر کشد چست دیدگان پسر
وله

آنچه سرمای بخل خواجه کند * به دی درون دمه نکند
از بخیلی که هست کبرش را * بکسی زن درون همه نکند
قطعه

۱۵ هر که در آم ز در حجره خواجه * از بهر من آن غر بر پای نباشد
ترسد که فرو ریزد کبر از در کونش * چندان که در آن حجره مرا جای نباشد
غزل

تا ولایت بدست ترکانست * مرد آزاده مرد بی ناست
۲۰ جهد کن تا درین کون باشی * روز روز دریده کونانست
قطعه

این قوم را نگه کن در خون یکدگر * بر خاسته همه بشی خون یکدگر
۲۲ قوی سیفعلون و گروهی سیجعلون * کردند پاره پاره همه کون یکدگر

- هر روز چند بار مرا از فراق خود
 از عقل می ستاند و بیهوش میکند
 بر کس مباد آنکه برین سوخته جگر
 آن عارض و کلاله شوش میکند
 گویم ز جور هجرش فریادها کنم
 باز امید وصلش خاموش میکند
 ناکام بین که از بن دندان می کشم
 هر بد که بر من آن رخ نیکوش میکند
 هر ساعتی که یاد غمش میکند دلم
 † روزمر سیه ز نور بناگوش میکند †
 چشم سپید کرد ز زلف سیاه خود
 روزمر سیه ز نور بناگوش میکند
 و این غزل هم از نجات روض طلیعت و نفاتات سحر قریحت اوست غزل
 با چون ماه تو ماه ندارد خطر
 با لب چون نوش تو قدر ندارد شکر
 زلف پریشان تست آفت هر مرد و زن
 عارض رخشان تست فتنه شمس و قمر
 چون تو خرای بناز پای نمی بر زمین
 سرو سہی پیش تو دست زند در کمر
 قد چو نیر تو کرد پشت مرا چون کمان
 عارض چون سیم تو کرد رخ من چو زر
 در پی وصل تو ام بسته دل و خسته جان
 از غم هجر تو ام خشک لب و دیده تر
 ناولک دل دوز تو بی سبی هر زمان
 از پی بی رحمتی زخم زند بر جگر

(۱۱۰) عبد المجید عبهری، (۱۱۱) اسمعیل بن ابراهیم الغزنوی، ۲۹۵

چون وصف مشک آن گل کردم سزد که یام
از تو گلی و مشکِ وز شاه نام و نانی

(۱۱۰) جمال الشعرا عبد المجید عبهری،

عبهر بوستان فضل و اختر آسمان هنر بود، لطایف شعر او طرب انگیز
و بدایع سحر او جان آویز، این يك غزل بر منوال شعر ختم الشعرا
گفته است که امروز زمانه نوبت ماست بر مطالع و مقاطع و دقت و رکت
و حسن و قبح سخن او دلیلی واضح است، غزل

تا عشق تو در دلم مهیاست * بر دل بد و نیک عشق پیداست
تا صبر در صلاح بر بست * اندر دل من هزار سوداست
تا قافله وصال بگذشت * آواز فراق دوست بر خاست
با دل چو فراق او قرین شد * زین روی شد این تم کم و کاست
از صحبت عشق شاد گشتم * تا عشق بخود دلبر بیاراست
چون نام تو بر دلم رقم شد * عیشم چو زمانه در مداراست
چشم سوی جام و دست زی رطل * دل سوی نشاط و زی تماشاست
بر دار پاله نوش کن می * چه وقت عبادت و مصلاست
شادان بنشین و می هی نوش * گر دیده عشرت تو بیناست

(۱۱۱) جمال الشعرا اسمعیل بن ابراهیم الغزنوی المعروف بزریس،

اسمعیل که شعر او عذوبت سلسیل و طراوت زلال و فرات و نیل
داشت جزالت با سلاست آمیخته و لطافت با متانت جمع آمده و این چند
۲۰ غزل چون در منظوم از آن سلك است و این ابیات چون لؤلؤ منشور
نتیجه آن كلك، میگوید غزل

جان هر شراب وصل کرو نوش میکند
دل حلقه ز زلفش در گوش میکند

ور چو زهره عارضش را مشتری آید سزد
 مشتری گر پیش آن خورشید خوبان ایستد
 برگش هر لحظه شرمش قطره آرد پدید
 تا که گرد آید که در چاه زنجندان ایستد
 گر به پیش خد گزنگش قمر بندد کمر
 بنده باشد که پیش تخت سلطان ایستد
 خسروی کز عدل و احسان ملک را پیرایه ساخت
 ز آنک شاهانرا قیامت عدل و احسان ایستد
 آن جهاننداری که چون عدلش کان اندر کشد
 نوک پیگانش عدورا در دل و جان ایستد
 آن سپهر ایوان مهر افسر که روز بار او
 قبصر روی بخدمت پیش دربان ایستد

شعر

و این نیز شعراوست

ای زلف و عارض تو از مشک و گل نشانی
 بر گل چو مشک باشد گردد عطر جهانی
 مشک اگر بگیرم دست از گلت ندارم
 تا مشک گل نسیمت بدهد مرا امانی
 گل خد و مشک خطی چون تو بقی که دارد
 بر آفتاب گل بوی از مشک سایه بانی
 مشک گلی که دارد آن گل بجان خرد دل
 کان گل که مشک ساید ارزان بود بچانی
 مشک ترا چه خواند گل طرفه نقش بندی
 تا مشک باز آری بر طرفه گل ستانی
 چون گل رخت بهوسم یام ز مشک بوئی
 چون مشک تو بهوسم یام ز گل نشانی

سلطان بهرامشاه آنکه جهان گویدش
کای فلک کامران بنده فرمان تو
ای ملک شرق و غرب سایه ایزد که هست
مایه دریای فتح چشمه پیکان تو
هر ملکی که شرف پای نهد بر فلک
باد مقیم آن ملک چاکر دربان تو
شیر فلک کی سزد طعمه شمشیر تو
چرخ گران کی کشد حمله بکران تو
تنگ شود چون ز بیم عالم بر پر دلان
باد جهان ظفر عرصه میدان تو
اے زده بر کارزار دایره صد هزار
روز و غا بر زمین مرکب گردان تو
تا که زمین را قرار هست ز دور فلک
در همه احوال باد یار تو یزدان تو
ملک ملوک جهان بادا در ملک تو
جان سلاطین عصر بادا در جان تو

شعر

ماه اگر نظاره آن شمع خویان ایستد
چون شود پیدا رخس از شرم پنهان ایستد
دل ز چوگان دو زلفش زان نیاساید که گوی
کم بود ساکن که پیش زخم چوگان ایستد
پیش چشمش دسته ترگس بخدمت ایستاد
در چمن چون پیش لاله سرو بستان ایستد
سر کجا باشد بنامیزد ز روی و زلف او
مشک گلریزان نشیند بوسه ریزان ایستد

عاقبت کارش چو اسم جد شهریارش محمود دو قصیده در مدح سلطان
گفته

شعر

دوش بوقت سحر جان تو هم جان تو
 کر غم تو خون فشاند دیده ز هجران تو
 جمع بد احوال من چونکه بدیدم رخت
 کرد پریشان مرا زلف پریشان تو
 نا دل مسکین من مسکن مهر تو شد
 چشمه چشم کشاد چاه زخندان تو
 جان تو کان آرزوست در همه عالم مرا
 ناکه شکر بر چند لب ز نمکدان تو
 طیره شود آفتاب چونکه بهر بامداد
 ماه رخت بر کشد سر ز گریبان تو
 وعده وصلم بده ناکه تماشا کند
 دیده چون ابر من گرد گلستان تو
 دی صنایا ناگهان فتنه شد از یک نظر
 دیده گریان من بر لب خندان تو
 ای صنم از لطف تو راز دلت دیدم
 گر نشدے مانع صدره کتاف تو
 از قبل شعر نیک شهری جوان من
 وز پی روز وصال من شد جوان تو
 جان و دلم برده زانکه نبردی بکار
 آب عقیق بمن لعل درافشان تو
 جور ممکن بر دلم ز آنکه ندارد زوا
 شاه جهان هیچ حال جور فراوان تو

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

سی ذات کشان دامن و بر جسته میان
اندر نگ و پوی بسته پیوسته میان
این طرفه که میکنند بنشسته میان
سه چشم کشاده حُکم سی بسته میان
در صفت ندما و فضلالی گیهان میگوید این رباعی

قوی که ز خاطر آب آتش ببرند * با جوزا دست دانش اندر کمزند
از گوهر لفظ خویش کان گهرند * کر نظم لطیف رشک نظم گهرند
و این رباعی که تیر فلک را در استماع آن از تحیر چون تیر دهان باز بماند
در وصف کمانچه می پردازد رباعی

۱۰ ساز تو چو نون و می آمد بمثال
وین قامت چون الف از آن هر دو چو دال
خورشید چو تو نبیند اندر یکحال
یک دست گرفته بدر و یک دست هلال

و در صفت بریط پردازد رباعی

۱۵ شکر سخنی که نیمه بادامست * بی پخته سخنهای طریها خامست
از هشت زبان او بدل پیغامست * کین هفت اقلیم بی دم من دامست
و در وصف چنگ این ترانه گفته است و این گوهر سفته رباعی
ای چنگ سر افکن چو هر مفتنی * در پای کشان زلف چو معشوق منی
گر ضد ترست خشک پس در چه فنی * هم خشک زبانی تو و هم تر سخنی

نوکی که نوکِ ناوکِ تقریر او دینه سهارا بدین بساطِ خضرا بدوختی و
شعاع آتش قریحت او خس و خاشاک نوک جهل را بسوختی و تباشیر
۲۲ تنویر اصطناع سلطان بهرامشاه اختر طالعش چون نام او مسعود بود و

شاه گردون چو ز تيمار نو روبه گردد
چکند فتنه که در سایه سامان نشود

غزل

و هم اوراست اين غزل،

حلقه حلقه مشک دارد بر کران ارغوان
توده توده لاله دارد در میان ضميران
خیره گشت از خدّ او ماه دو هفته بر فلک
طیره شد از قدّ او سرو سہی در بوستان
گه سخن گوید بمجلس چون عطارد بي دهن
گه کمر بندد بیدان همچو جَوّزَا بي میان
جز زنجانش شنیدستی ز سیم ساده گوی
جز ز زلفش دیدی از مشک سوده صولجان
سنبل پستش کشاده بر دل و دینم کین
نرگس مستش کشیک بر تن و جانم کان

غزل

و هم اوراست اين غزل

ای دوست عاشق از بر تو زار میرود
دل پر ز رنج و حسرت و تيمار میرود
مسکین کسی که در همه عالم رهین چو من
در صحبت فراق ستمکار میرود
بي یار و دل منم خنک آن کس که در جهان
با دل ہی خرامد و با یار میرود
از مهر تو تعدی و از عشق تو ستم
بر بنده تو ییحدّ و بسیار میرود
خوبی بمجلس تو ہی آید عجب
آرے سزا بنزد سزافار میرود

رباعی

و این رباعی در معنی نرد گفته است

جدّ رایش در مآثر جدّ دانش در جهان
 جود بذلش در مفاخر جود کفش در نظر
 همچو رُوح اندر طبایع همچو رُوح اندر بدن
 همچو راح اندر قنینه همچو ریح اندر خضر
 ای نهاده از سعود گنبد فیروزه کار
 وی رسیده از سعود دولت فیروزه گر
 رای میمون ترا بر فوق فرق چرخ جای
 رایت محمد ترا در تحت ساق عرش سر
 هر مهبی در ساحت گردون برای لعب تو
 از هلال و بدر چون چوگان و گوی آید قمر
 کاخ اقبال از کمال طبع شادت دل کشای
 شاخ آمال از نوال دست رادت بازور
 نسر طاہرا شکار خویش پندارد ز کبر
 باز چتر تو چو بکشاید بهیجا بال و پر

غزل

۱۰ و این غزل هم اوراست

دل من بی رخ تو محرم ایمان نشود
 درد من بی لب تو مرهم درمان نشود
 کیست بر گوی زمین در خم چوگان فلک
 کش قد از گوی زنخداں نو چوگان نشود
 گیرد مفشان ز سر زلف چو آئی ز شکار
 تا ز بوی خوش او آب گلستان نشود
 بی پشیمانی پیش تو کشیدم دل اگر
 دلت از بردن دل باز پشیمان نشود
 کیش و قربان نکشائی ز میان تا ز غمت
 صد دل از کیش برون نآید و قربان نشود

اوج خضراء بسیط از وے ملّٰع در نجوم
 موج دریائے محیط از وے مرصّع از درر
 گه دلِ گل از سموم عنف او آید بچوش
 گه گل دل از نسیم لطف او آید بیر
 شد عروس طاعت ابلیس ز امرش خاکسار
 گشت شاه تویت آدم ز فضلش تاجور
 دین احمد از جلال قدر او شد کامکار
 ملک محمود از کمال صنع او شد مشنهر
 از قبول اوست کز اقبال شاهنشہ فرود
 ملک محمودی و دین احمدی را فخر و فر
 ظلّ حق بهرامشہ خورشید ملّت آنکہ هست
 نار عنف و نور لطفش دلفروز و جان شکر
 آن جوان بختی کہ آمد تیغ گوهردار او
 برج حشمت را نجوم و درج نصرت را گھر
 آن جهان بخشی کہ آمد کفّ گوهر بار او
 کاخ همت را نگار و شاخ دولت را ثر
 دولت سرمد گرفت از رای منصورش جلال
 ملّت احمد فرود از رایت فتحش ظفر
 چون ز لؤلؤ بحر بحر و از کواکب حوض حوض
 چون ز ریحان عرض ارض و از گھر حجر حجر
 جود جود و خلق او روحی است در طبع امل
 عرف عرف خلق او روحی است در جسم هنر
 آبگیر از بیم او پیوستہ با سمین زره
 آسمان از باس او هموارہ با زرین سپر

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

(۱۰۸) العید المحترم محمد بن عثمان العتبی الکاتب،

بینی که قلم از یمن بینش مایه دار بود و جهان جان را از مدد بیان او
همیشه بهار عروس فضل از معانی او سوار و خلخال یافته و لباس هنر
از معانی او طراز جمال گرفته و او را چند تألیف است که هر یک بر
روی فضل چون دیه بصیرند و بر آسمان لطف چون بدر منیر و یکی
از آن جمله بزم آرای فخری است که در بدایع تشبیهات و روایع اوصاف
داد فضل داده است و حق بیان گزارده و این قصیده از بدایع بیان
شافی و ودایع ضمیر صافی اوست که ابتداء آن بتوحید خالق بی چون و
آفریدگار این فرش بو قلمون میکند و تخلص بمدح پادشاه جهان پناه و
۱۰ زینت تاج و گاه و تخت و کلاه بهرامشاه میگوید، شعر

مشت و شکر و سپاس بی قیاس و حد و مر
ذو الجلالی را که بی حکمش نباشد خیر و شر
مالك الملکی که هر روزی زند چون لاله چاک
دست چرخ از حکمت حکمش گریبان سحر
هم مبرّا ذات او از موت و فوت و عزل و هزل
هم منزّه نعت او از عیب و ریب و خواب و خور
بر اقصای جلالش و همرا نبود مجال
بر مبادئ کمالش فهم را نبود ممر
یافته نمکین و تسکین از کهالش فرش و عرش
خواسته تنویر و تدویر از نوالش ماه و خور
بی نیازست از وجود و بی زیانست از عدم
نر وجود او راست نفع و نر عدم او را ضرر
هم ز زیب و لهُو فعل او مبرّا یک یک
هم ز عیب و سهو قول او معرّا سر بسر

۱۵

۲۰

۲۴

وله ايضاً،

ای ماه روی خوب تو بستان دیگرست
 مارا لب تو چشمه حیوان دیگرست
 چاک از فراق روی چو خورشیدت ای پسر
 چون صبح صد هزار گریان دیگرست
 چشم بد از تو دور که در چشم روزگار
 از عکس چهره تو گلستان دیگرست
 سوی تو همچو گوی روان آمدم بسر
 از بهر آنکه زلف تو چو گان دیگرست
 خورشید هم ز عشق تو بی صبر شد از آنک
 بر تو ز سایه تو نگهبان دیگرست
 یا رب چه طالعست که هر ساعتی مرا
 در کفر آن دو زلف تو ایمان دیگرست

شعر

و هم اوراست این شعر

زهی چاک از فراق تو غریبان را گریانها
 یکی بر دار و فرمان کن نقاب از جمله جانها
 چه بادست آنکه در سر کرد خاک بوستان از گل
 بر افروز آتشی از گل ببر آب گلستانها
 چو لعلت جنبش آغازد خهی پر نوش ساغرها
 چو جرعت ناوک اندازد زهی پر زهر پیگانه
 تو در پشت پدر بودی که از مهر تو دایه ات را
 بجای شیر خون دل فرود آمد پیستانها
 چو اندر بزم بنشستی خهی ناهید مجلسها
 چو اندر رزم بر خیزی زهی بهرام میدانها

در حرم دولتش يك جو نيندیشد هي
 مار افعی از زمرد برگ کاه از کهریا
 ای نهاده جاه تو بر تارك گردون قدم
 وای کشید دست تو در چشم رادی توتیا
 از برای صُفَه جاه تو در برج شرف
 وائی گردون هی بافد بساط کبریا
 نافه آهوی سنبل خورده اندر خاک هند
 بوی ندهد بی نسیم خلق تو اندر خطا

شعر

هم اوراست این شعر

۱۰
 اے نور بناگوش تو خندان بقر بر
 طوبی لك یاقوت چه پوشی بدر بر
 چون نقش تو در آئینه روح بخندد
 نقاش خیال تو بگرید بصور بر
 ای رشك گل روی تو از تاب بنفشه
 چون لاله مرا داغ نهاده بچگر بر
 صد نافه سر بسته کشاید چو نشیند
 عطار سر زلف تو بر باد سحر بر
 از رشك تو در دیده خورشید زخم خاک
 تا سایه تو با تو نیاید ناثر بر
 آمیخته اند آن خط و این چشم بخوی
 ۲۰
 هم دود بآتش بر و هم سیم بزر بر
 هم کوبل سیمین زن و هم کوبک زرین
 از چشم و رخ من بکلاه و بکر بر
 ای در چمن عشق تو چون سرو خردرا
 ۳۰
 هم پای بگل مانده و هم دست بسر بر

روزی که روزگار بنای تو می نهاد * ناهید رودها زد و خورشید فالها
بر تخته جمال تو هر روز آفتاب * از حسن جیها کشد از لطف دالها
شکل تو چرخ را ببلندی و راستی * چون روی شهریار نماید مثالها
چون باغ ابر شسته بخندید حالها * چون سرو آب دیک ببالید بالها
تا چرخ مژده داد جهان را بعدل تو * شد ملک دین و دولت را تازه حالها
در جویبار عدل روان گشت آبها * در باغهای دین ببر آمد نهالها
و هم اوراست این شعر

ای بناگوش تو داده ماه را نور و صفا
سرو مشکین طره و گلبن سپین قفا
حلقه زلفت برنگ و شعله نورت بروی
تیرگی را مایه آمد روشنی را کیمیا
هست نقاش از هوای روی تو دست بهار
گشت عطار از کند زلف تو باد صبا
آسمانی بهر آن سیاهگون بندی کمر
آفتابی بهر آن زنگار گون پوشی قبا
تا ترا روی چو خورشیدست مارا عار نیست
همچو نیلوفر در آب دیک کردن آشنا
چشم جز در چهره خوب تو نکشاید خرد
از برای آنکه تو ماهی و او مردم گیا
ای ز بهر جان خلقی بی دل و خسته جگر
چشم بی آب تو داده آب شمشیر جفا
هم ز دست جور تو مارا بود فریاد رس
مرکز انصاف و قطب دولت و چرخ سخا
گلبن طبعش دهد هر فصل دیگر گون غر
بلبل جودش زند هر روز دیگر گون نوا

اصلش از خاکست و آب و روز شب زان گل خورد
تا شگفتی نآیدت کو زرد و لاغر میشود
اوچه غواص است با رب زآنکه چون او غوطه خورد
نور جان در بحر ظلمت آشناور میشود
خشک میگردد عطار در دهان بر آسمان
چون زبان او بمدح پادشا تر میشود
آن جهاننداری که هر شب از جواهر آسمان
بی سوال از عکس تاج او منور میشود
آن خداوندی که از تأیید دولت هر زمان
بر همه خصمان ملک و دین مظفر میشود
تربیت باید هی از ابر خلقش ساعتی
آنکه اندر ناف آهو خون معطر میشود
تا های عدل او پرواز کرد اندر جهان
باز جرّه بنده بر طوق کبوتر میشود
لشکر منصور او هرگاه صف بر میکشد
قلب شیر آسمانش قلب لشکر میشود
ای خداوندی که پیک فخر را در ملک تو
از برای مژده دادن پایا پر میشود
از بخار ناخفت روی هوا کل میدمد
وز نهیب موکبت گوش فلک کر میشود
گر پری خواهد که آسیبی زند ملک ترا
نا زده از شور بختی دیو منظر میشود

شعر

و این شعر اوراست

ای چرخ را نموده برفعت مثالها * در شکل دلبری تو جان را دلاها
۲۵ جانی رسید که نگردد محیط تو * گر سوی چرخ بر رود اندیشه سالها

شاه گفتا غلط نکرده‌ستم * ور غلط کرده‌ام جوام هست
شرط باشد بوقت کردن فصد * گوی سپین گرفتن اندر دست

(۱۰۷) الاجل الافضل تاج الحکماء عطار الدانی ابو بکر بن

محمد بن علی الزّوحانی،

روحانی که روح کلام او قالب را روح بود و شعر او راحت نفس صباح
و لذت صبح خاطر او بحری بود که ازو جواهر منظوم ی زاد و طبع او
کافی بود که همه لآئی معالی ی داد از زبان سلطان بین الدولة بهرامشاه
گفته است این شعر

منت خدایرا که جهان در پناه ماست * سجن که ملوک زمین بارگاه ماست
۱۰ روزی سپیدرا همه آئید روشنی * در سایه سعادت چتر سیاه ماست
آئید هفت کشور و اقبال هشت چرخ * اندر چهار گوشه ترک کلاه ماست
ما روی عالم و بتآید کردگار * نصرت بروز معرکه پشت سپاه ماست
اندیشه چون ز عالم علوی گذر کند * آنجا رسد که پایه اول ز جاه ماست
ما آفتاب دولت و باران رحمتیم * صحرای ملک سبزه و دولت گیاه ماست
۱۵ و هم اوراست در تشبیه قلم این شعر

چیست آن مرغی که چون منقار او تر میشود
چشم و گوش اهل معنی دُرّج گوهر میشود
آب را ماند بگاه جستن و رفتن و لیک

هر زمان دودیش چون آتش بسر بر میشود
تا بدست آید سخن را آب حیوان در جهان

همچو ذو القرنین اندر تیرگی در میشود
عقل جادوکار دور اندیش رنگ آمیز را
بند کردن باد را از وے مصوّر میشود

برای ملک روا باشد ار جهاد کنی
 بروی گل سزد ار مالش ز کام کشند
 همیشه تا بخرد و فروخت باشد نرخ
 که هرچه میشود آنرا ربا و وام کشند
 بمان بشاهی چندان بزی که می سرکه
 شود حلال برین چیزکت حرام کشند

و هم اوراست این بیت

ز برگ نسترش چون بنفشه سر بر زد
 هزار عاشق دیدم که دست بر سر زد
 ۱۰ و این قطعه وقتی گفت که بهرامشاه قصد قصد کرد
 ملک بخوردن باده چو مطربان بنشانند
 بپر گرفتن خون قصد کرد و رگ زن خوانند
 بمحشک فرخ فرخنده مبارک پی
 بجوی سیم درون شاخ سرخ بید نشانند
 بنوک آهن پولاد جوئے سیم بکند
 ۱۵ ز دست زرفشان ملک عقیق فشانند
 قطعه

آمد آن کودک مسیح پرست * نیش الماس گون گرفته بدست
 طشت زرین و آبدستان خواست * بازوئے شهریار عالم بست
 ۲۰ نیش بگریست گفت عزّ علیّه * اینچنین دست را که یارد خست
 سر فرو برد و بوسه داد برو * وز سر نوك نیش خون بر جست
 و هم درین معنی گوید این

این عجب بین که * کر سمن شاخ ارغوان بر جست
 بود فصّاد همچو شاه تمام * ذقن ساده اش گرفت بدست
 ۲۵ گفت فصّاد این روا نبود * دست هر سوزدن چو مردم مست

ز دشمنانش شب و روز آفتاب و بخار
 بجای فضله حیات از ره مسلم کشند
 چنان نمایش دارد بنجبرش خورشید
 که از نیامش هر روز لعل فام کشند
 اگر بمشرق در يك نیام بینندش
 بوقت صبح ندانند کز کدام کشند
 زهی مظفر و منصور خسروی کافلاک
 غبار جیش تو در دیده ز احترام کشند
 ز انتصاف و ز انصاف تو شگفتی نیست
 ذوات مخلب اگر چینه همار کشند
 سگان صید تورا چون فلاده نو باید
 ز یال شیر بروز شکار خام کشند
 بنفخ صور چو یحیی العظام بر خوانند
 بمشرگاه در از رزم تو عظام کشند
 مظفرا ملکا در جهان سپاهی کش
 که بر و بجز از آن کوب ازدحام کشند
 فلك فزون شود از لشکرت سپاه زنند
 زمین کم آید اگر دامن خیام کشند
 چو هند و سند گرفتی مثال ده بسپاه
 که تا ز چین و بین سوی مصر و شام کشند
 ز تیغ دست مکش نامجوی از آن بجهان
 که پادشاهان تیغ از برای نام کشند
 برنج نفس جهان را فگن باسایش
 که رنج نفس بملک اندرون کرام کشند

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

ز پیش صبح چنان بر دمد هی گوئی
که ز آشیانه عقیق هی لحام کشند
ستارگان را بیک ز پشت لشکر حام
ز روی چرخ بکایک میان دام کشند
بدست حام چو یابند سام را مظلوم
ز ابتسام صبا انتقام سام کشند
گهی ز ماه برآن ناخج و سپر سازند
گهی ز مهر برآن نیزه و حسام کشند
ز عدل سلطان مانا خبر نداشته اند
که صبح و شام ز یکدیگر انتقام کشند
خدايگان سلاطین که مرکب ظفرش
بگاہ رنبت بر مسند انام کشند
ابو المظفر بهرام شاه بن مسعود
که بار نعمتش از شکر خاص و عام کشند
مین دولت شاهی که خسروان جهان
بیاد بزمش بر پای می ز جام کشند
بروز هیما اقبال و فتح و نصرت و بخت
نجیب موکب میونش را زمام کشند
گو یساق بگلگون و ابرش برسد
سیاه و خنگ شب و روز اگرچه گام کشند
کمان دولت و بختش هنوز نیم کش است
جهان چو تیر شود راست چون تمام کشند
زبان آنکه بملکش چو سوسنست دو سر
بنفشه وار ز سوی قفا ز کام کشند

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

آن صدف بود بیضه تیغش * که ز نصرت سرشته شد گهرش
از فراوان که جان خورد چه عجب * گر کند جان ز خورد جانورش
نی نی او خود ز اصل جان بوده است * زان طبیعت ز جان نهاد خورش
اصل جان گر ز خون و باد بود * هست جان مرکب جهان سپرش
آن کان گام و هم تگ خنگی * که نیابند ابر و باد درش
ای هنرمند خسروی که جهان * چون ترا دید عیب شد هنرش
خواهدی آفتاب تا شودی * گوشه افسر تو مستقرش
پای مالی ز عدلت ار دیدی * مسند خویش ساختی عمرش
خسرو نیست دشمنت ور هست * چون به بینی ز نیست سان شهرش
خون که بر کین تو بجوش آید * ایزد از خنجرت کند هدرش
در سر ار هیچ گرددش باده * گشت خواهد میان خاک سرش
تیغ آنرا که او یکی افعیست * بزمرّد برون کنان بصرش
تو برو چون قضائی از ایزد * نکند سود با قضا حذرش
تا بگوید کسی که برق چو جست * رعد باشد بحکم بر اثرش
۱۰ بر جهان باش دادگر که بناد * بتو ماند این جهان دادگرش
ای ملک باش حافظ ملکش * وای فلک باش صاحب خبرش
و این قصیده هم اوراست که گفت

سپید دم که خط نور بر ظلام کشند
براق خسرو سیاره در لگام کشند
۲۰ هی بر آید خورشید از مالک شرق
چو خنجری که بتدریجش از نیام کشند
چنان نماید اطراف لاجورد سپهر
چو سوده که شگرفیش بر رخام کشند
ز آفتاب فلک زان سبب چنان گردد
چو زر پخته که بر روی سیم خام کشند
۲۵

رَوْح و عقل را ذوق بخشید و صفاء خاطر او کوثر را مکرر خواند و تمامت دیوان او مقبولست و کئی اشعار او معسول اما طرفی از آن طرف و بعضی از آن نیف ایراد کرده آمد و این قصیده از غرایب قصاید ویست میگوید

شعر

۵ نازنین سرو بارور نگرش * که برد سجده سرو غانفرش
زیر آن بگذر و شگفتی بین * کافتابی شگفته بر زبرش
کس ندیدست بارور سروی * کافتابی دمد ز برگ و برش
زیر هر سرو اگر ثمر باشد * دیده کرد از کنار من ثمرش
آفتاب از بچشمه گردد باز * چشم بنهادهام بره گذرش
۱۰ ز آن نیاید هی بچشم درم * که نیام هی بچشم درش
هست گوئی زمرد و مرجان * سبز خط و لب شکر شکرش
یا چو پر زاده طوطی که بود * مانده متعار در میان پرش
بس غریبست اینچنین طوطی * که ز متعار بر دمد شکرش
نمکین از چه شد لب شکرینش * گر نکردم باب دیده ترش
۱۵ سحر از شب بر آمدی زین پیش * می بر آید کنون شب از سحرش
آتش از سنگ اگر جدا نشود * پس دلم بایدی میان برش
خواهی کر رخ کمر زنده * تا کنم دیده گوهر کمرش
نی فی آن زر که از رخ خیزد * بکمر کی کند لب خطرش
شاه داند بهاش کرد که هست * رخ من بر عیار تخت زرش
۲۰ شاه بهرامشاه بن مسعود * آنک نناید آسمان دگرش
پادشاهی که آفتاب و مهست * روز پیگار خنجر و سپرش
آن یمین است ملک را که بچود * بر نتابد یسار بحر و برش
رعد و ابرست طبل زیر گلم * چون بغرید موکب ظفرش
کردی ابلیس سجده گر بودی * گیل آدم ز خاک صحن درش
۲۵ دشمن از نام خنجرش گوید * خسته گردد زبان بکام درش

تا آنکه نوش کردم آب حیات عدل
 بی آب میناید ملک سکندرم
 بوسید تاج و تخت سر و پای من از آنک
 چون تخت پایدارم و چون تاج سرورم
 جز خیر ناید از من و گر نیستی چنین
 در ملک و دین خدای نکرده میخیزم
 قصدی همی کنند ز کوناه دیدگی
 تا در حسن بچشم کریم بیش ننگم
 گر هست بنده که بگوید جواب این
 پذیرفتم از خدای که اورا پرورم

و گویند که دران وقت که سلطان بهرام شاه لشکر سلطان سوری را
 بشکست و رایت فتح و ظفر معلا گردانید و سر سوری روان کرد بخدمت
 سلطان سنجر و جماعتی از ارکان آن دولت را اسیر کردند سید حسن در
 میان آن اسیران بود، سلطان بهرامشاه فرمود تا اسیران را سیاست کنند،
 ۱۰ حسن گفت من کله دارم در خدمت پادشاه اگر مرا بنزدیک او برید
 عرضه دارم، اورا بخدمت بهرامشاه بردند، سر بر زمین نهاد و این رباعی
 ادا کرد که
 رباعی

آنی که فلک به پیش تیغت نآید * بخشش بجز از کف چو میغت نآید
 زخم تو که پیل کوه پیکر نکشد * برپشه همی زنی دریغت نآید
 ۲۰ سلطان در حال اورا عفو فرمود و تشریف منادمت ارزانی داشت،

(۱۰۶) الحکم شهاب الدین شاه علی ابی رجاء الغزنوی،

اگر شعرای مالک بیان پهلوانند او شاه بود و اگر فضلا بر آسمان فضل
 اخترانند او ماه بود، شعرا و سحر حلال و آب زلال را تعمیر کرده است
 ۲۴ و نظم او عقد منظوم و در مشور را تنفیر کرده معانی دل فریب او روح را

نثر دروغ بر چو منی افترا کند
کز نظر راست گرد ز دریا بر آورم
سر شستی دهم همرا ز آتش ضمیر
گر هم بر آب کار نشویند محضرم
از کس چو ماه و مهر سپر نفکم از آنک
چون تیغ صبر و نیز سحرگه دلاورم
از باطل زمانه کیم سایه بر فید
کاندر پناه سایه حق بو المظفرم
سلطان بین دولت بهرامشاه شاه
کاقبال او گرفت بانصاف در برم
در آرزوی آرزو اندر نیامدست
آنها که شد ز قوت عقلش مصورم
ای کاشکی پذیردی و کارش آمدی
تا جان نهاده بر طبقی پیش او برم
گوید حنوبشکرو خود اورا سزد که هست
از آسمان سریر و ز خورشید افسرم
ماه نجسته امر نه که مهر مبارکم
جان مجسم نه که عقل مصورم
در منزلت رفیع تر از چرخ اعظم
در مرتبت نجسته تر از سعد اکبرم
هم سایه خدام و همسایه های
کردست ازین دو سایه سعادت منورم
همچون حواس نوبت من پنج ازان شدست
کامداد بخت يك دله هستند لشکرم

چون سر فگنده گرم گوئی صَراحیَم
 چون خون گرفته خندم گوئی که ساغرم
 در قهقهه ز گریه دل چون گلاب زن
 در خرّی ز سوز جگر همچو مجرم
 از روی آنکه روی دلم سوی هزل نیست
 من در گه ز توبه بسی بی گه نرم
 استغفر الله ار بثل زلتی کم
 الحمد لله از سر آن زود بگرم
 در خواب کم شود دل آگاه من از آنک
 بیدار کرده نفس صبح محشرم
 احوال خویش اگرچه بگفتم یکان یکان
 سوگند میخورم که ندارند باورم
 ناورده بشعر چو من در هزار سال
 اینک تو ایدرے فلکا و من ایدرم
 در عهد من هر آنک کند دعوی سخن
 خصم خدای گر بشیند برابرم
 بر خلق داوری نکنم بهر نظر و نثر
 ایرا که من نخواسته داداست داورم
 مردانگی باز و جوانمردی خروس
 خرسندے ها و وفاء کیوترم
 منت خدایرا که نیفکد دست حرص
 اندر نشیب وقف ز بلاء منبرم
 سردی زرق و خشکی سالوس چون نبود
 حاجت نیوفتاد بزهد مزورم

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

از تاب آفتاب دل کوه خون گرفت
آوازه در فگند که یاقوت احرم
آب دهان کرم گیره شد بجلی
بفشاند مهر لاف که دیاء ششترم
نقش طراز خانه دنیاست هست نیست
یا رب تو نیستی ده کین نیست در خورم
تا بیش جز برای عروسان قدس را
در دل که هست آئینه غیب ننگم
چند از زبان برای دل دیو مردمان
در دیو لاج غیبت مردم گیا چرم
ران تا لبی سپید کند هر سیه زبان
دردا که چون زبان قلم گشت دفترم
زین آبگون قفص که شب و روزی پرد
چون عمّ خویش جعفر طیار بر برم
چندین درین مشبک خود گیر مانده ام
کز بند زال طبع کشایند شپهرم
زین نه سرای پرده نیلوفری برون
یک طاق گلشنی است که آنجاست منظم
سر چون قلم ز لوح وجودم بریده باد
گر خود بساق عرش فرود آید این سرم
با این شرف ز غصه طفلان روزگار
خونابه چون جنین دهن بسته می خورم
چون سرو پاک دامن خواهم هزار دست
تا از درون چو غنچه گریبان دل درم

بی نقش همچو آینه آبی منقش
 بی عطر چون فریشته جانی معطر
 خون در تم چو نافه ز اندیشه خشک شد
 جرم همین که هم نفس مشک اذفرم
 هر لحظه دور جام نهی در دهد چو گل
 این پر شکوفه گلشن سبز مدورم
 گردون بد حریفم سر سر هی زند
 وین کفرین که گوید بر زخم نشرم
 گفتی چو گوشوارت دریست در دهان
 در در دهان چه سود که چون حلقه بر درم
 بر گوشمال چرخ تپی چشم همچو ناله
 اینک ریگست راست نهاده چو مزمر
 بر سر نیاید از من يك ذره تیرکی
 چرخ ار فرو گدازد صد بار دیگرم
 گفتی دریغ رنج حسن هم گرافه نیست
 آخر بیوه رنگی این رنج میبزم
 گر من بنیم جو بخرم خنگ چرخ را
 پس همدم مسیح نیم هم نگم خرم
 گر هستم نیست چه باکست گو مباش
 چون حاجتم نیست بهستی توانگرم
 خاکست رنگ دنیا پاکست نقش دین
 خاکی هم فروشم و پاکی هم خرم
 آبی معتدست چه زیور دهد درم
 خاکی ملون است چه سنگ آورد زرم

۵

۱۵

۲۰

۲۴

تبرّز او درین شیوه واقف گردد،

شعر

داند جهان که قرّه عین پیهرم
شایسته میوه دل زهرا و خیدرم
دریا چو ابر بار دگر آب شد ز شرم
چون گشت روشنش که چه پاکیزه گوهرم
طبع چو آتش تر و هر دم خلیلوار
هر خوش گلی دگر دمد از آتش نزم
دُری پر از عجایب دریا شود ز حکم
هر قطره که در صدف جان پرورم
روید نبات نی شکر از جویبار گوش
چون نایره کشاد زبان شکرگرم
گر طبع آب خوردن شکر بود چراست
از آب طبع زادن لفظ چو شکر
نیر فلک که هست سخن را کان سخت
می بنگد سپر ز زبان چو خنجر
گر صد هزار پیکر لفظست جانشان
بخشیده منست که جان دو پیکرم
پی کور کرد چشم بدان را و چون صدف
پیرایه دار حق ز درون بست زبورم
سهلست اگر بنظر من بنگری از آنک
منظوم عالم ملکوتست مخبرم
گل بلبل گریند در باغ سیرم
مه اختره پسندد در پیش اخترم
دارم زبان ژاژ نعام که سوسنم
بینم چشم و عشق نیازم که عیبرم

۵

۱۵

۲۰

۲۵

سهم تو بکشاده خون از هیأت باد وزان
 بیم تو بر بسته راه جان بر اعضاء جین
 بس کسا کو رفعت عیسی هی جست از فلک
 زخم گرز تو مرا اورا کرد یا قارون قرین
 تاجداران را پناه درگهت جنات عدن
 شهریاران را سیل خدمت خیل متین
 هر که خواهد تا به بیند آفتاب زر فشان
 گوینا و مرا ترا در مسند شاهی بین
 جود تو بر بست دست ابر و بحر و آفتاب
 نیغ تو بکشد پای عدل و داد و امن و دین

و هم او گوید این قطعه در
 یسار است دیهم کجسروسرا * بفرخنده آئین نوشین روانی
 یکی صورت آمد هایون کمالش * که جز جان نخواندش انسی و جانی
 ملائک ز سبع السموات دایم * مدد کرده اندش بسج المثنائی
 ۱۰ بقا گویدش هر زمان ربّ آرنی * فنا گویدش تا ابد کن ترانی

(۱۰۵) سیّد الاجل اشرف الدین فخر السّادة ابی المحسن بن ناصر العلوی،

آن حسن نام عالی کلام که نتیجه ناضر بود و عالم فصاحت را یکی از عناصر
 بلاغت طبع ذکی اورا در ایام کودکی گردن داده و فصاحت سر بر خطّ
 بیان او نهاده جهان پیر جوانی چو ندید و مادر زمان فرزندش مثل او نا
 ۲۰ پرویه تا خازن زبان در خزانه بیان او بر کشاد دامن و کنار فضلا پُر
 دُرّ غرّ نفود لطایف شد و تا کاتب ادیب وار فلک اشعار تر آبدار
 اورا بر اوراق اطباق جهان تجزیر کرد آب را در لطافت آبی نماند و اورا
 یک قصیده مفاخرت با چندان معانی بکر و بنات فکر تمامست و عاقل
 ۲۵ باید که این قصیده را تأمل بخواند و در معانی او تفکر بلیغ کند تا بر کمال

چه جوهرست که دارندش از عزیزی و ناز
 چو دیک در سرو چون جانش در بر آتش و آب
 طبایعی چو درو بنگرد گهانش افتد
 که کرده اند هیدون مصور آتش و آب
 ایا بهار سعادت بهار تازه دمید
 باعث دال جهان شد مخیر آتش و آب
 نما بتقویت آمد بدانک باز دهد
 بود و لاله و سرو و صنوبر آتش و آب
 نماید اکنون هرجا ز عطف دامن برف
 چو جیب و چهره موسی منور آتش و آب
 چو لعل و مینا اندر لباس سبزه و گل
 پدید گردد بر جوی و بر جر آتش و آب
 سزد شها که نمائی بنو بهار بدیع
 ز عکس صهبا وز نور ساغر آتش و آب
 نشاط جوئی رامش کنی که بر دشمن
 شکوه نست چو بر عود و شکر آتش و آب

۵

۱۰

۱۵

شعر

و هم او میگوید این

ای یلک حمله گرفته ملکت روی زمین
 ز آسمان بر دست و تیغت آفرین باد آفرین
 خوار کرده پیلک تو پوست بر پیل دمان
 خار کرده نیزه تو موے بر شیر عرین
 حلقه کرده پهناور بر اعلا همچو میم
 رخنه کرده کالبدها شان بناچخ همچو شین
 دو ملک را بر شکسته سهم تو در یک مصاف
 هفت کشور بر کشاده تیغ تو بر یک کین

۲۰

۲۵

چو در مصاف با بطلال حرب روئے نمود
 ازو بخیزد اندر دو لشکر آتش و آب
 هی نماید از عکس لون گوهر او
 هوای فتنه چو گردون و اختر آتش و آب
 مرصعت همه جریم او بگوهر و نور
 جنان کجا بجایب و باخگر آتش و آب
 بابر و صاعقه ماند ازان قبل که درو
 بود همیشه چو در ابر مضر آتش و آب
 تبارك الله از آن صعب ساعتی که بود
 عروس ثاقبه را زر و زیور آتش و آب
 سپرده پای بریدان بنعل خاك و هوا
 نموده دست دلیران ز خنجر آتش و آب
 قضا چو گردون کوشان و در کف از و امل
 اجل چو رعد خروشان و در سر آتش و آب
 بجاك و باد نگاور سپرده بهر ظفر
 سنان نیزه شاه مظفر آتش و آب
 بریست مرکب رزم آزمای آهن خای
 نه مرکب از صفت الا نگاور آتش و آب
 یکی نگاور کاندردو عالم اوست که زد
 جهان ز نعلش در هفت کشور آتش و آب
 چو مه نمود باقصاء باختر نگ و تاب
 چو خور فگد در آفاق خاور آتش و آب
 گراز مزاج عناصر شده نکار پدید
 ز فعل او شده اندی مفرر آتش و آب

ایشان بتیر و نیزه شکستند بهر آنک
صدر جهان بخامه از آن بیشتر شکست
هر چند شاه نیست برای کیی گرو
از رای خواجه دشمن بی حد و مر شکست
گرچه محمد آلت دعوای تمام داشت
ناموس کفر دره سهم عمر شکست
ای خسروی که تا بتو دادند تاج و تخت
ظلم آن محل نیافت که آهن حجر شکست
دانسته که بنده عبادی بمدح تو
در کام روزگار یعنی شکر شکست
اندر سحر دعاء بخیر از پی تو باد
کادریس چرخ را بدعاء سحر شکست

(۱۰۴) السید الاجل جمال الدین اکمل الشعراء محمد بن ناصر العلوی،

محمد ناصر ریاض فضایل هنر بهکان او ناصر بود و دیک اقبال بجمال
او ناظر، برادر بزرگ سید حسن که در حسن کلام و لطف بیان و
عذوبت لفظ و رقت معنی از افراد امجاد عصر بر سر آمد بود و در
خدمت سلطان تخت و گاه و زینت تاج و کلاه بهرام شاه محلی عالی و
زینتی سالی یافته و شعر او بحکم قلم مدون نیست فلما هر فردی از افراد
آن در حسن ترصیع و لطف تسبیح و مراعات نظیر بستان نماشاء ضمیر
فضلاست و این چند بیت از قصیده که ایراد کرده آمد عنوان صحیفه
و برهان لطیفه فصاحت اوست در مدح سلطان علاء الدولة گفت
شعر

چو خاک و باد کند نور و نم در آتش و آب
شکوه آن عرضی باد و جوهر آتش و آب

از بندگان خسرو گویم که روز حرب
 عمر درستان دل آن بیخطر شکست
 پرتو چو گرم گشت بر آن شوخ دیدگان
 آن نیر حمله را نظر اندر بصر شکست
 چون جان شان بدید گذرگاه آفتاب
 با قوتی که بند کمر در کمر شکست
 بی شبهتی ستان فرا ستر سترگ
 آن روز بند چرخ حوادث شمر شکست
 در باغ عمر دشمن شاه جهان طراز
 بغرا بنوک نیزه نهیت شجر شکست
 عجز شکسته بند طبیعت درست شد
 آنکه که میر بار صف آن نفر شکست
 شب همچو پشم سوخته زان آشکاره شد
 کز قاف مایه بسر گرز در شکست
 بازو منکر زده بد سگال را
 از ناف خاک در افق باختار شکست
 از شکین که بهلو گنیست آگهم
 کر جمله دو کشور در یکدگر شکست
 در پیش آن ستیزه کشان فریب دوست
 دیوار آهنین چین نامور شکست
 از سنگ سفت کاش خذلان ازو جهد
 بر خصم خنجر ظفر شکست
 آوازه رسید پایی بر آسمان
 بازار آق ستر آشوب خر شکست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

گیتی بسان دشمن شه روز کور شد
 از بس که نوک ناوک در چشم خور شکست
 در ماه کاست کرده گان بردم آن زمان
 کر گرز شهریار بعرض سپر شکست
 دست سعادت از پی آرایش جهان
 بر روی تیغ خسرو زلف ظفر شکست
 شاه بهشت مجلس طغرل که روز رزم
 از نعل پاره گبذد کوکب حشر شکست
 آن بغی پیشه تبه اندیشه کر غرور
 در کین شاه قاعده خواب و خور شکست
 قوی چو خویشتن بهم آورد جلد و چست
 مالک بیامد و همرا در سفر شکست
 سرگشته قدر شد و در وهم آدی
 کی گبجد آن فنون که طلسم قدر شکست
 آن طفل را بترکه ز شوئی کار او
 در آکل امید سر بیشتر شکست
 بر حال او بترس چو کارش چنین کنند
 بر جوهری بنال چو نادان گهر شکست
 در مدح شاه عالم نقصان بود که من
 گویم صف غلام غلام تو بر شکست
 اندر شکسته بسته چه مایه ستایش است
 آنرا که از نهیبش سیرغ بر شکست
 چون گویم او که شاه بهنگام تیغ او
 از بهر چوب خشکی نحاس زر شکست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

تا ز سر خصم ساخت آتش تیغش سپند
چشم بد روزگار از بد آن زایل است
خسرو کسری غلام داند کر شرق و غرب
بنده عاده بشعر خویترین قایل است
شعر بلند آورد لیک درین بارگاه
عذر صعود شهست ز آن سخن نازل است
سرخی مغرب خبر داد بهنگام شام
کر سر شمشیر شاه حَلَقِ رُحَلِ بَهِل است
ناگذران شد جهان چون بدر او رسید
ز آنکه ز بس نام و بانگ ره گذرش مشکل است
زاده چرخش میدان داده او دان خرد
نا شنوند از تو آنک فعل کم از فاعل است
مدحت شاه جهان هست فزون زین و لیک
در ره وهم این سخن باز پسین منزل است

وله

دیدي چه زره بود که از تیغ در شکست
کرده گلو خراش دم اندر جگر شکست
نیر از خم کان صدف سینه بر کشاد
رج از تف ستان ورق عمر در شکست
گرز نبرد حمله بسوے سپهر برد
چون ذمّ مار طرف کلاه و کمر شکست
بانگ دهل کلید سرای هلاک شد
فریاد نای قفل در گوش کر شکست
خورشید گفتی از قبل طعمه اجل
خود را نریدوار بخونابه در شکست

چرخ نهادش ملان گرچه خور از دست اوست
 ز آنکه یقینم که چرخ سوی بلا مایست
 تا رقم ملک او یافت گل تیره رنگ
 سنگ چو به بنگری جانورے عاقلست
 گنج و سپاهش بسی است نر قبل روز عجز
 زوست تمامی او گنج و سپه فاضلست
 آنکه بدرگاه او بنده بندش نبود
 آرزوی تخت شاه درد دل او چون سلسلست
 حجت خسرو برو تیغ بکوبد بدانک
 حق که نه با حجتست مشبه و باطل است
 درگاه او فضله ایست گرهوس ملک خواست
 مایه آن فضل را گرز گران مُسَهل است
 گرچه برون اوفتاد چرخ ز پرگار عقل
 در خط فرمان شاه خارج او داخل است
 رای متینش بدان گر بتوانی شناخت
 کانک درین دولتست تا بچه حد مقبلست
 عنو درین مملکت باز پذیرد ز جرم
 ز آنک دل شهریار با کریم شامل است
 ظلم سیاه آستین دست بینداختست
 نیست پدیدار از آنک خنجر او حائلست
 چرخ حوادث سگال در ستد و داد خویش
 بر سر کوه قضا از کف او سائلست
 بحر نماند بدو ز آنکه یغیر کفش
 گنبد اخضر چو کف در طلب ساحل است

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

شعر بدین چاشنی خواه ز گویندگان
 گفته بنده بیاد بهر نمودار دار
 بر در تو میرود عمر عاده خوشست
 گرچه یقین داند آنک عمر نباشد دو بار
 گرچه قوی دشمنی قصد تو دارد چه باك
 گو بکینه غلام تا کندش تار تار
 چون بود امر از خدای طیر ابابیل را
 بر در بیت الحرام پیل شود سنگبار
 تا طلب عیش تو فرض ندید آفتاب
 توده گل را نداد بر در تو روز بار
 چون نهد هیچ و هم مدح ترا خاتم
 خاطر من شد بعجز حامله اختصار

و هم او میگوید این شعر

کار خرد ساختست کامر هنر حاصلست
 هیچ بهانه نماند شاه جهان طغرلست
 نیست زمانه ز نقص خشک لب و تر مژه
 ز آنک تر و خشک او ملک شه کاملست
 خاک نجید ز باد ملک جهان ثابتست
 آب نکاهد ز نار شاه چنان عادلست
 خسرو گردون رکاب طغرل عرش آستان
 کز تپش خصم او نوش چو سم قاتلست
 مدحت او را چه حد کز شرف قدر او
 عقل و شریعت پذیر صیقل آب و گلست
 کار فلک یک دلیست در صف پیمان او
 روز بدان مذهبست از پی آن یک دلست

باد و گل و آب و نار هیچ نزیاندیش
 گر نبود بخت تو قابله هر چهار
 اشتم آسمان نام تو بود آن زمان
 کز جگر دو الخمار یافت تنش ذو الفقار
 یاد ز یال تو کرد چرخ چو کردند دست
 در کمر یکدگر رستم و اسفندیار
 گر نشدی در نیام تیغ تو از ننگ وقت
 کی رودی در جهان فتنه خلیع العذار
 نیست شگفت ار ترا ننگ شریکان دون
 گفت دریغی مکن ملک جهان خواستار
 گر طلبی راه آنک ملک جهان بر کنی
 دست در افکن بزور در کمر کوهسار
 از پس عرض سخا هبت تو بر نکرد
 در شب روی و ربا مشعله اعتذار
 تا شود انبوه تر در گهت از بندگان
 مرغ سقنقور گشت در چگل و قندهار
 از در تو بگذرم چون گذرم کرها
 جز بشاء تو نیست يك نفسم را گذار
 کس نتواند گرفت چون تو عیار سخن
 دامن و دانی که نیست گفته من کم عیار
 گشت معین مرا از کرم خون بها
 ز آنک درین شعر کرد خاطر من جان سپار
 در هوس مدح تو جان منست این سخن
 کرده بدست زبان بر سر عالم نثار

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

ناخنه آرد بچشم روز دل افروز را
 جوشن ناخن نمای در کف خون و غبار
 رای جهان دیدگان هر گری را جدا
 در در هر مصلحت پند دهد صد هزار
 ای دلنان بو الفصول کار مدارید خُرد
 وای سرتان پر خمار خصم مدارید خوار
 کوس چو افسونگری درس عزیمت کند
 بر خط پیمان او تیر نهد سر چو مار
 بر سر بیرق ز لاف پرچم گوید منم
 طُرّه خانون فتح در تَقّی کارزار
 تا شود اندر زمین صورت خصمت نهان
 در سر پیکان کنی صورت مرگ آشکار
 صعب محالی بود رهبر بدخواه تو
 گر سپر آهنین پیش تو گیرد حصار
 در کف او گر سپر قلّه شهلا ن بود
 هم نشود گاه زخم بازوی تو شرمسار
 بنبجه بربط شود بنبجه شیر عرب
 چون تو گوزن افگنی شبروش اندر شکار
 ای اثر کین تو پشت شکن تر ز وام
 وی نظر قهر تو مرد فگن تر ز عار
 وز سر نعظیم کرد قدر تو ترتیب آنک
 ماه پیاده شود چون تو بیاشی سوار
 گر تو بآئین لطف سوی گل آری نظر
 باز رهد تا ابد رنگ گل از ننگ خار

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

گل ز سر طنز گفت چیست بدامن ترا
 گفتم ز رست گفت نیست بدین اختصار
 بو العجب آمد بچشم شکل بنفشه مرا
 گفتم این چیست گفت حلقه زلف نگار
 گرد رخ شنبلید داشت نسیم از بهشت
 گفتم مشکست گفت خاك در شهریار
 خسرو گردون کند شاه جهان پهلوان
 آنکه کند کوه را هیبت او اشکیار
 بزم کانی نبرد بهتر ازو کامران
 رزم نشانی نداد برتر ازو کامکار
 ای در میمون تو همچو خرد حق شناس
 وی کف زخشان تو همچو هنر حق گذار
 کین تو آورد راه یافتن موی لیل
 مهر تو آورد رسم شستن روی بهار
 چاشتگی کز خروش خاك بچوشت چو آب
 وز علم زنگ رنگ باد نماید چو نار
 دوش فلك را ز گرد نعل دهد طیلسان
 گوش بلانرا ز مغز گرز دهد گوشوار
 بر کف کشتگان دامن نماید زره
 ناولک پر خون درو گشته نوان مرغ وار
 تیر کند عزم راه از پی رسم وداع
 قامت او را کهان آورد اندر کنار
 جامه و جان خرد تیر بشوید ز خون
 میوه سمع و بصر تیغ بریزد ز بار

۵

۱۵

۲۰

۲۴

گفت باحوال خویش سخت فرو مانده
 گفتم تدبیر گفت سست نبودن بکار
 گفت در اندوه عشق شهنه کار تو کیست
 گفتم صبرست گفت صبر کند زیر بار
 گفت نپنداشتم کار ترا با خلل
 گفتم شکرست گفت شکر بسی گشت زار
 گفت نگوئی که چیست با تو دلارام را
 گفتم عهدست گفت نیست بعهد استوار
 گفت فراوان غمت نامزد عشق تو
 گفتم چندست گفت عاشق و غمرا شمار
 پیش شکوفه شدم ریختن آغاز کرد
 گفتم این چیست گفت قاعده روزگار
 یاسمن اندر عرق راند بر آهنگ او
 گفتم مشتاب گفت قافله بر بست بار
 سبزه میان سرشک موج غماینده بود
 گفتم دریاست گفت چون غم تو بی کنار
 لاله پدیدار شد رنگ قبا چون عقیق
 گفتم چونست گفت ریخته انتظار
 نرگس چون چشم دوست غمزه بن بر گاشت
 گفتم زنهار گفت شرط بود زینهار
 بر چمن از پای بط بود فراوان رقر
 گفتم مهرست گفت قالب دست چنار
 بلبل رنگین سخن راند بر آهنگ او
 گفتم مقصود گفت یافتن غمگمار

۵

۱۰

۵

۲۰

۲۴

غور سر بی مغز را صفرا بشورید و بگفت
 کای نمونه باشگونه یاوه گوی و هرزه لا
 ریش تو داند که تیزی بی نمکمان در مزه
 کم نیاید آخر از تیر نمک سود شما
 ه اشعار حکیم سنائی شهرتی دارد برین بیتی چند اقتصار کرده آمد،

(۱۰۳) استاد الائمه عماد الدین الغزنوی،

عمادی که عماد سراپرده فضل و عمید ولایت دانش بود استاد شعرای
 عصر و مقتدای فضلالی دهر بر سپاه دانش شاه بر آسمان بیان ماه و بر
 ولایت حقیقت امیر و بر کشور هنر قهرمان و دیوان اشعار او دیده را نور
 ۱۰ افزایش و دل بسته بمطالعه آن بکشاید و اشعار او عذب و دل آویز و
 سلیس و طرب انگیز است و از قلاید قصاید او این چند بیت اثبات
 افتاد،
 شعر

گنبد مشکین شدست چرخ ز بوی بهار
 ۱۵ غالیه پیوند گشت باد ز رخسار یار
 جدول تقویم باغ کرد هوا پُر نقط
 فلسه زرین گل کرد صبا بر کنار
 ترک فریبست برگ از کله بوستان
 حرف نشاطست سرو بر ورق جویبار
 ز آتش لاله شمال سوخت سحرگه بخور
 ۲۰ قرصه خورشید را خنخله کرد از بخار
 دی بتهناء دوست خیمه بیباغی زدم
 نا بکف آدم گلی از رخ او یادگار
 از سر دل سوزگی فاخته آمد بمن
 ۲۴ داد مرا از سخن شربت انده گسار

گرد تو کردم هی زیرا مرا هنگام سعی
 از مروّت وز صفا هم مروّ و هم صفا
 اندرین غربت مرا همچون عصای موسوی
 دوستانم را عصاء و دشمنان را ازدها
 از تو بودم باستان خواجه عارف معرفت
 وز تو کردم در فرات نعمت او آشنا
 با تو خوانم شعر آن شعری شعار چرخ قدر
 با تو گویم شکر آن شکر شکار خوش لقا
 پارسا خواندستم اندر شعر و من در صدر او
 هرکه در فردوس باشد چون بود نا پارسا
 با حیا گفت او مرا و چشم من روشن بدو
 هرکه روشن دیکتر شد پیشو دارد حیا
 چون عصای موسی و برهان عیسی گفت او
 ساحران را ازدها و شاعران را متکا
 خاصه اندر حق من خادم که هست از مکرمت
 دیگران را يك ولی نعمت مرا خود اولیا
 هم ولی اکرام و نعمت هم ولی کتب و علوم
 هم ولی درد و درمان هم ولی شکر و ثنا
 هست کار او و من چونان که وقتی پیش ازین
 ده خدائی گفت با غوری فضولی در نسا
 کای فضولی کو خراجت غور گفتا برگرفت
 شاه و پیغمبر زکوة از غور و احلال از نسا
 ده خدا گفت از نمک زاری شود انبار گرز
 کوزه های بی نمک پر اند اهل روستا

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

خاک آدم ز آفتاب جود او زر گشت زآنک
خاک آدم را چنان بود او که مس را کیمیا
باز چون خود ز آفتاب علم زرین رخ شدی
عارف زرگرش خواندی پرده دار کبریا
عارف و زرگری گوئی ازو آموختست
خواجه و حاجی و صدر و مهتر و استاد ما
شکرها با بذل او چون پیش موسی جادوی
شعرها با فضل او چون پیش عیسی توتیا
بخشش خود را بشکر کس نیالاید که هست
در ره آزاد مردان شکر جزوی از جزا
این همه تابش ز روی و رای او نشگفت زآنک
بدر گردد مه چو با خورشید گردد ملثقا
مفتداء عالم آمد مقتدی در راه دین
من غلام مقتدی و خاک پای مقتدا
فضل یحیی صاعد آن قاضی که خود بیرون ز فضل
صد هزاران فضل یحیی برمکیست اندر سخا
قاضی مکرم که چون فوت صلانش نزد او
هست اندر شرع مر فوت صلانش را قضا
روح او بر غیب واقف همچو لوح آسمان
کلك او در شرع منصف همچو خط استوا
مرتع علمش چرا خواران صورت را ربیع
مربع حلمش چرا گویان معنی را چرا
ای مرا مدوح و مادیح ای مرا پیر و مرید
ای مرا قاضی و مقضی ای مرا خصم و گوا

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

در حرم مصطفی بو بکر وار اندر خرام
 تا سیه روی جفا گردی و خوش روی وفا
 عشق را بینی عَلم بر کرده در میدان صدق
 عقل را بینی قلم بشکسته در صدر رضا
 این یکی گویان بفرمان کاستَجِیْبُوا لِلرَّسُولِ
 و آن دگر خوانان بایمان یَفْعَلُ اللَّهُ مَا یَشَاءُ
 تا بر آن جایب فرود آرد که باشد اندرو
 ناولک اندازانش قهر و خنجر آهنگان بلا
 زهره مردان چو بر زنگار پاشی ناردان
 گرده گردان چو در شنگرف مالی لویا
 حربه بهرام را بشکسته لطفش قبضه گاه
 بر بربط ناهید را بشکسته قهرش گردنا
 بارگاه او دو در دارد که مردان در روند
 یک در اندر کوفه یابی و دگر در کربلا
 با وفاداران دین چندان پیر در راه او
 تا نه بال خوف ماند با تو نه پُر رجا
 دور کن بوی ریا از خود که تا آزادوار
 مسجد و میخانه را محرم شوی چون بوریا
 تو چه دیدستی هنوز از طول و عرض ملک او
 کانک در سدره است آنرا هم نداند منتها
 گر دُو عالم را به بیند با ولایمهای او
 هفت گلخن دیه باشد زان همه هشت آسیا
 صورت احمد ز آدم بود لیک اندر صفت
 آدم از احمد پدید آمد چو ز آصف برخیا

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

مصطفی اندر جهان آنکه کسی گوید که عقل
آفتاب اندر فلك آنکه کسی گوید سُها
طوق داران الهی از کمال شوق و ذوق
عقل را در شرع او خوانند غم خوار کیا
در شریعت ذوق دین یابی نه اندر عقل زانک
قشر عالم عقل دارد مغز روح انبیا
در خدا آباد یابی امر و نهی و دین و کفر
و احمد مرسل خدای آباد را بس پادشا
چون نباشی خاک درگاه سرای او که هست
پاسبان بام روح القدس و دربان مرتضا
دی همه او بوده امروز چون دوری ازو
نا جوانمردی بود دی دوست و اکنون نا شنا
رحمة للعاطین آمد طیبی زو طلب
چه ازین آسی و زان آسی هی جوئی دوا
کان نجات و کان شفا کارباب سنت جسته اند
بو علی سینا نیارد در نجات و در شفا
ناشتا نزدیک او شو زانکه نبود بر طیب
مفتی ذوق و دلیل نبض جز در ناشتا
مسجد حاجت روا جوئی مجو اینجا که نیست
راه سنت گیر و آنک مسجد حاجت روا
چنگ در فترک او زن تا بحق یابی رهی
سنگ بر قندیل خود زن تا ز خود گردی رها
کانک رست از رسم و عادت گوید اورا سنتش
کای قفس بشکسته اینک شاخ طوبی مرجبا

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

تا در سر من گشت که در بر کشت تنگ
 گه دست بسر بر زخم و گاه ببر بر
 چندان غم و اندوه فراز آمد در دل
 تا توده شد دست اندۀ و غم يك بدگر بر
 دل شد سپر جان ز نهیب مژۀ تو
 تا چون مژۀ زخمی زند آید بسپر بر
 تا هجر نشستست بنزد يك تو ساکن
 آن وصل سراسیمه بماندست بدر بر
 من بر تو هی هرچه کم دست نیام
 ای رشك قمر دست که نآید بفر بر

(۱۰۲) استاد الحكماء ختم الشعراء مجد الدين آدم السنائي الغزنوي،

سنائي که در دیدۀ حکمت روشنائي بود و در حدقه بينائي چون قلب او
 همه انس بود بقلب انس منسوب شد از قعر بحر خاطر خود گنجها نهاد و
 بدست بیان بر جهانیان گوهر پاشید محققان را از نصاب تحقیق خود نصیبی
 داد و مذکران را از لطایف الفاظ خود خطی بخشید و راویان را از خزانه
 لطف خود مستظهر گردانید و حکما را از بیان خود در خوی خجلت غرق
 کرد و اشعار او مشهورست و بر زبانها فضلاء مذکور و بحکم شهرت از
 ایراد اکثر آن امتناع نموده آمد تا باطالت نیجامد و این قصیده در نعت
 مصطفی صلی الله علیه و سلم گفته

ای سنائي گر هی از لطف حق جوئی سنا
 عقل را قربان کن اندر بارگاه مصطفی
 هیچ مندیش از چنین عیاری ایرا بس بود
 عاقلۀ عقل ترا ایمان و سنت خون بها

گر زر ز آفتاب زیادت شود همی
نقصان چرا شود زرم از آفتاب او
چنگ عقاب زلفش و روی ندرو رخ
این رخ ندرو ز چنگ عقاب او
باز سپید روی و غراب سیاه زلف
وز یم باز او شده لرزان غراب او
و در مدح میگوید هم درین قصیده

تختش سپهر و در وے خلش نجوم او
چشمش اثیر و تیزی در وی شهاب او
کفشش سحاب و تازه ازو بوسیان ملک
زحمت ندید صاعقه اندر سحاب او
باشد هوا گران چو سبک شد عنان او
گردد زمین سبک چو گران شد رکاب او
آبست و آتشت حسامش بگاه رزم
روی زمین و چرخ پراز موج و تاب او
صاف شدست آب جلالت ز آتشش
و افروخته است آتش هیبت ز آب او

نظم

این غزل که گل چمن لطافتست هو گفته است،
ای سلسله مشک فگنده بقهر بر
خندیده لب پر شکر تو بشکر بر
چون قامت تو نیست سہی سرو خرامان
چون چہرہ تو نیست گل لعل ببر
گل از سبق چہرہ تو شسته بخون رخ
سرو از حسد قامت تو دست بسر بر

سیف دول آن شاه که از رای رفیعش
 گشتست جهان هنر و رادے انور
 آن شاه سخی دست که در گاه سخاوت
 لفظش گهر افشاند و دستش زر و گوهر
 ای شاه تو خورشیدی زیرا که چو خورشید
 نور تو در آفاق رسیدست سراسر
 لرزان شده از ترس سر تیغ تو فغفور
 ترسان شده از هول سر گرز تو قیصر
 ای چتر ترا نصرت و نائید شده یار
 وی تیغ ترا فتح و سعادت شده یاور
 حیران شد از وصف تو و صاف سخن گوی
 عاجز شد از نعت تو دانای سخن ور

و هم او میگوید

با من بتافت یار و تمام ز تاب او
 ظاقت نماند بیش مرا با عتاب او
 از رشك آن نقاب که بر روی او رسد
 گشت این تم ضعیف چو تار نقاب او
 چون نوشم آید ارچه چو زهرم دهد جواب
 زیرا که هست بر لب راه جواب او
 داند که هست بسته بزلفین او دلم
 هر ساعتی فزون کند آن بیچ تاب او
 خوردم شراب عشقش يك جام و زان هنوز
 اندر سر منست خمار شراب او
 چون زر پخته شد رخ و چون مشک خام تن
 ز آن آفتاب تابان وز مشکتاب او

این ساز مرصع مدیجت را * بر مرکب تیز تگ دوان بندم
هرگاه که بکر معنی یام * زود از نامت برو نشان بندم
پیوسته شرع صیت جاهت را * بر کشتی بحری کران بندم
نا در گران بهای دربارا * در گوهر قیمتی کان بندم
گردون همه مبهات بکشاید * چون هبت خویش در میان بندم
بس خاطر و دل که منتحن گردد * چون خاطر و دل در امتحان بندم
صد آتش با دخان بر انگیزم * چون آتش کلك در دخان بندم
گر من ز مناقب تو تعویذم * بر بازوی شرزه زبان بندم
در کرد و حوش من سپس از آن * سدی ز سلامت و امان بندم
۱۰ من گوهرم و چو جزع پیوسته * در خدمت تو همی میان بندم
دارم گلهاء و راست پندارم * کردست هوای تو زبان بندم
با چار امید کثر رود چون من * در گنبد کثر روکیان بندم
آن به که برستی همه نهبت * در صنع خدای کامران بندم
و این ابیات در حق سیف الدولة محمد بن مسعود گفته است و درین
۱۰ قصیده که بحسن صناعت و لطف صیاحت موصوفست با و میم محذوفست
چنانکه در وقت خواندن اولب بالا بر لب زیرین نیاید و ما بیتی چند
ازین قصیده بیارم تا که آن صفت او معلوم شود
شعر

اے آذر تو یافته از غایبه چادر
اندر دل عشاق زدست آذرت آذر

نه سرو سہی چون تو و نه لاله خودروی
نه طرفه چین چون تو و نه صورت آذر
زلفین تو ریحان دل عشاق تو جنت
دیدار تو خور دیک عشاق تو خاور
اندر دل عشاق تو آنست ز عشقت

کاندر دل حساد شهنشاه ز خنجر

بدھا کہ ہی رسد ز من بر من * بر گردش چرخ و بر زمان بندم
 ممکن نبود کہ بوستان گردد * گر آب در اصل خاکدان بندم
 افتاد خسم چرا هوس چندین * در قامت سرو بوستان بندم
 وین لاشه خر ضعیف بدرورا * اندر دم رفته کاروان بندم
 چند از غم وصل در فراق افتم * و هم از پی سود در زیان بندم
 وز عجز دو گوش تا سپیدہ دم * در نعره و بانگ پاسیان بندم
 وین سستی بخت بین کہ ہر ساعت * در قوت خاطر جوان بندم
 چون اشک ز دیدہ بردو رخ بارم * باران بہار در خزان بندم
 جوئی کہ ز سرخ لالہ بکشایم * اندر دم زرد زعفران بندم
 ۱۰ بر چہرہ چین گرفتہ از دیدہ * ہر گاہ کہ لعل ناردان بندم
 گوئی کہ ہمہ گریدہ گوہرہا * بر چرم درفش کاویان بندم
 اندوہ و نیاز دل چرا چندین * اندر تن زار ناتوان بندم
 از کالبد تن استخوان ماندم * امید درین تن از چہ سان بندم
 زین پس کمرے اگر بچنک آرم * چون کلک کمر بر استخوان بندم
 ۱۵ و زضعف چنان شدم کہ گر خواہی * ز اندام گرہ چو خیزران بندم
 در طعنہ چو نیزہ ام کہ پیوستہ * چون نیزہ میان برایگان بندم
 کار از سخنت ناروان تا کی * دل در سخنان ناروان بندم
 در خور بودم اگر دہان بندے * مانند قرابہ بر دہان بندم
 یک تیر نماید و من کان گشتم * تا کی زہ چنگ بر کان بندم
 ۲۰ نہ دل تنگ شود از اندیشہ * ہر گاہ کہ در غم کران بندم
 شاید کہ دل از جہان پردازم * در مدح یگانہ جہان بندم
 منصور کہ حرز مدح او دایم * بر گردن عقل و طبع و جان بندم
 ای آنکہ ستایش تو در خامہ * بر باد جہندہ بزان بندم
 بر درج من آشکارہ بکشاید * بندی کہ ز فکر تہان بندم
 ۲۵ در وصف تو شکل بہرمان سازم * وز نعت تو نقش بہرمان بندم

قطعه

احوال جهان باد گیر باد * وین قصه ز من یاد گیر یاد
چون طبع جهان باشکونه بود * کردار همه باشکونه زاد
از روی عزیزست بسته باز * وز خواری باشد کشاده خاد
در خوض بیان چشم و گوش * ماند بشگفتی از آب و باد
دیوانه شوریده باد بود * زنجیر هی آبرا نهاد
هم اوراست این قطعه .

قطعه

چو من جریده اشعار خویش عرضه کنم
نخست یابم نام تو بر سر دیوان
سزد که نام من ای نامدار ثبت کنی
بکلك غفلت در متن دفتر نسیان
ما مدار بطبع و هنر گران و سبك
که من بسایه سبك نیستم بطبع گران
همیشه نا بجهان خالی و تهی نبود
جواهر از اعراض و عناصر از الوان
دو حال نيك و بد آید هی ز سمت فلك
بهفت کوكب و در پنج حس و چار ارکان
چو سرو و لاله بناز و چو صبح و باغ بخند
چو ماه و مهر بتاب و چو عقل و روح بمان
نخست دولت و فرخنده بخت تو همه سال
چو آفتاب منیر و چو نو بهار جوان
بخر مرا و نکوئی نکو بدار که من
بهر نکوئی حکم بهر بها ارزان

شعر

۲۵ تا کی دل خسته در کمان بندم * جری که کنم بر این و آن بندم

(۱۰۱) العمد الاجل سعد الدولة و الدين مسعود سعد

سلطان رحمه الله،

مسعود سعد که از نوادر ایام و افاضل انام بود گاه بیال اقبال در فضای هوای جلال پرواز کردی و گاه در صیاح و رواج از حوادث زمانه مقصوص الجناح شدی، گاه چون فی بشکر فضل و افضال کام جان جهان را شبرین کردی و گاه در قلعه نای تلخی زهر حادثه تجرع نمودی و در بلاد هند کارهائ بانام میکرد و زندگانی بنیکو نای و دوستکامی میگردانید و بر اورنگ ولایت بیان سلطان بود بیک رباعی و بیک قطعه کاروانهای نعمت بسایلان بخشید و دیرست که گفته اند

۱۰ وَ أَلَسَّحَ مِنْهَا ذَاقَ قَهْوَةِ مَدْحِهِ * يَعْرِوُهُ سَكْرُ بِنَهَبِ الْأُمَمِ إِلَّا

و اگرچه مولد او همدان بود اما چون همدانی کار او را در بلاد مشرق طراوتی داد و ذکر او از فضلاء این عهد بر آمد و در کتب تواریخ او را از جمله شعراء این بلاد داشته اند بدان سبب ذکر او درین طبقه آورده شد و نیز حق او آن بود که او را در زمره صدور آورده شدی
۱۰ فاما چون اشعار او از جمله شعرا زیادست و او را سه دیوانست یکی بتازی و یکی بیپارسی و یکی بهندوئی بدان سبب او را در سلك شعراء این طبقه منخرط گردانید اند و آنچه از شعر او استماع افتادست هم استادانه و مطبوعست و بیتی چند از لطایف اشعار او ایراد کرده آمد این قطعه در حق ثقة الملك گوید وقتی که صدر دیوان وزارت بجال او آراسته

۲۰ گشت میگوید

ثقة الملك نا بصدر نشست * دهر پیشش میان بطوع بیست
نا هایون دوات پیش نهاد * الفش را فلك بتا پیوست
درد دشمن شدست و داروی دوست * تاش پیسود آن مبارك دست
۲۴ بنگر اکنون بتازگی عجبی * کاندرو لفظ درد و دارو بست

جشن فرخنده فَرَوَرْدینست * روز بازار گل و نسرینست
آب چون آتش عود افروزست * باد چون خاک عبیر آگینست
باغ پیراسته گلزار بهشت * گلین آراسته حور العینست
برج ثور است مگر شاخ سمن * که گلش را شبه پروینست
آب چین یافته در حوض از باد * همچو پرکار حریر چینست
بچه ماند بعروسی عالم * که سبک روح و گران کاینست
شبه او زبید منصور سعید * ز آنکه او خسرو این شیرینست
دو فنون شاهی کاندرفن ملک * بر شاه عجمش تمکینست
نه چنین باشد و ماندند او * او شه و هر که جز او فرزندست

۱۰ این رباعی اوراست رباعی

چون زورِ مَلِک چرخ در آورد بزه * از چرخ مَلِک بانگ بر آورد که زه
خم داد زشت تیر و برداشت گره * بکشاد کشاد او مسامر دو زره

رباعی

این پند نگاه دار هموار ای تن * برگرد کسی که خصم تو هست متن
۱۰ عضوی ز تو گر یار شود با دشمن * دشمن دوشتر تیغ دوکش زخم دو زن
رباعی چون یار به بوسه دادم بار گرفت

زلفش بگرفتم از من آزار گرفت
چون یاری من یار همی خوار گرفت
ز آن خواست بدست من همی سار گرفت

رباعی

تا چون گل لعل گونه بفروختم * چون نیلوفر جامه غم دوختم
بیداری شب ز نرگس آموختم * زیرا که چو لاله با دل سوختم

قصید

مال دادن جز بحق اسراف دان * اینک از قرآن بخوان لَا تُسْرِفُوا
۲۰ از برای دین همه دنیا بده * اِنْ تَسْأَلُوا اَلْبَرَ حَتَّى تُنْفِقُوا

تا روے بگفتار نهد رایت اسلام
تا پشت بعباس کند نسبت سقّاح
اندر عمل خیر تنی بادت کوشان
و اندر اجل خیر دلی بادت مریاح
دست تو و طبعِ تومه و سال و شب و روز
با دسته ریحان زده و با قدح راح

هم اوراست این شعر

ای پیشکار تخت تو کیوان و مشتری
ای بنجر شرق و شرق ترا گشته مشتری
در جرم عقل طبعی و در جسم عدل جان
بر شخص فضل دستی و بر عرض حق سری
اقبال را بهت بهتر طلیعه

اسلام را بنصرت مهر برادره
آن را که کارزار شود روی راحتی
و آنجا که کار زار بود دست لشکری

اندر تواضع آب روان نشیب جوی
گرچه بقدر ز آتش رخشنده برتره
دریا که دید هرگز گوهر مکان او
اینک دل تو دریا و اینک تو گوهری

عشریست از تو عالم سفلی که تو بفضل
سر جمله فواید هفتاد کشوره
پیراهن تو مشرق دیگر شمرده اند
کز وی گه طلوع تو خورشید دیگری

و هموراست در حق خواجه عمید منصور بن مسعود بن احمد الحسن

نظم

۲۵ المیندی العارض

از حرفاء ابجد عقدش برآستی
مانند وتر و حرف نخستین ابجدست

و در خاتمت میگوید
تا بر سپهر اعظم نقّاش لوح را * دایم قلم نه کند زبان و نه ادر دست
• پاینده باد صاحب در ظلّ عصمتی * کش دامن مظلّه ز عزّ مغلّ دست
نیز قطعه

اے نامر تو بخشنده بخشنده ارواح
آیات رسالت را ز انفس تو الواح
بر نامه دیوان هنر فضل تو عنوان
در کشتی دریای سخا رای تو ملاح
انعام تو بر خسته دل سایل مرهم
احسان تو بر قفل در روزی مفتاح
چون قطبِ فلکِ عِرضِ ترا راحت ساکن
چون جِرمِ قمرِ ذکرِ ترا سرعت سیّاح
مهتاب نیارد که بتفّاح دهد رنگ
تا خلق تو اندر ندمد بوی بتفّاح
در جاهِ عریض تو مساحت ننهد پی
هر چند که با و هم مسیحِ آبد مسّاح
نا خواسته از کنجِ عروس تو چو شاهان
با خواسته خیزند هی زایر و مدّاح
تا آینه بچ تو بازار گرفته است
آزار ندادست بدو صیقل انجاح
آی که رسیدست بتائید الهی
نهی تو و امر تو بافساد و باصلاح

۱۰

۲۰

۲۴

شهریاری که طول و عرض فلک * همتش را نیامدست جسم
 کوه با حلر او بایه سبک * بحر با عزم او بعبره سلیم
 پیش سلطانش آسمان عاجز * بر معروفش آفتاب لثیم
 مهر او منهل شراب طهور * کین او حفره عذاب الیم
 ۵ مفلسانرا بمالش اندر قسم * ظالمان را بمالش او بیم
 گرز جودش مژمردد یابد * ژاله زرین دهد هواء عقیم
 وز خطایش که رفیق مذهب اوست * در پاسخ زند عظام ریم
 ور ز تیغش مزاحمت یبند * چون دو پیکر شود اسد بدو نیم
 راه او عاطفت بکار آورد * هر کجا دید سلك در یتیم
 ۱۰ و در مدح وزیر مملکت خواجه محمد بن بهروز بن احمد رحمه الله
 گفته است شعر

گر بخت را و جاهت و اقبال را یدست

از خدمت محمد بهروز احمدست

بحری که میخ رزق بجودش مطیر گشت

صدری که سطح ملک برایش مغنبدست

۱۵

هر فضله ز عزمش رختی است باد پا

هر بذله ز حزمش درعی مزردست

با بذل طبع مکرم او آفتاب دون

با سیر ذکر مسرع او ماه مقعدست

۲۰

گرد سرای مصلح طوق رعایتش

چون پیش چشم افعی میل زمردست

پیش هواے مفسد سد کفایتش

چون کرد جوف کوه بنای مشیدست

و بچک چه موجب آمد کلکش که سلك او

بر گوهر مسلسل و ذرع مجعدست

۲۵

فصل چهارم، در ذکر شعرای غزنه و لوهور،

(۱۰۰) العمید الاجل الکامل ابو الفرج بن مسعود الرّونی،

مولد و منشاء او خطّه لوهور بود و این خطّه بفضل لا تناهی او بر سایر بلاد مفاخر و مباهی در دولت سلطان رضی ابراهیم تغه الله برحمته دولتها دید و قصاید او اکثر در مدح اوست و انوری پیوسته تتبع سخن او کردی و دیوان او همواره در نظر داشتی و در آن قصیده که گفته است،
مطلع

ويحك ای صورت منصور نه باغی نه سرای

بل بهشتی که بدنیات فرستاد خدای

۱۰ يك بيت تمام بعینه از شعر ابو الفرج بیاورده است بی تضمین اگر توارد خاطرست بغایت نادرست و در آن قطعه که گفته است
قطعه

اندران مجلس که من داعی بشعر بو الفرج

تا شنیدستم ولوعی داشتستم بس تمام

دلیل است که او پیوسته در بوستان دیوان ابو الفرج تفرّج کردی و ابو
۱۵ الفرج را این دو بیت در تمامت دیوان که در قصیده مندرج کردست
تمامست میگوید
شعر

نعل اسپ نو هلاست و ستامش کوکبست

آفتابست او و اسپش آسمانها را مندار

آسمانی پر کواکب بر زمین هرگز که دید

کآفتاب او یکی باشد هلال او چهار

۲۰

و این قصیده که مطلع دیوان اوست در مدح سلطان رضی الدولة ابراهیم
مسعود تغه الله برحمته گفته
شعر

روی بازار ملك هفت اقليم * پشت حق بو المظفر ابراهيم

۲۲

(۹۸) الحکیم الکامل فخرالدین اسعد الجرجانی،

فخرالدین جرجانی که [از] امثال شعرای جهانست خاطر او که بدرر معانی لطیف محیط بود غیرت قلم و محیط بود کمال فضل و جمال هنر و غایت ذکا و ذوق شعر او در تالیف کتاب ویس و رامین ظاهر و مکشوف شده است که جان معنی را در آن قالب چنان مفرغ گردانیده است که دست زوال بدامن آن کمال نرسد و بلاء بلی بدو راه نیابد و آنچه از غرر اوصاف و درر تشبیهات در آنجا ایراد کرده است مقومان ضمیر افاضل از تقویم آن عاجزاند و جوهریان صنعت از ترصیع معارضه آن قاصر و از اشعار او جز ویس و رای دیگر مطالعه نیفتاد جز این يك قطعه نظم

۱۰ بسیار شعر گفتم و خواندم بروزگار * يك يك بجهد بر ثقة الملك شهریار
شاخی تراز امید بگشتم بخدمتش * آن شاخ خشك گشت و نیاردهیج بار
دعوی شعر کرد و ندانست شاعری * و آنگاه کرد نیز بنادانی افتخار
زوگوتر ندیدم و نشنیدم آدی * در دولتش عجب غلطی کرد روزگار
امید من دریغ بدان خام قلیبان * اشعار من دریغ بدان روسپی تبار

(۹۹) کوهیاری طبری،

او در متانت بدان مثابت بود که راوی شعر کوهیاری را بصدا کوه یاری دادی و اگرچه ساکن آمل بود اما خزاین گوهر بسایر و ساری دادی، این رباعی او گفته است که

۲۰ فی روز وصال را ز تو خرمی * فی تیره شب هجر ترا بی غمی
فی برگرد و عده تو محکم * کس چون تو ندید بی وفا آدمی

چندان غم و رنج من پیوردم تو * و اندیشه چه آنک آدی کردن تو
۲۲ کی دانستم که وقت پروردم تو * سرگشته شوم ز سر بر آوردن تو

فصاحت بگوش جان مشتاقان بی نوا رسیدست همه طرب انگیز و دل آویز
بودست و چون در انقراض دهور و انقضاء سرور نا پایداری ایام دولت
و سرعت زوال موسم راحت بچشم حقیقت نظر کرد از برای تسلیت مهجوران
و تنبیه مسروران این ایات لطیف آبدار پرداخت و این قلاید درو و
غرر بدست صنعت بیان بساخت، میگوید شعر

غم مخور ای دوست کین جهان بنماید * هرچه تویی بینی آن چنان بنماید
راحت و شادیش پایدار نباشد * گریه و زاریش جاودان بنماید
هر طرب افزای و شادمان که تویی بینی * از صف اندوه بر کران بنماید
برق شکر خند گرچه ژاله ببارد * زهر کند آب و یک زمان بنماید
۱۰ هیچ گل و لاله ز انجم رخشان * بر چمن سبز آسمان بنماید
در بن این حقیقت بی سر مینا * این مه و خورشید مهرسان بنماید
هندوی کیوان فراز قلعه هفتم * یک دوشی پیش پاسیان بنماید
امتعۀ اورمزدرا پس ازین دور * مشتری در همه جهان بنماید
خنجر مرتج سست گردد و هر شب * از شفقش خون بر آستان بنماید
۱۰ صنعت خورشید را که لعل کند سنگ * هیچ اثر در ضمیر کان بنماید
مطرب ناهید را بساز طرب بر * زخمه انگشنها روان بنماید
تیر زشت سپهر پیر مقوس * هم بشود زود و در کان بنماید
ماه دوان هم گران رکاب نباشد * باش که چندان سبک عنان بنماید
نامیه گردد سترون و همه ارکان * پیر شوند و یکی جوان بنماید
۲۰ ناطقه گردد خموش و غاذیه ساکن * وین همه آشوب انس و جان بنماید
نیم جو از کاینات حسی و عقلی * در همه بازار کن فکان بنماید
جهد کن امروز تا های هواست * بر سر این خشک استخوان بنماید
جان عزیزت که آب خورده قدس است * در غم این کهنه خاک دان بنماید
۲۴ رخت نهادت بزیر سدره فرو گیر * خیز که این سبز سایه بان بنماید

عتایش را نمیدانم چه گویم * ولیکن پیش عذرش جان توان داد

(۹۶) العبد الاجل کافی ابو الفرج الرونی،

کافی با فضلی وافی و ذهنی صافی بود و در ورع و فضایل اوصاف بر
ولایت بیان قهرمان و در خطه فصاحت نافذ فرمان وقتی لطیف الدین
ه ذکی مراغی بتزدیک او این بیت فرستاد،
قطعه

صاحب قران عالم کافی توئی که هست * گلزار دار خلد نمودار شعر تو
و این قطعه در جواب آن انشاء کرد و بفرستاد،
قطعه

سلطان نظم و نثر زکی آنک در جهان

داد سخن بداد بیعار شعر خویش

در دیده افاضل خار و خشک نهاد

از گلبن ضمیر و ز گلزار شعر خویش

در فضل و در لطافت حقاً که در جهان

نی مثل خویش دارد و نی یار شعر خویش

چون دیده ام هزار معانی بکراو

بیزار شاعری شدم از عار شعر خویش

گر گل کند بمجلس او عرض از ابلهی

چون چشمه پیش دریا اسرار شعر خویش

بدان زمین که تو بر مردمانش خوار شوی

مکن درنگ و از آنجا بشو تو جای دگر

درخت اگر متحرک بدی ز جای بجای

نه نج از کشیدی و نی بلاه دگر

(۹۷) الحکیم الکامل زین الشعرا سعید الطائی،

۲۴ شعر سعید طائی مابه دریائی است هر نوائی که از ان عندلیب بستان

خداوندی که گرامت جهان بر بازوت بندد
فلک را دست بر بندی طلسم چرخ بکشائی
ضمیر خویش را از وهم خود گر خاصیت بخش
همه محسوس عالم را بیک فکرت به پیائی
ز رشک سقف ایوانش فلک سرگشته و حیران
و گرنی هم روا بودی فلک را پای بر جائی
ز خاک سم بکرانش جنیبت بس بود گردی
اگر خواهی که چون آتش سر اندر آسمان سائی
خداوندا خداوندا تو از ارباب این دولت
بفر وین و روی و رای چون خورشید پیدائی
۱۰
صفت طغرا میکند

تو از تیری قلم سازی کانی را که بر دارد
همه احکام این تیر و کمان چرخ مینائی
فلک با قدرتش بر زه نداند کرد چرخ را
که هر ساعت کشند آنرا بیک انگشت تنهائی
۱۵
خطا گفتم کان چون باشد این خطی که پنداری
خط دلبند ترکانست گرد روی زیبائی

و این غزل آیدار هم پرتو آتش طبع و یست غزل

دیدها آرزوست دیدارش * گوش را راحتست گفتارش
۲۰
جان و دل جوق جوق هی آید * بشاشای باغ رخسارش
بر لبش لب نی نیم که کید * از لطیفی که هست افکارش
لب او طوطی که می ریزد * تنگهای شکر ز مفارش
جان من خواست او سزاوارست * کاشکی باشدی سزاوارش

قطعه

۲۵
بخشش رقعۀ دیدم نبشته * که خط بندگی با آن توان داد

ای ز احسان تو با رامش و با شادی دل
خلق را با شادی و رامش همه ساله گذار

(۹۵) الاجل بدر الدین شرف الشعرا القوی الرازی رحمه الله

امیر قوی که قدّ فضل از وی با قوام و خدّ هنر بدو با قوام بود ذات
او در احسان فصاحت هم عیان حسان و طبع او در شمایل لطافت هم
مزاج شمال وزان و آب روان، روان از گفته‌هایش بر سریر سرور تکیه زنان
و دل از منشآت او روح روح یابد و مخدوم او قوام الملك طغرائی بود
و او را بوی نسبت کرده اند و آن ابیات که طغرای منشور فصاحتست
در مدح او میگوید برین منوال که قصیده انوری که

شعر

- ۱۰ سحرگه باده نوشان دوش با صد لطف و زیبائی
بسالینم فراز آمد دو هفته ماه یغائی
کشاده از سرمستی همه بند بغلطاقش
گلّه کثر کرده بر تارک عیان صد گونه رعنائی
رُخی چونانک از خورشید بر گل گلّه بندے
۱۵ قدی چونانک از شمشاد شاخ نو به پیرائی
هزاران زنگی اندر زلف و آنکه جمله سرگردان
هزاران هندو اندر چشم و آنکه جمله سودائی
ز عنبر عارض سمین او زَنار بر بسته
ز سنبل زلف مفتولش نموده صد چلیپائی
۲۰ فَلَک بر آتش رویش سپند خال افکنده
ز بیم چشم بد گوئی همی ترسید ترسائی
ز زَرِ مغربی بسته کمر یعنی که خورشیدم
که در سالی مهی دارد کمر آنگاه جوزائی
۲۴ در مدح مخدوم خود میگوید درین قصیده

چاکر و بنک کجا کم بود آنرا که بود
 چاکر و بنده فخر ام و شمع تبار
 مفخر عالم ابو الفتح مظفر که ازو
 ظفر و فتح همی تابد چون نور از نار
 آنکه با حاسد او کار ندارد شادی
 و آنکه زی ناصح او راه نیابد تیسار
 آفتاب سخش را فلک فضل مسیر
 آسمان هنرش را زب فخر مدار
 همتش جهد کند تا بنهد گنج گهر
 سیرتش قصد کند تا بکند بیج عوار
 بجنا میل کند گر دمد از نار نیات
 وز وفا دور شود گر بود از آب عیار
 ای شریفی که جهان هست در آثار تو دون
 وای عزیزی که درم هست بنزدیک تو خوار
 عالم از قدر بلند تو بمقدار کهست
 گرچه زو پیش مهندس نشناسد مقدار
 همچو ماری بود آنکس که بود با تو درشت
 که بزخمش نشود جز دل او هیچ فگار
 تا ز پیگار فلک تن ز عنا آرد بهر
 تا ز پیوند جهان دل بطرب یابد بار
 با ولی تو همی باد جهان را پیوند
 با عدو تو همی باد فلک را پیگار
 روز و شب در دل تو مهر بقی حور نژاد
 سال و مه بر لب تو جام ی نوش گوار

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

او بن سنگ رها کرده ز بیم تهدید
 من بدو کش رها کرده ز بیم دستار
 از تمتع شده فارغ یوثاق آیم زود
 مرد جویم که بگرمابه برد سطل و ازار
 و ر باماجگهی در پسرے بینم خوش
 راست گوئی که ندیدست دلم صبر و قرار
 از کانش سه صفت بهره بگیرم چو کشد
 زردی روی و خیمه قدی و ناله زار
 راست گوئی که برو عشق هی بازرد تیر
 که خروشنه رود از براو عاشق وار
 غایت عشرت و عیشم بلب رود بود
 که بدانجا میرسد بهره تمام از دیدار
 اینست عیشی که به پایه ازو خوشتر مرگ
 وینست فخری که به مایه ازو بهتر عار
 فرد گردان دل من زین فکر ای ایزد فرد
 بفکن این بار غم از جان من ای واحد بار
 رومی نغز بده گر ندی ترک هی
 یا یکی چاکرکی خوش لب و شیرین گفتار
 ای بقلّاشی و رندی شده در عالم فاش
 چون تو مردی را با چاکر و با بند چه کار
 دری چند سیه چون بنهی در بن جیب
 بابت خویش طلب چون بکنی در بازار
 فی فی یکباره سپر مفکن و امید مبر
 دل من تنگ درین فکرت و اندیشه مدار

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

اندرو از غز و خنجاق بت سیم ذقن
 و اندرو از قی و کیاک مَه مشک عذار
 یا رب این بچه ترکان چه بتانند که هست
 دیک مردم نظاره از ایشان چو بهار
 همه آمیخته با توده گل توده مشک
 همه آویخته از دانه در دانه نار
 نظر زهره و مریخ بهم بافته اند
 که همه رود نوازند و همه تیغ گذار
 بگه رزم ندارند بجز اسپ و سلاح
 بگه بزم ندانند مگر بوس و کنار
 حبذا عشرت ایشان که ظریفند و لطیف
 خرما شوکت ایشان که شگرفند و عیار
 آفرین باد برین دل که ازین دارد دوست
 آفرین باد بدان کس که چنین خواهد یار
 مم آن کس که همه ساله در آن اندوهم
 که ازین سان صنی بینم اندوه گسار
 هر کجا بینم ازین گونه نو آئین پسری
 دم او را دم همچون دم حاجی طرار
 از پی صحبت او چیست درو بندم دل
 بدر خیمه او زود فرو گیرم بار
 او جز از اشک نیابد بر من سیم سپید
 او بجز روے نیند بر من زر عیار
 سنگ بر دارد معشوق من و من فریاد
 جنگ در گیرد مه روی من و من زنهار

۵

۱۰

۱۵

۲

۲۴

بود چو خلق لطیف تو عنبر سارا
 بود چو لطف بدیع تو لؤلؤ خوشاب
 هی ز نفس تو آداب را شرف خیزد
 ازین شریف شود نفس مردم از آداب
 بعید گشته کریا بلا ز جانب من
 بقرقی که گریدم بدان کرم جناب
 همه قضیت من در نشاط سال به بود
 خجسته خدمت تو کرد سلب را ایجاب
 همیشه تا به نبرد اندرون سواران را
 بود عنان و رکاب آلت درنگ و شتاب
 بدست بخت تو اندر ستاره باد عنان
 پیای عز تو اندر سپهر باد رکاب
 بعید قربان از سر قریب شو بنشاط
 متاب دل ز عدو وز عدو مشو در تاب
 کز آن قبل که عذوّ ترا کند قربان
 زمانه تیغ بلا بر کشد هی ز قراب

قصیده،

حبّنا خسرو ایران و نشستنگه بار
 که کند دیدن او دیک پر از رنگ و نگار
 از فراوان زر و دیا که درو حمله شدست
 طبع گوئی که در آیمخت خزان را بهار
 مرغزار است پر از سنبل با بند فسوس
 بوستان است پر از نرگس با خواب و خمار
 سروهای همه را بیخ بخرخیر و بچین
 گل بتانی همه را تخم ز یغما و تشار

ز اولیا بامارت جز او که بود سزا
 ز مصطفی بامامت جز او که یافت خطاب
 ایا همیشه بامید آنک در محشر
 بمصطفی برسی تا رساندت بصواب
 بمصطفی نرسی تا برنهی نشوے
 مثال این بنماید ترا مدینه و یاب
 بآفتاب و بمهتاب ره توانی یافت
 جز از ستاره توانی شدن بر مهتاب
 نگاه دار طریق مراتب اندر دین
 برو چنانک رود خواجه بر طریق ثواب
 ستوده که باسباب دین و دانش و داد
 نیافرید نظیرش مسبب الاسباب
 ز فرّ طلعت او زینت زمان و زمین
 بمهر و منت او قوتِ قلوب و رقاب
 سزد که فخر کند رسم و عادتش بهنر
 سزد که فخر کند نام و کنیتش بتراب
 کزان دو مر خرد و جود را بُود اجمال
 و زین دو مر ظفر و فخر را نُود اعجاب
 ایا ز خلق لقاء تو چون ز سال بهار
 و یا ز لطف کلام تو چون ز عمر شباب
 توئی که گنج علوم تو هست بی پایان
 توئی که بحر سخا تو هست بی پایاب
 اگر ز لؤلؤ خوشاب تازه گردد روح
 و گر بعنبر سارا بدن نماید شاب

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

مثال من که بدیوار بر نگاشته
 اگر نه از غم هجران آن ندارد تاب
 چرا برید شد از شکل و از ملاحهت و زیب
 چرا گسسته شد از زنگ و از طراوت و آب
 همیشه زیر نقاب اندرست چهره او
 ز بس نشسته بر آن صورت بدیع تراب
 هی نخواست که کس جز تو روی او بیند
 بغیبت تو از بهر آن بیست نقاب
 شگافته شده دیوار بر پرش گوئی
 ز داغ هجر تو بر تن دریده کرد ثیاب
 یکی بنامه خبر کن که چند باید بود
 مرا مهر تو در وصل جوی و هجران یاب
 فدا لکی بنمای این حساب هجران را
 بحق آنکه امیدت بدوست روز حساب
 وصی و محبت و داماد و ابن عم رسول
 ابوالحسن علی آن سید اولوالالباب
 قسم جنت و نار آنک مهر و کینه او
 چو دین و کفر کشاید در ثواب و عقاب
 ز شرم او همه آفای را ز خیر مثال
 مثال او همه اسلاف را بخلد مآب
 درست گشت ز فضلش دیانت اسلاف
 شرف گرفته بعزمش امامت آفتاب
 جز او که کرد بوجه اندرون بوجه سوال
 جز او که داد بعلم اندرون برسم جواب

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

ایا بطوع طلب کرده راحت اعدا
و یا بطبع رها کرده صحبت اصحاب
بریدی از دل من راحت و نشاط سماع
گسستی از تن من لذت طعام و شراب
هی نجوم لهُ و هی نخواستار عیش
هی ندارم صبر و هی نیام خواب
سرشک من که بسیماب نستی دارد
چو بر چکد برخ زرد من شود زر ناب
طیعیان را از اشک چشم و رنگِ رخسار
هی دُرست شود کاصل زر بود سیماب
دیوار نیز شد از گشت روزگار چنان
که روزگار بماند درو هی بیجواب
گمان برند که آن جایگاه راحت و امن
شده ز دوری تو سر بسریاب و خراب
گرفته خار همه معدن گل خود روی
شده سراب همه جای لاله سیراب
ز خرّی که نمودی نگار خانه تو
نگار باغ ز شرمش درون شدی بحجاب
به نمود هی صنعت سحاب از وی
برین ستیزه همه نقش آتشست سحاب
نگارگاه بصورت شکارگاه شدست
درو بطبع شکاری وطن گرفته کلاب
هان وحوش بنفش اندران وجود آباد
جگر شدند همه جانور چو کشت بتاب

من برین تهمت اگر کشته شوم باکی نیست
 همه سر سبزی کمتر سبک دربان تو بساد
 عاقبت خواستی از من خیر الله جزاک
 او همان شب بیدم رفت که حسن تو بزد
 گِلّه وصل تو با هجر نوی گفتم دوش
 که سند عمر و زو هیچ بجز غم نکشاد
 در میان روی بن کرد خیالت که اثر
 زین سخن بگذر و این واقعه بگذار ز یاد
 عشق ما مظلّم کس بقیامت نبرد
 که ز تو عمر ستد در عوض عشق بداد

(۹۴) ده خدای ابوالمعالی الرازی،

از فضلاء عراق و شعرای آفاق بود و بوفور فضل و ذكاء خاطر این
 دُکارا تعبیری کرد و شعراء آن عصر خوشه چین خرمن فواید و ریزه
 خوار مائۀ عواید او بودند و از غُررِ قصاید او اینست که میگوید، شعر

خروش من همه از چیست از نعیب غراب
 که دور ساخت مرا از دیار و از احباب
 کنون که کرد نعیب غراب هجر انگیز
 دلبر بر آتش هجران آن تذرو کباب
 سزد که روز من از خون بود چو روی تذرو
 سزد که روز من از غم بود چو پیر غراب
 عتاب کرد خرد با دلبر ز دوری دوست
 چو دوست نامه فرستاد نزد من بعتاب
 بطعنه گفت که ای بی وفای بی معنی
 کم از درود و سلام و کم از رسول و کتاب

دو کمند عبریش ز خمر و گره مسلسل
 دو عقیق شکریش ز در و گهر مرکب
 قدم نظر شکسته رخس از فروغ بی حد
 گذر سخن بیسته دهندش ز تنگی لب
 دو هزار جان تشنه نگرد درو و اورا
 پر از آب زندگانی شده روی و چاه غیب
 شده کیسه دار دلهای لبش از طویله در
 زده کاروان جانها مهش از میان عقرب
 بنشستم و زمانی برخش نگاه کردم
 دل ازین نشست درخون من از آن فتاده در تب
 چو سوال بوسه کردم بکرشمه گفت با من
 تو نه مرد این حدیثی فَإِذَا فَرَعْتَ فَأَنْصَبْ
 غزل،

یاد می دار که از مات نمی آید یاد
 ای امید من و عهد تو سراسر همه باد
 نکی یک طرف از قصه من هرگز گوش
 نغم یک نفس از غصه تو هرگز شاد
 یاوری نیست که با خصم تو بر دارم تیغ
 داوری نیست که از هجر تو بستانم داد
 نو نگفتی که وصال برساند بخودت
 راستی نیک رسانید که چشمت مرساد
 گفتی ار فاش کنی عشقی پری جان نبری
 نبرم خود نبرم حسن تو جاوید ز یاد
 گر غرض خون منست از سر اینک سرو طشت
 ورنه این طشت سه سالست که از بنام افتاد

کباب دید دل ریش ما بر آتش غم
لب تو هم نمکی تازه بر کباب شکست
برات دار عذار تو خط هندی ترک
بنا شناخته این در دل خراب شکست
غلام آن خط مشکرم که گوئی از عمدا
کسی خیال خطا در دل صواب شکست

قطعه

بخدائی که روی بند عدم * امزش ار چهره جهان بکشد
باد لطفش بیاغ رحمت در * یید امید را زبان بکشد
عقدهاء جواهر و اعراض * از دل کان کن فکان بکشد
هیبتش عقل را زبان بر بست * رحمتش عجز را دهان بکشد
ساخت میتین و تیغ صبح و بدان * چشمه مهر از آسمان بکشد
کهر کوه را مرصع کرد * چون جواهر ز بند کان بکشد
تربیت کرد نفس ناطقه را * تا بدو کشور بیان بکشد
بوی لطفش چو رنگ بط آمیت * نبض خون از دل روان بکشد
از پی انس و جان بدست اجل * بند ترکیب انس و جان بکشد
که مرا فرقت شما هر دم * عقدی از جزع در فشان بکشد
نعرها میزغ که سوزش آن * چرخ را خون ز دیدگان بکشد
نالها میکنم که جوزارا * کهر سیم از میان بکشد

قطعه،

بخدائی که رخت عزت او * در سرای کهن نمی گجد
از عدم ذره بی اجازت او * در خم کاف گن نمی گجد
کالچه اندر ضمیر شوق منست * در دهان سخن نمی گجد
غزل، ز میان ببرد ناگه دل من بقی شکر لب
بدو رخ برادر مه بدو زلف نایب شب

بقاء الاقبال حفظ جمله تن چنگی جماعت فضلا پسندیدند و اما بیت دیگر روشن است که جماعت مغنیان بریشم سراهنگی از برای جمال را بندند و آنچه در وقت ضرب ناخن بدان آید آنرا ام الاوتار گویند و این در غایت رقت و لطافت گفته است،

غزل

اے مرهم هر سینه مجروح لب تو
فرسوده قدمه‌ها دلبر در طلب تو
گم کرد سر رشته تدبیر دلبر باز
در طره سرگم شده بلعجب تو
چون تار طرازست شب و روز تن من
تا بر طرف روز پدیدست شب تو
چون لاله دلم چهره بخون شست که بگرفت
سبزه طرف چشمه حیوان لب تو
من بنده نویسد بتو سلطان کواکب
تا خسرو خوبان جهان شد لقب تو
ای حور پری زاده برین حسن و طراوت
از آدمیان نیست همانا نسب تو
در ساخته ام با غم تو روی همین است
چون جز ز غم من نفزاید طرب تو
غزل

شکر ز لعل تو در لؤلؤ خوشاب شکست
صبا بزلف تو ناموس مشکتاب شکست
شب شکسته چو در موکب مه تو براند
مه از کمال کرشمه بر آفتاب شکست
دو جرع ما چو گهر بار گشت مهر عقیق
لبت بخنده خوش بر کبر خوشاب شکست

مقبل کسم که بر در دوکانِ روزگار
 هستم سخن فروش و مرا شاه مشتریست
 بر من گرین مکن که نیاید چو من بدست
 وز پای مفکرم که حدیثم نه سر سریست
 گفتم ز دور ماندن من دان که شاه را
 که دل سوی ائیر و گهی سوی اشهریست
 عیسی و خرمم نو نپرسی که از چه روی
 ای آنکه عکس رای تو خورشید و مشتریست
 یعنی اگرچه عیسی و قتم که سخن
 نا آمدن بخدمت بزم تو از خریست
 خالی میاد عرصه عالم ز عدل تو
 تا پیشه زمانه جانی ستمگریست

(۹۳) الاجل ائیر الاخسیکنی،

ائیر که بر فروش نظم و نثر خاک آثار فضل او چون آفتاب تابان بود
 ۱۰ و فلک که صندوق قلاید کواکب است از عقود نظم دلفریب او حیران
 دیوان شعر او چون نگارخانه چین پر ابکار دل برند و خاتونان چین
 ضمیر او اگرچه مرد افکنند اما همه دخترند و شعر او آنچه هست
 مصنوعست و مطبوع و معانی او را ملک است و وقتی یکی از فضلا از
 داعی معنی این چند بیت که در قصیده معروف گفته است سوال کرد،

قطعه

چو طرد و عکس حروف نهی اقبال * بحفظ دامن اقبال جمله تن چنگی
 عدو اگر نبود گو مباش آن بدرگ * بریشمیست برین ارغنون سرآهنگی
 بقاء جان تو خواهم که ام اوتارست * که گر بلغزد پایش قفا خورد چنگی
 ۲۴ بند را در خاطر آمد که طرد و عکس حروف اقبال لا بقا باشد یعنی لا

زربخش و رطل خواه و طرب جوی و عیش کن
 کز دست خیر نو عدو دست بر سرست
 بخت قوی و ملک قوم و فلک ره
 شغل طرب میسر و گردون مستخرست
 ° وقتی مجیر از خدمت سلطان قزل ارسلان تخلف نمود، سلطان فرمود تا
 اثیر اخسیکتی و جمال اشهری را طلب کردند و ایشان را بعز نظر خود
 منظور گردانید، مجیر این قطعه بحضرت فرستاد،
 قطعه

شاهای بدن خدای که آثار صنع او

جان بخشی و وجود دهی و بنک پروریست

در چنبر قضاش اسپرند و متحین

هر هستی که در خم این چرخ چنبریست

در آرزوی بزم تو کر آسمان به است

این خسته در شنبه صد گونه بربریست

گر جان او نه معتکف آستان تست

از رحمت و هدایت جان و تنش بریست

گفتند کرد شاه جهان از اثیر یاد

وز اشهری که پیشه او مدح گستریست

داند خدایگان که سخن ختم شد بمن

تا در عراق صنعت طبع سخن وریست

خضرم بنطق و خاطر من چشمه حیات

بحری بحد و روضه ملک سکندریست

هر نکته ز لفظ من اندر ثنای تو

رشد حدیث قرخی و شعر عنصریست

در عهد تو معزئی ثانی منم از آنک

بر درگاه تو دمدمه کوس سنجریست

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

نظاره میکنم و بچک درین هنگامه طفلان
که مشکین مهره آسوده است و نیلی حقه گردانش
پایان آمد این هنگام کاینک روز عالم شد
بود هرجا که هنگامه است شب هنگام پایانش
دلر قصر مشبك داشت همچون خان زنبوران

۵

برون ساده در و بام و درون نعمت فراوانش
نه خانه عنكبوت آسا سراپرده زده بیرون
درون ویرانه و بر خوان مگس بینند بریانش
نه چون ماهی درون سو صفر و بیرون از درم گنجش

۱۰

که بیرون چون صدف عور و درون سواز گهر کاش
فلک هم تنگ چشمی دان که بر خوان دفع مهمانرا
ز روز و شب سگی بسته است خوان سالار دورانش
نترسی زین سگ ابلق که دریه است پیش از تو

بسی شیران دندان خای و پی کردست دندانش
بچرخ گندناگون بر دو نان بینی و يك خوشه
که يك دیگ ترا گشتیز ناید زان دوتا نانش

۱۵

وله ایضاً،

در دفترست مدح تو منظوم وزین قبل
خصمت سپید دست و سیه دل چو دفترست
دم حضرت مجیر بفر مدح تو

۲۰

شیرین حدیث و خوش سخن و روح پرورست
طبعش چو تیغ دل شکرت روز روشنست
نظمش شگفت غصه مدح گسترست
خرم نشین که موکب نوروز در رسید

بی خور که بخت بر در و معشوق در برست

۲۵

غبار باد نصیب مخالفانت از آب
 شعاع باد نصیب موافقانت از نار
 همیشه تایی و رود و شکار دارد نام
 بطبع بایی و رود و شکار بادت کار

(۹۲) حسان العجم حکیم خاقانی الحقایقی،

آنکه فصاحتِ حسان با سماحتِ سَحَبان مر ویرا جمع بود و صفوتِ جَنید
 با حکمتِ لُقمان مر ویرا فراهم خاقان ولایت بیان بود از آن سبب خاقانی
 لقب یافت مُنثی کلماتِ حسان بود بدان روی حسان العجم نام یافت
 چنانک در تحفه العراقرین ذکر پدر خود میکند و بر اثر آن میگوید، بیت

چون دید که در هنر تمام * حسانِ عجم نهاد نامر

فیض انعام او عام بودی و جود جواد او بدوست و دشمن برسدی و
 آفریدگار سبحانه و تعالی صیت او را بر باد صبا سبقت داده بود و هبت
 بلند او را وسیلت ثروت و نعمت او ساخته تا هر قصیده که بمحضرت
 پادشاهی فرستادی هزار دینار عین صلّه آن بودی و تشریف و انعام
 ۱۵ فراخور آن و جماعتی برانند که شیوه سخن بر خاقانی ختم شده است و بعد
 از و کس بر منوال بیان چنان تسبیح نظم نیافته و اکثر اشعار او در جدّ
 و حکمت و صفت کعبه و بادیه و نعت رسول است علیه السلام و اکنون
 بعضی از اشعار او ایراد کرده آید و مطلع دیوان او این قصیده است که
 میگوید

دل من پیر تعلیست و من طفل زبانداش

در تسلیم سر عشر و سر زانو دبستانش

هنوزم عقل چون طفلان سر بازیچه میدارد

که این بازیچه گون حقه بازی کرد حیرانش

برزم شهر کشای و بعزم دشمن بند
 به تیغ ملک ستان و بدست ملک سپار
 بروز رزم بجندد ز دست او شمشیر
 بروز بزم بگرید ز دست او دینار
 شمار چرخ و شمار زمین بدانند کرد
 بروز خواسته دادن ندانند ایچ شمار
 شب مخالف اورا نکرد گردون، روز
 گل موافق اورا نداد گیتی خار
 موافقانش بلندند لیکن از بر تخت
 مخالفانش بلندند لیکن از بر دار
 بروی جور بر آورد عدل او شمشیر
 بچشم بخل فرو خست جود او مسمار
 ایبا حسام تو هنگام جنگ شیر شکن
 و یبا ستان تو هنگام حرب ببر شکار
 بروز بزم توئی شمع صد هزار ملک
 بروز رزم توئی پشت صد هزار سوار
 چو مومنان بخلاف تو گر کنند بندند
 چه کافران بخلاف خدای بر زنار
 گهی شکار طرازی گهی مصاف افروز
 مگر ز بهر تو کرد آسمان مصاف و شکار
 نه دشمنانرا با تیغ تو بود امید
 نه آهوانرا با بوز تو بود زنهار
 همیشه تا که بود در میان نار شعاع
 همیشه تا نبود در میان آب غبار

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

همیشه بود نشاط دلم ز دیدن دوست
برفت یار و مرا تب گرفت جاے قرار
پری ندیدم همچون پری گرفته شدم
ز درد و فرقت آن لعبت پری دیدار
شب ز حسرت آن روی چون ستاره او
ستاره بارد و چشم بود ستاره شمار
مرا بزاری گوید چه کارت آمد پیش
هر آن کسی که به بیند که من بگرم زار
ز دوست دورم ازین زارتر چه باشد حال
ز یار فردم ازین صعبتر چه باشد کار
میان آتش و آب اندرون گرفتارم
که جانم آتش گاهست و دیده دزیا بار
ز هجر آن رخ رنگین چو نقش بر دیبا
بماندهام متخیر چو نقش بر دیوار
گمان بری که ز رخسار او بیافته‌ام
سرشک دیده هی باز گیرم از رخسار
ز آب دیده ندیدم کنار خویش تہی
از آن گہی که مرا آن صنم گرفت کنار
هی ندانم چاره فراق و نیست عجب
که هیچ زیرک خود کرده را نداند چار
یک زمان ز دلم عاشقی جدا نشود
چنانک مردمی از طبع شاه گیتی دار
خدایگان بجهان شہریار بو نصر آن
که اختیار ملوکست و افتخار تبار

بد سگال از بیم تو چون نال شد باریک و زرد
وز غم و تیار سال و ماه نالان نال نال
ور بشب یاد آورد جندال هند از تیغ تو
باز نشناسی بروز از قامت جندال دال
وله،

جان خصمانت ز بار غم بطمع سود سود
وز دل خویشانت سود خری بزدود دود
وله،

تا جهان آباد باشد جان و تنت آباد باد
کر همه عیب دلت را روزگار آزاد زاد
دشمنانت مانند روز و شب میان خار خار
دوستانت سال و مه با لاله و شمشاد شاد
باد همچون لاله پیش تیغ تو پولاد نرم
پیش تیغ دشمنانت سخت چون پولاد لاد
باد گلگون خور و از بد میاور هیچ یاد
نا کند بلبل فراز شاخ گل فریاد یاد
داد بستان از بهار و عمر خورم بگذران
کآسمان از خری روی زمین را داد داد
وله،

باده از گلگون رخان و سیمگون دستان ستان
با بتان بغنو و کام خویش در بستان ستان
و این قصیده دیگر هم از اشعار عذب اوست که گفته است،

بلاء غربت و تیار عشق و فرقت یار
شدند با من دل خسته این سه آفت یار

وله،

آسمان با او ندارد چون زند پرتاب تاب
شیر کرد از کُشتنِ خصمانش چون عَناب ناب

وله،

دوستانِ روز بزم و رزم چون بهرام رام
دشمنان را پر شرنگ از بیمِ نو ناکام کام
چون شود جنگِ تو جُفتِ تیغِ خون آشام چُست
چون شود دستِ تو یار رطل و جان جام جام
دشمنان را شود چون دام بر اندام موه
دوستان را شود چون حُلّه بر اندام دام
از سخا سونام باشد نام گنجی نزد تو
وز کرم نزد تو باشد مدحت سونام نام
گر بروشن روز اهلِ شام تیغِ بنگرند
روزِ روشن گردد از هیبتِ بر اهلِ شام شام

وله،

گر بگرداند ز مهر تو زمانِ رای رای
باشد از غم روز و شب جان وی اندر وای وای

وله،

تا بکردت اندر آورد ایزد از اقبال بال
سایلان را بیش آگشت از حرص و از آمال مال
گر خیال تیغِ تو بر بحر قلزم بگذرد
گردد اندر بحر قلزم بی روان ز احوال وال
زال زرا اندر ازل زلزالِ شمشیر تو دید
در ازل شد جنگ ساز از هول آن زلزال زال

وله ایضاً،

اے بخونی بر بتان کابل و کشمیر میر
ماندم از بس کاوری در وعدها ناخیر خیر
هست مردم را شب و شبگیر موی و روی تو
موی را شب دان مدام و روی را شبگیر گیر
گر کسی در پیر زلفین ترا بیند بخواب
پُر عییر و عنبرش باشد گه تعییر پیر
لاله سرخی یافته بهر از تو هنگام بهار
آبی از من یافته زردی بگاه تیر تیر
غمزه تو عاشقانرا دل بدوزد بر جگر
همچو خسرو بر زحل دوزد بنوک تیر تیر

۵

۱۰

وله ایضاً

بو الجلیل آن روی گیتی زو شد موجود جود
جعفر آنکش چوب گشت از طالع مسعود عود

۱۵

وله ایضاً

دشمنانش را نگردد مام از در دور دور
دوستانش را بود رگرد سرائے سور سور
وصف فضل او نباشد کرده از سیصد یکی
گر کند چرخ برین از وصف او مسطور طور
گر بیند چشم حور عین خیال تیغ او
باز نشناسد برنگ از غایب کافور فور
از رضای او شود چون قهرمان شوخ و شنگ
وز خلاف او شود چون مردم مستحور حور
هیچ تورے را نفرماید خرد پیگار او
ور بفرماید بخون اندر شود مستور تور

۲۰

۲۵

آب چون جوشن ز باد و میخ باران اندرو
 همچو از جوشن ز دایان صیفِ آن زنگ زنگ
 داده بود اندر خزان نارنگ را شبوی بویه
 شنبلیله اندر بهاران بستد از نارنگ رنگ
 از صبا پُر تنگه‌ها عنبر آگین گشت دشت
 آهوانرا گشت دشت از عنبر آگین تنگ تنگ
 بلبل اندر باغ دارد گوئی اندر نای نای
 صلصل اندر راغ دارد گوئی اندر چنگ چنگ
 وله ایضاً

تا شمر گشت از صبا پُر چین چو پیر باز باز
 باغ بفرود اندرو چون لعبت طناز ناز
 وله ایضاً

چون بطرف جوی بنهاده گل خودروی روی
 جای با معشوقی خوردن بطرف جوی جوی
 برده از مرجان بگونه لاله نعلان سبق
 برده از مطرب بدستان بلبل خوش گوی گوی
 بستد از یاقوت و بُسَد لاله و گلزار نار
 یافت از کافور و عنبر خیری و شبوی بویه
 از نسیم سوسن و گل گشت چون قرقیر باغ
 وزدم و زلف بت من گشت چون مشکوی کوی
 چشم من چون چشمه آموی گشت از هجر او
 تن بخون در چون میان چشمه آموی موی
 وله ایضاً،

کوز گردد بر سپهر از عشق او هر ماه ماه
 خون دل هر شب کند زی چشم من صد راه راه

جان من خاک کف پای بتی باد که او
کرد بسل دل من دوش بپسم اللهی
و از اشعار او بیش ازین موجود نبود بدین اقتصار افتاد،

(۹۱) الحکیم شرف الزمان قطران العضدی التبریزی،

قطران که همه شعرا قطره بودند و او بحر و جمله فضلا ذره بودند و
او خور اشعار او در کمال صنعت و اوستادی و لطایف او محض اکرام
و رادی از اهل تبریز است و بر اقران سبقت کرد و قصاید او همه
لطیف و اغلب رعایت جانب تجنیس کردست و این قصیده از مشهورات
قصاید اوست،

یافت از دریا دگر بار ابر گوهر بار بار
باغ و بوستان یافت گوهر ریز [و] گوهر بار بار
گرز باریدنش هر بار این جهان خرم شود
در زمین گوهر ز چشم خویش گیرد نار نار
هر کجا گلزار بود اندر جهان گلزار شد
مرغ شبگیران سرایان بر سر گلزار زار
لاله اندر بوستان چون طوطی هندوستان
بر سر منقار خون و در بن منقار قار
باد بفشانند همی بر سوسن و غیر غیر
ابر بفروزد همی بر کله گلزار نار
وله ایضاً

ابر نیسانی بنار اندر چمن پرورد ورد * گشت خیری با فراق نرگس او زرد زرد
وله ایضاً

کرد از سنبل سپردن پای مینا رنگ رنگ
گشت چون مرجان ز گل فرسنگ در فرسنگ سنگ

ترکان بیہا گرچہ گرانند ہمہ کس
 در حسرت ایشان چو منم دایم ازانند
 ارجو کہ باقبال خداوند بیام
 زیشان صنی گر بیہا نیک گرانند
 سلطان جهان خسرو گیتی کہ غلامانش
 از محتشمی ہر یک چون قیصر و خانند
 آن شاہ کہ اندر حال آیند بمخدمت
 شاہان و ملوکان کہ در اطراف جہانند
 آنہا کہ بتیر از شب ظلمت برابند
 و آنہا کہ بتیغ از مہ گردون ستانند
 چون رایت منجوق ملکشاہ بہ بینند
 چون نامہ طغراء ملکشاہ بخوانند
 تسبیح ملک بر فلک ایزد نپذیرد
 تا نام ملکشاہ بہ تسبیح نرانند

غزل

دوش در کوے خرابات مرا ناگاہی
 یار پیش آمد [چو] سروی و برخ چون ماہی
 حلقہا سر زلفینش بہ پیرامن روے
 ہر درازے شد ار پیچ شکن کوتاہی
 راست گوئی کہ سیہ پوش مغانند ہمہ
 بسجود آمدہ پیرامن آتش گاہی
 داشت با خویش می نوشین چون آب حیات
 ہر کرا یافت ہی داد چنان دلخواہی
 گفتم ای جان بر من باشی روزی مہمان
 گفت بسم اللہ اگر خواہی باشم ماہی

مانند سهیل یمن و آتش برقند
 چون با قدح باده و با تیغ یمانند
 بی عطر همه مشک خط و مشک عذارند
 بی خشم همه تنگ دل و تنگ دهانند
 چون غالیه دانست دهان شان و همه سال
 در غالیه گون تاب سر زلف نهانند
 مانند چرا غالیه بر رخ که همه خود
 بی غالیه با غالیه و غالیه دانند
 با جام و قدح بابت بوسند و کنارند
 با کفش و کمر بابت خوفند و امانند
 از جعد و قنا همچو ضیا اند و ظلامند
 با زرد قبا همچو بهارند و خزانند
 شاهان جهان در کف شان جمله اسیرند
 شیران عربین با دل شان جمله جبانند
 در رزم بجز تیغ زدن رای نه بینند
 در بزم بجز دل ستن کام ندانند
 مانند ایشان که بود در همه عالم
 چون در دو مکان مایه سودند و زیانند
 هرگاه کز ایشان صنی بینم با خویش
 گویم خنک آن را که چین نوش لبانند
 بادا همه را جمله فدا جان و روانم
 کایشان همه خود جمله مرا جان و روانند
 این مذهب آنهاست که این سیم برانرا
 ایشان بزور و سیم خریدن نتوانند

پدرام تر و خوب تر از سرو بهارند
 بی شرم تر و شوخ تر از خوه زمانند
 مانند تذروند چو با جام شرابند
 مانند هزبرند چو با تیغ و سنانند
 از خشم و رضا همچو زمینند و زمانند
 وز نطق و دهن همچو یقین اند و گمانند
 شیرند بپیشه در چون تیغ گرازند
 ماهند بگردون بر چون اسپ دوانند
 در معرکه سوزنده تر از نار جحیمند
 در مجلس سازنده تر از حور جنانند
 ز آن بابت عیشند که شایسته چو عمرند
 ز آن مایه عمرند که بایسته چو جانند
 جز بر گل و بر لاله هی مشک نریزند
 جز بر دل و بر دیده هی اسپ نرانند
 با باده چو خورشیدی [و] با آب حیاند
 بر باره چو طاوس بر کوه گرانند
 در خنده چو یاقوت معصفر بکشایند
 ور کرد چو زنجیر معتبر بفشانند
 صد سنبله از سنبل بر لاله بکارند
 سی کوبه کز کوب بر ماه نشانند
 چون سیم همه پاک تن و پاک جبینند
 چون سنگ همه سخت دل و سخت کمانند
 با قرطه روی همه چون بدر میروند
 بر مرکب تازی همه چون باد بزانند

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۲

فصل سیم، در ذکر شعرای عراق و نواحی آن،

(۹۰) الاجل الکافی ظفر الهدائی،

کافی ظفر هدائی که آفریدگار همه دل اورا چون صاحب ری معدن
فصاحت آفرید بود و فلک هزار دین بر روی زمین زبان آوری چون
هوی ندیده در عهد ملکشاہ بر بساط بیان ملک و شاه بود و بر آسمان
فضل و فصاحت ماه و این قصیده که حسن صناعت و لطف قیافت
او آب اشعار عجمی برد از نتایج طبع و یست صفت غلامان ترک کند،

قصیده

- این شوخ سواران که دل خلق ستانند
گوئی ز که زادند و بخوبی بکه مانند ۱۰
ترکند باصل اندر شک نیست ولیکن
از خوبی و زیبائی مانند بتانند
میران سپاهند و عروسان وثاقند
گردان جهانند و هزیران دمانند
مشکین خط و شیرین سخن و غالیه زلفند ۱۵
سیمین بر و زرین کمر و موی میانند
شیرند بزور و بهنر گرچه غزالند
پیرند بعقل و بخرد گرچه جوانند
گرگویم حاشا که چو ماهند و چو سرونند
و الله که بمطلق نه چنین و نه چنانند ۲۰
سرونند ولیکن همه چون ماه تمامند
ماهند ولیکن همه چون سرو روانند
چون راحت روحند چو با ساغر راحتند
چون حصن حصین اند چو زیر خفتانند ۲۴

موقوف که سوزنی گفته است و پیش از و کس بر آن منوال بو قلمون نظم
نیافته است زندگانی مجلس مستوفی دولت حمید الدین الجوهری تا آخر
قصیده در حق او گفته است و حمید الدین را شعر نیست عذب در صفت
پیری گفتست، رباعی

موئی که جوانی بشبه بنگارید * پیری شبه برد و دُر برو بگمارید
گر دُر شبه بهست پس چون بارید * از غم ز دریغ آن شبه مروارید
رباعی،

زین روی که دیدش مرا بودی کیش
سیر و ستم چو آمدم بیرے بیش
در دیدن من کرا بود رغبت بیش
من خود چو هی گریزم از دیدن خویش
رباعی،

جانا غم و سودای جهان نیست مرا
وز عشق تو اندیشه جان نیست مرا
پیری است که بازار مرا بشکست است
ور نی ز علا چیست که آن نیست مرا
قطعه،

ای عجب طرفه جوهریست شراب * همه فرجام او نه چون آغاز
هیچ آهستگی درو نهاد * غم سنگین بساهاست دراز
ساعتی با پیاله صحبت داشت * زو بیاموخت فاش کردن راز
قطعه،

چشم یار مرا خمار گرفت * ز آنک بد مست بود و کار شکن
سینه او دو نار بار آورد * نا کد شربت خمار شکن
۲۲

زخم اینچنین زنید رضی را چنین کشید
 بادا برید دستِ شما کون دریدگان
 قطعه

چگوئی در علی آلی چگوئی * که خاک از خون این زن روسپی به
 چگوئی در همه عالم که از وی * شناسی در مروت هیچ کس نه
 سر و ریشی نکو دارد و لیکن * چونیکو بنگری کس نیست در ده
 دو فرزند خلف کاورا رسیدند * بنامیزد زهی دو گبر سگ زه
 چه زیبا باشد اندر چشم این میل * چه نیکو باشد اندر خلق آن زه
 برون رفته سرخس از چنگ هر دو * بر آسوده جهان از ننگ هر سه
 قطعه

۱۰

بشین و بشنو از من سه بیت هجو خویش
 تا بر جهد ز خشم دو چشم زکاینه
 از فعل شلفیه نشیندند در جهان
 آنچه از عیال خویش تو دیدی معاینه
 گوئی که مثل خود شناسد درین جهان
 اکنون چو می باید گفتن هر آینه
 در خام قلتبانی و در روسپی زنی
 هتاه خود نه بینی الا در آینه
 قطعه

۱۵

۲۰ خواجه احمد گمان من آن بود * که مرا دوست در جهان چو تو نیست
 چونک بر سنگ امتحانت زدم * در جهان خام قلتبان چو تو نیست

(۸۹) حمید الدین الجوهری المستوفی،

از اماتل و اعیان ما وراء النهر بود و بفنون فضایل و ضروب شمایل
 ۲۴ از اقران ممتاز و میان او و استاد سوزنی مشاعرانست و آن قصیده

از پیر جهان گشته ناگشته مهذب
وز کودکی خورده نا خورده گروگان

(۸۸) الاجل نجم الدين نظامی عروضی السمرقندی،

نظم نظامی عروضی که نقود و عروض طبع او نتیجه کان را تعبیر کند سلك
دُرری است که عقد ثریا را تزیین و کمر جَوَاز را تحقیر کند، اکثر شعر
او مثنوی است و چند نالیف کردست در مثنوی و از متقدمان صنعت
است، از اشعار او آنچه در خاطر بود تحریر افتاد، از دوستی شراب
خواهد
قطعه

ایا بدیع زمانه که در سخا و هنر
ترا نظیر ندانیم جز نیا و پدر
چو هفت هشت حریفیم در یکی خانه
شناخته بخراسان بهفت هشت هنر
دیر و شاعر و درزی طیب و دانشمند
ادیب و نحوی و قوال و گادر آهنگر
سه چار کند نیکی در اوفتادستند
ز بادها گران مست گشته جاع دگر
شرابمان برسدست و ما ز اندیشه
بماندیم سر انگشته بدنمان در
بیک دو دگر هر سه چار گاده شوند
پنج شش منی هفت هشت بنده بخر

وقتی غلامان رضی الدین او را کارد زدند مجروح شد اما وفات نکرد و
صحت یافت، نظامی این دو بیت بگفت،
رباعی

ای مُرد کون فراخان و ای تنگ دیدگان
وی از رضی عارض محنت کشیدگان

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

تا بود پر دهند بوسه برو * چون تہی گشت خوار بنوازند

قطعه

خُمار عزل بیايد کشيد آنکس را * که بوده باشد از بادۀ عمل سرمست
هر آينه که چو بادہ گرفت با سر درد * ببايدش سرو بر کوفتن بہر دو دست

قطعه

جمال مجلس باشد ہر دم دانا * و گرچہ باشد جای نشست پایگش
چنانک زينت ہر بيت راز قافيه است * اگرچہ پایگہ بيت هست جایگش

قطعه ای خواجہ اگر نادرہ با تو بگويد

این بند نباید بدل از بنک کران داشت

خواہد کہ نگويد بتو بر نادرہ ليکن

چون عطسہ بود نادرہ کانرا نتوان داشت

قطعه

ای برادر گر عروس خوبت آبتن شد است

اندرين مدت کہ بودی غايب از نزد عروس

بر عروست بد گمان گشتن نباید بہر آنک

ماکیان چون نيك باشد خايہ گیرد بي خروس

قطعه

چنان بود چوکسی بادۀ گران بخورد * بدانک باید گر کس دہد بہر ضرر
چو دادہ باشد بر سبليت کسی اروغ * بود بسبليت او بو نخست کردہ گذر

قطعه

تہی دست بر کون من ميشوی * زبوجہ نو ای ہم شہ و ہم عروس
بلی چون زبوجہ شود ماکیان * بخارد بمقار کون خروس

قطعه چیزی بر من نيست ز دو چیز عجبت

ہر چند عجباہ جهان هست فراوان

قطعه

قلنبانی که نزد او آنست * که هی مردی پسندید است
نکند هیچ مردی با من * زمن ارچند مردی دیک است
مگر آن روسپی زنِ جاهل * الایادی قُرُوض نشین است

قطعه

چند گوئی که نیست در همه کش * مثل من هیچ خواجه و دهنان
من گرفتم که تو بکش خانی * نیز در سبک تو ای کش خان

قطعه

ای برده علامت برخ خوب بقامت

شد ریش نو ماننده منجوق علامت

چندانکه پس قامت تو من بدویدم

زاهد ندویدست بمسجد پس قامت

انصاف همه خلق بداده بنمای

ز آن روی درفشک وز آن بر شک قامت

گر شرط غُزی کردن آن بد که تو کردی

پس بر همه غُزان جهان هست ملامت

سخنم عجب آید که ترا چندین آسیب

بر کون برسدست و تو هستی بسلامت

بر کون تو زان روی نکورج رسیدست

بر روی تو خصی کند آن کون بقیامت

قطعه

گر بخوای که خاصّ خواجه شوی * پیشه کن ظلم و از خدای مترس
رشونش پیش دار و آن گاهی * زنش را پیش او بگای مترس

قطعه

دل منه بر زنان از آنکه زنان * مرد را کوزه ففع سازند

تا کون زنت را بهجا چون سر کافر * بر نیزه زده عرضه کم بر همه آفاق

قطعه

پدران تو خاک و گل شده اند * نیست نزد تو دامن این مشکل

بهمه حال ها نشاید خورد * چو چنین باشد ای برادر گل

قطعه

يك سخن بشنو از من ای گل خوار * و آن سخن را بجان درون بنگار
گل همه مردمست و مردم گل * نکند کس بدین حدیث انکار
اگر از مردمیست بهره نرا * مردی کن مباش مردم خوار

قطعه

گر کسی گوید خاکت بدهان ای گل خوار

ز آن سخن گردد جان و دل تو تفته و ریش

پس دهان را بکف خویش پر از گل کردن

سزد از روی تفکر بر نیک اندیش

قطعه

۱۰ ای چیز جهان پیش تو نا چیز بفرمای * چیزم در آن چیز بود اندک شاید

وز اندکی چیز مخور هیچ ناسف * کامروز مرا اندک بسیار نماید

قطعه

بسر بخاک کریمان رفته رفتن به

که سوی درگاه این مهتران عصر پیا

از آنک هیچ ازین مهتران رئیس درکه

روا نگردد در هیچ حال حاجت و رای

اگر تو جمع کنی خاک آن کریمان را

روا کند بهمه حال حاجت تو خدای

و گر بمانند این مهتران برین سیرت

چگونه عمر گذاریم وای بر ما وای

بر من سفر از حضر بهست ارچند * این شد چو نعيم و آن چو آذر شد
بس کھتر طبع و ابله اندیشه * کو کرد سفر حکيم و مهتر شد

قطعه

بجز يزدان درِ ارزاق را کس * نه بستن می تواند نی کشادن
یکی بنگر که بر مخلوق هرگز * ز بهر رزق شايد دل نهادن
چو نتوانست با چندان تکلف * سليمان ماهی را رزق دادن

قطعه

چو بینی خصم را افتاده در آب * مگيرش دست و بر نه پای بر فرق
هانا غرق فرعون آن زمان بود * که موسى رسته گشت از آفت غرق

قطعه

چه بايد بهر آداب ندی * مگر بر جان و دل محنت نهادن
زبان کردن بنظم و نثر جاری * ز خاطر نکتهاء بکسر زادن
که باز آمد همه کار ندی * بسیلی خوردن و دشنام دادن

قطعه

ای تو با بخل همچو ماش و برنج * ساخته کبرا چه سازی باز
نا برون آمد چو ماش از پوست * چه کنی چون برنج پای دراز

قطعه

عمر دراز اگرچه ز هر نعمتی بهست * بر نعمتها که عمر درازست در نیاز
اندر نیاز عمر دراز ای برادران * عمر دراز نیست که جان کندن دراز

قطعه

مرا هوای تو و مهر تو می دارد * نشسته بر در تو از قیاس دربان
و گرنه همچو منی هرکجا بپيوند * فرو نماند هرگز ز نان و خلقتانی

قطعه

این وعده زرق تو فراوان شد و ترسم * زین کارهی آن طلبی ای سگ زرق

بحکم عقل کنون ز اهل این زمانه ما * دو مرد باید تا ایستد بجای زنی
نیز

مثل آنکه او بود احمق * مردمان فیلسوف دانندش
مثل سگ بود که باشد کور * مردمان جان و چشم خوانندش
قطعه

تا چند گوئیم که چه نازی بهر مقام
نزدیک من چرا که نباشی هی مقیم
گویم جواب این سخن ار چند از آن جواب
بر خاطر عزیز تو رنجی رسد عظیم
جویند تو مهتر و من بنده نیز هر
تو چاکری هنرور و من مهتر کریم

نیز

چند گوئی سخن ز بُخل حمید * سخن باوه گفت ی باید
جود ازین بیشتر چگونه بود * کو بروزی که مجلس آراید
گر منی گوشش بری بفلان * صد منت دنبه صله فرماید
قطعه

خیر کافی چو ناصر خسرو * کرد خود را لقب حمید الدین
لقب آن برین چگونه سزد * که گو آن به از محاسن این
قطعه

یک چند بکودکی نجیب مأیون
ی داده چو هرشش پسرش خوش خوش کون
چون پیر شد و حال شدش دیگر گون
آورد دکان کس فروشی بیرون
قطعه

این بس شرف سفر که در عالم * تاریخ ز هجرت پیمبر شد

نیز

بباطن از تو جدا نیستم خداوندا * اگرچه از تو بظاهر هی جدا باشم
تو خود شناسی تا من ره بخدمت تو * چنین جدا ز برای چه و چرا باشم
مرا بنام تو خوانند هر کجا که روم * مرا غلام تو دانند هر کجا باشم
° اگر بتن نتوانم هی ترا بودن * بجان بکوشم باری که مر ترا باشم
ز روی معنی من از شما بوم همه حال * چو از شما هر چند بی شما باشم

نیز

چند گوئی اے امیر من تو از اقبال من
در پناهی از بدِ ایام و فارغ دل ز قوت
گر تو ندی قوتِ جان من دهد آنکس که داد
قوتِ جان یونس پیغمبر اندر بطنِ حوت
ور نداری در پناهم دارم آنکس که داشت
مر محمدرا بغار اندر پناه عنکبوت

۱۰

نیز

ز بهار بر مدار نیازت بهتره
کر همت و ز کبر چو شیر و پلنگ نیست
هر مهتری که باشد چون گریه جابلوس
سگ را در استخوانش چنان دان که رنگ نیست

۵

نیز

در پیش حاسدان مکن از مهتری سؤال
ور چند مهتری بود و راد خوش جواب
وز راویان حاسد پیش سخائ او
چون ابر پرده گردد در پیش آفتاب

۲

نیز

۲۰ دو زن بجای یکی مرد بیستاد هی * بحکم عقل و شریعت ز اهل هر زمینی

و در اثنای آن میگوید

دیرستانست گوئی آشیان و کودکان گنجشک
 نشسته چون یکی پیر معلم در میان لکلك
 ز مرغان بهاری هست لکلك ناخوش آوازے
 که سازد چون کند آوا زبان از استخوان لکلك
 بمنشار از برای آن کند لکلك هی آوا
 که تا جز بر دعاء خواجه نکشاید زبان لکلك
 وزیر شاه صدر الدین که بهر کشتن خصمش
 بمنشار و بگردن هست چون تیر و کمان لکلك
 بد اندیش ورا خواهم که لکلك میزبان باشد
 که مار و چغفر باشد خور چو باشد میزبان لکلك
 گریزان باد لکلك از مکان حاسدش زیرا
 مکانی کان و با گیرد گریزد زان مکان لکلك
 الا تا بی رسن آید فرود از آشیان گنجشک
 الا تا بر شود بر آسمان بی نردبان لکلك
 حسودش باد مستضعف تر از گنجشک پرکنده
 گریزان دشمن از پیشش چو از باد خزان لکلك

نیز

علم از استاد حاصل کن که از روی کتاب
 نتوانی نقطه علم بمحاصل کردن
 همچو مرغی که خروشش نبود خایه کند
 چوזה نتواند از آن خایه برون آوردن
 بود آن کس که با استادان از راه علوم
 ننهد از پی شاگردی کردن گردن

سبحان قادری که کند صف صفرا * فضلش پی ریح دل افروز مرجبا
صحرأ شود چو صورت دیوان دم سمور * گردد هوا ز تابش خور کام ازدها
وز باد سرد تیر مہی برگ بیدرا * صباغ صنع محض دهد رنگ کھربا
سبحان قاہری کہ کند تیغ قہر او * دست چنار سرزده از نیل کہ جدا
° باد دبور بر در تأثیر حکمش * با پنج شاخرا کند از برگ بی نوا
از سیم سوده حکمت او در صمیم دی * مر کھرا گلہ دهد و پشتہرا قبا
و ہم درین قصیدہ میگوید

احمد اگرچہ سوی ثریا بدید راہ * ور چند رفت یونس متی سوی ثرا
در حضرت جلال الہی بمحض لطف * قرب دنی بحکم تدلی نشد خطا
رباعی

در عشق تو آب دل پر درد برفت * بر خاک در تو عمر چون گرد برفت
این درد کہ جان رنجہ ازو گشت باند * واین صبر کہ دل تکیہ برو کرد برفت

(۱۷) الاجل جمال الحکماء دهقان علی شطرنجی،

علی عالی سخن کہ لطف طبع آب آب کوثر می برد و خفت سخنش شمال
۱۰ با روح را بدست کنایت می سپرد دهقان ده بلاغت لا بل سلطان شهر
براعت بود و اکثر اشعار او مقطعات است در حکمت و وعظ و در ما
وراء النھر آن روز کہ خورشید بحوت آید ہاں روز لکلك بدان دیار
آید و خلقی برسیدن او شادی کنند و اورا مبشر قدوم بہار خوانند،
دهقان علی را امتحان کردند کہ قصیدہ لکلك ردیف پرداخت در غایت
۲۰ لطف اما بیاتی چند بر خاطر بود نبشته آمد،
قصیدہ

بشارت آرد از نوروز مارا ہر زمان لکلك
کند غمگین دل ما زان بشارت شادمان لکلك
شود خالی ز برف و زاغ پھناء زمین یکسر
ز برف و زاغ چون گردد عیان از آسمان لکلك

همیشه غالب و قاهر توئی بر اعدا بر
 مگر که اعدا کیکند و تو چو شه بازی
 مدح تو سخن من بهشتین گردون
 رسید بی رسن از چاه هفتصد بازی
 هزار گنج بیک دست اگر بدست آری
 بدست دیگر هم در زمان بر اندازی
 بتزد تو همه اعزاز اهل دانش راست
 که اهل دانشی و مستحق اعزازی
 هزار سال ترا عمر باد در اعزازی
 گر از شمار غلط کرد و از سر آغازی
 و اگر چند هزلیات او مطبوعست فاما عنان بیان از ایراد امثال آن کشیده
 داشتن اولی تر نمود،

(۱۶) الحکیم جلال ...

حکیم جلال که نظم او چون سحر حلال و نثر او چون باد شمال روح
 ۱۰ افزای و دلکشای است اگرچه او را قلاید قصاید بسیار است فاما چون
 در زبان سوزنی افتاد و ببلاء هجاء او مبتلا شد بآخر عمر جمله اهاجی و
 هزلیات خود را بشت و استغفار کرد و قصیده چند جد گفت یکی از آن
 جمله قصیده معروفست که این ایات از آنجا انتخاب کرده آمد شعر
 پاکست ملک لَمْ یَزَلْ از وهم ابتدا * دورست عزت ازل از خوف انتها
 ۲۰ فرمان دهی که بر ملکوت سما و ارض * وصف صفات او جبروتست و کبریا
 گوئی بصد هزار زبان بلبل خرد * هر دم [فرا] زند ز ره شوق این ندا
 سُبْحَانَ مَنْ یُسَبِّحُهُ الْبَرُّ فِی السَّحَابِ * سُبْحَانَ مَنْ یُسَبِّحُهُ الرَّعْدُ فِی الْهَوَا
 سبحان صانع که بصنع بدیع خود * مر لعل لاله را ز زبرجد دهد ردا
 ۲۴ گوئی بیارگاه سلیمان بوستان * بلقیس وار باد صبا آمد از سبا

سپر نیفگم از خصم طاعن و طنّاز
 که خصم نبود بی طاعنی و طنّاز
 خوش است عشق تو گر آشکار و گر رازست
 خوشست با توام ار آشکار و ار رازی
 چو مشک عشق تو غماز من شد ای دل و جان
 بدیع نبود از مشک و عشق غمازی
 خبر بمجلس مدوح من رسید که تو
 چگونه بر دل مدّاح او هی نازی
 سپهر فضل علی افتخار دین که بدو
 کند تفاخر دینِ پیهر تازه
 ز چرخ صید کند نسر طایر و واقع
 عقاب هست او از بلند پروازی
 ای ا بزرگ سر افراز مهتری کت نیست
 نه در بزرگی بار و نه در سر افزازی
 نصیب خلق تو از آهوان تاتاریست
 سموم خشم تو از کژدمان اهوازی
 بطبع پاک زیادت کننده خردی
 ز کف راد ز بُن بر گشته آزه
 مهیبت ز هژیوی بروز رزم و باز
 لطیفتر ز غزالی بینم بگمازه
 نیاز دیده بتو نیاز دیده گردد از آنک
 نیاز دیده نه پروریده در نازی
 سخای حاتم پیش سخای تو زرقست
 نبرد رستم نزد نبرد تو بازه

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

گر بوی لطف تو بچسک بر گذر کند
 نسرين نازه سر زند از تيزی خسک
 ور بار حلم تو بزمين بر نهد خدای
 موی و پشيزه بنگد از گاو و از سمک
 يابـد ز تو جوابِ نعم سايـلِ نعيم
 از پير سال يافته تا طفل شیر مک
 روی زمين ز فرّ تو زينت پذير باد
 چونانک از نجور و ز شمس و قمر فلک
 قصيدہ،

چو تير غمزه بناز و گرشه بنداری
 نشانه از دل مسکين من گن ای غازی
 نخست با تو بدل بازی اندر آمد ام
 چو دل نماند تن در دم بجان بازی
 مرا چو جان بیازی و دست فرمانت
 بود همیشه روان را بجان من بازی
 گهم بغزه زهر آب داده خسته کنی
 گهی بنوشين بيجاده مرهی سازه
 چو هيچ زخم نوای دوست بی نوازش نيست
 مرا بغمه بزن تا ببوسه بنوازی
 هزار عاشق داری و من هزار و يکم
 بن نيائی تا زان همه نپردازی
 يگانه بنکوئی يگانه کس را ني
 هي خوريم غم عشق تو بانبازی
 مرا ز عشق تو طشت ای پسر زبام افتاد
 چه راز ماند طشتی برين خوش آواره

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

از چشم گر بدان خجک تو چکد سرشک
 ترکی مکن بکشتن من بر مکش نجات
 کان گل بدین سرشک پذیرد جمال و زیب
 چون باغ علم شافعی از طاهر علك
 زین زمانه آنک شد از اهل این خطاب
 ای آدی بصورت و با سیرت ملک
 ای از ملک بسیرت و از صورت آدی
 هم آدی و هم ملکی یا ز هر دو يك
 در دین طاهر ملکی لا شريك له
 چون در فنون فضل و هنر لا شريك لك
 دیرست تا ریاست اصحاب را بحق
 اندر کتاب خانه اسلاف تست چك
 نو در چکان زلفظ و برا حباب خویش پاش
 گو بر رخ اعادی تو خون دیده چك
 گل روی ترک و من اگر ترك نیستم
 دامن همین قدر که بترکیست گل چچک
 آید صواب هرچه تو گوئی و خصم را
 بار و زهره نی که کند هیچ گونه حك
 هر حجتی که گفت بدو رد کنی و باز
 اندر دهان نهی چو گل مهره در تنك
 بسیار علمهاست که آن خاص مر تراست
 بیرون علم شرع که با خلق مشترك
 داند هر آنک باز شناسد حق از یقین
 کاند در بزرگواری تو نیست هیچ شك

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

بدین تی که گنه کردم و توانستم
 چو باب توبه نشد بسته توبه بتوانم
 بر اسب توبه سواره شوم مبارز وار
 بس است رحمت ایزد فراخ میدانم
 ز بعد توبه در آم بخدمت علما
 بدانکه از دل و جان دوستدار ایشانم
 بزهد سلمان اندر رسان مرا ملکا
 چو یافتم ز پدر کز نژاد سلام
 بفضل خویش مسلمان مرا یا رب
 بری مکن ز مسلمانی ار بری جانم
 بِحَقِّ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
 چنان پیران کین قول بر زبان رانم
 وله،

مفرگن بغزه بر دل مجروح من نمک
 وز من بقبله بد مکن ای قبله یمک
 دامن گر آب گرم دو چشم شود روان
 بگدازی ار همه شکری یا همه نمک
 ای ترک ماه چهره چه باشد اگر شی
 آئی بحجره من و گوئی قنق گرگ
 تا من بنور روی تو شبرا برم بروز
 ز آن پیش کر سمور به در کشی یلک
 تا بر تو یلک شوم کام دل روا
 کف کف بکام در فگم خایه بطک
 گر پیش گل کنم گله مشک بوی نو
 بر من کلک مزین که نیندیشم از کلک

بترك شر و بایمانِ خیر دار مرا
 همه مخالفِ امرست ترك و ایمان
 بشرح و تبیان حاجت نیایدم بیدی
 از آنکه من بیدے شرح شرح و تبیان
 گه بنسیان آرند بندگانِ عزیز
 من ار گناه نیارم بود ز نسیان
 سیاه کردم دیوانِ عمرِ خود بگناه
 از آنک بر رو دیو سیاه دیوانم
 نشانه کردم خود را بگونه گونه گناه
 نشانه چه که بر جاش تیر خذلانم
 ز بس گناه که کردم کرام را اِملّا
 خجالتیست که نزد کریم بر خوانم
 زبان بزیر دم آن روز دوستر دارم
 کر آنچه کرده بدم بر زبان بگردانم
 کسی که بود مرا اوزین نمد کله است
 و یا منم که بدین سیرت و برین سام
 بحق دینِ مسلمانی اے مسلمانان
 که چون بخود نگرم نیک بد مسلمانم
 بفضل حق نگرم نا بدی شود نیکی
 بدانک ارچه بدم نیک بد پشیمانم
 رسول گفت پشیمانی از بدی توبه است
 برین حدیث اگر تائب است من آم
 فلان و بهمان گوئی که توبه یافته اند
 چه مانع است مرا من فلان و بهمانم

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

غلام نیست بفرمان خواجه رام چنانك
 من این نپره تن خویش را بفرمانم
 مرا نماند روزی هوای دامن گیر
 که بی گناه بر آید سر از گریبانم
 يك صغیره مرا رهنمای شیطان بود
 بضد کبیره کنون راه نمای شیطانم
 هواست دانه و من دانه چین و هاویه دام
 اگر که دانه نمانم بدام در مانم
 هوا نماند که تا بر رسم ز عقل که من
 کیم چیم چه کسم بر چیم کرا مانم
 هوا نماند تا ساعتی بحضرت هو
 هو اللّٰهی بزغم حلقه بجنبانم
 هوا بن بر دلال معصیت گشته است
 از آنکه خواجه بازار فسق و عصیانم
 گنه بن بر دلال وار عرضه دهد
 بدان سبب که خریدار آب دندانم
 بدی فروشد و نیکی بها ستاند و من
 برین تجارت ازو شادمان و خندانم
 اگر بسنجم خود را ز نیک و بد امروز
 بر آن نهم که در آن روز حشر میزانم
 منم پیلّه نیکی ز يك سپندان کمر
 پیلّه بدی اندر هزار سپندانم
 چه مایه بند سپندان دلم ترا ملکا
 که در ترازوی نیکی کم از سپندانم

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

ای خداوندی که ایزد مرترا زان بر گرید
تا همه دشوارها بر بندگان آسان کنی

(۱۵) الحکیم تاج الشعراء محمد بن علی السوزنی،

سوزنی که در جدّ و هزل و رقیق و جزل نادره زمان و اعجوبه گیهان
بود و مولد او نسف بود و روح عنصری از رشک او در اسف بخارا
بغصیل علم آمد و مدتی در مدرسه بود و در تعلّم خوض نمود و طبعی
لطیف داشت چنانکه در هرچه تصرف کردی آنرا با تمام رسانیدی، روزی
بر در دوکان سوزن‌گری بگذشت، آن سوزن‌گر شاگردی داشت که آفتاب
چاکر آن پسر بود و ماه غلام رخساره خون خوار او، حکیم سوزنی در
۱۰ نظر اوّل دل بباد داد و از عشق سوزن‌گر سر رشته تدبیر از دست بداد
و آخر بخیه عشق او بر روی آمد، بنزدیک آن استاد سوزن‌گر رفت
و گفت این حرفت مرا بیاموز و بتعلیم آن صنعت مشغول شد و
سوزن‌گری بآموخت و در آن حرفت بر جمله استادان تقدّم یافت و عشق
که خاطرها بلید کندرا در نظری آرد او را بر شعر تحریص کرد و
۱۵ قصاید پرداخت و اگرچه هزل بر جدّ او غالبست فامّا دو سه قصیده
توحید که گفته است و عذر آن خواسته امید باشد که بدان سبب خداوند
عزّ و جلّ بر وی رحمت کند، این قصیده اوراست در توحید باری عزّ
اسمه،

ز هر بدی که تو دانی هزار چندانم
مرا نماند ز آن گونه کس که من دادم
باشکار بدم در نهان ز بد بترم
خدای داند و من ز آشکار و پنهانم
تن منست چو سلطان معصیت فرمائ
من از قیاس غلام و مطیع سلطانم

ای صنوبر قد ندانی تو چگونه فتنه
 با همی دانی بعدا خویشتن نادان کنی
 گه کنار دلبران چون حلقه گوهر کنی
 گاه چشم بیدلان چون چشمه طوفان کنی
 هر زمان در دلبری بند دگر گون افکنی
 هر زمان در جادویی رنگی بدیگر سان کنی
 خستگیماء سر زلف تو نا به گشته تو
 خط فرود آری همی تا درد بی درمان کنی
 خوش بدی خوشتر شدی زین پس بسی خوشتر شوی
 خوب رویا جهد کن تا سیرتی خوبان کنی
 دل فشام پیش زلفت جان فشام پیش خط
 هرچه خواهی کن که تو هرچه بجوای آن کنی
 خدمت خالك كف پای تو از دیده کم
 ز آنک امروز ای صنم تو خدمت سلطان کنی
 شاه شمس الملك نصر آن ناصر دین رسول
 آن امینی کر امانش عهد ایمان کنی
 حافظ اسلام و سلطان زمین شرق و چین
 بو الحسن نصر آنک احسانش ز کف برهان کنی
 آن بزرگی کر بزرگی پستش آید پیش چشم
 گر تو قدرش را قرین گنبد گردان کنی
 و در دوال نازیانه اش را زلف بر شاخ خشک
 در زمان آن را عصاء موسی عمران کنی
 و در بروی آسمان دارے تو گرز شیر سار
 شیر گردون را مطیع شیر شادروان کنی

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

چه چیزی که نه جسم داری و نه جان * چه مرغی که نه بال داری و نه پر
 الایا خجسته برید سلیمان * یکی بر سر کوی معشوق بگذر
 یکی صورت انگیز بر خاکش از خون * نزار و جگر خسته و زرد و لاغر
 یکی صورتی چون هلالی مزرد * یکی صورتی چون خیال مزور

و له، قصید

ای نگار از بس که اندر دلبری دستان کنی
 هر زمان مارا بعشق خویش سرگردان کنی
 عاشقی با تو خطر کردن بود بر جان خویش
 زآنکه نپسندی تو دل تنها که قصد جان کنی
 زرق و افسون تو ای جادو نسب يك روبه نیست
 روزگاری تو که هر روزی دگر دستان کنی
 گه ز گرد مشک بر خورشید نقاشی کنی
 گه ز عنبر بر گل صد برگ بر جولان کنی
 گاه سنبل را حجاب توده نسرين کنی
 گاه میدان را نقاب خرمن مرجان کنی
 بند دها بگسلی چون زلف بر بند افگنی
 نرخ لولو بشکنی چون آن دولب خندان کنی
 دیده روید مجلس ار تو پای در مجلس نهی
 گل دمد میدان اگر تو روی زی میدان کنی
 بخت خدمتگار گشت آنرا که تو خدمت کنی
 چرخ فرمان بر بود آنرا که تو فرمان کنی
 زلف شهر آشوب تو بر گل هی جولان کند
 تو هی گرد روان و جان و دل جولان کنی
 آیت حسنی که هر که روی بنهائی بخلاق
 دیده‌ها خلق را بکسر نگارستان کنی

ای یادگار مانده مرا باد روی خویش
 باد رهی نوشته تو بر پشت یادگار
 از تو ییاد روی تو خرسند گشته ام
 زان پس که ی بداشتنت در دل استوار
 گریک نفس فراق تو اندیشه کردمی
 گشتی ز بیم هجرتن و جان من فگار
 اکنون تو دوری از من و من زنۀ مانده ام
 سختاکه آدمیست بر احداث روزگار
 شرطیست مرا که نگیم بجز تو دوست
 عهدیست مرا که نخواهم بجز تو یار
 گر کالبد بخاک رساند مرا فراق
 در زیر خاک باشم ای دوست دوستدار
 ما بندگان شاه جهانیم و نیک عهد
 جز نیک عهد نبود نزدیک شهریار
 شاه جهان سپهر هنر آفتاب جود
 سلطان شرق ناصر دین شمسۀ تبار
 گنج محاسن و سر احسان ابو الحسن
 نصر آن نصیر دولت منصور کردگار
 و در قصیده میگوید و صفت چهار میکند

۲۰. اَلَا يَا مُشْعُوْدَ شَمَالٍ مَعْبَرٍ * بَخَارِ بَخْوَرِي تُو يَا كَرْدِ عَنَبَرِ
 نه روحی و لکن چو روحی مصفا * نه نوری و لکن چو نوری منور
 چو آرام گیری هوای تو بی جان * چو جنبش پذیری قضا بر تو جانور
 نفسهائِ روحانیانی بخلقت * روانهائِ فردوسیانی بگوهر
 هی پوئی و پای تو در تو پنهان * هی پری و پرتو در تو مضمر
 ۲۵. رسول بهشتی ز عالم بعالم * برید بهارے ز کشور بکشور

و آن لوحهء موسی بین گرد گرد دشت
 و آن صفحهء مانی بین بر سر چنار
 از زاله نقش آن هم پر گوهر بدیع
 وز لاله فرش آن همه یاقوت آبدار
 رنگست رنگ رنگ همه کوهسار و کوه
 طیر است طرفه طرفه همه جویبار
 یک کوهسار نعره فنجیر جفت جوی
 یک مرغزار ناله و الحان مرغ زار
 هامون ستاره رخ شد و گردون ستاره بخش
 صحرا ستاره بر شد و گلبن ستاره بار
 ای نو بهار عاشق آمد بهار نو
 من بنده دور مانده از آن روی چون بهار
 گرد وداعگاه تو ای دوست روز و شب
 داود دار مانده خروشان و سوگوار
 پیراهنم ز آب دو دیده جو آبگیر
 پیراهنم ز خون دلر همچو لاله زار
 فی بر وصال روی تو ای دوست دست رس
 فی بر دریغ و حسرت هجران تو قرار
 گه لاله بر دمد بر خم بر ز خون دل
 گه سبزه بر دمد زخم دیده بر کنار
 هر قطره کز آب دو چشمم فرو چکد
 گردد ز آتش دلر اندر زمان شرار
 روزی هزار بار به پیش خیال تو
 دیده کم بجای سر شک اے صنم تبار

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

خیز ای بت بهشتی و آن جام می بیار،
 گازدیهشت کرد جهان را بهشت وار
 فرشی فگند دشت پر از نقش آفرین
 ناجی نهاد باع پر از دُر افتخار
 نقش خورنق است همه باغ و بوستان
 فرش ستبرق است همه دشت و کوهسار
 این چون بهار خانه چین پر ز نقش چین
 و آن چون نگارخانه مانی پر از نگار
 آن افسر مُرّصع شاخِ سمن نگر
 و آن پرده موّشّح گلهاء کامکار
 این چون عذار حور پر از عنبرین شکن
 و آن چون بساط خلد پُر از عنبرین نگار
 گلبن عروس وار بیاراست خویشتن
 و ابرش مشاطه وار هی شوید از غبار
 گاهی طویله آردش از گوهرین سرشک
 گاهی نقاب سازدش از پرده بخار
 آن لاله بین نهفته درو آب چشم ابر
 گوئی که جامه‌ء عقیق است پر عفار
 یا شعله‌ء آتش تیزاست اندر آب
 یا موجه‌ء لعل بدخشی است در بحار
 يك باغ لعبتان بهشتی شدند باز
 آراسته بدُر و گهر گوش و گوشوار
 این از رداء رضوان پوشیده پهرن
 و آن از پیر فریشتگان دوخته ازار

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

چو پرده حرم حرمت از میان برخاست
 دهن بیستم چونانک عادت حکماست
 ز راه این سخن تلخ او نمودم نوش
 از آنکه در سخن راست راستی پیدااست
 غلام پیر شهی ام که صد هزاران پیر
 بفر بخت جوانش جوان دل و برناست
 و هم درین قصید میگوید

شنیدم ام که بده سال جور و ظلم ملوک
 به از دو روزه شرعام و فتنه [و] غوغاست
 کنون شد این مثل ای پادشا مرا معلوم
 بامتی که هلاکست و ملکتی که هباست
 بهفته که مثال و خطاب تو بگست
 از آن طرف که حد اوش و اوز جند و نسااست
 باهل قبله بر از کافران رسید آن ظلم
 کز آتش و نف خورشید روی بسته گياست
 نجست هیچ کس الا اسیر یا مجروح
 نماند هیچ زن الا فضیحت و رسواست
 سواد ساحت فرغانه بهشت آئین
 چو کربلا همه آثار مشهد شهدااست
 کز آب چشم اسیران و موج خون شهید
 نباتهاش طبرخون و خاکهاش حنااست
 هزار مسجد و محراب خالیست و خراب
 هزار منبر اسلام بی دعا و ثناست
 و این قصید از امهات قصاید ویست

مه وثاق من از بهر دیدن مه نو
 گرم نموده سر زلف از بر بر خاست
 دودین چون دو گهر بر رخ فلک بردوخت
 رخ سپهر بشمع رخاں هی آراست
 بچشم نیک بدید آخر آن مه خندان
 مهی که سایه مویت یا سهیل و سهاست
 چو دید ماه بعادت بگفت آنک ماه
 بشرم گفتش ای ماه چهره ماه کجاست
 بنوک آن قلمر سیم کند اشارت کرد
 بگفت آنک در زیر زهره زهراست
 نگاه کردم نی ماه دیدم و نه فلک
 برین چه گفتم و گویم هی خدای گواست
 نگار من ز سر کودکی و نیک دلی
 چه گفت گفت که بینائی از خدای عطاست
 حقیقت اینست که پیری رسول عاقبت است
 همیشه از بر پیری نهایتست و فناست
 بشوخ چشمی بگذاشتی جوانی و عمر
 کنون که پیر شدی در دلت همان سوداست
 ترا چه وقت تماشا و عشرتست و سفر
 ترا نه پایه آسایش و نماز و دعاست
 ز خویشتن تو برنجی هی و ما ز عنا
 نصیب ما همه از دولت تو رنج و عناست
 جهان بمان بچوانان و درد سر بگسل
 که کار عالم تا هست خار با خرماست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

بجد و جهد نگردد زیادت و نقصان
 هر آنچه بر من و بر تو ز کردگار قضاست
 کمال جوئی و دانی که مردراست کمال
 ز راستی و درستی چنین کی آید راست
 صفات خاص خداوند بنده را نسزد
 بهیچ حال خدائی و بندگی نه رواست
 طریق از درازست و بار حرص گران
 بزیر هر نفسی صد هزار گونه بلاست
 اگر بدنجان ذره کنی هزاران کوه
 هر آینه نبود جز هر آنچه ایزد خواست
 قضا قضاست و شاهد درست قاضی عدل
 ترا بدانچه قضا اقتضا نمود رضاست
 بهیچ حال من از زیر بند [تو نجیم]
 بهر صفت که بدارد مرا خدای سزاست
 جز آنکه طعنه و تعریض دوستان نشاط
 برین دلم بتر از صد هزار تیر جفاست
 به پیرم همه کس سرزنش کند همی
 گناه من چه درین از خدای باید خواست
 نه اختیار منست این چه اختیار کسی است
 که هر چه بر من و تو حکم کرد حکم رواست
 نماز شام شب عید چون طلایه ماه
 برآمد از فلک و نور شمع روز بکاست
 سپهر تیره بیاراست رخ بروراید
 چنانکه گفتی دریایه اولو لااست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

يك جزو از هزاران جزو يك ذره نسخم من
 که از ارزیز و از آهن تن من استخوان دارد
 فراق دوست بر عارض هی بنگاردم گوئی
 هر آن نقشی که روز باد راهی آبدان دارد
 ز خون دیدگان که مخطط میکنم عارض
 چنان پیراهن گلگون که سال و مه کمان دارد
 که از عارض بر افروزد هر آنچه اندر جگر دارم
 که از دیک فرو بارم هر آنچه اندر دهان دارد
 خیال ترک من هر شب شیخون آورد بر من
 چو چشم خستگان چشم همه شب خون فشان دارد
 سحر که چون خیال او مرا پیرایه بر بندد
 از آن گوهر که نور رنگ و رنگ ناروان دارد
 مرا گوید بجز مارا اگر زر و گهر دارم
 گهر بستان ازین چشم که زرین رخان دارد
 از آن گوهر که من دارم درین دیک ندارد کس
 مگر شمشیر گوهر دار شاه خسروان دارد
 و این قصید از امهات قصاید و بست که مطلع آن در حدّ توحید است،

قصید

عنان همت مخلوق اگر بدست قضاست
 چرا دل نو چراگاه چه و چون و چراست
 گر اعتقاد در سنست اعتراض محال
 و ر اعتقاد صوابست اضطراب خطاست
 بلاست جستن بیش و پیش دستی و باز
 همیشه همت ما مبتلاء این دو بلاست

رباعی

این چرخ که او آب خردمند برد * در آتش اندیشه مرا چند برد
ایا بکدام خاک در خواهم جست * بادی که مرا سوی سمرقند برد

(۸۴) الاجل شهاب الدین عمیق البخاری،

استاد شعراء عصر خود عمیق بود و در دعوی سحری در شاعری بر
حق، آنچه از شعر او عذب و مطبوعست در غایت سلاست و لطافت
است و آنچه مصنوعست جمله استادان را در حیرت افگند است و اتفاق
جمهور شعرا است که چند بیت که در مطلع این قصیده گفته است پیش
از وی کس مثل آن نگفته است و بعد از وی هم نتوانسته است گفتن،
۱۰ میگوید

نظم

اگر موری سخن گوید و گر موئی روان دارد
من آن مور سخن گویم من آن موم که جان دارد
تم چون سایه مویت و دل چون دیده موران
ز هجر غالبه موئی که چون موران میان دارد
اگر مر آب و آتش را مکان ممکن بود موئی،
من آن موم که [هم طوفان و] دوزخ در میان دارد
اگر با مور و با موئی شباروزی شوم هره
نه مور از من خبر یابد نه موی از من نشان دارد
پیشم مور در گنج ز بس زاری و بس سستی
اگر خواهد مرا موری بواندر نهان دارد
من آن موم که از زاری مرا موئی پوشاند
من آن موم که از سستی کم از موری توان دارد
منم چون مور از اندوه از هر موی خون افشان
نه موئی کو گره گیرد نه موری کو روان دارد

۱۵

۲۰

۲۴

نا مستقیم داری کار مرا همی * شکری که کاره‌اء تو بر استقامتست
بر خون من کسی که ملامت کند ترا * نزدیک من سزای هزاران ملامتست
هرچه از تو بر من آید نسلیم کرده‌ام * عشق حقیقی را این یک علامتست
قطعه

قبول و رد تو سود و زیان بندگان بود * ز مدح بندگان نه سودست مر ترا نه زیان
مرا ز گفتن مدح تو جاه باشد و عزّ * ترا شنید هانست و نا شنید هان
قطعه

نار با انگور پنداری که خصمان بوده اند
هر دوان بر خون یکدیگر شده همدستان
دیده این تا پیرخست اندرون گریان شده
آن همی بر خند بکشاید بدین شادی دهان
قطعه

بر یاد تو بی تو این جهان گذران * بگذاشتم ای ماه و تو از بی خبران
دست از همه شستم و نشستم بکران * چون بی تو گذشت بگذرد بی دگران
وله، ۱۵

چشمی دارم همه پر از صورت دوست
با دیده مرا خوشست چون دوست دروست
از دیده و دوست فرق کردن نه نکوست
یا اوست بجای دیده یا دیده خود اوست
رباعی

ای چون گل سرخ دستان هرکس * چون دیده نرگس نگران در هر خس
مانند بنفشه سرنگونی ز هوس * چون لاله ز تورنگ بکار آید و بس
رباعی

کس را طبع لب چو شهد تو مباد * جز فرقد و مه مرقد و مهد تو مباد
تو جهد کنی بهجر و من جد بوصال * چون نیست بجد من بجهد تو مباد
۲۵

شب است خطش و معیش روز و طرفه بود
 میان تیره شب اندر گرفته روز وطن
 دهان او افق شرق نیست ای عجبی
 چرا هی شب و روز آیدش برون ز دهن
 وله، قطعه،

تو وزیری و منت مدحت گوی * دست من بی عطا روا بینی
 تو وزارت بمن سپار و مرا * مدحتی گوئی تا عطا بینی
 وله،

آن نه زلفست آنکه او بر عارض رخشان نهاد
 صورت جورست کو بر عدل نوشروان نهاد
 توبه و سوگند مارا تاب از هم باز کرد
 زلفرا تا تاب داد و بر رخ تابان نهاد
 از دل من و ز سر زلفین او اندازه کرد
 آنکه در میدان مدار گوی در چوگان نهاد
 گر زند بر سنگ بوسه سنگ گردد چون شکر
 یا رب این چندین حلاوت در لبی نتوان نهاد
 دیدمش يك روز شادان و خرامان در کشتی
 همچو مه کورا خدای اندر فلک دوران نهاد
 گفت مستم خوانی و بر وعده من دل نهی
 ساده دل مردی که دل بر وعده مستان نهاد
 وله،

مارا دل ارچه خسته تیر ملامتست * اندیک مر ترا همه خیر و سلامتست
 مارا ندامتست بهجران تو ندیم * رحم آر بر کسی که ندیش ندامتست
 شباه من چوروز شد اندر فراق تو * و آن روز گر بدانی روز قیامتست
 ۲۵ گر شرط وصل من بقیامت بدای نگار * بر من قیامت آمد و بر تو غرامتست

نه گل که باغ بهنگام نو بهار آورد
 بنفشه و گل و شمشاد و ارغوان و سمن
 چو دولتی که بسوی کمال دارد روی
 که محنتش نتواند شدن پیرامن
 چو صورتی که کند حکم فیلسوف بدانک
 ز عقل دارد روح و ز روح دارد تن
 نه مشک و مرا گفته نسیم او خوش بوی
 نه مهر و مهرا خوانده فروغ او روشن
 من از فروغ و نسیم ملوک وار شدم
 دو حسن او ز نسیم دگر شده گلشن
 نشستگاه من از رنگ و بوے او دایم
 چو کارگاه عدن گشت و بارگاه ختن
 ایا چو اصل بزرگی بزرگ در همه اصل
 ایا چو عقل تمامی تمام در هر فن
 سپاه علم ترا هست صد هزار علم
 درخت فن ترا هست صد هزار فن
 تو آن بزرگ وزیری که از بلاغت تست
 بلند فرقی معانی و راست قید سخن
 چه ساحرست گو کار کلک تو که کند
 ز مشک تبیت بر سیم پخته دُر عدن
 بتیر ماند و زخمش درون شود بعدو
 و گر ز مرکز عالم کند عدوش مجن
 بطل ماند کلکش صریر او ز دوات
 شفاء خلق جهان گشته از لباس لب

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

قطعه

شاه اعظم خسرو ترك و عجم فخر اُمم
پادشاه چین قَدَر خان و خداوند جهان
بو المعالی جبرئیل آن شاه کورا جبرئیل
با ملايك مدح گوید هر زمان از آسمان
از زمین تا جرم کیوان صد مسافت جمع کن
هبت او برترست از جرم کیوان صد چنان
از حدیث دولت صاحب قران در عهد او
هر کسی گفتست و بر هر گونه داده نشان
من شنیدستم که آن صاحبقران مردی بود
تیز دولت صعب هیبت نیک سیرت خوب سان
پاك اصل و راد دست و شرمگین و نیک خوی
با تواضع با دیانت با مروّت با امان
گر بدین آئین بود صاحب قران میدان که نیست
مر جهان را جز خداوند جهان صاحب قران
که بسوده پای او در اوّل مشرق رکاب
که گرفته دست او در اوّل مغرب عنان

و این قطعه بنزدیک خواجه عمید مسعود سعد فرستاد و از وی اشعار
او التجا کرد،
قطعه

خواجه مسعود سعد اگر بیند * که میناد از حوادث گرد
آن نتیجه کمال شعر وزیر * بفرستد بجای راه آورد
دائم اکنون که خواهد اندیشید * کاینست شوخ و گدا و مطیع مرد
پاره عود کدیه کرد و نیافت * طمع صد طویله گوهر کرد

جواب رسید شعر تو ای تاج شاعران بر من
چو نو شکفته گل اندر بهار گرد چمن

وله،

گویند مرا که خواجه فربه شد * اسپش نکشد همی بفرسنگی
گویم که از آنچه او خورد هر شب * مردی کند ایزد از درم سنگی

فصل دوم،

در ذکر شعراء ما وراء النهر،

(۸۳) استاد ابو محمد بن محمد الرشیدی السمرقندی،

رشیدی استاد شعرای مقدم و پیشوای این طبقه بود و در صناعت سخن
و براعت عبارت بر زمره سخن سازان سبقت یافته و در علم شعر چند
تصنیف ساخته است و چند تالیف پرداخته و زینت نامه یکی از نتایج
۱۰ خاطر عاظر اوست و شعر او همه مصنوعست و استادانه و از حشو و ایطال
و شایکان مصون و این قصید در مدح سلطان معظم ملک شاه سقی الله
نراه گفتست،
قصید

شاه ابو الفتح آسمان فتح و نائید و ظفر

و آفتاب ملک و شمع دولت دنیا و دین

ز آسمان آمد ملکشاهش لقب زیرا که هست

۱۵

طالعش بی آسمان با ملک و با شاهی قرین

پادشاهی هفت کشور هست بروی گشته راست

راست باشد گر بخوانی پادشاه راستین

قیصر رومش ز یکسو خدمت آراید همی

وز دگر سو طاعتش دارد همی فغفور چین

۲۰

آسمان مرتخت آن شهرا بتارک بر نهد

گر بخدمت پیش این شه بر زمین بنهد جین

۲۲ و در مدح خاقان قدر خان ابو المعالی جبرئیل بن احمد رحمه الله گوید،

مانده در بلخ من اسیر غزان * با یکی ساز سخت مخروطی
وای اگر من بفاریاب رسم * کبرِ خر در گسِ خر طوطی
و هزلیات او بسیارست اما درین مجموعه تعریض بیان آن نتوان کرد بدین
قدر اقتصار افتاد،

(۸۲) ابو حنیفه اسکاف،

از شعرای مَرُو بود و در عهد دولت سنجری والی ولایت سخن پروری
شد، اگرچه کفشگر بود اما طبعی لطیف داشت و ابیات و اشعار او
بسیارست، میگوید

از بس که شب و روز کشم بیدادت
چون موم شدم ز آن دل چون پودلادت
ای از در آنکه دل نیارد بادت
چندانکه مرا غمت شاد بادت

رباعی

هم اوراست،

نه گفته بُدی غم تو خواهم خوردن * غمهای ترا بطبع بنهم کردن
۱۰ من خود بیان عهد گفتم آن روز * بر گفت تو اعتماد نتوان کردن
وله،

گر کرد خلاف و نآمد امشب یارم * من نیز شراب دیدگان پیش آرم
با نومیدی غم کهن بگسارم * خود فردارا دو صد غم نو دارم
و این قطعه هم او گفته است،

۲۰ گرچه اوراست کسوت زیبا * ورچه ماراست خرقهٔ رسوا
ما چو مغزم در میانهٔ جوز * او چو خسته است در دل خرما
وله،

بخورای سیدی بشادی و ناز * هر کجا نعتی بچنگ آره
۲۴ دهر در بردنش شتاب کند * گر تو در خوردنش درنگ آری

چون سرو و چون صنوبر با دلبران نشین
چون آفتاب و چون مه با سروران گراز
با نوش و ناز و نصرت و نعمت بروز و شب
ی خور نشاط کن عدو افکن ولی نواز

(۸۱) الحکیم شرف الشعراء الکوشکی الفاینی،

حکیم کوشککی که قصر هزل او رفیع العباد بود و اساس جدّ او بی اعتماد
مدح او همه قدح و اطراء او همه هجا و آنچه گفته است همه مطبوع و
لطیف است و اکثر اهاجیّ او در حق جماعتی است که نعمت سنجری را
بکفران مقابله کردند و در مواقف مردی و مردی ثبات ننمودند تا خورشید
۱۰ دولت معزّی بکسوف مبتلا شد چون اورا بفوات این دولت دلسوزی
هزج مکامل تر بود و در حق انجماعت اشعار لطیف و هجوهای مطبوع
گفت یکی از آن جمله اینست، شعر

ایا شمشر زن ترکان بر دل * به نسبت از فی و تاتار کاشان
یکایک در خراسان پروریده * بناز و نعمت و دولت تن آسان
۱۵ شمارا پادشاه هفت کشور * رسانیده بیری از نخاسان
بروز کودکی خفته که و مه * بسی در پیش دوکان رواسان
بهر شهری ز نام غر شنودن * شد چون دیو از آهن هراسان
فلک کفران نعمتهای سنجر * طلب کرد از شما ناحق شناسان
زهی درماندگان بی حمیت * زهی خربندگان نا سپاسان
۲۰ کسی خود زاد و بود و ملک و اقطاع * چنین بیرون دهد از دست آسان
مسلم بین که چون بیرون کشیدند * بشمشیر از کس زنتان خراسان

ایضاً له

دی مرا گفت مردکی در بلخ * من ترا دیدم نه از قوطی
گفتش فی ز جام و باخرزم * مردکی شاعر و نه از لوطی

ای دیده را ز روی و ز رای تو روشنی
 و سه سینه را ز نظم و ز نثر تو اهتزاز
 کَلک ترا صناعت صورت گر خطا
 خطّ ترا حکایت خطّ بت طراز
 ۵ بشانند خاک حضرت تو باد مشک و بان
 بشکست بار نعمت تو پشت حرص و آزار
 برده بسوی دفتر و دیوان عروس طبع
 از بهر فخر مدح ترا بر سر جهاز
 ۱ مُعطی و اهل فضلی و مراهل فضل را
 از خط خدمت نبود هرگز اجتناب
 هر سایی که سوی تو تابد عنان خویش
 شکرانه را فدای رکابش کنی لکاز
 چونان فرستیش بسوی خانه باز کو
 در عمر خود ز شرم نیاید بر تو باز
 ۱۵ روحی که در فراق دلاویز خدمت
 روحش همی ز جسم کند قصد امتیاز
 چون شد ز گشت چرخ چو پروانه و چو شمع
 در عالم حوادث تن سوز و جان گداز
 در خدمت بطبع میان بست چون لکن
 ۲۰ تا چرخ در بدش بکشد جهان چو گداز
 تا دشمنی نگیرد در بر مکان دوست
 تا تبهوئی نگیرد بر دست جای باز
 بر دشمنان بنصرت دادار کامران
 ۲۴ با دوستان بدولت بیدار عشق باز

آن اسپ نا روان که ز بی طاقی چو آب
 تا یافتی نشیب نرقی سوے فراز
 بردے بہر فراز و نشیبی ہزار بار
 از دست و پای لنگ زمین را بسر نماز
 نگ انجین و آب دریدی ہرحلہ
 بی دلو و بی رسن ز بن چاہ شست باز
 خوردی بیک زمان دو جوال او ز کہ و لیک
 کردی ز یک جوال تہی بردن احتراز
 چون خواندی حداث [و] رجز خوش نیامدی
 زیراک بود زادن او بیش از نحاز
 حاصل چو اسپ لنگ چو ترک ہزیمتی
 ہر دو ہی شدیم درین راہ دور باز
 او حست و حست و حست و من اورا بچوب و سنگ
 سوی عزیز دولت و دین تاز و تاز و تاز
 بحر علوم افضل دولت علی کزو
 دارد چو عقل گوہر فضل اللہ اعتزاز
 طغرائی کہ ہست بر خلق شرق و غرب
 فرمان شاہ جامہ و طغراے او طراز
 آن سروہ جواد کہ نزد نیازمند
 با جود او نیاز زمن گشت بی نیاز
 اندر خلاف اوست عدورا بلا و رنج
 و اندر وفاق اوست ولرا نعيم و ناز
 نا حشر روے روز نہ بیند شب سیاہ
 گر نور خاطرش نہد صبحرا جواز

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

بشگفت پنبه زار فلک بر فلک چنانک
 زهره ز عشق دوك بهم در شكست ساز
 همچون كلاه گوشه نوشين روان مخ
 بر زد هلال سر ز پس كوه بيدواز
 دباب شوخ ديك سوي خفته شد روان
 تا كشك پخته كويد در گشتين جواز
 من چون چنان بدیدم جستم ز جای خواب
 ماهو بدست كرده بآشتر شدم فراز
 بگرفتمش مهار و شدم بر فراز او
 چونانكه تازه باره شود بر فراز تاز
 ده روز راه بیش گرفتم چو مردمان
 با هفت هشت گرده و ده پانزده پیاز
 راهی كه نزد عاصی قواد روز حشر
 در جنب او حقیقت دوزخ بود مجاز
 كوهش بسان هره در آورده سر بهم
 دشتش بسان شله نهاده زهار باز
 خرسنگهای او همه چون كون گاو گرد
 فرسنگهای او همه چون كیر خردراز
 در مرغزارهاش هزاره كنان هزبر
 بر چشمه سارهاش عراعر كنان گراز
 غولان غوجه گیر ز خار و ز خس درو
 گمراه گشته چون رمه میش بی نیاز
 شبگون هیون من كه مباداش دور سنگ
 مانده درو ز پاردم سست خویش باز

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

علم شاخ شاخ فصّادست * جامه چاك چاك خلتانم
 پوشم اينچين خورش چونانك * شش خام است مرغ بريانم
 در نشابور آخر سنگين * زنده از باد خوان سنگانم
 نان نرمست و چرم خشك از آنك * بر اهل درفش مهبانم
 مير مابون محمد عاشو * كه سراي ويست زندانم
 آنكه گويد هي بزير دولب * يكي از سرکشان ايرانم
 با همه شاعري خويش اورا * وقت بيكار بود دستانم
 ما يلانش كه گادهام ههرا * سرگسل سار بن نريانم
 گر كند قصد جنگ من نبود * هيچ حاجت بكار و دستانم
 زخم تبخ چو آفتابش را * بس بود سايه خود و خفتانم
 بك شبي گفت كاي فلان بر خيز * خارش پشت پاي بنشانم
 گفتمش حلقه در خاصيت * كند كردست تيز سوهانم
 گفت باري ز تاره پر معني * وزن كن رخت هاي دگانم
 گفتمش بر نياورد يا رب * پاره و دانگ سنگ كپانم
 چون نكردم قضا در انباش * نرم بنهاد نان در انباشم
 كرد او خوان و كاسه كش نيست * دست كونه چو پايه خوانم
 گر چنين نيست نا حجامت گاه * كوف دولش بر يش حمدانم
 نكنم نيز ذكر آن ناكس * كه خود از كردها پشيمانم
 از دل و جان ترا دعا گويم * كه توي وقت درد درمانم
 نا كسي با خدای خود گويد * جز در تو دري نميدانم
 باز بادا در تو در دولت * بسته بادا درو دل و جانم
 گشته نازه بباغ خدمت تو * چون گل و لاله عهد و پيمانم

قصيده

و اين قصيده از قصايد مشهور اوست،

اي كرده سوي روز بشب تار تركناز
 در خس كشيد روز سر از يم شب چو راز

گرچه بودم بالکنی باقل * کرد مدحش فصیح سَجَانم
 در بهار و تموز و تیرودی است * مجلس او شگفته بستانم
 ز آن بمدح هزارگانی او * دوستان را هزار دستام
 دفتر مدح او که در خواندن * جان فزاید چو روح و ریحانم
 خواندن او همی بهر باری * لذتی نو دهد چو قُرآنم
 ای کریمی که در کنار کرم * پروراف همی چو یزدانم
 گر حق نعمت گرای نیست * بر دل و جان بسان ایمانم
 در خدا و رسول و چار کتاب * کافر و گبر و نا مسلمانم
 هر که اندر فضای فکرت من * صف زند با وفات عصیانم
 ثا پذیری ز شرم دامن گیر * بر نیاید سر از گریبانم
 پس از آن کز در تو کرد بقر * پای کوناه دست خذلانم
 داد حرمان خدمت تو مرا * گوش مالی که گفت نتوانم
 آم از جد بهزل کاندر شعر * هست این خوان و آن نمکدانم
 در دیاری که بی زر و سیمست * خایه خوار و کیر غریانم
 سنگ اندوه را ... د سپهر * و آتش غم را سپندانم
 اعد فاقه را تهیگاهر * مست بی دادرا زنجندانم
 گرچه چون کبر درخور صدم * همچو خایه بکوی دربانم
 و ر بگیم همی بصدر سران * زان که شعر است کیش و قریانم
 بو نواسم بندهب و گنه گای * کف دست است کون صیانم
 هست هنگام گرم هنگامه * مسند کون کودکانم
 کز گروگان ریشان ترکیب * سوزن جامه گاه آسانم
 تنگ و خشک است حال گائیدن * در کس سعتره گروگانم
 ز آنکه چون شکل آدمی در آب * هست سر زیر زنده انبانم
 جز بقوادی خواب همی * شامدی را فُشرد نتوانم
 غوینک رنگ شد لباسم و نیست * زر صابون و سیم اشنانم

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

در بحور معانی دشوار * جد و هزل است گفتن آسان
 زین بهر شادے و بهر جشنی * بر خداوند مدحتی خوانم
 بدیج کرم و طعن لثیم * سعد برجیس و نحس کیوانم
 مرده را از مدیج زنده کنم * زنده را از هجا بیرانم
 چون سخن بر گریه ام بسخن * خواجه زان بر کشید از آن سام
 ... بن علی که دست گرفت * بزر و دانش فراوانم
 آن طیب نبی خصال که من * نزد نعتش نظیر حسام
 دم عیسی شود بعلت مرگ * هر سخن کز علاج او دامن
 علم طب کمترینه علم ویست * شاید از این ورق نگردانم
 طوف کردم بباغ دانش او * تا درو میوه دل بر افشانم
 از تعجب چو بر زمین سیاب * خاطر جمع شد پریشانم
 زین بشر ستوده سیرت او * مختصر چون زمانه عنوانم
 عربی گوهرش باهل عجم * گوید از عقل نسل اعیانم
 وز شعار نتیجه معدوم * اختیار نژاد عدنانم
 آنکه ایمان بدو درست شود * پدران ویند جدانم
 قلم او که از خطاب شریف * بسته پیشش میان بفرمانم
 گوید اندر بیاض دعوی را * چون خرد راه بر به برهانم
 تیز ران راکب پیاده روم * بنده بار ابر نطع بارانم
 دوستان را شگفته شاخ گلم * دشمنان را خنده پیگانم
 هرچه مشکل مرا بود حاصل * حاصل است از گذشت طغیانم
 بی دلم همچو عاشق و برقم * غیرت زلف و جعد جانانم
 چون زرم زرد و زر برزد ز من * کز کف خواجه بر سر کانم
 مادحش گوید از مکارم اوست * کار دنیا و دین بسلامنم
 دل و دست خوش و کشاده اوست * بحر فضل و سبحان احسانم
 در و دهلیز بر کشید اوست * طاق کسرے و طارم خانم

گرم بی تن و روان زند * شعر عالی خویش را مانم
 سالها شد که سال عالم را * بدم و دل دی و حزی را
 ترشیهای چرخ نا شیرین * کنند کردست تیز دندام
 زین چو گردون و اختر گردون * نیست خواب و قرار و امکانم
 گه بدریا و گه بهامونم * گه بایران و گه بتورانم
 گه بولولجم ولایت خویش * گه بوخش و بکج و ختلانم
 گه بدشت هرات و نیشابور * گه بکوه طروق و طورانم
 گه به باخرز و گه به باوردن * گه به کرکانج و گه بگرگانم
 گه بلابین بلخ بامینم * گه غم آگین مرو شهبانم
 حاصل الامر همچو دولت تیز * یکی جای گه نمی مانم
 با چنین حال حاسدند هنوز * ژاژ خایان شاه گیهانم
 من خود اندر جهان کیم که بود * حاسدی چون فلان و بهمان
 نه بلشکر چو قیصر و فغفور * نه بکشور چو رای و خاقانم
 نه شهری را سپهبد و دستور * نه دهی را رئیس و دهقانم
 نه بموکب مقدم درگاه * نه بمنصب مشیر دیوانم
 نه بدولت نبیره کاوس * نه بدانش فرید غیلانم
 بیش ازین نیست کرسنخا و سخن * خواجه مسعود سعد سلمانم
 بدهر در یکی زمان بسوال * گر دو گیتی بمدح بستانم
 پاک باید ز علت افلاس * با عطاء طیب سلطانم
 بخل ضحاک و من فریدونم * مکرمت ملک و من سلیمانم
 با امانت چو جنس با جنسم * با خیانت چو انس با جانم
 نیست بیگانگی بحمد الله * با هنر در میان اقرانم
 خواجه تاش منست فضل که من * بنده افضل خراسانم
 لقبم روحیست و چون روحست * شعر پرداخته بدیوانم
 مطلع و مقطع قصایدرا * سیوم فرخی و قطرانم

وله،

امروز که محنت از در دولت * چون خرز کفه مرا هی راند
قوی ز گمان بد دل ایشان * هر مدح مرا هجا هی داند
در زیر لب از خدای را خوانم * گویند هجای ما هی خواند

و این قصیده از غرر قصاید و درر فواید اوست، شعر

من که از دیده ابر نیسام * بر سر آب دیده بنشام
ور نه ابرم چرا که ناشد پیر * بر جوانی خویش گریام
عمر نوح است مدت غم من * ز آن کشاد از دو دیده طوفانم
شبه طوسیم بقدر و باشك * غیرت گوهر بدخشانم
چون زخونی که نام او اشکست * گشت رخسار لعل و مرجانم
نا سخنه‌ای آب دار جهان * چون فرو شد چو خاک ارزانم
گرچه آبی نشد ز آبادی * اندرین خاک دان و ویرانم
ورچه از روزگار رنگ آمیز * نیست حاصل گذشت حرمانم
نشگفت امر ز آتش خاطر * بخته گردد بعاقبت نامم
که بتزدیک مصر جامع ناز * داروی درد پیر کنعانم
تا نماید زمانه خود یانی * نو بهاری پس زمستانم
هی نهد خارها کنون باری * بامید گل و گلستانم
چرخ بیدادگر که پیکارش * تنگ دارد فراخ میدانم
نکشاید مرا در عیدی * نانه بندد برای قربانم
دهر نکبت رسان کر آسایش * گاه چون گوی و گه چو چوگانم
زخم خایسک نکبت اورا * یَعْلَمُ اللَّهُ که تحت سندانم
گر بجان کسان کسی بزید * من رنجور ناتوان آمم
پیش چشم خود از نحیفی تن * چون مژه آشکار و پنهانم
گر برد فی المثل صبا چو صدا * از پی وزن هر دو وزانم
نبود در زمانه وزان را * به ز میزان و شعر میزانم

و مقطع آن لیاقت و ظرافت، یکی از معارف را هجو میکند،
 و خواجه در برده زار انسانی * هست از روی ناخوشی کسی
 خانه کو بود درو تنها * خانه باشد اندرو کسی
 و له، قطعه

۵. میفکن نوبت عشرت بفردا * چو اسباب مهیا دارم امروز
 باستقبال آنده رفته باشی * چو در دل رنج فردا داری امروز

(۸۰) الحکیم الجلیل ذو الجدّ و الهزل روحی و لولاجی،

حکیم روحی که روح سخنش روح را آسایش دادی و مطالعه اشعار او دل
 بسته را کشایش هر رتق و جزل که در جدّ و هزل ایراد کردی دلهای
 ۱۰ لطیف طبعان را بدان از بند غم آزاد کردی و او را معروف کون مردم
 خواندندی و سبب آن بود که قطعه گفت در حق مکرری از مکرمان برین
 منوال،
 قطعه

ای همت تو سپهر و انجم * احسان تو مایه تنعم
 سه چیز هی کم تحکم * سیلی و کباب و کون مردم
 ۱۵ بدان سبب او را کون مردم خواندند و نیز هزل بر الفاظ او غالب بود
 و آنچه او در صنعت هزل آورد جمله لطیف طبعان از معارضه او منتع
 شدند و لطایف جدّ او هم از لطف طبع و صنعت شعر خالی نیست که
 میگوید،
 قطعه

بخدائی که هستش اندر ملک * آسمان کترینه ایوانی
 ۲۰ گو ز شادائی نامه تو مرا * در تن آمد بتازگی جانی
 و وقتی یکی از معارف با وی عتاب کرد که مرا هجو کرده و بد گفته و
 او این قطعه بفرستاد،
 قطعه

بخدائی که در حق بد و نیک * عدل او زهر و عفو تریاک است
 ۲۵ که ز بد گفتن تو نیک خصال * بند چون آب و آسمان پاک است

وے غم عاشقی نمی دانم * کر جهانی بمن چه افتادی
هر کجا محنت عروس بزید * دلم آنجا شود بدامادی
وله،

ای چو من صد هزار بیچاره * در بیابان عشقت آواره
غم هر يك ز عشق صد گونه * جان هر يك ز غم بصد پاره
دردشان را جمال تو درمان * کارشان را وصال تو چاره
گر شان وصل تو نگردد دست * جان چو دل رفته گیر صد باره
بر سر سکوی بینازے تو * هست يك نرخ زهد و سیاره
پیر اهل خرد شود چو خورد * شیر لطف تو طفل کھواره

(۷۸) الاجل جمال الدین ابو بکر خال الترمذی،

شعر بو بکر خال چون خال جمال خوبان مزین رخسار بیانست بهار از
لطف طبع او نسبی بود و زلال از لطافت نظم او نموداری، میگوید شعر
سینه می جست تا کند قلیه * آنکه زو سینه منخن دارم
گفتش سوی من که در غم تو * سینه قلیه کرده من دارم
قطعه

عقل پیرست مرد دانارا * که بدو نیک و بد در آموزد
کشته آب جهل کی گردد * آتشی را که عقل بفروزد
مرد عاقل بسان شمع بود * که هی خندد و هی سوزد
وله،

هر که بر مردمان ستم نکند * کس برو نیز لا جرم نکند
و آنکه دین دارد و خردمندی * خوشتن خیره متمم نکند
و آنکه نکند شکایت زشتی * شکر نعمت بدانکه هم نکند

(۷۹) امام فقیهی مروزی،

۲۴ از لطیف طبعا خراسان بوده است و شعرا او با ذوق و لطافت و مطلع

(۷۶) حکیم غزائی مروزی،

آنکه بدام لطف طبع غزال لطایف صید کردی و جان را از لذت شعر
و غزل او کعب الغزال بکام رسیدی این يك غزل از منشآت اوست
غزل که میگوید

• [عشق تو مرا] بلا و شر دارد * در عشق تو جان کجا خطر دارد
هجر تو بکشتن من مسکین * هر روز بهانه دگر دارد
در صحبت تو کسی که دل بندد * بسیاری را که از تو بر دارد
از صحبت تو کجا پیرهیزد * آن کس که ز درد جان خبر دارد
اندر غم تو غزائی عاشق * حقا که ز جانت دوستر دارد

(۷۷) الامام الاجل فخر الدین مسعودی،

۱۰

مسعودی که سعود آسمان از مطالع خود خوشه چین خرمن ضمیر پر نور
او بودندی و حوراء جنان حلّی و حلال خود را از لائى معائى او حالى
کردندی از معارف و بزرگان مرو بود و دین آن دولت و غرّه آن
جهت امام شرف الدین مسعودی که در بخارا از اکابر علما و امانت
۱۰ فضلا بود و داعی دولت او را دین و خدمت او در یافته اگرچه بنده
کودک خرد و او پیر بزرگ بود اما بحکم جوارگاه گاه اتفاق ملاقات
او افتادی و پیوسته داعی را منظور نظر خود گردانیدی و امام فخر الدین
اگرچه از معارف و مشاهیر علماء بزرگ بود فاما شعر بلند و مطبوع
داشت و چون ذکر او از دفتر اوّل بحکم نسیان افتاده اینجا ایراد کرده
۲۰ آمد و این دو غزل از گفتهای او نوشته شد،
غزل

ای وصال تو مایه شادی * وی فراق تو اصل بیدادی
من ندانم که تا بیامد * عافیت را کجا فرستادی
حق بدست تو بود در خوبی * ماه را گر کلاه بنهادی
ای جفاگر چو روزگار مگرد * همه خود طالع مرا زادی

هردم که قرار از دل شیدا برود * آهم ز ثرے تا بثریا برود
جان بر سر بایست ز دست ستمت * هان گر نظری نی کنی تا برود

رباعی

در عشق اگر نه از سر افسر بنهی * ترسم که سوی وصل پری پر بنهی
شرطست که چون در حرم عشق آئی * زان پیش که پای در بنهی سر بنهی

رباعی

گفتم که کجاست شادی و تنها من * غمهای تو گفت کان نیابی با من
در تنگ دل تو با کمالی که مراست * با زحمت شادی تو گنجد یا من

رباعی

باز آمدم ای جان جهان با دل ریش
و آورده بنزدیک تو درد سر خویش
من از پس و حاجت و نیاز اندر پیش
وین درد که کم مباد هر ساعت بیش

غزل

و این غزل او گفته است و این دُرّ او سفته
۱۰ ای روی خوب تو سبب زندگانیم * یک روزه وصل تو طرب جاودانیم
جز با جمال تو نبود شادمانیم * جز با وصال تو نبود کامرانیم
بی یادگار روی تو گر یک نفس زخم * محسوب نیست آن نفس از زندگانیم
درد نهانست مرا از فراق تو * ای شادی و سلامت و درد نهانیم
یک ره بگو که عاشقم از بندگان ماست * تا من کسی شوم چو بدین نام خوانیم

وله

دام گل رخسار تو بر بار نماند * وین دل شک در حسرت و تیار نماند
چندین چه کنی تکیه بر اقبال زمانه * کآن روز زوال آید و بسیار نماند
چندین چه کنی ناز که تا چشم کنی باز * از عشق من و حسن تو آثار نماند
۲۴ آزار مکن پیشه و بازار مکن نیز * کین نیزی بازار تو بسیار نماند

همه غمها گساردم با تو * غم عشق تو با که بگسارم
 گه گه از غم فراغتی جویم * بخت خندد بظنن بر کارم
 چون فراغت نیافرید خدای * من بجهد از کجا بدست آرم
 وله،

آخرت شرم نیاید که هم از اوّل کار
 با من این جنس کنی بی سبب ای زیبا یار
 من چه گویم تو خود انصاف بد نیک بود
 که نهی جرم و دهی عشو و گیری آزار
 هر زمانی بدروغی دگر بندگی باز
 من درین کار شدم عاجز یا رب زهار
 هیچ نپسندی بر من بجز آنکه از غم تو
 از سر عجز به بیچارگی آرم اقرار
 نه ترا برگ وصال و نه مرا طاقت هجر
 احسن الله جزاک اینت برونی سر و کار
 رباعی

ز آن سر که نخواستم بجز وصل تو چیز * بودی بر ما همچو دل و دین عزیز
 رفتیم و بترک تو بگفتم و سرت * در کون زن آنک ترا خواهد نیز
 رباعی

رخساره تو زرد شد ای مایه ناز * از محنت آنکه میکند ریش آغاز
 لا حول کنی چو ریش بینی هر روز * آن دیو بلا حول کجا گردد باز

(۷۵) رفیع مروزی

که در رفعت سخن از جوزا در گذشته بود و حسن جمال کلام وی
 بساط حسن حورا در نوشته، این چند رباعی که از مساعی کریمان جمیل
 رباعی

ترست، اوراست، میگوید

ای کرده بی گناهی از دوستان کناره
از تست جور بر من وز دوستان نظاره
گر دوستیت جرمست آن جرم کرده آمد
از بهر این نگیرند از دوستان کناره
جری که از تو آمد بر خویشان گرفتم
بسیار جهد کردم ناخواست را چه چاره
در ماتم فراقت در آم گاه و بیگه
هم دیده کرده خونی هم جامه کرده پاره
بر دوست گفت دشمن هر ساعتی شنیدن
در مذهب ظریفان جرمیست آشکاره
وله،

۵

۱۰

خبرت هست که نا دور فتادی ز برم
دل ز من دور فتادست و بجان در خترم
دل و جانم چو هی بی تو نخواهند مرا
پس توئی جان و دل من چو هی در نگرم
چو چنین است مرا بی تو بقائی نبود
بد بود گر نروم زود کرائی نبرم
دل خبر یافت که رفتی و پیامد ز پست
جان بدو گفت که رفتی و منت بر اثرم
نا بیکبارگی ای جان جهان باز ره
من ازین محنت و تیار تو از درد سرم
وله،

۱۵

۲۰

طاقت هر نو نیدارم * روز و شب خون زدیده ی بارم
جز غمت نیست مونسم بی تو * زان غمت را بجان خریدارم
غمگسارم تو بودی اندر دهر * رونقی داشت با تو بازارم

۲۵

رباعی

چون دست اجل جان شکر آید غم تو
چون پای قضا در بدر آید غم تو
و آن روز که گویم بسر آید غم تو
سر بر زند از زمین بر آید غم تو

رباعی

جان گر ز غمت چو ابر بهمن گرید * وز رنج بصد هزار شیون گرید
کو دشمن من تا بمن اندر نگرد * پس بنشیند بدرد و بر من گرید

رباعی

۱۰ نزدیک من آی راحت جانم که توئی * تو آمدی و من بدانم که توئی
آخر بر من سوخته ساخته دل * چندان بنشین که من بدانم که توئی
و چون شهاب الدین ابو الحسن طلحه بعالم بقا رفت این رباعی در مرثیت
او گفته است، رباعی

جانی که مرا بی تو به مرگ ارزانیست
گر هست درین تنم ز بی فرمانیست
دانی که مرا پس از تو ای راحت جان
با درد تو زیستن ز بی درمانیست

(۷۴) المحکم علی ابن احمد السیفی النیشاپوری،

سیفی که سیف بیان او را کلاکت نبود و عقل را از استماع لطف لفظ او
۲۰ ملالت فی نظمش با نظام و نثرش با قوام و تالیفی ساخته است بصد
عشق نامه که عاشق بهعشوق نویسد در معانی و احوال که میان عاشق و
معشوق افتد در غایت لطف آمده است و مقبول فضلا و پسندیده
امائل است و این غزل که از حصول امل خوشتر است اوراست
غزل
۲۴ میگوید،

رباعی

در عشق تو خون خوردن و غم سود نداشت
 در صبر گریختیم هم سود نداشت
 هر حیلۀ که آدمی تواند کردن
 من با تو بکردم ای صنم سود نداشت

رباعی

چاکر چو همه نقش خیال تو نگاشت * این فرقت دردناک را چشم نداشت
 آسوده بدم با تو فلک نپسندید * خوش بود مرا با تو زمانه نگذاشت

رباعی

دل را چه دهر فریب چندین بسین
 چون کار مرا نه سر پدیدست و نه بن
 در سال نواز رفته قیاسی میکن
 سال نو و صد هزار اندوه کهن

رباعی

۱۰ تا چند ز نیکوئی بجای چو نوئی * و آنکه چو منی کشد جنای چو نوئی
 بر نارك دل خاك بلا بیخته باد * گر نیز کند قصد هوای چو نوئی

رباعی

چون دید مرا یار سراسیمه و سست
 وز جان و جهان هر دو برون آمل چست
 گفتا نه ز من شنیده بودی ز نخست
 کاندیشه چو منی نه اندازه تست

رباعی

ابریست که جز بلا نبارد غم تو * زهریست که تریاک ندارد غم تو
 ۲۴ در هر نفسی هزار محنت زده را * بیدل کند و ز جان بر آرد غم تو

چشم ندارم بروزگار وصال * بخت من این روز و روزگار نیاید
از تو و هجر تو زینهار نخواهم * کز تو و هجر تو زینهار نیاید

غزل

نا بکوی تو ره گذر دارم * کافر گر ز خود خبر دارم
دل ربودی و قصد جان داری * رسم و آئین تو ز بر دارم
غم از جان من نخواهد برد * غمت از جان عزیز تر دارم
جز غم عاشقی و تنهائی * صد هزاران غم دگر دارم
ابلی بین که با ضعیفی خویش * دست با چرخ در کمر دارم
نه بر اندازه سری که مراست * بسر تو که درد سر دارم
من بیچاره می نیارم گفت * آنچه زین چرخ چاره کردارم
در هنر گرچه عالمی دگرم * عالمی خصم بی هنر دارم
و این قطعه در حق گران جانی گفته است،
قطعه

چونت بخوانم نیائی اینست حماقت * چونت نخوانم بیائی اینست گرانی
دعوی دانش کنی همیشه ولیکن * هیچ ندانی هی که هیچ ندانی

قطعه

چو روی خوب ترا بیند این دو چشم روی
پر آب گردد گوئی همی سحاب شود
که هست روی تو خورشید و هرکه در خورشید
نگه کند بزمان چشم او پر آب شود
۲۰ و این چند رباعی از کارگاه ضمیر او ببارگاه تقریر رسیده است که
رباعی میگوید،

ای دوست اگر داد کنی و ر بیداد
تن در همه کارهات در خواهم داد
جانم نشود مگر بیدار تو شاد
روزی که ترا نبینم آن روز مباد

رباعی

در عشق تو دل نکرد بباد از دگری
 دیده ز وفا نشان نداد از دگری
 گرچه ستم از تو دید و داد از دگری
 غمناک هم از تو به که شاد از دگری

رباعی

ز اندیشه تو دلبر بخت فرسود * دشمن ز تو ای دوست بمن بر بخشود
 گوئی که دلم بکنس ای جان جهان * آنجا که فراغت دلی بود نبود

رباعی

چون هجر کیم بست بچنگ دل من
 در دامن صبر دید چنگ دل من
 هان نا چه کنی تو با من ای صبر از آنک
 در گردن نست نامر و ننگ دل من

(۷۲) الاجل ناج الدین اسماعیل البخاری،

- ۱۰ که از آکابر و اعیان باخرز بود و ذات او مجمع فضایل و مفاخر هر
 جوهر نادری که از قعر بحر خاطر جوهری ضمیر او در سلك کلك کشیدی
 غیرت لولؤ لالا بودی و هر معنی بکر که نتیجه بنات فکر او بودی بانگست
 احتقار در دیده ابکار جنان و دلبران جهان زدی این غزل از لطف لفظ
 او نمونه ایست و از گل چمن فضل او گونه، میگوید غزل
- ۲۰ تا خبر وصل آن نگار نیاید * گلبن اُمید من بیار نیاید
 تا که نیاید نگار من بکنارم * حسرت و درد مرا کنار نیاید
 تا سر آن زلف بی قرار بگیرم * در دل بی صبر من قرار نیاید
 تا که مرا در بر استوار بگیرم * زندگی خویشم استوار نیاید
- ۲۴ جان و جوانی مرا ز بهر تو بایست * بی تو کون هر دوم بکار نیاید

وله،

گر در دل من ندانی اندازه درد
ای دوست سرشک سرخ بین و رخ زرد
ور نیستی آگه که بن هجر چه کرد
بر خیز و بیا گرم پیرس از دم سرد

وله،

دوش از تو دلم شاد شد ای چشمه نوش
و امشب از غم فراق آمد بخروش
چیزی که قیاس آن نشاید کردن
یا محنت امشب است یا راحت دوش

وله،

آن دل که کلید گنج هر شادی داشت * در هر کاری هزار استادی داشت
شد بنده تو بدان نمانست که او * هرگز روزی نشان آزادی داشت

رباعی،

چون صبر رمیده شد پیام تو چه سود
جان رفت ز پرسش و سلام تو چه سود
در آتش هجران تو ای جان جهان
دل سوخته شد وعده خام تو چه سود

رباعی

۲۰ گه کوز چو زلف دلستان تو منم * گه نیست شده همچو دهان تو منم
ای قد تو همچو تیر آخر روزی * بر من گذری کن که کمان تو منم

رباعی

از هجر تو گر بگوشتال تو درم * گوئی ز خیالت بوصول تو درم
بر من سپه هجر ترا دستی نیست * تا من بجایت خیال تو درم

رباعی

ای عشق پر آشوب گهام تو بسی * وی چهرهٔ یار عذر خواهم تو بسی
بر روز جوانی که سیه شد ز فراق * ای موی سپید من گهام تو بسی

رباعی

گفتم خونت بریزم ای بینائی * مانا که زبان بهر من نکشائی
آن خون زره دیک پالودم پاک * تا دست بخون چون منی نالائی
وله،

هر چند غم من از جفا کردن تست
خون من ازین حدیث در گردن تست
با این همه از مهر تو نزدیک ره
کاری که مهم ترست غم خوردن تست

وله،

تا از دل یکدگر خبر یافته ایم * از کینه و مهر هر دو دل نافته ایم
من در طلب رضا و او در پی خشم * انصاف بده که موی بشگافته ایم

وله،

روزی بگلستان که خرامیدی مست
از زنگ رخ تو گل ییفتاد زدست
نظارهٔ روے نو بود گل پیوست
گل را تو چنان خوشی که مارا گل هست

وله،

با درد شب دراز هم ساز منم * با سوخته دل ساخته هم راز منم
هر جانوری که در شب آواز دهد * با او بنیاز دل هم آواز منم

وله،

نام لب تو نقش نگین باید کرد * زیر قدمت دیک زمین باید کرد
گفتی که سر تو دارم از عالم و بس * ترسم که سر اندر سر این باید کرد

نگیزند عبرت هی این جماعت * چه از سر بریدن چه از کون دریدن

(۷۲) الاجل شهاب الدین ابو الحسن طلحه،

که در لطف طبع یگانه و در وفور هنر نادره زمانه باداد و فضایل
 قِدْوَه سَحَابِ و ایل ذات او بجز براعت بود اما موج آن بحر لالی معانی
 نفیس و قصر قدر او رشک اوج کیوان و برجیس خطه مرو بمکان او
 مفاخر و وفور فضل او بر اقران او ظاهر چون سمای سخن پروری از
 خورشید ذات سمائی خالی شد و آن یگانه بجزار رحمت آفریدگار رفت
 ابو الحسن اورا مرثیّی گفت،
 قطعه

ز بهر آنکه نیمنم همی سمائی را
 کنار من چو سمائی شد از ستاره اشک
 برف دریا ماند ز رنج فرقت او
 کنار من که نه بینی درو کناره اشک
 چو اشک من ز صفا رنگ لفظ او دارد
 کنم ز بهر نسلی دل نظاره اشک
 ز اشک چاره همی جویم و همی دامن
 که هم ز غایت بیچارگی است چاره اشک

۱۰

۱۵

و اشعار او آنچه قصاید و مقطعات است نادر و کم یابست اما اکثر نظم
 او رباعیات بوده است و این رباعی چند از گفتار او در قلم آمد، رباعی
 آن دل که بدی فارغ و ساکن پیوست * برخاست چو اندرو هوای تونشست
 آن دست که بند چرخ را بکشادی * بند سر زلف تو بیک موی ببست

رباعی

گیرم که ز زلف حلقه‌ها بافته * و آنکه برخ چو ماه بر نافته
 الماس لطافت از کجا یافته * کان لعل چنان بحیله بشگافته

۲۴

وله،

هر مهت باد فتح و فیروزی * قرخت باد جشن نوروزی
از هه خسروان ترا زبید * سرفرازی و عالم افروزی
چاکر روزگار تست ظفر * بنده عزم تست فیروزی
ای شب و روز برهوا و مراد * کرده پیروزی ایزدت روزی
تا بود روز و شب نتیجه چرخ * شاد بادی چنانک امروزی

قطعه

سپاهیان ز پی کوچ اگر به شانزده میخ * چهار نعل جمازه زدند بر مرکب
ز بهر راه فتوحی زدست بر منجی * چهار پاره محکم بشانزده کوبک

قطعه

بچنان رقعۀ مرا خواجه * چه عجب گر شراب نفرستاد
عجب اینست کر تکبر و جمل * رقعۀ را هم جواب نفرستاد
تا نگوم که نان فرستی نیست * هم شراب و هم آب نفرستاد

قطعه

گر نهمی نان نرم پیش حریفان * بردگران خوان ز نانِ گرم نداری
دین خیره روی که هیچ ندارم * ای زن تو کبر خواره شرم نداری
و امیر اجل شهاب الدین ادیب صابر این دو بیت بخدمت او فرستاد

ابیات

فتوحی ز دیدار جان پرورت * فزون شد یکی جان تو در تم
اگر نه فتوحی توئی در جهان * چو روی تو دیدم فتوحی من
اثیر الدین فتوحی جواب گفت،

قطعه

زهی نظم و نثر تو کرده فزون * خرد در دماغم روان در تم
چو بشکیم از خدمت تو هی * تو صابر نه بل که صابر من

قطعه

هی پیش ازین اهل دیوان سلطان * گرفتند عبرت ز یک رنج دیدن

قطعه

ای مایه هنر ثقة الدین نجیب ملک
 آنی که چون کف تو بتیسان سحاب نیست
 چون نظم و نثر خلق تو پاک و لطیف و خوش
 دُرّ ثمین و آب گل و مشک ناب نیست
 ناگشت روز و شب ز تو بیدار بخت تو
 در چشم شور بخت عدوی تو خواب نیست
 مهبان بنده اند گروهی که در هنر
 نزد فلک سوال یکی را جواب نیست
 از شاعر و منجم خود ده زیادت اند
 راوی و مطرب و زنجی را حساب نیست
 بردند آب روی و شد از شرم هر یکی
 رویم پر آب دیده که در کیسه آب نیست
 خرجی که بود خواهد توزیع کرده اند
 بر نام خواجه پیش سبوی شراب نیست

قطعه

ایا راست گشته ز تو کار ملک * ز غم پشت بد خواه نوکوز باد
 ایا روز و شب مکتب رسم و راه * شب بد سگالانت بی روز باد
 مهر آمدی شرع را نیک خواه * ز بدخواه تو چرخ کین توز باد
 کسی را که با تو زند خون گان * تن و روی او چون زه و توز باد
 هزار آفرین جهان آفرین * بر آن طلعت عالم افروز باد
 گو بزم کلك تو جان بخش باد * گو رزم نیر تو دل دوز باد
 می و آتش لطف و قهرت مدام * ولی ساز باد و عدو سوز باد
 بنوروز کردی نشاط شراب * همه روزگار تو نوروز باد

بفشانند زلف مشکین و انداخت باز پس
 یعنی که دانت چه بخاطر در آمدست
 این شکر با که گویم کان شکرین نگار
 حالی ز گرد راه بر چاکر آمدست
 با من چه گفت گفت ره آورد مر ترا
 از من همه غم دل و درد سر آمدست
 گفتم چنین مگوی که دیدار تو مرا
 چون دل موافق و چو روان در خور آمدست
 گفتم که آمدست بتو نامهاء من
 گفتا بجان خسرو مشرق گر آمدست

غزل

یکدم بمراعات دله گرم نداری * يك ذره مرا رحمت و آرم نداری
 هر که که کم یاد ترا با نفس سرد * گوئی بفسوسم که دم گرم نداری
 از مصحف ندی و درشتی نه هانا * يك سوره بر آید که او آن نرم نداری
 ۱۰ من دوست ندارم که ترا دوست ندارم * تو شرم نداری که ز من شرم نداری
 و این چند قطعه از مقطعات غراء او تحریر افتاد در استحضار دوستی از
 سادات که مجمع سعادات بود این قطعه پرداخته است میگوید، قطعه

در چنین روزی پرستان را * گر صبح آرزو کند شاید
 سر بیرون شدن ندارد کس * ز آنک بر فی ز سرهی آید
 قدری از می شبانه هم باقیست * هست هم وجه آنچه در باید
 ۲۰ قبله پیش روی ساخته ام * در رسید اینک و می آساید
 کس فرستاده ام بازرو اسپ * مطربی را که جان بینزاید
 مادحت شعر کی هی خواند * بدر دین ژاژ کی هی خاید
 هیچ ممکن بود که سید شرق * يك زمانک جمال فرماید
 ۲۴

غزل

زلف را تاب هی باز دهی * تا دل سوختگان باز دهی
 باز ندی یکی و صد ببری * بهر آن تاب کرو بازی
 آن هی خواهی که تا جان مرا * بکف غمزه غماز دهی
 ندی هر دو سه ماهی یک بوس * و آن یکی نیز بصد ناز دهی
 طنز و افسوس بود هر وعده * که بدان نرگس طنّاز دهی
 هر شی تا بسحر ی نوشی * بزم را از رخ و لب ساز دهی
 از سر بند نوازی چه شود * گر مرا یک شی آواز دهی

غزل

ز روی تو نصیبی گر نیام * چه پنداری که روی از تو بنام
 بهر نا خوش دلی بر گردم از تو * چه خوش باشد که این فن باز بام
 مرا گوئی که آب از کار بردی * نبردم خود ز سر تیره است آم
 مکن شادی کر آن زلفین پر تاب * برد هر روز تا شب صبر و نام
 تمامست این که چشم نیم خوابت * ببندد هر شی تا روز خوام
 سواکی دارم اندر باب امید * که خون شد دل ز بیم آن جوام
 مرا گوئی که خواهی کرد رحمت * بر بنی یا هی داری عذام

غزل

از عشق لشکر امروز از ره در آمدست
 وز عشق یار در دل من لشکر آمدست
 هر چند ره زدست به بینش کر آنچه رفت
 چون وجه ما نه خوبتر و خوشتر آمدست
 در چشم عاشق امروز آن دل فریب یار
 یا رب چگونه شاهد و چون دلبر آمدست
 بر عارضش چو دیدم سایه فگنده زلف
 در خاطر م گذشت که خطش بر آمدست

(۷۱) اثیر الدین شرف المحکماء الفتوحی المروزی،

اثیر فتوحی که آتش طبع او اثیر را بی اثر می گذاشت و ذکاء خاطر او این ذکارا در افاضت نور مخفی می داشت نثر او مفتاح قوچ فتوح بود و اشعار آبدار او ماده رُوح رُوح، از معاریف و مشاهیر مرو بود جبال فضل او راسخ و لطایف فکر او صحایف ذکر عنصری و معزی را ناسخ و نظم با نظام او در غایت ذوق و جزالت و نهایت رقت و سلاست و این چند غزل که از روز جوانی و عهد کامرانی حکایت میکند اوراست،
 میگوید
 غزل

باز کی گیرم اندر آغوش * تا کی آرم بچنگ چون دوش
 هرگز آیا بخواب خواهم دید * یک شب دیگر اندر آغوش ۱۰
 اینت عشرت که دوش بود مرا * بالب نوش بخش می نوشت
 چون بدیدم بزیر حلقه زلف * حلقه گوش بر بناگوش
 گشت یکبارگی دل ریشم * حلقه در گوش حلقه گوش
 با شکسته دلم چه کرد هی * یا رب آن بر شکسته شب پوش
 وله، غزل،

بر وعده مرا هر شب در بند روا داری
 ای ماه چنین آخر تا چند روا داری
 از سنگ دلی جانان بر جان و دلم هر شب
 این واقعه پسندی وین بند روا داری
 جورت که روان دارد بر عقل و دلم فرمان ۲۰
 بر تا ببرد جانم هر چند روا داری
 عشق تو که او با جان پیوند بقا دارد
 گر بگسلد از جانم پیوند روا داری
 مژگان جگر دوزت کشند فتوحی را
 بی جرم چنونی را بکشند روا دارے ۲۵

دوست داری که مرا غصه دهی * ز آن بمن راه رها می نکنی
صد کرشمه بکنی در هر کام * و آن جز از رخم مرا می نکنی
تا بکی وعده دیدار دهی * چون بدان هیچ وفا می نکنی
می توانی که کنی وعده وفا * می ندانم که چرا می نکنی
با سمائی ز ستم هر چه کنی * جز بتعلیم سما می نکنی
ز آن سبب همچو سما هر حرکت * که کنی جز بیلا می نکنی
وله،

با که گویم راز چون محرم نماند * می زیم با درد چون مرهم نماند
توبه اولتر ز عشق شاهدان * در جهان چون شاهدهی هدم نماند
۱۰ دوستان رفتند و ز ایشان نزد ما * یادگاری بهترین جز غم نماند
یار مغنی دار اگر نایاب شد * دوست دعوی دار آخر هم نماند
ماند بود اندر گل شادی نمی * اندرین ایام ما آن نم نماند
ای دریغا که جفا روزگار * هیچ عاقل را دلی خرم نماند
و این رباعی هم اوراست،
رباعی

۱۰ از کار من ای زمانه بکشای گره * تا بو که شود درد دلم يك دم به
زین بیش مرا بدست غم باز مک * چون افتادم ز پای دستی بر نه
وله،

از درد چشیدن و کشیدن خواری * جان جوید هر دی ز تن بیناری
ای کاش بمردهی که مژدن بهتر * زین زیستن بصد هزاران خواری
وله،

نه یار شبی بکوی من می آید * نه زو خبری بسوی من می آید
شرم آید بروی او آوردن * آنچه از غم او بروی من می آید
وله،

چون یار دلا میان بازار تو بست * گفتم که مگر دل همه در کار تو بست
۲۰ آن عشوه که در جهان ازو کس نخرید * آورد و بنرخ نیک در بار تو بست

بوسی نغم ازو بجان * دامن که سر عطا ندارد
زو بوسه بجان خرید باید * که بوسه کم بها ندارد
وله،

ای دل وفا ز خود جوی از یاری چه جوئی
نری ز برگ گل جوی از خاری چه جوئی
در عشق آن ستمگر آرام چون بخواهی
در چنگ شیر شرزه زبهار می چه جوئی
چو هست تنگ باری در طبع او سرشته
هر ساعتی بخواهش زو باری چه جوئی
خوش بانگ از سرایش چون کن ترائی آمد
زو هر دی بزاری دیدار می چه جوئی
خون گشتی و ندیدی در کار او کشایش
آخر مرا نگوئی زین کار می چه جوئی
وله،

۱۵ ترا در دلبری دستی تمام است * مرا در عاشقی دردی مدامست
اگر از من بری صد جان حلالست * و گریبتو زم یک دم حرامست
بدم تو جهانی شد گرفتار * مرا بر گوی کآخر این چه دامست
هانا کاسمان و روزگاری * که جور و آفت تو بر دوامست
ز عشق تو که جاویدان بناد * بسوی دل پیام اندر پیامست
۲۰ سعادت بر سر کویت مقیست * مرا زان بر سر کویت مقامست
سمائی نشکد عهد تو هرگز * اگرچه از تو کارش بی نظامست
دریغا کز پی سود وضالت * هر آن سودا که بخت او جمله خامست
وله،

هم جز قصد جفا می نکنی * حاجتم هیچ روا می نکنی
۲۵ نکنی بر من بیچاره سلام * ورکنی جز بریای می نکنی

اندر هوس خاک سرکوی تو صد سال
چون زلف تو از باد پراگنده توان بود
با عشق خط و زلف تو حقّا که قلم وار
بر پای همه عمر سر افگنده توان بود
در مجلس از جان وز دل بی دهن و لب
چون جام می لعل همه خنده توان بود

(۷۰) الحکیم محمود ابن علی السّائی المروزی،

حکیم سائی که سیای فضل در جبین او مبین بود و سخن او عظیم محکم
و متین آسمان نثره را نثار نثر او میکرد و سلك منظوم ثریا را از رشک
۱۰ نظم او از هم می کشاد و غزلها آبدار او تاب در دل عشاق می آورد
و نظم آبدار او آتش در دل ارباب صنعت می زد و شعر او چون زمرد
اصفر و یاقوت احمر عزیز و کم یابست این غزل از نتایج طبع اوست،
میگوید

دل از کار خود آنگه بر گرفتم * که با تو عشق بازی در گرفتم
۱۰ از جان خویش دست آنگاه شستم * که مهرت را چو جان در بر گرفتم
بسا شب کز تو گفتم رو بتام * چو روز آمد غمت از سر گرفتم
چو دانستم که با تو در نگیرد * حدیثم زود را در گرفتم
بباغ عشق شاخ وصل گشتم * و لیکن هجر ازو برتر گرفتم
مرا گفتی دل از ما بر گرفتی * گرافست یَعْلَمُ الله گر گرفتم

وله،

معشوقه سر وفا ندارد * سرمایه بجز جفا ندارد
گر در نگری بروی زیباش * آن سرو روان روا ندارد
گویم سخنان عشق و پاسخ * جز توبه و جز دعا ندارد
فروخ رخ آن که هست عاشق * معشوقه پارسا ندارد

کرده از جفا دلم ویران * آشکارست این نه پنهانی
 گنج رنج تو در دل من به * که بود جاے گنج ویرانی
 می ندانی مرا که پیش کسان * نامر من بر زبان چرا رانی
 می نخواهی مرا و طرفه تر آنک * نامه نا نیشته میخوانی
 سست پیمان چو تو نمیدانم * سخت جان تر ز من کرا دانی
 بر من و بر تو ختم شد گوئی * سخت جانی و سست پیمانی
 عارض من چو زر کی شاید * گر تو در عرض بوسه بستانی
 من چو در مدح شه دُر افشانم * بر من از عارض زر افشانی
 شه حسن آنکه از جلالت یافت * تاج شاهی و تخت سلطانی
 ۱۰ و این غزل هم اوراست،

مهرت بدل و بجان دریغست * عشق تو باین و آن دریغست
 وصل تو بدان جهان توان یافت * کان ملک بدین جهان دریغست
 با کس همگو که نام تو چیست * کاین نام بهر زبان دریغست
 کس را کمر وفا مفرمای * کان طوق بهر میان دریغست
 ۱۵ قدر قدمت زمین چه داند * کان فخر با آسمان دریغست
 سروی تو و بوستان تو عقل * سروی که بوستان دریغست
 مرغیست غمت دل آشیانش * مرغی که با آشیان دریغست
 در کوی وفاء تو بانصاف * یک غم بهزار جان دریغست
 خالد سگ نست غم بدو ده * هر چند با سخنوان دریغست
 و له،

۲۰

امروز چنانی که ترا بنده توان بود
 در وصل تو با دولت پاینده توان بود
 بی عقل بنور رخ تو راه توان یافت
 بی روح بیاد لب تو زندگ توان بود

۲۴

چون دست بر کشاد برین نظم فارسی
طبعم بدست خویش بزد جان عنصری
دشمنت درد میخورد از دست حادثات
وز دست دوست تو می روشن هی خوری
فرخنده باد عیدت و دستِ بدان بدور
زین دست گاه ملکیت کین را تو در خوری
تا ذکر دست موسی باقیست در جهان
ی باش چون سلیان در دست سروری

غزل

در خواب از آن سمن بناگوش * تشریف خیال یافتم دوش
بی آنکه ز من کشید زحمت * تا روز کشیدمش در آغوش
که بوسه هی زدم بر آن چشم * که حلقه هی شدم در آن گوش
شد محنت هجر او مرا خوش * شد زهر فراق او مرا نوش
دوش از قبل خیال آن مه * مه غاشیهام کشید بر دوش
حقاً که حق خیال او نیز * هرگز نشود مرا فراموش

غزل

دوستا بر دلم نه تاوانی * که نکوتر ز ماه تابانی
عشق را آیتست من آنم * حسن را غایتست تو آنی
بوستانست عرض عارض تو * هه ریجانش راح روحانی
مردمی کن بردم چشمم * باز فرمای بوستان بانی
یک غمت صد هزار جان ارزد * در دل من بوقت ارزانی
جان بگیر و برابرم بنشین * که مرا تو برابر جانی
گر فرستی خیال مهبانم * درهم آر برای مهبانی
کنم از خون دل تکلف می * کنم از دل چه چیز بریانی
بنانی چو جان می با کس * کر لطافت بجان می مانی

شاهها بلاد کفر بدستت شود خراب
 کاسلام را بنصرت هم دست حیدری
 دست هزار رستم بر تافتی که تو
 در تاب دست مردی سهراب دیگری
 ساغر بدست در چمن هو مُعْطِی
 خنجر بدست در صف هیبا مظفری
 دستی بزد مخالف ملک که زد هی
 با تو بدست بازی لاف برابری
 يك کار نيك رفت بدست وی اينك او
 خود را بدست و بازو روزی بد اختری
 مَرِّخ با عدوت بدو دست تیغ زد
 با طالع تو دست یکی کرد مشتری
 حصنی که می نیافت برو دست آسمان
 حق با تو بد بدست تو آمد که حق وری
 فالی زدم که دست تو پیش است زینهار
 کین فال را ز دست دگر فال نشمری
 يك مدح گوی نیست تہی دست از آنکه تو
 بر دست مال میدھی و مدح میخوری
 دست عنایت تو فلک بر سرم نهاد
 تا دست نازه کردم در مدح گستری
 شعرم بدست گیر و فرا خوانش سر بر سر
 وین دست بین که هست مرا در سخن وری
 در نظم نازیبان چو گرفتم قلم بدست
 بر دست بوسه داد مرا دست قادری

۵

۱۵

۲۰

۲۴

جان بدم و بندم خاك درت ز دست
هر چند باد دست بود مرد لشكري
عشقت بدست بازی سپین بر تو کرد
دست مرا چو سوزن زرین ز لاغری
یعنی زدست کارے هجر ستیزه کار
معلوم گرددست که بدین دست بنگری
دست من است و دامن تو زانك تو مرا
چون دست بوس شاه جهان روح پروری
سلطان دشت گیر محمد که آمده است
خورشید پیش سایه دستش بچاگری
سیف الله دگر شد کز فر دست او
سپنی بدست زاید او زر جعفری
درویشی خزانه ز دست جواد اوست
هم ز آن نجسته دشت جهانرا توانگری
دستیست دست او را در کار بزم و رزم
برتر ز دستها که فرا دست او بری
ای تیغ او که فتح ز تو دست موزه ساخت
یا رب بدست او چه درفشند پیکری
آمد عروس ملك بدست ظفر بروز
دادیش دست پیمان کردیش شوهری
ای کرده با مخالفتش [دست] در کمر
از دست برد خنجر او برده کفرے
دریای طاعتش نزدی دست لا جرم
هم پای در گلی زد و هم دست بر سری

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

و این قصیده که از قلاید قصایدست او گفته است و در هر مصرع
دستی لازم داشته،
قصیده

ای دست برده از همه خوبان بدلبری
ناوردمت بدست و بماندم ز دل بری
کارم ز دست رفت چو بردی دلم تمام
دستی تمام داری در کار دلبره
ای در صف جمال زیر دست نیکوان
در حسن زیر دست تو هم حور و هم پری
بر خاسته بدست مراعات با تو من
از من تو شسته دست و نشسته بدلاوری
جانم بدست تست خوش آمد ترا بیر
دست خوش توام که ز جانم تو خوشتری
جانی نهاده بر کف دست از پی توام
دستم بسینه باز منه از سبک سری
هجر دراز دست تو در کوچه عاشقی
کوتاه کرد دست و دل من ز صابری
ماند این دل ضعیف ز هجرت بدست غم
دستی قویست هجر ترا در ستهگره
بر دست مانند بود مرا جان و دل و لیک
بر هر دوان نبود مرا دست قادری
بردی دل فگار یک دست برد عشق
جان ماند و دست خون شد و این هم تویی بری
چون دست رس نماند مرا لشکری شدم
دنیا بدست نامد و دین رفت بر سری

۱۰

۵

۲۰

۲۴

یابد اورا نکال گرداند و امیر عمید فخر الدین را از آن حال علم بود و صورت حال بنزدیک او نمی توانست نبشت چه از سطوت قهر سلطان علاء الدین می اندیشید و مصادقت و دوستی باهمال رضا نمی داد بنزدیک او نامه نبشت مطلع آن نامه این که

هـ هـی الدنیا تقول بیل فیها * حذار حذار من بطشی و فتکی
فلا یغزک طول ابتسای * فقولی مضیک و الیل مبکی
هـ الدنیا اشبهها بشهد * یسم و جیفه ملکت بیک

انوری ازین بیت استدلال نمود که در ضمن آن ملاطفت ناگهی هست و شهد آن لطف حال بزهر عقوبت مآل آلوده است، شفیعیان انگشت تا ۱۰ ملک طوطی را از سر آن دور کردند و چون ملک علاء الدین را از آن حال معلوم شد رسولی دیگر فرستاد و گفت هزار سر گوسپند میدم اگر اورا بنزدیک من فرستی، ملک طوطی انوری را موکل کرد که ناکام ساخته باید شد و بغور رفت چه هزار گوسپند بمقابلۀ تو میدهد، انوری گفت ای ملک اسلام چون من مردی اورا بهزار سر گوسپند می ارزد پادشاه را ۱۵ برایگان نمی ارزد، بگذار تا باقی عمر در سلك خدم تو مغرط باشم و بدست بیان در مباحث در پای تو باشم، ملک طوطی را خوش آمد اورا نگاه داشت و غرض از تقریر این حکایت لطف طبع فخر الدین بود که تمامت صورت حال را در دو بیت تفهیم کرد و اگرچه شعر دیگران بود فامّا غرض او از ایراد آن بویا رسید و حسن عهد را رعایت کرد و ذات انوری که ۲۰ نور حدقه فضل و نور حدیقه هنر بود سالم ماند و اکنون طرفی از لطایف اشعار او در قلم آورده خواهد شد، در صفت حوض میگوید، قطعه

حوضی چو حوض کوثر و آبی درو خنک
همچون گلاب بر رخ رخشان حور عین
سبین بران و حوروشان بر کنار حوض
چونانک در میان صدف لؤلؤ ثمین

وله، قطعه

بردم بكدوى نر بدو حاجت * انگشت نهاد پيش من بر سر
گفتا بكدوى خشك من گرهست * اندر همه باغ من كدوى تر
وله،

گویند که چیست حاصل تو * ای بی حاصل ز زندگانی
گویم خطکی و بیتی چند * از دولتهای این جهانی
خطی نه چنان چنین که آید * شعری نه چنین چنانکه دانی
وله،

خواجه بو الفخ از کمال حرص و بخل * سیم حاصل میکند بی فایده
۱. وز برای نان همی گوید زرش * رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً

(۶۹) الامیر العید العالم فخر الدین تاج الافاضل خالد بن الربیع

الملکی الطولانی،

از افاضل جهان و اعیان خراسان بود بکفایت و شہامت یگانه جهانی و
در فصاحت و بلاغت نشانه عالی، الفاظ بدیع او از سحر با طراوت تر
۱۵ و اشعار رفیع او از شہد با حلاوت تر شعرش را نثره بر دل نبشته
نثرش را شعری بدایره نهاده و میان او و اوحد الدهر انوری مکاتبات و
مشاعرانست و این یک بیت برهان این دعوی است که وقتی اول
رسالتی را بدین موثق گردانید،
شعر

سَلَامٌ عَلَیْكَ انوری کَیْفَ حَالُکَ * مرا حال بی تو نه نیکست باری

۲. و گویند بسمع سلطان علاء الدین ملک الجبال رسانیدند که انوری ترا
هجا گفته است و پای از حد خود فراتر نهاده و زبان بمطالب تو بر
کشاده بنزدیک ملک طوطی نبشت تا آن بلبل بستان فصاحت را بنجدمت
او فرستد و لطف مجاملت در میان آورد و چنان می نمود که او را بجهت
۲۴ تعهد و تلافی استدعا میکند و در ضمیر داشت که چون بر وی دست

چو خدا این سه سگ گرسنه را حاشا کم
 باز کرد از سر من بندگان عاجز بکرم
 غزل و مدح و هجا گویم یا رب ز بهار
 بس که با نفس جفا کردم و بر عقل ستم
 انوری لاف زدن پیشه مردان نبود
 چون زدی باری تو مردانه نگه دار قدم
 گوشه گیر و سر راه نجافی بطلب
 که نه بس دیر سر آید بتو بر این دو سه دم
 وله، قطعه

۱۰
 اے سرّوری که کوکبه کبریات را
 کمتر جیبیه ابلق ایام سرکش است
 راسه تو در نظام مهالک ز راستی
 تیری که جیب گنبد گردونش ترکش است
 امروز گر کشاد فلک بر ستام ابر
 پیگان باد را گذر تیر آرش است
 وز برف ریزه گوشه هر کوه پاره
 تیغیست گوئی که بگوهر منقش است
 در حسب حال مطلع شعری گریده ام
 و آورده ام بصورت نضین و آن خوش است
 گویم هر آنکه چهره روزی چنین بدید
 خاصه کنون که طره شبها مشوش است
 بر خاطرش هر آئینه این بیت بگذرد
 کامروز روز باده و خرگاه و آتش است
 چندان بقات باد ز تاثیر نه سپهر
 کاندر زمانه طبع چهار و جهت شش است

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

ای خداوندی که هرگز خدمتت کردن کشید
از ره جیش فلک در گردش افکند فح
هم نکو خواهانت را دایم بروی تو نشاط
هر بد اندیشانت را دایم بکون من زنج
ساحت آفاق را اکنون که فراش سپهر
از حیران صدر گسترد از تموزان آب بچ
میوه‌ها سر در کشند از حدت گرما بشاخ
ماهیان بیرون فتند از شدت گرما بشخ
وحش را گردد زبان در کام چون پشت کشف
طیر را گردد نفس در حلق چون پای ملخ
اندرین گرما ز تخم هیچ سردی کدیه نیست
جز یکی کآن نسبی دارد بن یعنی که بچ

قطعه

هم اوراست،

دے مرا عاشقکی گفت غزل میگوئی
گفتم از مدح و هجا دست بیفشاندم هر
گفت چون گفتش آن حالت گمراهی بود
حالت رفته دگر باز نیاید ز عدم
غزل و مدح و هجا هر سه از آن میگفتم
که مرا شهوت و حرص و غضبی بود بهم
آن یکی شب همه شب در غم و اندیشه آن
که کند وصف لبی چون شکر و زلف بجز
و آن دگر روز همه روز در آن محنت و غم
که بجا از که و چون کسب کند بچ درم
و آن سه دیگر چو سگ خسته تسلیش بدان
که زبونی بکف آرد که ازو آید کم

۱۵

۲۰

۲۵

زین گروه آنک اهل انعامند * همه از نعمت تو جان دارند
 ز آن گروه آنچه اهل اقطاعند * همه از دست تو جهان دارند
 جود می گفت با کرم روزی * که کسانی که آن مکان دارند
 گر جهانداری بشرط کنند * چه نکوتر که بر چه سان دارند
 کرم از سوی تو اشارت کرد * که کریمان جهان چنان دارند
 کیسه پرداز بحر و کان کف نیست * که برو خرج جاودان دارند
 طاعت آموزانس و جان درنست * کش همه سر بر آستان دارند
 همه در مهر خازنت بادا * هرچه اضافت ببحر و کان دارند
 همه با داغ طاعتت بادند * هر که نسبت بانس و جان دارند
 پای بر خاک هر زمین که نهی * منتهی تا بآسمان دارند
 چون این قطعه بر خواندند صاحب اجل فرمود که هر که نسبت بانس
 و جان دارند چگونه راست آید هر زمین اشارت بیک زمین است و
 دارند عبارت از جمع این لفظ مناسب نیست، این قطعه در جواب آن
 نقض فرستاد،

۱۵
 تو آن کریمی کز التفات خاطر تو
 نیاز تا بابد در نعیم و ناز افتد
 خرد سزای تو تا معنی بنظم آرد
 هزار سال در اندیشه دراز افتد
 بیست بیت مدیح تو در کرم بینی
 چنان فتد که باصلاح آن نیاز افتد
 عجب مدار که اندر نشیب عالم کون
 گهی نشیب فتد کار و گه فراز افتد
 ز حرص مدح تو باشد که از درخت سخن
 لطیفه مثلاً نیم پخته باز افتد
 ۲۵ و این قطعه بر دوستی فرستاد و از وی بچ اقتراح کرد،

آن نتواند نهاد و برین ایسات اقتصار افتاد و از غرر مقطعات او
قطعه چند تحریر خواهد افتاد، این قطعه در وقتی که رایت دولت
سلطان سبخر تغه الله برحمته بجانب طوس حرکت فرمود بوجه زیارت
مشهد امیر حکیم اوحد الدهر انشا کرد،
قطعه

ای خداوندی که کمتر بند در فرمان تو
آسمان ابلهست و روزگار آبنوس
گشته قدرت رایت گردون گردان پایمال
کرده رایت را لب خورشید رخشان دست بوس
خاک طوس از نعل یکران تو باشد پر هلال
آسمان هر ساعتی گوید که آوخ ای فسوس
کاشکی در ابتداء آفرینش کردگار
بند را فرموده بودی تا که بودی خاک طوس
و در حق صاحب اجل،
قطعه

صاحباً دین و ملک بی تو مباد * کر جهان کار این و آن دارند
ز آنک این دو و دیعتند که خلق * از خدای خدایگان دارند ۱۵
ملک و دین را زمان زمان تو باد * کآب رونق درین زمان دارند
نویی آن کس که زیر منت تست * تا که گویند کآن زبان دارند
امتی در وفاء خدمت تو * کمر عهد بر میان دارند
عالی در پناه نعمت تو * شکر شکر در دهان دارند
دامن عرصه ایست جاه ترا * این که این چار قهرمان دارند ۲۰
گوشه طار نیست قدر ترا * این که این هفت پاسبان دارند
دوستان از توانگری کرمت * خانه چون راه کهکشان دارند
دشمنان ترا کمر سخطست * فتنه در مغز استخوان دارند
ضبط عالم ز تیغ و کلک کنند * که اثرهء بی کران دارند
کلک فرزنانگان کار گزار * تیغ ترکان کاردان دارند ۲۵

هست پیگانِ گل و خنجرِ برق از پی آن
 تا بسازند کیمین و بسگالند جدل
 بر محیطِ فلک از هاله سپر سازد ماه
 بر بسیطِ کُره از خوید زره پوشد تل
 هر کرا فصلِ دی از شغلِ نما عزلی داد
 شهنه فصلِ ربیعیش در آرد بعمل
 میلِ اطفالِ نبات از جهتِ قُوت و قُوت
 کرده يك دین در اعلی و دگر در اسفل
 هر نمازی دگری بر افق از قوس قزح
 در گهی بینی افراشته تا اوجِ زحل
 بمثالی که پیچیزیش مثلِ نتوان کرد
 جز بعالی در دستور جهان صدر اجل
 آنک رایش دهد اجرامِ کواکب را نور
 و آنکه کلکش کند اشکالِ حوادث را حل
 نطق پیش قلش لال بود چونِ اخرس
 عقل پیش نظرش کثر نگردد چونِ احوّل
 ای باجناس شرف در همه اطراف سمر
 وی با انواع هنر در همه آفاق مثل
 جز در آینه و آبت نتوان دید نظیر
 جز در اندیشه و خوابت نتوان یافت بدل
 نه خدائی و بود کف تو رزق مقدور
 نه رسولی و بود نطق تو وحی منزل
 هست با جود تو این همه عالم و تمامت
 هست با عدل تو خالی همه گیتی ز خلل

۲۵ و تمامت قصاید او مصنوعست و مطبوع و هیچ کس انگشت بر یکی از

مشتري را از شرف دولت سرای طالعی
 چون کلم الله را خلوت سرای طور باد
 بر کنار بارگاهش در صف حجاب بار
 والی عقب کمر بر بسته چون زنبور باد
 زهره گر در مجلس بزمش نباشد بر بلی
 در میان اختران چون زاده طنبور باد
 منشئ کلک فلک در هر چه منشوری نبشت
 کلکش اندر عهد توفیق آن منشور باد
 گر وزیر آفتاب از خدمتش گردن کشد
 از جمالی کافتابش میدهد مهور باد
 شاعران از دشمن مدوح چون ذکری کنند
 رسم را گویند کز قهر اجل مقهور باد
 بنک میگوید مبادش مرگ بل عمری دراز
 همچنین معزول این دار الغرور زور باد
 لیکن از جاه تو هر دم زیر بار غصه
 کاندران راحت شمارد مرگ را رنجور باد

و این قصیده هم اوراست،

جرم خورشید چو از حوت در آید بجهل
 اشتهب روز کند ارم شب را ارجل
 سبزه چون دست بهم بر زند اندر صخره
 لاله را پای بگل در شود اندر منهل
 کوه را از مدد سایه ابر و نم شب
 پُر ظرایف شود اطراف چه هامون و چه تل
 ساعد و ساق عروسان چمن را بینی
 همه بر بسته حلی و همه پوشید حل

چنان مدّان که تغافل نموده باشم از آن
که بر نباهیِ حالمِ همین قصیدِ گواست
یکی گاه بزرگست اگرچه عذری هست
که گر بگویم گویند بر تو جاهِ دعاست
و لیکن این بدنِ مردریک نیست چنان

که خدمت تو کند جان زار مانده کجاست
سوالِ کی است درین حالتِ بغایت لطف
گمان بنده چنانست کان نه نا زیباست
ز غایت کرم تست یا ز خای من

که با گاه چنین منکرِ امید عطاست
بدین دقیقه که راندم گمانِ گریه مبر
به بنده گرچه گدائی شریعتِ شعراست
سرِ بظلّ عنایتِ پیوش بس شاید

که عمرهاست که در تف آفتابِ عناست
همیشه تا بجهان اندرون ز دورِ فلک
شبست و روز و زین هر دو ظلمت و ضیاست
شبست همیشه ز اقبالِ روز روشن باد

که روز روشن اقبالِ تو شبِ اعداست
و در قصیدِ میگوید در مدح صاحبِ اجلِ افتخار الدین ابو الفتح طاهر، نظم
آفرین بر حضرت دستور بر دستور باد

جاودان چشم بد از جاه و جمالش دور باد
آسمان از نیک و بد هر آیتی کمالاً کند
شان آن بر افتضاء رای او مقصور باد
از برای پاسبانِ قصر او یعنی رُحل
در نه اقلیمِ فلک تا روز هر شبِ سور باد

ز اعتدال هوائی که دولت دارد
 جمادرا چو نبات انتماء نشو و نماست
 کف جماد ترا دهر خواست گفت سخی
 سپهر گفت مخوانش سخی که جمله سخاست
 وجود خوف و رجا فرع خشم و حلم تواند
 که خشم و حلم تو اصل مزاج خوف و رضاست
 فلک ز جود تو سازد لطیفه‌اء وجود
 مگر که منبع جود تو مصدر اشیاست
 اگر فنا در هستی بیگل بر انداید
 ترا چه باک نه ذات تو مستعد فناست
 و گریقا نبود در جهان ترا چه زیان
 بقا بذات تو باقی نه ذات تو ببقاست
 تبارک الله از آن آب سیر آتش فعل
 که با رکاب تو خاکست و با عنایت هواست
 بوقت رفتن و طی کردن مسالك ارض
 هواش فرغر و دریا سحاب و کوه صحراست
 نشیب و بالا یکسان شمارد از پی آنک
 بکام او بجهان نه نشیب و نه بالا است
 جهان نوردی کامروزش ار بر انگیزی
 بعالمیت رساند که اندرو فرداست
 نه صاحب ملک از آرزوی خدمت تو
 دلم قرین عذابست و دیده جفت بکاست
 ولیک آمدن نیست ممکن از پی آن
 که رفتن بسرین و نشستن بقفاست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

ز روزگار خوشست این همه جز آنکه لیم
 ز دست بوس خداوند روزگار جداست
 خدایگان وزیران مشرق و مغرب
 که در وزارت صاحب شریعت وزرات
 سپهر فضل ابو الفتح طاهر آن صاحب
 که بر سپهر کمالش سپهر کم ز سُهاسِ
 زمانه ملکی کر مهر خاتمش در ملک
 هزار بند و کشاد و هزار برگ و نواست
 ز بار حاش در جرم خالک استسلام
 ز تف قهرش در طبع آب استسفاست
 ز قهر اوست که تار سپهر با بودست
 ز عدل اوست که خار زمانه با خرماست
 قضاش گفت بدستت دهم زمام جهان
 زمانه گفت که او خود جهان مستوفاست
 ایسا سپهر نوالی که پیش صدق و سخا
 سخاء ابر دروغ و نواء رعد خطاست
 بدرگه تو فلک را گذر پیای ادب
 بجانب تو قضا را نظر بعین رضاست
 عیار قدر تو آن اوجها که برگردون
 عیال دست تو آن ابرها که دریاست
 ز شوق مجلس تست آن طرب که در زهراست
 ز مهر خدمت تست آن کمر که بر جوزاست
 بنان دست ترا موج بحر و آب سحاب
 نسیم امر ترا بال برق و پای صباست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

بدست ما چو ازین حلّ و عقد چیزی نیست
 بعیش ناخوش و خوش گر رضا دهم سزاست
 که زیر گنبد خضرا چنان توان بودن
 که اقتضای قضاهاى گنبد خضراست
 چو در ولایت طبعم ازو گیرے نیست
 که بر طباع و موالید وائی ولاست
 کسی چه داند کین کوز پشت مینا رنگ
 چگونه مولع آزار مردم داناست
 نه هیچ عقل بر اشکالِ دَوْر او واقف
 نه هیچ دیده بر اسرارِ حُکْم او بیناست
 مرا ز گردش این چرخ آن شکایت نیست
 که شرح آن بهمه عمر ممکنست و رواست
 زمانه را خود اگر این جفاست بسیارست
 بجای من اگرش صد هزار گونه و فاست
 چو عزم خدمت آن بارگاه دید مرا
 که صحن و سقفش بیغاره زمین و سماست
 بدست حادثه بندی نهاد بر پام
 که همچو حادثه گاهی نهان و گه پیداست
 سبک بصورت و چو ناکران بقوّ طبع
 که پشت طاقتم از بار او همیشه دوناست
 نظر بجمله ز اعضا جدا نئی کندش
 کراست بند بر اعضا که آن هم از اعضاست
 اگرچه دل هدف تیر محنتست و غمست
 و گرچه تن سپر نیغ آفتست و بلاست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

بارها از شرم رایت آسمان خورشید را
 زیر سیلابِ عرق در موج طوفان یافته
 پیش چوگان مرادت گوی گردانرا قضب
 بی تصرف سالها چون گوی میدان یافته
 کرده موزون حلّ و عقد آفرینش را قدر
 تا ز عدل شاملت معیار و میزان یافته
 مُنْهَیَانِ رُبْعِ مسکون ز آب روی عدل تو
 فتنه را پنجاه ساله نان در انبان یافته
 زلف وارش سرز تن ببریک جلّاد اجل
 بر دل هر کر خلافت خال عصیان یافته
 هم ز بیم طعمه تیغ تو جاسوس اجل
 مرگدرا در چشمه تیغ تو پنهان یافته
 نا توان گفتن هی با خسرو سیارگان
 کای ز کیوان پاسبان وز ماه دربان یافته
 باد یا رب خسرو سیاره از فوج حشم
 ای مَهْ مَجْزُوقِ چترت قدر کیوان یافته

قصیده

و این قصیده از غرر قصاید اوست،

اگر محوّل حال جهانیان نه قضاست
 چرا مجارّی احوال بر خلاف رضاست
 بلی قضاست بهر نیک و بد عنان کش خلق
 بدان دلیل که تدبیرهای جمله خطاست
 هزار نقش بر آرد زمانه و نبود
 یکی چنانک در آئینه تصوّر ماست
 کسی ز چون و چرا دم همی نیارد زد
 که نقش بند حوادث برون ز چون و چراست

فضایل سخن سُخْرَه بیان او بود و مرکب فصاحت زیر ران او، در آخر
دَوَرِ سلطان جهان سِجَرِ نَعْمَتِ اللَّهِ بر حمت شهرتی یافت و قصیده که چند
بیت برهانِ فصاحتِ اوست در مدح او پرداخت، شعر

سیصد و سیزده پیغامبر مرسل بودند
که فرستاد بهر وقت یکی را یزدان
نام سلطان بعدد چون عدد ایشانست
پس بود قاعدهٔ نظم جهان چون ایشان
ور کسی گوید که مایان همه سِجَرِ نامیم
گویش فی فی چو منکم اولی الامر بر خوان
زانکه منکر ز شما باشد از روی لغت
باز از روی حساب ار تو بخوانی سلطان

و معنی آنست که بحساب جمل سِنِ شست بود و نون پنجاه و جیم سه
و را دویست مجموع آن سیصد و سیزده باشد بر عدد انبیا و آفریدگار
تعالی فرموده است که أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِيَ الْأَمْرِ مِنْكُمْ
اولو الامر را بآدمیان حواله فرموده بلفظ منکم یعنی آن اولو الامر از شما
باشد و میم چهل بُود و نون پنجاه و کاف بیست و میم چهل و مجموع
این عدد صد و پنجاه بود و سلطان هم بحساب جمل صد و پنجاه بود و
این دقیقه دقیق است و خاطر او در بحر فکرت غَوَاصی کرده است و این
شیات از قصیده ایست که میگوید، شعر

ای یزدان تا ابد ملک سلیمان یافته
هرچه جستی جز نظیر از فضل یزدان یافته
ملک از یادت جناب خطبه عالی داشته
دولت از نامت دهان سگّه خندان یافته
اخترانرا شوکت بر سمت طاعت رانده
آسمانرا همت در زیر فرمان یافته

آرزومندی من خدمت دیدار ترا
چون جنای فلک و محنت من بسیارست
تن من کز تو جدا ماند همه نزد خلق
چون جهان پیش دل و چشم تو بیقدارست
دل از فرقت تو تنگ چو چشم مورست
عیشم از دوری تو تلخ چو زهر مارست
بدل خواب و خرد در دل و در دلب من
شب و روز از غم و دیدار تو خون و خارست
گوشم از گوهر الفاظ تو محروم شدست
هیچو الفاظ تو چشمم همه گوهر بارست
گرچه بادم نکمی هیچ فراموش نه
که مرا بی تو به یاد تو فراوان کارست
روزگار همه خوش بادا که بی دیدن یار
روزگار و سر و کارم همه نا هموارست

(۶۸) الامیر الاجل العید اوحد الدین محمد بن محمد الانوری،

انوری که از پرتو نور ضمیر او جهان فضایل منیر بود و شاگرد مکتب
فضایل او بخت جوان و رای پیر تیر بر آسمان در پیش طبع راست او
کمان بوده و از غایت ذکا چون تیر در سنبله و چون مشتری در سرطان،
۲. فضایل افاضل در پیش شمایل او قطری از بحری و نظیم ثریا [در پیش
نظم] و نثر او از سوره سطری، در علم منطقی عطار در پیش خدمت او
چون جوزا منطقۀ تعلم بستی و در هیأت افلاک افلاطون ازو اقتباس
فواید کردی، در حل اشکال اقلیدس از اقران و امثال خود در گذشته
۳. و در معرفت درج و دقائق نجوم از جهان بر سر آمده و با این انواع

گفتند که کرده نکوهش * آنرا که ستوده جهانست
و این فعل نه فعل این ضمیرست * و این قول نه قول این زبانست
این قصه کدام زن بردست * وین فعل کدام قلتبانست
هم اوراست در حق عمادی گوید،
قطعه

عمادی دی بتزدیک من آمد * نشستم ساعتی دی با عمادی
ز دیدار عمادی دی بدیدم * مراد دل بوقت بی مرادی
چه گوئی دید خواهد دیدن من * عاده کرده امروز مرادی
هم اوراست در مرثیه معشوق،
قطعه

دلبر بدان جهان شد تا بنگرد که هست
خوڑا برو بحسن برابر بدان جهان
رضوانش بار داشت ازیرا نبود حور
چون او بنفشه زلف و سمن بر بدان جهان
رنج و عذاب هر دو جهان بر دل منست
تا من بدین جهانم و دلبر بدان جهان

هم اوراست،
قطعه

دوات ای پسر آلت دولست * بدو دولت تندر رام کن
چو خواهی که دولت کنی از دوات * الف را ز پیوند تا لام کن
دوات از قلم نامداری گرفت * قلم گیر و نام از قلم وام کن
هم اوراست،
قطعه

پیوسته از خدای جهان واجب الوجود
دبدر حور خواهم بس در سجود خویش
گوئی که جود باز عدم شد که کس ننماید
کو تربیت کند چو منی را بحد خویش
چون از وجود هیچ کس نیست راحتی
در رنج مانده ام همه روز از وجود خویش

قطعه

هم اوراست بدوست نویسد،

آرزومندی من خدمت دیدارِ ترا
چون جفای فلک و محنت من بسیارست
تن من گز تو جدا ماند همه نزد خلق
چون جهان پیش دل و چشم تو بیمدارست
دلم از فرقت تو تنگ چو چشم مورست
عیشم از دوری تو تلخ چو زهر مارست
بدل خواب و خرد در دل و در دیده من
شب و روز از غم و دیدار تو خون و خارست
گوشم از گوهرِ الفاظ تو محروم شدست
همچو الفاظ تو چشمم همه گوهر بارست
گرچه یادم نکنی هیچ فراموش نه
که مرا بی تو به یاد تو فراوان کارست
روزگارِ همه خوش بادا که بی دیدن یار
روزگار و سر و کارم همه نا هموارست

(۶۸) الامیر الاجل العبد اوحد الدین محمد بن محمد الانوری،

انوری که از پرتو نورِ ضمیر او جهان فضایل مُنیر بود و شاگردِ مکتبِ
فضایل او بخت جوان و رای پیرِ تیرِ بر آسمان در پیش طبعِ راست او
کمان بوده و از غایت ذکا چون تیر در سنبله و چون مشتری در سرطان،
۲. فضایلِ افاضل در پیش شامیل او قطری از بحری و نظیم ثریا [در پیش
نظم] و نثر او از سوره سطری، در علم منطق عطار در پیش خدمت او
چون جوزا منطقهُ تعلّم بستی و در هیأت افلاک افلاطون ازو اقتباس
فواید کردی، در حل اشکال اقلیدس از اقربان و امثال خود در گذشته
۲۴ و در معرفت درج و دقایق نجوم از جهان بر سر آمده و با این انواع

گفتند که کرده نکوهش * آنرا که ستوده جهانست
و این فعل نه فعل این ضمیرست * و این قول نه قول این زبانست
این قصد کدام زن بردست * وین فعل کدام قلتیانست
هم اوراست در حق عمادی گوید،
قطعه

عمادی دی بتزدیک من آمد * نشستم ساعتی دی با عمادی
ز دیدار عمادی دی بدیدم * مراد دل بوقت بی مرادی
چه گوئی دید خواهد دیدن من * عمادے کرده امروز مرادی
هم اوراست در مرثیه معشوق،
قطعه

دلبر بدان جهان شد تا بنگرد که هست
حورًا برو بحسن برابر بدان جهان
رضوانش بار داشت ازیرا نبود حور
چون او بنفشه زلف و سمن بر بدان جهان
رنج و عذاب هر دو جهان بر دل منست
تا من بدین جهانم و دلبر بدان جهان

هم اوراست،
دوات ای پسر آلت دولتست * بدو دولت تندر را مکن
چو خواهی که دولت کنی از دوات * الف را ز پیوند تا لام کن
دوات از قلمر نامداری گرفت * قلم گیر و نام از قلم وام کن
هم اوراست،
قطعه

پیوسته از خدای جهان واجب الوجود
دیدار حور خواهم بس در سجود خویش
گوئی که جود باز عدم شد که کس نماند
کو تربیت کند چو منی را بحد خویش
چون از وجود هیچ کس نیست راحتی
در رنج مانده ام همه روز از وجود خویش

چو آب از آتش و روز از شب و حق از باطل
چو شادی از غم و نیک از بد و یقین از شک
از آنکه معتقد مرتضی و فاطمه ام
باعتقاد بدید آید ابله از زیرک
ز روزگار بدردم ز دوستان محروم
چو مرتضی ز خلافت چو فاطمه ز فدک
ز بس که بی نمکی کرد با من این ایام
در آب دیدۀ سوزان گذاختم چو نمک

هم اوراست با شمالی عتاب کند،
قطعه

۱۰ ای شمالی گرم تو نستائی * چون منی نا ستوده کی ماند
گر تو آهنگ صیقلی نکنی * تیغ من نا زدوده کی ماند
گر اجل جان و زر کان ببرد * کِشت من نا دروده کی ماند
ابر گر پیش آفتاب آید * نور او نا نموده کی ماند
بد و نیک تو هر دوی شنوم * نیک و بد نا شنوده کی ماند
۱۵ در ترمذ امیری بود ظالم اخطی نام چندان آه آستن متظلمان بدین دور
آهنگ دخانی آسمان بر آمد که ملایکه بوکیدارای دعوات مظلومان بر
خاستند، روزی جشنی ساخته بود و آب آتش رنگ نوش میکرد، ناگاه
قدری از آن در حلقی او جست و در گلولی او گرفت و هم از راه آب
بآتش رفت، شهاب الدین ادیب صابر میگوید،
قطعه

۲۰ روزی خوردن بدوزخ رفتی ای اخطی ز بزم
صد هزاران آفرین بر روزی خوردنت باد
نا تو رفتی عالی از رفتن تو زنده شد
گرچه اهل لعنتی رحمت برین مُردنت باد

و وقتی جماعتی از ظرفا در حق یکی هجوی گفتند و آن را برو بستند،
۲۵ چون بشنید بغایت برنجید و این سه بیت بفرستاد،
ابیات

- بهمه وجه مسلم بهمه مجد مثل
 بهمه فضل مقدم بهمه علم علم
 مدح لفظش نبود جز همه مقصود سخن
 جود دستش نبود جز همه محسود درم
 حکمت و جود بدست و بدلش منسوبند
 که بکف عهد جودست و بدل گنج حکم
 بی کنش هست همه دعوی همت مشکل
 بیدارش هست همه دعوی حکمت مبهم
 وقت غفو و گه خشمش بکف دشمن و دوست
 سم یعنی همه چون نوش بود نوش چوسم
 فلکی گشت بهمت ملکی گشت بخلق
 ملکش بنده خلق و فلکش تحت قدم
 نیست پیش قلبش طبع سخن گوی فصیح
 نیست وقت سخنش صائب و عنبی معجم
 ۱۰ و این قطعه که در سلاست و لطف بی نظیر است هم اوراست، قطعه
 ز حد گذشت و بغایت رسید و پیر شد
 جنای آنجم و جور جهان و قصد فلک
 جفا و جور جهانرا یکیست میر و ملک
 دعا و قصد فلکرا یکیست دیو و ملک
 ۲۰ زمانه از همگان بر منست مستولی
 که نزد او همه حق منست مستهلك
 فسانه شد همه احوال من نبود و نبود
 فساد گشت همه عمر من بلی و بلك
 ز غیر خویش بشایستگی بدید ام
 بوقت تجربه گر بر زنند زر بمحک
 ۲۵

از طریق نور و رفعت گوئی اندر ذات تو
مختصر کرد آفتاب و آسمان را کردگار
روشن از ذهن تو گشته است آفتاب پر شعاع
زینت از بزم تو بردست آسمان پر نگار

قصیده

و هم او گوید درین قصیده الف بیت

قد من شد چو دو زلفِ یحییٰ دوست یحییٰ
دل من شد چو دو چشمِ دژم دوست دژم
عشقِ زلف و لبِ معشوق شکیم بستد
پیشه عشق همیشه نه چنین بود بغم

دل من وقف لب و چشم صنم گشت و سزید
کیست کو دل نکند وقف لب و چشم صنم
چشم من چون خط و زلفینش به بندند به بند
عزّ و ذلّ و بد و نیک و عمل و عزل بهم
لب و غمزه بهمه نوش همی بخشد و نیش

من بدین عیش و نعب پیش همی بینم و کم
سبب هو و غم زلف و لبش گشت که دید
مشک و می کو سبب هو شد و موجب غم
سخنش هست بتلی سبب وحشت دل

دهنش هست بتنگی سبب دهشت دم
زلف مشکینش بدل جستن من موصوفست
چون دل معتمد ملک بتوفیق و هم

بدو زلفش همه خوبی و کثی و خوشی است
به نگیں بود همه مملکت و دولت جم
قطب فضل و فلک دولت و مجموع علوم
قبله همت و حلم و لطف و جود و کرم

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

حرمت و صبرم بپردی ز آن لب و قامت چنانک
 حرمتِ یاقوتِ رُمّانی و سَرّو جویبار
 در فراق سرو تو چون خیزران گشتم نحیف
 وز غم یاقوت تو چون زر شدم زرد و نزار
 یکرمان ای سرو سیمین با قدح پیش من آی
 نامی از عکس لبّ یاقوت گردد آبدار
 لاله زیر سروبن چون جام یاقوتین شکست
 باده یاقوت رنگ و جام یاقوتین بیار
 ناز دست سرو سیهین میخورد یاقوت رنگ
 صدر عالی سید شرق آفتاب افتخار
 آفتابی کآسمانش در ایادی زبردست
 آسمانی کآفتابش در معانی پیشکار
 رویش چون آفتاب این ز خوف اضطراب
 همتش چون آسمان فارغ ز بیم اضطراب
 آسمان از عزیم او گردد هی گرد زمین
 آفتاب از حزم او تابد هی بر روزگار
 ز آن کند تاثیر طبع آفتاب و آسمان
 سنگ را یاقوت سرخ و خاک را زرّ عیار
 ای معالی را چنان چون آسمان را آفتاب
 وی مکارم را چنان چون بوستان را نو بهار
 آسمان مجد و فضیلت اختران بی عدد
 آفتاب جود و بذلت ذرّهای بیشمار
 گوئی از راه منیر و نسبت ولاء نست
 آفتاب و آسمان را نور و رفعت مستعار

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

نیغت براه مرگت دلیست خصم را
واندر جهان رهی نمود جز چنین دلیل

هم اوراست در مدح مجد الدین رئیس خراسان در هر یقی از غزل سرو
و یاقوت لازم دارد و در هر یقی از مدح آفتاب و آسمان ، قصیده

سرو سیمینی و سیمین سرورا یاقوت بار °
جزع من بی سرو و بی یاقوت تو یاقوت بار
گر نه قوت از دیده یاقوت بار من گرفت
پس چرا آورد سیمین سرو تو یاقوت بار
سرو و یاقوت چو قوت از دیده من یافتند
چون مرا ندی بدان سرو و بدان یاقوت بار ۱۰
دورئ امسال من از وصل آن بالا و لب
طعنه زد چشمم هی بر سرو و بر یاقوت پار
منت از من دار کز قد و لب تو گشته اند
هم بقامت هم بقیمت سرو و هم یاقوت خوار
خوار چون داری مرا کز عشق سیمین سرو تو ۱۵
کرده ام با زرّ جهره اشک چون یاقوت یار
در خیال سایه سرو تو با این چشم و دل
بیگردم ز آب و آتش در صفت یاقوت بار
چون بقدت سرو خوانم سرو دارد از [تو شرم]
چون لبست وقت صفت میدارد از یاقوت عار ۲۰
خوش بخند از نیکوئی کز عشق بالا و لبست
جزع من گرید هی بر سرو و بر یاقوت زار
نیست با تیارِ قدت سرو را در باغ صبر
نیست با عشق لبست یاقوت را در کان قرار ۲۴

ناهید پیش طلعت تو کی دهد فروغ
 خورشید پیش صورت تو کی بود جمیل
 از بار رنج هجر تو قدّم شده چو نال
 وز زخم دست عشق تو خدّم شده چو نیل
 آخر بلطف تربیت شاه روزگار
 یابد شفا ز اندوه و غم این دل علیل
 خورشید خسروان ملک انسر که ذات او
 در علم چون علی شد و در عقل چون عقیل
 قدر فلک بجنب معالی او حقیر
 مال جهان به پیش ایادی او قلیل
 نه همچو رای او بضیا اختر مضمی
 نه همچو عزم او بضیا خنجر صقیل
 رستم بوقت کوشش با او بود جبان
 حاتم بگاه بخشش پیشش بود بخیل
 حسّاد او به بند نوائب شده اسیر
 اعدای او بتیغ حوادث شده قلیل
 در صحن بیشه زهره شیران شود تباه
 چون رخس او بعرضه میدان زند صهیل
 ای طبع تو بکشف دقائق شده ضمین
 ای کف تو برزق خلائق شده کفیل
 در گِرد ملک جاه تو حصنی شده حصین
 بر فرق خصم عدل تو ظلّی شده ظلیل
 اسلام در حمایت تو یافته پناه
 اقبال بر ستاره تو ساخته مقیل

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

ز بی آنکه مرا داشت همه حرمت حق
 شصت و سه سال مرا داشت بر آخر سلطان
 بتو بخشید مرا گر نپسندیم همی
 اسپ دیگر طلب از آخر سلطان جهان
 پادشاهی که کمروار سلیمان اورا
 هست چون آدمیان دیو و پری در فرمان
 جوهری زرگر مداح ملوک و سلطان
 هست پیوسته ثناگوی وی و مدحت خوان
 در نشاط و طرب و نعت و ناز و دولت
 باد گیتی براد دل او جاویدان

۵

۱۰

(۶۷) الاجل الافضل شهاب الدین شرف الادباء صابر بن اسمعیل

الترمذی رحمه الله علی قبره،

ادبی ادیب و فاضلی است شاه سپاه بلاغت و امیر سریر براعت و ارباب
 هنر و فضل بتقدم او اعتراف نموده و از دریای فضایل او اعتراف
 کرده و انوری اورا پیش از خویش داشته است و خود را کم از او گفته
 در آن قطعه که میگوید

چون سنائی هستم آخر گزنه همچون صابرم،
 و از قلاید قصاید او آنست که در مدح علاء الدین انسر بن محمد بن
 ملکشاه سقی الله ثراه گفته است،
 قصیده

ای روی تو چو خلد و لب تو چو سلسیل
 بر خلد و سلسیل تو جان و دلم سیل
 در طاعت هوای تو آمد دلم از آنک
 از طاعتت یافتن خلد و سلسیل

۲۰

۲۲

در عرب بودم بچند عدیل مجوم
 کر همه اسپان بگرید مرا ورا نعان
 گفت بچند مرا داشت جنبه فرعون
 گفت بچند مرا داشت بر آخر هامان
 یاد دارم که چو یوسف بعزیزی بنشست
 سوی مصر آمد یعقوب نبی از کنعان
 یاد دارم که عیثان شد در دشت حران
 همه جا دشت شد آراسته و آبادان
 لوطرا دیدم در مانده بشارستانی
 چون دعا کرد نگون گشت همه شارستان
 یاد دارم که یکی رکرم شد اذرهائی
 بزیمینی که نخواند جز آنرا رکزمان
 بدل رخس مرا روستم و زال بحرب
 بُرد در حربگه دیو سپید و آکوان
 برد با خویشتن آنگه که همخواست شدن
 از پی کین سیاوش بسوی ترکستان
 برد با خویشتم سوی عجم بیژن و گبو
 کر پی خوک همرفت بسوی ارمان
 در مثلثها دیدم ثعبان پنجه باز
 مشتری را و زحل هردو بهم کرده قران
 این درایات چو بر خار مخلد بگذشت
 عالی خورم و خوش گشت سراسر بر آن
 همه بودند ز من کمتر بسیار بعمر
 حلا و کسر کس سزد رو بحکمت لقمان

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

سرطان وار يلك پهلو در راه رود
 که همه دست شد و پای بسان سرطان
 در سر آید چو رسد بر شکمش زخم رکاب
 بنشینند بدم آنکه چو کشتی باز عنان
 نه چو اسپان دگر در خور زینست و لگام
 چون خران آمد در خورد فسار و پلان
 نزد او رفتم با زین و لگام و افسار
 گفت ای بی حق و بیحرمت پیر نادان
 من ز تو پیرترم حرمت حفر بشناس
 که ز بیحرمتی افتاده اندر حرمان
 ای نه بینی که ز پیری و ضعیفی گشتست
 پشت من خسته و تن کاسته و سرگردان
 مرا ترا شرم نیاید که نشینی بر من
 گاه ناورد کنی بر من و گاه جولان
 گفت من مرکب طهورث بودم ز نخست
 کوهی شد بینا کردن مَرَوِ شَهْجَان
 گفت با نوح نبی بوده ام اندر کشتی
 بگه آنکه جهان گشت خراب از طوفان
 یاد دارم که فریدون بر ملک ایرج را
 پادشا کرد و بدو داد سراسر گیهان
 سلم را دیدم در روم که نبشت بملک
 تور را دیدم بر تخت شاهی در توران
 گفت بکنند بدم دست کش اسکندر
 گفت بکنند بدم بارگی نوشروان

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

ایا از نامداران مِه چنانك از آہا زمزم
و یا از کامرانان به چنانك از چوہا چندن
من از گوہر فروشام نیم بد اصل و بد گوہر
یگانه گشته در ہر علم و ماہر گشته در ہر فن
چو جئی زان نہان باشم کہ در فضلم چو ابن الجن
چو مخجن جنتہ زان باشم کہ در شعرم ابو الخجن
الا تا باز بر تیہو کشاید دست بر صحرا
الا تا یوز بر آہو بہ بندد راہ بر مکمن
امل بادا بفر تو در غم بستہ بر ناصح
اجل بادا بامر تو کمین بکشادہ بر دشمن
بران طرز آمد این شعرم کہ استاد سخن گوید
الایا پردہ ناری بہ پیش چشمہ روشن

و از مشاہیر قصاید او این قصیدہ ایست کہ در آن صفت اسپ لاغر
میکند و در آن معنی غلو عظیم کرده است و سخت لطیف و مطبوع گفته،

قصیدہ

۱۵

دے مرا آخر سالار خداوند جهان
داد اسپ کہ ز پیرست بفریاد و فغان
سفته زن اسپ کہ از شانہ او در رفتن
ہر زمان آید در گوش دگرگون دستان
راست مانند یکی اشتر باریک و حزین
از سر شانہ برون آمد اورا کوهان
پشتش از گوشت تہی گشتہ بسان تابوت
شکر از کاه در آگنہ بسان گہ دان
پوست بینیش پر از چین چو دم آہنگر
اُست چون دیگش ازین پای بران پالرزان

۲۰

۲۵

سخا موضع کفش دارد چو در دریا گهر ماوی
 خرد معدن دلش دارد چو اندر کوه زر معدن
 اگر دیوست بد خواهش بکین اوست چون رسم
 و گر خوگست بد گویش بقهر اوست چون بیژن
 چو ایمان در دل کافر نبوده در دهانش لا
 چو کفران بر لب مومن نرفته بر زبانش کن
 نه هر میری چنو باشد نه هر یخی بود کتان
 نه هر شاخی چنو خیزد نه هر خزی بود آذکن
 نه هر کرم آرد ابریشم نه از هر خاک خیزد زر
 نه در هر نی بود شکر نه در هر خار باشد من
 نباشد دور از دولت چو تف از ماه شهر یور
 نگردد زو جدا نصرت چو باران از مه بهمن
 ایا در حزم چون نوذر ایا در عزم چون کسری
 ایا در بزم چون دارا ایا در رزم چون بهمن
 بزودی زادن کودک ز بهر گفتن مدحت
 نباشد هفت ماه افزون زن مداحت آبستن
 وفای نست شایسته چو نعمت نزد دون و خیر
 هوای نست بایسته چو دولت نزد مرد و زن
 ز تو دارد دل و دست و زبان و گردن هر کس
 مجال مهر و ساز کشت و لفظ شکر و بار من
 چو طوطی رنگ می بر لب چو شاهین نقش بر سینه
 چو هدهد ناج بر تارک چو قمری طوق بر گردن
 صدف مانند گردد جان ز مدح تو پر از لؤلؤ
 هدف کردار گردد دل ز کین تو پر از روزن

بسیم و زر به پیرائی نگار باغ را زیور
 بلعل و دُر یارائی عروس باغ را گردن
 بخون آلوده خنجرها هی خاری رخ لاله
 بسیم اندوده پیگانهها هی سُنّی دل سوسن
 نمائی در دل نسرین برنگ معصفر کجید
 بر آری از دهان گل بلون زعفران ارزن
 چو برگردے بگرد راغ و بر صحرا زنی خیمه
 چو آری لشکر اندر باغ و برگردی به پیرامن
 شکوفه برگ گل از گل دمد شاخ سمن برشخ
 بروید سوسن از خارا بر آید نرگس از آهن
 تو سازی ماه رویانرا هی در بوستان مجلس
 تو سازی ماه رویانرا هی در گلستان گلشن
 بخور خوش هی سوزد بخار تو بهر خانه
 عروس کش هی زاید سرشک تو بهر برزن
 ز تو مشک ختن گردد هی ارزان بهر مأوی
 ز تو دُر عدن گردد هی کاسد بهر معدن
 گهی نالی چو دین داران ز بیم شاه دین گستر
 گهی گری چو بدخواهان ز نیغ شاه شیر اوژن
 ملک تاج ملوک عصر فرّخ زاد فرّخ پی
 که بخشد نعمت قارون و دارد قوّت قارن
 خداوندی که شد خاشع مر اورا چرخ گردن کش
 عدو بندی که شد خاضع مر اورا عالم تَوَسَن
 چنان نازد ز امن او ولی کر خلد حور العین
 چنان پیچد ز بیم او عدو کر نبع آهرمن

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

چو ریزد آبت از مژگان بدوزی دامن خفتان
 چو بینی آتش اندر دل بدری پیش پیراهن
 کنی در آستین مرجان نهی در بادبان لولو
 بیاری بربر از عنبر کنی دامن تر از لادن
 ستانی آستین از خوبید و مالی بر شقایق بر
 شگافی بادبان بر بید و سائی بر سمن دامن
 بتازی اسپ در میدان بزخم نعل به جهانند
 ز دود تیره اسپ تو ز خال آتش روشن
 ز پهلوی شبه هر دم برون آری هی مرجان
 ز روی قیر هر ساعت کنی پیدای هی روین
 کشف باید ز دَرِ تو علا بر کوه بالاور
 صدف سازد ز اشکِ تو گهر در موج بحر افکن
 گهی از دیدگان ریزی هی لولو چو بالونه
 گهی از چشمها بیزی هی مرجان چو پرویزن
 ز تبت کاروان آری شوی در دشت مشک افشان
 ز شُشتر قافله گیری شوی در کوه دیبا فن
 گه از برگ گل سوری کنی بر بوستان نوی
 گه از شاخ گل خیری کنی در گلستان خرمن
 به خنجر بر سر گردون شگافی گوشه مغفر
 بناوک بر تن دریا بُسَنی عیمه جوشن
 گهی از دیدگان بیغم بیاری چون زلیخا نم
 گهی از باد چون مریم شوی بی شوی آستن
 چرا باشد لبت خندان اگر بی بهری از شادے
 چرا چشمت بود گریان اگر بیزاری از شیون

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

ز لاله زمین پر ز لعل سمن * ز ژاله هوا پر ز سیم حلال
 بِحَاكِ حَبَابًا عَلَى قَهْوَةٍ * عَلَى صَفْحَةِ الْوَرْدِ قَطْرُ الْطَلَالِ
 بخوبی ز انواع گلهاے نو * زمین با بهشت برین شد همال
 وَ أَكْنَافَهَا أَشْرَفَتْ بِالشَّنَا * وَ أَطْرَافُهَا أَشْرَفَتْ بِاللَّالِ
 کون خواست باید می از ساقی * سمن ساق و شکر لب و مشک خال
 فَمَا زَالَ تُسَبِّ قُلُوبُ الْوَرَى * وَ مَا زَالَ تُصَبِّ قُلُوبُ الرِّجَالِ
 بجمد چو جیم و دهان چو میم * بابروی چون نون و زلف چو دال
 لَبِنٌ جَارٍ فِي الْحُسْنِ أَقْصَى الْهَمْدَى * لَقَدْ جَارَ فِي الظُّلُمِ حَدَّ الْكَمَالِ
 نباشد ز جان شخص آنرا خراب * که با وی بود یکدم اورا وصال
 بِيَفِضُ أَشْتِیَافٌ إِلَى قُرْبِهِ * دُمُوعٍ كَجَدْوَى مَلِكِ الْجِبَالِ

(۶۶) الحکیم ابو المحامد محمود بن عمر الجوهری الصایغ الهروی،

حکیم جوهری که در پیش بنان او جوهر چون عرض کم بقا بودی و
 لؤلؤ لالا در مقابله صحایف اشعار چون شبه اندک بها هم در علم صباغت
 و هم در صناعت بلاغت استاد و هم در معرفت جواهر کامل و نقود
 ۱۰ فضایل را نقاد و از مقدمان ارباب صنعت بودست و در عهد امیر
 فرخ زاد که از آل ناصر ممتاز بود به کمال دولت و جلال فطنت دولتها
 دید و شنیدم که وقتی میان او و وزیر عهد نقاری بدید آمد حکیم
 جوهری این جوهر یگانه را در سلک بیان کشید و بخدمت او فرستاد،
 بزرگا گر خطائی آمد از من * مگیر از من و گر باشد بزرگ آن
 ۲۰ خطای بندگان باید بهر حال * که تا پیدا شود غفو بزرگان
 و این قصیده که از اُمّهات قصاید ویست و در مطلع آن صفت ابر کند
 دلیلی واضح است بر کمال تقدّم او، گوید
 قصیده

الایا جزع گون خرمن بگج گوهر آبستن

ز نور پاک داری دل ز دود تار داری تن

إِذَا مَا عَلَاهُ الْحَبَابُ النَّفَى * عَفِيقُ مُذَابٍ وَ دُرُّ نُؤَامِ
 منه بر زمان و جهان دل که نیست * زمان را قرار و جهان را مقام
 فَمَا لَبِثَ بَرَقَ سَرَى فِي الدَّجَى * وَ مَا مَكَثَ طَيْفٌ بَرَى فِي اللَّيَامِ
 مخور تا نواب غم روزگار * همی خور بشادی می لعل فام
 وَ ثُمَّ نَسْتَبِطُ عَيْشَنَا سَاعَةً * لِقُرْبِ الْعَوَانِي وَ شُرْبِ الْهَدَامِ
 بخاضه که دم ساز و هم راز ماست * بتی خوش زبان و مهبی خوش خرام
 جَمِيلُ الْمُحَنَّى طَرِئُ الصَّبِي * مَلِجُ التَّنْثِي رَقِيقُ الْقَوَامِ
 دو جزاره دارد چو مشک سیاه * دو رخساره دارد چو ماه تمام
 وَ خَصَرَ كَهْلِي بِقَاسِي الصَّدَى * وَ طَرَفَ كَحْسِي بِعَالِي السَّفَامِ
 برخ ماه تابان بلب لعل ناب * بقدر سرو نازان ببر سیم خاخر
 فَالْمُحَاطَةُ دَاعِيَاتُ الْهَوَى * وَ الْفَاطَةُ بَاعِثَاتُ الْغَرَامِ
 کند صید دلهای مارا همی * که از خال دانه که از زلف دام
 الْإِلَامَ الْفَتَاوَى لِحَاكِمِ الْهَوَى * عَلَى رَغَمِ أَنْفِ الْعَالَى الْإِلَامِ
 گهی حال آباد کرده خراب * گهی نفس آزاده کرده غلام
 أَلَمْ يَأْنِ أَنْ أَسْتَفِيدَ الْغَنَى * بِحُجُوبِ الْفَيَافَى وَ قَطْعِ الْإِكَامِ
 نهم رحل بر بختیان عریف * بتگ چون شمال و بتن چون شهام
 نَوَاجٍ إِذَا أَرْقَلْتُ أَوْسَدْتُ * سَبَقَنَ النُّعَايَ وَ فُتِنَ النُّعَامِ
 چو اذر بتندی چو تندر بیبانگ * چو اختر به تیزی چو صرصر بگام
 قَالَتْنِي لَدَى الصُّبْحِ أَنْفَالَهَا * بِسَابِ الْأَمِيرِ الْأَجَلِ الْهَبَامِ
 ۱۰ و هم اوراست

لَقَدْ رَاحَتِ الرُّوْضَ رُجُ الشَّهَالِ * وَ زَرَّتْ عَلَيْهِ قَبِيصَ الْجَمَالِ
 چمن را سمن کرده گوهر نگار * هوارا صبا داده عنبر مثال
 كَانَ الْعَفِيقُ الْكَلَى وَ شَمْتُ * حِمَاهُ أَبَدَى الْحِمَا بِالتَّلَالِ
 رخ دلستان نیست بارند اشك * برو چشم عشاق شوریده حال
 فَفَاحَتْ أَرْحَامًا بَطُونُ الرُّبَى * وَ لَاحَتْ أَجْمَامًا مُتُونُ الرِّمَالِ
 ۲۰

گه بر رخ تو از کف موسی بود نشان
 گه بر لب تو از دم عیسی بود اثر
 این عین زندگانی و آن اصل روشنی
 چون رای خوب و لفظ خوش صدر نامور

هم اوراست

ای از بنفشه ساخته برگل مثالها * بر آفتاب کرده ز عنبر هلالها
 باشد دلر چو حلقهٔ میم از غان تو * تا حلقهای زلف تو ماند بدالها
 یاقوت تو ز معجزه دارد دلیلها * هاروت تو ز شعوده دارد مثالها
 گه ساحران ز چشم تو سازند سحرها * گه دلبران ز روی تو آرند فالها
 ۱۰ هر روز بامداد ز بهر مرا نهی * از مشک سوده بر سمن تازه خالها
 نارد بعاشقی و بخوبی چو ما دو تن * گردون بهرها و زمانه بسالها
 در فخر و عزت نفس خود گوید

آنم که برده ام عَلِمَ عَلِمَ در جهان * از گوشهٔ نریا تا مرکز نری
 با عقل من نباشد مریخرا توان * با فضل من نباشد خورشیدرا ذکا
 ۱۰ شاهان می کنند بنظم من افتخار * حبران می کنند بفضل من اقتدا
 حالست هبتم بهمه وقت چون فلك * صافیست نظم من بهمه وقت چون هوا
 بر هبتم منست سخنهای من دلیل * بر نظم من بس است معانی من گویا
 و ادیب عبد الواسع ذو البلاغین بود بر نظم تازی قادر بود و در
 شعر پارسی ماهر همه فضلا بر تقدّم او يك زبان بودند اما او در نظم
 ۲۰ دو زبان بود و چند ملبع گفته است ایراده آمد تا قدرت او بر هر دو
 زبان معلوم شود،

أَيَا قُرَّةَ الْعَيْنِ هَاتِ الْبَدَامَ * فَمَا الْعَيْشُ إِلَّا السُّرُورُ الْبَدَامَ
 شرایب که از غایت صنّوس * نه بینی چو بر کف نهی جز حسام
 إِذَا فَاحَ طَيْبًا أَرَاكَ الْحَشَى * وَ إِن لَّاحَ لَيْلًا أَرَاكَ الظَّلَامَ
 ۲۰ کند شخص بیچاره را زورمند * کند طبع غنّواره را شادکام

آفتاب اندر ازل همسایه رای تو بود
 ز آن هی گیرد ازو روی زمین یکسر ضیا
 پیش حلم تو چو طبع تو سبک باشد زمین
 پیش طبع تو چو حلم تو گران باشد هوا
 ملک را رای تو چون شبرا طلوع مشتری
 خصم را عزم تو چون مهرا بنان مصطفی
 همت والای تو چون رفعت ذات الحبک
 طلعت زیبای تو با زینت شمس الضحی
 نیست جز رسم تو عقد مکرمت را واسطه
 نیست جز سعی تو چشم مملکت را تویا
 کرد نعل مرکبت را در هوا روح الامین
 چون بگردون بر شود گوید بر غبت مرحبا

و این غزل که مزاج نسیم شمال دارد از مهبّ فضل و افضال او متشّم
 شده است و این شکوفه در بستان قریحت او متبسم گشته و اکثر آن مرصّع
 ۱۵ است و موازنه،

ای خواب من ربوده ز یاقوت پر شکر
 وی تاب من فزوده ز هاروت دل شکر
 خیزد بگاه غمزه ز هاروت تو بلا
 ریزد بگاه بوسه ز یاقوت تو شکر
 در دهر نیست از تو دل افروزتر نگار
 در شهر نیست از تو جگر سوزتر پسر
 نا کرده ام بلالهُ سیراب تو نگاه
 نا کرده ام بنرگس پر خواب تو نظر
 گاهی چو لاله ام ز وصالت شکفته روی
 گاهی چو نرگس ز فراق فکده سر

ایا شایب تو بر معائی تو گواه * و با فضایل تو بر معائی تو دلیل
 ز طلعت تو شگفته شود روان دژم * ز مدحت تو کشاده شود زبان کلیل
 نکرد غایت جاه ترا گمان معلوم * نکرد آیت عزّ ترا خرد تاویل
 زمانه صدر بزرگ ترا نهد تعظیم * ستاره قدر بلند ترا کند نجیل
 شهاب رای ترا آسمان فخر مسیر * سیاح جود ترا بوستان فضل مسیل
 کند ز تیر تو پیوسته مار کرزه خروش * کند ز تیغ تو همواره شیر شرزه عویل
 ز همت تو بروید ز خار خشک سمن * بدولت تو برآید ز سنگ سخت نخیل
 بدانگهی که جهان از غریو کوس نبرد * چنان شود که هم آواز صور اسرافیل
 قضا نشاند یاقوت بر کرانه سیم * اجل فشاند چو شنگرف در میانه نیل
 ۱۰ شود بگونه دریای خون زمین و درو * نهنگ وار بجنبند نیزه‌ها طویل
 غبار ابر نمای و سوار سیل نهیب * حسام برق فروغ و ستور رعد صهیل
 چو عقل در سر مردان گریه گرز مقرّ * چو دم در دل گردان گرفته تیغ مقیل
 بخون تازه شود چهره مجرّه خضیب * بگرد تیره شود دیده ستاره کحیل
 بیسته رخ میان و کشاده تیر دهان * بقصد جان مبارز بحرص خون قتیل
 ۱۵ برید خلق یکی در مصاف زخم خفیف * شکسته فرق یکی در نبرد گرز ثقیل
 ز هیبت تو روانه‌ها دشمنان از تن * بزینهار گریزند نزد عزرائیل
 کند بچشم ظفر ضربت حسام تو آن * که کرد جامه یوسف بچشم اسرائیل
 هم او گوید در مدح صاحب، قصیده

ای قلم در دست تو چون در کف موسی عصا
 وی کرم در طبع تو چون در دم عیسی دعا
 این فزاید دوستان را گاه الفت زندگی
 و آن نماید دشمنان را گاه وحشت ازدها
 صاحب ری از حشم زیبد ترا وقت هنر
 حاتم طی از خدمت بیند ترا وقت سخا

ز روز عید نشانت طرفه نیست که هست
 بقدر چو عین و بصورت چو یا بشکل چو دال
 تبارک الله از آن طرفه صورتی که وراست
 ز لاجورد بساط و ز کهربا سربال
 گمان بری که فلک هست طشت فیروزه
 فگند بر تن آن از زر کشیده خلال
 فتاد گوئی بر فرش نیلگون گه رقص
 ز ساقی لعبت رقاصه نیمه خلخال
 چنانکه گیری در زر حقه نعل ستور
 چنانکه مالی شنگرف در سرون غزال
 بر آن مثال که بی جهد ناچرخ زرین
 بینگند بهجرای سبز روز قتال
 چو ماهی بدن اندوده در غدیر کبود
 بدر بچسته و آورده سر سوی دنبال
 چگونه رونق محراب گشت ازو باطل
 که دارد از خم محراب شکل او مثال
 نشاط و نزهت و شادی پرستان زوشت
 اگرچه لاغر و زرد و دوناست چون ابدال
 چو جام زرین آمد پدید در وقتی
 که می خورند خلابی بچار مالامال
 بر آن امید که چون روز عید جشن کند
 بدان شراب خورد صاحب ستوده خصال
 نصیر دین و عزیز دول که اورا هست
 فلک مطیع و جهان بنده و زمانه عیال

چنان شود سخن من که در معانی او
 بخیبرگی گذرد طبع جادوی محال
 و گر بخدمت آن صدر آفتاب آیین
 بکام دل رسم و رسته گردم از احوال
 ز فرّ دولت شاه از برای خدمت من
 قلاده بر نهد از ماه نو ملک بقدرال
 همیشه تا نشود عود بید و مرجان مشک
 همیشه تا نشود مشک عود و عود سفال
 بشادکاهی بنشین بین مخالفرا
 بدلم مرگ مقید بداغ ننگ شکال
 ز آب تیغ تو آتش گرفت جان عدو
 ز موج دست تو گوهر فشانده ابر نوال

(۶۵) الامام الهام بدیع الزمان تاج الافاضل عبد الواسع الجبلی الادیب،

جبلی که جبل فضل و هنر بود و بر آسمان بزرگی اختر انور ادبی بود
 ۱۰ کامل و ارببی فاضل عرصه فضل او را وسعتی تمام بود از آن عبد
 الواسع نام بود و فناء فصاحت او فساحتی داشت و بنان بیان او سماحتی
 و گفته‌ها او همه در ناسفته است هیچ کس بدان منوال نسج فضلی نتوانست
 بافت و هیچ سوار میدان بیان گرد جواد قریحت او شتافت و اتفاقست
 که این قصیده که گفته‌است

ع
 ۲۰ که دارد چون تو معشوقی نگار و چابک و دلبر،
 کس از فضلا نقدی چنین بیعار قریحت نسجید است و در خاطر هیچ
 فصیح مثل این نگنجید و در مطلع این قصیده صفت هلال عید میکند، شعر
 ز عید داد خبر خلق را طلوع هلال
 ۲۴ باخر رمضان و باول شوال

ایا شهی که ز جدّ تو شیر شاد روان
 ز دست خویش بدنجان برون کند چنگال
 اگر بدولت محمود می پدید آمد
 ز طبع عنصری آن شعرهای سحر مثال
 مرا بفرّ تو باید که در ترازوی نظر
 خواطر شعرا کمر بود ز یک مثال
 بمدحت تو سخنها چایک اندیشم
 نه طبع ایشان زر بود و آن من صلصال
 اگر ز خاطر من ابر قطره بر دارد
 بجای گل سر طوطی برون دمد ز نهال
 فغان من هم زین شاعران خیره سخن
 غریب بحر جهالت ز طبع تیره خیال
 و لیکن ارچه چنین است هم پدید بود
 حسک ز لؤلؤ مکنون و روبه از دیال
 فریب تشنگی این قوم را بر آورده
 ز آفتاب تخیل بصد سراب محال
 گیاه سبز و زمرد برنگ هم باشند
 ولیک زین بنگین دان کشند و زان بچوال
 خدایگانا طبع لطیف خواهد شعر
 لطیف زود پذیرد تغیر احوال
 چو مشتری بدرفشد گه فرونی عز
 چو خال تیره نماید بگاه زشتی حال
 خدایگان اگر این چند بیت پسندد
 مرا بیباغ طرب شاخ سرو گردد نال

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

ز ضربت تو الف وار قد دشمن تو
 دو نیمه گردد و باز او فتد چو صورت دال
 پس از نبرد تو مر خستگان تیغ ترا
 بجای خون رود الماس زیره از قیفال
 چو گرم گردد از آشوب جنگ مرکب تو
 بجای خوی ز مسامش برون جهد پر و بال
 ستاره در روش چرخ خون کند بخروش
 زمین بتارک ماهی فرو برد بنعال
 مخالفت نهد تیغ آبدار از دست
 و گرچه تیغ شود بر مخالف تو و بال
 گمان برد که اگر اشک او کی گیرد
 ز آب تیغ کنند چشم خویش ملامال
 بروز حرب مجوف کنی بیک فرسنگ
 بنیزه در زره تنگ حلقه نقطه حال
 سپهر چنبری از خدمت تو جوید نام
 سعود مشتری از چهره نو گیرد فال
 هزار دریا در يك سخاوت تو ضمین
 هزار گردون در يك کفایت تو عیال
 ز همت تو کم از نقطه ایست جرم فلک
 ز سیرت تو کم از ذره ایست کل کمال
 هزار جای فزون گشت عنصری که ملک
 بروز جنگ به از خان و قیصر و جیپال
 بدولت پدران تو صد هزار ملک
 نگون شدند چو جیپال و خان بروز قتال

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

مگر که در ازل ای شاه حکم رزق و اجل
 نگین تیغ ترا داد ایزد متعال
 گر ازدها برود بر طریق لشکر تو
 نهان کند ز نهیب تو مهره در دنبال
 دو روی تیغ تو اندر دو چشم دشمن تو
 دهان کشاده نماید نهنگ مرگ خیال
 بران گهی که چو دریا یلان آهن پوش
 برون شوند خروشان همال پیش همال
 پلنگ و شیر بچینند بر هلال علم
 تن از نسج پانی و جان ز باد شمال
 ز بهر کین زره تنگ حلقه در پوشند
 بجای پوست در ارحام مادران اطفال
 مبارزان و یلان چون ستارگان فلک
 همی کنند بدریای خون درون اذیال
 صدف ز بیم یلان در جهد بکام نهنگ
 ز رنگ خون چو یواقیت سرخ کرده آل
 زمین چو پشت کشف پر ز عیبه و جوشن
 هوا چو قوس قزح پر علامت ابطال
 هوا چو پیکر الماس گردد از شمشیر
 زمین چو پیکر مفلوج گردد از زلزال
 شجاعت تو اگر تیر در کمان راند
 چو خار پشت سر اندر کشد بتیر نصال
 بروز جنگ بیک میل چشم دشمن تو
 ز عکس خنجر تو بترکد چو بسته سفال

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

ز نور تابش خورشید لعل فام شود
 سرون آهوی دشتی چو آتش خلتال
 چو گرم گردد آب از هوای آتش طبع
 پشیزه نرم شود بر مسام ماهی وال
 گمان بری که برفت سموم آتش زخم
 ز زخم شاه کند بر زمانه استعجال
 گریده شمس دول شهریار کھف ام
 طغانشه ابن محمد سپهر مجد و جلال
 ستوده ملکان آنکه خواندش گردون
 خدایگان عجم شهریار خوب خصال
 ز گنج او بسوی زایران درگه او
 چو مور بر گذر خاک راه پوید مال
 ز جود دست وی اندر نگین خاتم او
 همی کشاده شود چشمهء آب زلال
 هلال شکل ز نعل سمن او گیرد
 ازین سبب ز خسوف اینست شکل هلال
 ستاره لفظش خوانند و آسمان مرکب
 بگاه قول و معانی بروز جنگ و جدال
 فرو گرفتن و بیرون گذاشتن عجبت
 ستاره از سر کلک آسمان بتاب دوال
 ایا شهی که بهنگام کین رسول اجل
 ز خنجر تو برد روز نامه آجال
 شدست قابض ارواح تیغ هندئ نو
 چنانک نقش نگین تو مقصد آمال

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

مگر که شاه ز بهر نگین و خاتم خویش
 بدست همت عالی بدو کند آهنگ
 اگرچه خاتم ملک سپهر صحن ترا
 ستاره فلکی به بود ز باره سنگ
 مکن شها که گراین مایه او بدست آرد
 بر آفتاب کند پرده‌های گردون تنگ
 همیشه تا نرود بر سپهر چشمه آب
 همیشه تا نبود چون ستاره چوب زرنگ
 موافق تو کند در سعود ناز و طرب
 مخالف تو کند در غمان غریب و غرنگ

و این قصیده که از مطلع تا مقطع بدرّ تشبیهات و غرر اوصاف
 حالیست و از معایب و نقایص خالی از نتایج آن طبع بدیع و همت
 عالیست، میگوید،
 قصیده

ز نور قبه زرین دایره مثال
 زمین نفته فرو پوشد آتشین سربال
 فروغ چتر سپهری بیک درخشیدن
 بسنگ زلزله اندر زند بگاه زوال
 درر چو لاله شود لعل در دهان صدف
 چو آب موج زند در مسام جبال
 بر بخت برگ گل مشکبوی پروین شکل
 چو شکل پروین بر آسمان کشید اشکال
 ز خوید سبز نگردهد هی سرین گوزن
 ز لاله سرخ نگردهد هی سرون غزال
 طبور گاه پریدن ز قوت خورشید
 هی کنند بمقتار آتش از پر و بال

خدنگ را بکمان در مکش که گاه کشاد
 زمین ندارد در خورد سیر او فرسنگ
 چنان رود که ز آسیب فضل خون آلود
 کند کناره گردون چو نارگون نارنگ
 هزار لشکر داری که هر یکی زیشان
 فزون ترند ز دیو سپید و از هوشنگ
 زمانه سیرت و دریا نهیب و چرخ توان
 سهیل رایت و مه چتر و مشتری فرهنگ
 بزخم رخ ستاره سنان آتش زخم
 بپهر دیو دلیر اندر افگند آژنگ
 بیک اشارت تو در زمان کشاده شود
 ز هند تا بعراق وز روم تا کیرنگ
 توئی که ناز مخالف کنی بکینه نیاز
 توئی که شهد معادی کنی بتیزه شرننگ
 سنان خصم ترا گر ستاره وصف کم
 ستاره در روش آسمان بر آرد زنگ
 صدف چو بیند تیغ نهنگ وار ترا
 فرو رود گهر از حلق او بکام نهنگ
 برآن امل که ز اوداج دشمنت روزی
 شود چو گوهر تیغ تو ارغوانی رنگ
 شهاب را بکمان بر نهی چو چوبه تیر
 سپهر را بچنان در کشی بحلقه تنگ
 زمان زمان بفلک بر سپهر مرجان جرم
 ز سیر و از حرکت حمل باز دارد جنگ

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

زمین ز زخم صبا شد نگارخانه چین
 چمن ز شاخ سمن شد بهارخانه گنگ
 شگفت لاله تو گوئی همی که عرضه کند
 بزیر سایه رابات سرخ لشکر زنگ
 بزخم نا زده برق از مسام سنگ سیاه
 همی فشاند خون چون ستان شاه بچنگ
 گرید شمس دول شهریار کھف ام
 طغان شه ابن محمد طبایع فرهنگ
 رکاب مرکب او بر کرانه خورشید
 زبان نیزه او در دهان هفت اورنگ
 سخاوت و هم و حلم و طبع روشن او
 ز چرخ و انجم و دریا و کوه دارد ننگ
 ز رشک زین پلنگش ز چرخ بدر منیر
 سیاه و زرد نماید همی چو موی پلنگ
 نماید از دل شاه و بقا و همت او
 زمانه کوتاه و افلاک خرد و دریا تنگ
 هلاک دشمن او را ز هند و ز بلغار
 شکیج و افعی روید بجای رخ و خدنگ
 بدان سبب که ورا بندگان ز چین آرند
 بشبه مردم روید بحد چین شترنگ
 ایاز گوشه ناج تو چرخ جسته علو
 و یا ز پایه تخت تو خاک برده درنگ
 نوئی که پیش تو شیر زیان چنان باشد
 که پیش شیر زیان دست بسته روبه لنگ

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

تا ارغوان نثار بود خالک نو بهار
تا زعفران نثار بود باد مهرگان
افزون ز روزگار ملک شادمان زیاد
در نعمت ستوده و در دولت جوان
و این قصیده از قلاید قصاد و یست،

ز روی دریا این ابر آسمان آهنگ
کشید رایت پروین نمای بر خرچنگ
مشعبد آمد پروین او که از دل کوه
چو وهم مرد مشعبد هی نماید رنگ
سپهر رنگین زو گشت کوه سیم اندود
ستاره وار روان در سپهر رنگین رنگ
سحاب گوئی دُر منضدست بکسل
شمال گوئی عود مثلث است بتنگ
شگفت شاخ سمن کرد بوستان گوئی
هی بر آرد در زمین سر از ارننگ
دهان ابر بهاری هی فشانند دُر
گلوی مرغ نگارین هی نوازند چنگ
ز شاخه‌ها سمن مرغکان باغ پرست
بلغن باریدی وار بر کشند آهنگ
دهان لاله تو گوئی گهی که نوش کد
بروی سبزه زنگار گون نیند چو زنگ
چو ابر فندق سیمین بر آبدان ریزد
بر آرد از دل پیروزه شکل سیمین رنگ
مشعبد یست که بر خورد مهرهای رخام
بچشمای بلورین هی کند نیرنگ

۱

۱۵

۲۰

۲۵

بیرون فگنده نیزه خطی ز روے دست
 و اندر کشیده کُره ختلی بزیر ران
 پیدا شود ز چهره دشمن بچند میل
 بر گوهر بلارک تو گنج شایگان
 پیکان بقبضه در کشد از بهر جنگ تو
 در روی زه خدنگ برون پرد از کمان
 ای اختر سخا که بسیر نوال خویش
 هر روز بر سپهر تفاخر کنی قران
 دشمن چو بحر آتش بیند جهان ز تو
 در موج او نهنگ سر تیغ جان ستان
 آب حیات خورد سنان عدو تو
 کش هر که خورد زنده بماندست جاودان
 ای خسروی که از کف راد تو زابرت
 بر صد هزار گنج فزونست قهرمان
 رخ ترا یقین خلیست روز جنگ
 کر آتش سنان تو ناید بدو زبان
 گر چشمه ز گوهر تیغ تو بر کشند
 صد جان زنگ خورده برون پرد از میان
 فردوس را بمجلس تو سرزنش کند
 آنها که در سرای تو بودند میهمان
 من بنده از زمانه نژند زمانه ام
 ارجو که گردم از هم شاه شادمان
 بیرون نکرد خواهم نا عمر من بود
 مهترت ز جان مدیج ز دل خامه از بنان

٥

١٠

٥

٢٠

٢٤

گر طبع جود شکل مکان گیر داری
 جود ترا هزار فلک بایستی مکان
 بر کان زر ز دست تو گر صورتی کنند
 زر نقش مهر گردد و بیرون جهد ز کان
 بر سکه گر نگار کنی شکل دست تو
 بر زر رقم شود که بخشید رایگان
 از حرص آنکه خواسته بخشی بخواستن
 خواهی که موی بر تن سایل شود زبان
 هرچه آن گمان بری تو قضا هم بدان رود
 گوشت ز کیمیا قضا کرده گمان
 ز آن پایدار مانده ستاره که روز جنگ
 از عکس خنجر تو نیاید هی نشان
 در خاک هند رخ ز بیم سنان تو
 بگذاخت شاخ شاخ و لقب کرد حیزران
 روزی که آب و آتش خیزد ز رخ و تیغ
 بیجاده روید از سر پیروزه گون سنان
 در باد زخم ژاله زند ابر هندوی
 بر درع لاله کارد و بر جوشن ارغوان
 از هیبت استخوان مبارز چنان شود
 کر خوردنش های کند قصد زعفران
 از نیزه‌ها رخ دگر عالی کنند
 در دامن ستاره بر افعی و افعوان
 مالک کشان کشان سوی دوزخ کشد نگون
 آنرا که زخم تیغ تو باز افگد ستان

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

با حلم او زمین گران چون هوا سبک
 با طبع او هوا سبک چون زمین گران
 یاقوت ناب در کف او گشته آفتاب
 میناء سبز بر سر او گشته سایه بان
 بر کف نهاد لعل مئی کز خیال او
 اندیشه لاله زار شود دیده گلستان
 از مشک و لعل شعری و پروین کند بدید
 شعری برنگ بسد و پروین برنگ بان
 گر بگذرد پری بشب اندر شعاع او
 از چشم آدمی نتواند شدن نهان
 ساقی ز نور عکسش گوئی سیاه و شست
 آتش پناه ساخته از بهر امتحان
 خوش بوی تر ز عنبر و رنگین تر از عقیق
 روشن تر از ستاره و صافی تر از روان
 جای چو بحر ژرف کرو بد گذر کند
 عفا بزخم شه پر و کشتی بیادبان
 شاهان چنان مئی بچین جام کرده نوش
 از دست سیم ساقی بقی نوش نا روان
 از صوت شعر خوان سر افلاک پر خروش
 وز زخم رود زن دل مریخ پر فغان
 ای خسروی که نام ترا بندگی کند
 در حد روم قیصر و در خاک ترک خان
 از پای همت تو هی نباید آفتاب
 وز دست حشمت تو هی گردد آسمان

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

و آن قصر کو پیکر انجر لفا درو
 پهنای خاک دارد و بالای آسمان
 ز آسیب چنبر فلک اندر فراز او
 بر کنگره خمیده رود مرد پاسبان
 از صحن باغ کنگره را چو بنگره
 ز آن هر یکی خیال خیالی کند عیان
 گوئی که خورد بچه سیمرغ بی عدد
 بر کرده اند تیزه منقار ز آشیان
 و آن گردش مزمل زرین شگفت را
 آبی بروشنی چو روان اندرو روان
 پیروزه همچو سیم کشیده فرو رود
 از گوشه مزمل زرین در آبدان
 گوئی ز زر پخته هی سیم بفگد
 ثعبان سیم پیکر پیروزه استخوان
 باغی بدین نشانی و حوضی بدین صفت
 پاکیزه تر ر کوثر و خرم تر از جنان
 جمشیدوار شاه نشسته میان باغ
 در بسته آدهی و پری پیش او میان
 شمس دول ستوده ایام فخر ملک
 تیغ خلیفه سایه اسلام شه طغان
 در پیش او نشسته و بر پای صف زده
 شاهان کار دیده و گردان کار دان
 دوران خود سپرده نفرمان او سپهر
 و اشکال خویش دیده بتوقع او جهان

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

وز ماه و مشتریست همه خاک پر نگار
 نور عجیب صورت و شکل بدیع سان
 فی فی که ماه و مشتری از وی ربوده‌اند
 در روشنی فزونی و در نیکویی توان
 گوئی که بوستان بهشتست بر زمین
 رضوان بهاء و مشتری آگنده بوستان
 مرجان عود سوز درو شاخ نسترن
 مینای مشک ساق درو برگ ضمیران
 باد اندرو پریده ز پهناء آبسکون
 ابر اندرو گذشته ز بالای قبروان
 در دست باد عنبر سارای بی قیاس
 در چشم ابر لؤلؤ شهرار بی کران
 از سیم خاک برگ بر آورده نسترن
 با زر پخته گونه بدل کرده اخوان
 زلف بنفشه عنبر این سوده در شکر
 رخسار لاله لؤلؤ آن کرده در دهان
 در زیر سرو نغمه کبکان رود زن
 بر شاخ بید نعره مرغان شعر خوان
 نسرين و ارغوان ز سر لشکر سمن
 بر آسمان کشیده علم‌های پرنیان
 آن آب نیل گون معکس گهات بری
 مالیه کرنه ایست ز پیروزه بهرمان
 از دانش و ز جان اثری فی درو و لیک
 از نیکویی چو دانش و از روشنی چو جان

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

زمین پیکر از یکدگر بگسلاند * بروز نبرد تو ز آهنگ لشکر
 ز خنجر کنی جامه زندگانی * اگر نام خود بر نگاری بخنجر
 پلنگ از نهیب سنان بخواهد * بجواش گری پُر و بال از کبوتر
 بنام خلاف تو گر گل نشانی * سنان جگر دوز و خنجر دهد بر
 ۵ فری زان هابون براق شهبانسه * که با آب و آتش پیوید برابر
 بهنگام تیزی و هنگام کندی * سبکت ز کشتی گران تر ز لنگر
 بچشم و بموی و بسم و سُرین گه * چو جزع و چو مشک و چو پولاد و مبر
 باب اندرون همچو لؤلؤ بیضا * بآتش درون همچو یاقوت احمر
 بر افراز او شاه هنگام هیا * چو بر کوه خارا ز پولاد عرعر
 ۱۰ ایا شهر یاری که کوه سیه را * بشنبی پیکان پولاد پیکر
 درین بزم شاهانه و رسم شاهان * بنور می لعل بفروز ساغر
 می گیر شاهان که از بوی و رنگش * شود دیکه و مغز پر مشک و گوهر
 بلطف روان و بنور ستاره * ببوی گلاب و برنگ معصفر
 بروشنی لعل خوش بوی خوش روی * ز فَرخ وزیر خردمند بر خور
 ۱۵ وزیری که اورا وزارت مهیا * وزیرے که اورا جلالت مستخر
 وزیری که جان سخن راست دانش * وزیری که شخص سخن راست جوهر
 وزیری که پرداخت جائی بمای * به از قصر کسری و ایوان فیصر
 بدل ناصح ملک و پروز دولت * بجان بنده شاه فرخنده اختر
 ایا شهر یاری کجا نیغ عدلت * ز گیتی بریید دست ستمگر
 ۲۰ بمان اندرین دولت و ملک چندان * کجا آب حیوان بر آید ز اخگر
 فلک را بجز بنده خویش مشناس * زمین جز بکام دل خویش مسپر
 و هم اوراست در صفت باغ،

گوئی که ماه و مشتری از جرم آسمان
 تحویل کرده اند بیاع خدا یگان

نگویم که عین بهشت لیکن * بهشت اندر سرای مكدّر
 بر افراز او چنبر چرخ گردان * سر پاسان را بساید بچنبر
 ز بس نغزکاری چو باغ سلیمان * ز بس استواری چو سدّ سکندر
 نصابیر او دهشت طبع مانی * ثنائیل او حسرت جان آذر
 همه سایه و صورت و شخص ایوان * در آن برکه لاجوردین مصوّر
 تو گوئی مگر جامر کجسروستی * منقش درو شکل هر هفت کشور
 سر کنگره گرد دیوار باغش * بساید هی پیکر اندر دو پیکر
 گوزنان بالیده شاخند گوئی * بر آمیخته زخما يك بد دیگر
 نپرد مگر صحن اورا بسالی * مهندس باندیشه عنقا بشپیر
 ۱۰ مزین درو صفهای مربع * منقش درو شمشای مدوّر
 بصفه درون پیکر پیل جنگی * بشسه درون صورت شاه سرور
 خداوند گنج و خداوند دولت * خداوند شمشیر و دیهیم و افسر
 بشمشیر او باز بست گیتی * عرض باز بست لا بد بچوهر
 باندیشه اندر نگجد مدیجش * که مدحش تمام است و اندیشه ابر
 ۱۰ اگر از باختر بر کشد تیغ هندے * رسد موج خون در زمان تا بخاور
 بشریف ملکت درون عین معنی * بتصرف دولت درون لفظ مصدر
 کسی کو ندیدست مر ناوکش را * در آتش مرکب ندیدست صرصر
 ایا شهریاری که با همت تو * ز اعراض زایل شمارند محور
 ز تف ستان تو نا زاده دشمن * چو سیاه بگریزد از ناف مادر
 ۲۰ کسی کز ستان تو جان داده باشد * ز بیم ستان تو نآید بمحشر
 اگر آب تیغ تو در رفتن آید * درو هفت دریا بود هفت فرغر
 چو نام تو خاطب ز منبر بخواند * سخن گوی گردد ز قرّ تو منبر
 شعاع درفش تو بر هر که تابد * نیاید ز اولاد آن دوده دختر
 فلک را بسوزانی از عکس زوپی * زمین را بیاوبارے از نعل اشقر
 ۲۰ تو آنی که شیر ژیان روز هیجا * هی بر ستان تو افسر کند سر

شاه پرداخته است هر يك در متانت و عذوبت از صفاء آب زلال و
 لطف باد شمال نشان دارد و ديوان او خود بتامت غريب و عجيب
 است و تشبیهات و نوادر او دل فریب و اگرچه او در مدت بر معزی
 سابق بود اما چون معزی در مرتبت پیش از او بود و هر دو بیکدیگر
 ° قریب العهد بودند معزی را ذکر سابق داشته آمد تا کس را مجال اعتراض
 نرسد و بر جهل مؤلف حمل نکند و ممدوح او شمس الدولة طغانشاه
 بن محمد السلجوقی باغی بهشت ساحت اردیبهشت راحت ساخت و قصری
 رفیع نهاد بدیع نهاد و او را در صفت آن باغ چند قصیده غرّاست، آن
 روزگار که شاه بدان عمارت و سرای نقل کرد این قصیده بخواند، شعر
 ۱۰ بفال همایون و فرخنده اختر * بخت موفی و سعد موقر
 بوقتی که هست اندرو فال خوبی * بروزی که هست اندرو سعد اکبر
 بیزم نو اندر سرای نو آمد * خداوند فرزانه شاه مظفر
 سخی شمس دولت گرین کھف ملت * ملک بو الفوارس طغانشاه صفدر
 زبان بزرگی و طبع مروّت * سپهر معالی و خورشید گوهر
 ۱۵ بیانی خرامید خسرو که او را * بهار و بهشت است مولی و چاکر
 چمنه‌ها او را ز نزهت ریاحین * روشه‌ها او را ز خوبی صنوبر
 بگاه بهار اندرو روی لاله * بوقت خزان اندرو چشم عبهر
 ز دستان قمری درو بانگ عفا * ز آواز بلبل درو زخم مزهر
 درختانش از عود و برگ از زمرد * نباش ز مینا و خاکش ز عبهر
 ۲۰ بکشی چو اندیشه مرد عاشق * بخوی چو رخساره یار دلبر
 یکی برکه ژرف در صحن بستان * چو جان خردمند و طبع سخن ور
 نهادهش نه دریا و کوثر و لیکن * بژرفی چو دریا بپاکی چو کوثر
 ز پاکی چو جان و ز خوبی چو دانش * ز صفوت هلا و ز لطافت چو آذر
 دوان اندرو ماهی سم سیم * چو ماه نو اندر سپهر منور
 ۲۵ بیکسوی این باغ خرم سرائی * پراز صفه و کاخ و ایوان و منظر

ادوار سعود سپهر از زادن مثل او عقیم ماندی شاه سپاه بلاغت و ماه
 آسمان براعت و از مخصوصان حضرت شمس الدولة و الدین طغانشاه
 بود و بفتر اقبال او بر مالک بیان مالک شد و شمس الدولة از ملوک
 آل سلجوق در علم و حیا و وقار و وفا مستثنی بودست و اورا علّی
 ۵ حادث شد که بسبب آن علّت قوّت مباشرت که سرمایه معاشرت است
 فتوری گرفت و نقصانی در آن راه یافت و از افتضاض ابکار که فحول
 رجال را هیچ لذّت و رای آن نتواند بود محروم گشت و چندانکه اطبا
 در آن معالجت کردند البتّه مفید نیفتاد، حکیم ازرقی بخدمت عرضه داشت
 که بنده این را بر منوالی دیگر علاج کند اگر آنچه بنده عرضه کند پادشاه
 ۱۰ بر آن برود، شرف اجابت بدان پیوست، حکیم ازرقی الفیّه و شلفیه را
 بنظم کرد تا آنرا بخطّ پاکیزه نبشتند و مصوّر کرد و گشت تا غلای از
 خواصّ پادشاه را با کینزکی عقد کردند و ایشان را در حرم حُجّره دادند
 که مشبکی بود و منظری داشت و پادشاه را فرمود تا حرکات ایشان را
 مطالعه کند چنانکه ایشان آگاه نباشند و کتاب پیش ایشان نهاد تا بدان
 ۱۵ نهاد از مباشرت داد معاشرت بستانند و آن دو جوان نو عهد که حرارت
 غریزی ایشان با رطوبت جوانی دست در هم زده بود و آتش شهوت را آب
 حیا نمکین نمی کرد در کار شدند و پادشاه بنظاره آن مشغول می بود و مطالعه
 آن سلسله شهوت اورا می جنبانید و دوائی نفسانی در کار می آمد و آواز
 نیاز قوموا لیک الملاح با ایها النائمین در گوش صوفی خفته در می داد
 ۲۰ و قوّت طبیعی مر موکل ارادت را تحریک مینمود و موکل ارادت مران
 مسکر متفکر را تعریکی میفرمود تا آخر الامر حرارت غریزی مر آن ماده
 فاسد را که مانع قیام آلت مؤلده بود منقطع گردانید و بر مثال پنیر مایه
 منجید و منعقد از منفذ احلیل برون آمد و آن زحمت بمدد آن حکمت
 بکلّ زایل گشت و حکیم ازرقی از الطاف شاهانه آن یافت که در ضمیر
 ۲۵ آرزو نگشته بود و وهم نمنی بخواب ندیده و قصاید غزا که در مدح آن

سخن دراز چه باید که دین و دنیا را
 دو بیت کرد قضا مسبب الاسباب
 یکست یقی کز همت تو دارد وزن
 یکست یقی کز دولت تو دارد باب
 ز اصل شعر و ادب هر کجا بود سخنی
 مصنف الاشعار و مؤدب الآداب
 می کنند ثناء تو افتتاح کلام
 می کنند مدح تو ابتداء کتاب
 مرا مدح تو تفسیر آیتی دینی است
 چه آیه آیت طوبی لهم و حسن مآب
 ز آفرین تو آراستست دیوانم
 درین جهان بنا و دران جهان ثواب
 همیشه ناکه حدیث معاشرت جهان
 همه ز چنگ و رباب است و ز شراب و کباب
 دل و سرشک و قد و ناله حسود تو باد
 همیشه همچو کباب و شراب و چنگ و رباب
 ز کردگار بتوفیق باد بر تو سلام
 ز روزگار باقبال بر تو باد خطاب
 خراب کرده هر کس تو کرده آباد
 مباد تا ابد آباد کرده تو خراب
 نجسته بادت و فرخنده جشن تو روزی
 موافقانت مصیب و مخالفانت مصاب

(۶۴) الاجل الحکیم شرف الزمان ابو المحاسن الازرقی المروی رحمه الله،

۶۴ ازرقی که فلك ازرق دوار از رشك علو سخن او بدوار مبتلا شدی و

نه كوه حلم ترا دید هیچ کس پایان
 نه بحر جود ترا دید هیچ کس پایاب
 همیشه اسپ مراد تو هست در ناورد
 همیشه تیر بقای تو هست در پرتاب
 کسی كه او بهمه قولها بود صدیق
 اگر بنقض تو يكدم زند شود كذاب
 مگر كه مهر نو ایمان شدست و كین تو كفر
 كه مهر و كین تو بر خلق رحمتست و عذاب
 بر آب دیده سر دشمنت هی گردد
 بلی چو دیده بود رود سر بود دولاب
 ز رای نست صلاح و صواب عالم را
 چو رای تو نبود کی بود صلاح و صواب
 تویی مجیب و همه خلق سایلان تو اند
 مباد منقطع از عالم این سوال و جواب
 سرای پرده فرمان ملك خسرو را
 بشرق و غرب کشیدست، همت تو طناب
 بسوی غرب سبك کرده بود پار عنان
 هی گران کند امسال سوی شرق ركاب
 هی ز جیحون امسال بگذرد بر فتح
 چنانكه پار گذشت از فرات و دجله ز آب
 چو ژرف در نگری از ضمیر فكرت تست
 فتوح او بجهان اندرون شكفت و عجاب
 مگر جهان فلك است و فتوح شاه نجوم
 ضمیر و فكرت تست آفتاب و اضطراب

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

بزرگ وار وزیرى كه دست همت او
 ز روى دولت و اقبال بر گرفت نقاب
 حساب ملك جهان گرچه زیر جامه اوست
 برون شدست هنرهای او ز حد حساب
 شهاب هست بلون و بشکل چون قلمش
 فلك بقوت آن دیورا زند بشهاب
 حوادث فلکی در برابر نظرش
 چنان بود كه قصب در برابر مهتاب
 وزارت از قدم او فرود قیمت و قدر
 كفايت از قلم او گرفت رونق و آب
 شتاب چرخ كجا عزم اوست هست درنگ
 درنگ خاك كجا حزم اوست هست شتاب
 اگرچه پست كند كوه پیل مست بیشك
 و گرچه ریزه كند سنگ شیر شرزه بناب
 نه با عداوت او پیل مست دارد پای
 نه با سیاست او شیر شرزه دارد ناب
 ایا ستوده چو طاعت بروزگار مشیب
 و یا گریه چو نعت بروزگار شباب
 ز نست ناگه آدم جلاله اسلاف
 ز نست ناگه محشر سعادت اعقاب
 دو دست بخل ز جود تو در شدست ببند
 دو چشم جور ز عدل تو در شدست بخواب
 شود پامن نو آهو بره ندیم هزبر
 شود بنیر تو تیهو بچه قرین عقاب

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

غراب رفت و تذر و آمد و شد ای عجبی
 زمین چو پَر تذر و هوا چو پَر غراب
 چمن شد دست چو محراب و عندلیب همی
 زبور خواند داود وار در محراب
 هوا ز ابر چو پوشید جوشن و خفتان
 ز عکس خویش کمان کرد مهر روشن تاب
 ز غنچه گل و از شاخ بید و باد هوا
 زمردین پیکان کرد و بُسَدین نشاب
 میان سبزه نگر برگ لاله نمان
 میان لاله نمان سرشکها سحاب
 یکی چنانکه بزنگار بر زلف شنگرف
 یکی چنانکه بشنگرف بر زلف سیاب
 سرشک ابر گلاب و شکوفه کافورست
 چو صندلست بجوی و بعمر اندر آب
 هنوز ناشد طبع جهان بغایت گرم
 چرا علاجش کافور و صندلست و گلاب
 همی شود مطر اندر تراب مروارید
 بفعل و طبع مگر چون صدف شد دست تراب
 همی ز سیل بهاری شود سراب چو بحر
 چنانکه بحر شود پیش کف خواجه سراب
 غیاث دولت سلطان قوام دین رسول
 نظام دین هدیه سید اولوالالباب
 وزیر شاه جهان صاحب زمانه که هست
 بداد و دانش و دین چون پیهر و اصحاب

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

بزرگ بار خدایا گناه من منکر
 نگاه کن کرم خویش و در گذار گناه
 اگر بتزد تو آم سزد که آمد وقت
 و گر مدح تو گویم سزد که آمد گاه
 بفرق بر نهم امروز فرش این مجلس
 بچشم در کشم امروز خاک این درگاه
 و گر ز غرقه شدن خط ایمنی یام
 کم همیشه بدریای خدمت تو شناه
 دل و زبان من اندر ستایش تو بکیست
 خدای عز و جل بس برین حدیث گواه
 همیشه تا که نخواست بود ز جور فلک
 همیشه تا که سعادت بود ز فضل اله
 عدوت را ز نخواست همیشه باد نهیب
 ولایت را ز سعادت همیشه باد پناه
 بدولت اندر خوشترت باد روز از روز
 بنعمت اندر بهترت باد ماه از ماه
 ثنا گران همه بر مدح تو کشاده زبان
 سخن وران همه بر فرش تو نهاده جباه
 شمرده سیصد و پنجاه بار گردش چرخ
 ز سال دولت و عمر تو سیصد و پنجاه
 هوراست قصیده،

شدست باغ پر از رشتنه از خوشاب
 شدست راغ پر از توده های عنبر ناب
 بیباغ و راغ مگر باد و ابر دادستند
 بتوده عنبر ناب و برشته دُر خوشاب

بقدر و مرتبه پیش تو کی نماید خصم
 که پیش کوه بتعظیم کی نماید کاه
 نگاه دار جهان تا نیافرید ترا
 ز مهره و کرم هیچ کس نبود آگاه
 چو آسمان و زمین طایعند ایزدرا
 زمانه حکم ترا طایعست بی آکراه
 عجب مدار که از بهر مدح گفتن تو
 نجوم السنه کردند و بُرجها افواه
 موافقان ترا و مخالفان ترا
 ز مهر و کین تو پاداشت است و بادافراه
 بوقت آنکه تولّد هی کند فرزند
 پشت خصم تو اندر بریده گردد باه
 چنانکه نیست کف تو زاصل خالی نیست
 سر و زبان بد اندیش تو ز آهن و آه
 مسلم است بدو دانش و کفایت و عقل
 چنان کجا بشهنشاه تخت و افسر و گاه
 هم از کفایت تست این که نام و نامه خویش
 بدست و کلک تو تسلیم کرد شاهنشاه
 خیال دولت تو گر بکوه در گذرد
 گلاب بر دمد از چشمها بجای میاه
 نسیم همت تو گر بدشت بر گذرد
 همه زمرد سبز آورد بجای گیاه
 و گر ز فر تو بر روبه افتد اثری
 ز شیر شرزه خورد شیر پچه روباه

دو چشم داشت نژند آن ستمگر دل جوی
 دو زلف داشت دونه آن سمن بر دلخواه
 چو عشق او دل مسکین من پر آتش کرد
 فراق او نفسم سرد کرد و عقل تباه
 مگر که کار فراقش فسون و جادویست
 که باد سرد بر آرد همی ز آتش گاه
 اگر بعاشقی اندر دراز شد غم من
 غم دراز مرا شاعری کند کوتاه
 و گرز هجر جفاجوی گم رهاست دلبر
 باقرین خداوند باز یابد راه
 بزرگوار خدیو جهان مؤید ملک
 شهاب دین سر آزادگان عید الله
 مفسری که مفسر بدوست آیت حق
 مؤیدی که مؤید بدوست ملکت شاه
 کند بچشم سعادت فلک برد نظر
 چو او بچشم سعادت کند برد نگاه
 بسا فقیر که از جاه او رسید بال
 بسا حقیر که از مال او رسید بجاه
 بجنب همت عالیش گر قیاس کنی
 چه آفتاب و چه سیم بنهر اندر کاه
 سخا مَرده بدو زنده گشت و از کرمش
 درست گشت بدو مِیّا فَاَحْيَاهُ
 ایا ضمیر تو شادی کشای انده بند
 ایا قبول تو بهجت فزای محنت کاه

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

اگرچه در صفت شاعری و صنعت شعر
 شدست قدرت من بر سخن مقدّر او
 چو وقت شعر بود طبع شعر گستر من
 همی شود نخل از طبع جود گستر او
 ضمیر روشن او بر مثال خورشیدست
 چراغ من ندهد نور در برابر او
 همیشه ناکه بود جنبش ستاره و چرخ
 ستاره بنده او باد و چرخ چاکر او
 همیشه ناکه بود گردش زمانه ز بخت
 زمانه تابع او باد و بخت هبّ او
 ز شاه حشمت و اقبال باد روز و شب
 که هست حشمت و اقبال شاه درخور او
 و هموراست، قصید

کشاده روی و میان بسته بامداد بگاه
 فرو گذشت بکوم بقی بروی چو ماه
 اگر ز مهر بود بامداد نور جهان
 ز ماه بود مرا نور بامداد بگاه
 مہی که بود بقدر سرو دلبران سرای
 بقی که بود برخ ماه نیکوای سپاه
 دوزلف چون دو شب و ماه در میانه شب
 جبین چو مشتری و مشتری بزیر کلاه
 چہی میان زخ ساخته ز سیم سپید
 بگرد او دو رسن تافته ز مشک سیاه
 هر آینه که ز مشک سیه رسن باشد
 هر آنکھی که ز سیم سپید باشد چاه

چو سر فرارزد و گردش کند بیدان در
 سپهر وار بود گردش مدور او
 بابر ماند چون پی نهاد و نعره کشاد
 بود لگام درخش و زکام تندر او
 گرش برانی باد و گرش بداری کوه
 مرگبست مگر زین دو چیز گوهر او
 که دید کوه که ماند بباد جنبش او
 که دید باد که ماند بکوه پیکر او
 بگاه حمله بشدیز و زخش ماند راست
 ظهور دوله چو پرویز و رستم از بر او
 بزرگوار امیری که راد مردان را
 چو حلقه در کعبه است حلقه در او
 چنانک نور دهد مهر بر سپهر ماه
 بهر نور دهد طاعت منور او
 اگرچه منظر خوبان بود بدیع الوصف
 ز منظر همه خوبان بهست مخبر او
 اگرچه مخبر نیکان بود رفیع القدر
 ز مخبر همه نیکان بهست منظر او
 اگرچه دریا در فعل خویش هست سخی
 سخی ترست ز دریا دل توانگر او
 بسان خلد برین است مجلسش گه بزم
 بمجلس اندر چون کوثرست ساغر او
 بسان خلیج و بغا چو حور عین زده صف
 میان خلد برین بر کنار کوثر او

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

ز عقد گوهر او آفتاب را حسدست
 مگر مدیج امیرست عقد گوهر او
 ظهیر دولت ابو بکر بن نظام الملك
 که روشنند همه اختران ز اختر او
 اگر خلاف کند با هواش چرخ فلک
 ز هم کشاد شود بی خلاف چنبر او
 ز بهر حشمت نامش شود بگردون بر
 مه دو هفته خطیب و مجرّه منبر او
 گرش مراد بود کافری نهد بر سر
 ز قدر و مرتبه عیّوق باشد افسر او
 ز خنجرش اجل آمد عدوش را گوئی
 طلایه ملک الموت گشت خنجر او
 چه خنجری که چو در رزم آذر افروزد
 مکابره ببرد آب دشمن آذر او
 چه آذری که که هی ز پی جدا نشود
 ز دیده و دل بدخواه دود آذر او
 چو پیکرش بدرفشند ز قلب لشکر مهر
 قوی شود سوی پیکار قلب لشکر او
 زمانه را عجب آید چو آهنین گردد
 بکارزار درون باره نگاور او
 نگاوری که بکشتی کجا کنم صفتش
 لگام و نعل بود بادبان و لنگر او
 بگاه جولان همچون عروس جلوه گریست
 ز درّ و گوهر و زرّ ستار زبور او

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

اگر خلیدن و افسون نیاید از عبهر
 چرا خلنده و افسون گریست عبهر او
 ز خط خویش همی بند جادویی سازد
 دو زلف پر شکن جان فریب دلبر او
 بن نگه کن و بنگر که بسته چون شام
 بیند جادوی اندر ز بوی عبهر او
 صنوبر است بقدر آن نگار و طرفه بود
 صنوبری که گل نسترین بود بر او
 چنار بود تن من به پیکر آگنده
 چو شاخ بید شد اندر غم صنوبر او
 بق که در سر او هست بارنامه حسن
 ز سوز عشق شدست این دلم مستخر او
 نه بر مجازست این سوز عشق در دل من
 نه بر محالست آن بار نامه در سراو
 اگرچه خصم منست آن پسر نگویم من
 هیچ حال که یا رب تو باش داور او
 هزار سیمه کنم پیش آن دو عارض چون
 اگر سه بوسه زخم بر لب چو شکر او
 دلم ربود و بجان گر طمع کند چه کنم
 که هست رخت دل من بجمله درخور او
 چه آفتست که از مادرش رسید بمن
 مرا بکشت چو او را بزاد مادر او
 ز بهر فتنه همی مادرش بیاراید
 بعفدها گران مایه گردن و بر او

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

از آب روی اوست قوی آتش دلم
نشیده ام که قوت آتش بود ز آب
وله، غزل

دل بیقرار دارم زان زلف بیقرار
سر پر خمار دارم زان چشم پر خمار
ابرست تیره زلفش و سبزه است خط او
خورم رخس چو تازه بهارست غمگسار
گوئی معربدیست خم جعد آن صنم
گوئی مشعبدیست سر زلف آن نگار
کر غالیه کشید یکی بر سهیل خط
وز مورچه نهاد یکی بر عقیق بار
ای گشته ارغوان تو ششادرا وطن
وی گشته پرنیان تو پولادرا حصار
دریست آبدار ترا زیر لاله برک
مشکست تابدار ترا گرد لاله زار
وله، غزل

با خار نیست نرگس و بی خار نیست گل
گویند مردمان و مرا استوار نیست
زیرا که گرد نرگس تو هست خاها
گرد گل شگفته تو هیچ خار نیست

این سه قصیده از عزیز قصاید معزى نبشته آمد در مدح نظام الملك
ابو بکر بن نظام الملك گفته است،
قصیده

سمن بری که فسون گردشست عبهر او
هی خلد دل من عبهر فسونگر او

صبرم رمیدم کردی زان چشم پر خمار * پشتم شکسته کردی زان زلف پر شکن
گاه آمد ای نگار سمن بر وصال را * کاکون بباغ چون رخ تو بشکند سمن
مرغچه را تو گوئی لعلست در غلاف * مر لاله را تو گوئی لؤلؤست در دهن
یاقوت زرد دارد گلزار گوشوار * دیبای سرخ پوشد بادام پیرهن

وله، غزل

گر یار نگاریم در من نگرانستی
بار غم و رخ او بر من نه گرانستی
ور غمزه غمازش رازش نکشادستی
از خلق جهان رازم همواره نهانستی
گوئی چو بهشتی آراسته و خورم
گر دوست بکوی من گه گه گذرانستی
ای کاش که قوت من هستی ز دو یاقوتش
نا بر سر او چشمم یاقوت فشانستی
ای کاش که از بزم غایب نشدی هرگز
نا بزم من از رویش چون لاله ستانستی
رخساره چو ماه او بگرفت ز خط هاله
گر مه نگرفتستی آن خط نه چنانستی

وله، غزل

بر ماه لاله دارد و بر لاله مشک ناب
در مشک حلقه دارد و در حلقه پیچ و تاب
میگون لبست و مغزم از آن بی پر از خمار
گلگون رخست و چشمم از آن گل پر از گلاب
خشم منست زلفش اگر نیست پس چرا
دارد حلال خونم و دارد حرام خواب

هر دلی کز سرکشی نهاد سر بر هیچ خط
زیر زلف او کنون سر بر خط مشکین نهاد
من غلام آن خط مشکین که گوئی مورچه
پای مشک آلوده بر برگ گلی نسرين نهاد
تا نبوسیدم لب شیرین او نشناختم
کایزد آب زندگانی در لب شیرین نهاد
هر که او از رنج من وز ناز او آگاه شد
نام من فرهاد کرد و نام او شیرین نهاد
وله، غزل

تا دلم عاشق آن لعل شکر بار بود
دیده من صدف لؤلؤ شهرار بود
صدف لؤلؤ شهرار بود دیده آنک
دل او عاشق آن لعل شکریار بود
نخلد ناوک آن نرگس خون خوار دلم
تا سلاح دلم آن زلف زره دار بود
ای نگارنده نگاری که ز تو مجلس من
که چو کشمیر بود گاه چو فرخار بود
گر گه کار نشد زلف تو بر عارض تو
چون پسندی که همه سال نگونسار بود
ور گه کرد چرا یافت بخلد اندر جای
خلد آراسته کی جای گه کار بود
وله، غزل

ای بر شکسته سنبل مشکین بنسترن * ماه غزل سرای من و سرو سیم تن
در پیچ زلف نست هزاران هزار تاب * در چشم مست تست هزاران هزار فن
۲۰ در بسدین دو شکر تو معجز مسیح * در نرگس دو چشم تو برهان اهرمن

دل دوستی یار دلآرام گرفتست
جان بندگی شاه جهان دار گریدست

وله، غزل

روی او ماهست اگر بر ماه مشک افشان بود
قد او سروسست اگر بر سرو لالستان بود
گر روا باشد که لالستان بود بر زاد سرو
بر مه رویش روا باشد که مشک افشان بود
دل چو گوی و پشت چون چوگان بود عشاق را
تا ز نخدانش [چو گوی و زلف چون چوگان] بود
گر ز دو هاروت او دله با بدر آید هی

درد دلهارا ز دو یاقوت او درمان بود
عنبر از زلفش هی بارد چو در مجلس بود
گوهر ار تیغش هی تابد چو در میدان بود
من بجان مرجان و لؤلؤ را خریداری کنم
گرچه دندان و لب او لؤلؤ و مرجان بود
بر کنار خویش رضوان پرورید او را بنواز
حور باشد هر که او پرورده رضوان بود

غزل

نا نگار من ز سنبل بر سمن بر چین نهاد
داغ حسرت بر دل صورت گران چین نهاد
زلف او بر گل ز عود خام خم در خم فکند
جعد او بر مه ز مشک ناب چین بر چین نهاد
آنکه در یاقوت نوش آگین او شکر سرشت
قوت عشاقش ز آن یاقوت نوش آگین نهاد

در بزم نيفروزد بی طلعت تو مجلس
 در رزم نیارابد بی قامت تو میدان
 بی طلعت تو مجلس بی ماه بود گردون
 بی قامت تو میدان بی سرو بود بستان
 رنجیست مرا بر تن ز آن چشم پر افیونت
 دردست مرا بر دل زان زلف پر از دستان
 رنجی که ز دیدارت در وقت شود راحت
 دردی که ز گفتارت در حال شود درمان
 از نازکی و سرخی لاله است ترا چهره
 وز روشنی و پاکی لؤلؤست ترا دندان
 لؤلؤ نشنیدم من در بُسَدِ نوش آگین
 لاله نشنیدم من در سنبلِ مشک افشان
 وله، غزل

خطیست که بر عارض آن ماه تنیدست
 یا دست فلک غالیه بر ماه کشیدست
 یا ره گذر مور چکانست بگل بر
 یا بر سمن تازه بنفشه بدمیدست
 در جمله یکی خط بدیعت که زان خط
 صد توبه شکستست و دو صد پرده دریدست
 من عاشق آن تُرک پری زاد که اورا
 هم جعد پریشیده و هر زلف خمیدست
 صورت گر چین از حسد صورت خویش
 هم خامه شکستست و هم انگشت گریدست
 من در ره املاک دلی دارم و جانی
 و اندر دل و جام گل شادی شگفیدست

فضل بود طفلان عهدرا دگر باره سیر شیر کرد و دور جور ایام هم از آنجا که گلدسته مراد در دست او نهاد خار جگر خار نامرادی در دلش خست و همدران قدح که شربت فرح مینوشید زهر قهر دهر تَجَرَّع نمود، گویند سبب وفات او آن بود که روزی سلطان سعید سنج در خرگاه تیر می انداخت و او بیرون خرگاه ایستاده بود ناگاه تیری از کان شاه جدا شد و از جاده هدف خطا شد بی قصد تیر نشانه از جگر آن دلبرند فضلا ساخت مرغ چهار پر تیر او از سواد دل آن سواد دیده ارباب هنر دانه ساخت و هم در حال بر زمین افتاد و جان با آسمان رفت، آری تیر قصد زمانه را جز از دل فضلا نشانه نیست و در خزانه تدبیر جز ۱۰ حوالت تقدیر هیچ بهانه نی، اکنون اکثر شعر او مدون است و عالم بیان بدان مزین ایراد تمامت دیوان او موجب اطالت بود و اطالت در کتاب و مقالات سبب ملالت بغزی چند از گفته های لطیف و نکته های غریب او اختصار کنیم، میگوید،

ای دور رخ تو پروین وی دولب تو مرجان
پروینت بلاء دل مرجانت غذای جان
پشتم شه چون گردون اندر پی آن پروین
چشمم شه چون دریا اندر غم آن مرجان
دودست مگر خطت گلبرگ درو پیدا
ابرست مگر زلفت خورشید درو پنهان
دودی که فگندست او در خرمن من آتش
ابری که کشادست او از دیده من باران
چشم تو بدل خستن کردست مرا عاجز
زلف تو بجان بردن کردست مرا حیران
گر دل بخلد چشمت شاید که توئی دلبر
ور جان ببرد زلفت زبید که توئی جانان

۱۵

۲۰

۲۵

(۶۲) ابو نصر احمد بن ابراهیم الطالقانی،

از مدّاحان حضرت نظام الملک بود و نظم او در مدح نظام از انتظام امور در سلك مراد و از رعایت شرایط وفا در مقام وداد خوب‌تر و مطلوب‌ترست و بهر دو زبان شعر او مقبول و این دو بیت بلغت عربی پرداخته

و خُوطِبَ بِالْوَزَارَةِ مَنْ تَنَاهَى * إِلَيْهِ الْعَبْدُ وَ اجْتَمَعَ الْفَخَّارُ
لعُضْدِ الدَّوْلَةِ الْهَلِكِ الْعِزِّي * عَلَى مَا ضَى الْمُلُوكِ بِهِ أَفْخَارُ
در صفت اسپ در قصیده گوید،

زه رهبر رهبری که اندر نگ * با و هم رود دو دست او همبر
گفتی که بتاختن درون دارد * برگوش نهاده هر دو سُم بر سر
در وعظ گوید،

نکند با عدو مدارا سود * نه بهر حال دور باید بود
گرچه داری بناز کزدم را * بگرد هر کجا بیابد زود

(۶۳) امیر الشعراء ابو عبد الله محمد بن عبد الملك المعزّی

النیشابوری،

۱۵

معزّی سلطان جهان بیان و لشکرکش امراء کلام و شهسوار میدان فصاحت و خورشید آسمان ساحت و بر فلک فضل ماهی تابان و بر سماء سنا خورشیدی رخشان و آنچه او را در دولت سلطان سعید معزّ الدین و الدنيا ملک‌شاه میسر شد آن علو شان و رفعت درجت هیچ شاعری را میسر نشده است و گویند سه کس از شعرا در سه دولت اقبالها دیدند و قبولها یافتند چنانکه کس را آن مرتبه میسر نبود، یکی رودگی در عهد سامانیان و عنصری در دولت محمودیان و معزّی در دولت سلطان ملک‌شاه و شعر او عذب مطبوع و سلیس مصنوع است در نوبت بیان او
۲۴ طفل بلاغت بحد بلوغ رسید و دایه قلم سیاه پستان که بر سر فطام

آخر دور سنجری بود و ایشان پادشاهان بودند حامیان بیضه اسلام و
داعیان زمره انام در تصرف ایام در تملک نواصی خاص و عام در سفر
و مقام در قبضه اهتمام ایشان آمد

* * * * *

(٦١) استاد ابو الحسن علی بهرائی سرخی،

* * * * *

بجوهر ذات تو قیام شد و نزدیک آمد که منزل احباب را وداع و ندای
اجل را سماع کند این چند بیت بدست پسر بحضرت فرستاد، شعر

یک چند باقبال نوای شاه جهانگیر
گرید ستم از چهره ایام ستردم
طغرای نکوکاری و منشور سعادت
نزد ملک العرش بتوقیع تو بردم
آمد چهل و شش ز قضا مدتِ عمرم
در خدمت درگاه تو صد سال شردم
بگذاشتم این خدمت دیرینه بفرزند
وندر سفر از علت ده روزه بردم
رفتم من و فرزند من آمد خلف صدق
اورا بخدا و بخداوند سپردم

۱۰

۱۵

۲۰ و اشعار تازی او مطبوع است و او پیوسته در مصاحبت اسمعیل بن
غصن بودی و این دو بیت تازی در مدح او گفته است،

سَقَانِي تَحْتَ غُصْنِ الْوَرْدِ وَرَدًا * يَكْسِيكَ الصَّنَائِعُ ابْنَ غُصْنِ
غَزَالٍ لَوْ يَبَارِي الْبَدْرَ أَرْبَى * عَلَى الْبَدْرِ الْمُنِيرِ بِأَلْفِ حُسْنِ

۲۴

(۵۸) محسن قزوینی،

از محسان عالم نظم و ناظران سلك فضل بود و این رباعی در صفت
شراب گفته است،
رباعی

آتش دیدی که باشدش آب نقاب
این شک آب از آتش و آتش ز آب
بنگر تو بدین شراب و آن جام شراب
نا آب فسرده بینی و آتش ناب

همو برای امروز گفته است
قطعه

نیک ماند زبوسوی امروز * بستان مبارز پُر کین
و آن فرو سوش همچو ناف بُتی * که بود سال و ماه مشک آگین

(۵۹) . . بن احمد البدری الغزنوی،

انکه در وعظ و تنبیه گفته است
رباعی
زین مرتبت و جلال بردا برد * ایمن منشین ز دولت گرداگرد
امروز غمان خویش خور مردامرد * ز آن پیش که زینجا بروی دردادر

(۶۰) بهروز طبری،

در شکایت روزگار و خمول کریمان و تقدیم لثیمان گوید،
قطعه
یک سخن گویمت ز روی یقین * بشنوار بشنوی سزد که سزااست
ز آن بگیتی سخن شناس نماند * که عطا دادن از میان برخاست

باب دهم، در ذکر لطایف شعراء آل سلجوق،

۲۰ و این باب مشمول است بر چهار فصل، فصل اول در ذکر شعراء
خراسان، فصل دوم در ذکر شعراء ما وراء النهر، فصل سیوم در ذکر
شعراء عراق، فصل چهارم در ذکر شعراء غزنین و بلاد جبال،
۲۲ و ابتداء آن دولت و مطلع خورشید آن اقبال از اول عهد جفری نا

که مدوح او را حبس کردند و در قلعهٔ مندیش باز داشتند ناصر این
رباعی در مدح او میگوید،

ای شاه چه بود این که ترا پیش آمد
دشمنت هم از پیرهن خویش آمد
از محنتها محنت تو بیش آمد
از مُلکِ پدر بهر تو مندیش آمد

۵

(۵۷) ابو اللیث الطبری

لیث بیشهٔ هنروری و غیث صحابِ سخن پروری بود، این غزل از طبع
لطیف او زاده است و این دُر از صدف قریحیت او برون آمده،
۱۰ میگوید

دل میان دو زلفت نهان شد ای مهری
ز بهر آنکه ز چشمت همی پرهیزد
نه بینی آنک چو تو زلف را بشانه زنی
سر دو زلف تو در شانه‌ی در آویزد
دل منست که با شانه کارزار کند
در آن میانه ازو باد مشکِ می بیزد
همی بترسم کورا برون برد ز میان
چو دید چشمت زو رستخیز بر خیزد
از آن قبل همه شب مستمند تو بولیت
بهای های می خون ز دیدگان ریزد
و گر بخسپد یک چشم زخم وقت سحر
نسیم زلف تو آن خفته را بر انگیزد
و گر به بیند غماز غمزهٔ تو دل
هلاک جان بود از جان بنگریزد

۱۵

۲۰

۲۴

هی به بینی بویش چو بوی خوی نکو
چو سوزن آزده بر پشت دست دلبر من

(۵۴) کوکبی مروزی،

شاعری معروف و بحسن بیان موصوف در کوکبه فضلا معلوم مقدم
ارباب بیان و کوکب فضل او بر فلک هنر رخشان در صفت ماهی
میگوید،
قطعه

چیشته آن کو هی رود پنهان * جوشن سیمرا به بسته میان
تا نهانست جان او بر جای * چونک پیدا بود شود بیجان
وله، قطعه

قدح و باده هر دو از صفوت * همچو ماه دو هفته دارد اثر
یا قدح بی است یا بی ناب * بی قدح در هوا شگفت نگر
قطعه

نگاه کن بگل سرخ نا شگفته تمام
چو لعنی که شمن را هی نماز برد
بسان دولب معشوق سرخ و کوچک و تنگ
که گاه بوسه بعاشق هی فراز برد

(۵۵) هلیله،

هلال مطلع هنر و زلال مشرب فضل میگوید،
قطعه

ز آن باده صائی کهن گشته بخوردند
ز آن باده که مانند جان باشد در تن
و آن باده هی رفت در ایشان بلطینی
چونانک در آن گشت رود آتش روشن

(۵۶) ناصر لغوی،

از شعراء امیر محمد محمود بود و شعر او را لطافتیست و در آن وقت

شعر

دراز گوش میخواهد میگوید،

بهفت کشور تا مدح بخند گویم
چو باد گشتم اندر زمی زمی پیمای
دو پای دارم چار دگر ببايد از آنک
بهفت کشور نتوان رسید بی شش پای

قطعه

در صفت آتش میگوید،

هی به بینی آتش میان خاکستر
چو آفتاب که گیرد ز میخ تیره حجاب
چو روی دختر دوشیزه کو خجل گردد
نقاب را برخ اندر کشد بوقت عتاب
ز داغ فرقت آن چهره چو لاله و گل
هی ز لاله و گل زرد بر کم بگلاب
بدان نشان که بسیاب زر هی گیرند
من از فراق تو گیرم هی بزر سیاب
شتاب وصل تو دارد مرا هی دلتنگ
درنگ هجر تو دارد مرا هی بشتاب
خمار خواب چرا در دلم فراوانست
اگر لب تو برنگ گلست و بوی شراب
بشب ز فرقت آن قامت چو قامت رخ
سنان شود مژه من ز بهر جستن خواب
گهی بگرم و باشم چو نرگس تو دژم
گی بنالم و گردم چو سنبل تو بتاب
وله، قطعه

نگاه کن تو بدان یاسمین شکفته بیباغ
سرش به پیش در افکن راست چون سر من

ذکر شعراء آن طبقه که نام و نسب ایشان معلوم نیست

(۵۲) مسعود الرازی،

نادره سپهر سعود بود و در سلك مداحان سلطان سعید مسعود شهید
منخرط و ایات و اشعار او در کتب منفرد است، این رباعی اوراست،

رباعی

آن زلف نگر برخ آن دُرّ یتیم
چون بنگاری چنانک از غایب جیم
و آن خال بر آن عارض چون ماهی شیم
همچون نقطی ز مشک بر تخته سیم

شعر

۱۰ هموراست در صفت سبب گوید،

زنخدا نهاء ترکانست گوی * فراز شاخ بر آن سبب خندان
مغاک در میان هر يك آنک * چو آن چاهی که باشد بر زنخندان

در صفت انار

چو حقه بسدین پُر گوهر سرخ * بین آویخته از شاخ مرجان
کفیه چون دهان شیر و دانش * بدو در همچو خون آلوده دندان

قطعه

ای دل برنگ هرچه توانی هی کنی
میدان فراخ یافته گوی زن هلا
عشق ترا وفا ز تو بیشست از آنکه تو
از من جدا شدی و نشد عشق تو جدا

۲۰

(۵۳) مظفر بنجدی،

آن یگانه از پنجه بود آب سخن او حسّاد را بی حد و مرود از چشم
۲۲ بکشادی و صیت فضل خود را از پنجه بهفت کشور فرستادی، از بزرگی

و این غزل که از کعب الغزال در حلاوت زیاده است و از وصال یار
صاحب جمال در طراوت بیش اوراست، میگوید،

غزل

مرا بعشق هی محتمل کنی بحیل
چه حجت آری پیش خدای عزّ و جلّ
بعشقت اندر عاصی هی نیارم شد
بدینم اندر طاغی هی شورم بمثل
نعیم بیتو نخواهر حجیم با تو رواست
که بی تو شکر زهرست و با تو زهر عسل
بروی نیکو نکیه مکن که تا یک چند
بسنبل اندر پنهان کند نجم زحل
هر آینه نه دروغست آنچه گفت حکیم
فَمَنْ تَكَبَّرَ يَوْمًا فَيَعْدَ عِزًّا ذَلَّ

و لها،

دعوت من بر تو آن شد کایزدت عاشق کناد
بر یکی سنگین دلی نا مهربان چون خویشتن
تا بدانی درد عشق و داغ مهر و غم خواری
تا بهر اندر به پیچی و بدانی قدر من

نظم

و این مطلع او گفته است،

شَاقِي نَاجٍ مِنَ الْأَطْيَارِ * هَاجَ سُقْمِي وَ هَاجَ لِي نِذْكَارِي
دوش بر شاخك درخت آن مرغ * نوحه ميكرد و ميگرست بزاری
قُلْتُ لِلطَّيْرِ لِمَ نَوَّحَ وَ تَبَكَّى * فِي دُجَى اللَّيْلِ وَ الْجُومِ دَرَارِي
من جنام ز بار از آن می نالم * تو چه نالی که با مساعد یاری
من نگوم چو خون دین ببارم * تو چه گوئی چو خون دین نباری

رباعى

تا بر گل تو نگشت پيدا عنبر * از مشك زره نبود وز سيم سپر
تا روى تو و لب تو نمود اثر * از لاله نمك كهديد وز پسته شكر

(۵۰) ابو المنصور عبد الرشيد بن احمد بن ابى يوسف الهروى،

ه از معارف هراة بودست و نقادان سخن شعر اورا پسنديدند و اورا در
سلك شعرا كشيده، اگرچه شعر او كم روايت كرده اند و در مطلع قصيده
ميكويد،
بيت

اى قمر چهر عطارد فكر ناهيد اتصال
شمس فر بهرام كين برجيس اثر كيوان جلال

رباعى

گفتم كه چه دارد علكت گفت قمر
گفتم كه چه بارد قلكت گفت گهر
گفتم كه چه دارد حشمت گفت ظفر
گفتم كه چه كارد كرم گفت خطر

(۵۱) رابعه بنت كعب الفزدارى،

دختر كعب اگرچه زن بود اما بفضل بر مردمان جهان بخنديدى، فارس
هر دو ميدان و والى هر دو بيان بر نظم تازى قادر و در شعر پارسى
بغايت ماهر و با غايت ذكاء خاطر و حدت طبع پيوسته عشق باختى
و شاهد بازى كردى و اورا مگس روئين خواندندى و سبب اين نيز آن
شعر
۲۰ بود كه وقتى شعرى گفته بود،

خبر دهند كه باريد بر سر ايوب
ز آسمان ملخان و سر هم زرين
اگر بيارد زرين ملخ برو از صبر
سزد كه بارد بر من يكي مگس روئين

سیاه اخگر میان آتشِ سُرخ * چو چشمِ دردمند از دور تابان
صفت می میگوید،

بیت

چون سیم پالک مغزش چون زر زرد پوست
رنگش چو رنگ عاشق و بویش چو بوی دوست
صفت بوستان افروز کند،

بیت

بوستان افروز تازه در میان بوستان
همچو خون آلوده در هیجا سنان کارزار

(۴۹) ابوالمحرث حرب بن محمد الحنفوری الهروی،

حنفوری از معارف خراسان و مشاهیر فضلا بودست، شعرش از شعری
۱۰ در گذشته و فضالش بساط هنر عنصری در نوشته، در قصیده میگوید
و جواب و سوال را رعایت میکند

شعر

گفتم این گه گه نمودن روی جباری بود
گفت قدر مردم اندر خویشتن داری بود
گفتم این خواری چه باید کی پرستم مر ترا
گفت هرکو بُت پرستد آزدَرِ خوارے بود
گفتم آن زلفین تاری زاستر بر زان دو رخ
گفت مهرا روشنی اندر شب تاری بود
گفتم ای مه راست گوئی ماهرا مانی همی
گفت مهرا دَوَرِ خط از مشکِ ناناری بود
گفتم این بازی گری با هرکسی چندین چراست
گفت بازی گر بُودِ کودک چو بازاری بود
گفتم آسانی و ناز از من ربود این عشق تو
گفت عشق نیکوان با رنج و دشواری بود

۱۵

۲۰

۲۳

(۴۸) ابو زید محمد بن علی الغضائری الرازی،

غضائری امیر شعراء عراق و قدوة فضلاء آفاق بوده است، رواق رفعت
کلام وی برتر از طاق سپهر و خاطر روشن او مصفله آینه مهر، در مدح
سلطان بین الدولة میگوید،
نظم

با همه گیتی عدو بك تیرباران تو بس
فی غلط کردم چه حاجت تیر پیکان تو بس
و آنکهی کندر نورندند آسمان چون نامه
آسمان جاودان از سقف ایوان تو بس
دولت باقی چه گفت این عمر نا انجام را
گفت رای او بگاه درد درمان تو بس
ما بجز سلطان دگر سلطان نخواهیم آورید
و آنکه را سلطان لقب دادیم سلطان تو بس

وله، نظم

نسیم دو زلفین او بگذرد * ییامینته با نسیم صبا
چه گویم چو بگذشت او گویش * الایا نسیم الصبا مرجبا

شعر

جام می آورد بامداد بن داد * آنک مرا با لبانش کار فتادست
گفتم مهرست گفت مهرش پرورد * گفتم ماهست گفت ماهش زادست
باده بن داد از لطافت گفتم * جام بن داد لیک باده ندادست

وله، غزل

مطربی خوب روی و بربط او * چو یکی کوز پشت عاشق پیر
نالۀ شیر خوار دارد لیک * بکنار اندرون نخواهد شیر
صفت آتش و اخگر کند،
شعر

سیاه انگشت چون روز جدائی * میان آتشی چون داغ هجران

ور بجای مه و خورشید بود یار مرا
 اندرین معنی هم جای حدیث و نظریست
 ماهکی سرو قد و سیم تن و لاله رخست
 ماه کی نوش لب و نار برو جعدورست
 مہر اورا دل ما مستقرست این نہ عجب
 آن شگفتست کجا مستقر او مقرر است
 و آن عجب‌تر کہ طلسمیست ہوارا کہ ہی
 بنہ سوزد اگر اورا چو سقر مستقرست
 و آن طلسمی کہ ہوا زو بدل اندر میسوخت
 دوستی خسرو و شیر اوژن پیروز گریست
 ملک عادل مسعود خداوند ملوک
 کہ بفضل از ملکان بیشتر و بیشترست

این قطعه بدرخواست شاهنشاه ابن شاه نیشابور بن ابراہیم رحمہ اللہ
 گفته‌است در صفت مخنقیق،

۱۰ چہ چیزست آن کہ یکسو نردبانست * دگر سو راست همچون پای شیطان
 سر زانو یسان قرضہ تیر * ازو آویختہ خرطوم پیلان
 دو پشک آہنین بینی مر اورا * زدہ آن پشک را بر پای دیوان
 بر آن خرطوم وی صد زلف بینی * ہہ بر تافتہ چون زلف جانان
 چو عشاقش بدو انبوه گردند * بگیرد ہر یکی یک زلف را زان
 ۲۰ بیندازد یکی سندان محکم * شود ہر کس زیم و ہول لرزان

نظم

بنرگس بنگری چون جام زرین * بزیر جام زرین چشمہ چشمہ
 ۲۲ تو گوی چشم معشوقست مخبور * ز ناز و نیکویی گشتہ گشتہ

یا چون یکی بساط فگنه حوصلی * و افگنه جای جای بدو روبه سیاه
و له، قطعه

نقش خواهم کرد بر رخسار خویش * نام آن دل دار عاشق گش بخون
تا بداند هر کسی کین یار کیست * کاف و تا و کاف دیگر یا و نون

(۴۶) الامام ابو عبد الله عبد الرحمن بن محمد العطاردی

عطاردی که بکمال همت از خورشید عطا رَدّ کردی و بیان تیان او در
وقت تقریر و اطناب يك سخن را صد کردی از مادحان حضرت عیسی
بود و در آن دولت اقبالها دید و در قصید میگوید،
مُلک قلاده است و او میان قلاده * زین نگردد قلاده جز پیمانه
۱۰ حشمت او بر دهان دهر دهانه است * فضل نیارد لگام جز بدهانه

و له، رباعی

سبلی دارم برخ پر از خون جگر * آن روز که مژگان ترا بینم تر
ای چون شکر شکسته از پای تا سر * مگر کی که تباه گردد از آب شکر

رباعی

۱۵ شد یار و مرا بهموسه خوشنود نکرد * پرسش ننمود و نیز بدرود نکرد
آن آتش افروخته جز دود نکرد * بر عشق بتان هیچ کسی سود نکرد

(۴۷) ابو عبد الله روزبه بن عبد الله النکتی اللهوری،

تقریر نکت نکتی کاری درازست چه نکات لطیف او از حد و عد
افزونست و نقود شعر او لطیف و موزون در مدح سلطان مسعود
۲۰ شهید میگوید،
شعر

روی آن ترك نه رویست و بر او نه برست

که برین نار بیارست و بر آن گل بهرست

بطراز قد و خرخری زلفین دراز

رستخیز همه خوبان طراز و خزرست

علم شعر و معرفت آن مهارتی کامل بود و مخجسته نامه که در علم عروض
بی نظیرست از منشآت اوست، در قصیده میگوید، شعر

بر اسپ علم بیدان حق بتیغ کلام * کسی جز او نکند بر سوال باطل رد
اگرش مسند و کرسی بقدر فضل بپند * ز نفس کرسی وز عقل باشدش مسند

وله، شعر

نگار من آن چون قمر بر صنوبر

نه مانی چنو کرد صورت نه آزر

دو خدش بسان دو ماه منقش

دو زلفش بسان دو مار معبر

نه دیدی نه بینی چو روی و چو قدش

نگاری بکشیر و سروی بکشیر

وله، نظم

نورگس تر نگر چگونه شگفت * نیک ماند بچشم آن عیار

ساق پیروزه و حوالی سیم * در میان ضرب جعفری دینار

وله، نظم

ما هر دو بُتا گل دو رنگیم * بنگر بچه خواست صفت کرد

یک نیمه آن توئی بسرخی * وین نیمه دگر منم چنین زرد

وله، نظم

شاه اسپرم چو شاخ کشید بگرد خویش

چون قبه زمرد بر شاخکی نزار

با سبز جامه که چو بر ما کند گذر

از ساق برکشد بکف او دامن ازار

وله، قطعه

بر روی برف زاغ سیه را نگاه کن * چون زلف بر رخ بوم آن شمس سپاه

رسم ما خفتن بروزست و من از بهر ترا
 بی وسن باشم همه شب روز باشم با وسن
 در فراق روی تو گشتم عدو آفتاب
 وز وصال در شب تاری شدستم مفتن
 من همه یاران خود را آزمودم خاص و عام
 فی سخنشان راز دارد بی وفا دارد وطن
 رازدار من توئی امروز یار من توئی
 غمگسار من توئی من زان تو تو زان من
 تو همی سوزی و من بر تو همی خوانم بعشق
 هر شبی تا روز دیوان ابو القاسم حسن
 اوستاد اوستادان زمانه عنصری
 عنصرش بی عیب و دل بی غش و جانش بی فتن
 وله، شعر،

با رخت اے دلبر عیار یار * نیست مرا نیز دگر بار بار
 ۱۰ دو رخ رخشان تو گلنار گشت * بر گل من ریخته گلنار نار
 چشم تو خون خواره و هر جادویی * مانده از آن چشمک خون خوار خوار
 بنده وفادار و هوا خواه نست * بنده هوا خواه وفادار دار
 داد کن ای کودک و بر دار جور * منبر پیش آور بر دار دار
 ای تو دل آزار و من آزرده دل * دل شده را زار دل آزار زار
 ۲۰ گر دل من باز بخشی بمن * جور ممکن لشکر تیار مار

(۴۵) الاستاد ابو الحسن علی بن البهرامی السرخسی،

بهرامی که عطارد مشتری لطیف طبع دل نواز او بود و زهره میزهر ساز
 بر بطن نواز در هوای غزل جان ساز او از لولو شاهوار نظم او عروس
 ۲۴ معنی زیور یافته و خاطر دورین او بتیر فکرت موی شگافته و او را در

اندر حجاز بزم کنی در عراق رزم * اندر عرب مظلالم و اندر عجم شکار
و این قصیده که در تشبیه شمع گفته است خاطر جمله فضلالرا چراغ داشت
و همه چون نافته شدند البته آنها جواب نتوانستند گفت، میگوید، شعر

ای نهاده بر میان فرق جان خویشتن

جسم ما زنده بجان و جان تو زنده بتن

هر زمان روح تو لختی از بدن کمتر کند

گویی اندر روح تو مضرهی گردد بدن

گر نه کوکب چرا پیدا نگرده جز بشب

ورنه عاشق چرا گریهی بر خویشتن

کوکبی آره ولیکن آسمان نُست موم

عاشقی آره ولیکن هست معشوق لکن

پیرهن در زیر تن داری و پوشد هر کسی

پیرهن بر تن تو تن پوشی هی بر پیرهن

چون بپیری آتش اندر تو زخم زنده شوه

چون شوی بیمار بهتر گردی از گردن زدن

بشگفتی بی نوبهار و پژمرده بی مهرگان

بگری بی دیدگان و باز خندی بی دهن

تو مرا مانی و من هر مر ترا مانم هی

دشمن خویشیم هر دو دوستدار انجمن

هر دو سوزانیم و هر دو زرد و هر دو در گداز

هر دو گریانیم و هر دو فرد و هر دو مستغن

آنچه من در دل نهادم بر سرت بینم هی

و آنچه تو بر سر نهاده در دلم دارد وطن

اشک تو زری که بگدازی بزری پخته بر

و آن من چون شنبلیله پژمرده در چمن

گشتن از پرکار و چرخ و رفتن از کشتی و تیر
کشی از طاوس و گور و جستن از خرگوش و رنگ

و هوراست که صفت قلعه کند،
کُهی بلند و برو قلعه نهاده بلند * بلند هاء جهان زیر و او ز جمله زیر
باستواری زربخیل زیر زمین * پیاپی داری نام سخی میان بشر
بستنی دل بدخواه برج او لیکن * نکار بوده برو سنگها بسان جگر
این دو بیت در تشبیه خربزه گفته است و بهلال و بدر در دو حالت
آنها تشبیه کرده،
نظم

آن زبرجد رنگ مشکین بوی و طعش طعم شهید
رنگ دیبا دارد و بوی قهار عود خام
چون تو بپریدی شود هریک از آن ده ماه نو
ورنبری باشد او در ذات خود ماه تمام
نظم

چرا نه مردم عاقل چنان بود که بهر
چو درد سر کندش مردمان دژم گردند
چنانچه باید بودن که گرسرش ببری
بسر بریدن او دوستان خرم گردند

(۴۴) ابو النجم احمد بن قوص بن احمد المنوچهری

منوچهری آراینده چهره بلاغت و پیرایه سرو بوستان براعت بود، اندک
عمر بسیار فضل از نوادر ایام و عجایب روزگار و حفظی قوی و ذکاوت
تمام و قریحی نقاد در ایام کودکی چنان بود که هر نوع که از او در
شعر امتحان کردند بدیهه بگفتی و خاطر او بموانع آن مساحت کردی
و در قصیده میگوید در مدح سلطان بین الدولة،
شعر

قیصر شرا بدار تو جیپال پاسبان * پیغورکاب دار تو فغفور پرده دار

و این قصیده مکرر برهان فضل وافر و پست،

باران قطره قطره همی بار بار ابروار
 هر روز خیره خیره ازین چشم سیل بار
 ز آن قطره قطره قطره باران شده خجل
 زین خیره خیره خیره دل من ز هجر یار
 یاری که ذره ذره نماید همی نظر
 هجرانش پاره پاره بین بر نهاد بار
 ز آن ذره ذره ذره چو کوه آیدم بدل
 ز آن پاره پاره پاره بچشم آیدم غبار
 دل گشته رخنه رخنه بزاری بتیغ هجر
 ز آن مشک توده توده بران گرد لاله زار
 ز آن رخنه رخنه رخنه شک عقل و دین مرا
 ز آن توده توده توده بدل بر غم نگار

و هموارست در قصیده میگوید،

اگرچه دیده افعی بخاصیت بجهد
 بدان گهی که زمرّد بدو بری بفراز
 من این ندیدم دیدم که خواجه دست بداشت
 برابر دل من بطرکد چشم نیاز
 غزل

انجیر کش از شاخ بستدی نو * وصفش تو بیک بیت بشنو از من
 چون برگ گل زرد خرد کرده * سر بسته و کرده میان پر ارزن

غزل

مرکی کش نیست جز آیین خود دادن نشان
 خاصه آنگاهی که بر زین بر کشدش تنگ تنگ

تا شاه خسروان سفر سومنات کرد
کردار خویش را علم معجزات کرد
آثار روشن ملکان گذشته را
نزدیک بخردان همه از مشکلات کرد
بزدود ز اهل کفر جهان را بر اهل دین
شکر و دعاء خویشان از واجبات کرد
محمود شهریار کریم آنکه ملک را
بنیاد بر محامد و بر مکرمات کرد
شطرنج ملک باخت ملک با هزار شاه
هر شاه را بلعب دگر شاهیات کرد
شاهها تو از سکندر بیشی بدان جهت
کو هر سفر که کرد بدیگر جهات کرد
عین الرضاء ایزد جویی تو در سفر
باز او سفر بچستن عین الحیات کرد
تو کارها بنیزه و تیر و کمان کنی
او کارها بجمله و کلک و دوات کرد

و هموراست در صفت آتش میگوید،
قطعه

ز آن آتش که بر بلندئ بالا * مر ابر بلندرا کند روزن
وز ابر چو سر برون زند نورش * چون ماه بر آسمان زند خرمن
ماند تن او بیسندین ابری * زو قطره چکان چو ذره گون ارزن
هر قطره زر که زو جدا گردد * چون سیم فرو فتد به پیرامن
باز از حرکات چون بیاساید * از لاله ستانش بر دمد سوسن
وله، غزل

یاد کرد از لطیف طبعش بحر * گشت پُر دُر و عنبر اشهب
باگران حلمش آشنا شده کوه * شد مکان عقیق و کان ذهب

گفتم بروی روشن تو روی بر نهم
گفتا نه کآب را ببرد رنگ زعفران
گفتم مرا فراق نو ای دوست پیر کرد
گفتا شوی بخدمت شاه جهان جهان
گفتم ملك مؤيد مسعود کامکار
گفتا ملك محمد محمود کامران

رباعی

خط آوردی رواست ای روی چو ماه
خوشر گشتی از آنچه بودی صد راه
وز آرزوی خط تو خوابان سپاه
بر روی هی کشند خطهای سیاه

رباعی

نا در طلب دوست، هی بشتام
عمرم بکران رسید و من در خوابم
گیرم که وصال دوست در خوابم یافت
این عمر گذشته را کجا در یابم

(۴۲) ابو نظر عبد العزيز بن منصور العسجدی المروزی،

عسجدی عسجدی کانِ بلاغت و اختر آسمان فصاحت بود، خاک مَرُو بوجود
او مفاخر و ذات او منبع زلال مفاخر مقبول حضرت بین الدوله بود
۲۰ نقد سخن او در روز بازار دولت این شاه نیک راجع و در آن وقت که
سلطان بین الدوله بمدد تائید یزدانی و توفیق سبحانی در اقصی بلاد
هندوستان سومات را فتح کرد و تابش شمشیر ابدار او خاک آن زمین را
خون آن باد پیمایان گلغونه بر کشید عسجدی این قصیده غزا در تهنیت

قصیده

۲۴ آن فتح میگوید،

سالار زمان فخر جهانداران محمود
آن شه که چو جم دارد صد حاجب سالار

غزل

شه زاولستان محمود غازی * سر گردن کشان هفت کشور
بنیزه کرکدن را بر کند شاخ * بزویین بشکند سیرغ را پر

نظم

بر وعده مرا شکیب فرمائی * تا کی کنم ای صنم شکیبائی
از بهر سه بوسه مستمندی را * خواهی که سه سال صبر فرمائی
راز دل خویش با تو بکشادم * باشد که برین رهی پهنشائی
بر برگ سمن بشک پنبیشی * تا راز مرا بخلق بنشائی
بد مهر بق و سنگ دل یاری * لیکن چو دل و چو دید در یابی

و در مدح امیر ابو احمد محمود سبکتگین انار الله برهانه میگوید، قصیده

گفتم مرا سه بوسه ده ای شمس بتان
گفتا ز حور تو بوسه نیابی درین جهان
گفتم ز بهر بوسه جهانی دگر مخواه
گفتا بهشت را نتوان یافت رایگان
گفتم که کوز کرد مرا قدت ای رفیق
گفتا رفیق تیر نباشد مگر کهان
گفتم همی ترا نتوان دید ماه ماه
گفتا ستاره کم نتوان کرد ز آسمان
گفتم ستاره نیست نگارا سرشکهاست
گفتا سرشک بر نتوان چیدن از رخان
گفتم ز آب دیده من روی نازه
گفتا ز آب نازه توان داشت بوستان

همه نعیم سهرقند سر بسر دیدم
 نظاره کردم در باغ و راغ و وادی و دشت
 چو بود کیسه و جیب من از درم خالی
 دلم ز صحن امل فرش خرّی بنوشت
 بسی ز اهل هنر بارها بهر شهرے
 شنیده بودم کوثر یکیست و جنت هشت
 هزار کوثر دیدم هزار جنت بیس
 ولی چه سود چو من نشنه باز خواهم گشت
 چو دیده نعمت بیند بکف درم نبود
 سر بُریده بود در میان زرّین طشت

۵

۱۰

شعر

و در مدح سلطان بین الدولة محمود گفته است،

پار آن اثر مشک نبودست بدیدار
 امسال دمید آنچه هی خواسته ام پار
 عطّار شد آن عارض و آن خط سیه عطّار
 هم عاشق عطرم من و هم عاشق عطّار
 بسیار دعا کردم کین روز به بینم
 این روز بدیدم ز دعا کردن بسیار
 بار غم و اندیشه همه زین دل بز خاست
 تا مشک سیه دیدم کافور ترا بار
 کار من و تو ساخته بودست و نبودست
 امروز بکام دل ما گشت همه کار
 گفتار نبودست میان من و تو هیچ
 ور بود بیکبار بیستی در گفتار
 همواره دل برده من کام تو جست
 چونانک جهان کام ملک جوید هموار

۱۵

۲۰

۲۵

تمامست و اگر تمام کند از ذوق دور افتد و از لطف بی بهره ماند،
می گوید،

گر بر کشم این فرو شده پای از گل * هرگز ندهم به تیغ نامردم دل

بیت

بی خوابی را بدیده بر بسنستم * وار دیدن خواب بیهوش رنستم

بیت

لولو داری میان یاقوت اندر * ای زنه کنی مرده تابوت اندر

وله، بیت

ای خورد کل نیک ندانسته ز بد
چندان گرهت ز مشک بر لاله که زد

وله، بیت

گویند مرا که خواجه کی هست کرم
یک برگ کرم به که چنوشست کرم

(۴۲) الاستاد ابو الحسن علی بن جلولغ الفرّخی السجری،

۱۰ فرّخی که رخ خوب روی بلاغت را مشاطه فریجت او چنان آراست که

هیچ قادح انگشت بر حرف آن نهاد شعر او عذب و پر معنی است

باوّل در صنعت سخن و بدقت معانی کوشید و در آن از اقوان سابق

آمد و بآخر سخن سهل ممتنع ایرادی کرد و در نوبت دولت سلطان

بین الدولة آسایشها یافت و مال خطیر بدست آورد و عزیمت نمائش

۲۰ بمرقند کرد چون بنزدیک آن خطّه رسید طایفه قُطاع الطریق برو زدند

و تمامت مال و متاع او بردند و او تنگ دست و بی سرمایه بمرقند

در آمد و چون اختلال بحال او راه یافته بود خود را در آنجا ظاهر نکرد

روزی چند مقام کرد و باز گشت و این قطعه که از نوادر کلامست

۲۴ بیادگار آنجا بگذاشت،
قطعه

چرا بی کرانست طول بقاش * ازیرا بود دایره بی کران

شعر

چه جادو بست عنان آزمای مرکب او
که آرزوی سواران کند هی از بر
نگاوری که یک شربت امل آراست
بدستش اندر دریاء ژرف پهناور

شعر

فرو رسید چو بچشك زرد برگ بهی
ز بیم آنکه برو زد چو باشه برگ خیار
ببرق ماند روز آفتاب در پس ابر
بآفتاب درخشند برق در شب تار

(۴۰) ابو المظفر مکی بن ابراهیم بن علی البخهری،

یکی از امثال و اعیان جهان بوده است و در نوبت دولت محمودیان بکمال
و ضروب شمایل متخی و عالم فضل و هنرا متوی و ذکر او در توارخ
۱۵ مسطورست و بر زبان افاضل مذکور و اورا اشعار مذاب است میگوید،

بیت

لبش خسته ز وهم بوس هر کس * توب دیدی ز وهم بوس خسته
هموراست،

شعر

باشم تا نیز چه آید دگر * مادر تقدیر چه زاید دگر
بار دگر نیز بگردد فلك * موعظه نیز نماید دگر
شاد بدانم که چو بندد دری * ایزدبان باز کشاید دگر

۲۰

(۴۱) ابو محمد عبد الله بن محمد المعروف برورده البلیخی،

از معارف بلخ و صدور خراسان بوده است و در نوبت دولت آل ناصر
۲۴ بنعم روزگار گذرانیده و اورا يك يك بیت فردست که در نفس خود

چو چشم باز از روشن زمین و آسمان امشب
 نقابی بست بر روی و بناگوش تذرو نر
 چه بود امشب که چون حال و سر از خاک زمین برزد
 خلوق رنگ خرسیده بشنگرف آرده پیگر
 گهی چون عبهری سمین هی بر آسمان نازد
 گهی چون ابر یاقوتین هی نالد بابر اندر
 زریرین گردد از رنگش بدریا در همی لولو
 عقیقین گردد از عکسش بگردون بر همی اختر
 تو گوی همت خسرو برای نعمت زایر
 یکی زرین فلك خواهد بر آوردن همی دیگر
 بدست و تیغ و جام و جان میاسا از چهار آئین
 چنانک از ناقه ففتح نیاساید همی رهبر
 بدست از مال بخشیدن بتیغ از کینه آختن
 بجام از باده نوشیدن بجان از مدت بیسر

نظم

۱۵ و له هم درین معنی؛

دو چیز یافت ازین آتش سده دو حال
 ستاره باره زرین و آسمان خلخال
 ز آفتاب یکی جام کرد چرخ امشب
 بیاد شاه بکف بر نهاد مالا مال

وله، شعر،

چرا زرد شد دهر بی مهرگان * ازیرا که چون کوه شد آسمان
 چرا معصفر بار شد تیره شب * ازیرا که شد بارور زعفران
 چرا جام می خواست ناگاه شاه * ازیرا کش آمد سن ناگهان
 چرا از قضا برترست امر او * ازیرا یقین برترست از گهان
 چرا رخ مجدر نماید عدوش * ازیرا کش از اشک باشد نهان

۲۰

۲۵

شهاب دولت شمس الکفافة ابو الفاسم
حمید حمد هنرخواجه احمد بن حسن
وله، شعر،

بوقت نرگس ار خواند کسی فردوس گیتی را
بیک معنی روا باشد که دل مان داردش باور
ز بهر آنکه جز در خلد کی شاید بدن هرگز
درختی کش تن از مینا و برگ از سیم و بار از زر
وله،

چنانم که مجنونِ عامر نبود * ز تیار لیلی بلیل و نهار
۱۰ وفادار مهر توام تا زیم * تو خواهی وفا دار و خواهی مدار

(۲۹) ابو سعد احمد بن محمد المشعوری السمرقندی،

مشعوری که مشهور شاعری بنام او بود و طایر هنر در دام او سخن نمکینش
شور در دلهاء فضلا می انداخت و بیان دل فریش رایت فصاحت بر
فلک می افراخت در مدح سلطان بین الدولة گفت و صفت آتش کرد
۱۰ چنانکه آب ازو میچکد، شعر

یکی دریا پدید آمد زمین از مشک و آب از زر

معلق موج زرینش باوج اندر کشید سر

نشیب و قعر آن دریا همه پر رشته مرجان

فراز موج او هر سو همه پر زهره ازهر

نهنگ سندروسینش بسباب اندرون غلطان

دور تمساح زرینش پریشان از گلو گوهر

برخشد سر او بی رخ بغرد غور او بی دل

چو برق از میخ بر دریا چو رعد از کوه در کشور

فلک چون قصر مدهون گشت بروی کنگره زرین

در افشان هر یکی روشن چو قصر مرد مدهون گر

چو تیغ باختر افراخته نمود هلال
 چو هفت فندق سیاب رنگ نجم پرن
 مدبران فلک بر فلک چو هفت فُلک
 نهاده روی بتدویر زی ده و دو وطن
 یکی قرین شتاب و یکی عدیل درنگ
 مسیر این بسوی هند و سیر آن بعدن
 بزیر پرده آسایش اندرون شه روز
 شب سیه بسر اندر کشید پیراهن
 از ارتفاع شب تیره بهره چو گذشت
 پیامد آن بت شادان بهار سوی چمن
 بصورتی که نماز برد ز ناز پری
 بزینتی که زمین بوسدش بمهر وشن
 گرفته گنج ملاححت ز قهرمان جلال
 ر بوده خاتم خوبی ز نیکوان ختن
 بنرم نرم چنین گفت مر مرا که چرا
 همی جدائی جویی بخیره خیره ز من
 مرو که با منت ایدر خزان بهار بود
 که هم رخ گل سوریست هم زخ سوسن
 بساغر می اگر بنگری نیاری یاد
 ز برگ لاله سیراب و آبدار سمن
 جواب دادم اگر ضامن روان ره
 بسست عهدی نا کی بری بن بر ظن
 بطبع و طوع همی سوی او روم که ندید
 چنو جواد جهان و چنو کرم زمن

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

زره پوش ترك من آن ماه پیکر * زره دارد از مشك بر ماه انور
 كه دیدست مشك مسلسل زره سای * كه دیدست ماه منور زره ور
 بشك اندرش تیر و بهرام و زهره * بماه اندرش سوسن و مشك و عبهر
 دو یاقوت خوانم لبش را نخوانم * كه یاقوت را كی بود طعم شگر
 ° بنزد من آمد كمر بسته روزی * بکی صدره پوشید يك رنگ اخضر
 فلك خواندمش ز آن كجا بود تابان * رخانش چوماه و كمر چون دو پیکر
 مرا گفت ای كوفته راه دانش * سفر کرده و گشته گیتی سراسر
 نگوئی كه این اهل معنی بدنیا * مسافرنه اندر جهان نه مجاور
 بدو گفتم ای سرو سمین ندانی * كه رنج سفرمان از آنست هب
 ۱۰ كه در چرخ ساكن ز انجم بسی اند * ز هفت مسافر بود حكم اختر
 ز شاهان و از خسروان زمانه * جز آنك از مقدم جز آنك از مؤخر
 چو محمود خسرو نبود و نباشد * سفر پیشه شاه و سفر کرده بی مر
 گهی سوی جیون رود چون فریدون * گهی سوی ظلمت رود چون سكندر
 گهی تخت جیبال بر در بدارد * گهی چتر خاقان بیاويزد از سر،
 ۱۰ گهی رایتش را پری روی بینی * امین ملك خسرو هفت کشور
 بینی كه اندر مینش یمانی * امان داد اسلام را تا بمحشر

(۲۸) ابو الفضل مسرور بن محمد الطالقانی،

مسرور با فضلی موفور بود و سعی ثناء او در حضرت بینی مشكور و شعر
 او عذب و عرصه بیان او رجب است در مدح و زیری كه وَزَرِ فضلا
 ۲۰ بود این قصیده غزا پرداخته و این جریده عذرا جلوه داده، شعر

چو ناپدید شد از چشم چشمه روشن
 دراز گشت شب دیر بازارا دامن
 بروی گنبد گردنده بر شدند پدید
 ستارگان قوی قوت بدیع بدن

زمانی بود مه بر زد سر از کوه * برنگ روے مهجوران مزعفر
 چو زر اندود کرده گوی سمین * شد از انوار او گیتی منور
 بریگ اندرهی شد باره زان سان * که در غرقاب مرد آشناور
 دمنده اژدهائی پیشم آمد * خروشان و بی آرام و زمین در
 شکم ملان بهامون برهی رفت * شده هامون بزیر او مقعر
 گرفته دامن خاور بدنبال * نهاده بر کران باختار سر
 بیاران بهاری بوده فربه * ز گرمای حزیران گشته لاغر
 ازو زادست هرچه اندر جهانست * زهرچه اندر جهانست او جوان تر
 مدیح شاه بر خواندم بجمیون * بر آمد بانگ ازو الله اکبر
 تواضع کرد بسیار و مرا گفت * ز من مشکوه و بی آزار بگذر
 که من شاگرد کف راد آم * که تر مدحش هی بر خوانی از بر
 بنر شاه ازو بیرون گذشتم * یکی موی از نن من نا شده تر
 بدین درگاه عالی چون رسیدم * رها کردم سوی جانان کبوتر
 کبوتر سوی جانان کرد پرواز * بشارت نامه زیر پرش اندر
 بنامه در نبشته کای دلارام * رسیدم دل بکام و کان گوهر
 بدرگاهی سپردم کز بر او * نیارد تند رفتن چرخ محور
 بصدر اندر نبشته پادشاهی * طفر یارے بکنیت بو المظفر
 بنامش بر نبشته عهد آدم * بکینش در سرشته هول محشر
 جهان را خور کند روشن ولیکن * ز رای اوست دایم روشنی خور
 ز بار همت او گشت گوئی * بدین کردار پشت چرخ چنبر

(۲۷) ابو سراقه عبد الرحمن بن احمد البلخی الامینی البخاری،

امین درودگر که روان رودکی دایم بر وی درودگر بود از مداحان
 سلطان بین الدولة و امین الملة بود و شعر او ذوق ایام جوانی و طراوت
 ۲۴ سماع اغانی از تحریک انامل غوانی دارد، در قصیده میگوید، قصیده

وله، شعر

آن قطره باران بارغان بر * چون خوی بناگوش نیکوان بر
و آن فاخته بر شاخ او نشسته * عاشق شد بر وصف این و آن پر
و آن نرگس بین چشم باز کرده * نازان بهمه باغ و بوستان بر
عطّار مگر وصل کرد عدا * کافور رباحین بزعفران بر
بر خوید چکمه سرشک باران * مانند ستاره بر آسمان بر

(۳۶) لیبی الادبی،

لیبی ادبی لیب و شاعری عجیب بود، نظمش رایت و در فضل از
اقران فانی، مدّاح امیر ابو المظفر یوسف بن ناصر الدین رحمه الله بود
۱۰ در مدح آن شاه نیکخواه نامجوی ثناخر مدّاح پرور این قصید گفته و
داد سخن بداده، شعر

چو بر کندم دل از دیدار دلبر * نهادم مهر خرسندی بدل بر
شرر دیدم که بر رویم هی جست * ز مژگان همچو سوزن سونش زر
مرا گفت آن دلارام بی آرام * همیشه نازبان بی خواب و بی خور
هوا اندوده رخساره بدوده * فرو نه یکره و بر گیر ساغر
۱۵ فغان زین باد پای کوه دیدار * فغان زین ره نورد هجر گستر
خرد زین سو کشید و عشق زان سو * فرو ماندم من اندر کار مضطر
بدلبر گفتم ای از جان شیرین * مرا بایسته تر وز عمر خوشتر
مخور غم میروم درویش زنجیا * و لیکن زود باز آم تو انگر
۲۰ روی دور و شبی تاریک و تیره * هوا فیروز و هامون چون مقیر
فرود آ زود و زین را زین بیارام * سپهر آراسته چهره بگوهر
خم شوکه چو خم زلف جانان * مغرّف گشته اندر لؤلؤ تر
مکمل گوهر اندر ناج اکلیل * بتارک بر نهاده غفر مغفر
۲۵ مجرّه چون بدریا بار موسی * که اندر قعر او بگذشت لشکر

ایا کسائی بنگاه بر تو پنبه گزارد
 بکند بال ترا زخم پنبه و چنگال
 تو گر مال و امل نیش ازین نداری میل
 جدا شو از امل و گوشِ وقت خویش مال

(۳۵) زبیتی علوی محمودی،

زبیتی زینت زمان و نادره گیهان از خاندان سیادت و از دودمان سعادت
 بود و در مدح سلطان بین الدوله این قصیده غرّا چون مخدّره عذرا در
 جلوه جمال آورده است،

ای خداوند روزگار پناه * مطربان را بخوان و باده بخواه
 تا بدان لعل می فرو شوئیم * کامهارا ز گرد و خشکئی راه
 پس جوان مردوار بر سازیم * مجلسی پر بهنگ شیر آگاه
 میسره مطربان خوش سازیم * مینه دوستان نیکو خواه
 علم از ساقیان بپای کنیم * باز منجوقها ز زلف سیاه
 بدل تیره دستها بگیریم * از گل و سنبل شگفته پگاه
 بدل جوشن و زره پوشیم * بر خود از دوستان خطا و گناه
 بر سر اسپر کنیم تا داریم * خویشتر را ز تیر غمزه نگاه
 غم گریزد ز پیش ما چونانک * خان و قیصر ز پیش شاهنشاه
 خسرو خسروان ملک محمود * ملّت و ملک را همیشه پناه
 و هم در حق او گفته است،

ایا شهریاری که گردد سپاهت * هی چشم دین را کند توتیائی
 بود داد تو مر جهان را همیشه * چو اندام آزرده را مومیائی
 ز خون عدو کرد فتنه نشانی * بتیغت هی زنگ بدعت زدائی
 مگر نذر داری که هر مه که نوشد * شهری را ببندی و شهری گشائی
 مگر عهد داری که همچون سکندر * ملوک زمین را تو قدرت نمائی

زیبا بود از مَرُو بنسازد بکسائی * چونانک جهان جمله با استاد سهرقند
و ختم کنیم ذکر کسائی را رحمة الله علیه برین بیتی چند که در آخر عمر
بهنگام وداع و ساعت رحیل گفته است،
شعر

بسیصد و چهل و یک رسید نوبت سال
چهارشنبه و سه روز باقی از شوال
بیامدم بجهان تا چه گویم و چه کنم
سرود گویم و شادی کنم بنعمت و مال
ستور وار بدین سان گذاشتم همه عمر
که برده گشته فرزندم و اسیر عیال
بکف چه دارم ازین پنجه شمرده تمام
شمار نامه با صد هزار گونه و مال
من این شمار باآخر چگونه فصل کنم
که ابتدای دروغست و انتهای خجل
درم خریده آرم ستم رسیده حرص
نشانه حدانم شکار ذلّ سوال
دریغ فرّ جوانی دریغ عمر لطیف
دریغ صورت نیکو دریغ حسن و جمال
کجا شد آن همه خوبی کجا شد آن همه عشق
کجا شد آن همه نیرو کجا شد آن همه حال
سرم بگونه شیرست و دل بگونه فیر
رخ بگونه نیلست و تن بگونه نال
نهیب مرگ بلزاندم همی شب و روز
چو کودکان بد آموز را نهیب دوال
گذاشتیم و گذاشتیم و بودنی همه بود
شدیم و شد سخن ما فسانه اطفال

گفت موی سپید و موی سیاه * همچو روزست در میانه شب
و جماعتی اورا ملامت کردند که خضاب چرا میکنی، این دو بیت در
عذر آن گفت،

از خضاب من و از موی سیه کردن من
گرهی رنج خوری پُش خور و رنج مبر
غرض زونه جوانیست بترسم که ز من
خرد پیران جویند و نیابند دگر

در صفت نرگس گفته،

نرگس نگر چگونه هی عاشقی کند * بر چشمکان آن صنم خلتی نژاد
گویی مگر کسی بشد از آب زعفران * انگشت زرد کرد و بکافور بر نهاد
و این دو بیت در حق گازر بچه گفتست بدرخواست یکی از بزرگان
آن زمان

کوی و جوی از تو کوثر و فردوس * دل و جامه ز تو سیاه و سپید
رخ تو هست مایه تو اگر * مایه گازران بود خورشید
نظم

هر چند در صناعت نقش و علوم شعر * جز مر ترا روا نبود سر فراشتن
اوصاف خویشتن نتوانی بشعر گفت * تمثال خویشتن نتوانی نگاشتن
شعر

ای ز عکس رخ تو آینه ماه * شاه حسنی و عاشقانت سپاه
هر کجا بنگری دمد نرگس * هر کجا بگذری بر آید ماه
روی و موی تو نامه خوبست * چه بود نامه جز سپید و سیاه
بلب و چشم راحتی و بلا * برخ و زلف توبه و گناه
دست ظالم ز سیم کونه به * ای برخ سیم زلف کن کونه

الغرض محاسن کسائی را نهایی نیست و خیال مروزی مصداق این معنی
۲۵ است در آن بیت که گفته است،
بیت

ای گل فروش گل چه فروشی برای سیم
وز گل عزیزتر چه ستانی بسیم گل

قطعه

هوراست،

بنو بهار جهان تازه گشت و خورم گشت
درخت سبز علم گشت و خاک معلم گشت
نسیم نیم شبان جبرئیل گشت مگر
که بیخ و شاخ درختان خشک مریم گشت

قطعه

هوراست،

سرود گوی شد آن مرغلک سرود سرای
چو عاشقی که بمعشوق خود دهد پیغام
هی چه گوید گوید که عاشقا شب گیر
بگیر دست دلارام و سوی باغ خرام

وله، قطعه

آن خوشه‌اء رز نگر آویخته سیاه * گوئی هی شبّه بزمرد درو زنند
۱۰ و آن بانگ خرد بشنواز باغ نیم روز * همچون سفال نو که بآش فرو زنند

نظم

بر پهل گوش قطره باران نگاه کن * چون اشک چشم عاشق گریان می شد
گویی که پَر باز سپیدست برگ او * منقار باز لؤلؤ ناسفته بر جبه

نظم

دانش از پرده برون آمد چون عاج سپید
گفتی از میخ هی نیغ زند زهره و ماه
پشت دشت بمثل چون شکر قائم نرم
چون دُم قائم کرده سر انگشت سیاه

قطعه

چون سر من سپید دید بستم * گفت تشبیه شیب و سخت عجب

۲۵

جامر کبود و بادۀ سرخ و شعاع زرد
گوئی شقایق است و بنفشه است و شبلیله
آن روشنی که چون به پیاله فرو چکد
گوئی عقیق سُرخ بلولو فرو چکد
و آن صافتی که چون بکف دست بر نهی
کف از قدح ندانی فی از قدح نیند

هوراست،

شعر

ای خواجه مبارک بر خواجگان شفیق
فریاد رس که خون رهی ریخت جانلیق
با جام خون بچۀ تا کم فرست از آنک
هم بوی مشک دارد و هم گونه عقیق
تا ما پیاد خواجه دگر بار پر کنیم
از خون خوشه آکل و قیفال و باسلیق

هوراست،

شعر

بجام اندر تو پنداری روانست * ولیکن گر روان دانی روانی
بماهی ماند آبستن برنج * بزیاد چون فراز لب رسانی
قطعه

۱۵

نیلوفر کبود نگه کن میان آب
چون تیغ آب داده و یاقوت آبدار
هم رنگ آسمان و بکردار آسمان
زردیش بر میانه چو ماه ده و چهار
چون راهی که دو رخ او سال و ماه زرد
وز مطرف کبود ردا کرده و ازار
گل نعمتی است هدیه فرستاده از بهشت
مردم کریم تر شود اندر نعیم گل

نظم

۲۵

سخن داده است و حقّ بیان بگذاشته، در مدح امیر المومنین علی رضی الله عنه میگوید،

شعر

مدحت کن و بستانے کسی را که پیامبر
بستود و ثنا کرد و بدو داد همه کار
آن کیست بدین حال و که بودست و که باشد
جز شیر خداوند جهان حیدر کزار
این دین هدی را بثل دائرة دان
پیغمبر ما مرکز و حیدر خط پرکار
علم همه عالم بعلی داد پیامبر
چون ابر بهاری که دهد سیل بگلزار

۵

۱۰

و در مدح سلطان غازی بین الدولة انار الله برهانه میگوید در قصیده، نظم
گفت گوئی که کان گوهرستی * کزو دایم کنی گوهر فشانی
چو جانت از جود و رادی کرد بزدان * تو بی جان زنده بودن کی توانی
و در مرثیت یکی از صدور مَرّو گفته است،

قطعه

جنازه تو ندانم کدام حادثه بود
که دیدها همه مصقول کرد و رخ مجروح
از آب دین چو طوفان نوح شد همه مَرّو
جنازه تو بر آن آب همچو کشتی نوح

۱۵

قطعه

در صفت شراب گفته است،

بکشیای چشم ژرف نگه کن بشنبلیله
تابان بسان گوهر اندر میان خوید
بر سان عاشقی که ز شرم رخان خویش
دیباے سبز را برخ خویش در کشید
چون خوش بود نبیذ برین تیغ آفتاب
خاصه که عکس او بنیذ اندرون بدید

۲۰

۲۵

مقتدای ارباب صنعت و پیشوای اصحاب فطنت و مصداق این معنی شاهنامه تمامست که ابتداء آن دقیقی کرده است و بیست هزار بیت از آن جمله گفته دقیق است و شست هزار بیت دیگر فردوسی گفته و داد سخن بداده و برهان فضل نموده و جمله گذشتگانرا در خجلت انداخته و آیندگانرا در تنگ و پوی فکرت افکنده و کمال صنعت در آن آنست که از اول تا آخر بر يك نسق رانده است و بر يك شیوه گفته و مختتم او ذوق مفتوح دارد و این کمال قدرت و غایت استادی بود و هرکس که اختیارات شاهنامه که خواجه مسعود سعد رحمه الله جمع کرده است مطالعه کند داند که قدرت فردوسی تا چه حد بوده است و از وی بدون شاهنامه شعر کم روایت کرده اند و در قصیده میگوید در مدح سلطان یمن الدولة محمود قدس الله روحه،

نظم

دو چیز بر تو بی خطر بینم * کانرا خطرست نزد هر مهر
دنیار چو بر نهی بسر بر تاج * در معرکه جان چو بر نهی مغفر
و هو گفته است،

۱۵ بسی رنج دیدم بسی گفته خواندم * ز گفتار نازی و از پهلوانی
بچندین هنر شست و دو سال بودم * چه توشه برم ز آشکار و نهانی
بجز حسرت و جز وبال گناهان * ندارم کنون از جوانی نشانی
بیاد جوانی کنون مویه دارم * بر آن بیت بو طاهر خسروانی
جوانی من از کودکی یاد دارم * دریغا جوانی دریغا جوانی

(۲۴) المحکم کسائی مروزی،

۲۰

کسائی شاعری بود که کساء زهد در بر داشت و کلاه فقر بر سر غبار از عرصه دل بآستین تسلیم فرو رفته و گرد حرص از صحراء سینه بآب دو دیده در نشاند و اکثر اشعار او در زهد و وعظ است و در مناقب اهل بیت نبوت و جای جای که بدایع اوصاف و روایع نشیبات گفته است داد

در آهَن و سیمست قضا و قدر ایرا
از آهَن و سیمست ترا خنجر و خاتم
گویند که فرمان بر جم بود جهان پاك
دیو و پری و دام و دد و خلق دمام
گر بود چنین یا جم را جاه تو بودست
یا نام تو بودست بر انگشتی جم

۵

قطعه

و هوراست در معنی صبر گوید

درد مرا بگینی دارو پدید نیست
دردی که از فراق بود درد بی دواست
گنجیست عاشقانرا صبر از ننگ کنی

۱۰

رباعی

و این رباعی که طراوت ایام ربیعی دارد اوراست،
بگرفت سر زلف تو رنگ از دل تو
نزدود وفا و مهر زنگ از دل تو
ناکمر نشود کبر پلنگ از دل تو

۱۵

موم از دل من برند و سنگ از دل تو

و اشعار عنصری شعار فصاحت و دلیری دارد دقت معنی با رقت فحوی
جمع است و مثنویاتی که تألیف کرده است هم باسم خزانه بین الدولة چون
شاد بهر و عین الحیوة و دامق و عذرا و خنگ بت و سرخ بت هر يك
گنج بدایع و خزانه حکم و مستودع معانی دقیق و مجمع امثال رقیق است
و بدان سبب مطلوب عالمیان و مرغوب هنرمندان بود و اگر درر غرر
و فراید فواید او تمام آورده شود باطناب انجمد برین قدر اقتصار
افتاد،

(۲۲) ابو القاسم فردوسی الطوسی،

۲۵ فردوسی که فردوس فصاحت را رضوان و دعوی بلاغت را برهان بود

بصورت شبنری زر حقّه اورا برگ
 که از عقیق و ز یاقوت بار آن شجرت
 زبانهاش چو شمشیرها زر اندود
 کرو بجان خطرست ارچه زر بی خطرست
 وله،

خدايگان خراسان و آفتاب کمال
 که وقف کرد برو ذو الجلال عز و جلال
 مین دولت و دولت بدو نموده هنر
 امین ملت و ملت بدو گرفته جمال
 وله،

حکایت کند نرگس اندر چمن * ز چشم دلارام روز خمار
 ز مینا یکی شاخ دیدی لطیف * درم برگ آن شاخ و دینار بار
 چو فیروزه بر آینه آگیز * بر آورده نیلوفر سازکار
 چو کافر سیه روی بر گرد او * زدوده سناها بود آبدار
 ۱۰ و این ابیات در قصیده میگوید و صفت شمشیر میکند،
 آینه دیدی برو گسترده مروارید خرد
 خرده الماس دیدی بافته بر پرنیان
 گوهر از رنجش بچشم اندر نماینده درست
 چون بآب روشن اندر پر ستاره آسمان
 از خرد آگاه فی در مغز باشد چون خرد
 ۲۰ و از گمان آگاه فی در دل بود همچون گمان
 ار بچنبانیش آبست ار بگردانی درخش
 ار بیندازیش تیرست ار بدو بازی گمان
 و در مدح سلطان مین الدولة گفتست و در اطرا و اغراق بغایت
 قطعه

دهانش را اثر مشتری بجای زبان
 میانش را اثر جوزهر بجای کمر
 سخاوت و سخن و طبع و رای او گوی
 ز خاک و آب و ز باد آمدند و از آذر
 ز آذر آید نور و ز باد زاید جان
 ز آب خیزد دُرّ و ز خاک زاید زر

وله، نظم،

تو آن شاهی که اندر شرق و در غرب
 جهود و کافر و گبر و مسلمان
 همی گویند در تسبیح و تهلیل
 که یا رب عاقبت محمود گردان

وله، نظم،

پُر دُرّ سفته شاخ درختان جویبار
 چون زرّ خنجه برگ درختان بوستان
 گر بوستان ز زر خزان زرد شد رواست
 آن رنگ سرخ باشد روی خدایگان

وله، نظم،

هر که نا شاعر بود چون قصد مدح او کند
 شاعری گردد که شعرش روضه رضوان بود
 ز آنکه جودش جمع گردانید معنیهای نیک
 چون معانی جمع گردد شاعری آسان بود

وله، نظم،

خدایگانا امشب نشاط ساز بدانک
 پدرش ز آهن بود است و مادرش حجرست

اولی ترکه او استاد شعراء و مقدم ارباب ابن شیوه است،

(۲۲) الاستاد الرئيس ابو القسم حسن بن احمد العنصری،

عنصری عنصر جواهر هنر و جوهر عرض فضل بوده است، مقدم شعراء عهد و پیشوا فضلاء زمان، چون سلطان بین الدولة اورا بنظر قبول ملاحظت فرمود همکنان بر اجلال او اقبال نمودند و نظر اصحاب دولت را آن اثر است که آفتاب را چنانکه آفتاب سنگ بی رنگ را لعل و یاقوت میگرداند اثر نظر ارباب اقبال سنگ نهاده خاملان را لعل قبول کاملان میکند، شعر عنصری مدون است و عرصه فضایل برزینت شامیل او مزین و ما قطری چند از آن سحاب و سطری چند از آن کتاب بیاریم، در قصیده می گوید در صنت رزم جای سلطان بین الدولة و امین الملة قدس الله روحه،

منش عالی فردوس کردار * نه فرخار و همه پر نقش فرخار
هواش از طلعت ماهان پر از نور * زمینش از بوسه شاهان پر آثار
ز زر و سیم بر کردار پروین * نگر شمشیرها چون چرخ دوار
از معالقی کمرها هر دوالی * ز کوبه‌هاش چون تیغی گهر دار
گروه را کمر شمشیر زرین * درو یاقوت رمانی پدیدار
بخون دیده عشاق ماند * چکیده بر رخ زرین ز تیار
صف پیلانش اندر ساز زرین * چو بر کوهی شگفته زعفران زار
چو ماراندشان خرطوم از ایدون * بود زرین پشیزه بر تن مار
همچا میخ رنگان تیغ دندان * بصحرا کوه جمان باد رفتار
چه جایست این مگر میدان سلطان * خداوند جهان شاه جهاندار
هوراست،

دهان کشاد و میان بست و ایستاد فلك

بمدح و خدمت شاه سپهکش صندر

شاخه‌ها مورد بز رفته به بین و برگه‌اش
 بر شکسته جعد اندر جعد چون زلفین یار
 بوستان افروز تابان از میان بوستان
 همچو خون آلوده در هیجا سنان شهریار

باب نهم، در ذکر شعراء آل ناصر رحمهم الله،

ذکر شعراء آل ناصر از اوّل عهد یمن الدولة تا آخر عهد مسعود شهید
 ایراد خواهم کرد و ایشان سه پادشاه بودند در مدتّ چهل و هفت سال
 مطلع این دولت و مفتح این اقبال بامیر غادل ناصر الدین ابو المظفر
 سبکتگین افتاد و او پنج سال صاحب الجیش امیر رضی ابو القاسم نوح بن
 ۱۰ منصور بود و والی بلخ و طبرستان بود و کمال کنایت و شهامت او رونق
 ملک آل سامانرا که زایل شده بود بدان دولت باز آورد و طراوتی که
 بسبب هجوم ترکان و خروج بندگان دولت زایل شده بود بقرار اوّل باز
 رسانید و کارهای بانام کرد و وفات رضی و او هر دو در سنة سبع و
 ثمانین و ثلثمائة بود، پس سلطان ماضی یمن الدولة و امین الملة ابو القسم
 ۱۵ محمود انار الله برهانه و شکر فی الاسلام سعبه سی و دو سال بر سریر
 اقبال استقرار یافت دو سال نایب امیر خراسان ابو الحارث منصور بن
 نوح و سی سال باستقلال ملک راند و وفات او در ربیع الآخر سنة
 احدى و عشرين و اربعماية اتفاق افتاد و بعد از او امیر شهید ظهیر
 الدولة و مجیر الملة ابو سعد مسعود بن محمود رحمه الله که در عهد پدر
 ۲۰ والی عراق بود و ولی عهد ملک بتخت بنشست و ده سال سلطان آن زمان
 بود و او را حکمی نافذ و فرمانی جزم و عین الکمال جمال اقبال او را در
 یافت و چشم بد در صحراء دندانقان مرو ویرا دندان نمود در سنة احدى
 و ثلثین و اربعماية و بعد از او اغلب بلاد خراسان و ما وراء النهر بآل
 سلجوق افتاده بود و ذکر شعراء عهد ایشان در طبقه سیوم ایراد کرده‌اید
 ۲۵ آن شاء الله تعالی، اکنون بغرض شروع کنیم و افتتاح از عنصری کردن

در مدح امیر خراسان میگوید،

شعر

جانیست تیغ شاه که دید این چنین شگفت
جانی کرو بود تن و جان همه خراب
ارزان بجای گوهر در جریر او پدید
جانها دشمنانش چو ذره در آفتاب

قطعه

در صفت شراب میگوید،

نییزی که شناسی از آفتاب * چو با آفتابش کنی مقترن
چنان تابد از جام گوئی که هست * عقیق یمن در سُهیل یمن

(۲۹) معنوی بخاری،

۱۰ ابکار افکار او دل فریب و لطایف معانی او جان آویز، میگوید
بر خدای جهان توکل کن * دار خرسند دل روان خوشود
که از اینچت خدای قسمت کرد * فی تغافل زیان نه کوشش سود
قطعه

هرچه آن بر تن تو زهر بود * بر تن مردمان مدار تو نوش
۱۵ ندی داد داد کس مستان * انگین خر مباح و زهر فروش

(۲۰) خبازی نیشابوری،

خبازئی نیشابوری بفضل و هنر نان خبازی پخته و در فضل او بعبار
هنر سفته، میگوید

شعر

ی بینی آن دو زلف که بادش همی برد
۲۰ گویی که عاشق است که هیچش قرار نیست
یا نی که دست حاجب سالار لشکرست
از دور می نماید کامروز بار نیست

(۲۱) سپهری ما وراء النهری،

شعر

۲۴ سپهر اختر و صدف در بیان بوده است، در قصیده میگوید

ذکر شعراء این عصر که نام و نسبت و کنیه ممدوح ایشان معلوم نیست،

(۲۵) ترکی کثی ایلاقی

که شراب فضل را ساقی بود میگوید،

قطعه

امروز اگر مراد تو بر ناید * فردا رسی بدولت آبا بر

چندین هزار امید بنی آدم * طوقی شد بگردن فردا بر

شعر

و هموراست،

راد مردی و مرد دانی چیست * با هنرتر ز خلق گوم کیست

آنکه با دوستان بداند ساخت * و آنکه با دشمنان بداند زیست

(۲۶) بو المثل بخاری

۱۰ در سخن سازی بی مثل و در فنون هنر مثل بوده است در صفت پیری

قطعه

گفته است

بر افگند پیری ضیا بر سرت * بچشم بتان ظلمتست آن ضیا

نه بینی که باز سپیدی کنون * اگر کبک بگریزد از تو سزا

نه بینی سمن برگ نسرین شد * ز کافور پوشیده برگ گیا

(۲۷) ابو المؤید البلیخی،

۱۵

بناء معانی بدین مؤید مشید بود و باز و های معنی در دام بیان او

غزل

مقید در صفت انگشت معشوقه میگوید،

انگشت را ز خون دل من زند خضاب

کفی کرو بلاء تن و جان هر کس است

عُنَّاب و سیم اگر نبودمان روا بود

عُنَّاب بر سبیکه سیمین او بس است

۲۰

(۲۸) ابو المؤید رونقی بخاری،

۲۲ روز بازار هنر او با رونق و گلستان شعر او رشک بستان خورنق بود،

بدور باد همه روے آبگیر نگر
 پشیزه ساخته بر شکل پشت ماهی شیم
 و هم اوراست در صفت شراب و قدح،
 آتش بدیدی اے عجب و آب ممتاز
 اینک نگاه کن تو بدان جام و آن شراب
 جام سپید و لعل می صاف اندرو
 گوئی که آتشی است بر آمیخته باب

شعر

رباعی

آن می بدست آن بت سمین من نگر * گوئی که آفتاب نیبوست با قمر
 ۱۰ و آن ساغری که سایه بیفکند می برو * برگ گل سپیدست گوئی بلاله بر
 و هم درین معنی گوید،
 رباعی

بر روی او شعاع می از رطل بر فتاد
 روی لطیف و نازکش از نازکی بخت
 می چون میان سمین دندان او رسید
 گوئی کران ماه پیروین درون نشست

۱۵

هم اوراست،
 شاخ بید سبز گشته روز باد * چون یکی مست نوان سر نگون
 لاله برگ لعل بنگر بامداد * چون سر شمشیر آلوده بخون

شعر

قطعه

غره مشو بدانک جهان عزیز کرد
 ای بس عزیز را که جهان کرد زود خوار
 ماراست این جهان و جهانجوی مارگیر
 وز مارگیر مار بر آرد شی دمار

۲۰

۲۲

و از اشعار فارسی او این چند بیت آورده شد،
 شب گیر صبح را ز سر گیر * بر بانگ خروس و ناله زیر
 خورشید که بر زند سر از کوه * آن به که خورد ز جام تشویر
 از جام بجامه در شبانگاه * وز جامه بجام روز بشب گیر
 شیرست غذای کودک خُرد * شیر است غذای مردم پیر

(۲۴) ابو منصور عماره بن محمد المروزی،

عماره که در عمارت بناء ثنا مهندسی استاد بود و شعر او از متانت رفیع
 ایوان محکم بنیاد در دولت اهل سامان چشم بخت برو ناظر و در عهد
 آل ناصر ریاض قبول او ناضر و شعراء عصر آخر او را مقتدای خود
 دانسته و شعر او را بحدوث صفت کرده چنانکه شاه بوعلی رجائی گوید، مصراع
 ۱۰ من خود ترا بشعر گرفتم عماره،

و در مرثیت امیر ابو ابراهیم المنقص میگوید،

از خون او چو روی زمین لعل فام شد
 روی و فاسیه شد و چهر امید زرد
 تیغش بخواست خورد هی خون مرگرا
 مرگ از نهیب خویش مر آن شاهرا بخورد

وله در مدح سلطان محمود بین الدولة،

از کف شاه نور بود بر جبین خور * جودش مرا سهیل نمودست بر جبین
 گر بر کران دجله کسی نام او برد * آب انگین ناب شود گل گل انگین

در صفت بهار می گوید،

جهان ز برف اگر چند گاه سیمین بود
 زمرد آمد و بگرفت جای توده سیم
 بهار خانه کشمیریان بوقت بهار
 بباغ کرد همه نقش خویشان تسلیم

بدان منگر که می منع است میخور * لَوْ قَتِ الْوَرْدِ شَرِبُ الْخَمْرِ جَابِزِ
نگاری باید اکنون خلتی زاد * برخساره بت چین را مجاهر
بمیدان نشاط اندر خرامد * نیشته بر قدح هَلْ مِنْ مُبَارِزِ
بیاد سید حرّانِ عالم * أَبُو بَحْمَى الَّذِي يُحْيِي بِهِ الْعِزَّ
مگرد ای چرخ گردان جز به نیکی * برین رستم دلِ حاتم جوایز
و این دو بیت در وعظ گفته است، بیت

چه پوشی جوشن غفلت که روزی * تو باشی تیر محنت را نشانه
امل با عمرت اندر نه بمعیار * نگه کن تا کجا گردد زبانه

(۲۲) ابو المظفر نصر بن محمد الاستغنائی النیشاپوری،

۱۰ از معارف و فضلاء نیشاپور بفضل و دانش مذکور و در میان طبقات
شعراء آن عصر مشهور و از گفته هاء او دو بیت، بیش استماع نیفتاده
بود آورده شد، رباعی

بماه ماندی اگر نیستیش زلف سیاه
بزهره ماندی اگر نیستیش مشکین خال
رخانش را بیقین گفته‌ی که خورشید است
اگر نبودی خورشید را کسوف و زوال

۱۵

(۲۳) ابو عبد الله محمد بن عبد الله الجنیدی،

از افاضل ادبا و امثال فضلا بوده است و در نازی و پارسی اورا قدرتی
تمام و بر نظم و نثر اورا مهارتی شامل و ابو منصور ثعالی در یتیمه الدهر
۲۰ ذکر او آورده است و در میان شعراء صاحب عبّاد معدود کرده و در
داریات صاحب [در] این قصیده نازی که این دو بیت برهان جودت
آنست ذکر او رفته است، میگوید شعر

يَا دَارَ سَعْدٍ قَدْ عَلَتْ شُرَفَانَهَا * نَبِئْتُ أَنْ سُمِّيَتْ قَبِيلَةَ النَّاسِ
لِوُرُودِ وَفْدٍ أَوْ لِدَفْعِ مُلْكَةٍ * أَوْ بَدَلِ مَالٍ أَوْ إِدَارَةِ كَأْسِ

۲۴

(۲۰) ابو عبد الله محمد بن صالح الولولاجی،

در شعر نفس اورا ذوق آب زلال و دم اورا اثر سحر حلال در عهد
سلطان یمن الدولة محمود جملگی فضلا خواستند که دو بیت فارسی اورا
بتازی ترجمه کنند، کس را میسر نشد تا آنگاه که خواجه ابو القاسم پسر
وزیر ابو العباس اسفرابی آنرا بتازی ترجمه کرد چنانکه همه فضلا به
پسندیدند و آن دو بیت محمد صالح اینست

شعر

سیم دندانك و بس دانتك و خندانك و شوخ
كه جهان آنك بر ما لب او زندان کرد
لب او بینی و گوئی كه كسی زیر عقیق
با میان دو گل اندر شكري پنهان کرد

۱۰

و ترجمه خواجه ابو القاسم اینست که میگوید،

فِضِي تَغْرِ لَيْبَ صَاحِكْ عَرَمَ * مِنْ عِشْقِي مَيْسِيهِ أَصْبَحْتُ مَسْجُونًا
بِسُكْرِ قَدْ رَأَيْتُ الْيَوْمَ مَيْسِيَهُ * تَحْتَ الْعَقِيقِ بِذَلِكَ الْوَرْدِ مَكُونًا
هم اوراست

۱۵

جعد بر سیمین پیشانیش گوئی که مگر
لشکر زنگ هی غارت بغداد کند
و آن سیه زلف بر آن عارض گوئی که هی
به پر زاغ کسی آتش را باد کند

(۲۱) ابو محمد البديع بن محمد بن محمود البلخی،

۲۰ شعر بديع مصنوع و رفيع است و در زمرة ارباب هنر و طبقات شعرا از
امثال اعيان است و در مدح امير ابو يحيى طاهر بن الفضل الصغاني
قصيده گفته كه اين ابيات از آنجاست،

شعر

هوا روی زمین را شد مطر ز * بصافی آب دریای بقرمز
نفیر ابر قزویدی بر آمد * ز بانگ مرغ بانگ رود عاجز

۲۴

(۱۹) ابو شکور،

او ثمر شکر و آفرین باری آورد و آفرین نامه یکی از ثمرات شجره شکر
 بو شکور است کتابی مقبول و عبارتی معمول در سنه ست و ثلثین و
 ثلثمائة تمام کرده است آنرا و در معنی شراب و تشبیه صفای آن و لطف
 جام غم انجام این دو بیت پرداخته است و او را در دو حالت مختلف
 بهلال و بدر تشبیه کرده میگوید،

شعر

ساقیا مر مرا از آن می ده * که غم من بدو گسارده شد
 از قنینه برفت چون مه نو * در پیاله مه چهارده شد
 و هم اوراست در تشبیه شراب میگوید،

۱۰. بیار از آنچه بکردار دیک بود نخست * روان روشن بسند بقهر ازو رزبان
 از آنچه قطره او گر فرو چکد بزمین * ضریر گوید چشم منست و مرده روان
 و هم اوراست،

از دور بدیدار تو اندر نگرستم
 مجروح شد آن چهره پر حُسن و ملاححت
 وز غمزه تو خسته شد آزرده دل من
 ۱۵ وین حُکم قضائست جراححت بجراححت

و این معنی را عمید ابو الفتح علی محمد البُسنی الکاتب بتازی ترجمه کرده، شعر
 رَمَيْتُكَ عَنْ حُكْمِ الْقَضَاءِ بِنَظَرَةٍ * وَ مَا لِي عَنْ حُكْمِ الْفِصَاصِ مَنَاصُ
 فَلَمَّا جَرَحْتُ أَخَذَ مِنْكُمْ بِهَقْلَتِي * جَرَحْتَ فَوَادِي وَ أَنْجَرُوحُ فِصَاصُ
 ۲۰ و این رباعی هم اوراست،

ای گشته من از غم فراوان تو پست
 شد قامت من ز درد هجران تو شست
 ای شسته من از فریب و دستان تو دست
 خود هیچ کسی بسیرت و سان تو هست

الف بقامت و میمش دهان و نونش زلف
 بنفشه جعد و برخ لاله و زنج نسرین
 بزلفش اندر مشک و بمشکش اندر خم
 بپیشش اندر تاب و بتابش اندر چین
 میان حلقه زلفش معلق است دلم
 مثال آنکه میان فلک هوا و زمین
 ز باده لب او تلخی است عهده من
 روا بود که بود تلخ می به از شیرین
 خرد ستد ز من او چون شه از معاند جان
 دلم کشد ز من او چون شه از تف می کین

(۱۸) ابو طاهر الطیب بن محمد الخسروانی،

خسروانی نوای ثنای او راه انقطاع اسم زدی و مخدرات پرده خاطر او دل
 مخالف و موافق ربودی، از امثال شعرای آل سامان بوده در دولت ایشان
 با عیشی تن آسان، در قصیده میگوید در آخر عمر و شدت مرض، شعر

چهار گونه کس از من بعجز بنشستند
 کزان چهار بن ذره شفا نرسید
 طیب و زاهد و اخترشناس و افسونگر
 بدارو و بدعا و بطالع و تعویذ
 و در معنی قناعت و رفض آرز گفته است و بالماس بیان گوهر موعظ
 شعر

۲۰ سفته،

تا باز کردم از دل زنگار آرز و طبع
 زی هر دری که روی نیم در فراز نیست
 جاهست و قدر و منفعت آنرا که طبع نیست
 عزت و صدر و مرتبه آنرا که آرز نیست

هبتی دارد او که پنداری * آسمان زیر و هبتش زیرست
 او قضا گشت و دشمنانش حذر * در قضا مرگرا ره حذرست
 ورفلک بسپرد شکفت مدار * قدم هبتش فلک سپرست
 کوه با حلر او یک نسبت * مرگ با باس او ز یک گهرست
 مکرماش بنوع ماند راست * نوع باقی و شخص برگذرست
 و هم اوراست،

اے بسا خسته کرفلک بینم * بی سلاحی همیشه افگارست
 وی بسا بسته کزنوایب چرخ * بند پنهان و او گرفتارست
 وی بسا کشتگان که گردون راست * ندود خون و کشته بسیارست
 ۱۰ و اورا قصیده ایست در اعتقاد انقیاد و تقریر اعتقاد خود و بیان معتقد
 سنت و جماعت کرده است و فواید بسیار را متصن است، میگوید،
 شعر

مر خلاوندرا بعقل شناس * که بتوحید عقل نایبناست
 آفریننده را نیابد وهر * گر بوم اندر آورش خطاست
 ۱۰ و هم ما یار جوهر و عرض است * وین دو بر کردگار نا زیباست
 کیف گفتن خطاست ایزدرا * کیف چون باشدش که بی اکفاست
 نیست مانند او مپرس که چیست * نا مکان گیرا مگو که کجاست
 و این قصیده درازست برین چند بیت اختصار افتاد،

(۱۷) ابو الفاسم زیاد بن محمد القمری الجرجانی،

۲۰ قمری قمر آسمان فصاحت و عرعر بستان کیاست بوده است، سخن او
 بغایت عالی و جلوه گر مفاخر شمس المعالی و در قصیده در مدح او می
 نویسد،
 شعر

بی که سجد برد پیش روی او بت چین
 خیال او بود اندر بهشت حور العین

از آن خورشید زرین شد که بر ملکش گذر دارد
ستاره زان هی لرزد که از تیغش حذر دارد
و هم اوراست،

درم گر جود او دانسته بودی * ز کانش نامدی بیرون ز پیمان
بدین معنی پشیمانست دینار * نه بینی زرد رویش چون پشیمان

(۱۶) ابو بکر محمد بن علی الخسروی السرخسی الحکیم

خسروی خسرو مالک سخن بود نظم همگان میان بد و نیک بقسبت است
و نظم او سراسر حکمت، در عرصه علاء امیر شمس المعالی کارها داشته و
در خدمت صاحب الکفاة روز بازارها دید و آن یگانه چنانکه در طبقات
۱۰ شعراء عجم مشهور است در ورقات فضلاء عرب مذکور است او گفته است،

شعر
تَجَبُّتٌ مِنْ رَبِّي وَ رَبِّي حَكِيمٌ * أَنْ أَحْرَمَ الْعَاقِلَ فَضْلَ الْعَلِيمِ
مَا ظَلَمَ الْبَارِي وَ لِكُنْهٖ * أَرَادَ أَنْ يُظْهِرَ عَجْزَ الْحَكِيمِ
و در قصید میگوید در مدیح شمس المعالی ابو الحسن قابوس بن وشمگیر
۱۰ بن زیار رحمه الله تعالی، شعر

حلقه زلفت همه قصید عینی * حلقه جعدت همه قصید دالی
چشم سیاهت باسپرغی ماند * زر بیانه همه کرانش لالی
نیست بخوبی ترا نظیر و کسی نیز * نیست بچیزی نظیر شمس معالی
در مدح کافی الکفاة ابو القاسم اسمعیل عبّاد رحمه الله میگوید قصید
۲۰ زلفین تو گوئی که شعر نغزیست * انور شده معنیش يك بدیگر
زیر لبست اندر مسج پنهان * زیر مژه اندر نکیر و منکر
کس نیست در جمالت همتا * چون صاحب را در کمال هم سر
در مدیح امیر ناصر الدولة ابو الحسن محمد بن ابراهیم بن سحجور رحمه
الله تعالی گفته است، شعر

مه گردون مگر بیمار گشتست * بنالید و نش بگرفت نقصان
سپر کردار سیمین بود و اکنون * بر آمد بر فلک چون نوک چوگان
تو گفתי خنگ صاحب ناخن کرد * فکند این نعل زرین در بیابان
و هم اوراست،

۵ جهان داد کافی الکفاة آنکه ملک * سپارد بتدبیر و سعیش زمار
نه بی امن او عدل بیند جهان * نه بی رای او ملک دارد نظام
سخارا بدو کرد مولی عزیز * جهان را بدو داد ایزد قوام
و هم اوراست،

۱۰ يك موی بدزدیدم از دو زلفت * چون زلف زدی ای صنم بشانه
چونانش بسختی همی کشیدم * چون مور که گندم کشد بخانه
با موی بخانه شدم پدر گفت * منصور کدامست ازین دوگانه
و صاحب عبّاد پیوسته مطالعه اشعار او کردی و در آن وقت که استاد
بدیع الزمان هدائی بخدمت او پیوست دوازده ساله بود و شعر تازی
سخت خوب میگفت و طبعی فیاض داشت چون بخدمت صاحب در آمد
۱۵ صاحب او را گفت شعری بگوی، گفت امتحان فرمای و این سه بیت
منطقی بخواند و گفت این را بتازی ترجمه کن، گفت بفرمای که بکدام
قافیه، گفت طا گفت بحر تعین کن گفت اسرع یا بدیع فی البحر السریع،
بی نامّل گفت، شعر

۲۰ سَرَفْتُ مِنْ طَرْنِهِ شَعْرَةً * حِينَ غَدَا يَهْشُطُهَا بِالْمَسَاطِ
ثُمَّ تَدَخَّلْتُ بِهَا مُثْقَلًا * تَدَخَّلَ النَّهْلُ بِحَبِّ الْخَنَاطِ
قَالَ أَبِي مَنْ وَلَدِي مِنْكُمْ * كَلَّا كَمَا يَدْخُلُ سَمَّ الْخَنَاطِ

هم اوراست درین معنی شعر کرده است،

که بر سیم سکه چرا کرده اند * بدانستی من همی آن زمان
درم زان کف او بنزع اندرست * شهادت نهندش همی در دهان

۲۵ و هم اوراست

(۱۴) ابو عبد الله محمد بن الحسن المعروف بالبجلي،

معروفی معروف بوده است بساحری در شاعری و بمقتدائی در سخن سرائی،
شعرش چون مشاهدهٔ دوستان در صحن بوستان یا مکاشفهٔ معشوقان پری
زاده با عاشقان دل داده، در قصیده میگوید در مدح امیر رشید عبد
الملك بن نوح بن نصر رحمه الله
ای آنکه مر عدورا صبری و حنظلی * وی آنکه مر ولی را شهدی و شکری
آنجا که پیش بینی باید موفقی * و آنجا که پیش دستی باید مظفّری
و هم اوراست،

دوست با قامت چون سرو بن بر بگذشت
نازه گشتم چو گل و نازه شد آن مهر قدیم
و آن دو زلفین بر آن عارض او گوئی راست
بر گل خیرست از غالیه سر تا سر سیم
گشت بر کشت سیه جعد چو عین اندر عین
گشت بر تاب سیه زلف چو جیم اندر جیم
مردمان گویند کین عشق سلیم است آری
بزیان عرب مار گزیده است سلیم
من همی خندم بجائی که حدیث نو کند
و اندرون دل دردی که نه الله علیم

(۱۵) منصور بن علی المنطقی الرازی تعرف بمورد،

۲۰ منطقی در منطق عجیب العجوبهٔ عصر و نادرهٔ دهر خویش بوده است، صیت
هنرش بعام و خاص رسیده و در حضرت صاحب کافی الکفاة رحمه الله
اختصاص تمام یافته با طبعی چون آفتاب و خاطری صافی چون آب، در
قصیده میگوید در مدح صاحب جلیل ابو القاسم اسمعیل بن عباد بن
شعر ۲۴ عباس رحمه الله

(۱۴) ابو الحسن علی بن محمد الغزالی اللوکر،

لوکری از فحول فضلا بوده است و از مقبولان شعراء و شعرا را طعم
 شهد و طیب مشك و طراوت گل و لطافت نسیم قصید میگوید در مدیج
 امیر رضی ابو القاسم نوح بن منصور بن نوح رحمهم الله، شعر
 نگار من آن گُرد گوهر پسر * که زین است و حُسن از قدم تا بسر
 ز عنبر زره دارد او بر سمن * ز سنبل گره دارد او بر قهر
 چو بر داشت جوزا کمر که نکر * بجست و بیست از فلاخن کمر
 برون برد از چشم سودای خواب * در آورد در دل هواے سفر
 بره کرد عزم آن بت خوش خرام * گره کرد بند سر آن خوش پسر
 ۱۰ بتایید سخت و به پیچید سُسْت * بگرد کهرگاه دستار سر
 شتابان پیامد سوه کوهسار * باهستگی کرد هر سو نظر
 بر آورد از آن وهم پیکر میان * یکی زرد گویای نا جانور
 نه بلبل ز بلبل بدستان فزون * نه طوطی ز طوطی سخن گوی تر
 چو دوشیزگان زیر پرده نهان * چو دوشیز سفته همه روی و بر
 ۱۵ بریده سر و پای او بی گه * ز مالیدنش شادمانه پسر
 ز بسد بزرزینه فی در دمید * بارسال فی داد دمرا گذر
 برخ برزد آن [زلف] عنبر فراش * بنی بر زد انگشت وقت سحر
 هو گفت در فی کاه لوکری * غم خدمت شاه خوردی مخور
 در مدیج وزیر ابو الحسن عید الله بن احمد العُتبی گوید در قصید،

عید الله بن احمد وزیر شاه سامانی ۲۰

هی تابد شعاع داد از آن پر نور پیشانی
 بصورت آدمی آمد بمعنی نور سبحانی
 خدایا چشم بد خواهم کر آن صورت بگردانی
 بخارا خوشتر از لوکر خداوندای دانی
 و لیکن گُرد نشکیمید از دوغ ییابانی

بجامه بر به نیشتم بچار می خوردم
 بچار ناله می داغ دوست مالا مال
 هزار دستان آواز داد گفت چه بود
 مرا ز شاخ فگندی بناله بیش مثال
 ° و درینجا میگوید،

خدا یگانا فرخنده مهرگان آمد
 ز باغ گشت بغویل آفتاب احوال
 کجاست آنکه پدرش آهست و مادر سنگ
 عدوی عود و عیبر و جزای کفر و ضلال
 ۱۰ سرای پرده صحبت کشیده سب و ترنج
 بطبل رحلت بر زد گل و بنفشه دوال
 بگوی تا بفروزند و بر فرازانند
 بدو بسوزان دی را صحیفه اعمال
 بطبع چون جگر عاشقان طپیده و گرم
 ۱۵ برنگ چون عَلمِ کاویان خجسته بفال
 هم اوراست در صفت اسپ،

چگونه اسپ کش ماه نو بزید نعل
 فلك نه بس بودش زین کارزار از عار
 دو گوش را بنهد چون دو برگ وَرْد چنانك
 ۲۰ زیات برون کند و زینهار خواهد مار
 بگاه رفتن همچون چهار کوكب سعد
 دومی بر آید و دومی فرو شود هوار
 هم اوراست،

نیکو گل دو رنگ را نگه کن * دُرست بزیر عقیق ساده
 ۲۵ یا عاشق و معشوق روز خلوت * رخساره بر خساره بر نهاده

لشکر برفت و آن بت لشکر شکن برفت
هرگر مباد کس که دهد دل بلشکری

و هم اوراست،

من اینجا دیر ماندم خوار گشتم * عزیز از ماندنِ دایم شود خوار
چو آب اندر شمر بسیار ماند * زهومت گیرد از آرام بسیار
و هم او گفته است،

ز آن تلخ می گزین که گرداند * نیروش روانِ تلخ را شیرین
وز طلعت او هوا چنان پر رنگ * کر خون نذرو سینه شاهین

و هم او در تشبیه شراب گفته،

ز آن مرکب که کالبد از نور * لیکن اورا روان و جان از نار
ز آن ستاره که مغربش دهنت * مشرق اورا همیشه بر رخسار

و هم او گفته است،

نگه کن آب و بچ در آبگینه * فروزان هر سه همچون شمع روشن
گدازید دوتا يك تا فسرده * يك لون این سه گوهر بین ملون

و هم اوراست،

بریر دیه سبز اندر آنک * ترنج سبز و زرد از بار بنگر
یکی چون حقه زر از حقیقت * یکی چون بیضه بینی ز عنبر

(۱۲) ابو الحسن علی محمد الترمذی المعروف بمخیک،

مخیک از ساحران شاعران بود شعری غریب و الفاظی خوب و معانی
بکر و عبارتی بلیغ و استعاراتی نادر و از ملازمان جناب احسان امراء
جفانیان رحمهم الله بود و در قصیده میگوید در مدح امیر فاضل مفصل
ابو المظفر طاهر بن الفضل بن محمد بن محمد المظفر سقی الله ثراه، شعر

ما ز دیدم گرفت آفتاب خواب زوال

کجا بر آید خیل ستارگان خیال

و در مدح امیر سعید سدید بو صالح منصور نصر احمد السامانی گفت،

شعر

ملك آن یادگار آل دارا * ملك آن قطب دور آل سامان
اگر بیند بگاه کینش ابلیس * ز بیم نیخ او بپذیرد ایمان
پای لشکرش ناهید و هرمز * به پیش لشکرش مریخ و کیوان
در مدح امیر رضی ابو القاسم نوح منصور نوح نصر رضی گوید در قصیده،

شعر

چرخ گردان نهاده دارد گوش * تا ملك مر ورا چه فرماید
زحل از هیبتش نمیداند * که فلک را چه گونه پیماید
۱۰ و هم اوراست

کاشکی اندر جهان شب نیستی * تا مرا هجران آن لب نیستی
زخم عقرب نیستی بر جان من * گر ورا زلف معقرب نیستی
ور نبودی کوکبش در زیر لب * مونسم تا روز کوکب نیستی
ور مرگب نیستی از نیکوئی * جانم از عشقش مرگب نیستی
۱۵ و مرا بی یار باید زیستن * زندگانی کاش یا رب نیستی
و هم اوراست

ای ابر بهمنی نه بچشم من اندرے
دم زن زمانکی و بر آسای کم گرے
این روز و شب گریستن زار بهر چیست
فی چون منی غریب و غم عشقی بر سرے
۲۰ دردا جدا بماندم و در غم ز عشق بار
من زین تونگرم که مباد این تونگرے
یاری گریدم از همه خلقان پری تژاد
ز آن شد ز پیش چشم من امروز چون پری
۲۴

ندیدم از پس دین هیچ بهتر از هستی
چنان که نیست پس از کافری بتر ز نیاز

(۱۰) ابو اسحق ابرهیم بن محمد البخاری المجویباری

جویباری پیوسته رضاجوی باری بود زرگری استاد و شاعری کامل و این
ه غزل که از کعب الغزال شیرین تر است از گفتهای او شنیده آمد، شعر

بابر پنهان کرد آفتاب تابان را

بسبزه بنهفت آن لاله برگ خندان را

بسوی هر دو موش برد و شاخ ریحان بود

بشاخ مور ولی پوست شاخ ریحان را

بنی که خسته دلان را ببوسه درمان است

۱۰

دریغ دارد ازین درد دیده درمان را

بابر نیسان مانم کنون من از غم او

سزد که صنعت خویش ابر نیسان را

بیک گذر که سحرگاه بر گلستان کرد

بهشت کرد سراسر همه گلستان را

۱۵

(۱۱) الاستاد ابو منصور محمد بن احمد الدقیقی الطوسی،

شعر دقیقی از کار دَقّ و نارِ دِقّ دقیق تر است و او را بسبب دَقّت

معانی و رَقّت الفاظ دقیقی گفتندی و در خدمت امراء چغانیان بودی و

ذکر ایشان ایراد کرده آمده است و قصیده میگوید در مدح امیر ابو سعید

۲۰ محمد مظفر محتاج چغانی و در اثناء آن این ابیات درج میکند، شعر

ای کرده چرخ تیغ ترا پاسبان ملک

وی کرده جود کف ترا پاسبان خویش

تقدیر گوشِ امر تو دارد ز آسمان

دینار قصدِ کف تو دارد ز کان خویش

۲۴

گر چراغی ز پیش ما برداشت * باز شعی بجای او بنهاد
ور زحل نحس خویش پیدا کرد * مشتری نیز داد خویش بداد

(۹) الشیخ ابو زراعه المعمری الجرجانی

ابو زراعه که مزارع او نیک بود و معمری معمار دیار فطنت و معیار دینار
صنعت بود، امیر خراسان او را گفت شعر چون رودگی گوئی، او گفت
حَسَنَ نظم من از آن بیش است اما احسان و بخشش تو درمی باید که
شاعر مرضی همکنان آنگاه گردد که نظر رضای مخدوم بوی متصل شود،
پس این سه بیت در آن معنی نظم داد،

اگر بدولت با رودگی نی مانم * عجب مکن سخن از رودگی نه کم دانم
اگر بکورئ چشم او بیافت گیتی را * ز بهر گیتی من کور بود نتوانم
هزاریک زان کویافت از عطاء ملوک * بن دهی سخن آید هزار چندانم
و هم اوراست،

آنجا که درم باید دینار بر اندازم
و آنجا که سخن باید چون موم کم آهن
چون باد هی گردد با باد هی گردم
که با قدح و بربط که با زره و جوشن

۱۵

و هم اوراست،

هر آن کسی که نباشد ز اخترش اقبال
بود همه هنر او بخلق نا مقبول
شجاعتش همه دیوانگی فصاحت حشو
سخا گراف و کریمی فساد و فضل فضول

۲۰

و هم اوراست،

جهان شناخته گشتم بروزگار دراز
نیاز و ناز بدیدم درین نشیب و فراز

۲۴

شعر لغز

آن چیست بر آن طبق هی نابد * چون ملحمر زیر شعر عنابی
ساقش بمثل چو ساعد حورا * پایش بمثل چو پای مرغابی
و در قصید میگوید شعر

شاه زی با سیاه چشمان شاد * که جهان نیست جز فسانه و باد
ز آمده شادمان نباید بود * وز گذشته نکرد باید یاد
من و آن جعد موی غالیه بوی * من و آن ماه روی حور نژاد
نیکیخت آن کسی که داد و بخورد * شور بخت آنکه او نخورد و نداد
باد و ابرست این جهان افسوس * باده پیش آر هرچه بادا باد
وله، شعر

زمانه پندی آزاد وار داد مرا
زمانه را چو نگو بنگری هم پند است
بروز نیک کسان گفت تا تو غم نخوری
بسا کسا که بروز تو آرزومند است
وله، شعر

روی بحراب نهادن چه سود * دل بخارا و بتان طراز
ایزد ما وسوسه عاشقی * از تو پذیرد نپذیرد نماز

(۸) الشیخ ابو العباس الفضل بن عباس الرّیّعی،

فضل رّیّعی از امائل و اعیان و فضلاء این عهد بوده است و شعرا و
۲ در غایت دقت و نهایت رقت و در مرثیت نصر بن احمد و تمهیت نوح
بن منصور میگوید، شعر

پادشاهی گذشت خوب نژاد * پادشاهی نشست فروخ زاد
ز آن گذشته زمانیان غمگین * زین نشسته جهانیان دل شاد
بنگر اکنون بچشم عقل و بگو * هرچه بر ما ز ایزد آمد داد ۲۴

و در مرثیت ابو الحسن مرادی شاعر بخارا گفت و درین دو بیت از
حکمت اثری است و از لطف طبع نشانی،
مُرد مرادی نه همانا که مُرد * مرگ چنان خواجه نه کاریست خُرد
جان گرای بپدر باز داد * کالبد نیره بهادر سپُرد
و هم اوراست،
نظم

زلف ترا جیم که کرد آنک او * خال ترا نقطه آن جیم کرد
و آن دهن تنگ تو گوئی کسی * دانککی نار بدو نیم کرد

بجواب اندرون شود خورشید * گر تو بر داری از دو لاله حجب
۱۰ و آن زنخدان بسیب ماند راست * اگر از مشک خال دارد سبب
وله در صفت شراب،
نظم

ز آن می که گر سرشکی اندر چکد بنیل
صد سال مست باشد از بوی او نهنگ
آهو بدشت اگر بخورد قطره ازو
غرنه شیر گردد و نندیشد از پلنگ

۱۵

وله، نظم
رودگی چنگ بر گرفت و نواخت * باده انداز کو سرود انداخت
و آن عقیقی می که هر که بدید * از عقیق گداخته نشناخت
هر دو يك گوهرند ليک بطبع * این بیفسرد و آن دگر بگداخت
۲۰ نا بسوده دو دست رنگین کرد * نا چشیدن بتارک اندر تاخت
وله در صفت قلم،
شعر

لنگ دونه است گوش فی و سخن یاب
گنگ فصیحست چشم فی و جهان بین
تیزی شمشیر دارد و روشِ مار
کالبد عاشقان و گونه غمگین

۲۵

احمد السامانی که امیر خراسان بود اورا بقربت حضرت خود مخصوص گردانید و کارش بالا گرفت و ثروت و نعمت او بحد کمال رسید چنانکه گویند اورا دویست غلام بود و چهار صد شتر در زیر بُنه او میرفت و بعد از وی هیچ شاعر را این مکتب نبوده است و این اقبال روی نداده و چنین گویند و العُهدَةُ علی الزَّوای که اشعار او صد دفتر بر آمده است و قلاید قصاید او مشحون است بفراید فواید و مصداق آن سخن استاد رشیدی گفته است،

گر سری یابد بعالم کس بنیکو شاعری
رودگی را بر سران شاعران زبید سری
شعر اورا من شمردم سیزده ره صد هزار
هم فزون آید اگر چونان که باید بشری
و یکی از جُهال در نظم او طعنی کرد و عرایس نفایس و طوایف لطایف
اورا تزیینی نمود نظای عروزی این بیت در حق او انشا کرد شعر
ای آنکه طعن کردی در شعر رودگی
این طعن کردن تو ز جهل و ز کودکیست
کآن کس که شعر داند داند که در جهان
صاحب قران شاعری استاد رودکیست

و اگرچه شعر او از حدّ و عدّ متجاوزست اما آنچه این مجموع آنرا احمال
کند ثبت افتاد، در مدح نصر بن احمد میگوید در اثناء قصیده، شعر
۲۰ حاتم طایی تویی اندر سخا * رستم دستان تویی اندر نبرد
نی که حاتم نیست با جود تو راد * نی که رستم نیست در جنگ تو مرد
و در مدح وزیر ابو الطیب الطاهر مصعبی گفته است در قصیده، شعر
ما جود او نازه دارد همی * مگر جودش ابرست و من کشت زار
۲۴ مگر یکسو افکن که خود همچنین * بیندیش و دید و خرد بر گمار

(۷) الاستاد ابو عبد الله جعفر محمد الرودکی السمرقندی،

رودگی از نوادر فلکی بوده است و در زمره انام از عجایب ایام، آنکه بود
اما خاطرش غیرت خورشید و مه بود، بصر نداشت اما بصیرت داشت،
مکفوفی بود اسرار لطایف بر وی مکشوف محبوبی بود از غایت لطف طبع
محبوب، چشم ظاهر بسته داشت اما چشمه باطن کشاده و شهید بلخی در
مدح او گفته است،
نظم

بسخن ماند شعر شعرا * رودگی را سخنش نلویناست
شاعران را خه و أَحْسَنَت مدح * رودگی را خه و أَحْسَنَت هجاست
و او را سلطان شعرا گفتندی و معروفی بلخی در مدح او گفته است، بیت
از رودگی شنیدم سلطان شاعران
۱۰ کاندر جهان بکس مَکِرُو جز بفاطی

و دقیقی هم مدح او گفته است،
نظم

کرا رودگی گفته باشد مدح * امام فنون سخن بود ور
دقیقی مدح آورد نزد او * چو خرما بود برده سوی هجر
۱۰ و عنصری در مدح او گفته است،
نظم

غزل رودگی وار نیکو بود * غزلها من رودگی وار نیست
اگرچه بکوشم بباریک وهر * بدین پرده اندر مرا بار نیست
و مولد او رودک سمرقند بود و از مادر نابینا آمده اما چنان ذکی و تیز
فهم بود که در هشت سالگی قرآن تمامت حفظ کرد و قرائت بیاموخت
۲۰ و شعر گفتن گرفت و معانی دقیق می گفت چنانکه خلق بران اقبال
نمودند و رغبت او زیادت شد و او را آفریدگار تعالی آوازی خوش و
صوتی دلکش داده بود و بسبب آواز در مطربی افتاده بود و از ابو
العَبَّاس بختیار که در آن صنعت صاحب اختیار بود بربط بیاموخت و در
۲۴ آن ماهر شد و آوازه او باطراف و اکثاف عالم برسد و امیر نصر بن

يَا مَنْ رَأَى حَرَجًا عَلَيْهِ رَعَاتِي * لَمَّا اسْتَبَانَ لَهُ عَظِيمُ كِنَاتِي
أَيَقْنَتْ أَلِي كَذِبٌ فِي مَدْحِكُمْ * فَلَذَاكَ لَمْ يُعْجِبْكَ حُسْنُ رَوَاتِي
وَبُسْلِيَانِي أَنِّي لَا أَلْتَفِي * إِلَّا أَلَذِي يَشْكُوكَ مَثَلُ شِكَايَتِي

(۵) ابو عبد الله محمد بن موسى الفرالاوی،

۵. فرالاوی از شعرای معروف بوده است و بحسن نظم موصوف و او با شهید در يك قرن بوده اند و در يك مرتبه و رودگی هر دورا در يك سلك کشیده است و ذکر هر دو اینجا آورده چنانکه میگوید، بیت

شاعر شهید و شهره فرالاوی * وین دیگران بجمله همه راوی
ذکر ایشان در طبقات شعرا بسیارست اما نظم ایشان بسبب تقادم زمان
۱۰ چون کبریت احمر و یاقوت اصفر کم یابست، این دو بیت از شعر
فرالاوی بر خاطر بود تحریر افتاد، نظم

چه شغل باشد واجبتر از زیارت آنک
اگرچه نیک بکوشم بواجبش نرسم
همی شفیع نیابم ازو بعدر گناه
کریم طبعی او نزد او شفیع بسم

۱۵

(۶) ابو شعیب صالح بن محمد الهروی

شعر ابو شعیب لطیف و بی بدل بود و ذات او نادره عالم غیب، در حق ترسانچه میگوید، غزل

دوزخی کیشی بهشتی روی و قد * آهو چشمی حلقه زلفی لاله خد
۲۰ لب چنان کر خامه نقاش چین * بر چکد از سیم بر شنگرف مد
گر ببخشد حسن خود بر زنگیان * ترک را بی شک ز زنگ آید حسد
بیئی آن نازک ابریشمین * بسته بر ناری ز ابریشم عقد
۲۲ از فروسو گنج و از برسو بهشت * سوزنی سیهین میان هر دو خد

وله،

دانشا چون دریغم آبی از آنک * بی بهائی و لیکن از تو بهاست
 بیتو از خواسته مبادم گنج * همچنین زار وار با تو رواست
 با ادب را ادب سپاه بسست * بی ادب با هزار کس تنهاست
 ° بتزدیک ابو عبد الله محمد بن احمد جهانی نویسد این دو بیت و خود را
 بر خاطر او یاد دهد،

نظم

گر فراموش کرد خواجه مرا * خویشتن را برقه دادم یاد
 کودک شیر خواره تا نگریست * مادر او را بهر شیر نداد

وله، نظم،

۱۰ چون چلیپاء روم از آن شد باغ * کآبریز است باغ را عسلی
 ابر چون چشم هند بن عتبه است * برق مانند ذو الفقار علی

وله، نظم

ابر هی گرید چون عاشقان * باغ هی خندد معشوق وار
 رعد هی نالد مانند من * چون که بنالم بهرگاه زار

نظم

۱۵

اگر غم را چو آتش دود بودی * جهان ناریک بودی جاودانه
 درین گیتی سراسر گر بگردی * خردمندے نیای شادمانه

نظم

دانش و خواسته است نرگس و گل * که بیکجای نشکفند بهم
 ۲۰ هر کرا دانش است خواسته نیست * و آنکرا خواسته است دانش کم

و شهید را شعر تازی است و بهر دو زبان نظم پرداخته است و در هر
 دو میدان سواری نموده و در کتاب حماسه الظرفا که ابو محمد عبد
 الکافی روزنی تالیف کرده است این سه بیت از منشآت او آورده

شعر

۲۴ است،

در معنی صیانتِ عَرَضِ خود از تعرُّضِ ابتلال این نظم لطیف پرداخت،

نظم

خونِ خود را گر بریزی بر زمین * به که آبِ روی ریزی در کنار
بت پرستیدن به از مردم پرست * پند گیر و کار بند و گوش دار

وله،

بزه دل ز من بدزدیدی * ای بلب قاضی و بزرگان دزد
مزد خواهی که دل ز من ببری * این شگفتی که دید دزد بزد

فصل، در ذکر شعرای آل سامان،

(۴) الشیخ ابو الحسن شهید البلخی،

۱۰ شهید شاعری شهید سخن شاهد کلام بود، چون خطبه فصاحت خواندی
همه فصحا گوش شدند و چون عروس بلاغت را خطبه کردی بی دست
پیان دست بیان او دادی و رودگی بتقدم او معترف بوده است و سبق
سبق او تکرار کرده و در آن وقت که شهید بعالم آخرت رفت رودگی
در مرثیت او این دو بیت انشا کرد،
نظم

۱۰ کاروانِ شهید رفت از پیش * و آن ما رفته گیر و می اندیش
از شمارِ دو چشم يك تن کم * وز حسابِ خرد هزاران بیش
و آنچه از اشعار شهید مطبوعست و لایق این مجموع ایراد کرده آمد،
در قصیده میگوید که در مدح صاحب خراسان امیر سعید ابو الحسن نصر
بن اسماعیل بن نصر السامانی پرداخته است،
نظم

جهان گواست مراورا که در جهان ملکست

۲۰

بزرگوار و سزاوار نصرت و تأیید

بداد نعمت و بس شاکرست در نعمت

بر این دو باشد سلطان تخت را پایید

۲۲

باب هشتم، در ذکر لطایف اشعار شعرائی که در عهد آل لیث
و آل طاهر و آل سامان بوده اند،

(۱) الحکیم حنظله البادغیسی

آل طاهر که با کرمی ظاهر و جودی وافر بودند اگرچه فیض فضل و
انعام ایشان عام بود فاما ایشان را در پاری و لغت دری اعتقادی نبود
در آن عصر شعرا درین فن کمتر خوض کردند اما در عهد میمون ایشان
شاعری شکر سخن خاست حنظله نام از بادغیس لطف لفظ او حاجی آب
کوثر و زلال و شعر او را طراوت شمول و لطافت شمال و از لطایف
اشعار او که انشاد را شاید و مسامع و مجامع را زبید این دو بیت روایت
۱۰ کرده اند،

یارم سپند اگرچه بر آتش هی فگند
از بهر چشم تا نرسد مر ورا گزند
اورا سپند و آتش ناید همی بکار
با روی همچو آتش و با خال چون سپند

(۲) فیروز المشرقی،

۱۵

فیروز که بر لشکر هنر فیروز بود و ضمیر او در ایراد شعر روشن چون
روز اشعار او از قبله دزدیده خوشترست و از نور در دینه پسندیدتر،
او در ایام عمرو لیث بسان غیث غث و فساد از سخن پاری دور کرد
و از لطایف اشعار اوست که در صفت تیر خدنگ میگوید، نظم
۲۰ مرغیست خدنگ ای عجب دینه * مرغی که همه شکار او جانا
داده پر خویش کرگش هدیه * تا بچه اش را برد بمهمانا

(۳) ابو سلیک الکركافی،

ابو سلیک که ناظم سلك کلام و سالک مسالك هنر بود هم در عهد عمرو
۲۴ لیث برون آمد و بساط سخن بسیط کرد و رایت کلام بر افراخت و

بسم الله الرحمن الرحيم * ربِّ يسر و تسر بهم بالخير،

شکر و سپاس و حمد بی قیاس مر قادر حکیم و صانع قدمرا که لباس هستی در بر موجودات بلندی و پستی افکند و عقل فیاض را وزیر قریشی شاه روح گردانید و بوسیلت آن فضیلت زمره بشر را بر سایر مخلوقات ترجیح و تفضیل نهاد،
شعر

لَوْلَا الْعُقُولُ لَكَانَ أَذْنَى ضَعِيفٍ * أَذْنَى إِلَى شَرَفٍ مِنَ الْإِنْسَانِ

و بعد از حمد باری و سپاس جباری صد هزار ثنا و صلوات و درود و تحیات نثار روضه مقدس مطهر سرور بشر و شفیع روز محشر محمد مصطفی علیه السلام باد و بر اولاد و اتباع و انصار و اشباع او، چون بمدد اقبال و قوت دولت صاحب کبیر عالم عادل موید مظفر منصور مجاهد عین الملك فخر الدولة و الدین رضی الاسلام و المسلمین عماد الملوك و السلاطین قاصع العداة و المتبردین قاهر الکفرة و المحدثین صاحب الرأی و الکفایة آن مبارک وزیر هایون مشیر ملک الوزرا اُلغ قُتُلغ اعظم خواجه جهان ابو الهکارم الحسین بن الصاحب الاجل الکبیر شرف الملك رضی الدولة و ۱۰ الدین ابو بکر الاشعری مدد الله ظلال جلاله بک نصف از تالیف لباب الالباب پرداخته شد و طرفی از طرف ایات و اشعار سلاطین و ملوک و امرا و وزرا و کُفناة و علما و صدور آفاق در قلم آمد نصف دوم ابتدا کرده شد باشعار شعرای متقدم و ذکر هر یک بر سیل انجیز و اختصار بفریر خواهد پیوست و بعضی از اشعار ایشان تقریر خواهد ۲۰ افتاد و امید دارد که بعضی قبول و نظر اقبال صاحبی کیری موصول گردد ان شاء الله تعالی،

آرم و کار مقابله را با تمام برسانم ولی امید است عن قریب این منظور حاصل و بانجام مقصود بنائل آید و سعی این بند در احیاء اسامی شعراء متقدمین قُوسِ بعون الله در نظر صنایع عجم مقبول و مشکور افتد که غیر از آن مقصودی نداشته و ندارم، والسلام، وبالله التوفیق و علیه التوکل علی کلّ حال و هو المعین المستعان ذو المجد والعزّة والجلال،

کتاب باشد از احوال صد و شصت و نه شاعر ایرانی که قبل از زمان شیخ سعدی بوده‌اند ایراد کرده و از اشعار ایشان نمونه‌ها آورده و جلد اول که ان شاء الله بعد ازین چاپ خواهد شد نظیر این جلد خواهد بود الا آنکه منحصر به اسائی سلاطین و أمراء و وزراء و علماء و غیر ایشان از اکابر رجال خواهد بود که اگرچه صنعت شاعری را نورزیدند گاه گاهی از برای تفریح خاطر شعری گفتند و مضامین جلد اول که بر هفت باب مشتمل است در مقدمه انگلیسی این جلد (صحنه ۱۲) اجمالاً مذکور شد است چنانچه اینجا باعاده آن لزومی نیست،

و این کتاب اهمیتی دیگر دارد و آن اینست که بسیار نادر و کم یاب شد است چنانچه در همه بلاد فرنگستان ظاهراً بیشتر از دو نسخه خطی نباشد که یکی از آنها در کتابخانه هایون برلین محفوظست و دیگری در شهر منچستر در انگلستان و بنده هر دو نسخه را بطریق عاریت گرفته استنساخ و مقابله نمودم، و شکی نیست که در ایران اقلایک نسخه از آن بهم برسد چرا که فاضل ادیب رضا قلیخان لاله بائی مرحوم در کتاب نفیس خود که بمجموع الفصحا مسمی است و بر دو جلد در طهران چاپ شد در سنه ۱۲۹۵ در مواضع عدیده از آن کتاب ذکر نموده و از مضامین آن نقل کرده چنانچه در نصیح بعضی اشعار که درین کتاب مندرجست و حل مشکلات آنها باعانت کتاب مشار الیه ظفر یافته،

اما در تقدیم جلد دوم بر جلد اول که خارج از قاعده و خلاف عادت می نماید عرض می کنم که این تقدیم و تأخیر دو سبب دارد اولاً اینکه بیشتر اسائی فحول شعراء مثل رودکی و فردوسی و انوری و خاقانی و نظای و غیرهم که صیت ایشان در آفاق دنیا منتشر است در جلد ثانی بود و لهذا آنرا بقبول ادبا و افاضل نزدیکتر دیدم و ثانیاً اینکه قبل از آنکه کار استنساخ جلد اول را انجام بدهم یکی از نسخه‌های اصلی بدست شخصی دیگر افتاده و هنوز از برای بنده ممکن نشد آنرا دوباره بدست

الرحمن بن عوف می پهنند و ازین جهت اورا عوفی گفته اند، جدش ابو طاهر یحیی بن طاهر عوفی از قضاة مرو یا ما وراء النهر بود و خودش در عنفوان شباب در بخارا تحصیل علوم کرد و بعد از تکمیل درس سفر بر حضر اختیار و باکثر شهرهای معتبر خراسان مسافرت کرد چنانچه در سنه ششصد و شصت شهر نسا بود و بعد از آن در خوارزم توقف داشت تا عازم بلاد هندوستان گردید ملازم درگاه سلطان ناصر الدین قباچه گشت و این کتاب لباب الالباب را آنجا بنام وزیر عین الملک حسین اشعری نوشت، و چون اقبال سلطان مشار الیه برگشت تا در سنه ششصد و بیست و پنج بدست وزیر سلطان شمس الدین ایلتمش یعنی نظام الملک قوام الدین محمد بن ابی سعید الجندی مغلوب و متهور و در حالت فرار در رودخانه غریق گردید محمد عوفی که از جمله اسرا بود سلطان شمس الدین را بیعت کرد و داخل زمره ندماء او گشته کتاب حوامع الحکایات را بنام او نوشت،

عزت این کتاب لباب الالباب در این است که در این فن تقریباً یادگار وحید است اگرچه قبل از آن چند تذکره های دیگر در احوال و مآثر شعرای فارس نوشته شد از قبیل مناقب الشعراء ابو طاهر خاتونی و غیره ولی اکثر آنها دستخوش حوادث و پایمال مرور زمان گشته الا کتاب چهار مقاله نظامی عروضی سمرقندی که در اوائل قرن سادس نوشته شد و در سنه ۱۴۰۵ در دار الخلافه طهران مطبوع گردید در آن کتاب هم اگرچه ضمناً از گروهی از مشاهیر شعراء متقدمین ذکری رفته است ولی مقصود اصلی مؤلف غیر از آن بوده است بخلاف این کتاب لباب الالباب که اصل مرام مؤلف همین بوده است که حتی المقدور از عامه شعرای مشهور ذکری و از افکار ابکار و منتخب اشعار ایشان بر سیل نمونه یادگیری در صحائف کتاب خود گذارد چنانچه درین جلد دوم که نصف

(مقدمهٔ مصحح)

بسم الله الرحمن الرحيم،

الحمد لله رب العالمين و الصلوة و السلام على انبيائه و اوليائه اجمعين،
اما بعد، چنین گوید احقر عباد که در کتاب تذکرة الشعراء دولتشاه
سمرقندی که دو سه سال قبل ازین بحلیهٔ طبع آورده و آنرا نوبارهٔ این
کتابخانه آثار ادبای قرس ساختم مقاصد خود را در انتشار بعضی از آثار
مؤرخین و نویسندگان ایران که فوائدش اعم و عوائدش اهم باشد
بتفصیل و تطویل بیان نمودم چنانچه باعادهٔ آن احتیاج نباشد، پس آنچه
در مقدمهٔ این جلد لازم است شرح حال مصنف کتاب و تفصیل مندرجات
آن است و بس و چون بنا بر بعضی ملاحظات جلد ثانی این کتاب را
بر جلد اول تقدیم دادم بیشتر این مطالب هم در مقدمهٔ جلد اول که
بعد ازین چاپ خواهد شد ان شاء الله تعالی گفته خواهد آمد،

اما مؤلف این کتاب محمد عوفی که کتاب جوامع الحکایات و لوامع
الروایات هم از تألیفات اوست یکی از افاضل اواخر قرن ششم و اوئل
قرن هفتم بود و چنانچه از آنچه ضمناً درین کتاب مذکور داشته است معلوم
میشود در ایران خصوصاً در خراسان بسیار سفر کرده بود و بیشتر افاضل
و شعراء آن عصر را دیک، لقیش بقول صاحب نگارستان و صاحب کتاب
حبيب السیر و محمد قاسم بن هندوشاه صاحب تاریخ فرشته نور الدین بود
و بقول صاحب مرآة الادوار جلال الدین و نسبش بقول خودش به عبد